

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEMAL BİLBAŞAR'IN TOPLUMSAL
ROMANLARINDA
FOLKLORİK UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR

HAZIRLAYAN
Selami TEKATAŞ

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEMAL BİLBAŞAR'IN TOPLUMSAL ROMANLARINDA
FOLKLORİK UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR

HAZIRLAYAN
Selami TEKATAŞ

Jürimiz, 03.02.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri

1. Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR
2. Dr. Öğr. Üyesi Ebru ŞENOCAK
3. Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAS

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Kemal Bilbaşar'ın Toplumsal Romanlarında Folklorik Unsurlar****Selami TEKATAŞ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Halk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ–2018, Sayfa: XIV+423**

Tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde ortaya konan maddi ve manevi değerler ile bunların gelecek nesillere aktarılıp onların inşasını oluşturan değerler bütünü kültürü oluşturmaktadır. Geçmiş çok eskilere dayanan kültürümüz yıllarca sözlü gelenekte yaşayıp yazıyla birlikte gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Yüzyılların deneyimlerinden süzülerek kuşaklar arası aktarımlarla varlığını devam ettiren milli kültürümüz içerisinde birçok yazılı ve sözlü eserler meydana getirilmiş ve zengin bir kültür abidesi oluşturulmuştur. Bu zengin kültür hazinesi, zamanla değişikliklere uğrasa da yok olmayıp zamana ayak uydurarak ve bugün kaleme alınan eserlerimizin de dimağına işlenmiş bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Bir yaşam biçimi-felsefesi olan kültürün bireyden bağımsız olarak düşünülmesi imkânsızdır. Toplumun bir ferdi olan bireyin de içinde yaşayıp büyüdüğü toplumun değer yargılarıyla hemhal olması kaçınılmaz bir durumdur. Yazın hayatına geç yaşlarda başlamasına rağmen Cumhuriyet Dönemi yazarları içerisinde başarılı bir tablo çizen Kemal Bilbaşar ortaya koyduğu eserleriyle halkın değerlerinden uzak biri olmadığını göstermiştir.

Toplumcu-gerçekçi bir yazar profiliyle karşımıza çıkan Kemal Bilbaşar mensubu olduğu topluma faydalı bir birey olmak adına hiçbir zaman halkına sırt çevirmeyip onlara her zaman yol gösterici olmuş, toplumun kültürel öğelerini, sevinç ve acılarını, gelenek

ve göreneklerini, kısacası tüm folklorik unsurları, kendine has tarzıyla eserlerinde vermeye çalışmıştır.

Bu alışmamızda, folklorik malzemelerin yazarın toplumsal romanlarında nasıl ve ne şekilde yer aldığı, kullanılma nedenleri ve sonularını tespit etmeye alıştık.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kemal Bilbaşar, Folklorik Unsurlar, Toplumcu-gerçekçi

ABSTRACT**Master Thesis****Folklore Elements in the Social Novels of Kemal Bilbaşar****Selami TEKATAŞ****Fırat University****Institute of Social Sciences****Department of Turkish Language and Literature****Department of Folk Literature****Elazığ-2018, Pages: XIV+423**

During historical and social period; material and spiritual values coming in view and the set of values forming their structures by transferring them to next generations constitute culture. With its longstanding past our culture has lived in oral tradition for years and by writing been transferred to the next generations. In our national culture, which has carried on its entity formed as the result of the experiences practised for centuries and being transferred between generations, various written and oral works have been composed and a rich cultural heritage has occurred. This rich cultural treasure has continued its entity by keeping up with the times and incorporating the works written today to its memory, even if it has fallen into some changes.

Dissociating culture, which is a manner/philosophy of life, from individual is impossible. It is inevitable to be integrated with the value judgements of society for an individual as a member of it. Although he began his literary life at his late ages Kemal Bilbaşar who has been accepted as successful within the writers of Republican period, has proved his not being not far from the values of the society by his works.

Kemal Bilbaşar as a socialist realist writer has guided to his society for becoming a useful person for them and tried to mention cultural elements, pleasures and suffers, customs and traditions, in short all folkloric components of the society.

In this study, we tried to determine how and in what way the folkloric materials appear in the social novels of writer, the reasons of their usage and the results.

Key Words: Culture, Kemal Bilbaşar, Folkloric Elements, Socialist Realist

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖN SÖZ	X
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ.....	1
I. KEMAL BİLBAŞAR’IN HAYATI SANATI VE ESERLERİ.....	1
I.I. Hayatı	1
I.II. Sanatı ve Edebiyat Anlayışı	6
I.III. Eserleri	9
I.III.I. Hikâye Kitapları.....	10
I.III.II. Romanları	10
I.III.II.I. Bireysel Romanları	10
I.III.II.II. Toplumsal Romanları.....	10
I.III.II.III. Tarihi Romanları.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KEMAL BİLBAŞAR’IN TOPLUMSAL ROMANLARINDA	
HALK EDEBİYATI UNSURLARI	11
1.1. Anonim Halk Edebiyatı.....	11
1.1.1. Manzum Olanlar	11
1.1.1.1. Türkü.....	11
1.1.1.2. Mani	22
1.1.1.3. Ninni	25
1.1.1.4. Tekerleme	25
1.1.1.5. Ağıt	26
1.1.2. Mensur Olanlar	29
1.1.2.1. Mitoloji	29
1.1.2.2. Destan	31
1.1.2.3. Efsane.....	32
1.1.2.4. Halk Hikâyesi	35
1.1.2.5. Masal.....	37

1.1.2.6. Fıkra	45
1.2. Aşık Edebiyatı	46
1.3. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı	48
1.3.1. İlâhi	49
1.3.2. Nefes	49
1.3.3. Menkıbe	54
1.4. Kalıplaşmış İfadeler	55
1.4.1. Atasözleri	55
1.4.2. Deyimler	61
1.4.3. Dualar (Alkışlar)	245
1.4.4. Beddualar (Kargışlar)	250
1.4.5. Ölçülü Sözler	253
1.4.6. Yeminler	257
1.4.7. Selamlaşmalar	259
1.4.8. Argo ve Küfürlü Sözler	260
1.4.9. Hitaplar	268
1.4.10. Lakaplar	271

İKİNCİ BÖLÜM

2. KEMAL BİLBAŞAR'IN TOPLUMSAL ROMANLARINDA

HALK BİLİMİ UNSURLARI	273
2.1. Geçiş Dönemleri	273
2.1.1. Doğum	273
2.1.1.1. Doğum Öncesi	274
2.1.1.1.1. Kısırlığı giderme-Gebe Kalma	274
2.1.1.1.2. Bebeğin Cinsiyetinin Tayini	275
2.1.1.2. Doğum Sırası	276
2.1.1.3. Doğum Sonrası	277
2.1.1.3.1. Lohusalık	278
2.1.1.3.2. Göbek Bağlama	278
2.1.1.3.3. Ad Verme	279
2.1.1.3.4. Çocukta İlkler	280
2.1.2. Evlenme	282
2.1.2.1. Evlenme Biçimleri	282

2.1.2.1.1. Beşik Kertmesi	282
2.1.2.1.2. Kız Kaçırma	283
2.1.2.1.3. Birden Çok Kişiyle Evlilik	284
2.1.2.2. Evlilik Öncesi	285
2.1.2.2.1. Okuntu	285
2.1.2.2.2. Kız İsteme	286
2.1.2.2.3. Başlık Parası	288
2.1.2.2.4. Nişan	290
2.1.2.2.5. Nikah	291
2.1.2.2.6. Düğün	294
2.1.2.2.6.1. Eniştelige Gitmek	298
2.1.2.2.6.2. Çeyiz Götürme-Çeyiz Gösterme	298
2.1.2.2.6.3. Kına Gecesi	300
2.1.2.2.6.4. Gelin Alayı	302
2.1.2.2.6.5. Gelin İndirme	307
2.1.2.2.6.6. Gerdek	309
2.1.2.2.6.7. El Öpmek	310
2.1.3. Ölüm	310
2.1.3.1. Ölüm Sırası	311
2.1.3.2. Ölüm Sonrası	312
2.1.3.2.1. Vasiyet	314
2.2. Halk Hekimliği	315
2.3. Halk Meteorolojisi	318
2.4. Halk Ekonomisi	318
2.4.1. Halk Zanaatları	320
2.4.2. Meslekler	321
2.5. Halk Matematiği	323
2.6. Halk Zoolojisi	324
2.7. Halk Taşımacılığı	326
2.8. Halk Hukuku	328
2.9. Halk Tiyatrosu	330
2.9.1. Köy Seyirlik Oyunları	330
2.10. Oyun-Eğlence-Spor	332

2.10.1. Çocuk Oyunları	332
2.10.2. Büyüklerin Oyunları	332
2.10.3. Geleneksel Sporlar	334
2.10.3.1. Güreş	334
2.10.3.2. Cirit	336
2.11. Bayramlar ve Törenler	336
2.11.1. Dini Bayramlar	336
2.11.2. Milli Bayramlar	337
2.11.3. Kutsal Günler-Aylar	338
2.11.4. Dini-Milli Törenler	339
2.11.4.1. Sünnet Törenleri	339
2.11.5. Mevsimlik Törenler	339
2.11.5.1. Hıdırellez	339
2.11.5.2. Kegan Bayramı	341
2.11.6. Çeşitli Törenler	341
2.11.6.1. Açılışlar	341
2.12. Halkın Giyim-Kuşamı	343
2.12.1. Kadın Giyimi	343
2.12.2. Erkek Giyimi	345
2.12.3. Takı-Süslenme	347
2.13. Halk Mutfağı	349
2.13.1. Sofra Adabı	350
2.13.2. İçecekler	350
2.13.2.1. Alkolsüz İçecekler	350
2.13.2.2. Alkollü İçecekler	351
2.13.3. Yemekler	352
2.14. Halk Oyunları	355
2.14.1. Çalgı Aletleri	357
2.15. Halk Mimarisi	358
2.15.1. Konut Çeşitleri	359
2.15.2. Konutlarda Süsleme	361
2.15.3. Konutlarda Kullanılan Malzeme	362
2.15.4. Konutlarda Isınma ve Aydınlanma	363

2.16. Diğer Geleneksel Unsurlar	364
2.16.1. Misafirperverlik	364
2.16.2. Haberleşme-İletişim	369
2.17. İnançlar-İnanışlar	371
2.17.1. Dini İnançlar	371
2.17.1.1. İslamiyet ile İlgili İnançlar	372
2.17.1.1.1. Alevilik	382
2.17.1.2. Diğer Dinlerle İlgili İnançlar	386
2.17.2. Halk İnanışları	386
2.17.2.1. Hızır	386
2.17.2.2. Uğur-Uğursuzluk	393
2.17.2.3. Yatır ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar	396
2.17.2.4. Büyü	400
2.17.2.5. Nazar	403
2.17.2.6. Fal ile İlgili İnanışlar	404
2.17.2.6.1. Remil	405
2.17.2.7. Formülistik Sayılarla İlgili İnanışlar	405
2.17.2.7.1. Üç Sayısı	406
2.17.2.7.2. Yedi Sayısı	407
2.17.2.7.3. Dokuz sayısı	408
2.17.2.7.4. On iki Sayısı	408
2.17.2.7.5. Kırk Sayısı	409
2.17.2.8. Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar	410
2.17.2.8.1. Cin	410
2.17.2.9. Diğer İnanışlar, İnanmalar ve Bunlara Bağlı Pratikler	412
2.17.2.9.1. Elma	412
2.17.2.9.2. Kan Kardeşliği	414
SONUÇ	415
KAYNAKÇA	417
EKLER	422
Ek 1. Orijinallik Raporu	422
ÖZ GEÇMİŞ	423

ÖN SÖZ

İslamiyet öncesi bilinen ilk ürünler sözlü edebiyata aittir. İnsanlığın ortaya koyduğu ilk sözlü kültür ürünlerinden günümüz modern döneme gelinceye kadar birçok eser vücuda getirilmiştir. Değişen ve gelişen dünyayla birlikte paralel olarak kültür de bundan nasibini almış ve günün şartlarına göre değişikliklere uğramıştır. İletişimdeki hızlı değişimden sözlü kültür ürünleri de olumsuz anlamda nasibini almış olsa da sözlü edebiyat varlığını bir şekilde devam ettirmiştir. Hatta iletişim araçlarının yaygınlaşıp etkinliğinin artması kültür ürünlerinin taşınıp ve yaygınlaşmasında avantajlı bir yön çizmiştir. Son zamanlarda bütün dünyada devlet eliyle veya özel kuruluşlarla halk kültürüne destek verici çalışmalar yapılıyor olsa da öte taraftan binlerce yıllık kültür birikimini görmezlikten gelen bir anlayış baş göstermektedir. Unutulmamalıdır ki günümüz çağdaş modern edebiyatın kaynağı bu sözlü kültür ürünlerinin parçalarından beslenmiştir ve de beslenecektir. Sözlü kültürün temelleri üzerine kurulmuş olan yazılı edebiyatımızın ürünlerini her açıdan olduğu gibi halk kültürü açısından da araştırıp incelemek akademik camianın kaçınılmaz bir görevidir.

Yaptığımız ön çalışmalar neticesinde Cumhuriyet dönemi edebiyatımız içerisinde; edebiyat gayesi halkın içinde bulunduğu sıkıntıları dile getiren, toplumdaki aksaklıkları görüp bunları eserlerinde işleyen, tabiri caizse, halkın sorunlarıyla hemhal olan gözlemci ve toplumcu bir yazar olan Kemal Bilbaşar'ın folklorik malzemelere sıklıkla yer verdiğini gördük. Yazar hakkında yapılan çalışmaları da incelediğimizde hikâyelerinde halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları çalışması yapılmış, fakat toplumsal romanları hakkında daha önce kapsamlı bir folklorik çalışma yapılmamıştır. Müberra Bağcı tarafından “Kemal Bilbaşar'ın hikâyeleri, romanları ve tiyatroları üzerine bir inceleme” adlı doktora tezinde kısmen de olsa folklorik unsurlara yer verilmiştir. Biz de bu düşünceyle, bu önemli yazarımızın toplumsal romanlarını folklorik açıdan inceleme kararı aldık.

Kemal Bilbaşar ile ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmalarına göz attığımızda ilk çalışma Müberra Bağcı tarafından 2002’de yapılan “Kemal Bilbaşar'ın hayatı ve edebi eserleri üzerinde bir araştırma” isimli yüksek lisans tezidir. Yine Müberra Bağcı tarafından 2008’de yapılan “Kemal Bilbaşar'ın hikâyeleri, romanları ve tiyatroları üzerine bir inceleme” isimli doktora tezi de başarılı bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacının yapmış olduğu yüksek lisans ve doktora çalışmaları yazarla ilgili yapılan

ilk ve en kapsamlı çalışmalar olduğundan daha sonra yapılan tezlerde bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Yazar hakkında yapılan çalışmalarda eser sınıflandırmaları farklılık arz etmektedir. Biz de yapılan çalışmaları incelediğimizde Müberra Bağcı hocamızın doktora tezinde yaptığı eser sınıflandırmasını örnek alıp çalışma planımızı buna göre oluşturduk. Romanları üç gurup halinde sınıflandıran ve bunlar içinde konumuzun da başlığını oluşturan toplumsal romanları 6 tane olarak belirten Bağcı'nın, toplumsal romanlar sınıflandırmasını dikkate aldık ve Kemal Bilbaşar'ın toplumsal romanlarını folklorik açıdan incelemeye çalıştık.

Yazar hakkında yapılan diğer bir çalışma: Ahmet Özpay tarafından 2004 yılında yapılan “Kemal Bilbaşar'ın romancılığı” isimli doktora çalışmasıdır.

Yazar hakkında yapılan bir diğer çalışma: Ülviye Dikici tarafından 2005 yılında yapılan “Kemal Bilbaşar'ın romanlarında şahıslar kadrosu” isimli yüksek lisans çalışmasıdır.

Kemal Bilbaşar hakkında yapılan son çalışmaya, konumuzla benzer bir çalışma olan ve 2016 yılında Sabahattin Kapucu tarafından yapılan “Kemal Bilbaşar'ın hikâyelerindeki halk edebiyatı ve halk kültürü unsurları üzerine bir inceleme” isimli yüksek lisans örneğidir.

Çalışmamıza başlamadan evvel çalışma sürecince izleyeceğimiz metodu belirlemeye çalıştık. Metot belirledikten sonra, söz konusu yazarın eserlerinin tespiti ve taranması, ortaya çıkarılan malzemelerin tasnifi ve elde edilen bilgilerin halk bilimi çerçevesinde değerlendirilmesi olmak üzere çalışmamızı üç aşama üzerine oturttuk. Çalışmamız; Özet, İçindekiler, Ön Söz ve Kısaltmaların dışında, Giriş, Birinci ve İkinci Bölüm, Sonuç ve Kaynakçadan ibarettir. Giriş bölümünde yazarımızın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verdik.

Birinci bölümde yazarımızın toplumsal romanlarında halk edebiyatı unsurlarını ele aldık. Halk edebiyatı unsurlarını: Anonim Halk Edebiyatı, Aşık Edebiyatı ve Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı olmak üzere üç bölüm halinde ve ürünleriyle birlikte inceledik. Kalıplaşmış ifadeleri de kendi içerisinde alt başlıklar halinde halk edebiyatı unsurları içerisinde değerlendirdik.

İkinci bölümde Bilbaşar'ın toplumsal romanlarını halk bilimi unsurları açısından ele aldık. Bu bölümü; Geçiş Dönemleri, Halk Hekimliği, Halk Meteorolojisi, Halk Ekonomisi, Halk Matematiği, Halk Zoolojisi, Halk Taşımacılığı, Halk Hukuku, Halk Tiyatrosu, Oyun-Eğlence-Spor, Bayramlar ve Törenler, Halkın Giyim Kuşamı, Halk

Mutfağı, Halk Oyunları, Halk Mimarisi, Diğer Geleneksel Unsurlar, İnançlar ve İnanışlar adı altında alt başlıklar halinde değerlendirdik.

Bu çalışmanın amacı, Kemal Bilbaşar'ın; toplumsal romanlarda halk biliminin hangi malzemelerini nasıl kullandığını, halk bilimi ürünleri hakkındaki düşüncelerini ve bu ürünlere bakışını ortaya koyabilmektir. Çalışmamız, aynı zamanda Yeni Türk Edebiyatının Cumhuriyet Dönemi içerisinde halk bilimi unsurlarının nasıl kullanılabileceğini ortaya koyması ve Türkiye'de henüz yaygın bir çalışma alanı haline gelmeyen halk bilimi araştırmaları açısından da önem taşımaktadır. Hem yeni edebiyatı hem de halk edebiyatını kapsayan bu tez disiplinler arası bir çalışma olduğundan ayrıca önem arz etmektedir.

Sonuç bölümündeyse çalışmamızın genel bir değerlendirmesini yaparak Bilbaşar'ın toplumsal romanlarında folklorik unsurları ortaya koyarken karşılaştığımız sıkıntıları belirtip çalışmamızın halk bilimine sağlamış olduğu katkıları vermeye çalıştık.

Çalışmamızda metinlerden örnek verirken yer kaplaması hasebiyle alınması gereken yerleri alıp; konu başlığıyla alakasız, alınmasına gerek olmayan yerleri de dört nokta koyarak belirtip almadık. Atasözleri ve deyimler tespit edilirken daha güncel olması hasebiyle Türk Dil Kurumu'nun resmi internet sitesi kullanılmış ve tarama işleri buradan yapılmıştır. Fakat incelediğimiz metinlerde bulunun bir kısım atasözü ve deyimlerin Türk Dil Kurumu'nun atasözleri ve deyimleri içerisinde mevcut olmadığını görünce ikinci bir kaynak olarak İsmail Parlatır'ın Deyimler ve Atasözleri kitaplarından da faydalanmamız, çalışmamızı daha sağlam bir temele dayandırmamızı sağladı. Argolarda, Hulki Aktunç'un "*Büyük Argo Sözlüğü*"nden yararlandık. İncelediğimiz romanlarda halk bilimi ile ilgili olarak alınan bölümlerde, eserlerin kendi imlasına bağlı kalınmıştır.

Halk bilimini, halk edebiyatını bize sevdirecek bu alanda yüksek lisans yapmama vesile olan, engin bilgi ve tecrübeleriyle yolumuzu aydınlatan, öğrencisi olmakla her daim övündüğüm kıymetli Hocam Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK Hanımefendiye saygıyla teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her safhasında üzerimde büyük emekleri olan, yardımlarını hiçbir zaman benden esirgemeyen, mütevazı kişiliğiyle her zaman kendime örnek aldığım bilge insan Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Hem çalışmamda hem de normal yaşamda büyük desteklerini gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Ebru ŞENOCAK, Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME, Doç. Dr. Hasan ŞENER, Dr. Öğr. Üyesi Birol İPEK, Dr. Öğr. Üyesi Fettah KUZU, Öğr. Gör. Ünal

YILDIRIM'a, Kemal Bilbaşar'ı çalışmam konusunda beni yönlendiren Prof. Dr. Tarık ÖZCAN'a ve Kemal Bilbaşar hakkında kapsamlı ve verimli çalışmalar yapan ve benden de yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Müberra BAĞCI'ya ve ismini burada zikretmediğim hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2018

Selami TEKATAŞ

KISALTMALAR

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar

bk.	: Bakınız
C	: Cilt
ET	: Erişim Tarihi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
S	: sayı
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

İncelenen Eserlerin Kısaltmaları

ATG	: Ay Tutulduğu Gece
CM	: Cemo
MM	: Memo
YG	: Yeşil Gölge
YK	: Yonca Kız
BOAD	: Başka Olur Ağaların Düğünü

GİRİŞ

I. KEMAL BİLBAŞAR'IN HAYATI SANATI VE ESERLERİ¹

I.I. Hayatı

Cumhuriyet Dönemi yazarları içerisinde hakkettiği değeri fazlasıyla göremeyen dönemin yazarlarından Kemal Bilbaşar, 1910² yılında Çanakkale'de dünyaya gelmiştir. Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgilere bizzat yazarın ağzından söylenilmiş cümlelere bakınca daha iyi anlayacağımızı düşünüyorum. Yazarın Türk Dili Dergisi'ndeki yayımlanan yazısında çocukluk yıllarıyla ilgili şunlara değinilmiştir:

“1326 (1910) yılında ocak ayını şubata bağlayan karlı kış gecesinde Çanakkale'de dünyaya gelmişim. Babam polis serkomiseri Hüsnü Naim Efendi, Selanik'in Balkan devletlerince işgali sırasında müttefik subaylarca şehit edilmiş. Sekiz yaşıma dek yetim büyüdüm. Annem Nuriye Hanım, Eskişehir'de ikinci kez evlendi. Üvey babam küçük bir memurdu. Evimizde geçim darlığı çekilirdi. Yaz aylarında üvey kardeşimle simit, seker, sigara kâğıdı, kibrit, gazete satardık. Bir yıl terzide ve kavaף dükkânında çıraklık ettiğimi de hatırlıyorum.”³

Yazar daha bir buçuk yaşındayken babasını kaybetmiştir. Baba şefkatinden mahrum bir yaşam artık yazarın kaderi olmuştur. Babasıyla ilgili birçok şeyi annesinin kendisine aktardığı ölçüde bildiğini ve babasını hiç hatırlamadığını söyleyen yazar; annesiyle babasının birbirlerini çok sevdiklerini ve babasının ölümüyle annesinin hemen evlenmeyip yedi yıl sonra evlendiğini, annesinin tekrar evlenmesine rağmen babasını unutamadığını ifade etmektedir. (Kapucu, 2016: 2)

Küçük yaşta babasını kaybetmesiyle yazarda anneye daha fazla bir bağlılık, bir yöneliş-yakınlaşma olmuştur. Nuriye Hanım, yazarın sonraki yaşantısının şekillenmesinde, yazarlık mayasının atılmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur. Annesinin masallar ve hikâyelere olan düşkünlüğü, yazarın yaşamı boyunca hafızasından silinemeyeceği izler bırakmış ve onun edebiyata ilgisinin oluşmasında bir bakıma katkı sağlamıştır.

¹ Bu bölüm hazırlanırken kaynak gösterilen yazarların dışında “Müberra BAĞCI, Kemal Bilbaşar'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma, İzmir 2002,” ve yine “Müberra BAĞCI TAYFUR, Kemal Bilbaşar'ın Hikayeleri, Romanları ve Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme, İzmir 2008,” adlı yüksek lisans ve doktora tezinden yararlanılmıştır.

² “Kemal Bilbaşar anlatıyor.”, Türk Dili, 1 Aralık 1967, c. XVII, nr. 195, s. 218.

³ “Kemal Bilbaşar anlatıyor.” age., s. 218.

“Fazla eğitim görmemiş, çok çocuklu ev kadını. Çocukları için canını veren, tüm insanları seven, onlardan yardımını esirgemeyen (sırtından gömleğini veren), mahalle halkınca sevilip aranan, güler yüzlü bir insan. Batıl inançlara değer verir, ama hekimi hocaya tercih ederdi. Günlük olayları izlerdi. Haberleri değerlendirmede aklıselim sahibiydi. Düş kurardı, hikâye ve masal dinlemesini severdi. Masal ve destanlarımızı küçük yaşta öğrenmeme onun bu tutkusu sebep olmuştur.” (Dikici, 2005: 2)

Yazarın çocukluğuyla ilgili hatırladığı kadarıyla verdiği bilgilere baktığımızda yazarı etkileyen, hafızasından silinmeyip yer edinen olayların çoğunluğunu edebiyatla ilgili olanlar oluşturmaktadır. Bu da yazarın geçmiş yıllarda bilincinde yer edinen etkilerin mayasına işleneceğini ve onun gelecekte iyi bir yazar olarak edebiyat camiasına çıkacağına göstergesi olmuştur.

*“Kış ayları ailemizin tek eğlencesi masal ve hikâye okumaktı. Fukara Tatar Mahallesinde toprak sıvalı evimizi bu gün arasam belki bulamam. Ama o evi Binbir Gece Masalları’ndan, Tuti-name’den Kırk Vezir hikâyesinden örülü renkli bir düşün evreni içinde hatırlarım.”*⁴

Bebek yaşta babasının ölümüyle annesi, yedi yıl sonra ikinci evliliğini yapmıştır. Kemal’in üvey babası dini bütün bir adamdı. Babanın dini bütünlüğünün ve çevredekilerin de dini yaşayışlarının etkisi, haliyle ailesine sirayet etmiştir. Hatta bu etki, babanın çocuklarının meslek olarak hafızlığı seçmelerini istemesine kadar gitmiştir.⁵

Annesinin ikinci evliliğiyle birlikte üvey babasının memuriyetinden ötürü Eskişehir’e yerleşirler. II. İnönü savaşının baş göstermesiyle de Eskişehir’den ayrılıp Ankara’ya yerleşirler. Bu defa da Sakarya Meydan Muharebesi’nden ötürü Ankara’dan Kayseri Bünyan’a taşınmak zorunda kalırlar. Burada bir yıl kalan aile, Dumlupınar Zaferi’nin kazanılmasıyla tekrar Eskişehir’e dönerler. Fakat savaşla birlikte harabeye dönen şehirde evlerini bulamamışlardır. Bunun üzerine öğretmen olan kardeşi Burhan’ın öğretmenlik yaptığı Seyitgazi’ye taşınırlar.

Yazarın eğitim hayatı Eskişehir Tatar Mahallesinde başlamıştır. İnönü savaşlarıyla Eskişehir’den ayrıldıklarından eğitim hayatı yarıda kalan Bilbaşar Ankara’da da eğitim hayatına devam edememiştir. Kayseri’ye taşınmalarıyla beraber eğitime Bünyan’da yeniden devam etmeye başlamıştır. Küfür ve kaba kuvvetin egemen olduğu bir eğitimi olan Bünyan İlkokulundaki olumsuzluklara rağmen yazarı mutlu eden güzel

⁴ “Kemal Bilbaşar anlatıyor.” age., s. 218.

⁵ “Kemal Bilbaşar anlatıyor.” age., s. 218.

şeyler de yaşanmıştır. Çok sevdiği Türkçe öğretmenin Karacaoğlu'dan ezgiler okutması ve arkadaşlarıyla avladıkları alabalıkları yemeleri yazarın hatırandan çıkmayan güzellikler olmuştur.

Bünyan'dan Eskişehir'e göç ettiklerinde okulların açılmasına yetişemediklerinden Kemal ve üvey kardeşi okula gidemezler, bu yüzden iki kardeş yaşamlarına bir iş yerinde çırak olarak devam ederler. Hüseyin Çavuş isimli ustası; parayı çok seven, cimri, emeğinin karşılığını vermeyen ve onu devamlı vaatleriyle kandırıp idare eden biri olmasına rağmen Kemal, sesini çıkarmamakta ve yanında çalışmaya devam etmektedir. Fakat o günlerde enteresan bir olay yaşanır. Sahafta gördüğü ve almayı çok arzu ettiği "*Kırk Vezir Hikâyesi*"ni görünce onu alacak parası olmadığından ve ustasının da harçlığını vermeyeceğinden gizlice çekmecedan kitabı alacak kadar parayı alır ve ailesine de harçlığının verilmediğinden işi bıraktığını söyler.

Yazarın çocukluk yıllarında annesinden dinlediği masal ve hikayelerin hafızasına kazınması ile çırak olarak yaşadığı enteresan olayın içeriğinin yine edebiyatla ilgili olması tesadüfi yaşanmayan durumlardır. Yazarın çocukluk yıllarındaki edebiyata olan düşkünlüğü, onun gelecekte iyi bir edebiyatçı olacağının temellerinin çocukluk dönemindeki hatıralarında atılmıştır, diyebiliriz.

Çıraklıkla yarım kalan eğitim hayatı ağabeyi Burhan'ın Seyitgazi'ye tayininin çıkmasıyla onu yanında götürmesiyle yeniden devam eder ve yedi yıllık bir süreden sonra Kemal, İlkokulu bitirir. Öğretmen okuluna hazırlanmaları için ağabeyi Burhan; Kemal ve üvey kardeşiyle İstanbul'a yerleşirler. Burada sıkıntılar çeken ve savaştan dolayı da düzenli bir eğitim alamayan Kemal, sınavı kazanamamıştır. Babalarının arkadaşı ve devrin Milli Eğitim Bakanı olan Nafi Atuf'un yardımıyla Kemal, Edirne Erkek Muallim Mektebi'ne girer. Eğitim hayatının şekillenmesinde Nafi Bey'in yardımının büyük katkısı olmuştur.

Kemal, Edirne Erkek Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra Babaeski ve Vize'de öğretmenlik hayatına adım atmıştır. Latin alfabesiyle eğitim seferberliğinin başlamasıyla Kemal, sadece öğrencilere değil yöre insanının okuma yazma öğrenmesine katkı sağlamıştır. Bu vesileyle yazar ileride yazılarının içeriğini oluşturacak olan halkla ilk kez ciddi anlamda tanışma imkanına sahip olmuş, halkla bütünleşmiş ve onları yakından tanıma imkanına bu dönemde kavuşmuştur. Öğretmenlik yaptığı süre içinde görüp karşılaştıkları şeyler muhayyilesinde yer edinmiş olacak ki yazar, ileride kaleme alacağı eserlerine yaşantısının izlerini vurmuştur.

Her ne kadar edebiyata meraklı olduğu bilinse de bir o kadar da tarihe düşkün olan Kemal, Kırklareli’nde iki yıl görev yaptıktan sonra Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü’nün tarih bölümüne kayıt yaptırır. Gazi Eğitimde başarılı kimliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Yazarın Gazi’deyken edebiyatı olan ilgisinin artmasında hocaları Ahmet Hamdi Tanpınar, İsmail Hakkı Tonguç ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun etkisi olmuştur. Yazarı, Gazi Eğitim’deyken etkileyen önemli olaylar da olmuştur. Edebiyata ilgisi ve kabiliyeti nedeniyle Atatürk’ün talimatıyla edebiyat hocalarının düzenlediği Faruk Nafiz’in akın piyesinde hocası tarafından kendisine de rol verilmiştir. Bu sayede Atatürk’le birebir görüşüp tanışma imkânına sahip olmuştur.

Gazi Eğitim’de verimli bir eğitim hayatı yaşayan Kemal, buradan 1935 yılında mezun olarak ayrılır. 1934 yılında Soyadı Kanunu’nun çıkmasıyla Kemal “bilmek” ve “başarmak” fiillerinden oluşan “Bilbaşar’ı” soyadı olarak almayı ailesine önerir ve bu soyadını alırlar.

Kemal Bilbaşar son sınıftayken kendisiyle aynı okulda olan ve Resim-İş bölümünde öğrenim gören Bedia Hanım’la tanışır ve bu tanışmayı evlilikle taçlandırırlar. Çiftin evliliklerinden iki çocukları olur. Askerlik çağı gelen Kemal, 1935 yılında askerlik görevini yapmak üzere askere gider. 1936 yılında askerliğini bitiren Kemal, II. Dünya Savaşı yıllarında ikinci kez askerlik görevini ifa etmek üzere askere gitmiştir.

Askerlik bitiminden sonra yazarın tayini ilçeye, eşinin de İzmir merkeze çıkar. Kendisinin ilçede, hanımının da merkezde olmasından ötürü büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Öyle ki yazar, bu sıkıntısını Kültür Bakanlığı’na yazdığı acıklı ve yalvarıcı cümleler kurduğu mektubunda dile getirmiştir. Bu girişimleri sonuç verir ve emekli oluncaya kadar kalacağı İzmir’e tayini çıkar. Görev yaptığı süre içinde başarılı bir öğretmen profili çizen Kemal, idareciler-yöneticiler tarafından hep takdirle karşılanmış, adından mesleğini layıkıyla yapan biri olarak övgüyle söz ettirmiştir.

Kemal ailesine katkı sağlaması amacıyla bir kitabevi açar. Alşar adı verilen kitabevi zamanla İzmir’in sol görüşlü önemli yazar ve şairlerinin (Orhan Rahmi Gökçe, İlhan İleri, Naci Sadullah...) toplandığı bir yer olarak görülür. Edebiyat, sanat adına faydalı şeyler yapılmasına rağmen bağnaz, tutucu çevreler tarafından yapılan şikayetler ve baskılarla birlikte kitabevi kapatılır.

1940’lı yıllar özellikle sol görüşlü yazar ve şairler açısından sıkıntılı yıllar olmuştur. Bu sıkıntılı süreçten Kemal Bilbaşar da nasibini almıştır. Kemal Bilbaşar da sol görüşlü bazı dergi ve gazetelerde tepki çeken yazılar yazdığından hakkında soruşturma

açılmış ve bir süre öğretmenlik mesleğinden uzaklaştırılmıştır. Mesleğine yeniden dönmek için hakkını arayan Kemal'in haklı olduğu kanaatine varılır ve Kemal öğretmenlik mesleğine yeniden iade edilir. Yazar görevden uzaklaştırılma sürecinde yaşadığı sıkıntılardan, siyasete atılma ve yazın hayatına daha fazla zaman ayırmak için emekli olmak ister ve 1961 yılında emekliye ayrılır. Siyasete atılma ve işçi partisine katılması yönünde gelen teklifler sonucunda yazar, partiye katılma teklifini kabul eder ve İşçi Partisi'ne katılır. Parti faaliyetlerinde etkin rol alan yazar, başta il başkanlığı olmak üzere partide çeşitli görevlerde bulunur. Milletvekilliğine aday olan Kemal Bilbaşar milletvekili seçilemeyince partiyle olan ilişkisini keser.

Yazar bir süre de Amerika'da olan kızı Esin ve yeğeninin yanında yaşamını devam ettirir. Amerika'da kaldığı sürede orayla ilgili izlenimlerini belirtmiştir. Bir müddet Amerika'da kalan yazar, tekrardan Türkiye'ye döner. İzmir'in, yazın hayatına uzak, sanata ilgisiz bir memleket olmasından yakınan yazar, eserlerini daha rahat bastırabilirim düşüncesiyle de İstanbul'a yerleşir ve ölümüne kadar bu şehirde yaşamını sürdürür.

İstanbul'da yazınsal hayatına oldukça hız veren yazar birçok eser ortaya koymuştur. Emekli olma sürecinde başlayan sıkıntılar İstanbul'da da devam etmiş ve Kemal, ölümüne kadar bu sorunlardan neredeyse kurtulamamıştır. Hakkında soruşturmalar açılmış, baskılar yapılmış, sol görüşlü yazılarından ötürü okul müfredatlarından kitabının çıkartılmasına kadar Bilbaşar, bir takım sıkıntılarla karşılaşmıştır.

Sıkıntılı-zorlu dönemlerden geçen yazara Paris'te kızının yanındayken rahatsızlığından ötürü yaptığı kontroller sonucunda çeşitli hastalık teşhisleri konur. Paris'te giderek kötüleşen bir süre sonra da Türkiye'ye dönen Bilbaşar, rahatsızlıklarının artması üzerine fenalaşır ve ölmeden birkaç günce bitkisel hayata girer. Yapılan müdahalelere rağmen kurtarılamayarak 21 Ocak 1983 tarihinde ebediyete uğurlanır.

Yazın hayatı boyunca birçok başarılı işe imza atmış ve kırk beş yıllık bir süre edebiyatla uğraşmış ve kitaplarının birçok baskısı yapılmış olan yazarın sol görüşlü gazetelerde yazılar yazmasından itibaren başlayan sıkıntılı süreci ölümüne kadar devam etmiştir. Edebiyattaki başarıları görmezlikten gelinen yazarın ne yazık ki ölümü de büyük yankı bulmamıştır.

I.II. Sanatı ve Edebiyat Anlayışı

“Ramazan gecelerinde mahallenin çocuklarıyla Karagöz’e, Meddah’a, tuluat tiyatrosuna giderdik. Gece gördüklerimizi, gündüzün mahalledeki yıkıntılar içinde kendi aramızda tekrarlamak bir gelenektir. Meddah ve karagöz taklitleri bizi her oyundan çok eğlendirirdi. Sanat mayamın bu oyunlar sırasında karıldığını şimdilerde daha iyi anlıyorum.”⁶ şeklinde Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisine demeçte bulunun yazarın bu sözleri onun daha çocuk yaşta iyi bir sanatkâr olacağının açık bir işaretidir.

Sanat hayatına olan ilgisi önce güzel sanatlarla başlamıştır. Resim ve müziğe olan yeteneğini daha sonra lise yıllarında şiirler yazarak edebiyata olan ilgisi takip etmiştir. Gazi Eğitim’de şiir ve düz yazı denemeleri olan yazarın enstitünün “İhi” adlı dergisinde yayımlanan şiirlerinde Necip Fazıl’ın etkisinin olduğu görülmektedir. Yazar, o dönemde popüler olan Faruk Nafiz ve Necip Fazıl’ın etkileriyle birçok şiir kaleme almıştır. Ayrıca, şiirlerini okuyan Tanpınar ve Tonguç da kaleminin iyi olduğunu ve kendisini geliştirmesi için yazara tavsiyelerde bulunmuşlardır. Yazarın güzel sanatlardan edebiyata ilgisinin kaymasında ve bu alanda kendini geliştirmek istemesinin temelinde yatan şey, şüphesiz derslerinde ve sohbetlerinde bulunduğu Ahmet Hamdi Tanpınar, Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç gibi değerli hocalarının olmasıdır.

Edebiyat hayatına geç başladığını yazarın kendi cümlelerinden de bilmekteyiz: “Edebiyatla ilişkim 23 yaşından sonra oldukça geç başladı. Ne var ki öğretmen okulunda 1920’lerin ülkücülüğüyle yetiştirilmiştik. Hepimiz kendimizi Pestalozzi gibi memlekete adamıştık. Günlük defterimin başına Namık Kemal’in:

*Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten dizesini yazmak bir gelenektir benim için. Bu nedenle halka dönük Rus klasikleri beni kolayca etkiledi: Gorki’yi, Gogol’ü, Lermontof’u, Şolohof’u yol gösterici saydım.”*⁷

Yazar ilk kitabını 1935 yılında Gazi Eğitim son sınıftayken yayımlamıştır. İlk eseri bitirme tezi olan ‘*Medeniyetin Doğuş ve Yayılışında Türklerin Rolü*’dür. İzmir’de öğretmenlik yaptığı yıllarda hanımıyla ayrı yerlerde olmasından ötürü yalnız kaldığı zamanlarda yazın hayatına daha fazla yönelmiş, ilk yazı denemesi olan “Kaza” adlı hikâyeyi yine bu dönemde kaleme almış ve “Kültür” dergisinde yayımlamıştır. Başarılı hikayeciliğiyle düzenlenen yarışmalarda ödül almıştır. İlk ödülünü Memleket Küçük Hikayeleri şiir yarışmasında birinci olan “Hacı Emminin Damadı” adlı hikayeyle alır ve

⁶ Kemal Bilbaşar anlatıyor.” age., s. 218.

⁷ “Kemal Bilbaşar Özeleştirisini Yapıyor.”, Yeni Edebiyat, Ağustos 1971, c. 2, nr. 10, s. 4.

bu ödöl onun tanınması, kendine güveninin gelmesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Çeşitli dergilerde yazdığı hikâyeleri bir araya toplayarak “*Anadolu’dan Hikâyeler*” ve daha sonra da “*Cevizli Bahçe*” adlı kitapları çıkarmıştır. Çıkardığı bu kitaplar yazarın Hasan İzzettin Dinamo tarafından şaşkınlık ve övgüyle karşılanmasını, Nurullah Ataç ve Sait Faik gibi güçlü şairlerin de dikkatini çekerek bu şairlerle tanışmasını sağlamıştır. Hatta Sait Faik ile tanışma süreci zamanla dostluk safhasına kadar ulaşmıştır.

Yazın hayatına hikâyeye başlayıp ve adından söz ettirecek kadar kaliteli ve güçlü hikâyeler neşreden yazarın ilk roman denemesi, 1941 yılında kaleme aldığı ve 1943 yılında yayımladığı “*Denizin Çağırışı*”dır. Psikolojik bir deneme olan bu roman yazarın ilk roman denemesi olmasına rağmen başarılı bulunmuştur. Öğretmenlik yaptığı dönemde yaşadığı sıkıntılar, açığa alınma ve soruşturma süreci olan 1945-1953 yıllarında yazarın yazın hayatının zayıfladığı görülmektedir.

Hikâye ve roman alanında adından söz ettiren yazarın ayrıca tiyatro alanında da başarılı birçok eseri mevcuttur. İlk tiyatro eseri “*Kendimize Dönebilmek*”tir. Bunun dışında “*Çıldır Gölü Efsanesi*, *Şifalı Muska*, *Uçan Balıklar*” ve daha birçok başarılı tiyatro eseri Ankara radyosunda seslendirilmiştir. Bunlardan özellikle “*Çıldır Gölü Efsanesi*” daha çok beğenilmiş ve İzmir radyosunda da temsil edilmiştir. Kaleme aldığı kitapları, dergi ve gazetede yazılarıyla adından söz ettiren ve bu vesileyle düzenlenen programlara davet edilen yazarın Necati Cumalı, Halikarnas Balıkcısı, Atilla İlhan, Can Yücel gibi tanınmış yazar ve şairlerle bir arada bulunması, onun kalemi güçlü bir yazar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ortaya koyduğu eserlerini kaleme alma sebebi, yazma aşaması ve öncesi, eserlerin konu seçimine baktığımızda yazar, yazmak için illa ilham gelmesini beklemez. Zaten çok çalışıp okuyup araştıran biri olduğundan bazen okuduğu bir gazetenin bölge haberi veya çarşıda alışveriş yaparken şahit olduğu, gözlemlediği bir olay eserinin konusu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Haksızlığa uğrayan, ezilen, zor durumda kalan kişiler tema olarak yazarın dikkatini daha çok çekmiştir. Diyebiliriz ki Bilbaşar, çoğunlukla gözlemlediği olaylardan hareketle eserlerini kaleme almıştır. Yazar, devrinde yaşanan aksaklıkları, adaletsizlikleri bir gazetede eleştirmek yerine bunları eserleştirip okuyucuya öyle mesaj verip, yol göstermeyi tercih eden bir yol izlemiştir. “*Dereyi Kurtarmanın Yolu*” adlı hikâyesi okuduğu bir gazetede haber üzerine kaleme alınmış bir eserdir.

Yazar ve şairler eserlerini ortaya koyarken bazen kendi gerçek isimlerinden başka takma isimler de kullanmışlardır. Kişilerin takma isim kullanmalarının birçok çeşitli sebebi olduğu söylenebilir. Kemal Bilbaşar da yazılarında “K. Bilbaşar”, “K.B.” kısaltmalarını kullanmakla birlikte ad ve soyadının kısaltması olan “Kembil”, “Alşar”, ayrıca kızı olan “Esin Bilbaşar” veya onun kısaltması “E. Bilbaşar” gibi takma isimleri de kullanmıştır.

Cumhuriyet dönemi yazarlarından Bilbaşar, birçok gazete ve dergide yazılar kaleme almıştır. Bunlar içinde ilk yazı denemesini yaptığı birçok makale, hikâye yazılarını yayımladığı ve yazı işlerinde de çalıştığı “*Anadolu*” gazetesidir. Yine birçok yazısını kaleme aldığı ve görevden uzaklaştırılmasına da neden olan yazılarının yayımlandığı diğer bir gazete ise “*Tan*”dır. Çıktığı zaman büyük bir yankı uyandıran “*Cemo*” romanının ve ayrıca birçok hikâye, şiir ve yazılarının kaleme alındığı diğer bir gazeteysen “*Demokrat İzmir*” gazetesidir. Aramak dergisi de yine Kemal Bilbaşar’ın yazılarını neşrettiği önemli bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar daha çok bu isimleri zikredilen yayın organlarını kullanmakla beraber bunların dışında çeşitli eserlerini yayımladığı İzmir Kültür, Tasviri Efkar, Cumhuriyet, Milliyet gazeteleri ile Ülkü, Yurt ve Dünya, Yeditepe, Türk Dili dergilerini de kullanmıştır.

Öğretmenlik yıllarında Vize’de çalışırken tanıştığı başöğretmenin yazarın edebiyatı sevmesinde, edebi şahsiyetleri sevip onları tanımasında ve yazarlık hayatına katkısı olmasında büyük etkisi olduğunu yazarın kendi söyleşinde görmekteyiz. Bayburtlu Zihni’nin torunu olduğunu söyleyen, ismi Bay Yurdoğlu olan edebiyat ve şiirle ilgilenen, Dadaloğlu’nun, Pir Sultan Abdal’ın şiirlerini ezbere bilen bu öğretmenin okul kütüphanesine kazandırdığı kitaplar sayesinde Kemal Bilbaşar; Tolstoy, Zola, Goethe gibi batılı yazarlar ile halk şairlerini tanıma fırsatını bulmuş ve yazar bu öğretmeni için: “iç dünyasında bol ışıklı pencereler” açtığını söylemiştir.

Edebiyat dünyasına başarılı eserler kazandıran Kemal Bilbaşar’ı etkileyen onun yazı hayatına katkı sağlayan kalem ustalarına baktığımızda Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Sabahattin Ali; kendisinin Kemaller olarak isimlendirdiği Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir ile Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Muzaffer Buyrukçu, Fakir Baykurt ve Oktay Akbal gibi önemli şahsiyetler başta gelmektedir.

Dünya yazarları arasından da kendisini en çok etkileyenlerin Rus yazarlar olduğunu bunların başında da Gorki, Gogol, Lermontof gibi yazarlar geldiğini belirtmektedir. Amerikan yazarları içerisinde de William Saroyan, Ernest Hemingway,

John Steinbeck gibi yazarları beğenen Bilbaşar'ın sanat dünyasının şekillenmesinde bu yazarların katkısı olduğunu söyleyebiliriz.

Yazarlığı halka faydalı olabilmek olarak gören Bilbaşar'ı, sanat toplum içindir anlayışını benimseyen biri olarak nitelendirmek doğru olur. Eserlerinde ortaya koyduğu temalara baktığımızda insanların yaşadığı toplumsal ve ekonomik problemlerle karşılaşmaktayız. Buradan hareketle bir öngöründe bulunacak olursak; yazarı yazmaya teşvik eden nedenlerin başında; toplumdaki insanların karşılaştığı sıkıntılar ve bu sıkıntılara gereken çözümleri bulma düşüncesi gelmektedir.

“Bilbaşar, gerçek sanatçının sosyal meseleler karşısında duyarsız kalmasının mümkün olmadığını düşünür. Bununla birlikte sanatkâr, inanmadığı şeyleri yazmamalıdır, aksi takdirde yazarın ifadesiyle ‘herhangi bir katili müdafaa etmeyi üzerine almış avukata benzer’ diye benzetme yapmıştır sanatçı için.

Yazar, toplumun aksak yönlerini ortaya koyma ve bu problemlere çözüm yollarını bulma düşüncesini geniş insan topluluklarına yaymakta en etkili türün roman olduğunu söylemektedir.

Sonuç olarak yazar için; yazın hayatına başladığı günden ölümüne kadar geçen süre içerisinde yaşadığı dönemde birçok sıkıntı ve sorunla karşılaşmasına rağmen toplumcu-gerçekçi kimliğiyle insanlığa faydalı olabilmek adına, halkın içinde bulunduğu sıkıntıları, problemleri gündeme getirip onlara çözüm bulmak için çalışıp çabalayıp başarılı birçok yazı kaleme almıştır.

I.III. Eserleri

Yazın hayatına hikâye türüyle başlayan ve adından söz ettirecek kadar başarılı hikâyeler ortaya koyan ve daha sonra roman yazarlığını da başarıyla devam ettiren Bilbaşar, edebiyat dünyamıza güzel eserler kazandırmıştır. Bu türlerin yanında birçok tiyatro eseri yazıp senaryo çalışmaları yapmıştır. Ayrıca gazete ve dergilerde birçok türde yazılar kaleme almış, ders kitapları, araştırma eserleri ortaya koymuştur. Çeviri eserler yapmış, eserleri filme ve sahneye aktarılmıştır. Yazar yazdığı başarılı romanlarıyla iki ödül almıştır. Bilbaşar “Cemo” romanıyla 1967 yılında Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'ne, “Yeşil Gölge” romanıyla da 1968 yılında May Roman ödülüne layık görülmüştür. Yazarın aldığı bu ödüller onun başarısını ortaya koyması açısından büyük önem arz etmektedir.

Yazar daha çok hikâye ve roman yazarı olarak tanındığından ve asıl konumuz folklorik unsurlar olduğundan ve daha önce de yazarın hayatı, sanatı ve eserleriyle ilgili kapsamlı çalışmalar yapıldığından sadece eserlerinden hikâye ve romanlarının isimlerini vermeyi yeterli gördük. Yazarın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında çalışma yapanlar eser sınıflandırmalarını çeşitli şekillerde yapmışlardır. Biz de yapılan çalışmalar içinde en kapsamlı çalışma olan (yazarla ilgili hem yüksek lisans hem de doktora yapan) Müberra BAĞCI'nın eser sınıflandırmasını örnek aldık.

I.III.I. Hikâye Kitapları

1. Anadolu'dan Hikâyeler
2. Cevizli Bahçe
3. Pazarlık
4. Pembe Kurt
5. Köyden Kentten Üç Buutlu Hikâyeler
6. Irgatların Öfkesi
7. Kurbağa Çiftliği

I.III.II. Romanları

I.III.II.I. Bireysel Romanları

1. Etrafımızdaki Duvar
2. Denizin Çağırışı

I.III.II.II. Toplumsal Romanları

1. Ay Tutulduğu Gece
2. Cemo
3. Memo
4. Yeşil Gölge
5. Yonca Kız
6. Başka Olur Ağaların Düğünü

I.III.II.III. Tarihi Romanları

1. Kıbrıs Ateşler İçinde
2. Kölelik Dönemeci
3. Bedoş
4. Zühre Ninem

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KEMAL BİLBAŞAR'IN TOPLUMSAL ROMANLARINDA HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Halk edebiyatı, halkın ortaya koymuş olduğu ürünleri başlangıçtan günümüze kadar belli ölçüler dahilinde toplayan, araştıran ve sonunda da bir değerlendirmede bulunan ürünlerin genel adıdır. Halk edebiyatı da kendi içerisinde üç ana başlığa ayrılmaktadır.

1.1. Anonim Halk Edebiyatı

Söyleyeni belli olmayan daha doğrusu ortaya konulduğu dönemde bir yaratıcısı olan fakat zamanla söyleyeni unutulmuş, geçmişten günümüze aktarılacak söylenegelmüş halk ürünleri, anonim halk edebiyatını oluşturmaktadır. Anonim halk edebiyatı ürünleri manzum ve mensur ürünler olmak üzere iki grupta değerlendirilir.

1.1.1. Manzum Olanlar

1.1.1.1. Türkü

Toplumların başlarından geçen herhangi bir olay karşısında duygularını, özlemlerini, acılarını, heyecanlarını, hüznlerini kısaca içinde bulundukları ruh halini mısralara döktüğü ezgili söyleyişlerdir türküler. İlk söyleyeninden başlayarak dilden dile söylenerek geçmişe aktarılmıştır. Türkü sözleri aktarılma aşamasında ilk haliyle korunup günümüze kadar gelememiştir. Zaman şartlarının yetersizliğinden ötürü türküler bir takım değişikliklere uğramıştır.

Boratav, türküyü: “Bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için en çok kullanılan ad türküdür.” şeklinde tanımlar. (Boratav, 2003: 150)

Cem Dilçin ise türküyle ilgili şunları söylemektedir:

“Türlü ezgilerle söylenen bir anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli, kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türküler de vardır. Türkü her iki bölüğe de girebildiğinden halk edebiyatının en zengin olanıdır. Türkü bentleri yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür ki bent adı verilir. İkinci bölüm ise her bendin sonunda yinelenen nakarattır.

Bu bölüme “bağlama” veya “kavuştak” da denir. (...) Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle doldurur.” (Dilçin, 1983: 289)

Bilbaşar’ın romanlarında türküyle ilgili örneklerle baktığımızda türkü, bir kısım örneklerde terim olarak zikredilmiştir. Türkü söylemenin saati, zamanı yoktur. İnsanoğlu her vakit, canı istediğinde birçok sebepten ezgiye durur. Eserlerde kahramanlar keyiflendiklerinde, eğlence anlarında ve iş yaparken türkü söylemişlerdir. Türkünün isim olarak söylendiği örnekler çoğunlukta olduğundan metinler içerisinde seçici örnekler vermeye çalıştık.

Gitaralar sabahlara kadar aşk türkülerine tempo tutarlardı. ATG-12

Akşamüzeri hepsinin cepleri boş, başları dumanlı, türkü söyleyerek atlarına eşeklerine binip köylerine dönüyorlar. ATG-18

Türkü söyleyerek yeşil tütün yapraklarını iplere diziıyorlar. ATG-24

Kaymakamın gönderdiği bir folklor derleme heyeti gelmiş nahiye müdürlüğüne. Yunt Dağı’ndaki Yörüklerden bazı türküler derleyeceklermiş. ATG-63

“Şinci ağnaşıldı. Rakı içmeye gidiyorsunuz disene. Sen irakıdan haber ve bütün köylüye türkü çağırttım ben.” ATG-64

“Yörük Osman’ı bulur, gelirim size. Eski Türküleri iyi bilir o...” dedi. ATG-64

Keyfim gelende türküye durduğumu bilirlerdi.

Bende türkü çoktur. Oy babo, bu dağların bilmediğim türküsü yoktur. Türküden başka saz da çalar, bar da üflerim. CM-45

Bakalım ne hünerler gösterirsin? diyende Çancı Memo nazlanmadan sazını tımbırdatıp Karacaoğlan’dan, Köroğlu’ndan, Dadaloğlan’dan türküler ırladı. MM-59

Memo yanık sesiyle Urfa’dan, Erzurum’dan, Muş’tan, Kayser-i-Rum’dan aşk türkülerini okuyanda dinleyenlerin soluğunu keser, gözlerine aşk od’unu tutuştururdu. MM-322

Türkünün terim olarak kullanıldığı örneklerin yanı sıra metinlerde türkü sözlerinin verildiği örneklerin de fazlaca olduğunu görmekteyiz. Yazarımız özellikle Cemo ve Memo romanında zengin bir türkü hazinesine yer vermiştir. Bu da romanların geçtiği Tunceli yöresi halkının saza ve söze olan sevgisinin bir sonucudur. Bununla birlikte yazar, çeşitli yörelerden de türkü örneklerine yer vermiştir. Örnekler verilirken bir kısım türkü sözlerinin orijinaliyle aynı olmadığını tespit ettik. Bazı türkü sözleri kısmen, bazıları da biraz fazla değiştirilmiştir. Metinlerdeki olayların akışına, roman

karakterlerinin içinde bulundukları ruh hallerine göre böyle değişiklikler yapılmıştır. Bazı örneklerde roman kahramanlarının isimleri, türkü sözlerindeki isimlerle değiştirilmiştir. Metinlerdeki örnek cümleleri verirken türkünün orijinaliyle metinlerdeki sözler arasındaki farklılıkları görmek adına türkünün orijinal örneklerini de vermeyi uygun bulduk. Türkülerin orijinal sözlerini Trt'nin türkü arşivinden aldık.⁸ Trt'nin arşivinde olmayanları da çeşitli kaynaklardan bulup vermeye çalıştık.

Sandıklarda asılı çanların, çingirakların cümbüşüne ayak uydurmuşum, bir hava tutturmuşum:

Giderim yolum dağdır

Vay bu ne mayval bağdır

Ben kazanam yar yesin

Netekim canım sağdır.

Of böyle kar

Bu yıl da kaldım bekâr. CM-51

Giderim yolum dağdır

[vay] bu ne meyalı bağdır

Ben kazanım yar yesin

Nice ki canım sağdır

Of böyle kar

Bu yıl da kaldık bekâr

Derdim tazelendi. Senem aklıma düştü, ah edip ben de attım elimi kulağıma:

Gökteki yıldızı Senem mi sandın

Sevip ayrılmayı hüner mi sandın

Beni bu sevdadan döner mi sandın

Felek beni taş a çaldı neyleyim? CM-55

Gökteki yıldızı fener mi sandın

Sevip ayrılmayı hüner mi sandın

Beni bu sevdadan döner mi sandın

Felek beni taş a çaldı neyleyim

Damın üzerinde, yıkanmış buğday kurutan bir kız türkü söylerdi:

Dam başında hezan var

Hezanda bir gezen var

Erzurum'un içinde inci dudum

Gün görmedik güzel var. CM-89

Neden sonra farkına vardım ki yankılanan kendi sesimdi:

Dam başında çetene

Kokladım dane dane

Dam başında çedene

Topladım dane dane

⁸ Bk. <http://www.trtturku.net>

Ellerin yari gelmiş, inci dudum *Ellerin yâri gelmiş (ağca dudum vay vay)*
Nerde benim divane? CM-90 *Hani bizim divane (ince dudum yâr yâr)*

Çavlıana varana sırtın gerisinden Cemo 'nun türkû çağırıldığı kulağıma değdi:
Evlerinin önün pazara yakın *Evlerinin önü pazara yakın*
Pazardan geliyor yârime bakın *Pazardan geliyor (yâr yâr) boyuna bakın*
Pazarın yoluna hamaylı takın. CM-94-95 *Sağına soluna hamaylı takın.*

Gece olanda Cemo 'yu dizime yatırdım, bir türkû tutturdum:
Böledir oğul böledir *Eledir oğul eledir*
Şimdiki zaman böledir *Şimdiki zaman beledir*
Almış yâri dizine *Almış yâri yanına*
Hem öpir, hem söyledir. CM-121 *Hem öpir hem söyler.*

Cemo 'nun kederi türkû olup ardımdan gelirdi:
Çok muhabbet tez ayrılık getirir. CM-177

Bu kez türkû çağırmaz, ıslık öttürürdü. Islığına bakarsan:
“Su gelir millendirir,
Etrafını güllendirir,
Bu sendeki güzellik,
Dilsizi dillendirir, gel yanıma...” türküsünü içinden geçirirdi. MM-70

Su gelir millendirir,
Çayırı çimlendirir
Benim bir efendim var
Dilsizi dillendirir

Türkü olarak verilen örnek metinlerde bir kısım şiirlerin bestelenip bazılarının da bestelenmediği Karacaoğlan şiirlerine yer verilmiştir.

Köyden çıkanda gamsız biri gibi türküye başladım:

Hüma kuşu gibi yüksek uçacak

Bölük bölük kanatların açacak

Fırsat bulup yarım ile kaçacak

Duman ver hey güzel Allah, duman ver. CM-83

Hüma kuşu gibi yüksek uçuncak

Bölük bölük kanatların açıcak,

Fırsat bulup yarım ile kaçıcak

Duman ver hey güzel Allah duman ver (Sakaoğlu, 2012: 586)

Bir yandan yeri açıp gizlenmek ister, bir yandan kuş olup gelenin omzuna konmaya can atardım.

“İlinizde yok mu idi kadılar

Ak ellerin altın tasta yudular

Seni bana yeşil ördek dediler

Onun için dolaşırım göle ben.” MM-55 (Cunbur, 1973: 7)

Çingirtılar arasından türkü çağıran bir yiğidin sesi yükselirdi:

“Yüklettim yedeğim, deste katarım

Yüküm çandır ben alana satarım

İki bülbül bir kafeste öterim

Konmaz mıyım, yeni açmış güle ben.” MM-54

Yüklettim yedeğim deste katarım

Yüküm kumaş ben alana satarım

İki bülbül bir kafeste öterim

Konmaz mıyım yeni açmış güle ben. (Cunbur, 1973: 7)

Karacaoğlan'ın ezgisi gündüz gece dilimden düşmezdi:

“Kime kin ettin de giydin alları

Yakın iken ırak ettin yolları

Çok minnetle yetirdiğin gülleri

Vardın gittin bir soysuza yoldurdun.” MM-130

Kime kin ettin de geydin alları

Yakın iken ırak ettin yolları

Çok mihnetle yetirdiğim gülleri

Vardın gittin bir soysuza yoldurdun. (Sakaoğlu, 2012: 555)

İşçilerden birinin türkü söylediği duyuluyordu:

Çömelerin bahçesinde dudu var

Asiye de hanımın kardan beyaz budu var. YG-153

Çömeler'in bahçesinde kuyu var

Asiye de hanımın türlü türlü huyu var.⁹

Tomrukların üzerinde oturan Mehmet bir türkü tutturdu:

Dere boyu giderim

Dere boyu gidelim (Naciye'm)

Koyun kuzu güderim

Goyun guzu güdelim

Sennen bizi görmüşler Saniye 'm

İkimizi görmüşler (Naciye'm)

Nası inkar ederim. YG-158

Nasıl inkâr idelim.

Yaklaşan, gittikçe yükselen bir sesle radyo, bölmeyi doldurdu:

... söyleyin huysuza durmasın gelsin,

Aman tez gelsin. YG-185

İçeride çalgıcılar ahenge başlamışlardı bile:

Karşı be karşı, aman yaptıralım hanları

Kaldıralım kasaveti, anam gamları hey... YG-320

⁹ <https://www.evvelcevap.com/asiye-turkusunun-hikayesi-sozleri-notalari>

Karşı karşı kurduralım hanları (hanları gel gel aman)

Def edelim gasaveti gamları (canım)

Şimdi çıkırık seslerine neşeli türküler, sevdalı şarkılar katılıyordu:

“Kalenin bedenleri

Çevirin gidenleri...” YK-11-12

Yanık memleket türküleri okumaya başladığı sıra yavaştan yavaştan bütün aile evi tek yürek olup türküye duruyordu:

“Gide gide yoruldum,

Bir güzele vuruldum.” YK-68

Kale türkülerini daha bir yanık okuyordu, Mehmet:

“Çıkırık benim, tel benim,

Kahyam mıdır el benim...” YK-68

Adam hem urgan büküyor hem türkü söylüyordu:

“Yayaların ayranı handin di...”

Yaylaların ayranı (haydendi)

Bugün Kurban Bayramı...” YK-148

Bugün gurban bayramı

Delikanlının bir türkü mırıldandığı duyuldu:

... Eğer anan seni bana vermezse

Ah, eğer anan seni bana vermezse

Yemin ettim keseceğim yolunu, aman yolunu. BOAD-33

Metinler içerisinde türkü olarak geçen fakat araştırdığımızda böyle türkü örneklerine rast gelmediğimiz örnek metinler de yer almaktadır. Bunlar tamamen metinlerdeki olayların akışına göre veya kahramanların duygu yoğunluğu içerisinde söylemiş oldukları örneklerdir. Bu ürünler, kendi kültürel değerlerine sırt çevirmeyip zengin kültürel unsurlarımızın yaşamasına bir nevi katkı sunan yazarımızın halk kültürüne olan sevgi ve bağlılığının meyveleridir diyebiliriz.

Yörük Osman, teller üzerinde mızrabını birkaç kez dolaştırdıktan sonra okumaya başladı:

Aman aman

Yund Dağı'ndan iner ceylan sürüsü, aman

Aman aman,

Ela gözlüm, yörüklerin hörüsü, aman

Ceylanlı, karlı dağlı, ela gözlü bir sevda tablosu çizdi ihtiyar. En sonunda da:

Gönül taze, ceylan taze, derman kande.

diye devrinin geçtiğinden yakındı. Türkü bitince folklor derleyicileri sevinçle haykırdılar, "Fevkalade... Bütün primitif elemanları nefsinde toplamış bir türkü. Bir defa daha rica etsek," dediler. ATG-66-67

Ben savaşa gidende gözünün yaşı hiç dinmemiş Kevi'nin. Durmadan şu türküyü söylemiş:

Hey gidi hey canımın içi

Hani bana verdiğin sözler

Hey gidi hey başıma gelenler

Dünyada sözünde duran kalmamış. CM-26

Hasretlikle bir türkü tutturmuşum:

Gurbet elde bir silen yok yaşımı

Kendim eder, kotarırım aşımı. CM-64-65

Ayağa kalktığım gün Senem, adaklarını kestirdi. Seyitlere, fıkara dağdı. O gün ilk kez yıkandı, kokular süründü, saçlarını örende tatlı sesiyle türküye durdu:

Hay kara kaşlı Cemo, ley Cemo, ley Cemo

Yüzüğü taşlı Cemo, ley Cemo Cemile

Yâri gurbete gitmiş, ley Cemo...

Gözleri yaşlı Cemo, ley Cemo Cemile. CM-183

Sonradan duyduk ki Hamido 'nun avradı divane olup dağlara düşmüş. Şu türküyü söylemiş.

*“Mağaranın önünde
Silahları belinde
Hamido canın verdi
Emmisinin elinde.” MM-93*

*Çırak sarhoştı. Türkü söylüyordu:
Dedi kızın bubası: Delik mi cebin?
Dedim ki: Cebi yoktur fakir İncep'in... YG-113*

*Saniye 'm" türküsünü tutturdu. Yalnız Saniye 'm yerine Kevser'im diyordu:
Kalk gidelim Kevser'im dağa oduna
Odun değil meramım tombul buduna
(....)*

*Ahmet, Kevser'i düşünerek türküyü kendinden de beyitler katıyordu:
Kalk gidelim Kevser'im dağa sülüne
Sülün değil meramım ince beline.*

Kevser'in dudağını, yanağını, memelerini, hatta mahrem yerlerini türküsüne soktu. Kendi düzdüğü beyitleri iyice bellemek için birkaç kere tekrarladı. YG-152-153

Ahmet, Kevser'i kolları arasında tutarak kabardı, “Biliyo musun?” dedi, “Sana bi türkü yaktım ben.”

*(....)
Kalk gidelim Kevser'im dağa üzüme
Üzüm değil meramım yeşil gözüne
(....)*

Türkünün beytinden sonra gelen “niri niri nirinay”larda Kevser parmaklarını şıkırdatıyor, kalça kırıp göbek atıyordu.

*(....)
Kalk gidelim Kevser'im çine maçine
Maçın değil meramım sırma saçına.
(....)*

*Kalk gidelim Kevser'im dağa sülüne
Sülün değil meramım ince beline. YG-265-266*

Bir kısım örneklerde de karakterlerin başına gelen herhangi bir olay karşısında adına türkü denilmeyecek fakat metinlerimizde türkü olarak ifade edilen, romandaki karakterler tarafından söylenilmiş, alaylı yakıştırma cümle örneklerinin de varlığını görmekteyiz. Yazarın bir bestekar gibi kafiyeli, yerinde ve uygun cümleler türetebilmesi onun muhayyile gücünün zenginliğinin bir sonucudur.

*Saniye bir an yolda gelirken yaktığı koşmaları hatırlamaya çalıştı.
“Şöyle başlıyor türkü.”*

*Kadırganın evinde bir sarı yılan
Uyan Ahmet'im uyan geliyor baban.
Saniye türküyü makamıyla okuyordu.
(....)*

*Saniye okumaya devam etti:
Gülsüm yârine sermiş ceylan postunu
Tenha bulunca evi, sarmış dostunu.
(....)*

*“Aşağısını da şöyle bağlayalım mı Güllü?”
Karga yer mi ağacın kara dudunu
Niçin dağladı Ahmet, baban budunu? YG-298-299*

*Saniye ile Güllü hemen türküye girdiler:
Kadırganın evinde bir sarı yılan
Uyan Ahmet'im uyan, geliyor baban.
Gülsüm yârine sermiş ceylan postunu
Tenha bulunca evi, sarmış dostunu.
Neden acep dükkânı erken kapatmış
Pişmiş aş kadirge soğuk su katmış.
(....)*

Karga yer mi ağacın kara dudunu... YG-312-313

“Kadırga’nın Türküsü” gene tuttu kasabanın sokaklarını. Her gün yeni beyitler ekleniyordu türküye. YG-379

Türkünün sözleri açık seçik duyuluyordu:

Ey Kadırga Kadırga, Hacı Kadırga

Evdeki buruşuk karılara acı Kadırga

(....)

Gene bir ağızdan türküye durdular:

Kadırga’nın dükkânı köşe başında

Kadırga’yı sorsan yetmiş yaşında.

(....)

Kaçışan çocuklar sokağın öbür başından el çırparak Hacı Kadir’i kızdırıyorlardı:

Kadırga’nın cebinde bir avuç darı

Bir yatağa sığar mı dört koca karı. YG-388-389-390

Hep bir ağızdan “Kadırga’nın Türküsü”nü çağırarak yürümeye başladılar. Türküyü yenilemişlerdi:

Ey Kadırga Kadırga, çavuş Kadırga,

Hovardalar varıyor savuş Kadırga!

Lahana tarlasında yulaf bulunmaz,

Hovardalarda anam, insaf bulunmaz.

Del’kanlılar kapıyı taşa tuttular,

Kadırga’yla Saniye hapı yuttular.

Seni fırına süren Saniye mi vay?

Kadırga yaz ortası üşüdüün mü lay? YG-408-409

Romandaki vakaların Tunceli, Elazığ ve civar illeri de kapsamı hasebiyle yöre halkının konuşma dili olan Kürtçe, metinlerde de kendini göstermiştir. Kürtçe söylenilmiş bir türkü örneğinin metinlerde olması ve yazarın yöreyle ilgili kültürel değerleri fazlasıyla ve yerli yerinde kullanması, metinlerin içerik açısından zenginliğinin bir nişanesidir.

Günlerden bir gün erleri Ovacık Pazarı 'na genger sakızı satmaya giden Zelho ile Gülzer, kuşluk vakti dibek taşında bulgur döver, gülüşüp baş sallayarak türkü söylerlerdi:

“Bazara kundura vekir

Delali hellican

Şekre ki nev desmali

Hazali yar yar can.” MM-383

1.1.1.2. Mani

Farklı yörelerde çeşitli isimlerle anılan mani; çoğunlukla yedili hece vezni ve aaxa şeklinde kafiyeli, söyleyicisi bilinmeyen, dört mısradan ve tek kıtadan oluşan, birinci, ikinci ve dördüncü mısrası kendi arasında kafiyeli, üçüncü mısrası serbest olan müstakil küçük manzumelerdir. (Azar, 1995: 9)

Maniler de türküler gibi halkın duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkan, kuşaklar arası aktararak halk arasında varlığını devam ettiren, belli kurallar çerçevesinde icra ettirilen ürünlerdir. Maniler, geniş anlamlar yüklü, özlü sözler gibi az sözle çok şey anlatan kültürel değerlerimizdir.

Çatıktaş, mani geleneğiyle ilgili şunları söyler: “*Maniler, Anonim halk edebiyatının en tanınmış folklorik ürünlerinden birisidir. Maniler her türlü hayati olayları (aşk, gurbet, kıskançlık, kırgınlık ve tabiat vb.) işleyen, halk edebiyatının bilinmeyen şairleri tarafından söylenmiş, halka mal olmuş kıymetli gönül yadigârlarıdır. Türk insanının duygularını manilerle dile getirmesi, çeşitli gönül ürperişlerini böyle kısa, öz ve kesin ifadeyle dile getirilişi; onun sevgi, aşk gibi konulardaki hassasiyetini ve fitri zekâsının işlediğini gösterir.*” (Çatıktaş, 2001: 13)

İncelediğimiz metinlerde yedili hece vezniyle aaxa şeklinde kafiyeli çeşitli mani örneklerine rastlamaktayız. Eserlerdeki çoğu maniler, sevda konusunda söylenilmiş manilerdir. Ayrıca bir örnekte maninin isim olarak zikredildiğini de görmekteyiz.

Meydan karılara kızlara kaldı. Başladılar maniyle türküyle mühendislerle sataşmaya. YG-74

Bu sırada, tütün dizen kadınların biri, gevrek bir sesle bir mani söylemeye başladı:

*Karanfil katmer olsa
Sevdiğim esmer olsa
Sevdiğime dudağım
Akşama iftar olsa ATG-26*

Bir başka kadın daha arzulu bir sesle, başka bir mani söylüyor. Sesin geniş, sıhhatli bir göğüsten çıktığı belli oluyor:

*Karanfil budama
Gel bir gece odama
Alacaksan al beni
Gulak asma bubama... ATG-26*

Çeşitli türlerle ilişkili olan manilerin kullanım yerlerinden biri de türkülerdir. Çoğunlukla türküler, maniler gibi yedili hece vezni ve aaxa şeklinde kafiyelenmişlerdir. Mani kıtaları birbiri ardına dizilip bir makama bağlanmak suretiyle türkü meydana getirirler. (Azar, 1995: 40)

İncelediğimiz metinlerde bazı türkü sözlerinin mani olarak söylenildiği örneklerle de yer verilmiştir. Ayrıca metinlerdeki manilerin bir kısmı, düğün öncesi veya nişan sırasında söylenilmiş mani örneklerini ihtiva etmektedir. Bunlar içerisinde de karşılıklı söylenilmiş olanlar göze çarpmaktadır.

Yumurtacıların ırmak kıyısındaki avlu duvarları dibine kayıklar içinde delikanlılar birikmişlerdi. Duvarların üzerinden sarkan kızlara mani yağıdırıyorlardı:

*Elmayı avuçladım
Boyunu karışladım
Bakmaya kıyamazken
Ellere bağışladım.
Yukarıdan kızlar da onları karşılıksız bırakmıyorlardı:
Bağ çiti parmak parmak
Gözümde akan ırmak
Bana pek zor geliyor
Yârimden ayrı durmak. YG-246*

Kızlardan biri bir mani söylüyordu:

Entarisi pembeden¹⁰

Leke olmuş geymeden

Ben bir güzele yandım

On beşine girmeden

(....)

Kızların uzun saçlısı damadın önünde durdu. Bir mani okudu:

Entarisi filizi

Kim bilir kalbimizi

Soğuk bir rüzgâr esti

Ayırdı ikimizi

(....)

Oynayan kızlar tempoya uyarak topuk vurup iki döndükten sonra bu kez kızların kesik saçlısı Osman'ın önünde durdu mani söyledi:

Denizler coşamasın

Kömüşler koşamasın

Başkasını alırsan

Aldığın yaşamasın.

(....)

Osman avlu kapısından çıkmadan uzun saçlı Ayşe manisini yetiştirdi:

Dere boyu düz gider¹¹

Bir kınalı kız gider

Kız yolunu şaşırır

İnşallah bize gider. YG-355-356

¹⁰ <http://www.trtturku.net/turku/entarisi-pembeden/>

Entarisi pembeden
Nikah oldu giymeden
Dünyada yaktın beni
On beşine girmeden

¹¹ <http://www.trtturku.net/dinle/orhan-hakalmaz-dere-boyu-duz-gider>

Dere boyu düz gider
Al yanaklı kız gider
O kız yolu şaşırmış
İnşallah bize gider

1.1.1.3. Ninni

Kişiye özgü bir söyleyiş tarzıyla söylenen, söyleyenin ruh halini ve imge dünyasının zenginliğini yansıtan ninniler, söylenen kişileri avutucu ezgilerdir.

Ali Berat Alptekin ise ninniye: “*Ağlayan çocuğu susturmak veya uyku saati gelen çocuğu uyutmak için anne kucağında, dizinde veya beşikte söylenen ezgilerdir.*” şeklinde tarif eder. (Alptekin, 1990:63)

İncelediğimiz metinlerde ninni örneklerine yer verilmemiştir. Sadece bir örnekte ninniyle ilgili bir paragrafa rastlamaktayız.

“Yiğidim, cellâdının elinde can vermişse dölü karnımda yatar. Yavrusunun da kendi gibi bir yiğit olacağını bilirim. Beşiğini sallayanda babosunu ardından hançerletenin kim olduğunu ninni edip söyleyeceğim ki büyüyende kanının davacısı olup öcümüzü yanına komaya!..” diye kükreyip yüzüne tükürdü. MM-358

1.1.1.4. Tekerleme

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden tekerleme, çeşitli fonksiyonlarıyla karşımıza çıkan, fakat geniş bir kullanım sahası olduğundan şekil, konu, içerik ve işlevsel olarak sınırları tam çizilememiş, belli bir konuda bilgi vermek amacı taşıyan, yapısındaki kafiyeli sözlerle dinleyicilerde ilgi uyandıran nazım-nesir karışık ürünlerdir. (Artun, 2015: 138-139)

İncelediğimiz metinlerde tekerleme özelliği gösteren sadece bir örneğe rastladık. Bu da masalda söylenilmiş formel dediğimiz klişe sözler özelliği gösteren bir örnektir. Bununla birlikte iki örnekte de tekerlemeyle ilgili tabirlere yer verilmiştir.

“Bir varmış, bir yokmuş!” diyerek masala başladı. Ama daha, “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” tekerlemesini bitirmeden, Yonca Kız uykuya daldı. YK-100

Cenaze üç beş kişiyle kalktı. İyi ki Mustafa Çavuş’a haber göndermişim. Adamlarını almış gelmiş. Cenazede Durmuş’un üvey babası Çingene de vardı. Garipler mezarlığına kadar gelen çocuklara para, helva dağıttı. Mutaş Hoca’ya da iyice bir sadaka verdiğini sanıyorum. Çünkü dönüşte pek keyifliydi. Cenazeden değil de bir eğlenceden geliyor sanırdınız. Kendi de bu halini biraz yadırgamış olacak ki, “İnsanın acıyan yeri başka, acıkan yeri başka...” diye bir tekerleme savurdu. ATG-161

Nahiye müdürü Teyfik'in koluna girdi, her zamanki tekerlemesiyle, "Bizi mahveden hep o Abdülhamit'tir kardaşım," dedi. Kabahatin büyüğü onda. İrtica ile vicdan hürriyetini karıştırmış birbirine. Çöz çözebilirsen. ATG-168

1.1.1.5. Ağıt

Temeli çok eskilere dayanan kültürel örneklerimizden olan ağıtlar, yaşanan kötü olaylar karşısında çoğunlukla da ölüm karşısında çaresizlik içerisinde irticalen söylenilmiş, büyük duygu yüklü, kendine has ezgisiyle dile getirilen etkileyici sözlerdir. Ağıtlar; bir haykırış, bir feryat, bir serzenişdir. Ağıtlar bir bakıma içselliğin boşalmasından ötürü bir rahatlama olarak da kabul edilebilir.

Ağıtla ilgili Sayın Şimşek de şunları dile getirmiştir: "*Söylenme mazisi insanlığın var oluşuna kadar giden ağıtlar, sızlayan kalplerin, dayanılmaz acıların, akan gözyaşlarının, yanık yüreklerin çare arayan feryadıdır. Yavrusunu yitiren ana, sevgilisine kavuşamayan aşık, yatağında inleyen hasta, sıla hasreti ile yanıp tutuşan garip, duygularını, ıstıraplarını ağıtlarla dile getirir.*" (Şimşek, 1993: 1)

Bilbaşar'ın romanlarında ağıtlarla ilgili örnek metinlere sıkça rastlanmaktadır. Bunlar içerisinde bir kısım örneklerde ağıt terim olarak zikredilmiş, bir kısım örneklerde de ağıt metinlerine yer verilmiştir. Yaşanılan kötü olaylar karşısında duygular sel olup sözlere akmıştır.

Şih Persin obaya dönüşünde göçecek olanların göçtüğünü, kalanların dertli ağıtlı döğündüğünü görende ayağı tozuyla gözdağı çekmeye girişti. MM-107

Ben ağlamayım da kim ağlasın? diye ağıt söyledim. MM-146

Kancıklardan kimi erinin yarasını sarar, kimisi ölüsü başında ağıt söyler, saçını yolardı. MM-153

Ölü yatağına dönen seyvanlı kerevete yumulup gözyaşım ağıt olarak dökülende Fato, saçım okşayarak beni teselliye çalıştı. MM-166

Kancıklar kıyıda oturup gençliğine doyamayan Sit Senem için ağıt söylerler. MM-176

Oba halkı mum yakıp ölümüne onca ağıt söylemişik, öyle saçımız yolup başımız dövmüşüz ki dirilip gelişin tüm şaşkına döndermiştir beni. MM-189

Şimdi ölümüze ağıt söyleyip yas tutak ki şenlik günü gelende gülüp oynamaya derman bulak, diyerek onları yatıştırdı.

Bunun üzerine kancıklar, anacığımın naaşı çevresinde toplandılar: Kaşı gözünün, boyu bosunun, iyi huyunun, kullarına sevgisinin, aşirete bağlılığının methini söyleyip Horasan'dan gelen soyunun yiğitliğine destan düzerek gözyaşı döktüler. Seyitler bağlama çalıp Kerbela ağıdını okudular. MM-290

Tebrikat sona erende rehber, sazı Memo'ya verdi. Memo sazı dillendirip Oniki İmam ağıdını söyledi, kalabalığı ağılattı. MM-306

Sevdiğini yitirenler, dövünüp ağıda dururlar, gözünün kaşının methini, yiğitlik destanını sıralayıp kendileriyle birlik tüm aşiret halkını da ağlatırlardı. MM-449

Yüreğimde kardaş yarasının açıldığını duyup acısına dayanamayarak dövünmeye, gülün vafşını, şahan yiğidin destanına katarak ben de ağıt düzmeye koyuldum. MM-450

Bir var ki Azbet ağası Huso:

“Öğrenme çağın gelmiştir,” diye beni rahlesi önüne oturttu. Tanrı'nın günü diz çöküp kalem tutar, hat sökerdim. Hızır'ın, Monzur'un, Celalettin'in, Yesevi'nin, Oniki İmam'ın destanını, ağıdını; Pir Sultan'ın, Dadaloğlu'nun, Köroğlu'nun divanını, öğüdünü hıfzeder, ecdat menkıbesini bülbül gibi söyledim. Bunların içinde her söylediğimde gözümünden yaş getireni, Pir Sultan Kızı Senem'in babosuna ağıdı idi. Zalim bahtımız, adımız gibi acımızı da birbirine benzetmişti. Onun babasını Sivas'ta, benimkini Diyarbekir'de dara çektirmiştir. Senem'in ağıdını bahtımın nakışıyla işler:

“Şıh Abdo kızıldım ben de Monzur'da

Kanlı yaş akıttım kışta baharda

Dedemi astılar Diyarbekir'de

Darağacı ağlar Şıh Abdo deyu.” MM-49

Çancı ustasından ve de dölümünden kopup ayrılmanın acısını derinden duyup yavrumu bağrıma bastım, sel gibi gözyaşı döküp ağıt söyledim:

“Hey Dersim, Tujik Sultanların, Harzem Şahların başını yiyen Dersim! En sonu beni de mi kurban seçtin kendine Dersim!..” MM-219

İncelediğimiz eserlerde sözlerinin değiştirildiği bir kısım türkü örneklerinin ağıt olarak söylendiği bir metne de yer verilmiştir.

Ölüm haberime dünyasından geçip Dicle'nin koynunda benimle buluşmaya can atmış, kıyısında dikilip,

*“Duymuşum ki Senem gitmiş ölüme
Ateş salmış gülşenime gülüme
Sazım meyim gayri almam elime
Gün doğanda gün batanda Senem oy!*

*Dağlar al giyinmiş deryalar kara
Vücudun sağ değil sinem hep yara
Dilim kopa öldü dersem o yâre
Gün doğanda gün batanda Senem oy!” ağıdını söylemiş, canına kıymak istemiş.*

MM-237-238

*Dağlar al giyinmiş deryalar kara
Vücudum sağ değil sinem hep yara
Dilim yansın nasıl öldü diyem o yara
Gün doğanda gün aşanda uy Mahmud*

*Yeni duydum Mahmud gitmiş ölüme
Ateş saldı gülşenime gülüme
Kanlı kılıç seni almam elime
Gün doğanda gün aşanda uy Mahmud¹²*

“Çalışmaya gideceklerin esamisini okuyacağım. Adını duyan şu ağacın dibinde toplanacak!” deyip, okumaya koyuldu. Adını duyan yığından ayrılıp ileri çıkanda avradı, anası kendini yere atar, saçını yolardı:

“Oy çileli başım oy! Ağı katılır gene aşım, dünyada kalırım yek başıma! Erim gidende ben kimlere sığınayım?”

“Ananı eli böğründe koyup nerelere gidersin oğul! Benim halimi itler yemez. Kendimi dereye mi atayım, başımı taşa mı çalayım oğul.” MM-388-389

¹² <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=17103>

Kaymakamın acıklı nutkuyla cenaze töreni sona erdikten sonra dağılan kalabalık üç beş gün, düzmece yangının kurbanlarına yaktıkları ağıtı okudular:

Tırabzanda sıra sıra yemek dolu siniler

Merdibanın alt yanında kadın kızan iniler. YG-379

1.1.2. Mensur Olanlar

1.1.2.1. Mitoloji

Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünden oluşur. Bu öykü kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir. Mit, her zaman için bir “yaratılış”la ilgilidir, bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır. Bu nedenle mitler, insana özgü anlamlı her eylemin örnek tiplerini oluşturur. (Oğuz, vd., 2015: 136-137)

Yazarlar kaleme aldıkları eserlerde genelde mitolojik unsurlara yer verirler. İncelediğimiz eserlerde Türk mitolojisiyle ilgili metinlere pek yer verilmemiştir. Sadece Turnalarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir.

Türk mitolojisinde ve halk anlatılarında büyükbaş hayvanlardan en küçük yaratıklara kadar hayvanlarla ilgili çeşitli inanışlara değinilmiştir. Dede Korkut’ta bazı hayvanlarla ilgili: “*Yedi yerin otlakların geyik bilir; ayrı yollar izin, deve bilir; yedi dere kokuların, tilki bilir.*” sözleri hayvanların çeşitli gizli yönlerinin olduğunu göstermektedir. (Ögel, 2002: 533)

Türk mitolojisinde, Türk destanlarında ve Anadolu halk şiirinde turnaların önemli bir yeri vardır. Bahaeddin Ögel Türk Mitolojisi kitabında; turnalar için haber veren bir kuş ve Tanrı’nın elçisi olduğundan söz etmiştir. (Ögel, 2002: 553)

Bilbaşar’ın “Memo” romanında Ögel’in turnalar hakkındaki görüşlerini destekleyici örnek bir metnin olması yazarın mitolojiden destanlara kadar Türk halk anlatılarına vakıf olduğunun güzel bir örneğidir.

Gayri Tujik’in başı dumandan kurtulmazdı. Turnalar dizi dizi engine akarlardı. Kar bastırıp Memo’nun yollarda kalacağından korkardım. Lakin Memo turnaların dilinden anlarmış. Gökyüzü kararıp Tujik ak kocuğunu Dersim’in yatağına deresine yazmadan Memo da Azbet ağası Huso da obaya döndüler. MM-430

Bilbaşar çoğunlukla Yunan mitolojisine ait kahramanları kullanmıştır. Fakat bu kullanımlar yazarların kurguladığı olayların akışına göre anlatıma canlılık katmak, amacıyla mitolojik unsurlarla benzerlikler kurularak ortaya konulan örnek metinleri ihtiva etmektedir. Metinlerde ciddiyetten uzak, alaycı, espri mahiyetli, gülünç unsuru oluşturmak üzere Yunan mitoloji kahramanlarının isimleri zikredilmiştir.

Aşağıya inince, pekâlâ kasabaya doğru yuvarlanan dalga köpükleri arasından istiridye kabuğu üzerinde, Tanrıça Afrodit’le karşılaşabilirdim. ATG-9

Kendi mamulatından olan şarabın tadı biraz acayip ama ona göre eski Yunan İlahlarının içtiği nektarmış bu şarap. ATG-12

Bırakılmış bir söve ocağını Afrodit tapınağı haline getirmiş. Gelen önce Tanrı Dionysos’u memnun eder, Hidayet’in nektarı ile sarhoş olurmuş. Sonra Tapınağın karanlık kuytusunda, Ali Efe’nin bakireleriyle Afrodit’in gönlünü hoş edermiş. ATG-12-13

Nektar, içimde Dionysos’a, Afrodit’e kulluk duyguları uyandırmıştı. Ama tanrılarla arama, Ali Efe’nin kara kuru yüzünü sokmak istemedim doğrusu. ATG-13

Adamın birisi keçi derisinden yaptırdığı bir peynir tulumunu deniz suyunda yıkayıp şişiriyor. Gerilen deri, suyun içinde uzaktan çıplak bir vücudu hayal ettiriyor insana.

Bu duygumu Tefik’e söyledim. Alaylı bir şekilde:

“Gelecek olanların da bu tulumdan farkları yok belki ama Eros’un okunu yedik bir kere. ATG-36

Tarihi bir yer istiyorlarmış madem, Corci adasına götürelim hanımları, daha iyi...” diye cevap verdi Tefik. “Oradaki Aya Corci Kilisesi için, eski Yunanlıların Afrodit tapınağıymış, deriz. Hani yemin etsek başımız ağrımaz. O kilisede Afrodit’in buyrukları bol bol yerine getiriliyordu. Üstelik yaban keçileri orada da varmış.”

“Tefik mükemmel adam vesselam.

Teklifimiz büyük bir memnunluk uyandırdı. Oldukça sağlam kalmış bir Afrodit tapınağı göreceklerini söylemiştim. Sağlam kalmış bir Afrodit tapınağı sözümü Silvana kuşkuyla karşıladı. Hristiyanlığın taassup devirlerinde en çok bu tapınaklardan hınç alınmıştı. Afrodit en çok taşlanan tanrıçaydı. Efes’te bu cins tapınakların izine bile rastlamamışlardı. Diana tapınağının sütunlarını bile Ayasofya için taşımışlardı. ATG-144

“Belli olmaz, Afrodit’in Paris’i ile belki bir güzellik anlaşmazlığına düşeriz. ‘Grek tanrıçası, Latin tanrıçalarından güzeldir’ diye bizi mahvetmeye kalkarsa kendimizi savunuruz. ATG-147

“Dilerseniz, tanrıçanın bakireler için kullandığı altın hançerini de görürsünüz.”
ATG-147

1.1.2.2. Destan

Sözlü geleneğin en eski ürünlerinden olan destan hakkında Şükrü Elçin şunları söylemektedir: “Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekan içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan ‘kahraman–bilge’ şahsiyetlerin menkabevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş, uzun, didaktik hikayelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kobuzlarla terennüm ettiği, cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir ‘yaratma zemini’ ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hadiselerin millet vicdanında bir takım sarsıntılara sebep olması lazımdır.” (Elçin, 1986: 72)

Romanlarda herhangi bir destan metiniyle karşılaşmamaktayız. Fakat bununla birlikte destan motifleriyle zenginleştirilmiş örnek metinlerin varlığından söz edebiliriz. Anonim metinlerin olmazsa olmazlarından ve tema zenginleşmesine büyük katkı sağlayan motifler incelediğimiz romanlarda destan örneği içerisinde yer almaktadır.

Cemo ve Memo romanlarında Türk destan motiflerine benzer motifler de dikkati çeker. Cemo’nun evleneceği erkekle dövüşmesi ve kazananla evlenmeyi kabul etmesi sahnesi Dede Korkut hikayelerindeki Bamsı Beyrek’le Banı Çicek’in, Kan Turalı ile Selcen Hatun’un evlenmelerini hatırlatır. (Bağcı Tayfur, 2008: 179)

Köpeklerinin zincirlerinden tutan delikanlılara, “kızımı isteyen yiğitler,” dedim. “Savaş kardaşlarımın koçları, tümünüz makbulümsünüz. Ve lakin siz, sekiz’siniz, kızım bi dane. Önce aranızda yenişin. Sona kalacak yiğit Cemo ile başlığı alacak, bileği hakkına. Son kalanla Cemo ister dövüşür, ister dövüşmez. Buna diyeceği olan var mı?”
CM-38

Bir var ki Azbet ağası Huso:

“Öğrenme çağın gelmiştir,” diye beni rahlesi önüne oturttu. Tanrı’nın günü diz çöküp kalem tutar, hat sökerdim. Hızır’ın, Monzur’un, Celalettin’in, Yesevi’nin, Oniki

İmam'ın destanını, ağıdını; Pir Sultan'ın, Dadaloğlu'nun, Köroğlu'nun divanını, öğüdünü hıfzeder, ecdat menkıbesini bülbül gibi söyledim. Bunların içinde her söylediğimde gözümden yaş getireni, Pir Sultan Kızı Senem'in babosuna ağıdı idi. MM-49

Metinlerde yazarın destan olarak zikrettiği fakat dini tasavvufi türlerden nefes olarak bilinen örneklere de yer verilmiştir.¹³

Bunun üzerine kancıklar, anacığımın naaşı çevresinde toplandılar: Kaşı gözüünün, boyu bosunun, iyi huyunun, kullarına sevgisinin, aşirete bağlılığının methini söyleyip Horasan'dan gelen soyunun yiğitliğine destan düzerek gözyaşı döktüler. MM-290

Yiğitliğe destan düzende Köroğlu'nu, Dadal'ı aramızda gezdirirdi. MM-322

Her gittiğimiz yerde Pir Sultan gibi dillenip marabalığa destan söylemişim, kulları kendi gücüne inandırıp hak yoluna yatırmışım. MM-430

1.1.2.3. Efsane

Gerçek veya olması muhtemel olayları kapsayan, masal gibi dinleyicileri inandırabilen, iyi niyetli kişilerin ödüllendirildiği, kötülerin ise cezalandırıldığı olayların geçtiği, geçmiş dönemlerden anlatılarak gelen halk anlatılarıdır.

Efsaneler üzerinde birçok çalışması olan Sakaoğlu efsanelerin hususiyetlerini tespit etmekle ilgili şunlardan bahsetmektedir:

- a. *Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.*
- b. *Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.*
- c. *Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.*
- ç. *Efsanelerin belirli bir şekli yoktur, kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır. (Sakaoğlu, 2009: 20-21)*

İncelediğimiz metinlerde efsaneyle ilgili metinlere fazlasıyla yer verilmiştir. Efsaneler içerisinde yaygın olarak bilinen taş kesilme, kuşlar ve suyla ilgili motiflerin yer aldığı efsaneler, Bilbaşar'ın romanlarında da geçmektedir. Zengin efsane içerikleriyle birlikte yazarın anlatımının da gayet profesyonel olduğunu görmekteyiz. Bu durum yazarın halk anlatılarına ne denli vakıf olduğunu göstermektedir.

¹³ Bk. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı/Nefes

Her fırsatta haydutluğu, uğrılığı kötülerdi. Bir gün Sakaltutan taşında oturanda, "Biliy misin Memo," dedi, "geçidin iki yanını tutan bu iki taş, vaktinde iki zalım uğrı idi. Biri yolun bir yanını, öbürü öbür yanını tutar, yoldan geçenleri soyar, paralarını alırlarmış. Parası olmayanı da öldürürlermiş. Uğrılığın kötülüğünü gör ki bunlar heç kimseye acımazmış. Hacıyı, hocayı da tanımazmış. Günün birinde Hicaz'dan yorgun dönen bir hacının yolunu çevirmişler, 'paralarını ver,' demişler. 'Param yoktur,' demiş hacı, 'Muhammed'in, Ali'nin diyarından gelirim. Yorgunluğum çok, param pulum yoktur,' demiş. Eşkıyanın biri kızmış. Adaşına demiş ki 'Sakalından sakalından tut, bitir işini.' Hacı, uğrılarının canına kıyacağını anlayanda, 'Dilerim Tanrı'dan bana dokunanları taş ede,' demiş. Tanrı da ihtiyarın duasını tutmuş, haydutları taş etmiş."

CM-48

"Şu bir çift kuşu görür misen can?" derdi. "Bunlar hep çift gezerler Zozana'da. Birbirlerinden heç ayrılmazlar. Bunlar zamanında şıhın kızı ile çobanı imişler. Çoban kıza, kız çobana hayranmış. Gel gör ki şıh zalım, şıh paraya düşkün. Çoban, kızını isteyende 'sen malsız pulsuz bir kulsun. Neyne tamah edem de kızımı verem sana?' demiş. Sonra da zalımlığını bindirmiş, 'Kuş olur da şu dağdan aşağı uçabilir misin, uçar da karşıya konabilir misin? Konarsan söz bir, kızımı veririm!' demiş. Hani ya, muradı, çobanı dağdan aşağı attırıp parçalatmak. Çoban, 'Ben kuş olur uçarım ya, bir daha geri dönmezim. Kızın da sana kalmaz,' demiş. Fukara çoban Tanrı'nın sevgili kuluymuş. Bir dua okuyup silkinmiş, kuş olmuş, salmış kendini boşluğa. Yarinin uçtuğunu gören kız da Tanrı'ya, 'Kerbela hatırı için beni de kuş et, ayırma eşimden,' diye yalvarmış. O saat kuş olmuş, uçmuş. O gün bugün Zozana'da birbiri yanı sıra çift uçar onların döllerini." CM-128

"Günün birinde burada bir ihtiyara rastladım. Kevi anamı bilirmiş. O dedi ki, 'Senin anan bu sulara kalmıştır,' dedi. 'Gözünle görmüş müsün,' dedim; 'Yok,' dedi. 'Görmemişim ve de gözümle görmüş gibi bilirim,' dedi. 'Nereden bilirsin,' dedim. Dedi ki, 'Gölleğin suyunun renginden bilirim,' dedi. 'Eskiden cam gibi berraktı bu su,' dedi; 'anan ortadan kaybolduğundan beri suyun rengi değişmiştir, mercan gibi kızarmıştır,' dedi. 'Ananın boynundaki mercan boncuklar sebebiyle,' dedi." CM-129

Farklı bölgelerde birbirine benzeyen ya da az çok farklılık arz eden efsaneler anlatılmaktadır. Ortak bir sosyal yapıya, ruh dünyasına sahip insan topluluğunun benzer ürünler ortaya koyması muhtemeldir. Bilbaşar'ın romanlarında karşılaştığımız Monzur Suyu ile ilgili efsanenin Saim Sakaoglu hocamızın 101 Anadolu Efsanesi adlı

çalışmasındaki “Munzur Baba” adlı efsanesiyle benzerlik arz ettiğini tespit ettik. (Sakaoğlu, 2015: 97)

Yazarların eserlerini ortaya koyarken halk kültürü ürünlerinden faydalanmaları hem okurun ilgisini arttırması hem de yazarların halk kültürüne verdikleri değeri göstermesi açısından önemlidir.

“Bilir misin kurban, Monzur suyu neden süt gibi akar kayalardan?” diye sorardım.

Memo, omuzların kaldırıp,

“Nerden bileyim Senem, ben buranın yerlisi miyim? Acep neden ki?” diye karşılık verirdi. Ben bilgimi göstermeye kurulurdum:

“Buralarda vaktinan pinti bir ağa varmış. Kulu, seyidi gözetmez, yoksuldan bir çanak sütü esirgermiş. Monzur çoban, acından ölecek bir garibe acıyıp parasız bir çanak süt verdi, deyi ağası kızmış, sopayı alıp dövmeye Monzur çobanı kovalamış. Çoban bu kayalara varanda süt dolu bakracı yere çalmış, sütler köpürüp kayalardan akmaya başlamış. Tanrı’nın sevgili kulu Monzur çoban, ağanın eline düşmeye deyi güvercin olup kayanın kovuğu içinde kaybolmuş. O gün bugün süt beyaz dökülürmüş sular kayalardan...” MM-354

Yamaçlardan çörtük devşiren bir kara ayıya rastlayanda yeni bir mesele başladım:

“Şu ayıyı görür müsün kurban? Zamanında seyidin bedduasına uğramış yoksul bir marabadır. Biçare adam, seyidin cer toplamaya geldiğini görende kerevetin altına gizlenmiş. Avradına, ‘Seyide evde olmadığımı söyleyip sav gitsin!’ demiş. Seyit, kolay savulacak adam mı? Cerini, bağışını almadan gider mi? He vallaha da ciğerini söker. ‘Erim evde yoktur,’ diyen kancığın sözüne inanmayıp komun her köşesini araştırmış seyit. Biçare marabayı kerevetin altında bulanda elindeki kutsal değneği dokandırıp ‘Kalk ayı!’ demiş. Adamcağız kerevetin altından böyle bir kara ayı olup çıkmış. Şimdilerde dağda gezen kara ayılar onun torunlarıymış.” MM-354

“Gelecekler,” dedi Rıza. “Gelecekler. Kısır karı döl diye tutturdu mu kıyamet kopsa bu çeşit fırsatları kaçırmaz.”

“Kısır karı dediğin kim?”

“Yörük gelin! Döl diye tutturmuş. Çentikli’nin eline de bu yüzden düştü zati.”

Ahmet meraklandı. Geldi, oturdu. “Anlamadım,” dedi. “Yörük Gelin evli mi?”

“Evli ya. Kocası yaşlıcanaymış. Ama ne de olsa yörük. Bileği kuvvetli. Gel gelelim Tanrı evlat vermiyo. O zaman karı, derdine derman aramaya başlıyo. İhtiyar karılar, Dölyunağı’na git, yıkan apdes al, Tanrıya yakar diyorlar.”

“Bu göle he?”

Bu göle... Köylülerin inancına göre bu gölde kısır karılara yardımcı dokunan bir peri var. Çok eskiden çocuğu olmayan taze bir gelin göle atmış kendini... Cesedini bulamamışlar. Gel zaman git zaman... Derdine derman arayan kısır karılardan biri öğle sıcağında buradan geçiyormuş. Yorgunmuş. Serinlemek için suya girmiş, yıkanmış. Gelmiş, şu ağacın dibine yatmış.”

(....)

“Düşünde gölden duvaklı bi gelin çıktığını görmüş. Gelmiş, karının karnını okşamış. Kalk, apdes al, iki rekat namaz kıl. Tanrı’ya kısır gelinin başı için bana bir döl ver, diye yakar, demiş. Sonra geldiği gibi sulara doğru çekilmiş, gitmiş.”

Irgatlardan biri sordum:

“Kadın gebe kalmış mı bari?”

(....)

“Kalmış kalmasına ya... Gayri kısır gelin yüzünden mi dağdaki çoban yüzünden mi onu bilmem. Köylüler kerameti kısır gelinden bilmişler. O gün bugün kısır kadınlar gölde çimmeye gelirlermiş. YG-236-237

1.1.2.4. Halk Hikâyesi

Anonim halk edebiyatının önemli türlerinden biri de kuşkusuz halk hikayeleridir. Binlerce yıldan beni anlatılarak varlıklarını koruyup günümüze kadar gelmiştir.

“Türk halk edebiyatında âşıkların yaratıp geliştirdikleri önemli türlerden biri de halk hikâyeleridir. Bu türde tahkiye (narration) esastır. Şekil bakımından uzun, nazımla nesir karışık haldedir. Halk hikâyelerinin özel bir anlatım tekniği ve geleneği vardır. Bu tür eski destanların-cemiyetteki sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle-yeni devire uyması ile meydana gelmiştir. Destanlarda gördüğümüz dışa dönük mücadele, burada cemiyet içine dönmüştür. Ayrıca nesir gittikçe ağırlık kazanmış, konuda realist çizgiler artmıştır. Bütün bu özellikleriyle halk hikâyeleri, destanla roman arasında bir geçiş türü olmuştur.” (Türkmen, 1983: 9)

Kemal Bilbaşar'ın incelediğimiz romanlarında halk hikayesi metinlerine rastlamamaktayız. Fakat bununla birlikte birçok örnekte halk hikayesi kahramanlarına atıfta bulunulmuştur. Karşılaştığımız örneklerde roman kahramanlarıyla ilgili olaylar anlatılınca, anlatıma akıcılık katmak amacıyla halk hikayesi kahramanlarıyla benzerlik-kıyaslama yapılarak halk hikayesi kahramanlarının isimleri zikredilmiştir.

Senem diyende delikanlıların soluğu ah olur, çıkardı boğazlarından. On beşinde bir peri ki Şirinler, Aslılar eline su dökemezdi. CM-51

Düşümde de Memo durmadan türkü söylerdi. O, Kayabaşı'ndan seslenen Karacaoğlan'sa ben tozan Elif olur salınırdım. O, düğmeleri çözüp tutuşan Kerem'se ben keşiş kızı Aslı gibi kül olur, savrulurdum. MM-60

Gündüzleri korkuyla dua mırıldanır, küçülürdüm, geceleri düşümde Memo'yu görür açılırdım. O, Diyarıbekir kışlasından kaçardı, ben Şıh Abuzer'in obasından, Leyla Mecnun Misali sahraya düşerdik. MM-129

“Böyle Şirin avradı olan kişi Ferhat kesilip dağları devirse yeridir,” deyip yatağa yıktı beni. MM-325

Yazarımız yine örnek bir metinde vakayı anlatırken Deli Dumrul hikayesine de atıfta bulunmuş, romanda geçen bir olayla Deli Dumrul hikayesini bağdaştırıp anlatımı güçlendirmiştir.

Paşa'nın niyeti Deli Dumrul gibi Dersimli aşiretleri haraca bağlamak mı ola, sorusu dillerde gezindi. MM-217

Halk hikâyelerinde çok kullanılan motiflerden biri olan kanlı gömlek motifi, yazarın Cemo romanında benzer şekilde kullanılmıştır. Cemo romanında roman kahramanının öldüğü izlenimini vermek için kanlı kaftan motifi kullanılmıştır.

“Kimden duydunuz kara haberimi?”

“Heç kimseden duymamıştık. Bir sabah Cemo, kapısının önünde kanlı kaftanıyla, hençerini bulmuştur.” CM-179

İncelediğimiz romanlarda halk hikayesi metinlerine değinilmediğini söylemiştik. Fakat bununla birlikte modern hikaye diyebileceğimiz örnek metinler karşımıza çıkmaktadır. Romanlarda olayların akışına göre, öykü diyebileceğimiz metinler anlatılmıştır.

1.1.2.5. Masal

Anonim halk edebiyatı anlatılarının en zengin metinleri kuşkusuz masallardır diyebiliriz. Anlatıldığı her dönemde bir takım değişikliklere bürünerek dilden dile aktararak günümüze kadar gelmiş önemli kültür hazineleridir. Üzerinde sayısız çalışmalar yapılmış olan masalla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bunlar içerisinde alanında yetkin çalışmalar yapan Sayın Şimşek, masalı şöyle tanımlamaktadır:

“Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus, olağanüstü zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” (Şimşek, 2001: 3)

Anlatmaya dayalı halk kültürü ürünlerinden olan masallar, yapılan derinlemesine çalışmalarla gizemli yönleri az çok gün ışığına çıkarılmış ve kültürel kodları iyiden iyiye açığa kavuşturulmuştur. Masallar, sadece çocukları avutmak, güzel vakit geçirilmesi için değil, çeşitli özellikleriyle her yaştan insanın ilgisini çeken sözlü ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Sakaoğlu, 2012: 1)

Masallarda kullanılan hiçbir sembol boş ve keyfi değildir, her sembolde insana verilmek istenen bir mesaj, bir gönderge vardır. Kullanılan her unsur, arketipsel inceleme süzgecinden geçirilerek öyle yorumlanmalıdır. Böylelikle masallara, sadece hoşça vakit geçirmek, çocukları avutmak için değil, okuyan her kişiye bir mesajının olduğu bir ileti-anlatı türü olarak bakmamız gerektiğinin bilincine varırız.

İncelediğimiz romanlarda zengin masal örneklerine yer verilmekle birlikte birçok örnekte masal, terim olarak zikredilmiştir.

Bunun üzerine Tevfik, aramızdaki macerayı gayet masum bir sevda masalı halinde anlatmış Halim Bey’e... ATG-181

Ne kundura hikâyesi ne yonca ne de eleklerin semer masalına metelik veren var.
ATG-190

Zozana’nın taşı, ağacı, suyu, kuşu, canavarı üzerine durmadan mesel anlatırdı.
CM-128

Suların çağılısına, kuşların civıltısına özenip ben de susmaz, şakırdım; dağın taşın, kurdun kuşun meselini söyledim. MM-354

Masalın terim olarak kullanıldığı örnek metinlerle birlikte tam bir masal metninde olması gereken özelliklerin birçoğunun kullanıldığı masal metnlerinin örneklerine de

değinilmiştir. İncelediğimiz romanlarda; masalın vazgeçilmez unsurlarından olup masala çekicilik katarak masalın akışını sağlayan formellerin, kahramanları hayvanlar ve olağanüstü varlıklar (dev, cin, peri, cadılar, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Arap vs.) olan masal motiflerinin de yer aldığı masal metinlerine yer verilmiştir.

Ay, henüz büsbütün kurtulmamıştı. Manastırın bulunduğu sırt büyük, siyah bir masal kuşuna benziyordu. Kuşun başı denize doğru uzanıyordu. Benim “değirmenden muhavvel kulem” de bu başın üzerinde, yaldızlı bir ibik gibi parlıyordu.

Bu kuşun sırtına binip uçabilirdim bu gece.

Halim Bey'in bahçesi etrafında dolaştım. Evdeki ışık gene öyle sönük sönük ışıldıyor. İçeride yatan iyi saatte olsunlarla karışık kız, peri padişahının kızı olsa, bu kuş Kaf Dağı'nın ardına uçursa bizi... ATG-42

Şarapçı Hidayet atıldı:

“İki gün sonra da ızgarayı düşüren motorun sahibi çıkmış, gelmiş. Izgaranın kendisine ait olduğunu ispat etmiş, o beş lirayı da almış, karganın ağzından peynir misali...” ATG-53

Şarapçı dayanamıyor, “Nerdeymiş bu Niloti köyü?” diye soruyor. “Sakin Kaf Dağı'nın ardında olmasın. ATG-99

Bazı bir pınarın başında azık yiyende babom beni dizine yatırır, dağın taşın, uçan kuşun meselini söyleyip beni uyuturdu. MM-25

Memo dil dökerdi:

“Pullu leçeği boynuma dolanası dilber! İn misin cin misin, yoğsam güvercin misin? Uçup da mı kondun oraya?”

Daha fazla susamadım, dilsiz olmadığımı bilmesini istedim.

“Ne cinim ne güvercinim, sen gibi beni ademim,” dedim sustum. MM-71

Memo'nun hamaylı asılı göğsüne yatanda dünyayı unutturdum. Kırk anahtarlı dilinin açmadığı kapı, sevdalı elinin çözmediği büyü yoğdu. MM-432

Bir görürse alimallah, kız benimle yarışa çıkmış, diye saçını dibinden kestirir, hani masallardaki keloğlanlara dönderir seni. YG-16

“Hovarda, sırası gelecek, kapatmasını inne deliğinden geçirmesini bilecek. Hem de kimseye duyurmadan. Hani masallardaki gibi sihirli bi' külah giydirecek ona.” YG-31

Kurda saman, kuzuya et mi verilirmiş? YG-47

“İn misin cin misin, güvercin misin?” dedi. YG-52

“Ne dersin, bizim Şarapçı Kadir, Cevizli Bahçe’yi o demir tekerlekli ejderin ağzından kurtarır, alır mı?”

Fahri omuzlarını kaldırdı:

“Başmühendis çok kararlı konuştu ya, belli olmaz. Fırsatı düşürünce bir Keloğlan da yener ejderi masallarda.” YG-93-94

“Kız mışıl mışıl uyuyor Ahmet’im,” dedi, Fatma. “Peri padişahının kızı sanırsın.” YG-220

Peri padişahının kızından güzeldi. YG-221

Geceleri İlko, torununa türlü korkunç masallar anlatırdı. Bedo onu dinlerken her pencerede bir hortlak peydahlandığını sanır, küçüldükçe küçülürdü. Cin perili, hortlaklı, haramili masalları anlatan ihtiyarın boğazı kuruyunca “Hadi more kuçka, git bir bardak taze sucuz getir aşağıdan neneciğinel” demesi, küçük kız için en ağır işkence olurdu. YG-358

Müezzinoğlu’nun ilgiyle dinleyişi karşısında Kevser’in körpe beyni Arap Müezzin’in sözlerini masallaştırmadan edemedi:

“Ecinniler padişahı geldi mi kurtuldun belle ağam! Hafız Efendi ecinniler padişahını odaya hapsedip sıkıştırarak: ‘Müezzinoğlu’nu tutan periye söyle ağımızı irahat bıraksın! Yoksam fena ederim topunuzu birden,’ diyecek. ‘Seni de saçından tutup bodrumun tavanına asarım!’ diyecek. ‘Vatanına hasret gidersin, karışmam,’ diyecek. Sıkıysa ecinniler padişahı, Hafız Efendi’nin sözünden çıksın. Üzerine afsunu okuyup üfledi mi mum gibi eriyecek koca padişah. Can kaygusuna düşen padişah, seni tutan ecinninin boynunu vurduracak, sağlama...”

Kevser kendini masala kaptırmıştı.

(...)

“Bi sefer elini, kolunu, dilini tutan batasıca ecinninin boynu vuruldu mu,” diye heyecanla devam etti Kevser. “Tılsım bozulacak, sen de dipdiri ayağa kalkacaksın ağa.” YG-448

Kaynaşan insan kalabalığına, yolun kenarında yükselen büyük binalara ürkek gözlerle bakıyordu. Bunlar Zelha Ana’nın anlattığı peri padişahının sarayları mıydı ki?

(...)

Garajda büyük büyük otobüsleri görünce Zelha Ana'nın her masalda adı geçen devin ülkesine gelmiş olduklarına eyiden eyiye aklı yattı. Bu büyük arabalar da devin arabaları olmalıydı. YK-24

“Tamam, şoför ağam!” diye seslenince otobüsün altından öyle bir homurtu koptu, öyle bir patırtı yükseldi ki Yonca Kız, Zelha Ana'nın devi, yeri göğü sarsarak gelir sandı. YK-25

Yonca Kız; çiçekli kırlara, beyaz kuzulara, kahverengi ineklere el çırparak bakıyor, dünyada böyle güzelliklerin bulunabilmesine şaşıyordu. Herhal masal ülkesindeydiler. Dudaklarını sarkıtmış, ağızlarından köpükler saçarak geçen uzun boyunlu garip hayvanları görünce Zelha Ana'nın anlattığı masal ülkesinde olduklarına eyice inandı. YK-26

Elinde tuttuğu sap yanı bükük, gövdesi parlak, kara bir şeyi arada sırada ağzına götürüyor, sonra havaya halka duman üflüyordu. Bu herif, Zelha Ana'nın anlattığı zebani miydi, neydi? YK-52

Ayşe bazı gün Yonca Kız'ı dizine yatırır masal anlatırdı. Masalları Zelha Ana'nın masallarına benzemezdi. Ayşe Teyze'nin masallarında hep gelinine benzeyen cadı karılar vardı. Kazan kaynatan, çocukları çalan, onlara eziyetten başka eğlencesi olmayan en sonunda da kendi kaydattığı kazana düşüp geberen cadı karılar. YK-59

Yonca Kız kavgasız dövüşsüz oyalıyordu onları. Eğer Aysel kucağındaysa çocukları çevresine topluyor, Zelha Ana'nın dev masallarını, Ayşe Teyze'nin cadı karı masallarını anlatıyordu. Bu masallarda cadı karalar, eziyet ettikleri kızların örgülü saçlarını dibinden kesiyorlardı. YK-66-67

Yonca Kız'ın aile evindeyken kendisine: “Kocanineler torunlarına masal söylerler, şımartırlar,” dediğini unutmamıştı.

“Bir varmış, bir yokmuş!” diyerek masala başladı. Ama daha, “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” tekerlemesini bitirmeden, Yonca Kız uykuya daldı. YK-100

Halk anlatılarından, halk inanışlarına kadar pek çok sahada yaşam alanı bulan ve mitolojik bir meyve olan nar, masallarda da kullanılan bir unsur olmuştur. Nar, anlatılarda; güzellik, güzelleştirme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı masal metinlerinde kahramanların olağanüstü güzelliği nar ile ifade edilmiştir ve narın güzelleştirici özelliğini yansıtabilmek için de kahramanların isimlerinde kullanılmıştır. (Şenocak, 2016: 230-231)

İncelediğimiz metinlerde Şenocak'ın masallardaki narla ilgili tespitlerini destekleyici bir metne de yer verilmiştir. Güzelliğin sembolü, mitolojik bir meyve olan Nar'ın masal kahramanına isim olduğu masal metninden bahsedilmiştir.

Ayşe Teyze onu kucaklayıp öperken masaldaki Nar Hatice Kız'a benzetti.

Yonca Kız,

“Nar Hatice Kız da kimmiş, Ayşe Teyze?” diye sordu.

“Masaldaki cadı kadının düşman kesildiği kız, Nar Hatice,” diye anlattı Ayşe Teyze. “Cadı kadın her zaman süslenip ay'ın karşısına çıkar sorarmış: ‘Ay’ım ay’ım ay paresi, sen mi güzelsin, ben mi güzelim?’ Ay karşılık verirmiş: ‘Sen de güzelsin ben de güzelim, emme Nar Hatice daha güzel!’ O zaman cadı kadın, bulsa bi’ kaşık suda boğacak olurmuş Nar Hatice’yi.”

(....)

“Tanrım, Nar Hatice Kız'ın bahtını vermesin sana!” dedi. YK-113-114

İki yaşlı kız kardeş, akşamları Yonca Kız'ı yatırmayı, ona masal söylemeyi sıraya koymuşlardı. Yonca Kız Ayşe Teyze'ye Nar Hatice masalını birkaç kez anlattırmıştı. Nar Hatice'yi çekemeyen cadı kadın, parmağına sihirli yüzük takıp onu ortadan kaldırmaya çalışıyorsa da sonunda gene dirilip muradına eriyordu Nar Hatice. Cadı kadınsa kırk katırın kuyruğunda can veriyordu.

Hatice Hanım'ın anlattığı masalları daha çok seviyordu Yonca Kız. Onun masallarında her zaman bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir Arap vardı. Ama bu Arap ne çocukları yiyen deve benziyordu ne de çocuklara eziyet eden cadı kadınlara. Onun Arap'ı, Sultan Bacı gibi iyi yürekliydi. Yüzüğü yalandın mı hemen çıkıp geliyor, çocukların olmayacak dileklerini anında yerine getiriyordu. YK-114-115

Başından geçenleri duydukları için şimdi Yonca Kız onlara masal kahramanı gibi geliyor, ona hayranlıkla bakıyorlardı. YK-181

Menekşe, gözleri mutluluk dolu, “Peri padişahının oğlu gibi,” dedi. BOAD-46

Görenler de görmeyenler de bu acayip mahlûku öyle ballandırarak anlatmışlardı ki az zamanda çevre köylerinde Huriye'nin karnından düşen parazit, yedi başlı ejder oluvermişti. Doktor Murat da o canavarı tepeleyen masal şehzadesi kılığına girmişti. BOAD-102

Murat bakracı aldı. Kızın gözlerine bakarak ağır ağır içti. Masallardaki sevda iksiri bu ayrandan tatlı olmamalıydı. BOAD-168

Masallar, inandırıcılık özelliği olan sözlü kültür ürünleri oldukları için dinleyeni inandırma vasfı önemlidir. Bunu sağlamak için de masalı bilmek kadar anlatma yeteneğinin de olması gerekmektedir. Herkes masal anlatamaz. Her masal anlatana da masalcı demek yanlıştır. Bir şeyi bilmek kadar onu aktarabilmek, suna bilmek de önemlidir. Masal anlatma geleneğini hakkıyla yerine getiren kişiler gerçek masalcılardır. (Sakaoğlu, 2012: 130)

Bilbaşar'ın romanlarında masal motifleri yerli yerinde, uygun ve bir hayli fazla kullanılmıştır. Bilbaşar'ın Yonca kız romanında tam bir masal metnine yer vermesi ve buradaki masal unsurlarını zengin ve etkili kullanımı onun masal anlatma geleneğini iyi bilen, usta bir masal anlatıcısı olduğunu göstermektedir.

Yonca Kız düşünde Kara'yla çamlıklar arasında koşuyordu. Çiçeklerin üzerinde garip kuşlar, iri iri kelebekler uçuşuyordu. Çamların arasından dereye inerken yıkıp bir değirmene rastladılar, içeriye girdiler. Yıkıntıların içerisi büyük ve karanlıktı. Camları kırık bir pencerenin önünde direğe bağlı bir at duruyordu. Atın yemliğinde bir but et vardı. Daha ötedeki yemlikte ot doluydu. Onun yanı başında da zincire vurulmuş, zayıf, derisi kemiklerine yapışmış bir kedi uyukluyordu. Kedi Bambina'ya benziyordu. Kara, Bambina sanarak kediye havlıyordu, ama kedinin başını döndürecek gücü yoktu. Yonca Kız kediye bir şey yapmasın, diye Kara'yı kucağına aldı. Kedinin önündeki otları atın yemliğine, atın yemliğindeki budu da kedinin önüne taşıdı. İki hayvan da,

“Teşekkür ederiz Yonca Kız,” dediler, önlerine konanı keyifle yemeye başladılar.

Yonca Kız, köpeği kucağında değirmenin gıcırdayan merdivenlerinden yukarı çıktı. Ansızın sağ yanından tatlı bir ses duydu.

“Hoş geldin Yonca Kızım!” diyordu biri. Başını o yana döndürdü. Halının üzerinde diz çökmüş aksakallı bir derviş gördü. Derviş,

“Tanrı senden razı olsun Yonca Kızım!” dedi. “Eti kediye, otu ata yedirmeseydin ben buradan kurtulamayacaktım.”

Cübbesinin cebinden bir düdük çıkardı.

“Beni kurtardığın için ben de sana bir iyilik edeceğim. Bu düdüğü al, başın sıkılınca öttürürsün!” dedi. Düdüğü Yonca Kız'a verir vermez de ortalıktan kayboldu.

Yonca Kız gıcırdayan merdivenleri indi, yıkık değirmen dışarı çıktılar. Yüksek, çok yüksek bir ağacın altına oturdular. Ağacın üzerinde gözleri fıldır fıldır dönen bir kukumav kuşu vardı. Yonca Kız, ağaca dayandı, düdüğün nasıl bir ses vereceğini merak

ettiğinden ağzına götürdü, üfledi. Bir polis düdüğü sesi ormanın içinde yankılandı. Ağaçtaki kukumav korktu, koca kanatlarını çırparak uçu. Birden önlerinde bir Arap görüldü. Arap o kadar kocamandı ki Yonca Kız'la Kara, onun yanında parmak kadar kalıyorlardı. Köpek korkusundan tir tir titriyordu. Ama Arap'ın ağzından tıpkı Sultan Bacı'nın sesi gibi ince, tatlı bir ses duyuldu:

“Emret Sultanım!”

Yonca Kız, Arap'a gülerek baktı:

“Benim adım Sultan değil, Yonca. Sultan bacımın adıdır.”

Arap'ın iri dudakları arasından dişleri beyaz beyaz ışıldadı:

“Bu düdük senin elinde oldukça bizim sultanımız sensin.”

Arap'ın bu sözleri üzerine Yonca Kız başında bir ağırlık duydu. Eliyle başındakini aldı baktı, beyaz mavi ışıklar yansıtan taşlarla kaplı bir taçtı bu.

Arap, tacı aldı, gene Yonca Kız'ın başına koydu.

“Sen ne emredersen o olur Sultanım!” dedi.

Yonca Kız buna pek sevindi, ellerini çırpı.

“Öyleyse bize yiyecek getir, karnımız aç!” dedi.

Sözünü bitirir bitirmez karşıdaki kayalığın ortası yarıldı, bir kapı görüldü. Dışarıya ellerinde yiyecek dolu sinirler tutan kırmızı külahlı cüceler çıktılar. Çörekler, pastalar, çikolatalar, meyveler getirdiler. Kara'ya da yaldızlı çanak içinde çorba sundular, gittiler. Yonca Kız'la Kara, karınlarını güzelce doyurdular.

Yonca Kız, Kara'ya sordu:

“Akşam oluyor, biz bu gece nerde yatacağız Kara?”

Kara, insan gibi konuştu,

“Düdüğünü öttür de Arap'a sor, Yonca Abla,” dedi.

Yonca Kız boynuna astığı düdüğü ağzına alıp götürdü. Dev gibi Arap hemen karşısında kollarını kavuşturarak dikildi:

“Emret sultanım!”

Yonca Kız,

“Güçlü Arap kardeş!” dedi. “Biz bu gece nerde yatacağız? Bize bir çadır kurabilir misin?”

“Çadır değil, istersen saray kurdururum Sultanım!” dedi Arap.

Kara, kuyruğunu salladı, başını uzatıp Yonca Kız'ın kulağına fısıldadı:

“Yonca Abla, söyle de Arap bize Kocanine’nin köşkü gibi bir köşk kursun.”

Yonca Kız ellerini cırpıttı:

“Evet, güçlü Arap kardeş, bize Kocanine’mın köşkü gibi bir köşk kurdur!” dedi.

O anda ağaçların altında camlarından güneş ışıkları yansıyan bir köşk kuruldu. Anında Yonca Kız kendini büyük bir salonda, tahtın üzerinde buldu. Başında taç vardı, elinde yaldızlı asasını tutuyordu. Kırmızı külahlı cüceler ortalıkta dolaşıp hizmet ediyorlardı. Ahmet Ağa’yla Ethem Ağa başlarında miğferler, vücutlarında zırhlar, bellerinde kılıçlarla içeri girdiler, kol kavuşturup karşısında asker gibi dikildiler:

“Çingene Hasan da maymun da kapıda emrinizi bekliyorlar Sultanım,” dediler.

Yonca Kız,

“Buraya getirin!” dedi.

Ethem ve Ahmet Ağalar, zincirlere vurulmuş çingeneyi, onun yanı sıra maymunu getirdiler.

Yonca Kız, kırmızı külahlı cücelere,

“Beşir’e cici elbiseler giydirin!” diye emir verdi. Bir anda maymun parlak, ipek elbiselere donandı.

Yonca Kız, çingeneyi huzuruna getirmelerini söyledi. Çingene Hasan zincirlerini şakırdatarak geldi, yere kapandı,

“Suçumu bağışla Sultanım,” diye yalvardı. Yonca Kız asasını dik tutarak,

“Sen Beşir’e çok eziyet ediyormuşsun,” dedi.

“Tövbe ettim Sultanım, bir daha yapmayacağım.”

Yonca Kız cücelerden bir kırbaç istedi. Üçü beşi bir arada taşıyarak kırbacı getirdiler.

Yonca Kız kırbacı maymuna verdi.

“Al şunu,” dedi. “Çingene Hasan seni çok dövdü, şimdi de sen onu kırbaçlayacaksın!” Maymun, Çingene Hasan’ı kırbaçlarken o ağlayıp yalvarıyordu.

Yonca Kız onun yakarmasına acımadı:

“Götürün!” dedi, “Koltuklarından ağaca asın!”

Ahmet Ağa’yla Ethem Ağa, Çingene Hasan’ı götürüp koltuklarından ağaca astılar.

O sırada kapı açıldı. Üzerlerine parlak renkli elbiseler giymiş Kocanine’si, Ayşe Teyze, Gonca Ana, Sultan Bacı içeri girdiler.

Yonca Kız elindeki asayı bir yana fırlatıp,

“Kocanineciğim! Ayşe Teyzeciğim!” diye koştu, Hatice Hanım’ın boynuna sarıldı.

“Yavrum, bir tanem!” diyordu Kocanine’si.

Yonca Kız gözlerini açınca kendisini Kezban gelinin kucağında buldu. YK-150-151-152-153-154-155

1.1.2.6. Fıkra

Fıkralar sözlü gelenek içerisinde yaşamaya devam eden, mizah anlayışımızı geleneksel formlar içerisinde yaşatan Türk kültür hayatının kısa fakat yoğun anlatımlı türleridir. (Şenocak, 2007: 21)

Dursun Yıldırım da fıkralarla ilgili şunları söylemektedir:

“Fıkra, hikaye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikayelerden her birine verilen isimdir.” (Yıldırım, 1999: 3)

Fıkra deyince ilk akla gelen gülme, güldürme yani gülünç unsurdur. Fıkralar bu güldürme işlevinin ötesinde arka planda, güldürürken ders veren, bir şeyler öğütleyen anlatılardır. Bir şeyler anlatılırken akılda daha kalıcı olsun, bundan bir ders çıkarılsın diye bu anlatılan vakalar, fıkra dediğimiz anlatılarla zenginleştirilir. Yani fıkralar, verilmek istenen mesajlar için bir bakıma aracı unsurlar olarak kullanılır. Bilbaşar’ın romanlarında bir kısım örneklerde fıkralara terimsel olarak değinilmiştir. Bununla birlikte bir kısım örneklerde de fıkra metinlerine ve fıkra karakterlerine yer verilmiştir.

Ben ona fıkralar anlattım, o bana müşterilerinin seksüel sapıklıklarını saydı döktü. Konuştuk, kahkaha attık, dans ettik. ATG-87

İsmet Bey, müdürün bu çeşit zevzeklikleriyle içki masasının havası bozulmaya yüz tuttu mu hemen yeni bir fıkraya başlıyor. Zengin bir fıkra repertuarı olduğu muhakkak... Bazen eski Yunan dünyasından, Diyojen’den, Aristidis’ten, Ezop’tan fıkralar anlattıyor. Bazen modern ediplere ait epizotlar seçiyor. Bazen de demir perde gerisinden hicivli fıkralar söylüyor. Ben bu fıkraların hiçbirini sonuna kadar dinlemiyorum. ATG-170

Murat gülümsedi, “Nasreddin Hoca’nın peşin para fıkrasına benziyor biraz,” dedi. BOAD-207

Bir gün nahiye muhtar seçimi yapılmış; eski muhtar bir semerciymiş. Yeni seçilen muhtar da semerci... İlçe merkezinde o günün akşamı toplandıkları zaman, muhtar seçiminden söz açılmış. Nahiye müdürü, yeni muhtarın eskisinden beter olduğunu anlatmak için şu fıkrayı söylemiş: Köyün semercisi ölünce; genç eşekler, köy merasında oradan buraya koşarak, yerlerde yuvarlanarak düğün bayram etmeye başlamışlar. Kılları ağarmış bir eşek sormuş, “Bu sevincinizin hikmeti ne?” diye... Ötekiler de “Semerci öldü, duymadın mı? Sevincimiz bundan. Sen ne duruyorsun bre moruk, sıçrayıp zıplasana!” demişler. İhtiyar eşek suratını ekşitmiş, “Bayram edeceğinize oturup ağlasanız daha iyi edersiniz,” demiş. Bütün genç eşekler kızmışlar, “Neye be marzıfan?” diye sormuşlar. “Neden olacak? Eski semerci yaşlı başlı, tecrübeli bir ustaydı. Semerlerimizi vücudumuza göre yapardı. Bir yerimizde yara bere açmazdı. Ama işler acemi bir semerciye kaldı. Bakalım hangimizin sırtı daha önce kanayacak?” ATG-32-33

Nahiye müdürü, “Sen hocayı yemişsin Hidayet...” dedi. Müdür, “yemişsin” sözü ile Şarapçı Hidayet’in din adamları hakkında evvelce anlattığı bir fıkrayı kast ediyor.

Fıkra şöyle:

Bir misyoner, zencilere “Size Tanrı’yı tanıtmaya geldim. Şöyle olacaksınız, böyle olacaksınız,” diye vaaz etmeye başlamış. Zenci sihirbaz sormuş: “Senin tanrı dediğin haftada bir yiyecek gönderecek mi bize ?” Misyoner, “Hayır!” cevabını vermiş. Bunun üzerine sihirbaz, kabine halkına dönmüş, “Bunu kesip yemek daha hayırlı. Bir öğün karnımız doyar hiç olmazsa...” demiş. Misyonerin işini bitirmişler.

Şarapçı Hidayet, bu fıkrayı ısrarımız üzerine bir daha anlatıyor. Sonunu şöyle bağlıyor:

“Misyoneri aramaya gelenlere zenci sihirbaz, Tanrı, cehennem, zebani diye her gün huzurunuzu kaçıran adamdan sizi de kurtardık, ’ demiş. Din bezirgânlarının faydası bu kadardır.” ATG-50-51

1.2. Aşık Edebiyatı

15. yy. sonunda ortaya çıkmaya başlayan ve 16. yy. başlarında tamamen belirginleşen ve 17. yy’da oluşumunu tamamlayan aşık edebiyatı hakkında birçok şey söylenilmiş ve söylenenlerin hemen hepsi ortak bir noktada birleşmişlerdir. Aşık edebiyatı, tekke edebiyatı ve ozan-baksı geleneğiyle beslenmiş olmakla beraber, kendine

özgü bir icra töresi olan, sözlü kültür ortamında icra edilmiş bir edebiyat oluşumudur. Aşık edebiyatı belli bir sosyal sınıfa veya dini bir topluluğa ait bir edebiyat değildir, aşık edebiyatı farklı beğenilere sahip insanların ortak edebiyatıdır. Aşık edebiyatı, aşık adı verilen saz ustalarının kendi eserlerini veya başkalarının eserlerini saz eşliğinde çalıp söyledikleri ve halk hikayesi anlattıkları bir türdür. (Artun, 2001: 34-36)

Aşık tarzı şiir geleneği içerisinde aşıklar; saz çalma, atışma, leb değmez, muamma söyleme, dedim dedi tarzı vs. gibi aşıklık geleneklerini icra etmektedirler. İncelediğimiz metinlerde aşık tarzı şiir geleneğinin bir kısım örneklerini görmekteyiz.

Aşık edebiyatının icracıları şüphesiz aşıklardır. Aşıklık geleneğinin özünü de saz çalma oluşturmaktadır. Aşık-saz-söz aşık edebiyatının temelini oluşturur. İncelediğimiz eserlerde ozan veya aşık adı verilen kişilerin saz çalıp türkü söylediği örnek metinlere yer verilmiştir.

Bu baylar,” diye cevap verdi nahiye müdürü, “köyünüzün ozanından birkaç türkü dinlemeye gelmişler. Biz de fırsatı kaçırmadık. Şu kaynağın başında Yörük Osman’ı dinleyelim dedik kardaşım.”

Bu sırada Avcı Nuri, koltuğunda sazı bulunan ihtiyar bir adamı önüne katmış getirdi. İhtiyarın yüzünde durgun, ağırbaşlı, hatırlı bir insan hali vardı. Muhtar, “Osman Efe, buyur gel! Bak beyler türkünü dinlemek için buralara kada zahmet etmişler,” diye ozana yer gösterdi. ATG-65

Tevfik, Yörük Osman’dan bir türkü rica etti. Yörük Osman nazlanmadan sazını aldı, tımbırdatmaya başladı. ATG-66

Folklorcular, aynı heyecanla ozanı alkışladılar. Sonra sazlarını çıkardılar. Yazdıkları notaya bakarak aynı türküyü çalmaya, bir yandan da okumaya başladılar. ATG-67

Sesi yanık, sazı tesirli idi. Çok kızlar yanar kül olurdu uğruna. Oysa Memo, Tanrı aşığı idi. CM-41

Aşıklığının da misli menendi yoktur. Karacaoğlan gelse su dökemez eline... MM-319

Memo, çalıp söylemeyi yeter görerek sazını öpende dinleyenler avuçlarını çatlatıp tabış tuttular. MM-322

Aşıklık geleneğinin devamını sağlayan ve uzun yıllardır yaşatılan aşık edebiyatı geleneklerden biri de çırak yetiştirme geleneğidir. Toplumun tüm mesleklerinde görülen

çırak yetiştirme geleneği, aşık edebiyatının da olmazsa olmazlarından. Usta bir aşık saza-söze yeteneği olan birini çırak olarak yetiştirir, mahlasını verir ve bu çırak günü gelende ustasının izniyle saz ve söz meclislerinde usta malı dediğimiz ustasının şiirlerini çalıp söyleyerek kendini yetiştirir. (Kaya, 2003: 10-11)

Metinlerde usta-çırak ilişkisine dayalı bir metnin örneğine yer verilmiştir.

Dayımdan öğrenmişim ben bu hünerleri. Dayım erin hasıydı. Yiğitliğine yiğit, âşıklığına âşık. CM-45-46

Aşıkların herhangi bir mekanda birbirleriyle saz ve söz esasına dayalı karşılıklı olarak yarışmasına atışma denir. İncelediğimiz eserlerde yazar, aşıklık geleneğinde önem arz eden atışma türünün örneklerine yer vermiştir. Eserlerde roman kahramanları, dini-tasavvufi edebiyatın yedi ulu ozanının iki önemli temsilcisi olan Pir Sultan ve Hatayi'nin şiirlerini karşılıklı olarak söylemişlerdir. Tabi bunu metinde aşıklık geleneği içerisinde atışma denen türün örneğini vererek söylemişlerdir.¹⁴

Düğünlerde güreş tutan, pehlivanların sırtını yere getiren ödülü alan dayım, âşıklarla yarışıp sazına bülbül konduran yine dayımdı. CM-46

Cenderme Ali bir ara coşup türküye durdu. Dayım bunu görende duvarda asılı iki sazı indirdi, birini Cenderme Ali'ye verdi, birini bana uzattı.

“Karşılıklı bir söyleşin, görek,” dedi.

Cenderme Ali sazın tellerine dokunanda hüneri belli oldu. Sazı dokunaklı idi.

Ayağı ben söyledim, Cenderme Ali hiç zorlanmadan aşağısını getirdi. Sonra o ayak verdi, ben türkü düşürdüm.

Bir zaman böyle karşılıklı söyleştik. Sonunda dayım kalktı, ikimizi de alnımızdan öptü. CM-58

1.3. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı

Dini-tasavvufi halk edebiyatı; hedef kitlesi halk olan, ana teması bütün'e, insana, bütün canlılara hizmet etmeyi amaçlayan, onları birleştirmeyi hedefleyen, insanlara doğru yolu gösterip nefis terbiyesi aşılayan ve insanoğlunu her iki dünyada mutlu kılmak için hoş görülme bir yol takip eden edebiyat türünün adıdır. Konu itibarıyla bu edebiyatın asli temaları çeşitlilik ve kapsamlılık gösterir. Asli temaları; Allah'ın birliği, peygamberler,

¹⁴ Bk. Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı-Nefes

din ve tasavvuf büyükleri, insanı-ı kâmil olma, nefis terbiyesi, hoşgörü, şeyh-mürît, tarikat adabı, Hz. Ali sevgisi olan bu edebiyatın felsefesi Türk insanını milli birlik ve beraberlik ülküsünde birleştirmedir. (Güzel, 2000: 43-44)

1.3.1. İlahi

Dini-Tasavvufi edebiyatın ürünlerinden ilahi, özel bir ezgiyle söylenen, Tanrı'ya yalvarıp ona övgüler için yazılan şiirlerdir. (Dilçin, 1983: 343)

İlahiler, Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini telkin eden, tasavvuf görüş ve anlayışını anlatan ve özel bir makamla söylenen, Tanrı'yı öven şiirlerdir. Konu itibariyle tevhit ve münacatla benzerlik gösterir. (Yardımcı, 2013: 365)

İncelediğimiz eserlerde Yunus Emre'nin bir şiirine yer verilmiştir.

Kâhyanın kapıdan verdiği bir işaret üzerine hafızlardan biri bir aşır okudu. Sonra hep birlikte bir ilahi söylediler:

Allah adın uludur

Emrin tutan kuludur

Müminlerin yoludur

Allah Allah kerim Allah rahim Allah

Aman Allah deyelim yahu.¹⁵ YG-15

1.3.2. Nefes

İlahilerin Alevi-Bektaşî aşıklarınca söylenen türüne Nefes adı verilir. Konu itibariyle vahdet-i vücud, tasavvuf, Alevi-Bektaşî temel düşünce ve inanışlarını anlatmak olan nefes, kendine özgü bir beste ve saz eşliğinde söylenen şiirlerdir. (Yardımcı, 2013: 365)

16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında yaşamış, dini-tasavvufi halk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri Pir Sultan Abdal'dır. Hayatı hakkındaki kısıtlı bilgiler yine yazdıklarından hareketle edinilmiştir. Dini-tasavvufi edebiyatın ana temlerinden olan ve bütün insanlığı bir çatı altında birleştiren düşüncenin Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde pek olmadığını görmekteyiz. Şiirlerinde her ne kadar tasavvufla ilgili bilgilere yer verse de İslam dininin itikadî yönlerinden ziyade belli bir zümrenin benimsediği görüşlerine daha

¹⁵ Bk. <https://ilahis.org/authors/yunus-emre?page=1>

çok yer vermiştir. İslam diniyle ilgili bilgiler vermek yani dini tebliğ etmek yerine bağlı bulunduğu yolun prensipleri etrafında dini unsurlara temas etmiştir. (Güzel, 2000: 362)

Pir Sultan Abdal, halk arasında “Yedi Ulular” olarak bilinen ve tamamen Alevi kökenli kişilerden oluşan yedi ulu ozandan biridir.¹⁶ Alevi-Bektaşî düşünce çevresinde yetişen ve yedi ulu ozandan biri olan Pir Sultan’ın eserlerinin içeriğinin de bu düşünce sistemine yakın olması kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Özellikle Alevi-Bektaşî inancının işlendiği şiirlerinde Allah, peygamberler, kitaplar, dünya, ahiret vb. kavramların işlenmesine rağmen Hz. Ali, ehlibeyt, Oniki İmam gibi konular üzerinde daha çok durulmuştur. (Güzel, 2000: 362-363)

Pir Sultan’a ait olduğu kuşkulu olan “Benim Hakk’a Münacaatım” adlı şiirine Bilbaşar, eserinde yer vermiştir. (Bezirci, 2010: 396-397)

Cenderme Ali konukluğumuzu vesile bilip Hozat’taki âşıkları cem sohbetine çağırıldığından gece uyumaya vakit bulamadık.

(....)

Sohbete oturanda ilkin âşıklar hüner gösterip nefes okudular, destan söylediler. Sonra sazı Memo ’ya verip,

“Görelim ne söylersin?” dediler. Memo sazı göğüsleyip tellere dokandı, Pir Sultan’ın ağzından bir ezgi okuyup tüm yürekleri kendine bağladı:

“Beni hakka münacaatım

Şaha, padişaha değil

Ali, Hasan’a minnetim

Şaha, padişaha değil

Hak dergâhına varırım

Hob didarın’ görürüm

Bir Allah’a yalvarırım

Şaha, padişaha değil.” MM-406-407 (Bezirci, 2010: 397)

Yazarın eserlerinde yer verdiği Alevi-Bektaşî kesimin temsilcilerinden biri de Şah İsmail’dir. Safevi devletinin kurucusu olarak bilinen Şah İsmail dini-tasavvufî halk

¹⁶ <https://www.mailce.com/pir-sultan-abdal-kimdir.html>

edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Şii-Kızılbaşlığı temsil eden Şah İsmail, Hatayi mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. Aruz vezniyle Farsça şiirler yazan Hatayi asıl şöhretini Türkçe yazdığı demelerine borçludur. (Boratav, 2000: 59)

Alevi-Bektaşî geleneğinde büyük saygı duyulan ve cem ayinlerinde en çok deyiş, deme ve nefeslerinin söylendiği yedi ulu ozandan biridir Hatayi. (Tan, 2015: 18)

Kemal Bilbaşar, olay örgüsü Alevi inancının hakim olduğu yörelerde geçen Memo romanında Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli temsilcileri olan Pir Sultan Abdal ve Hatayi'nin şiirlerine yer vererek nefes türünün örneklerini eserlerinde işlemiştir. Bu türün örneklerini de roman kahramanları ağzından, Pir Sultan Abdal ve Hatayi'nin şiirlerini, aşık edebiyatı geleneği içerisinde önem arz eden atışma türü içerisinde vermiştir. O dönemde devletle halk arasındaki siyasi sıkıntıları belirtmek adına bazı şiirlere yer verilmiştir. Eserlerde geçen bazı şiirlerin olay örgüsüne göre kısmen değiştirildiği bazen de büyük değişiklikler yapıldığı bazen de şiirin kafiyesine göre yeni dörtlükler eklendiği görülmektedir.

“Ezgini dinleyende Şir’in gençlik günlerini hatırlamışım. O da yaman bir aşıktır. Tanımış mısın Şir’i?”

“Beli!” dedi Memo, “lakin söyleyişini ağzından duymamışım.”

“Has aşıktır, değme ozan eline su tökemez,” deyî övdü kısa boylu aşık; “sakalina ak düşmüşse de soluğu tazedir, dinleyenin yüreğin’ oynadır. Geçende Amutka’daydım. Şir’in konuşacağı bir oba toplantısına götürdüler beni. Heybetli ozanı bir kez daha dinledim. Dertli olduğundan sesi daha tesirli, sözü daha zehirliydi.”

(....)

“Derdi neymiş ozanın?”

“Yakında çıkacak bir Osmanlı zagonuna dertlenmiş. Uzun uzun konuşup zagonun altında yatan kastı ortaya koydu. ‘Gözümüzü açıp davranmazsak komumuzu, yatağımızı, ecdat toprağımızı elimizden alacaklar, bizi sürgüne göçmeye zorlayacaklardır,’ dedi, saziyle ayak tutup,

“Gözleyi gözleyi gözüm küir oldu,

Alim ne yatarsın, günlerin geldi

Korular alınır, yatak alınır

Alim ne yatarsın, günlerin geldi.”

Söyledi, marabayı seyidi tüm ayağa kaldırdı.” MM-407 (Yağcı, 2000: 171)

Yatağa girende meyin sarhoşluğu, andın coşkunuyla Memo hala ezgiyi mırıldanırdı:

“Hep toplana bir araya iller,

Köylüler, marabalar ve kullar...” MM-409 (Bezirci, 2010: 295)

Azbet ağası Huso’nun işaretiyle Halo, Oniki İmam aşkına dem gezdirdi, destan söyledi. Sonunda:

“Dört kapıyı, kırk makamı

Bilen gelsin işte meydan!”

diyerek aşıkların söyleşmesine sıra geldiğini anlattı. MM-57

“Ule marabalığa, kulluğa bunca bağlılık neye? Ule paşa size toprak, kom tapılamamış mı? Siz de haymenizin ağası olmamış mısınız?”

Haso Dayı elini uğuşturup cevaba durdu:

“Haşa kurban!” dedi, “Ağa olmak bizim ne haddimize? Biz kul yaradılmışık. Ağaya hizmet borcumuzdur. On kom bağışlasalar nasibimiz değişmez, şihın ağanın kapısından ayrılmazık!”

Bunun üzerine Memo sandığa asılı sazını kavradı, karşılarına geçip telini tımbırdattı, ardından davudi sesi dağı taşı oynattı:

“Ali’yi, Oniki İmam’ı

Sayan gelsin iste meydan!

Dört kapıyı, kırk makamı

Bilen gelsin işte meydan!

Tövbe deyin mar’balığa

Sahip çıkıp bu toprağa

Kendini şih, seyit, ağa

Gören gelsin işte meydan!

Oba basar, keser yolu

Dersim marabası, kulu.

*Ağada, şıhta vebalı
Bulan gelsin işte meydan!*

*Erimiştir deyip demi
Onarıp haymeyi, damı
Dağıtanda toprağ'ı, komu
Alan gelsin işte meydan!" MM-420¹⁷*

*Memo'nun davudi sesi karşısında Ke... Uşağı'nın bir avuç marabası değil de tüm
Dersim aşiretleri varmış gibi avaz avaz gümbürdedi:*

*"Şhın, ağanın zulmü kahır
Perişan eder kulu, hakiri
Güldüre marabayı, fakiri
Hak inayet eyleye de bir gün.*

*Hep toplana bir araya iller
Köylüler, marabalar ve kullar
Sürünüp ağlayan sefiller
Bir ola da divan kura bir gün."*

*"Devşireler de begi paşayı,
Abat eyleyeler dört köşeyi,
Husrev eyleyeler temaşayı,
Kullar şad ola da güle bir gün." (Bezirci, 2010: 295)*

*Kazmalı, çapalı marabalar, Pir Sultan dirilip önlerine düşmüş gibi dem çekip
ardından yürürlerdi:*

*"Meclislere fermanı götüre,
Marabalar tahtına otura,
Şhı, ağayı yola yatıra
Sürüye, davara sala bir gün."*

Memo'nun ardı sıra yürüyen marabalar da bir ağızdan nefese katılırlardı:

¹⁷ Bk. <https://www.siiratolesesi.com/siir/7851-gelen-gelsin-iste-meydan>

“Şıhı, ağayı yola yatıra

Sürüye, davara sala bir gün.!” MM-420-421(Bezirci, 2010: 295)

Eserlerde Yunus Emre’nin de bir şiirine yer verilmiştir.

Sağ ayağının başparmağını, sol ayağının başparmağı üzerine koydular, Raşo Dayım nefes söyledi:

“Allah Allah! Niyazı nur ola, şah zuhur ola! Gönüller bir ola! Ya hak ya Muhammed! Ali’nin katarından ayrılmaya! İmam Hüseyin defterine yazmış ola!”

Nefes bitende rehberin talimi ile Memo, Raşo Dayım’ın ayağına kapandı, yeri öptü. MM-305-306

1.3.3. Menkıbe

Din büyüklerinin kerametlerini anlatan küçük hikayelere menkıbe denir. Özellikle din büyüklerinin vefatından sonra yakınları, müritleri ve tarikat mensupları tarafından din büyüklerine ait rivayetler anlatılarak nesilden nesile ulaşarak günümüze kadar gelmiştir. Anlatılar şahıslar üzerinden olduğundan anlatıcı buna eklemeler veya değişiklikler yapmıştır. Bu yüzden din büyükleri etrafında teşekkül eden hikayeler zamanla değişikliğe uğramıştır. Abartılı veya gerçek olmayan birçok hikaye din büyükleri etrafında teşekkül etmiştir. Türklerin tasavvufa meyl etmesi ve İslamiyet’i kabulüyle birlikte zaten İslami düşünceye yabancı olmayan Türk edebiyatında zengin bir menkıbe edebiyatı oluşmuştur. (Güzel, 2000: 577-578)

Hızır etrafında teşekkül etmiş birçok inanıştan bahsetmiştik. İncelediğimiz eserlerde Hızır’ın çocuk sahibi olamayan bir kadının rüyasına girmesiyle ilgili bir menkıbeye de yer verilmiştir.¹⁸

İncelediğimiz eserlerde geçen diğer bir menkıbe de Hacı Bektaş Veli’nin etrafında teşekkül etmiş bir menkıbeye atıfta bulunulan ve yılanın kamçı olarak kullanıldığı menkıbedir.¹⁹ Yazarın anlatı türlerini verirken onları eşsiz benzetmelerle süslemesi, atıflarda bulunması onun geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunun göstergesidir.

¹⁸ Bk. Halk İnanışları/Hızır

¹⁹ <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/HACI-BEKTAS-I VELI/2663>

Bazı bir pınarın başında azık yiyende babom beni dizine yatırır, dağın taşın, uçan kuşun meselini söyleyip beni uyuturdu. Düşümde gökyüzüne başı değen Tujik, köprü kurup Dersim'i haraca kesen zalimi taş eder; Kureyş babo ayının sırtına binip bileğine doladığı yılanı kamçı ederek at gibi dörtnala koşturur; Baba Monzur, ördüğü Muhundi²⁰ duvarının üzerine kurulup onu havada gezdirirdi. MM-25

1.4. Kalıplaşmış İfadeler²¹

İncelemeye aldığımız cumhuriyet dönemi yazarlarından Bilbaşar'ın toplumsal romanları, kalıplaşmış ifadeler açısından oldukça zengindir. Bu da yazarın dile hâkim oluşunun yanında kaleminin güçlü, muhayyilesinin ve imge dünyasının oldukça yaratıcı olduğunu göstermektedir.

Kalıplaşmış ifadeleri; Atasözleri, Deyimler, Dua ve Beddualar, Ölçülü sözler, Yeminler, Selamlaşmalar, Argo ve Küfürler Sözler, Hitaplar ve Lakaplar olmak üzere alt başlıklar halinde sıraladık.

1.4.1. Atasözleri

Milletlerin gelecek nesillere bırakmış olduğu en kıymetli, değerli hazineleri olarak değerlendirdiğimiz atalar sözü, az sözle koca bir deryayı temsil eden, uzun ve tecrübeler sonucu meydana çıkmış, geçmişten geleceğe bir köprü vazifesi olan etkileyici tümcelerdir.

"İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır, çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir." (Aksan, 2003: 38)

Atasözlerimiz çıktığı toplumun düşünce dünyasını en iyi şekilde ihtiva eden adeta toplumların aynası olan derinlikli, imge dünyası geniş sözlerdir. Yazarımızın toplumsal romanlarında 89 tane atasözü tespit ettik. İncelediğimiz bu toplumsal romanlarda hem deyimlerde hem de kimi atasözlerinin kullanımında da kelime farklılıkları karşımıza

²⁰ Muhindi Duvarı: Baba Mansur soyundan seyitlere tapulu bir ziyaret idi. Burada seyit olacaklara el verme törenleri yapılırdı.

²¹ Metinlerde ortaya çıkan malzemelerin çokluğundan ötürü kalıplaşmış ifadeleri değerlendirirken kendimizce bir yol belirlemeye çalıştık. Deyim ve atasözlerinde; bir romanda aynı deyim ve atasözünün birden fazla kullanımı varsa biz sadece bir örneğini aldık. Fakat farklı romanlarda aynı deyim ve atasözünün örneği varsa da bu deyim veya atasözü, hangi romanda geçmişse sadece onun ismini ve sayfa numarasını verdik.

çıkılmaktadır. Yazarın yerel söyleyiş özelliklerine yer vererek atasözlerini yerinde ve etkili kullanmış olduğunu görmekteyiz. Aşağıda farklı nedenlerden ötürü kelime farklılıkları olan atasözleri ve sonrasında da diğer atasözlerimiz alfabetik sırayla ayrı ayrı gösterilmiştir.

❖ **Alın yazısı değişmez (İP)**

Ama insanın alın yazısı değişmiyor işte. ATG-94

❖ **Armudun iyisini (dağda) aylar yer**

Armudun iyisini her zaman ayı yemezmiş, hörgüçlü domuz da yermiş. YG-246

❖ **Azıcık aşım, ağrısız (kaygısız) başım**

Hemşerisi Urfat, “Bi’ gaşık aşım, kaygısız başım,” demişler. YK-62

❖ **Besle kargayı, oysun gözünü**

Besle kargayı çıkarsın gözünü, boşuna dememişler. ATG-155

❖ **Bu abdestle daha çok namaz kılınır**

“Bu abdest çok namaz kıldırır Sorikoğlu’na,” diye fısıldadı. CM-157

❖ **Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur**

“Bunca kusur kadı kızında da olur ebe ana.... MM-282-283

❖ **Buldukça bunar (bulmuş da bunuyor)**

Şuna bak, bulmuş da bulanıyo. YG-108

❖ **Can çıkmayınca (çıkmadan) huy çıkmaz**

Can çıkmadan huy çıkar mı? YG-29

❖ **Çalma elin kapısını, çalarlar kapını**

“Çalma kapımı, çalarlar kapını!” demişler ağam... YG-413

❖ **Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız olmaz**

“Sözün çoğunda yalan, malın çoğunda haram vardır muhakkak.” YG-230

❖ **Demir tavında dövülür**

“Demir tavında iken dövülür. Altı ay bekledik mi, bu iş tavsar.... ATG-30

❖ **Dertsiz baş (kul) olmaz**

Dertsiz, sıkıntısız kul olmaz. YK-177

❖ **Dilin kemiği yok**

Dilde kemik yok! YG-106

❖ **Dilini eşek arısı soksun**

....Osman Ağa parladı, “Dilini eşekarısı sokasica,” dedi.... BOAD-83

❖ **Dost (iyi dost) kara günde belli olur**

“Dost dediğin kötü günde belli olur...” BOAD-152

❖ **Dünya Süleyman’a bile kalmamış**

Hazreti Süleyman’a kalmamıştı bu dünya, Hacı kadir’e mi kalacak. YG-261

❖ **Eceli gelen (yaklaşan) köpek cami (mescit) duvarına (avlusuna) siyer (işer)**

Eceli gelen it, cami duvarına işermiş. YG-366

❖ **Elçiye zeval olmaz**

“Elçiye zeval yok!..” dedi, “Şıhım, Senem kızını geri ister!” MM-206

❖ **Hak yerini bulur (yerde kalmaz)**

....Biz de seni soysak hak yerini bulmaz mı?” MM-304 (BOAD-232)

❖ **Hayvan koklaşa koklaşa, insan konuşa konuşa**

“Atlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşılır.” YG-385

❖ **Her gün papaz pilav yemez**

“Her zaman papaz pilav yemez emme Himmət.” YG-229

❖ **İşten artmaz, dişten artar**

İşten değil dişten artar, demişler. YG-105

❖ **Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez**

.... “Kazın geldiği yerden tavuk esirgenmez helbet...” dedi. YG-106 (BOAD-174)

❖ **Kismetinde ne varsa kaşığında o çıkar**

Görür müsün oğul, kismetinde olanın kaşığında çıkar. MM-121 (BOAD-231)

❖ **Kimse kimsenin kismetini (rızkını) yemez (İP)**

Kimse kimsenin kismetini yiyemez. Allah birine toplatır, öbürüne yedirir. YG-230

❖ **Köpeksiz köy bulmuş da çomaksız (değneksiz) geziyor**

“Nalbur, köpeksiz köy bulmuş, değneksiz dolaşıyor.... YG-279

❖ **Kul hatasız olmaz**

Kul kusursuz olmaz helbet... BOAD-67

❖ **Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur**

“Kurt kocalınca itlerin maskarası olur ağa,” dedi. YG-414

❖ **Öfke ile kalkan ziyanla (zararla) oturur**

.... baş başa verip söyleşmeliyik ki hiddetle kalkıp zararlar oturmamak! MM-242

❖ **Sel gider, kum kalır**

“Sel giderse kum kalır Saniye, meraklanma. YG-412

❖ **Su uyur, düşman uyumaz**

.... “Sorikoğlu bu işi etmişse tetiktedir. Su uyur, o uyumaz. CM-124

❖ **Sütten ağzı yanan yoğurdu (ayranı) üfleyerek yer (içer)**

“Sütten ağzı yanan yoğurdu üfler de yer, değil mi Ladinoğlu?” YG-353

❖ **Taşıma su ile değirmen dönmez**

.... “Seninki taşıma suyla değirmen döndürme hesabı.” CM-107

❖ **Tencere dibin kara, seninki benden kara**

.... atasözünü yuvarlayıverdi: “Tencere, tencereye dibin kara, demiş, seninki benden kara, demiş.” YG-116

❖ **Ummadığın taş baş yarar**

.... “Ummadık taş baş yararmış,” dedi, “Hudeşte razı bi.” CM-97

❖ **Yavuz hırsız ev sahibini bastırır**

“Şuna bak, yavuz hırsız ev sahibini bastırıyor. YG-395

❖ **Üzümünü ye de bağını sorma**

“Nene ilazım senin? Üzümünü ye bağını sorma.” YG-430

❖ **Zenginin malı züğürdün çenesini yorar**

“Zenginin malı fıkaranın çenesini yorarmış.” YG-106

❖ **Acı patlıcanı kırağı çalmaz**

“Acı patlıcanı kırağı çalmaz kaymakam bey.” YG-308

❖ **Aç ayı oynamaz**

“Aç ayı oynamaz, değil mi Naziye?” ATG-107

❖ **Açtı ağzını, yumdu gözünü**

Gel gelelim gelini açtı ağzını, yumdu gözünü: YK-112

❖ **Ağaç yaş (fidan) iken eğilir**

“Ağaç yaşken eğilir. YG-165

❖ **Akacak kan damarda durmaz**

Akacak kan damarda durmaz, demişler. CM-201 (MM-257)

❖ **Alışmış kudurmuştan beterdir**

Alışmış kudurmuştan beterdir... YG-41

❖ **Allah’ın bildiği kuldan saklanmaz**

Allah’ın bildiği kuldan saklanmaz... YG-60

❖ **Armut dalının dibine düşer**

“Armut dalının dibine düşer, derler... Şaşmam” YG-56

❖ **Atın ölümü arpadan olsun**

Atın ölümü arpadan olsun, he? YG-90

❖ **Başa gelen çekilir**

“N’edek? Başa gelen çekilir!” deyi kaderi göğüslemeye hazırlandım. MM-343

❖ **Böyle gelmiş böyle gider**

Sizi bilmem mi ben? Bu böyle gelmiş böyle gider...” ATG-180 (CM-11)

❖ **Bülbülü altın kafese koymuşlar, “ah vatanım” demiş**

Bülbülü altın kafese komuşlar, ah vatanım, demiş... YG-48

❖ **Can boğazdan gelir (geçer)**

“Can boğazdan gelirmiş, yesek fena olmaz,” diyor. ATG-39

❖ **Çam sakızı çoban armağanı**

“Çam sakızı çoban armağanı, kusura kalmayın!” dedi. MM-236 (BOAD-86)

❖ **Çivi çiviye söker**

.... nahiye müdürünün “Çivi çiviye söker,” öğüdüne bir itirazım olmadı. ATG-84

❖ **Çok naz âşık usandırır**

“Çok naz âşık usandırır,” derler, Hacı Kadir... YG-64

❖ **Davulun sesi uzaktan hoş gelir**

.... Tevfik, “Davulun sesi de uzaktan hoş gelir insana,” dedi. ATG-142

❖ **Denize düşen yılana (yosuna) sarılır**

Denize düşen yılana sarılır. YG-431 (BOAD-149)

❖ **Dost acı söyler**

Dost acı söyler. YG-335

❖ **Düşmez kalkmaz bir Allah**

Koskoca konağım vardı. Düşmez kalkmaz bir Allah. ATG-11

❖ **Evdeki pazar (hesap) çarşıya uymaz**

.... “Bu gidişle, evdeki pazar çarşıya uymayacak galiba,” dedim. ATG-84 (YG-50)

❖ **Garip kuşun yuvasını Allah yapar**

Garip kuşun yuvasını Allah yapar, derler... YG-36

❖ **Geçti Bor’un pazarı (sür eşeğini Niğde’ye)**

Tevfik elini sallıyor, “Geçti Bor’un pazarı...” diyor. ATG-110

❖ **Her horoz kendi çöplüğünde öter**

.... manalı manalı sırtıyor, "**Her horoz kendi çöplüğünde öter,**" diyormuş. ATG-79

❖ **Her işte bir hayır vardır**

Memo'nun asker edildiğini öğrenende, "**Her işte bir hayır vardır,**" dedi. MM-97

❖ **İş bilen kılıç kuşanın (İP)**

"**İş bilen, kılıç kuşananın**" sözü bize göre değildi. CM-11

❖ **İş olacağına varır**

Rıza doğruldu, yatağın içinde bağdaş oturdu, "**İş olacağına varır,**" dedi. YG-193

❖ **İyi olacak hastanın, doktor ayağına gelir**

İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir, derler. BOAD-152

❖ **Kambersiz düğün olmaz**

Gambersiz düğün olmaz, deyi seni de almaya geldiydik. ATG-27

❖ **Kadının fendi, erkeği yendi**

"**Kadının fendi, erkeği yendi,** demişler..." YG-34

❖ **Karadeniz'de gemilerin mi battı?**

.... **Karadeniz'de gemilerin mi battı,** bu ne dalgınlık ağıam?" dedi. YG-72

❖ **Kendi düşen ağlamaz**

Kendi düşen ağlamaz. Ağanın izinden ayrılmasanız iyi idi. CM-138 (YG-296)

❖ **Kızını dövmeyen, dizini döver**

Kızını dövmeyen, dizini döver, demişler. YG-40

❖ **Kimsenin ahı kimsede kalmaz**

"**Kimsenin ahı kimsede kalmaz.**" YG-120

❖ **Komşu komşunun külüne (tütününe) muhtaçtır**

Yalnız nasıl edecekti? **Komşu, komşunun külüne muhtaç,** demişler. CM-101

❖ **Kul sıkışmayınca (daralmayınca, bunalmayınca) Hızır yetişmez**

Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez, derler. ATG-167 (YG-297)

❖ **Kuzguna yavrusu şahin (Anka, güzel) görünür**

Murat güldü: "**Kuzguna yavrusu şahin görünürmüş...**" BOAD-85

❖ **Mazlumun ahı yerde kalmaz**

Elbet ki **mazlumun ahı yerde kalmaz!** dedi, helallik diledi. MM-106

❖ **Minareyi çalan kılıfını hazırlar**

"**Minareyi çalan kılıfını hazırlar,** derler..." YG-38

❖ **Mühür kimde ise Süleyman odur**

.... *Mühür kimdeyse Süleyman odur, demek istiyorsun, değil mi?*” ATG-123

❖ **Nikahta keramet vardır**

“*Nikahta keramet vardır, deller bilader efendi...* BOAD-97

❖ **Ölenle ölünmez**

.... “*Ölenle ölünmez hay Memo,*” dedi.... CM-82 (MM-199; YG-438)

❖ **Sabah ola, hayrola**

“*Yat, dinnen, keyfine bak! Sabah ola hayır ola!..*” BOAD-141

❖ **Sabreden derviş muradına ermiş**

Sabreden derviş muradına ermiş, Ahmet'im. YG-150

❖ **Sabrın sonu selamettir**

“*Sabrın sonu selamet!*” deyip sırtarak çekildi. MM-147

❖ **Sanat altın bileziktir**

Sanat, bileğimde altın bilezik benim. CM-122

❖ **Sev beni, seveyim seni**

“*Sev beni, seveyim seni. Kazandır beni, kazandırayım seni!*” YG-200

❖ **Sıçılacak ağız göte yakın gelir (İP)**

“*N’edelim sıçılacak ağız göte yakın gelirmiş.* BOAD-16

❖ **Su uyur, düşman uyumaz**

Meşhur sözdür, su uyur, düşman uyumaz. CM-153

❖ **Şeriatın kestiği parmak acımaz**

“*Şeriatın kestiği parmak acımaz! N’edek?*” dedi. MM-387 (YG-47)

❖ **Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır**

“*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır demişler ağam.*” YG-274

1.4.2. Deyimler

Bir dilin en zengin söz varlıklarından olan deyimleri tanımları açısından değerlendirdiğimizde az çok birbirine yakın tanımlarla karşılaşmaktayız. Metinlerdeki kullanım şekillerine baktığımızda, bir kısım deyimler kendi öz anlamlarını korudukları halde bir kısım deyimler de temel anlamlarından az çok uzaklaşıp, mecazi bir anlam kazanarak yeni, ilgi çekici söz öbekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deyimlerle ilgili tanımlara göz attığımızda, Zeynep Korkmaz deyimi şu şekilde tanımlamaktadır: “*Belirli gramer kalıpları içinde bir araya gelen birden çok söz ya da*

söz grubunun, anlama güzellik ve zenginlik katmak için, mecazlı kullanışlar yolu ve çekici anlam kılığı ile yeni bir anlam oluşturacak biçimde kaynaşmış bulunan söz toplulukları.” (Korkmaz, 2007: 175)

Deyimler ve atasözleri üzerinde dikkate değer kapsamlı çalışmalar yapan Ömer Asım Aksoy da deyimlerle ilgili şunlardan bahsetmektedir: “*Deyimler de ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir alem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar.*” (Aksoy, (1993): 21)

İncelemeye aldığımız Kemal Bilbaşar’ın altı toplumsal romanında 2649 deyim tespit edilmiştir. Altı eserde yer alan deyimlerin çokluğu; bize bu eserlerin içerik açısından ne denli zengin olduğunu, bunları ortaya koyan yazarımızın Türk diline ne denli vakıf olduğunu ve Türk dilinin ne kadar zengin ve köklü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. İncelediğimiz eserlerde başta deyimlerin çokluğu olmak üzere diğer malzemelerin de fazlasıyla yer alışları bize, toplumcu-gerçekçi düşünceyle eserlerini kaleme alan Bilbaşar’ın halk kültürüne-folkloruna- ne denli önem verdiğini ziyadesiyle göstermektedir.

Romanlarda geçen deyimlere baktığımızda bazı deyimlerin kullanımlarıyla ilgili farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazar bu deyimlerde bazı kelimeleri ya değiştirmiş ya bunlara ekleme yapmış ya da bazı kelimeleri çıkarmıştır. Bu tür kullanımlara yanlış kullanım demek hatalı bir söyleyiş olmuş olur. Çünkü bazı yerlerde kelimesi değişmiş olarak kullanılan bir deyim farklı bir yerde doğru kullanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu tür ikili kullanımlar yalnız Kemal Bilbaşar’da değil birçok yazarımızda karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kullanımlar tamamen yazarların kendilerine has üsluplarının bir göstergesidir. Anlatıma canlılık katmak, akıcılığı sağlayıp okuyucuyu etkilemek üzere kullanılmıştır diyebiliriz. Ayrıca ele alınan kimi deyimlerde atasözlerinde olduğu gibi kullanılan yerel söyleyişten ötürü bir takım ses değişimleri de görülmektedir. Kelime farklılıkları görünen deyimler ve sonrasında da diğer deyimler ayrı ayrı alfabetik sırayla gösterilmiştir.

❖ **Abdest almak**

Her aptes alışınızda bubamın ruhuna bi ‘Fatıha’ okursunuz sevabınıza.” YG-76

❖ **Abdest bozmak**

Tahir başını çevirmeden, “Aptes bozacağım,” dedi. BOAD-125

❖ **Ağzından çıkan (çıkan sözü) kulağı duymamak (işitmemek)**

Ağzınızın söylediğini kulağınız eşitmiyo... YG-118

❖ **Akan sular durmak**

*Eskiden olsa jandarmayla haber gönderdim mi **akarsular dururdu**. ATG-10*

❖ **Aklının ucundan bile geçirmemek**

*.... gözüne girmek **aklının ucundan geçmezdi**. CM-16 (MM-240; YG-267)*

❖ **Allah övmüş de yaratmış**

*“**Tanrı özenmiş de yaratmış** güzelliğin kurban,” dedim.... CM-52 (MM-122)*

❖ **Allah bilir**

***Tanrı bilir**, şıhın kızını düşünürdü herif. CM-179*

❖ **Allah’ın günü**

*“Kale’nin kadınları **Tanrı’nın günü** şafaktan gün kavuşasıya bez dokur.” YK-36*

❖ **Allah’ın hikmeti**

***Tanrı’nın hikmetine** bak ki çok geçmeden anam mayalandığını.... MM-20*

❖ **Allah'ın işine bak**

*Şu **Tanrı’nın işine** bak ki dayımın katiline elimde can verdirirdi. CM-179*

❖ **Allah yazdı ise bozsun (İP)**

*Hele, **Tanrı yazdıysa bozsun!** MM-162 (YG-242)*

❖ **Allah yürü ya kulum demiş**

*“Sonra **Tanrı**, ‘**Yürü ya kulum!**’ dedi, bağlar, bahçeler.... YG-229 (BOAD-21)*

❖ **Amma da yaptın ha!**

*“**Amma da yaptın**... Söyledikleri yalan mıydı? ATG-49 (YG-51; BOAD-48)*

❖ **Ardı arası kesilmemek**

*.... ellerinden almaya kalkacakların **ardı arkası kesilmez**. MM-332*

❖ **Aslan gibi**

*Yüzüme babo gibi baktı. “**Arslan gibi** olmuşsun Memo,” dedi. CM-65*

❖ **Aslan kesilmek**

*.... iş başkalaşır, en yüreksiz adama can gelir, **arslan kesilir**.... CM-140*

❖ **Atı alan Üsküdar’ı geçti**

*.... kokuyu alsa da vız gelir, **atını alan Üsküdar’ı geçmiş** olur.” YG-102*

❖ **Ayağının tozu ile**

*.... döğündüğünü görende **ayağı tozuyla** gözdağı çekmeye girişti. MM-107 (YG-88)*

❖ **Başı derde girmek**

“*Hükümetla başı derde düşenin hatırlı kimsesi yoğsa parası olmalı.* CM-56

❖ **Beti benzi atmak (solmak, uçmak, kül kesilmek, kireç kesilmek)**

*Değirmene varanda Cemo ’yu **bet beniz atmış**, gözleri kor gibi yanar buldum.* CM-31

❖ **Bileğinin hakkıyla (gücüyle, kuvvetiyle, zoruyla)**

“*Bileğimin hakkına alacağım Menevşe ’yi, diyormuş.*” BOAD-129

❖ **Bini bir paraya**

*Kahkahaların **bini bir paraydı.*** BAOD-162

❖ **Bir ben, bir de Allah bilir**

*Neler çektim, neler yaptım, **bir ben bilirim, bir de Allah ’ım bilir.*** YG-119

❖ **Bir kuşsütü eksik**

*İçerdeki dolaplarda **kuş sütü eksik.*** YG-166

❖ **Boş gezenin boş kalfası**

***Boş gezenin baş kalfası,** diyorlar.* YG-108

❖ **(Birin) çanına ot tıkmak (tıkamak)**

*Bu seçimde **canlarına ot tıkarım onnarın...*** YG-84

❖ **Çam sakızı çoban armağanı**

“*Kusura bakmasın **çoban armağanı.***” YK-20

❖ **Çimdik atmak (basmak)**

*Tırnak kadar kıza **çimcik atmaz mı?*** YG-59

❖ **Dut yemiş bülbüle dönmek**

.... *bizim mühendisi bu gece **dut yemiş bülbüle çeviren*** Nemide Hanım.... ATG-170

❖ **El ayak çekilmek**

*Bir zaman sonra dışarıda **el ayak kesildi.*** CM-75 (MM-83)

❖ **Eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (durmak veya olmak)**

*Lakin **elimiz kolumuz bağlanmış**tır, imdat edemeziz ona.* MM-27

❖ **Hakk’ın rahmetine kavuşmak (Hakk’a kavuşmak, Hakk’a yürümek)**

.... *adamımız **Tanrı’nın rahmetine kavuşmuş...*** YG-50

❖ **Halebi orada ise arşın burada**

“***Halep oradaysa arşın burada,***” diye kışkırtmalarına devam.... ATG-22 (YG-178)

❖ **Helal süt emmek**

Temiz süt emmiş bi delikanlı. YG-192

❖ **Her kafadan bir ses çıkmak**

Her kafadan bir ses yükselir. MM-240 (YG-214)

❖ **Hürmette kusur etmemek**

Bütün gece hizmetinde kusur etmedim. CM-68

❖ **Göz açıp kapayıncaya kadar**

Göz açıp kapayana dek kullar,MM-330

❖ **İnsan içine çıkmak**

Derler de er içine çıkacak yüz komazlar. CM-120

❖ **İşi şakaya dökmek**

“Tanrı sevgili kullarını korur,” diye işi şakaya boğdu. ATG-168 (BOAD-124)

❖ **Kan beynine sıçramak (çıkmak)**

Cemo olanları anlatanda kan başıma çıktı. CM-31 (YG-363; BOAD-230)

❖ **Karda yürüyüp (gezip) izini belli etmemek**

Bir var ki karda yürüseler de izleri belli olmazmış. MM-132 (YG-137)

❖ **(Birinin) karışanı görüşeni olmamak**

Artık kapısını örtünce bir karışanı, görüşeni bulunmayacaktı. YK-63

❖ **Kelli felli (İP)**

Oysa Müezzinoğlu iri göbekli, kerli felli adam. YG-19

❖ **Kendimi bildim bileli**

Bu sebebe kendimi bildim bilesi er gibi giyinir, at sırtından inmez.... MM-25

❖ **Kendini ağır (ağırdan) satmak**

.... “kendini ağıra satıyorsun” değil mi? YG-365

❖ **Kılımı (bile) kıpırdatmamak (oynatmamak)**

İçimde dayanılmaz bir istek duymadan kılımı bile kımıldatmam...” ATG-165

❖ **Lafı kısa kesmek**

Komutan şehre er dönmek istediğinden sözü kısa kesti. CM-159

❖ **Neyin nesi (kimin fesi)**

Bu kız nenin nesiymiş anla bi yol. YG-147

❖ **Oldu olacak, kırıldı nacak**

İşte aşiretin halini sana duyurmuşuk kurban... olan olmuş nacak kırılmıştır. MM-

❖ **Önüne gelen**

Önüme gelen, 'Çingene'nin üvey piçi' diye tartaklar beni. ATG-60 (MM-60; YG-154)

❖ **(Birinini) parmağı ağızında kalmak**

Parmağı ağızında kalakaldı. YK-14

❖ **Pılı pırtıyı (pılıyı pırtıyı) toplamak**

"Pılını pırtını topla, hemen şinci göçüyoruz İzmir'e. YK-16 (BOAD-192)

❖ **Şeytan diyor ki**

"Şeytan diyor, sarıl hergelenin gırtlığına, ez..." YG-216

❖ **Talihi yaver gitmek**

"Talihim yar gitmiştir Memo," dedi. CM-203

❖ **Tekere çomak sokmak**

*Elinden geldiğince yardım edeceğine neye **tekere odun sokmaya** çalışırsın? MM-347*

❖ **Tereyağından kıl çeker gibi**

Yağdan kıl çeker gibi kaçıracağız seni he vallaha da derdi. MM-158

❖ **Üstüne kuma gelmek**

*.... "ben onun **üzerine kuma gelmemişim** ki dertlene. CM-193 (YG-61)*

❖ **Yan gelip oturmak (yatmak)**

"Yan gelmiş yatmışsın!" derim ben. YG-46

❖ **Yangına körükle gitmek**

*.... araya girdi, "Sen de **yangına körükle mi** varıyon Sülüman? BOAD-20*

❖ **Yaradan'a sığınıp**

Yaradan'a sığınarak olanca gücü ATG-21 (CM-63)

❖ **Yığılıp kalmak**

*Muhtar, burnundan ağızından kan giderek dere içine **yığılıp kalmış**. CM-127*

❖ **Yüreği ağızına gelmek**

*Avluya çıkanda **yüreğim ağızıma** takıldı. CM-47 (MM-135)*

A

❖ (Birine) abayı yakmak

“Birine **yaktınız abayı**, diyeceğim ama...” ATG-49 (YG-99; BOAD-124)

❖ Abuk sabuk konuşmak

“**Abuk sabuk konuşup durma!**” YG-424

❖ Acı çekmek (duymak)

Ondan sonra **acı çekmek** sırası Ayşe’ye geldi. YG-122

❖ Acından ölmek

Evdeki **çoluk çocuk acından ölsünler**, daha mı iyiydi? ATG-132 (CM-141; MM-103)

❖ Acısını çıkarmak

.... pencereye **üşüşmenin acısını çıkartırım** sonra sizden. YG-165 (BOAD-177)

❖ Aç acına (İP)

İki gün **aç acına** soğuktan soluğu donmuş, ağlayarak dolaştım ormanda. CM-47

❖ Aç kalmak

Aç kaldıkları, işsiz kaldıkları zaman onlara ATG-133 (CM-83; MM-107; YG-469)

❖ (Bir durumu) açığa vurmak

.... Memo, koşmasıyla yüreğimin sırrını **açığa vurdu**. MM-59-60 (BOAD-28)

❖ Açıkta kalmak (olmak)

.... ağılları onarmayak da onca insan, **davar açıkta mı kalsın?** MM-339

❖ Ad takmak

.... hayvan adlarından seçerek mallarımızın her birine **ad taktı**. CM-163 (YG-391)

❖ Ad vermek

Oğlana benim **adımı vermiş**. CM-187

❖ Adak adamak

.... yavrum olur mu ki deyi yatırlara **adak adamazdı**. ATG-27 (CM-76)

❖ (Birini, bir şeyi) adam etmek

.... basbayağı **adam etmişsin**, yola yatırmışsın. CM-104 (MM-455; YG-20; YK-20)

❖ Adam olmak (İP)

.... bir buçuk yıl içinde yetişir, **adam olur**. CM-62 (MM-269; YK-102; BOAD-14)

❖ **Adam sen de!**

Dünya hep böyle gitse ne iyiydi. Adam sen de ... YG-261

❖ **(Birini) adam yerine (hesabına) koymak**

.... *"Biz onu adam yerine koyduk, o bizi komadı." CM-14 (MM-233)*

❖ **Adama benzemek (dönmek)**

.... *"Ha, şöyle," dedi, "Şinci adama benzedin biraz." BOAD-173*

❖ **Adamına göre**

Adamına göre şarap hazırlamasını bilirim ben. YG-28

❖ **Aday göstermek**

.... *"Halkçılar aday göstermediler," dedi. ATG-68 (YG-365; BOAD-22)*

❖ **Âdet olduğu üzere**

Âdeti olduğu üzere merdivenleri inerken dolu dolu öksürdü BOAD-10

❖ **Adı geçmek**

Sayende İstanbul gazetelerine adımız geçti. YG-56

❖ **(Bir işe) adı karışmak**

Ayşe Teyze olup biten korkunç olaya oğlunun adı karıştığını öğrenince YK-177

❖ **Adım (adımını) atmak**

Eşikten adımı atanda içerden efendinin bizden önce şikâyet gelmiş MM-392

❖ **Adımını attırmamak**

Parası çok olmasa Güllü Abla'm ona kapıdan içeri adım attırmazmış. YG-19

❖ **Adımlarını açmak**

Adımlarını açıp uzaklaşmak istedi. BOAD-135

❖ **Adımlarını sıklaştırmak**

Adımlarını sıklaştırdı. YK-147

❖ **Adını ağzına almamak**

.... *bir çancı kulun ne haddine şıh kızının adını ağzına almak. CM-54*

❖ **(Birinin) adını vermek**

Sorikoğlu'nun adını verdi. CM-178 (MM-277)

❖ **Affa uğramak**

.... *ay askerlik yapar, gerisi affa uğrar, terhis olur. CM-60 (MM-46)*

❖ **Afiyet (afiyet şeker) olsun**

Kevser, “Afiyet olsun,” dedi, kupayı aldı, çıktı. YG-68

❖ **Afyon yutmak**

Ya Çentikli ’nin suratına bakmak için n’etmeliydi, afyon mu yutmalıydı. YG-161

❖ **Ağır basmak**

Sırtındaki torba ağır basıyordu. YG-150

❖ **Ağır gelmek**

“Sırtımda bir yük taşımak ağır gelir bana...” ATG-93 (YG-108)

❖ **Ağır kaçmak**

Öğretmen Tevfik ziyafet sofrası için ağır kaçan bu konuşmayı YG-353

❖ **Ağırına gitmek**

“Halkçıların yardımı ile seçimi kazanmak ağırına gidiyorATG-75 (YK-113)

❖ **Ağırlık basmak (çökmek)**

Hüseyin Ağa ’ya bir ağırlık basmıştı. BOAD-211

❖ **Ağız (ağızını) açmak**

Ne güççükken mahallede çocuklar arasında ağız açabilirsin ne büyüdüğün zaman gayfede konuşabilirsin... ATG-60 (CM-133; MM-20; YK-40; BOAD-19)

❖ **Ağız birliği etmek**

...., şıhlarının öğüdüne uyup ağız birliği etmişler MM-39

❖ **Ağız değiştirmek**

Ağız değiştirmiş, “Boşuna sopa çektik yavrucaklara...” ATG-159 (YG-200)

❖ **(Birinin) ağızının kokusunu çekmek**

..... âlemin ağız kokusunu mu çekiceksin?’ dedi BOAD-54

❖ **Ağız açık (bir karış açık) kalmak**

.... teklifini duyanda Memo ’nun ağızı açık kalmış. MM-65 (YG-140; BOAD-19)

❖ **Ağız kilitlenmek**

.... mesel söyleyip dillendikçe Memo ’nun ağız kilitlenir, yüzü gamlanırdı. MM-354

❖ **Ağız köpürmek**

Bu ağız köpürmüş kullara ne söylemeli ki yatışalar? MM-242 (YG-419)

❖ **Ağız kulaklarına varmak**

Nahiye müdürünün ağız kulaklarına varıyor. ATG-184 (MM-71; YK-140; BOAD-186)

❖ **Ağız pek (sıkı) (İP)**

B...lılar ağız sıkı insanlar değillerdir. YG-10

❖ **Ağız sulanmak**

Ergin armutlara ağız sulanmış, dayanamamış ATG-20

❖ **Ağız süt kokmak**

“Adam değil, çocuk. Ağız süt kokuyor taha.” YG-202

❖ **(Birinden, bir şeyden) ağız yanmak**

“Vaktınan iyi niyet sezinleyip ağızımız yandığından MM-232 (YG-85)

❖ **Ağıza almak**

.... bir türlü yaprağı ağıza alıp koparamazdı. MM-70 (YG-19; BOAD-103)

❖ **(Birinin) ağıza bir parmak bal çalmak**

.... bir büyüğümüz de ağızımıza bir parmak bal çalıp gitti. ATG-180 (YG-143)

❖ **(Birinin, birilerinin) ağıza düşmek**

Gözümüzü açalım, kimsenin ağıza düşmeyelim. YG-137

❖ **Ağıza geleni söylemek**

.... lanet yağdırıp bir süre ağıza geleni söyledikten sonra MM-394

❖ **Ağıza tıkmak**

.... bunlara acıyayım?” diye bağırp niyazımı ağızıma tıkkardı. MM-427

❖ **Ağızından baklayı çıkarmak**

.... ödeşirik ağam kardaşım...” diyerek ağızından baklayı çıkardı. MM-346

❖ **Ağızından çıkan (çıkan sözü) kulağı duymamak (işitmek)**

.... “Ağızından çıkan kulağın duymaz mı?” MM-444 (YG-424)

❖ **Ağızından dökülmek**

“Ya sen çancı ustası Memo musun?” sözü ihtiyatsız döküldü ağızından. MM-71

❖ **Ağızından düşmemek (düşürmemek)**

Bütün gece ağızımızdan düşmedi. ATG-124 (YG-457; BOAD-102)

❖ **Ağızdan girip burnundan çıkmak**

Menevşe 'nin ağızdan girsın, burnundan çıksın... BOAD-25

❖ **(Birinin) ağızdan kapmak**

Osman Ağa sözü onun ağızdan kaptı: YG-282

❖ **Ağızdan lakırtı (laf) almak (çekmek)**

.... yakmışlar da gene ağızdan laf alamamışlar. ATG-22 (MM-199; YG-58)

❖ (Birinin) ağzından lokmasını almak

Gocası yumruğu depesine gondurdu mu, lokmasını neyi alır ağzından. ATG-25

❖ Ağzını aramak (yoklamak)

Şu Naziye'yi bir gece benim kuleye getirip ağzını aramalıyım. ATG-101 (MM-184)

❖ (Birinin) ağzını bıçak açmamak

Ağızlarını bıçak açmazdı, elleri iş tutmazdı. CM-128 (MM-104; BOAD-125)

❖ Ağzını sıkı (pek) tutmak

Aman kurban, ağzını sıkı tut. MM-138

❖ Ağzını toplamak

Ağzını topla namert, uğrı olsak sen gibi biçare kulları MM-329 (YG-424)

❖ Ağzının payını (ölçüsünü) almak

.... Müezzinoğlu'na kâtip oldu mu o da ağzının payını alır." YG-64

❖ (Birine) ağzının payını (ölçüsünü) vermek

"Ağzının payını verdiklerine sevindim," dedi. ATG-146 (YG-216)

❖ Ağzının suyu akmak

Sülüman, ağzının suyu akmuş gibi sulu sulu BOAD-107

❖ Ağzıyla kuş tutsa...

.... Saniye, ağzımızla kuş tutsak nafile." YG-412

❖ Ah çekmek

.... bir yandan 'ah!' çekip paşaya beddua yağdırırlardı. MM-106

❖ Ah etmek

Senem aklıma düştü, ah edip ben de attım elimi kulağıma. CM-55

❖ Ahı tutmak (İP)

Kurdun ahı tutmuş bir kere. İflah olmaz. ATG-113

❖ Ahtapot gibi

Saçları ahtapot gibi boynuma sarılıyor. ATG-109

❖ Akıl almaz (İP)

.... masum yavrucuğa akıl almaz eziyetleri yaptırdıklarından YK-181

❖ Akıl danışmak

.... gecekondurmuş işçilerden akıl danışmak istedi. YK-71 (BOAD-18)

❖ **Akıl erdirememek (ermemek)**

“Hey varlığına **akıl erdiremediğim** Allah! Şu dağları, taşları yaratmışsın; zeytinlerle, çamlarla donatmışsın. ATG-58 (CM-157; MM-272; YG-188; YK-47; BOAD-211)

❖ **Akıl etmek**

Zincirine asılıp Kuyruksuz’u, Karakurt’un dişlerinden kurtarmayı bile **akıl edemedi**. CM-40 (MM-167; YG-32; YK-105; BOAD-61)

❖ **Akıl öğretmek**

Bana akıl mı öğreteceksiniz bu yaştan sonra. YG-256

❖ **(Bir şeye) akıl sır ermemek**

*Gel de **akıl sır erdir**. CM-84*

❖ **Akıl vermek**

*Belki bir **akıl da verir** bize. CM-108 (YG-44; YK-111; BOAD-84)*

❖ **Akıllı olmak**

***Akıllı olsalardı**, o zıpçıktı herifi baş tacı ederler miydi? YG-193*

❖ **Akıllılık etmek**

*.... it alayınla geldiğin yere gitsen daha **akıllılık edersin!**” YG-403*

❖ **Akıntıya (akıntıya karşı) kürek çekmek**

*“Bilirsin, **akıntıya kürek çekmem** ben Salih Usta!” dedi. YG-174*

❖ **Aklında kalmak**

*Ama mesleğime ait güzel laflar **aklımda kalır**. ATG-76*

❖ **Aklı almamak**

*.... “şıh kızı, şıh oğluna gerek.” **Aklım almadı**. CM-53 (MM-62; YG-39)*

❖ **Aklı başına gelmek**

*.... onlara... diyende **aklım başıma geldi**. MM-222 (YG-45; BOAD-105)*

❖ **Aklı başından gitmek**

*Andon’un **aklı başından gitmiş**. ATG-72 (MM-204; YG-383)*

❖ **Aklı durmak**

*Öyle şeyler anlatırdı ki **aklım dururdu**. MM-174*

❖ **Aklı ermek**

*“Hadi len çingenenin üvey piçi, senin **aklın ermez** böyle şeylere,” diye yerin dibine sokarlar adamı. ATG-60 (CM-158; MM-43; YG-17; BOAD-19)*

❖ **Aklı karışmak**

.... sesimi duyanda ola ki **aklı karışa...** MM-188 (YG-197; BOAD-226)

❖ **Aklı kesmek**

Dayımın ölümü üzerindeki örtüyü kaldıramayacağıma **aklım kesti**. CM-82 (YK-34)

❖ **Aklı yatmak**

Ay tutulduğu gece düş görmüş olacağıma bir türlü **aklım yatmıyor**. ATG-101 (CM-62; MM-99; YG-78; YK-24; BOAD-175)

❖ **Aklına bir şey gelmek**

Fatma Bacı **aklına bir şey gelmiş** gibi güldü: BOAD-58

❖ **Aklına düşmek**

Senem **aklıma düştü**, ah edip.... CM-55 (MM-55; YG-129; YK-90)

❖ **Aklına esmek**

Seçim günü nişan yapmak kimin **aklına esmiş** böyle? ATG-73

❖ **Aklına gelmek**

“Ayrılıklara hiç yüzüm yoktur” sözü **aklıma geliyor**. ATG-190 (CM-101; MM-435; YG-29; BOAD-122)

❖ **Aklına getirmek**

.... Şih Abuzer’in kendini sağ komayacağını **aklına getirmezdi**. MM-149

❖ **(Bir şeyi) aklına koymak**

Acemiliği sırasında subayından çok daya yiyen Zaza, kin tutmuş, subayın beyaz, güzel kızının ırzına geçmeyi **aklına koymuş**. CM-64 (MM-167; YG-121; BOAD-132)

❖ **Aklına sığdırmak**

Bunca yere sahip olmamızı **aklına sığdıramazdı**. CM-150 (MM-272; YG-32; YK-139)

❖ **Aklından çıkarmamak**

Şih Abuzer’in av iti gibi koku aldığını **aklından çıkarma!** dedi. MM-164 (YG-78)

❖ **Aklından geçirmek**

.... kaçırmayı bile **geçirdim aklımdan**. CM-75 (MM-78-79; YG-112; BOAD-109)

❖ **Aklından geçmek**

Nimet, Nadire, Nurten isimleri **geçiyor aklımdan**. ATG-44 (CM-85; MM-48; YG-169)

❖ **Aklını başına almak (toplamak, devşirmek)**

*Gelin, vaktınan **aklınızı başınıza devşirin**, rahatınızı bozmayın.... CM-146 (MM-441)*

❖ **(Bir şey birinin) aklını başından almak**

*.... dölün kimden mayalanmıştır?” diye sordu **aklını başından aldı**. MM-201-202*

❖ **(Birinin) aklını çelmek**

*Onların **aklını çelen** haramdır. YG-18*

❖ **Aklını kullanmak**

*Kızgınlığından **aklını kullanamaz**, ayak bileğini kapmaya MM-87*

❖ **Aklını oynatmak**

*.... çile doldurduğumu duyanda **aklın oynadır**, eskerden kaçmaya kalkar. MM-138*

❖ **Aklını şaşırmak**

*Sorikoğlu'nun ettikleri **aklını şaşırmış**, divaneye MM-360 (YG-124)*

❖ **Aklınla bin yaşa**

*“Tahsin sana kızım,” dedi, “yiğitliğinle, **aklınla bin yaşa!**” CM-173*

❖ **Aksilik çıkmak (İP)**

*Sonra, “Bir **aksilik çıkmasa** bari, vaktinde gelseler,” diye ekliyor. ATG-38*

❖ **Akşama sabaha (İP)**

*“Dün gitti,” dedi Cano, “**akşama sabaha döner.**” CM-124 (MM-43)*

❖ **Akşamı bulmak (etmek)**

*Boynu devrilesiceler, mıç mıç mıç bi' havuzla **akşamı ettiniz**. YG-19*

❖ **Al birini, vur ötekine (birine)**

*.... “Kimin kimden fazla bildiği var Hacı Kadir? **Al birini vur birine.**” YG-260*

❖ **Alacağı olsun! (İP)**

*“Amma ormancının da **alacağı olsun**. YG-47*

❖ **Alaya almak**

*Nahiye müdürü, avcıyı **alaya aldı**. ATG-19 (YG-113; BOAD-95)*

❖ **Aldı**

*Aşık Suphan **aldı** sazını, tımbırdattı, sonra sazın MM-57*

❖ **(Birini bir şeye) alet etmek**

*Nasıl hasis bir menfaate **alet edildiklerini** anlayarak YG-335*

❖ **Alet olmak**

*Hanefi Ağa'nın namertliğine **alet olmamakla** yiğit çancı ustası MM-69*

❖ **Alıcı gözüyle bakmak**

***Alıcı gözlerle baktı** etrafa... YG-48*

❖ **Alın teri dökmek**

*N'ola bir kez de kendimiz için **alın teri dökek**. CM-145 (YG-176)*

❖ **Ali Cengiz oyunu (İP)**

*"Buna **Ali Cengiz oyunu** derler abla." YG-148*

❖ **Alnından öpmek**

*Sonunda dayım kalktı, ikimizi de **alnımızdan öptü**. CM-58 (MM-59; BOAD-152)*

❖ **Alkış kopmak**

*Gene **alkışlar kopuyor**... ATG-179*

❖ **Allah'a ısmarladık**

*Saniye başını örttü, "**Allah'a ısmarladık** Hacı YG-68 (YK-118; BOAD-46)*

❖ **Allah Allah!**

***Allah Allah**, ne etmiş bu kız, çancı ustası? MM-62 (YG-54; BOAD-83)*

❖ **Allah aşkına (İP)**

*"Parlat **Allah aşkına** şunları biraz..." dese ATG-22*

❖ **Allah bağışlasın (İP)**

*"**Allah bağışlasın**, pek cici çocuk Hanımefendiciğim!" dedi. YK-87*

❖ **Allah bilir**

*Oysa senin kule, **Allah bilir**, gözaltındadır. ATG-36 (YG-25; BOAD-25)*

❖ **Allah belasını versin (İP)**

*Hay **Allah belasını versin**, der gibi bir kol hareketi yaptı. YG-35*

❖ **Allah etmesin (göstermesin) (İP)**

*"**Allah göstermesin** başınıza bir hal gelir sonra," dedi. YK-124*

❖ **Allah'ın belası**

*Kaymakam bir dert, kaymakam bir **Allah'ın belası** kesilmiş. CM-196*

❖ **Allah'ın kulu**

*Be **Allah'ın kulu**, Tahir'den iyi damat mı bulucan? BOAD-126*

❖ **Allah'ını seversen**

*Vazgeç **Allah'ını seversen**. ATG-15*

❖ **Allah kabul etsin (İP)**

“Allah kabul etsin!” YG-76

❖ **Allah kerim (İP)**

Koynunda bir gecekonduya yetecek parası yoksa da Allah kerimdi. YK-70

❖ **Allah kuru iftiradan saklasın (İP)**

.... çaba göstermedi, “Allah kuru iftiradan saklasın,” dedi BOAD-79

❖ **Allah rahatlık versin (İP)**

Ali Efe kadınların kulağına bir şeyler söyledikten sonra, “Allah rahatlık versin,” diyor, çekiliyor. ATG-39 (CM-75; YG-150; BOAD-202)

❖ **Allah senden razı olsun (İP)**

“Hay Allah senden razı olsun, Hidayet Bey!” dedim. ATG-102 (YG-84)

❖ **Allah (Allah'ı) var**

Ne yalan söyleyeyim Allah var, Ayşe'nin burnu kırılsın diye YG-122

❖ **Allah vere de**

Allah vere de Teyfik'le nahiye müdürü beni yoklamaya gelmeseler... ATG-104 (MM-291-292; YK-160; BOAD-45)

❖ **Allah versin (İP)**

Bahçende hepsi gani gani yetiştiriyor, Allah versin ... ATG-119 (YG-77)

❖ **Allah yazdı ise bozsun (İP)**

.... âleme irezil olalım, he? Allah yazdıysa bozsun!” ATG-108 (YG-24; BOAD-22)

❖ **Allah'tan korkmaz**

Ule siz ne Allah'tan korkmaz ağalarsınız? MM-404

❖ **Alt etmek**

Bir düzine er omuz omuza verir de neyi alt edemez. CM-141 (MM-91; YG-432)

❖ **Altına etmek (kaçırmak)**

Büyüğünü, küçüğünü altına ediyordu. YG-427 (BOAD-13)

❖ **Altında kalmamak**

.... “Biz de altında kalmaz ayak kiranın diyetini veririz!” demişim... MM-410

❖ **Altından Kalkmamak**

Siz hiç kalkamazsınız altından. CM-107

❖ **Altüst etmek**

.... ayağa kaldırırsan her işi altüst edersin! diyeMM-192 (BOAD-25)

❖ **Altüst olmak**

İşler altüst olmuş tekmi!... YG-88 (YK-73)

❖ **Aman dilemek (İP)**

.... *Elaziz'e gelip Gazi Paşa'nın kumandanından aman dilediler.* CM-22 (MM-304)

❖ **Aman vermemek**

.... *can düşmanı belleyen Sorikoğlu heç aman vermez,* dedi. CM-155 (MM-76)

❖ **Ana baba günü (İP)**

Konağın çevresi bir ana baba günü olmuştu. YG-376

❖ **Anadan doğma (İP)**

Delikanlılardan biri, "Anadan doğma soyunsan ATG-115 (CM-73; MM-424)

❖ **(Birinin) anası ağlamak**

Tek başıma anam ağlıyor burda benim. YG-174

❖ **(Birini) anasından doğduğuna pişman etmek**

.... *Kargadüzü'nü, n'ola kurban!" "Anasından doğduğuna pişman et."* CM-42

❖ **Anasını bellemek**

"Bu demir, anasını belleyecek Firavun'un," dediler. BOAD-153

❖ **Anasını eşek kovalasın!**

.... *on kağıt komayanın anasını eşekler kovalasın.* ATG-114-115 (YG-77)

❖ **Anasının gözü**

.... *Çentikli İbrahim da Salih Usta da anasının gözü heriflerdi.* YG-178

❖ **Anlam vermek**

.... *Tahir'in soğuk davranmasına bir anlam veremedi.* BOAD-51

❖ **Anlamazlıktan gelmek (anlamazlığa vurmak)**

Yolun yarısında o kendini vermek istedi.. ATG-92 (MM-225; YG-62; BOAD-95)

❖ **Anlaşmazlığa düşmek**

.... *Afrodite'in Paris'i ile belki bir güzellik anlaşmazlığına düşeriz.* ATG-147

❖ **Ant içmek**

.... *babomun öcünü almaya ant içtim.* CM-47 (MM-31; YG-60; BOAD-162)

❖ **Ant verdirmek**

Kadı ikisine de ant verdirip kitaba el bastırdıktan sonra MM-279 (YK-63)

❖ **Ant vermek**

.... *Monzur Gölgeği'ne üç çakıl atarak şıh baboma ant verirler.* MM-24-25

❖ **Apışıp kalmak**

*İmam nikahıynan üzerine bi kuma getirir de **apışıp kalırsın**. YG-117*

❖ **Aralarına kara kedi girmek**

*Aramıza **kara kedi mi girdi** yoğsam? YG-88*

❖ **Aralarındaki buzları eritmek**

*Bir şey yapmak, **aradaki buzları eritmek** lazım. ATG-15*

❖ **Aralarından su sızmamak**

*"Ablayla Hatçe'nin **aralarından su sızmaz**. YG-143*

❖ **Arapsacı gibi**

*Davanız **arapsacı** gibi bir davaysa da Tanrı'nın izniyle MM-263-264*

❖ **Arası (araları) açılmak (açık olmak, bozulmak)**

*.... kumandarla **aramızın açılması** bize ziyan getirir. MM-174 (BOAD-178)*

❖ **(Biriyle) arası olmamak**

*Oysa pavlike kâtipleriyle hiç **aram olmadı** şindiyecek. YG-192*

❖ **Arasını (aralarını) açmak (bozmak)**

*.... marabanın **arasını açmaya**, tapu senedini icat etmiştir. MM-340 (BOAD-22)*

❖ **Araya girmek**

*Nahiye müdürü **araya girdi** ATG-62 (CM-59; MM-20; YG-42; BOAD-20)*

❖ **Araya (aralarına) soğukluk girmek**

*Hacı Kadir'le **aranıza soğukluk girsin** diye muskalar yazdırdım YG-119*

❖ **Arayı açmak**

*Ama Murat'ın traktörü iyice **arayı açmıştı**. BOAD-166*

❖ **(Birinin, bir işin) ardına (arkasına) düşmek**

*Ötekiler de **ardına düştüler**. MM-89 (YK-34)*

❖ **Arı gibi**

*.... aşiretini zapt etmiş, **arı gibi** çalışan kullarını zulmü altında MM-254*

❖ **Arı kovanı gibi işlemek**

*Köşk **arı kovanı gibi** işliyordu. YG-14*

❖ **(Bir şeyi) arkada bırakmak**

*.... giden yolu **arkada bırakanda** yorulduğumu, acıktığımı söyledim. MM-170*

❖ **Arkadan vurmak**

*Ule Zaza, ule itoğlu **arkadan vurmaya** alışkındır soyun senin. CM-63*

❖ **Arkasına (bile) bakmadan gitmek (kaçmak)**

Murat, arkasına bakmadan yürüdü gitti. BOAD-96

❖ **Arpaya katsan at yemez, kepeğe katsan it yemez (İP)**

Güzelliğin arpaya katsan at yemez, kepeğe katsan it yemez! MM-160

❖ **Asıp kesmek**

Demek ki şıhları, ağaları asıp kesmekle, sürgüne göndermekle MM-321

❖ **Asker gibi**

.... kılıçlarla içeri girdiler, kol kavuşturup karşısında asker gibi dikildiler: YK-154

❖ **Aslan gibi**

Aslan gibi erlerimiz celladının elinde can verdi MM-241 (YG-19; BOAD-28)

❖ **Aslan kesilmek**

Tepelerinden yumruk kalktı mı aslan kesilirler. YG-199

❖ **Aslına bakarsan**

“Aslına bakarsan, bu ateşten de şikâyet hakkım yok. ATG-90 (YG-392)

❖ **Astiği astık, kestiği kestik**

.... Elaziz paşasını, astiği astık kestiği kestik vali getirdiğini MM-217

❖ **(Birinden, bir şeyden) aşağı kalmamak**

.... gavurlardan aşağı kalmamak isteğini iyi bakılırdı camiye. ATG-70 (MM-231)

❖ **Aşağıdan almak**

.... “Ben orasını düşünemediydim,” diye aşağıdan aldı. YG-80 (BOAD-111)

❖ **Aşinalık göstermek**

.... ustaların her birine ayrı ayrı aşinalık gösterdi. YG-226

❖ **At oynatmak**

.... Rus Kazakları Dersim’e girmiş, Ovacık’ta at oynatmışlardır. MM-33

❖ **Ateş açmak**

.... memurlarıyla çatışmışlar, birbirlerine ateş açmışlar. ATG-117 (CM-23)

❖ **Ateş almak**

Lakin iki elden sonra silahı ateş almamış. MM-289

❖ **Ateş bacayı (saçağı) sarmak**

Ateş bacayı sarmış da haberimiz yok, dedi. MM-350 (BOAD-94)

❖ (Birine) ateş basmak

Memo, ateş basıp tere bulanan yüzünde elini gezdirerek MM-254 (YK-69)

❖ Ateş gibi

Vücutum ateş gibi yanıyordu. ATG-37 (CM-100)

❖ Ateş saçmak

.... mavzeri Sorikoğlu'na doğrultmuş, gözleri ateş saçar. CM-148 (MM-98; YK-60)

❖ Ateş püskürmek

Demin buraya gelirken yolda karşılaştım. Ateş püskürüyordu: YG-320

❖ Ateş yağdırmak

Gazi Paşa'nın Ebabil kuşları, gökten ateş yağdırırdı. CM-21

❖ Ateşe atmak (İP)

.... talip çıkıp çoluğun çocuğunu, aynalı dükkânını ateşe atarsın?" dedi. MM-269

❖ Ateşe vermek

.... samanlıkları, maraba haymelerini ateşe vermişlerdi. MM-153 (YG-475)

❖ Ateşe vurmak

Danalar, koyunlar kesilir, ateşe vurulur. MM-21

❖ Ateşler içinde yanmak

.... sarılıydı, vücutum ateşler içinde yanardı CM-181 (MM-128)

❖ Atıp (atmak) tutmak

Paşa'ya, Osmanlı'ya ağız dolusu atıp tutarmış. MM-218 (BOAD-101)

❖ Avaz avaz bağırmak

.... Memo? diye avaz avaz bağırmak, yerde yatıp MM-214 (YG-42)

❖ Avazı çıktığı kadar

.... kendinden geçmiş bir halde avazı çıktığı kadar haykırıyordu: BOAD-170

❖ (Parayı) avucuna saymak

.... kefil etmeden de parayı avucumuza saymadı. CM-160 (MM-352; YK-9)

❖ Avucunu yalamak

"Avucunu yala sen!" YG-387

❖ Avucunun içi gibi bilmek

Bunu avucumun içi gibi bilirdim. CM-34 (MM-230)

❖ Avucunun içine almak

Büyük şehir korkusu hepsini avcu içine almıştı. BOAD-185

❖ **Ay gibi**

*Bütün gün yol tepmişken yüzü **ay gibi** ışıldardı. CM-166*

❖ **Ayağına çağırmak**

*“Görüşmek isteyen evime gelir, **ayağına çağırılmaz** adamı,” diye söylendi. YG-362*

❖ **Ayağa fırlamak**

*.... sonra torbayı kaptım, **ayağa fırladım**. CM-14 (MM-141; YK-174)*

❖ **Ayağa kaldırmak**

*.... haykırarak kapıya çıkar, tüfek sıkıp oba halkını **ayağa kaldırır**. MM-21*

❖ **Ayağa kalkmak**

*Beni görünce **ayağa kalkıyorlar**. ATG-48 (CM-96; MM-69; YG-27; YK-103; BOAD-27)*

❖ **Ayağı (ayakları) suya ermek**

*Ama ilaçların fayda etmediğini görünce belki **ayağı suya ermiştir**. YG-431*

❖ **Ayağına düşmek**

*Sonra koşup **ayağıma düştüler**. MM-211*

❖ **Ayağına geçirmek**

*Bir de postal **geçirdim ayaklarıma**. ATG-151 (YG-20; BOAD-37)*

❖ **Ayağına (ayaklarına) kapanmak**

*Hep birden begimizin **ayağına kapandık** CM-31 (MM-21; YG-246; BOAD-132)*

❖ **Ayağını denk almak**

***Ayağını denk ala!**.. dedi de dayımın Şih Persin’le MM-207*

❖ **(Bir yerden) ayağını kesmek**

*.... efendilerin de **ayağını kesmeye** destek buluruk,” MM-415 (YG-129; YK-62; BOAD-93)*

❖ **Ayağını (ayaklarını) öpeyim**

*Koşarak geldi, Hacı Kadir’in ellerine sarıldı: “**Ayağını öpeyim** bağışla...” YG-396*

❖ **Ayağını (ayaklarını) sürümek**

*Hamido sallanıp **ayağını sürüyerek** gelende Azbet ağası Huso dedi ki: MM-87*

❖ **Ayak açmak (vermek)**

*Sonra o **ayak verdi**, ben türkü düşürdüm. CM-58*

❖ **Ayak ayak üstüne atmak (İP)**

Ayak ayak üstüne atmıştı. YK-52

❖ **Ayak basmak**

*Ben kasabaya **ayak bastıktan** iki saat sonra ATG-61 (CM-54; MM-41; YG-14)*

❖ **Ayak basmamak**

*Dil bilmezliği bahane ederek odama **ayak basmazlardı**. MM-130*

❖ **Ayak diremek**

*Lakin **ayak dirememize** türlü bühtan söylenir. MM-32 (YG-23; BOAD-149)*

❖ **Ayak sürümek**

*İki yiğidin isteksiz, gönülsüz **ayak sürüdüklerini** gören MM-224*

❖ **Ayak tutmak**

*Marabalar çevre açıp davulcuya **ayak tutarak** oyuna çıktılar. MM-83*

❖ **Ayak uydurmak**

*Sandıklarda asılı çanların, çingirakların cümbüşüne **ayak uydurmuşum**, bir hava tutturmuşum. CM-51 (MM-82; YK-161; BOAD-23)*

❖ **Ayaklar altına almak**

*.... “Din-i İslam’ı **ayaklar altına alan**, Halifemiz efendimizi CM-46 (MM-31)*

❖ **Ayakları yere değmemek**

*.... hatırına kanatlanmış, uçardı, **ayakları yere değmezdi**. MM-141*

❖ **Ayaklarına (ayağına) kara su (sular) inmek**

*“**Ayaklarıma kara su indi**, yürüyecek takat komadı bende. YG-463*

❖ **(Bir şeyi) ayakta tutmak**

*.... dinini diyanetini bilmezse neyle **ayakta tutarsın** onu birader? YG-459*

❖ **Ayıkla pirincin taşını!**

*“O zaman **ayıkla pirincin taşını**.” YG-257*

❖ **Aykırı düşmek**

*“Davacı tarafın usule **aykırı düşen** isteği uygun görülmemiştir MM-287*

❖ **Ayna gibi**

*“Şu öksüz kız yıkansın tozu alınmış **ayna gibi** ışıldasın YG-142 (YK-44)*

❖ **Ayrı düşmek**

*Anasından **ayrı düşmüş** bir yavru oğlak seslenir sanırdınız. MM-89*

❖ **Ayrı tutmak**

*.... şıhın, ağanın, kulun, marabanın **ayrı tutulmamasını** ister. MM-342*

❖ **Ayrısı gayrısı olmamak**

.... “Canım, bizim *ayrımız gayrımız yok* arkadaşım, ” dedi. ATG-39

❖ **Az buz olmamak**

Az *buz* değil hani. BOAD-114

❖ **(Bir şey) az gelmek**

Az *gelirse* sonra tamamlarız. BOAD-123

❖ **Az kaldı (kalsın)**

....şarap ikram edeyim derken, *az kalsın* gözünden ATG-80 (MM-159; YG-139)

❖ **Aza çoğa bakmamak**

Böyle zamanda *aza çoğa* bakılmaz... YG-47

❖ **Azar işitmek**

.... *bağıranda* kadıdan *azar işitti*. MM-280 (YG-397; YK-79; BOAD-41)

❖ **Azrail’in elinden kurtulmak (248)**

Bir de bilirdim ki o yaşarsa ben de *Ezrail’in elinden kurtulur* MM-129

B

❖ **Bacak kadar**

“O, *bacak kadar* çocuk taha...” YG-60

❖ **Bağdaş kurmak (İP)**

.... *divanda bağdaş kurup* oturmuştu. CM-12 (YG-431; YK-9; BOAD-173)

❖ **Bağırıp çağırmak**

Seyircilerin bağırıp çağırmaktan sesi kısıldı. CM-39 (MM-168; YG-255; YK-9)

❖ **Bağlı kalmak**

“Sittin sene kendisine köle gibi *bağlı kalmalarını* ister.” ATG-131 (MM-212)

❖ **Bağrı yanmak**

Ah Saniye... *Bağrım yanıyo!* YG-393

❖ **Bağrına basmak**

..... *kucakladı, bağrına bastı*. CM-24 (MM-24; YG-67; YK-61; BOAD-101)

❖ **Bağrını delmek**

Sıla hasreti bağrını delerdi. CM-64 (MM-359)

❖ **Bahse girmek (tutuşmak)**

*Hikâye bitince etrafındakiler, Avcı Nuri'nin o esnada donlarını kirletip kirletmediği üzerine **bahse tutuşmaya** başladılar. ATG-22 (YG-143; BOAD-114)*

❖ **Bahsi kazanmak**

*Şarapçı Hidayet, "**Bahsi kazanacağı** benziyor bizimki ATG-116*

❖ **Bahtı açık olmak**

*Hele yiğidin avrattan yana **bahtı açıksa** dağ taş düşman kesilir ona. CM-80*

❖ **Bahtı açılmak**

*Bir nefes eyle ki **bahtım açıla**, üzerime döl bereketi saçıla MM-19*

❖ **Bahtı kara olmak**

*.... "Dilerim **bahtın** da kuzun gibi **kara olmaya**." CM-52*

❖ **Baklayı ağzından çıkarmak**

***Baklayı ağzından çıkarıyor:** "Şunlar bir gelsinler de ATG-38 (YG-204)*

❖ **Bal gibi**

*.... Usta'yı desteklemeseydi, Ali Reis **bal gibi** kazanacaktı muhtarlığı... ATG-75*

❖ **(Birine) balta olmak**

*Önümüzden selam verip geçerken nahiye müdürü **balta oldu** ATG-112*

❖ **Bana bak!**

*"**Bana bak!**" dedi Ramiz." YG-202*

❖ **Bana mısın dememek**

*Sülü'n gibi vücuduyla sabahlara dek oynardı da **bana mısın demezdi**. YG-71*

❖ **Baskı yapmak**

*.... önlemeye kalkacak, türlü **baskılar yapacak** köylüye, kasabalıya. YG-101*

❖ **Baskın çıkmak (gelmek)**

*.... Osmanlı'nın kötü niyetinden **baskın çıkamamıştır**. MM-437 (YG-100)*

❖ **Baskın vermek**

*Paçal yapmaya fırsat vermeden **baskın vereyim** ATG-10 (CM-20; MM-37)*

❖ **Baskına uğramak**

*Bir **baskına uğradılar** mı, mazgallardan eşkıyalara ATG-56*

❖ **(Bir şeyden) baş alamamak**

*"Sancıdan **baş alamıyorum** ku..." BOAD-72*

❖ **Baş etmek**

*Bulduklarım şihın kızını kaçıracağımızı öğrenende “Yok babo, onunla **baş edilmez**,” deye çıkıp giderlerdi. CM-54 (MM-241; YG-166; YK-73; BOAD-173)*

❖ **Baş başa bırakmak**

*Onu hayır duaları ile **baş başa bırakarak** ATG-154 (YG-149; BOAD-92)*

❖ **(Biriyle, bir şeyle) baş başa kalmak**

*Behram Usta ile **baş başa kaldık** masada. ATG-75 (CM-61; BOAD-50)*

❖ **Baş başa vermek**

*.... gelini kızı **baş başa verip** söyleşmeliyik ki hiddetle kalkıp MM-242*

❖ **Baş edememek**

*.... **Baş edemeyecesiz** yoksa bu işi...” dedi. ATG-152 (CM-158; MM-316; YG-199; YK-38)*

❖ **Baş eğmek**

*.... Tanrı’dan başkasına **baş eğmeyen** yiğit bir yürek taşıyım. MM-91*

❖ **Baş göz etmek**

*Hanefi Ağa’nın adamına **baş göz edemedin** MM-98 (YG-44; BOAD-25)*

❖ **Baş kaldırmak (İP)**

*Ona **baş kaldıranlara** pes dediresiye dek CM-18 (MM-32; YG-162; BOAD-89)*

❖ **(Bir yola) baş koymak**

*Gelinin selameti uğruna ant vermiş, **baş koymuşuz**. MM-112*

❖ **Baş olmak**

*Aşirete **baş olacak** kişi, her acıya, her sıkıntıya katlanmasını bilmeli MM-27*

❖ **Baş tacı etmek**

*.... başımıza geçirek, getirip obamıza **baş tacı edek**.” CM-186 (MM-24; YG-193)*

❖ **Baş üstüne**

*“**Baş üstüne**, dediler.” CM-206 (MM-263; YK-37; BOAD-189)*

❖ **Baş üstünde yeri var**

*Fazla ne demek? **Başım üstünde yeri vardır**. CM-115*

❖ **Baş vurmak (İP)**

*Elaziz’e varıp helal süt emmiş bir abukata **baş vurmuş**. MM-195*

❖ (Biriyle) başa çıkmak

Böyle bir adamla toy delikanlının başa çıkması zor. CM-61

❖ (Bir şeyle) başa çıkmak

“Bu motorları almadan nasıl başa çıkıyordunuz dalgalarla?” diyorum. ATG-54

❖ Başı ağrımak

Ağanın izinden ayrılmasanız iyi idi. Başınız ağrımazdı. CM-138 (MM-314)

❖ Başı belaya girmek (uğramak)

.... yolda rastlayacağımız bedevilerle başımız belaya girmez... dedi. MM-179

❖ Başı darda kalmak

Başın darda kalanda bana haber salasın, yardımına CM-51 (YG-157)

❖ Başı derde girmek

Orada bulunmasam herhal cendermeyle başı derde girerdi. MM-426

❖ Başı dönmek

Başın mı döner? diye sordu. “He,” dedim, “başım döner.” CM-183

❖ Başı göğşe ermek (değmek)

Hacı Raif'i partinize alacaksınız da başınız göğşe mi erecek. YG-354

❖ Başı nâra yanmak

Bu şikayetliğini duymamış olayım. Başın nara yanmasın. CM-82 (MM-270)

❖ Başı sıkılmak (sıkışmak)

Başın sıkıldığında sana para ulaştırırık. CM-31 (MM-38; YG-105; YK-74; BOAD-62)

❖ Başım gözüm üstüne

.... “buyruğun başım üstüne, gözüm üstüne.” CM-58-59 (MM-105)

❖ Başımla beraber

.... gelsinler, başımla beraber,” dedi, Hatice Hanım. YK-106 (BOAD-16)

❖ Başına bela açmak

.... edenler rahat durmazlar, başına yeni belalar açarlar. CM-61 (MM-196)

❖ Başına bela almak

Başımıza bela almışız meğer. YG-20

❖ Başına buyruk (İP)

“Bu dağlarda başıma buyruk kalam dersen, herkesten güçlü CM-48 (MM-336)

❖ **Başına çıkarmak**

Başımıza çıkarmışsınız kariyi efendim. ATG-155 (MM-353)

❖ **(Birinin) başına çıkmak**

Sustuğumu yılgınlığıma verip başıma çıkmışsınızdır. MM-391 (YG-390)

❖ **(Birinin) başına çorap örmek**

“Başıma yeni bir çorap örmeye kalkacaksan vazgeç, söyleme...” YG-68

❖ **Başına dert açmak**

Fırsatını buldukça başımıza bin dert açacaktır. CM-29 (MM-295; YG-353)

❖ **Başına dikmek**

Testiyi aldı, dikti başına bitirdi, elinin tersiyle ATG-59 (MM-124; YG-168)

❖ **Başına devlet (talih) kuşu konmak**

Senem kızımızın başına da devlet kuşu konmuştur. MM-51 (YG-110; YK-11)

❖ **(Birinin) başına dikilmek**

.... tespihini şakırdatarak resimleri yıkayan damadının başına dikildi. YG-435

❖ **Başına dolamak**

“Hacı Kadir’in başına doladığın beni elakadar etmez.” YG-321

❖ **(Birinin) başına gaile açmak**

Ola ki başımıza gaile açarlar. MM-361

❖ **Başına geçirmek**

Hoca kasketini başına geçirdi, kalktı. ATG-51 (CM-188; MM-104; YG-225; BOAD-145)

❖ **(Bir şeyin) başına geçmek**

.... kulluğunu arz edip Ke... Uşağı’nın başına geçse... MM-40 (YG-177; YK-10)

❖ **(Birinin) başına gelmek**

Bunun üzerine Nuri, başına gelecek felaketi önlemek için Yaradan’a sığınarak olanca gücü ile tahrayı hayvanın bileğine indirmiş. ATG-21 (CM-18; MM-161; YG-13)

❖ **Başına (...) gelmek**

Gölde ilk kez yıkanmazdı ki dayın böyle bir kaza gelsin başına. CM-79 (MM-28; YG-66; YK-124; BOAD-44)

❖ **Başına bela olmak (kesilmek)**

Sorikoğlu bela kesildi ki ne bela kesildi başımıza. CM-105 (MM-45; YG-23)

❖ **Başına iş açmak**

Ben mi başına onca işler açtırmışım? MM-62 (BOAD-97)

❖ **Başına iş çıkarmak**

.... nahiye müdürü. “Başıma iş çıkarırlar bu ağalar sonra.” ATG-80 (CM-123)

❖ **(Bir şeyi birinin) başına sarmak**

Paşanın niyetinde hayır olsa böyle bir belayı başımıza sardıra? MM-332

❖ **Başına taç etmek**

Gel pes de de başım tacı edeyim seni. CM-39

❖ **Başına vurmak**

Öğle sıcağı mı başına vurmuş, yoksa bir şeye mi canı sıkılmış, ATG-126

❖ **Başına yıkmak**

Karşı gelirsen sen bilirsin. Değirmeni yıkarım başına. CM-32 (MM-164)

❖ **Başından geçmek**

Bu heyecan, hikâyeleri kendi başından geçmiş olaylar ATG-172 (YK-181)

❖ **Başından savmak**

.... alırım seni bir gün...” diye başından savdı. ATG-97 (CM-185; MM-27)

❖ **Başını ağrıtmak**

“Başınızı ağrıttıysam keseyim,” dedi Tefik öğretmen YG-337 (YK-80)

❖ **Başını alıp gitmek**

.... adamları peşimize düşmeden başımızı alıp gitmeliyiz buradan! dedi. MM-163

❖ **Başını bağlamak**

.... başını bağlamak olduğuna hüküm vermişim çoktan. MM-79 (YG-211)

❖ **Başını derde sokmak**

Kızın başını derde sokarsın. YG-234

❖ **Başını dinlemek**

.... Güllü’nün orda a’cık başımı dinlesem iyi olur, değil mi, he?” YG-79

❖ **Başını döndürmek**

.... tenin kokusu başım döndürdüğü şu anda düş görürüm MM-236

❖ **Başını ezmek**

.... yoldan, köprüden leşkerini geçirip başımızı ezmeye kalkacaktır. MM-232

❖ **(Birinin) başını istemek**

Paşa, Memo Ağa’nın başını istemiştir. MM-467

❖ (Birinin) başını nâra yakmak

Nara yakarlar insanın başını, ” diye kahvedekilerin merakını gıdıkladıktan sonra anlatmaya başladı: ATG-32 (MM-83; BOAD-91)

❖ (Bir yere) başını sokmak

Biçarelerin başlarını sokacak çatıları olsa elbet MM-338

❖ Başını taştan taşa vurmak

Sonra başını vuracaksın taştan taşa ama iş işten geçmiş olacak. YG-204

❖ Başını yakmak

.... güzel olmasaydı Osman ’ın başını yaktık, deye yüreğimde hicran kalırdı. ” YG-99

❖ (Bir şey birinin) başının altından çıkmak

Bunlar hep senin başının altından çıkıyo. YG-134 (BOAD-151)

❖ Başının çaresine bakmak

.... herköy kendi başının çaresine bakarmış. ATG-55 (CM-53; YG-239; BOAD-140)

❖ Başının derdine düşmek

Başlarının derdine düşmüş şıhlar, ağalar, begler. CM-17

❖ (Birinin) başının etini yemek

.... sözümüzü tutmayık diye sabah akşam başının etini yer. MM-79 (YG-25)

❖ Başköşeye kurulmak

.... üzerine çepeçevre oturmuşlar, ağalar başköşeye kurulmuşlardı. MM-57

❖ Başlık vermek

“Yok, ” dedim. “Başlığını verir, uzlaşırlık. ” CM-53 (MM-72)

❖ Başsağlığı dilemek

.... ölüm haberini duyurup başsağlığı dilemiştir. MM-184 (YG-378)

❖ Başsız kalmak

.... “Başsız kaldınız da ondan yidiniz bu haltı. ” YG-89

❖ Başta gelmek

Balta ile ağaç devirmede Cano ile Cemşido başta gelirdi. CM-159

❖ Baştan aşağı (İP)

Güllü cepkeninin baştan aşağı kahve olduğunu görünce, BOAD-55

❖ **Baştan ayağa (İP)**

*Beni şehre götürdü, **baştan ayağa** giydirdi, yeni döküm takımları aldı. CM-49
(MM-186; YG-133; BOAD-36)*

❖ **Baştan çıkarmak**

*Oğlanı **baştan çıkarmamış** mı? YG-43 (BOAD-215)*

❖ **Baygın düşmek**

*“Yarışmada **baygın düşerse** bi ilaç verir gari demirine.” BOAD-157*

❖ **Baygınlık geçirmek**

*Heyecandan **baygınlık geçiren** Fatma Bacı’yı kolundan tuttu, sürükledi. BOAD-48*

❖ **Bayrak açmak**

*Kış kıyamette Şih Sayıtlılar **bayrak açmışlardı**. CM-20 (MM-27; YK-40)*

❖ **Bayrak gibi**

*Onu bir küreğe asarak **bayrak gibi** sallandırdık. ATG-58*

❖ **Bayrakları açmak**

*Düğünde de **bayrağını açarsa** kasabaya tüm irezil oluruz. YG-122*

❖ **Bayram etmek (yapmak)**

*.... “**Bayram edeceğinize** oturup ağlasanız ATG-32-33 (MM-45; YG-61)*

❖ **Bayram havası esmek**

*.... bir neşe ve **bayram havası esiyordu** kasabada. ATG-186*

❖ **Beddua etmek (İP)**

*Ekmeğim gözünüze dizinize, diye **beddua eder**. CM-126*

❖ **Bedduası tutmak**

*.... Kerbala’ya döne!’ diyen Şih Sayıt’ın **bedduası tutmuştur**,” derlerdi. MM-464*

❖ **Bel bağlamak**

*Yataklara boşuna **bel bağlarsın**. MM-120 (BOAD-148)*

❖ **Bel kırmak**

*.... coşkunlukla **bel kırıp** topuk değdirerek oynayan CM-189 (MM-123)*

❖ **Bela getirmek**

*.... Akabalı uşağının ağası Şih Persin’i başımıza **bela getirdi**. MM-40*

❖ **Bela kesilmek**

*.... ondurmayak bunları, der de üzerimize **bela kesilirler**. CM-172 (MM-154)*

❖ **Belasını bulmak**

“*Lakin onlar da belalarını bulmuşlardı,*” derdi. CM-184 (MM-132; YG-188)

❖ **Belaya çatmak (girmek, uğramak)**

Kömür gözlü bir şıh kızı uğruna belaya girdim. CM-51 (MM-61)

❖ **Beli bükülmek**

Onun yerini beli bükülmüş, gözünün feri sönmüş bir ihtiyar almıştı. MM-283

❖ **Belini doğrultmak**

.... *Serbest Fırka'ya yazılsaydı bir daha belini doğrultabilir miydi?* YG-91

❖ **Bembeyaz kesilmek (olmak)**

Miçobizi bembeyaz kesildi. MM-466 (YG-423)

❖ **Benden söylemesi**

.... “*Sen bilirsin gayri, benden söylemesi,*” dedi, yürüdü. YG-215

❖ **Benzi atmak**

.... *namertliklerinden kuşkulandığından benzi ataraktan sordu:* MM-356 (YG-399)

❖ **Benzi sararmak**

Gussadan gönlü kararmış, benzi sararmış olan ağa demiş ki: MM-64

❖ **Bereket ki (bereket versin ki)**

Bereket ki Cemo'ya keçi südü emdirmişim. CM-31

❖ **Berhudar ol!**

Hacı Kadir suyu aldı, “Berhudar ol güvercinim,” dedi. YG-68 (YK-53; BOAD-233)

❖ **Beş para etmez**

“*Soyun ünlü değilse beş para etmezsin onun gözünde...*” BOAD-67

❖ **Beter etmek**

.... *onu elimizden alırlar, maazallah bizi eskisinden beter ederler.* CM-157-158

❖ **Bey gibi yaşamak**

“*Meğer sen buralarda beg gibi yaşarmışsın*” MM-356

❖ **Beyni sulanmak**

Beynimiz sulanmış herhal bizim. CM-173

❖ **Beyninden vurulmuş dönmek**

.... *Halo'yu görende beynimden vurulmuş döndüm, yakasına sarıldım.* CM-70

❖ **Bıçak gibi**

Bıçak gibi kesen bir ayaz vardı. CM-47

❖ **Bıyık altından gülmek**

*Gözlerinden yıldız saçılırdı. **Bıyık altından gülerdi.** MM-84 (YG-82; BOAD-88)*

❖ **Bıyık burmak (bükme)**

*Cenderme **bıyık burarak** güldü. CM-203 (YG-25; BOAD-175)*

❖ **Biber gibi**

***Biber gibi** yanıyordu gözleri. YG-163 (YK-139)*

❖ **Biçilmiş kaftan (İP)**

*.... Kilise o iş için **biçilmiş kaftan,**" dedi. ATG-71 (BOAD-22)*

❖ **Bildiğinden şaşmamak (kalmamak)**

*"**Bildiğinden şaşma** öyleyse," dedi, sokak kapısına doğru iki adım attı: YG-113*

❖ **Bildiğini okumak**

*Sen ne kadan sıklıkla hayır etmez, onlar gene **bildiğini okurlar.** YG-223*

❖ **Bile bile lades**

***Bile bile lades...** YG-84*

❖ **Bileğine güvenmek**

***Bileğine güvenen** sopasını, köpeğini ve de başlığını alsın gelsin! CM-36 (YG-182)*

❖ **Bilir bilmez**

***Bilir bilmez** söylenme sen... YG-105 (YK-31)*

❖ **Bilmezlikten gelmek**

*....yabancı obaya düştüğünü **bilmezlikten gelerek** onu MM-50 (YG-391)*

❖ **Bin dereden su getirmek**

*.... vehametini sokmak için **bin dereden su getirir.** ATG-72 (CM-61; MM-64)*

❖ **Bindiği dalı kesmek**

*.... Müstafendi kardaşım **bindiğin dalı kestiğini** fark etmiyorsun. ATG-15 (YG-55)*

❖ **Bir ağızdan (İP)**

*.... kancıklar dövünüp **bir ağızdan** ağıda dururlardı. MM-445 (YG-406)*

❖ **Bir araya gelmek**

*Peri Suyu Deresi'nde **bir araya geleceksiniz.** MM-416 (BOAD-17)*

❖ **Bir avuç (İP)**

***Bir avuç** insan ne yapar, ne ederik tek başımıza? CM-144 (YK-41)*

❖ **Bir ayak önce (evvel) (İP)**

*İzin ver de **bir ayak önce** gidek!.. MM-187*

❖ **Bir ayağı çukurda olmak**

*.... Hafız'ın dükkânı önünde **bir ayağı çukurda** ne kadar ATG-50 (BOAD-90)*

❖ **Bir bardak suda fırtına koparmak**

***Bir bardak suda fırtına kopardım** basbayağı... ATG-34*

❖ **Bir boydan bir boya**

*Kasabayı **bir boydan bir boya** dolaştım. ATG-37*

❖ **(Birinin) bir dediğini iki etmemek**

***Bir dedikleri iki edilmeyecek**, dedi, MM-318 (YG-34; YK-83)*

❖ **Bir deri bir kemik (kalmak)**

***Bir deri bir kemik** görünürlerdi. MM-44*

❖ **Bir düşüncedir (düşünce) almak**

*Yonca Kız'ı **bir düşüncedir almıştı**: YK-116*

❖ **Bir hâl olmak**

*.... yavrusuna **bir hal olmasın** deyi Monzur gözesindeki MM-22 (BOAD-88)*

❖ **Bir içim su (gibi)**

***Bir içim suydu** kız. YG-209 (YK-48; BOAD-199)*

❖ **(Elinden gelse, bıraksalar) bir kaşık suda boğmak**

*.... Cemo'yu bulsalar, **bir kaşık suda boğacaklardı**. CM-101 (YG-61; YK-114)*

❖ **Bir kolayını bulmak**

*.... "**Bir kolayı bulunur**, sıkılma bey," dedi. ATG-84 (CM-81; MM-346; BOAD-64)*

❖ **Bir koyundan iki post çıkarmak**

*"Yok," derdi, **bir koyundan iki post çıkmaz**. MM-346*

❖ **Bir köşeye çekilmek**

*Akşamları **bir köşeye çekilir**, rakısını içerdi. CM-68*

❖ **Bir kurşun atımı**

*"**Bir kurşun atımı** yer, şonun şorası," diyor Avcı Nuri. ATG-29*

❖ **Bir o kadar**

*"**Bir o kadar** daha para biriktirmeden işe bulaşma." YK-71*

❖ **Bir solukta (İP)**

*Benimkiyle tıngırdattıktan sonra onu da **bir solukta içti**. ATG-108 (YG-75)*

❖ (Birinin) bir sözünü (dediğini) iki etmemek

.... *bir sözümüzü iki etmeyip* angaryada çalışan MM-332 (YG-101)

❖ Bir taşla iki kuş vurmak

Şih Persin'in *bir taşla iki kuş vurmak* dilediği anlaşılırdı. MM-76

❖ Bir yolunu bulmak

Hapisten çıkanda *bir yolunu bulup* kaçmaya ahdettim. CM-64 (MM-321; YG-29; YK-103; BOAD-102)

❖ Birbirine düşmek

Bu haksız davaya kalkmakla bölünürük, *birbirimize düşeriz*. MM-34

❖ Birbirine girmek

.... kasabanın Rum halkı *birbirine girmiş*. ATG-73 (CM-40; YG-11)

❖ Birbirini çekmemek

Osman Ağa ile Hüseyin Ağa *birbirlerini çekemezler*. BOAD-17

❖ Birbirini yemek

.... mahkemesiz kalsa insanlar *birbirlerini yerler*. MM-463 (YG-117; BOAD-231)

❖ Bismillah demek

.... *Bismillah deyip* elimizi sahanlara uzatanda dayım CM-57

❖ Bit yeniği (İP)

Onbaşının ettiğinde *bit yeniği* aramakta yerden göğe haklısın! MM-435

❖ Bitap düşmek

Lakin gece uykusuz yol tepmekten öyle *bitap düşmüşüm* MM-172

❖ Biti kanlanmak

Huso, damarına bastı, "Elaziz paşasına kapılanalı *biti kanlanmıştır*. MM-205

❖ Bitmez (bitip) tükenmez

Aşiret reislerinin *bitmez tükenmez* rekabetleri MM-460 (BOAD-203)

❖ Boğa gibi

Menekşe Kız'a aşan *boğa gibi* güçlüdür. CM-170 (MM-107)

❖ Boğaya çekmek

.... yaşı küçük olduğundan *boğaya çekmediğini* söylemişti. CM-164-165

❖ Boğazı düğümlemek

Memo, hıçkırık *boğazımı düğümlediğini* görende ... MM-239

❖ Boğazı kurumak

.... vücudunu bir ateş sardı, *boğazı kurudu*. YG-130-131 (BOAD-170)

❖ **Boğazına dizilmek**

*Herkeşin lokması **boğazına dizilecek**... BOAD-188*

❖ **Boğazını yırtmak**

*.... gözüniün yaşını silende kuru **boğazımı yırtarak** bağırdım. CM-199*

❖ **Bok yemek**

*.... dile düşecek, el âlemi kendine güldürecek bi **bok yemişti** besbelli. YG-293*

❖ **Borca batmak**

*Adamı **borca batırır**, malsız kormuş, derler. CM-142*

❖ **Borca girmek**

*Para istediler. **Borca girdim**, götürdüm. ATG-61*

❖ **Borç bilmek (İP)**

*Dünyada kılına dokunacak namerde ecel şerbeti içirmeyi **borç bilirim**. MM-175*

❖ **(Birine) borçlu bulunmak (olmak)**

*Canımı, ırzımı **borçlu olduğum** bir yiğittir, diye ekledim. MM-190 (BOAD-46)*

❖ **(Birinin) borusu ötmek**

*Müezzinoğlu'nun da **borusu ötmez** burda. YG-201*

❖ **Boş bulunmak**

*Müezzinoğlu **boş bulundu**, bir adım geriledi. YG-72 (BOAD-13)*

❖ **Boş düşmek**

*"Senden **boş düştüm** madem, kocasız kalmaktansa elbet kabul ederim YG-420*

❖ **Boş vermek (İP)**

*.... "**Boş ver!**" der gibi elini salladı. ATG-67 (YG-39; BOAD-206)*

❖ **Boşa çıkarmak**

*Hele Hızır niyazlarımı, adaklarımı **boşa çıkarmadı** CM-187 (MM-209; YK-14)*

❖ **Boşa çıkmak**

*Umdüğümüz **boşa çıkarsa** hep dağılırız. YG-291 (YK-135)*

❖ **Boşa gitmek**

*Perhize yattın madem, bu geceki istihkakın da **boşa gitmemiş** olur. ATG-105 (MM-242; YG-423; BOAD-14)*

❖ **Boşboğazlık etmek (İP)**

*... Ali Efe **boşboğazlık** mı etti ki? ATG-49 (CM-135; MM-94; YG-290)*

❖ **Boy atmak**

*Beni **boy atmış**, hemi de kız kaftanı geymiş görende gülümsedi. MM-44 (YG-48)*

❖ **(Biriyle) boy ölçüşmek**

*Çünkü gecikseydi Silvana ile Lükresia adında iki Latin tanrıça ile **boy ölçüşmesi** gerekecekti. ATG-144 (CM-19; YG-176; BOAD-103)*

❖ **Boydan boya (İP)**

*Karşı duvarı büyük iki dolap **boydan boya** kaplamıştı. YG-167*

❖ **Boynunu bükmek**

*“Vermeyiverirlerse, diyorlar da bir daha demiyorlar,” diye **boynunu büküyor** Ali Efe. ATG-38 (MM-81; YG-49; BOAD-104)*

❖ **Boynunu vurmak**

*Bir **boynu vurulacak**, kefeni dürülecek ağıdır ki heç sorma! MM-66*

❖ **Boynunun borcu olmak (İP)**

*Avcı da “Dağın kuşunu, tavşanını getirmek de benim **boynuma borç olsun...**” diye vaatte bulunmuş. ATG-28 (CM-18; MM-50; YG-283)*

❖ **Boynuz takmak (takınmak, taktırmak)**

***Boynuz taktığı** bir yana, günün birinde senin yüzünden kodesi BOAD-79-80*

❖ **Boyun eğmek**

*Efendilerimizin isteklerine **boyun eğeceğiz**. ATG-10 (CM-121; MM-43; YG-198)*

❖ **Boyun kırmak**

*Her sözünde bir **boyun kırıyordu**. YG-48*

❖ **Boyuna bosuna bakmadan**

***Boyuna posuna bakmadan** bu sözleri ağzına almaya sıkılmıyor musun? YG-19*

❖ **Boyunun ölçüsünü almak**

*“Bi de kasnakta mı **boyunun ölçüsünü almak** istiyorsun?” YG-181*

❖ **Bozguna uğramak (vermek)**

*.... Diyarıbekir’de **bozguna uğradığı**, Elaziz’i de boşaltıp MM-37*

❖ **Bulantı vermek**

*Bu haber önce yüreğine **bulantı vermiş** sonra da kanını beynine çıkarmıştı. YG-363*

❖ **Bulup buluşturmak**

*Bir yerden **bulup buluşturur**, denkleştirdi üst yanını. YK-70*

❖ **Buluttan nem kapmak**

Lakin buluttan nem kapan harami, ola ki niyetimi sezinleyip MM-297

❖ **Bundan iyisi can sağlığı**

“Bundan iyisi can sağlığı.” YG-412

❖ **Burnu büyümek**

“Burnunuz büyüdü diyeceğim ya, aslında hörmetlicenedir YG-88

❖ **Burnu (bile) kanamamak**

.... kimsenin burnu bile kanamaz. ATG-136 (MM-245; YG-329)

❖ **Burnu kırılmak**

.... Allah var, Ayşe ’nin burnu kırılsın diye, seve seve YG-122

❖ **Burnunda tütme**

Davarın kokusu tüterdi burnunda. CM-123 (MM-125; YG-48)

❖ **Burnundan getirmek**

Burnundan getirirler yaptığını... CM-146

❖ **Burnundan solumak**

Cano burnundan solurdu. CM-151 (MM-98; YG-117)

❖ **Burnunu çekmek**

Çan pazarlamaya çıkacağım gün Cemo, yorganı başına çekip sabahacak uyumadı, burnunu çekti, ince ince ağladı. CM-176 (MM-106; YG-36; YK-13)

❖ **(Bir işe) burnunu sokmak**

.... böyle çarpaşık işlere burnunu sokması yakışık almaz. YG-109 (BOAD-97)

❖ **Burnunu sürtmek**

Güllü ’nün burnunu sürmesi bana yeter. YG-390 (BOAD-223)

❖ **Burnunun dibine sokulmak**

Burnumun dibine sokuldu, omuzlarımdan tutup gözlerimin içine baktı CM-90

❖ **Burnunun direği sızlamak**

Burnumun direği sızlar, yanağımdan yaş süzülürdü. MM-144

❖ **Burun buruna gelmek**

.... çıktığımız sıra cenderme Ali ’yle burun buruna geldik. MM-392 (YG-30)

❖ **Buyruğu altına girmek**

.... elbette ki buyruğu altına girerik, sadakatle hizmet görürük,” demiş. MM-24

❖ **Buyur etmek**

*İçeri **buyur ettim**. ATG-78 (MM-18; YK-82; BOAD-52)*

❖ **Buz gibi**

***Buz gibi** olmuş, frigidaire sanki mübarek ATG-104 (MM-183; YG-151; YK-86)*

❖ **Bugünden tezi yok**

*Gidecek olanlar **bugünden tezi yok** s...tir olsunlar! CM-145 (MM-48; BOAD-22)*

❖ **Bülbül gibi konuşmak (okumak)**

*“Karakolda suçlunun **bülbül gibi konuşması** sopa korkusudur.” YG-464*

❖ **Bülbül kesilmek**

*“Bana kalırsa saçlarından ağaca asalım, o saat **bülbül kesilirler**.” YG-405*

❖ **Büyü bozmak**

*Üzerimdeki **büyüyü bozmak** için yatırlara, ocaklara taşındı, durdu. CM-91*

❖ **Büyük sözüme tövbe!**

*Tahir’le he? **Büyük sözüme tövbe**... BOAD-29*

C❖ **Can atmak**

*Cemo’nun imdadına yetişmeye **can atardım**. CM-205 (MM-17; YG-80; YK-148; BOAD-184)*

❖ **(Bir şeye) can gelmek**

*Kansız yüzüne **can gelmişti** Gonca Ana’nın. YK-15*

❖ **Can havliyle (İP)**

*.... ikisi birden **can havliyle** ileri atılıyorlar... ATG-138-139 (MM-433)*

❖ **Can çekişmek**

***Can çekişen** hayvanların beynine kurşun sıkıldı. CM-24 (MM-93)*

❖ **Can kalmamak**

*Heç birimizde **can kalmamıştı**. CM-64*

❖ **Can kaygısına düşmek**

*Topal begzade **can kaygısına düşmüştü**. CM-15 (MM-177; YG-375)*

❖ **Cana kıymak**

*Beli, şimdiye on beş **cana kıymış** bir canavardır. CM-179*

❖ **Can vermek**

.... hançerinde **can vermiştir**. CM-188 (MM-133; YG-140; YK-114; BOAD-125)

❖ **Can yakmak**

Can yakanın canı yanmalı. YG-406

❖ **Can yoldaşı (İP)**

Elif Gelin, Yonca Kız'ın **can yoldaşlığından** pek memnundu. YK-66

❖ **Canavar gibi**

Ama ceyran kimi tımarlı, **canavar kimi** yabani yetiştirmişim onu. CM-11 (MM-25)

❖ **Cancığەر olmak**

Cancığەر oldular. BOAD-121

❖ **Canı çekmek**

.... kırmızı kırmızı ışıldayan elmalardan birini **canı çekti**. YG-126

❖ **Canı çıkmak**

"Doğramacının oğluyla adı çıkacağına **canı çıksın** taha eyi..." BOAD-94

❖ **Canı sıkılmak**

.... yoksa bir şeye mi **canı sıkılmış**ATG-126 (MM-27; YG-22; BOAD-21)

❖ **Canı yanmak**

Gece vakti **canı yanan** marabaların feryatları MM-42 (YG-42; BOAD-37)

❖ **Canına kastetmek**

Dayımdan ne istemiş de **canına kastetmiş**? CM-179 (MM-83)

❖ **Canına kıymak**

Utancından **canına kıydı** oğlan ATG-61 (CM-48; MM-38; YG-139; BOAD-176)

❖ **Canına minnet (olmak)**

Benim **canıma minnet**... YG-143

❖ **Canına okumak**

Köylerden getirttiği en acar horozun bile **canına okumuş** ATG-79

❖ **Canına susamak**

Canınıza mı susamışsınız ki cevap vermezsiniz? MM-188

❖ **Canına tak demek (etmek)**

Oğlanın **canına tak demiş** artık. ATG-96 (CM-35; YG-471)

❖ **Canına yetmek**

Açlık canımıza yettiğinden şeytana uyduk. CM-178 (MM-99; YG-190)

❖ **Canından bezmek (bıkmak veya usanmak)**

.... çalışan kullarını zulmü altında ezip canından bezdirmiştir. MM-254 (YG-20)

❖ **Canını almak**

Ben sen gibi başkasına kollarını tutturup canını almaya yeltenmezim. CM-209 (MM-78; YG-69; BOAD-105)

❖ **Canını bağışlamak**

“Bak gardaş,” dedim, bize hizmet edersen canını bağışlarık CM-204 (MM-177)

❖ **Canını dişine almak (takmak)**

Muhafaza memurlarının canını dişine takarak tutup getirdiğini kanun serbest bırakır.” ATG-117 (CM-12; MM-190; BOAD-129)

❖ **Canını sıkmak**

.... açıklama müdürün canını sıkmişti anlaşılan ATG-125 (MM-322; YG-58; BOAD-158)

❖ **Canını vermek**

.... buraya tebdilihava için geldiğinizi söylerseniz size canını bile verir kardığım. ATG-10 (MM-20; YG-278; YK-83; BOAD-196)

❖ **Canını yakmak**

Ağalık hakkımı kullanıp canlarını yakmayayım. CM-118 (YG-66)

❖ **Cankulağı ile dinlemek**

.... konuşmayı cankulağıyla dinler görünüyor. ATG-166 (MM-168; YG-194)

❖ **Canla başla (İP)**

.... müşteriye canla başla hizmet etme yeteneğini yitirmemişti. BOAD-204

❖ **Cayırtı koparmak**

O anda bir cayırtı koptu. CM-24 (MM-21)

❖ **(Birini) cebinden çıkarmak**

Taha nice zaman cebinden çıkarır o senin gibileri. YG-30 (BOAD-55)

❖ **Cefa çekmek (görmek)**

.... şıh kızının safa yerine cefa gördüğü bir yana MM-277

❖ **Cehennem ol!**

“*Hadi cehennem ol, fırla!*” dedi, içeriye kaçan Kevser’in ardından seslendi: YG-20

❖ **Cehenneme kadar yolu var**

Durduğun kabahat. Cehenneme kadar yolun var. YG-165

❖ **Cehennemi boylamak**

Meğerki Nazife kahrından çatlayıp cehennemi boylasın. YG-118

❖ **(Birinin) Cemaziyelevvelini bilmek**

“*Mutaf Hoca... Cemaziyelevvelini hep biliriz. ATG-139*

❖ **Cennet gibi**

Burası oraya nispet cennet gibi yer. YG-155 (YK-76)

❖ **(Birine) cephe almak**

“*Desene*” dedim, “*Kadir Ağa’ya korkusuzca cephe alması bundanmış.*” ATG-182

❖ **(Birinden veya bir şeyden) cesaret almak (bulmak)**

.... *hakkını korumaya cesaret bulursun?*” diye kükremiş. MM-20 (YG-341)

❖ **(Birine) cesaret vermek**

Kevser ona cesaret vermek istedi, “Bir şey mi dedin?” diye sordu. YG-35 (YK-21)

❖ **Cevap vermek (İP)**

Kimsenin konuşmadığını görende gene kendisi cevap verdi. CM-113

❖ **Ceviz kırmak**

Sonra Durmuş’un annesinden, onun kırdığı cevizlerden başlayarak ATG-161

❖ **Ceylan gibi**

.... *hayvan dört nala kalktı, kız da peşinden ceylan gibi koştu gitti. CM-92*

❖ **(Birine) ceza kesmek**

Şubeden ceza kesemezler. CM-59 (MM-218; YG-70)

❖ **Ceza vermek**

.... *bu marşı söyledikleri için onlara ceza vermeye kalkmış... ATG-96 (MM-76)*

❖ **Ceza yemek**

.... *üç defa mahkememizde ceza yemiş olanlar var. ATG-118 (CM-56)*

❖ **Cezasını bulmak**

Cezasını da bulmuş. CM-136 (MM-178)

❖ **Cezasını çekmek**

Mustafa Çavuş, “Kabahat senin değil,” dedi, “Çıplak başa düşmanlığının cezasını çekti.” ATG-188 (CM-199; MM-296; YG-410)

❖ **Cıva gibi**

Keratanın büyüyünce cıva gibi ele avuca sığmaz bir adam YG-322

❖ **Ciddiye almak**

Avcı Nuri aldırmadı. İşi ciddiye almıştı. ATG-18 (YG-179)

❖ **Ciğeri beş (on) para etmemek**

İlle ciğeri on para etmez namert Çentikli olmasa. YG-155

❖ **Ciğeri sızlamak (İP)**

Ciğerin sızlamadan bunu nasıl ettin bana Memo? MM-214

❖ **Ciğeri sızlamak (dağlanmak) (kebab olmak)**

“Başınıza gelenleri duyanda ciğerim dağlanmış MM-255

❖ **Ciğeri yanmak**

Dünyasına doyamadan ışığı sönen yavruya ciğerim yandı. MM-301

❖ **Ciğerini (delip) delmek (geçmek)**

“Sözlerin ciğerimi deldi Cano Ağa,” dedi. CM-31

❖ **(Birin) ciğerini sökmek**

“Bize kan kusturanın ciğerini sökmek vacip olmuştur,” dediği duyuldu. MM-243

❖ **(Bir yerde) cinler cirit (top) oynamak**

Manastır yıkıntısında rüzgâr hışıldıyor, cinler cirit oynuyor. ATG-101

❖ **Cinleri başına toplanmak (üşüşmek)**

.... kanımın aktığını duyanda tüm cinlerim başıma toplandı CM-14 (YG-22)

❖ **Cinleri (cin) tepesine çıkmak (binmek)**

“Cinleri tepesine çıkınca da yaptı yapacağını ihtiyar, değil mi?” YG-270

❖ **(Bir yerde) cirit atmak**

Gece vakti, kervanı, cendermelerin cirit attığı yoldan ayırıp MM-111

Ç

❖ **Çaba göstermek**

.... eline vurduysa da kurtulmak için fazla bir çaba göstermedi BOAD-79

❖ **Çalım satmak**

Çalım sattım. Aşiretin kıymatlısıyım ben... MM-72 (YG-64; BOAD-67)

❖ **Çalıp çırpma**

*Çalıp çırpma*da ölçüyü kaçırmadan yanına bi gözcü komamız ilazımdı... YG-80

❖ **Çam devirmek**

Saniye, sarhoş dostunun çam devirmesini önlemek için fırladı YG-424

❖ **Çamura bulaşmak (batmak)**

İki dakikada ölmezsın, beni de çamura batmaktan kurtarırısın... YG-401

❖ **Çanak yalamak**

"Hacı Kadir, Müezzinoğlu'nun çanak yalayıcısı değil mi?" YG-127

❖ **(Birinin) çanına ot tıkmak (tıkamak)**

Uğrılıkla ağa olanın çanına otu çabuk tıkarlar. CM-46

❖ **(Bir şeyin) çaresine bakmak**

Mademki işin içinde iki İtalyan kadını var... Çaresine bakarız. ATG-140 (CM-105; YG-23; BOAD-97)

❖ **Çaresiz kalmak**

Çaresiz kalmışız, şehre varıp tapudan öğrenmeliyiz CM-103

❖ **Çatık kaş (yüz) (İP)**

Yonca Kız onun çatık kaşlarını görünce çığlığı bastı YK-164

❖ **Çek! (çek arabanı!)**

Pılını pırtını topla, çek arabanı burdan, anladın mı? BOAD-192

❖ **(Birine, bir şeye) çekidüzen vermek**

Şarapçı, bugün kılığına kıyafetine çekidüzen vermiş. ATG-176

❖ **Çekip almak**

.... Cemo'yu hayvanın üzerinden çekip aldılar. CM-198 (YK-113; BOAD-124)

❖ **Çekip çevirmek**

Karşılığında ağanın mandırasını çekip çevirir. ATG-129 (CM-116; YG-164)

❖ **(Birine) çelme atmak (takmak veya vurmak)**

Sınıftan çıkarkene Sarı bana çelme taktı. YG-324

❖ **Çene çalmak**

"Biz buraya keyfetmeye, çene çalmaya gelmedik öğretmen," dedi. ATG-27

❖ **Çene yarıştırmak**

Oyalanmaya Huso ile çene yarıştırdı. MM-227 (YG-63)

❖ **Çene yormak**

Mehmet arkalarından baktı, "Boşuna çenenı yorma!" dedi Rıza'ya. YG-162

❖ **Çenesi düşmek**

Hele gelebildin çenesi düşük kancık! MM-159

❖ **Çenesini dağıtmak**

İlkin pen dağıtucuğum çenesini... YG-257

❖ **Çenesini tutmak**

.... çıkacak, mahcup kalacaksınız,” diyende çenelerini tuttular. MM-279 (YK-113)

❖ **Çeteleye dönmek (İP)**

İbiği yeni kapanmış yaralarla çeteleye dönmüştü. ATG-79

❖ **Çeyiz düzmek**

.... evlenecek gelinler gibi çeyiz düzmeye durmuş kendine. CM-87 (MM-225)

❖ **Çığlık atmak (koparmak, basmak)**

Kız bir çığlık kopardı: ATG-90 (CM-164; MM-126; YG-112; YK-124; BOAD-16)

❖ **Çıkar yol (İP)**

Kaymakam vekili, Fahri yarbayın zoruyla çıkar bir yol düşündü. CM-160

❖ **Çıkmaza girmek**

İş böylece çıkmaza girmiş. ATG-28

❖ **Çırak vermek**

Tırnak kadar çoçukkana bubam beni kasaba çırak verdiydi YG-108

❖ **Çiçek açmak (vermek)**

Renk renk çiçekler açmış, kırlarda kuzular, inekler otliyordu. YK-26

❖ **Çiçek gibi**

Az sonra çiçekler gibi temiz, saçlarında kırmızı kurdesiyle YK-163

❖ **Çift sürmek**

Doktor Murat ömründe traktörle çift sürmemişti BOAD-159

❖ **Çil yavrusu gibi dağılmak**

Haftasına kalmadı, hepimiz çil yavrusu gibi dağıldık. ATG-33 (MM-93)

❖ **Çile çıkarmak (doldurmak)**

.... Memo, Şih Abuzer'in hareminde çile doldurduğumu MM-138 (BOAD-55)

❖ **(Birini) çileden çıkarmak**

Kendine hâkim oluşu çileden çıkarıyor beni... ATG-170 (YG-363; BOAD-55)

❖ **Çocuk gibi sevinmek**

Çocuk gibi sevinirmiş fakir Senem. CM-88 (MM-355)

❖ **Çoluk çocuk (İP)**

Evdeki çoluk çocuk acından ölsünler, daha mı iyiydi? ATG-132 (CM-159; YK-16)

❖ **Çorbada tuzu (maydanozu) bulunmak**

.... Bizim de çorbada tuzumuz bulunsun.” ATG-121 (MM-270; BOAD-233)

❖ **Çukura düşmek**

.... “Seyit Raşo, haramilerin kazdığı çukura düşecektir.” MM-398

D

❖ **Dağ (dağlar) gibi (kadar)**

*Fabrikanın önünde **dağ gibi** tomruklar, hızarlanmış keresteler yığılıydı. YG-153*

❖ **Dağ taş**

***Dağ taş** zından kesilmişti bir kez gözüme. CM-200*

❖ **Dağa çıkmak**

*.... hiç kimsenin malını uğrılamadan, **dağa çıkmadan** CM-140 (MM-291)*

❖ **Dağa kaldırmak**

*Çamlık Derebeyi'nin cipi ile bir karıyı **dağa kaldırmak**. ATG-86*

❖ **Dağlara düşmek**

*Ben yakayı kurtarıp **dağlara düşmüşüm**. MM-356*

❖ **Dalavere çevirmek (dalaveresini döndürmek)**

*.... Yörük'ün onun hesabına **dalavere çevirdiğine** tamamıyla inanmazlar. ATG-136*

❖ **Dalga geçmek**

*Hem canım, sızan adam bu kadar net **dalga geçer** mi? ATG-44 (YG-158)*

❖ **Dalına binmek**

*Behram Usta gülümseyerek geçiştirmek istedi. Fakat Tevfik **bindi dalına**. ATG-76*

❖ **Dalıp gitmek**

*“Beni neye çağırmışsındır, bir diyeceğin mi vardır şıh kızı?” diye sormasa **dalıp gidecektim**. MM-78 (BOAD-222)*

❖ **Dananın kuyruğu kopmak**

***Dananın kuyruğu** o zaman **kopacak**. BOAD-163*

❖ **Damarına basmak**

*Huso, **damarına bastı**, “Elaziz paşasına kapılanalı MM-205 (YG-30)*

❖ **Damdan düşer gibi**

.... gelince ısıtıversin bir daha," diyor **damdan düşer gibi**. ATG-38 (YG-246)

❖ **Damga vurmak**

*Lakin sürü malı gibi alnına **damga vurulmaz** ki adamların.* MM-68

❖ **Darağacına çekmek**

.... Senem olmasa acep **darağacına çekileceğimi** bilsem Senem'dir MM-280

❖ **Darbe vurmak (indirmek)**

*Namerde iyi bir **darbe indirmişiz** şıh kızı.* MM-212

❖ **Dava etmek (açmak)**

*Şıh Mahmut'un oğlu **dava açıp** elindeki kayıtlarla* CM-108

❖ **Davacı olmak**

.... Şıh Persin'den **davacı olmak** dilemiş. MM-194 (YG-403; YK-73)

❖ **Davet etmek**

*Birer viski içmek üzere bizi yata **davet etmeyi** de unutmadı.* ATG-142 (YG-345)

❖ **Davul çalmak (dövmek)**

.... hey babo, diye **davul çaldırır** tüm Zozana köylerinde. CM-175 (MM-108)

❖ **Dayak atmak**

*Rıza'nın nereye kaçtığını söyletmek için Mehmet'e bir araba **dayak attılar**.* YG-243

❖ **Dayak yemek**

"Sen dayak yiyenin çarşı pazar ben **dayak yedim** ATG-82 (CM-34; YG-240)

❖ **Dediği çıkmak**

*Huso'nun **dediği çıkar** da kininden Memo'ya bir kötülük eder* MM-82 (YG-193)

❖ **Defol! (İP)**

"Ezrail istesin seni, kız **defol** içeri!" YG-22

❖ **Defterini dürmek**

.... varıp haraminin **defterini dürek**, kanımıza kan alak MM-242

❖ **Değer vermek**

.... kendine bunca **değer vermesi** Arap Müezzîn'in gururunu okşadı. YG-429

❖ **(Biri, birine) deli divane olmak**

.... aşiretin **deli divane olduğu** konuğu sağına aldı MM-74

❖ **Deli etmek**

.... çevikliği, ele avuca sığmazlığı Hamido 'yu **deli ederci**. MM-87 (BOAD-55)

❖ **Deli gibi**

.... korkudan **deli gibi** uyanarak bağırır ATG-48 (CM-85; MM-234; BOAD-52)

❖ **(Bir şey için veya bir şeye) deli olmak**

.... sabah teftişinde küçük bir kusur etse yüzbaşı **deli olurdu**. CM-63 (MM-204)

❖ **Delik deşik etmek**

.... dün çarşı içinde onu bıçakla **delik deşik etti**. ATG-94 (CM-186; MM-127)

❖ **Delik deşik olmak**

Bak bi yol, vücudumun **delik deşik olmamış** yeri kalmış mı? YG-244

❖ **Deliye dönmek**

.... Fahri Yarbay, hey arslan," dedim, sevinçten **deliye döndüm**. CM-150 (MM-85)

❖ **Dem çekmek**

Dem çekende dağ taş söyleşir söyleşir sanırsın. MM-81

❖ **(Bir şeyden) dem vurmak**

Aşiret nizamını korumaktan **dem vurursun**, sonra da MM-35

❖ **... demeye kalmamak**

"Tevfik buna direktif vermiş galiba," **demeye kalmadı**. ATG-35 (MM-140)

❖ **Denize dökmek**

Yedi düveli **denize dökmüşlerdir**. MM-33

❖ **Denk gelmek**

"Öyle kötü zamana **denk geldi** ki hiç sorma Rıza Abi." YG-196

❖ **Denk getirmek**

Avcı len, dağda karacağı **denk getiremedin** mi gene?.. ATG-29 (MM-158; YG-173)

❖ **Depo etmek**

Tevfik; gündüzden, kumanyaları bizim kuleye **depo etti**. ATG-36

❖ **Derde (derdine) derman olmak**

Ortalık yatışanda bir hekim, anacığının **derdine derman olmaya** geldi. MM-288

❖ **Derde (dertlere) düşmek**

.... Çakalgediği halkının **derdine düşüp** bizi unuttuğuna utandı MM-360

❖ **Derisi kemiklerine yapışmak**

.... duvar diplerinde **derisi kemiğine yapışmış** köpekler güneşlenir. YK-7-8

❖ **Derisini yüzmek**

.... “Eziyet ederler sana, **derini yüzerler.**” CM-22 (YG-405; YK-96)

❖ **Ders almak**

.... en namdar müderrislerden **ders aldıracaktır** kızlarımıza. MM-51

❖ **Ders görmek**

Ders gören yirmi kadar kız var.” YG-97

❖ **Ders olmak**

“Bu sana **ders olsun** itoğlu it!” dedi Rıza. YG-242

❖ **Dert etmek (edinmek)**

Beni evlendirmeyi haftalarca, aylarca **dert edindi** kendine. CM-91 (YG-338)

❖ **Dert yanmak**

Halini anlamışız da bize **dert yanarmış** gibi, “Ne yaparsın vazife...” dedi. ATG-69 (CM-85; MM-454; YG-55; YK-61)

❖ **Ders vermek**

.... iyi bir **ders vermiyorlar** ki şunlara...” ATG-117 (BOAD-24)

❖ **Destan düzmek**

.... gelen soyunun yiğitliğine **destan düzerek** gözyaşı döktüler. MM-290

❖ **Dev gibi**

Dev gibi gölgesi duvara vurmuştu. YG-453 (YK-153)

❖ **Dibini tutmak**

Ocağıdaki sütler taşıyor, tencerelerin **dipleri tutuyor** BOAD-17

❖ **Dik dik bakmak**

Hoca, gözlüklerinin altından **dik dik bakarak** “İrahatsız etmiş olmayayım?” dedi. ATG-70 (CM-138; YG-321; BOAD-21)

❖ **Diken üstünde oturmak (olmak)**

.... **Diken üstünde oturuyor** sanki. ATG-69 (MM-197; BOAD-188)

❖ **Dikilip durmak (kalmak)**

.... ayakta **dikilip kaldığımızı** görende Cenderme MM-187 (YG-79; BOAD-86)

❖ **Dikiş tutturamamak**

Yoğsam orda **dikiş tutturamayacağını** ağnadın da mı savuştun, he? BOAD-96

❖ **Dikkat çekmek**

.... davranışları, derslerdeki başarılarıyla okulda **dikkati çekiyorlardı**. YK-183

❖ **Dikkatini çekmek**

Köy evlerinin yapı tarzı **dikkatimi çekiyor**. ATG-55

❖ **(Birine) dil çıkarmak**

Onun **dil çıkarıp** burun kırması damdakileri azdırmıştı. CM-99 (BOAD-42)

❖ **Dil (diller) dökmek**

Bin dereden su getirip **dil döktü**. CM-176 (MM-27; YK-51; BOAD-121)

❖ **Dil uzatmak**

Hökümatın kütüğüne **dil mi uzadırsın?** MM-386 (YG-106; BOAD-23)

❖ **Dilden düşürmemek**

Bu sözü **dilden düşürmemek** keyfi, güven verirdi onlara. MM-234 (YG-371)

❖ **Dile (dillere) düşmek**

İleride Ke... Uşağı'na hükmedecek taze goncamızı **dile düşürüp** helak olmaktan kurtarmışsın. MM-74 (YG-98; BOAD-40)

❖ **Dile gelmek**

Adımız **dile gelir**, ünümüze kölge düşer. YG-126

❖ **Dile getirmek**

Onu nasıl bakıp büyüteceğini **dile getirdi**. CM-175 (MM-31)

❖ **Dili çözülmek**

İçtikçe **dilleri çözüldü**. CM-68 (MM-174; YG-464)

❖ **Dili damağına yapışmak (dili damağı kurumak)**

.... "Daha sabahattan **dilim damağıma yapıştı**." ATG-23 (YG-257)

❖ **Dili dolaşmak**

Hadi artık... **dilin dolaşmadan** anlat ATG-20 (YG-319)

❖ **Dili tutulmak**

Korkudan Sorikoğlu'nun **dili tutulmuştu**. CM-208 (YG-464; BOAD-229)

❖ **Dili varmak**

Bu garip davacıya, yanlış kapı çaldığını söylemeye **dilim varmadı**, ATG-61 (CM-90; MM-141; YG-74)

❖ **Diline dolamak (takmak)**

.... Gülbucağı'nı kötü semt diye **dillerine dolarlar** YG-11 (BOAD-81)

❖ **Dillerde dolaşmak (gezmek)**

*Bu sebeple kalem kaşlı, gül nakışlı güzelliğim **dillerde gezer** CM-17 (MM-62)*

❖ **Dillere destan olmak**

*Halim Bey'in **dillere destan** bir düğün yapacağını söylüyor, ATG-171 (CM-198; MM-350; YG-380)*

❖ **Dilinden anlamak**

*Hükümat adamı bizim **dilimizden anlamaz**. CM-103*

❖ **(Birinin) dilini bağlamak**

*Zoru gösterip ananın **dilini bağlasalar** da yüreğine kilit vuramazlar. MM-274*

❖ **Dilini tutmak**

*.... bir şey diyemediler, canları sıkılsa da **dillerini tuttular**. CM-161 (YG-105)*

❖ **Dilini yutmak**

*Hatice **dilini yutar** gibi içini çekti: "Amanin, nasıl dayandın abla?" YG-121*

❖ **Dimdik durmak**

*.... belli etmeyen yeni elbisesi içinde **dimdik duruyor** YG-373-374*

❖ **Dini bütün (İP)**

*.... senin gibi **dini bütün** esnaf için söylenmiştir." MM-402*

❖ **Dinine yandığım**

*"**Dinine yandığının** Müezzinoğlu'su YG-197 (BOAD-109)*

❖ **Direktif vermek**

*"Tevfik buna **direktif vermiş** galiba," demeye kalmadı. ATG-35 (YG-227)*

❖ **Dirsek çürütmek**

*Az **dirsek çürütmedin**... BOAD-64*

❖ **(Birine) diş bilemek**

*Ona **diş bilemeyen** kim var bu kasabada? ATG-25 (MM-187)*

❖ **Diş geçirmek**

*.... zenginmiş ama Kadir Ağa'ya **diş geçiremezmiş**. ATG-16 (CM-84; YG-215)*

❖ **Diş gıcırdatmak**

*.... bu işlerin vebali kimindir biliyor, **diş gıcırdatıyor** YG-100 (BOAD-230)*

❖ **Dişini tırnağına takmak**

***Dişimizi tırnağımıza takmamız** gerekecek. YG-95 (BOAD-137)*

❖ **Dişe dokunmak**

*Hüseyin Ağa bu cami için **dişe dokunur** BOAD-18*

❖ **Divan durmak**

*Cümlemiz el kavuşturup **divan durduk**. CM-154 (BOAD-21)*

❖ **Divaneye dönmek**

*Lakin kara haberinle karşılaşp **divaneye dönmüşüm**. MM-237*

❖ **Diyecek yok**

*Zelho gelinin hüsnüne, oyununa **diyecek yoğdu**. MM-351 (YG-19)*

❖ **Diz boyu (İP)**

*Oysa yataklarda otlar **diz boyu** kalkmıştı, hayvanlar yayılırdı. CM-139*

❖ **Diz çökmek**

*Cemo yatrın önünde **diz çöktü** CM-166 (MM-49; YG-14; YK-127; BOAD-34)*

❖ **Dize gelmek**

*.... ceyranın önünde hangi şıh, ağa dize gelmez ki kullar **dize gelmeye**. MM-23*

❖ **Dize getirmek**

*İşte şimdi de küffarı **dize getiren**, mazlumu zalimden kurtaran CM-18 (MM-36)*

❖ **Dizi (dizinin) dibinden ayrılmamak**

*.... erlik taslamaya ve de anasının **dizi dibinden ayrılmaya**. MM-41 (YG-467)*

❖ **Dizini (dizlerini) dövmek**

*Elleriyle **dizlerini dövüyor**. ATG-40 (CM-29; MM-357; YG-293; YK-63; BOAD-132)*

❖ **Dizlerinin bağı çözülmek**

***Dizlerimin bağı çözülmüştü**. YG-249*

❖ **Doğru bulmak**

*.... doktorlar, tekrar Uludağ'a dönmesini **doğru bulmadılar**. YK-129*

❖ **Doğru çıkmak**

*Mühendisin dediği **doğru çıktı** kadı baba. YG-326*

❖ **Dolap çevirmek (döndürmek)**

*Ne **dolaplar çevirdiğinden** habarım var. YG-81 (BOAD-150)*

❖ **Domuz gibi**

***Domuz gibi** biliyo bunu. YG-144 (BOAD-51)*

❖ **Donuna etmek (kaçırmak veya doldurmak veya yapmak)**

*"Nasıl söyleyeyim, istemediğin halde **donuna kaçırdığın** oluyor mu?" BOAD-75*

❖ **Dost tutmak**

“Şindiki aklım olsaydı eve gelip giden erkeklerden birini **dost tutar** YG-120

❖ **(Bir şeye) doyum olmamak**

.... kıpır kıpırdı, elde avuçta durmaz, yarım dilinin keyfine **doyum olmazdı**. MM-421

❖ **Dönüp dolaşmak**

Dönüp dolaşp komutanımdan yardım dilemeye varırdım. CM-86

❖ **Dört başı mamur (İP)**

Esbabı mucibesini **dört başı mamur** yazdım. YG-258

❖ **Dört bir taraf (yan)**

Dört bir yana meşalalar dizildi. MM-139 (YK-109)

❖ **Dört dönmek**

.... bisikletler, motorsikletler adada **dört dönüyorlar**. ATG-124 (MM-132)

❖ **Dört duvar arasında kalmak**

Böyle tasalı, kaygulu tek başına mı **kalacaktım dört duvarın arasında**. CM-85

❖ **(Bir işe) dört elle sarılmak (yapışmak)**

Siz de **dört elle sarılın**, baba ocağım tüttürün. CM-31 (MM-333; BOAD-110)

❖ **Dört gözle beklemek (bakmak)**

Kargadüzü delikanlıları ise, ilk kar düşecek günü **dört gözle bekler** oldular. CM-33

❖ **Dörtnala kaldırmak**

.... hayvanın karnını topuklayarak **dörtnala kaldırdı**. MM-226

❖ **Dörtnala kalkmak**

.... keçisinin kışına bir şaplak vurdu, hayvan **dörtnala kalktı** CM-92

❖ **Dosta düşmana karşı**

Dosta düşmana karşı tam çalım satacak zamanın senin. BOAD-174

❖ **Dua etmek (İP)**

Bacınla birlik yer, begine **dua edersin**. CM-13 (YK-101; BOAD-123)

❖ **Dudak (dudağını) bükmek**

Şarapçı **dudağını büktü**: ATG-98 (BOAD-27)

❖ **(İşi veya durumu) duman olmak**

.... gibi teftişlerde de hep böyle gecikirse **işin dumandır** senin... ATG-111

❖ **Dur! (durun!)**

Şarapçı, “**Durun** bakalım, ne çıkacak içinden?” dedi ATG-100 (YG-283)

❖ **Durup dinlenmeden (İP)**

Kadın, kızan bir ay **durup dinlenmeden** dokudukları bezleri dürmeye YK-9

❖ **Durup dururken**

.... ne diye rahatımızı kaçırmak istersin **durup dururken?**” CM-91 (YG-188)

❖ **Dut yemiş bülbüle dönmek**

Dudunamedeki kuş bunun yanında **dut yemiş bülbüle dönerdi**. YG-305

❖ **Duymazlıktan gelmek**

Mustafa Çavuş bunu **duymazlıktan geldi**, “Bir kahve pişireyim, azıcık dinlenin beyim,” dedi. ATG-98 (CM-90; MM-426; YG-322; BOAD-42)

❖ **Düğümünü çözmek**

.... davanın **düğümünü çözecek** sağlam bir delil bulmuşsunuz. MM-286

❖ **Düğün bayram etmek**

.... köy merasında oradan buraya koşarak, yerlerde yuvarlanarak **düğün bayram etmeye başlamışlar**. ATG-32 (MM-233; YG-115; YK-12)

❖ **Dümen çevirmek**

Kim bilir ne **dümen çevirdi** gene? YG-229

❖ **Dün bir, bugün iki**

Dün bir, bugün iki. İşimizi bi yoluna koyalım hele... BOAD-89

❖ **Dünden hazır (razı) olmak**

“Sen razı olduktan sonra ben **dünden hazırım**,” dedi. YG-179

❖ **Dünya ahret kardeşim (bacım) (olsun)**

.... sen kardaşımızsın, beg kızı da **dünya ahret bacımızdır**. CM-18 (BOAD-118)

❖ **Dünya âlem**

Dünya âlem inanmıştır analığımın Dicle’de boğulup kaldığına. MM-174

❖ **Dünya bir araya gelse**

.... “**dünya bir araya gelse** seni yalnız göndermezim.” MM-247 (BOAD-50)

❖ **Dünya (dünyalar) birinin olmak**

Kezban Asiye kızı bulduğu günden beri **dünyalar onun olmuştu**. YK-162

❖ **Dünya gözü ile görmek**

Seni **dünya gözüyle gördüğüme** ziyadesiyle sevinmişim MM-73 (YG-50)

❖ **Dünya varmış**

*Buz gibi olmuş, frigidaire sanki mübarek kuyu. Oh... **Dünya varmış**. ATG-104*

❖ **Dünyanın kaç bucak (köşe) olduğunu göstermek (anlamak)**

.... *bundan böyle hele bir yanıl da Çakalgediği'nin marabasına bela kesil ki **dünyanın kaç bucak olduğunu göstereyim sana,**" diye geçirdim içimden.*
CM-189

❖ **Dünyaya gelmek**

*Bihikmetenlillah, dokuz ay on gün sonra bir çocukları **dünyaya gelirdi**. ATG-56*
(CM-25; MM-23; YG-59; YK-10)

❖ **Dünyaya getirmek**

.... *kara suratlı bir herif mi **dünyaya getirmişti**, haberim yoktu. CM-25 (MM-18)*

❖ **Dünyayı tutmak**

*"Şarabının ünü **dünyayı tuttu** da gene gözü Müezzinoğlu'nun ününde..." YG-55*

❖ **(Birine) dünyayı zindan (zehir) etmek (dünyayı başına dar etmek)**

.... *buralarda analar babalar, kızların **dünyasını zindan ederler**. CM-28 (MM-213)*

❖ **Düş görmek (İP)**

*O gece **düş görmüş** olacağımı bir türlü kabul edemiyorum. ATG-47 (CM-76; MM-69; YK-139; BOAD-226)*

❖ **Düş kırıklığına uğramak**

***Düş kırıklığına uğrarım**, diye bir şey sormamıştım. YK-182*

❖ **Düş kalka (İP)**

***Düş kalka**, soluğum kesilerek dağın doruğuna varanda bir de gördüm MM-433*

❖ **Düşman çatlatmak**

*"Ölümümüzü bekleyen **düşmanlar çatlasın...**" YG-73*

❖ **Düşman (düşmanı) kesilmek**

*Hele yiğidin avrattan yana bahtı açıksa dağ taş **düşman kesilir** ona. CM-80 (MM-41; YG-175; YK-114; BOAD-123)*

❖ **Düşman olmak**

*Hasmımıza hasımlık eden yiğit bize **düşman ola**. MM-32 (YK-112)*

❖ **Düşünüp (düşünmek) taşınmak**

*"**Düşündüm taşındım** Hacı Kadir, en münasibi şu: YG-61*

❖ (Biriyle) düşüp kalkmak

Müslümanlarla kızlarının düşüp kalkmalarına dikkatle engel oluyorlar. ATG-125 (YG-13; BOAD-91)

❖ Düzen vermek (düzene koymak, düzene sokmak)

Biz burada çekişmek için değil, bir memleket davasını düzene koymak için toplanmış bulunuyoruz. ATG-133 (MM-47; BOAD-25)

❖ Düzen kurmak

.... Dicle’de boğulduğum sanısını uyarmaya düzen kurmazdı. MM-171

E

❖ Ecel teri dökmek (İP)

.... korkak olan her saat ecel teri döker,” derdi. (CM-49) (MM-449)

❖ Eceli gelmek

.... traktörün mü, yoksa bizim camekânların mı eceli geldi acaba?” dedi. ATG-115

❖ Ekip Biçmek

Sonra da Kadir Ağa’ya kapılanmış, Kadir Ağa’nın birkaç dönüm arazisini kendi hesabına ekip biçer. ATG-129 (CM-140; BOAD-104)

❖ Ekmeğinden etmek

Tüh, ekmeğinden etmişlerdi adamcağızı. BOAD-192

❖ (Birin) ekmeğine yağ sürmek

.... Sorikoğlu’nun ekmeğine yağ mı sürersin,” dedi. CM-147 (MM-398)

❖ Ekmeğini kazanmak

.... bubam beni kasaba çıkarak verdiydi, “Epmeğini kendin kazan,” dedi. YG-108

❖ Ekmeğini yemek

Hepsi de onun ekmeğini yemişler. ATG-136 (YG-396; BOAD-105)

❖ Eksik etek (İP)

Lakin taksiratsız bir eksik eteğin rızası hilafına koynuna giremezim. MM-66

❖ Eksik etmemek

.... elinden, sinek öldürmeye yarayan raketi hiç eksik etmez. BOAD-11

❖ **Eksik olma!**

“*Eysik olma Hacı Mustafa! MM-402 (YG-45; BOAD-64)*

❖ **Eksik olmamak**

*Kul kısmı sırtını bir ağaya yaslamalı, yaslamazsa başından dert **eksik olmaz**, dedi.*

CM-116 (YG-277; BOAD-84)

❖ **El açmak**

*Küçük Yonca kulun **ellerini açmış**, sana yalvarıyor. YK-127*

❖ **El atmak**

*Çömezın şalvarına **el atmış**. ATG-162 (CM-151; MM-31; BOAD-219)*

❖ **El altından (İP)**

*Şıh Sayıt’a **el altından** yardım ettiğinden MM-50 (YG-101; BOAD-101)*

❖ **El ayak çekilmek**

*Bucakta **el ayak çekilmiş** olmasına karşın Sülüman, BOAD-142*

❖ **El bağlamak**

*.... birkaçı şikeftana gelip karşımızda **el bağladılar**. CM-188 (MM-30)*

❖ **El basmak**

*.... **el bastığı** Kuran’a bir kapının iki yanında dikilen MM-287 (YK-63)*

❖ **El birliği etmek**

***El birliği edip** onları eğlendirek. CM-57 (YG-112)*

❖ **El çırpma**

*Kız **ellerini çırpı**: ATG-89 (CM-68; MM-84; YG-325; YK-26; BOAD-177)*

❖ **El ele vermek**

***El ele verip** öyle bir iş tutak ki kaltaban erleri, utandırıp MM-337 (BOAD-20)*

❖ **El etek öpmek**

*Marabalar koşuşup **elini eteğini öperlerdi**. MM-140*

❖ **El etmek**

*Şıhın **el etmesiyle** oğlu CM-74 (MM-145; YG-361; YK-42; BOAD-216)*

❖ **El kadar**

*Kuşağından bir hayvan ayağıyla **el kadar** büyüklükte ATG-187 (YK-45)*

❖ **El kaldırmak (İP)**

*“Bi daha da bana **el kaldırmadıydı**...” BOAD-89*

❖ **El(I) el koymak**

*.... bitirmesinden korktuğu için işe **el koymaya** karar verdi. ATG-139 (YG-284)*

❖ **El ovuşturmak**

.... yüzü sararmıştı, *ellerini ovuştururdu*. CM-156 (YG-46; BOAD-66)

❖ **El öpmek (İP)**

El öpme bitende Seyit Vehhap kulağıma fısıldadı: MM-124 (YK-53)

❖ **El pençe**

.... tüm katırcılar *el pençe* dururlardı ayakta. CM-71 (MM-93; YG-50)

❖ **El sıkışmak**

.... *el sıkışıp* hellallaşak gözüm kardaşım!" dedi. MM-48 (BOAD-205)

❖ **El sıkmak**

Sonra, nahiye müdüründen başlayarak bayramlaşır gibi, iki eliyle *ellerimizi sıkıtlar*. ATG-65 (CM-137; MM-319; YG-173; YK-33; BOAD-191)

❖ **El sürmemek**

İçi altın dolu kemerini çıkardı, belime sardı, "Zora gelmeden bunlara *el sürme*," dedi. CM-50 (MM-102; YG-49; YK-57; BOAD-60)

❖ **(Birini) el üstünde tutmak**

İlk aylar *el üstünde tutmuş* Şih, Senem'i. CM-76

❖ **El uzatmak**

.... malına *el uzatan* ağa olsa yılmaz, savunur. CM-140 (YK-72)

❖ **El vermek**

Acep kendisine *el verip* ona ağuş içenler mertebesine seyit etsem MM-305

❖ **Elde avuçta (ne varsa)**

Elde avuçta barınacak bir yer kalır elbet. YG-317

❖ **Elde avuçta (bir şey) kalmamak**

Elde avuçta kalmamıştır. MM-400

❖ **Elde etmek**

.... yeteri kadar zeytin stoku *elde edilmedi* güçleşecekti." ATG-158

❖ **Elden ayaktan düşmek (kesilmek)**

.... "Tanrı kimseyi *elden ayaktan düşürmesin!*" diyorlardı. YG-427

❖ **Elden çıkarmak**

.... hayvanları *elden çıkarmaya* bakar Dersimliler. CM-162 (MM-240)

❖ **(Bir şey) elden gitmek**

Üç ağaç zeytin de *gider elimizden*. ATG-30 (MM-33; BOAD-125)

❖ **Elden ne gelir?**

.... gözümden iki damla yaş süzüldü, aktı. **Ne gelir elden?** CM-35 (MM-67)

❖ **Ele almak**

*Fakat bir kez kalabalık edepsizliği **ele almış*** ATG-139 (YG-103; BOAD-121)

❖ **Ele avuca sığmamak**

*Dizgine, hamuda gelmez, **ele avuca sığmaz*** CM-13 (MM-87; YG-322; YK-120)

❖ **Ele geçirmek**

*“Semerci muhtarımız parti başkanlığını da **ele geçirirse** hepimize semeri ters giydirir* ATG-177 (MM-106; YG-105; BOAD-9)

❖ **Ele geçmek**

*Haramsız mal **ele geç**e?* CM-125 (MM-291; YG-261)

❖ **Ele vermek**

*Yaprak yemeye duran esteri beni **ele vermiştir**.* MM-78

❖ **Eli açık (İP)**

*Seyyidati bir **eli açık** şıh kızıdır.* MM-157

❖ **Eli ayağı buz kesilmek (tutmamak)**

***Elim ayağım buz kesti**, dikili duramadım, çöktüm.* CM-66 (MM-78)

❖ **Eli ayağı (ayağına) dolaşmak**

*İhtiyar avrat **eli ayağına dolanarak** dışarı çıktı* MM-173 (BOAD-166)

❖ **Eli ayağı tutmak**

***Eli ayağı tuttuğu** süre hayvanlarla, kuşlarla avunurdu insan* YK-78

❖ **Eli boş dönmek (çevrilmek veya geri gelmek)**

.... *Cenderme Ali, **eli boş dönmese** kışa pek keyifli girecektik.”* MM-213

❖ **Eli böğründe kalmak**

*Diyaribekir’de **elim böğrümde kalmışım**dır* MM-202 (BOAD-130)

❖ **Eli ekmek tutmak**

*“Bizim oğlan, **eli epmek tutmadan** kız kaçırmış, der de sağlam döver...”* YG-37

❖ **Eli eline değmemek**

.... *beni sevmeye layık bulmayanda söyle ki **elim eline değdirmeden*** MM-239

❖ **Eli kulağında (İP)**

*“Tutmadı ya **eli kulağında**,” dedi Arap Müezzîn.* YG-474

❖ **Eli uzun (İP)**

***Eli uzunluğuna** diyecek sözüm yok.* YG-31

❖ **Eli varmamak (gitmemek)**

*Lakin sana kıymaya bir türlü **elim varmamıştır** he vallaha da MM-177*

❖ **Elinde büyümek**

*“Bu çocuklar **elimizde büyüdü**, izniniz olursa ATG-74 (MM-263; BOAD-68)*

❖ **Elinde kalmak**

*Obanın onun **elinde kalmasını**, bizim elimize geçmesinden MM-272 (YG-69)*

❖ **Elinden almak**

*Sevgilisini **elinden aldirmamak** için harp zamanı kurşuna dizilmeyi göze almış, ordudan fîrar etmişti. ATG-93 (CM-32; MM-103; YG-433; BOAD-28)*

❖ **Elinden bir kaza (sakatlık) çıkmak**

*Yoğsa **elimden bir kaza çıkacak**, dedi. MM-343 (YG-310)*

❖ **... elinden çıkmak**

*.... sığırların boynunda sallanan çanların çoğu benim **elimden çıkmıştır**. CM-45*

❖ **Elinden geleni ardına (arkasına) koymamak**

*Bizi kavuşturmamaya **elinden geleni ardına komamıştır**. MM-148*

❖ **Elinden geleni yapmak**

***Elinden geleni yapacağım**. CM-174 (YG-18; BOAD-43)*

❖ **Elinden gelmek**

*“Vallahi biz de **elimizden geldiği** kadar sana yardım ederiz hocam.” ATG-111 (MM-64; YG-24; YK-103; BOAD-49)*

❖ **Elinden kurtulmak**

*.... kaftanımı üzerimden sıyırmaya kalkışanda **elinden kurtulup** kaçmak istedim. MM-175 (YG-39; YK-144; BOAD-219)*

❖ **Elinden tutmak**

*Ola ki **elimizden tuta**, bize iyi bir ağa bula. CM-114 (MM-35; YG-202; BOAD-62)*

❖ **Eline ayağına kapanmak (sarılmak, düşmek)**

***Ellerime ayaklarımı sarıldılar**. YG-276*

❖ **(Birinin) eline bakmak**

*Şeherden dönenin **eline bakarlar**. CM-137 (MM-267)*

❖ **Eline düşmek**

*Şıh Persin'in **eline düşen** Ke... Uşağı'nı da seni de MM-106 (YG-237)*

❖ **Eline geçmek**

Şimdi, kasabaya gelen beylere hizmet edebilirsem birkaç kuruş geçer elime. ATG-11 (CM-144; MM-47; BOAD-127)

❖ **Eline fırsat geçmek**

Kasabada ilk gönül kazanma fırsatı geçmişti elime. ATG-11 (CM-126; MM-208; YG-20; BOAD-104)

❖ **Eline (elinize veya ellerinize) sağlık**

Derin bir höpürtü çekti, “Eline sağlık.” YG-53 (BOAD-58)

❖ **(Birinin) eline su dökemez**

On beşinde bir peri ki Şirinler, Aslılar eline su dökemezdi. CM-51 (MM-143)

❖ **Eline tutuşturmak**

Fağfure mum yanan iki şamdan getirdi, elime tutuşturdu. MM-125 (YG-167)

❖ **Elini çabuk tutmak**

Elini çabuk tut, damat öyleyse. YG-437 (BOAD-25)

❖ **Elini kana bulamak (bulaştırmak)**

Erini ağalığa kıskırtıp çan yapmaya, bar üflemeye alışkın ellerini kana bulamasını mı istersin? CM-125 (MM-64; YG-242)

❖ **(Birinin) elini kolunu bağlamak**

Siz elimizi kolumuzu bağlamasanız yılanın başı çoktan ezilirdi. MM-241 (YG-46)

❖ **Elini kulağına atmak**

Senem aklıma düştü, ah edip ben de attım elimi kulağıma. CM-55

❖ **Elini uzatmak**

Her yardım dileyene elini uzatır. CM-167 (MM-255; YG-36)

❖ **Elinin hamuruyla erkek işine karışmak**

“Elinin hamuruynan erkeklerin işine karışma sen!” YG-408

❖ **Elinin tersiyle itmek**

Elinin tersiyle itti paraları. CM-173 (YG-28)

❖ **Eliyle koymuş gibi**

Adamlarını yollamış, kadını saklandığı yerden eliyle koymuş gibi aldırılmış, geri getirmiş. CM-84 (MM-94; YG-383)

❖ **Elma gibi**

Kızların, oğlanların yanakları elma gibi kızardı YK-11

❖ **Emanet bırakmak (etmek, vermek)**

*Sizi başka bir beşe **emanet etmeyi** münasip gördüm. CM-30 (MM-38; YG-12; YK-65; BOAD-18)*

❖ **Emeği geçmek**

*Biri çıkıp da benim daha çok **emeğim geçmiştir**, diyemez. CM-143*

❖ **Emeline alet etmek**

*Bazılarını da kendi **emellerine alet etmek** için pohpohladılar. YG-335*

❖ **Emin olmak**

*“Kendim için çaldığıma **emin olmak** isterim” ATG-91 (MM-20; YG-343)*

❖ **(Birin) emrine girmek**

*Az zamanda ağanın tüm adamları **emrine girmişlerdi**. YG-428*

❖ **Emrine vermek**

*.... “Öyle bir namussuzluk yaparsa benim ardiyeyi **emrine veririm**.” YG-346*

❖ **Endazeyi kaçırmak**

*.... hikâyelerinde ölçüyü, **endazeyi kaçırma**, demek isterim.” ATG-18 (MM-88; YG-258; BOAD-115)*

❖ **Engel çıkarmak**

*.... oyunlar oynamış, olmadık **engeller çıkarmıştır** karşımıza. CM-184*

❖ **Enine boyuna (İP)**

*.... **enine boyuna** düşünmek gerekmez mi her işi? CM-144 (MM-299; YG-65)*

❖ **Ensesi kalın (İP)**

*.... bayrak tuttuğu boğalar var ya, işte onların ki gibi **kalındır ensesi**. ATG-58*

❖ **Eser kalmamak**

*Bakışlarında düşmanlıktan **eser kalmamıştı**. ATG-22 (YG-182)*

❖ **Eşek başı mıyım? (İP)**

*“Biz burada neciyiz? **Eşek başı mıyız** yani...” YG-317*

❖ **Eşiğini aşındırmak**

*.... belediyenin tüm çavuşları dükkanımın **eşiğini aşındırırlar**. YG-342*

❖ **Eteği ayağına dolaşmak**

*İhtiyarladıkça **eteğin ayağına dolaşıyor**. YG-292*

❖ **Eteğine düşmek (sarılmak)**

*“Sen neye gitmemişsin?” diye soranda **eteğime sarıldı**, MM-331 (YK-60)*

❖ **Etek öpmek**

.... yaltalık gösterdi, **eteğimi öptü**, sonra, “Tall!” deyip kolumdan MM-172

❖ **Etekleri zil (ıslık veya çalpara) çalmak**

Türkü yakmak dedin mi eteklerin zil çalar, rezil... YG-297 (BOAD-93)

❖ **Etmediğini bırakmamak (komamak)**

Şu kısa zaman içinde etmediğini komamıştır. MM-97

❖ **(Bir şeyin, bir kimsenin) etrafını almak (sarmak)**

Çifte gümrük muhafaza memurlarıyla bazı balıkçılar da etraflarını almışlardı.

ATG-137 (CM-150; MM-103; BOAD-27)

❖ **Ev tutmak**

Mehmet ev tuttuğunu, Gonca Ana'yı, Yonca Kız'ı almaya geldiğini YK-63

❖ **Evde kalmak**

Mücdeler olsun Şih Ana, kızım evde kalır, diye MM-108 (YG-116; BOAD-22)

❖ **Evlat edinmek (İP)**

“Asiye'yi evlat edindik, deriz.” YK-159

❖ **Evvel Allah (İP)**

“Evvel Allah, taş müteahhitleri mahrum etmiyorlar bizi ondan...” ATG-55 (YG-72; BOAD-25)

❖ **Eyvallah demek**

.... muhafaza memuru, **eyvallah deyip** gitti. ATG-118 (YG-165)

❖ **Ezilip büzülmek**

.... **ezilip büzülmeleri** alayı daha fazla uzatmaya elverişli değildi. ATG-64

❖ **Eziyet etmek**

Evde gebe olduğumu anlarılarsa bana eziyet ederler sonra. ATG-175 (CM-22; MM-303; YG-18; YK-66)

F❖ **Fal açmak (bakmak)**

*“Sepet örerim, göbek atarım, **fal bakarım.**”* YK-141

❖ **Fark etmek**

*Belediye kuralım diyorsun a, Müstafendi kardaşım bindiğin dalı kestiğini **fark etmiyorsun.*** ATG-15 (CM-44; MM-20; YG-21; YK-31; BOAD-16)

❖ **Fark etmez**

Ayrılığın gününü haftası fark etmez. CM-169

❖ **Farkına varmak**

Farkına vardı, sıkıldı ATG-108 (CM-90; MM-61; YG-71; BOAD-164)

❖ **Farkında olmak**

İkisi de farkında olmadan hayvanların CM-44 (MM-95; YG-448; YK-144)

❖ **Fayda etmemek**

Ama ilaçların fayda etmediğini görünce belki ayağı suya ermiştir. YG-431

❖ **Fayda vermemek**

.... ne yüce dağ başlarındaki ziyaretlerin kutsal toprağı fayda vermiş MM-18

❖ **Faydalı olmak**

.... bu dileğini bir mazbatayla büyüklerimize duyursak faydalı olur mu? YG-343

❖ **Faydası dokunmak**

Traktörün köylüye bir faydası dokandı mı? ATG-135 (CM-115; YG-97)

❖ **Fazla kaçırmak**

Üstelik arpayı fazla kaçırmış, ishal olmamış mı? ATG-72 (BOAD-103)

❖ **Fedakârlığa katlanmak**

....silah gücünü artırmak için bazı fedakârlıklara katlanmak zorunda YG-329

❖ **Fedakârlık yapmak (göstermek)**

.... hepimiz elden gelen fedakârlığı yaparız. ATG-120 (YG-283)

❖ **(Birini) fena etmek**

Yoksam fena ederim topunuzu birden, diyecek. YG-448

❖ **Ferah tutmak**

.... “yüreğini ferah tut.” CM-153 (MM-171; YG-288; BOAD-50)

❖ **Ferahlık duymak**

Ayak bileğimde bir ferahlık duyuyordum. ATG-83 (MM-75)

❖ **Ferahlık vermek**

Bir ses ki yüreğine ferahlık verir MM-19 (YG-144; BOAD-199)

❖ **Feda etmek**

.... Böylesi için kadınlar, tacu tahtını feda eder. ATG-62-63 (YG-284; BOAD-116)

❖ **Feda olsun!**

Uğruna dünya feda ola. CM-53 (MM-28; YG-177; BOAD-71)

❖ **Feleğin sillesini yemek (sillesine uğramak)**

Feleğin sillesini yemiş biçarelerdik. CM-184

❖ **Fena değil (sayılmaz)**

*“Benim açlığım da **fena değildir** a, bunu Ali Efe fırında pişirtmiş.” ATG-108*

❖ **(Biri) fena olmak**

*Kapı yüzüme kapanınca bi **fena oldum**, içime bi ateş düştü YG-121-122*

❖ **Fent çevirmek**

*.... yengem kıskançlığından bir **fent çevirmişse** CM-81 (MM-52)*

❖ **Feryadı basmak**

*Eğer ki öyle bir namertlik yaparsa **feryadı basıp** MM-83 (YK-136)*

❖ **Feryat etmek**

*Gaz bulamıyoruz diye **feryat etmeyelim**. ATG-99 (CM-194; MM-103)*

❖ **Fetva çıkarmak**

*Gaspi nedir, diye sorarsanız Şih Persin **fetva** MM-244-245*

❖ **Fetva vermek**

*Hiçbir kadı onun zararına **fetva verecek** cesareti MM-195 (YG-417)*

❖ **Fevt etmek**

*Bu sebeple vakit **fevt etmeden** Seyit Raşo 'ya varıp MM-98 (YG-318)*

❖ **Fırsat bilmek**

*.... üyeler tebrüklerini sunmak maksadıyla yanımdan ayrılmasını **fırsat bildim**
ATG-181 (CM-210; MM-28; YG-60; YK-149; BOAD-97)*

❖ **Fırsat bulmak**

*İşlerden **fırsat bulup** tanışmaya gelemediği için özür diledi. ATG-24 (CM-20;
MM-42; YG-87; YK-115; BOAD-58)*

❖ **Fırsat düşkün (İP)**

***Fırsat düşkün**ü haraminin zagon ardına gizlenip MM-435*

❖ **Fırsat düşmek (çıkmaq)**

*Kendimi sevdireyim diye fırsat **düştü türkü** çağırdım, bar üfledim. CM-51 (MM-
163; YG-47; YK-144; BOAD-200)*

❖ **Fırsat kollamak (gözlemek)**

*Fakat çevik bir hareketle toparlandı, boyun tüyleri kabarık, saldırış **fırsatı**
kollayarak ATG-81 (CM-30; MM-20; YG-100; YK-144; BOAD-174)*

❖ **Fırsat vermek**

*Paçal yapmaya **fırsat vermeden** baskın vereyim istiyorum. ATG-10 (CM-19; MM-81; YG-66; YK-112; BOAD-76)*

❖ **Fırsatı kaçırmak**

*Biz de **fırsatı kaçırmadık.**” ATG-65 (CM-172; BOAD-25)*

❖ **Fırsat bu fırsat**

*Tevfik, “**Fırsat bu fırsat**, hoca gelmeden sıvışalım,” dedi. ATG-74*

❖ **Fırtına gibi**

*Ahmet **fırtına gibi** itti kapıyı. YG-259*

❖ **Fıstık gibi**

*Has kan doru bir Arap atı idi. **Fıstık gibi** besili idi. CM-67 (YG-209)*

❖ **Figan etmek**

*Yaralarının acısından öyle **figan ederlerdi** ki dağ taş inilerdi. CM-200*

❖ **(Birinin) fikrini almak**

*Huso ’nun **fikri alınmadan** böyle tehlikeli bir işe MM-190 (YG-343)*

❖ **Filinta gibi**

***Filinta gibi** delikanlı olmuşsun ha hay arslan,” dedi. CM-84*

❖ **Firar etmek**

*.... kurşuna dizilmeyi göze almış, ordudan **firar etmişti.** ATG-93 (MM-302)*

❖ **Fiskos etmek**

*“Ne **fiskos edersiniz**, kimi çekiştirirsiniz? MM-79 (YG-114; YK-38; BOAD-48)*

❖ **Fit olmak**

*.... muhafaza memurları şimdi helalinden, iki ot balığına da **fit oluyorlar.** ATG-52*

❖ **(Birine) fit vermek (sokmak)**

*Aramıza **fit sokup** 15 kişi birleşmeyelim ATG-134 (YK-112)*

❖ **Fitne sokmak**

*Antlaşmadan zarar göreceği korkusuyla aramıza **fitne sokmaya** çare aramıştır. MM-231 (YG-183)*

❖ **Foyası meydana (ortaya) çıkmak**

*Kapıyı açmazsam olmaz, açsam **foyam meydana çıkacak.** ATG-104 (BOAD-140)*

❖ **Fukara babası (İP)**

Paşamız fukara babosu bir paşadır. MM-255

❖ **Fütur etmemek**

Fütur etme boş yere, dedi Müezzinoğlu, sırtını okşayarak YG-321

G❖ **(Birini) gafil avlamak**

.... obayı gafil avlayamadıklarından götürecekt mal çul bulamamışlardı. MM-153

❖ **Gafil avlanmak**

Gelini götürenler gafil avlanmışlardı. CM-15 (MM-291)

❖ **Galebe çalmak**

Hürriyeti savunan demokrasi idaresi zorbalığa galebe çaldı. YG-330

❖ **Gam yememek**

Uğrunda ölsem gam yemezim. MM-72 (BOAD-48)

❖ **(Birini bir şeye) gark etmek**

.... seni paraya, mala gark ederik. CM-204 (MM-144; BOAD-18)

❖ **Gark olmak**

.... güvenlerini, muhabbetlerini görende daha bir sevince gark olmuşum. MM-325

❖ **Gayret göstermek**

Oyun alanını terk etmeyi erliğine yakıştırmadığından gayret gösterirdi. MM-126

❖ **Gayrete gelmek**

Bundan daha bir gayrete geldim, dillendim, ateşlendim. CM-30

❖ **Geberip gitmek**

Şarap uğruna geberip gitmene göynüm razı değil. YG-90 (BOAD-45)

❖ **Gece gündüz (İP)**

.... gece gündüz Tanrı'dan kendisine bir oğlan bebe CM-187 (MM-256)

❖ **Geçmiş olsun**

Geçmiş ola, Tanrı başka dert yüzü göstermeye. MM-46 (YG-320; BOAD-52)

❖ **Gel gelelim (İP)**

Gel gelelim, meyzin denen o zırtlan herif, bedava ölü yuğar mı? YG-230 (YK-112)

❖ **Gelin almak**

"Köyden gelin almaya gelmişler," dedi bir yolcu. YK-27

❖ **Gelin gitmek**

.... bir ağanın miresçisine **gelin gidecek**. MM-80 (YG-278; BOAD-150)

❖ **Gelinlik etmek**

Sana **gelinlik edemez** o... BOAD-90

❖ **Gelip çatmak (dayanmak)**

Abukatımın söylediği an **gelip çatmıştı**. MM-283 (YG-258)

❖ **Gem vurmak**

.... ağzına **gem vurdu**, yedeğine alarak avludan dışarı götürdü BOAD-147

❖ **Gemi azıya almak**

.... Şih Persin sözünden hulfedip **gemi azıya almıştır**. MM-97

❖ **Gerdan kırmak**

Türkü yakın, topuk vurun, **gerdan kırın** ne ederseniz edin YG-302

❖ **Gerdeğe girmek**

"**Gerdeğe girecek** değilsin a?" dedi. MM-257 (YG-115)

❖ **Gerekli görmek**

.... muhtar iki pulluk alınmasını **gerekli gördü**. CM-161

❖ **Geri almak**

Sıkıldım, parayı **geri aldım**. CM-110 (MM-327)

❖ **Geri çevirmek**

.... 'Bu iş olmaz...' diye beni **geri çevirdiler**. ATG-61 (MM-257; BOAD-86)

❖ **Geri dönmek**

Geri dönüyorum. ATG-154 (CM-20; MM-132; YG-14; BOAD-134)

❖ **Geri geri çekilmek**

Ayağımızı sürüyerek **geri geri çekildik**. MM-395 (YG-48)

❖ **Geri göndermek**

Armağanlarımızı **geri göndermiş**. CM-13 (MM-174)

❖ **Geri kalmak**

Bizim **geri kalışımızda**, milletçe neşesiz insanlar oluşumuzda ATG-65

❖ **(Bir şeyden, birinden) geri kalmamak**

Madem Şih Persin'den **geri kalmaz** bir düşmanın vardır, namertliğin ondan gelmesi de mümkündür. MM-231 (YG-284; BOAD-215)

❖ **(Bir şeyi) geri vermek**

.... kalktı, avucumdaki mecidiyeleri alıp Zaro'ya **geri verdi**: MM-352 (YG-168)

❖ **Gevrek gevrek gülmek**

*Ağa, **gevrek gevrek güldü**, kızın elini tuttu, okşadı: YG-387*

❖ **Gezip tozmak**

***Gezip tozduğuna** da **karişan** yok. YG-109*

❖ **Gık dememek (gıkı çıkmamak)**

*Emirlerimize **gık diyemez**. YG-83*

❖ **Girip çıkmak**

*.... **kahverengi iri eşek arılarının içeri girip çıktıklarını** görmüştü. YK-125*

❖ **Giyinip kuşanmak**

*Yonca Kız onun **giyinip kuşandığına** bakarak YK-80*

❖ **Gizli kapaklı (İP)**

*Hem bizim kasabada **gizli kapaklı** iş bilmeyiz. ATG-49*

❖ **(Bir şeyi) gizli tutmak**

*.... işi **gizli tutmamızı** istedi ki buna da CM-173 (MM-261; YK-112)*

❖ **Göbek çalkamak (çalkalamak)**

*.... **iki çengi bel kırıp göbek çalkalayarak dönerlerdi**. MM-123 (BOAD-178)*

❖ **Göbeği çatlamak**

*Damadımı Halkevi başkanı edinceye **göbeğim çatladı**. YG-101*

❖ **Göbek atmak**

*.... **kalça kırıp göbek atıyordu**. YG-265 (YK-141; BOAD-222)*

❖ **Göçüp gitmek**

*En sonunda Yavuz'un torunları **göçüp gitmiş** MM-232-233*

❖ **Göğsü kabarmak**

*Cemo'nun yiğit sözlerinden **göğsüm kabardı** he vallaha. CM-39 (MM-227)*

❖ **Göğsünü gere gere**

***göğsünü gere gere içeriye girdi** BOAD-19*

❖ **Göğsünü kabartmak**

***Göğsünü kabartıp** eliyle vurdu: YG-139*

❖ **Göğüs geçirmek**

*Ahmet derin bir **göğüs geçirdi** YG-110 (BOAD-69)*

❖ **Göğüs germek**

*Bu sebebe her zorluğa **göğüs ger!** MM-106 (YG-201)*

❖ **Göğüs göğse (İP)**

.... az kaldı Doktor Murat 'la **göğüs göğüse** gelecekti BOAD-96

❖ **(Birini veya bir şeyi) göklere çıkarmak**

Paşa, Memo 'yu **göklere çıkararak** tanıttı şölene katılanlara. MM-318 (BOAD-18)

❖ **Gölge düşmek**

.... kayanın üzerinde gökyüzüne kapkara bir başın **gölgesi düştü**. MM-188

❖ **(Bir şeye) gölge düşürmek**

Benim yüzümden yiğitlik şansına **gölge düşürmüş** de haberim yokmuş. MM-28

❖ **Gölge gibi**

Gölge gibi çekiliyor. ATG-170 (CM-127; YG-93)

❖ **Gölgede (gölgesinde) kalmak**

.... Hacı Raif'in büyük etkisi oldu ama kendisi her zaman **gölgede kaldı**. YG-13

❖ **(Bir şeye) gönlü olmak**

"Bi malı satmaya **göynü olmayan** onu yerer," YG-54 (BOAD-80)

❖ **Gönlü razı olmamak**

Damda çürümesine de **göynü razı olmaz** insanın... ATG-113 (CM-150; MM-176)

❖ **Gönlünden geçirmek (geçmek)**

Fağfure **gönlümden geçenleri** fark etmez, durmadan konuşurdu. MM-118

❖ **Gönlünden kopmak**

Arabacı sulu sulu güldü, "**Göynünden ne koparsa** razıyım," dedi BOAD-80

❖ **Gönlüne girmek**

.... marabanın **gönlüne girerek** nasıl bir fend çevirdiğini bilir miyik? MM-91

❖ **(Birin) gönlünü etmek (yapmak)**

Avcının **gönlünü etmek** için suyollarını ATG-19 (CM-62; MM-65; YG-33)

❖ **Gönlünü çelmek**

.... kızın **gönlünü çecek** sözleri zihninden geçiriyordu. YG-380

❖ **(Birin) gönlünü hoş etmek**

.... Afrodit'in **gönlünü hoş edermiş**. ATG-13 (MM-256; BOAD-106)

❖ **Gönül (gönlünü) almak**

Gönlünü almak ister gibi bir hali vardı. CM-116 (MM-73; YG-85; YK-61; BOAD-101)

❖ **Gönül bağlamak**

İpek saçına **gönül bağlamışım**, al topuğuna canım bağlamışım ceyran! MM-418

❖ **Gönül kırmak (yıkarak)**

.... “**Gönlünü kırdığınız** kişinin çayla hatırını alamazsınız ağa!” MM-348

❖ **Gönül vermek**

“**Sana gönül vermişim**, Sofî,” demiş herife. CM-185 (MM-174; BOAD-93)

❖ **Gör bak**

“**Güççük keklüvü** çığır, şarabı o davutsun da **bak gör** bi yol beni.” YG-31

❖ **Göresi (göreceği) gelmek**

“O serhoşların koca burunlarını **göresim geldi**,” diyo, dersin. YG-82 (YK-20)

❖ **Görev almak**

Yeni bir kılıkla çocuk bahçesinde **görev alan** Ahmet ve Ethem Ağalar YK-111

❖ **Göreyim seni**

Göreyim seni Cano! CM-14 (MM-324; YG-47; BOAD-42)

❖ **Görmezlikten gelmek**

.... kurban,” dedim, halimi **görmezlikten gelirsin**. CM-188 (YG-107; BOAD-27)

❖ **Göz açtırmamak**

Onlara **göz açtırmazlar**. YG-143

❖ **Göz alabildiğine**

Gözün alabildiğine kumlu bir düzlük CM-71 (MM-111; YG-151; YK-30)

❖ **Göz atmak**

Gaztelere bi **göz ata'llar**. ATG-161 (MM-257, YG-35)

❖ **Göz boyamak**

Erbabı, anasının bubasının değil, âlemin **gözünü boyar**. YG-33 (BOAD-23)

❖ **Göz dikmek**

.... çan satan dayının parasına mı **göz diker** a düzü? CM-81-82 (MM-20)

❖ **Göz doldurmak**

.... kadı huzuruna çıkacak kişilerin **göz doldurmasını** isterdi. MM-271

❖ **Göz etmek**

Bana **göz ettikten** sonra Miçobizi' ye döndü. MM-466 (YG-409)

❖ **Göz gezdirmek**

.... ayağa kalktı, dışarıya **göz gezdirdi**. MM-77 (YG-172; BOAD-190)

❖ **Göz göre göre**

Peki, şimdi **göz göre göre** beş yevmiyeyi ona bağışlayacak mıydı? YG-175

❖ **Göz göz olmak**

*Belediyede halü keyfiyeti annatdıkları zaman içim **göz göz oldu** Fatma! YG-140*

❖ **Göz göze gelmek**

*Birkaç sefer **göz göze geldik**. ATG-87 (MM-70; YG-34; YK-54)*

❖ **Göz gözü görmemek**

*Üç gün **göz gözü görmedi**. CM-35*

❖ **Göz kararı (İP)**

*.... tezgâhtar da **göz kararıyla** bir kundura seçmek zorunda kalmıştı. YK-38*

❖ **Göz kırpmadan**

*Memo 'nun **gözünü kırpmadan** uğruma tatlı canını bağışlaması MM-89*

❖ **Göz kırmak**

*.... söz bir Allah bir dedi, sırtıp **gözün kırptı**. MM-158 (YG-102; BOAD-95)*

❖ **Göz kırmamak**

*Buluşunca, bütün gece karın ağrısından helaya taşındığımı, **gözümü kırmadığımı** söyledim. ATG-102 (MM-132; YK-70)*

❖ **Göz koymak**

*Şimdiden **göz koyma**. CM-49 (MM-119)*

❖ **Göz kulak olmak**

*Şu kıza da a'cık **göz kulak ol!** YG-20 (YK-43)*

❖ **Göz nuru dökmek**

*.... çaputuma **göz nuru dökerler**, beşiğimi donatırlar. MM-22*

❖ **Göz (gözünün) önünde olmak**

*Yahu daha şinci aldı kadın teli, **gözümün önünde**... BOAD-19*

❖ **Göz süzmek**

*.... çekik gözlü Japon kadınları **göz süzer** o fincanlarda. ATG-46 (YG-35)*

❖ **Göz (gözünün) ucuyla bakmak**

*Tevfik belli belirsiz bir **göz ucuyla baktı** ATG-129 (CM-99; MM-319; YG-322)*

❖ **Göz yaşı dökmek (İP)**

*.... şükran **göz yaşları döktük**. CM-31 (MM-27; YG-377; YK-184)*

❖ **Göz yummak**

*Hiçbir ağa kullarının dişlenmesine **göz yummaz**. CM-125-126 (MM-43; YG-100; BOAD-182)*

❖ **Gözaltında tutmak**

O günden sonra sizi her zaman gözaltında tutarlar MM-460

❖ **Gözden çıkarmak**

“Emme Hurşit traktörünü gözden çıkarır mı, onu bilmem.” ATG-115 (BOAD-115)

❖ **Gözden (gözünden) düşmek**

“Yazıklar olsun sana! Gözümden düştün.” YG-47

❖ **Gözden geçirmek**

.... salonu gözden geçiriyorum. ATG-74 (MM-81; YG-49; YK-108)

❖ **Gözden (gözünden) kaçmak**

.... yüzünün ekşidiği gözümden kaçmadı. CM-39 (MM-343; YK-164; BOAD-187)

❖ **Gözden kaybolmak**

Gözden kaybolasıya artlarından baktı. CM-118 (MM-293; YG-183; YK-13; BOAD-32)

❖ **(Birine) gözdağı vermek**

.... tüfekte bir ikisini vurur, gözdağı verirdik. CM-49 (YG-111; BOAD-54)

❖ **Göze almak**

Sevgilisini elinden aldırmamak için harp zamanı kurşuna dizilmeyi göze almış, ordudan fırar etmişti. ATG-93 (CM-165; MM-23; YG-24; BOAD-151)

❖ **Göze batmak**

Hacı Kadir'in evi çarşı semtinin en göze batan yapılarından biridir. YG-104

❖ **Göze çarpmak**

.... kasaba ileri gelenleri göze çarpıyordu. YG-14 (YK-93)

❖ **Göze görünmemek**

“Bizim yaptıklarımız göze görünmez zati Saniye YG-412

❖ **Gözleri çakmak çakmak (olmak)**

Halo gözleri çakmak çakmak, “eğlenmesi kolay...” demiş. MM-192

❖ **Gözleri dolmak (dolu dolu olmak)**

Ne zaman avluya çıkıp Cevizli Bahçe'ye doğru baksa gözleri doluyordu. YG-13

❖ **Gözleri parlamak (parıldamak)**

Öğretmen Tevfik'in gözleri parladı, “tahterevalli,” dedi. ATG-29 (CM-57; MM-134; YG-66; YK-178; BOAD-50)

❖ **Gözleri süzölmek**

.... *gözleri keyfinden süzölmüştü, arada bir dayıma sarılır* CM-58 (BOAD-99)

❖ **Gözleri velfecri okumak**

“*Velfecri okuyo gözleri vallaha!*” BOAD-131

❖ **Gözleri yaşarmak**

Rikkatinden adamcağızın gözleri yaşarmış. ATG-181 (YK-84; BOAD-167)

❖ **Gözlerine inanamamak**

Öyleyken gözlerime inanamazdım. MM-143 (YG-13; YK-157)

❖ **Gözlerini devirmek**

.... *çok bilen biri gibi gözlerini devirip* kafa sallayarak: MM-426 (YG-316)

❖ **Gözlerini kaçırmak**

Gözlerini kaçırdı, “Ağaca taktırdım da yırtıldı...” dedi. ATG-106 (BOAD-39)

❖ **Gözlerinin içi gülmek**

Bir bir eline aldı baktı. Gözlerinin içi gülerdi. CM-93 (MM-29; YG-77)

❖ **Gözü açık gitmek**

.... *bu dünyadan gözüm açık gitmezim.* MM-221 (YG-232; BOAD-158)

❖ **Gözü arkada kalmak**

“*Gözün arkada kalmaya kurban*” CM-105-106 (MM-105; YG-25; YK-66)

❖ **Gözü doymak**

Gözü doymaz şıhlara, ağalara, seyitlere karşı onları gözetesin!.. MM-316

❖ **Gözü (gözleri) dönmek**

.... *gözü dönmüş uğrı gibi aştı Menekşe Kız'ı.* CM-168 (MM-289; BOAD-171)

❖ **(Bir şeyi) gözü gibi sakınmak (saklamak veya esirgemek)**

Ökkeş Dayı'nın gözü gibi sakındığı aynalı dükkânını yerle bir MM-291-292

❖ **(Bir şeyi) gözü gibi sevmek**

Milli Şef gözü gibi sever enstitüleri, titrer onların üzerine. YG-349

❖ **Gözü görmemek**

.... *yüreğini karartır, gözün beni temelli görmez olur.* CM-169 (MM-27)

❖ **(Birini) gözü ısırmak**

“*Gözüm ısıtır, lakin kim olduğunu seçemezim,*” dedi. MM-284

❖ **Gözü (gözleri) kamaşmak**

Güzelliğın göz kamaştırır, gönöl tutuşturur. MM-71 (YK-109)

❖ **Gözü (gözleri) kararmak**

*Başım uğuldar; Senem, ley Cemo dedikçe **gözüm kararır**, yer dönerdi. CM-183*

❖ **Gözü korkmak**

*“Babalığımdan **gözüm** öyle **korkmuştur** ki duruşmada MM-265*

❖ **Gözü (gözleri) okşamak**

*İnsanın **gözünü okşuyor** her şey... ATG-169*

❖ **(Bir şeyde) gözü olmak**

*Postunda, obasında **gözü olduğundan** Şıh Abdo 'nun vasiyetini MM-280*

❖ **(Bir şeyde) gözü olmamak**

*Karımızda, kızımızda, malımızda, pulumuzda **gözü olmaya**. CM-123 (MM-152)*

❖ **(Birinin) gözü önünde**

*Soyulanın **gözü önünde** adamlarını haşlar. CM-126 (MM-94; YG-232; YK-176; BOAD-169)*

❖ **Gözü pek (İP)**

***Gözü pek** yetişeyim diye üşenmez, saatlerce güreş tutardı CM-49 (MM-196)*

❖ **(Birini veya bir şeyi) gözü tutmak**

*Gel gör ki kızın **gözü** Kara Seyit'i **tutmamıştı**. CM-39 (MM-228; YG-164; BOAD-14)*

❖ **Gözü yılmak**

***Gözüm yılmıştır** ondan. CM-127*

❖ **Gözü yolda (yollarda) kalmak (olmak)**

*“Buyur ağam, hoş geldin,” dedi. “**Gözlerimiz yollarda kaldıydı**.” YG-48*

❖ **Gözüm çıksın (kör olsun)**

***Gözüm çıksın** görmemişik kardeş. CM-119*

❖ **(Birini) gözüm görmesin**

*“Kır boynunu, içeri git, **gözüm görmesin!**” YG-39*

❖ **Gözün aydın!**

***Gözün aydın** bacım kızı!.. MM-46 (BOAD-13)*

❖ **Gözünde büyümek**

*Senden ayrı kalacağım üç gün, üç yıl gibi **büyür gözümde**. CM-105*

❖ **Gözünde büyütmek**

*Başımı salladım, “Beni **gözünde büyödürsün** kurban,” dedim CM-188*

❖ **Gözünde (gözlerinde) şimşek (şimşekler) çakmak**

Kızgınlığından Sorikoğlu'nun gözlerinde şimşekler çaktı CM-32 (MM-41)

❖ **Gözünden kıskanmak**

Gözümden kıskanır oldum kızımı. CM-27

❖ **Gözünden (gözlerinden) uyku akmak**

Gözümden uyku akardı. MM-172

❖ **Gözüne dizine dursun**

Ekmeğim gözünüze dizinize, diye beddua eder. CM-126 (YG-46; BOAD-105)

❖ **(Birinin) gözüne girmek**

Gelini tek başıma beşe götürüp gözüne girmek CM-16 (YG-70; BOAD-116)

❖ **(Bir şey) gözüne ilişmek**

Masadaki peynir gözüme ilişiyor. ATG-38 (YG-39; YK-157; BOAD-28)

❖ **Gözüne kestirmek**

.... ya elmayı ya şeftaliyi gözüne kestirmeli." YG-414 (BOAD-79)

❖ **Gözüne sokmak**

Al, gözüne sok ki yazısını turasını seçip kaail olasın! MM-102

❖ **Gözüne uyku girmemek**

Ama benim gözüme uyku girmezdi. CM-75 (MM-82; YG-125; BOAD-58)

❖ **(Bir yerde) gözünü açmak**

.... Kezban gelinin kucağında gözlerini açasıya dek YK-167

❖ **Gözünü (gözlerini) açmak**

Gözüm açtığımda öksürüp tiksirirdim. CM-47 (MM-129; YG-40; BOAD-127)

❖ **Gözünü alamamak**

Kıza bakmaktan korkan gene de ondan gözünü alamayan bir hali vardı. YG-396

❖ **(Bir şey) gözünü almak**

.... yüzü süttten aktı, güneş gibi göz alırdı. CM-52 (MM-344)

❖ **(Bir şeyden) gözünü ayırmamak**

Gözümü sudan ayıramazdım. CM-131 (YK-28; BOAD-93)

❖ **Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek**

Cendermeler, komşular gidende gözünü dikmiş CM-120 (MM-294; YG-172; YK-21; BOAD-224)

❖ **Gözünü dört açmak**

... Halim Bey de gözlerini dört açarlar tabii. ATG-159 (CM-64; MM-93; YG-390)

❖ **Gözünü hırs bürümek**

Hırs gözünü bürüdüğünden töreyi, andı hiçe sayar MM-99

❖ **Gözünü (gözlerini) kan bürümek**

Şih Persin'in gözlerini kan bürüdü, morardı. MM-88

❖ **Gözünü kapamak**

Ben gözüm kapayanda buralar da sana kalır. CM-49 (YG-430)

❖ **Gözünü sevdiğim**

Gözünü sevdiğim nektarı, onların keyiflerini iade eder. ATG-17 (YG-181)

❖ **Gözünü seveyim**

Amanin gözünü seveyim oğul, bahçeye sahap ol! YG-51 (BOAD-158)

❖ **Gözünü (gözlerini) oymak**

Sorikoğlu'nun da bana göz koyanın da gözünü oyamazsam kendimi helak ederim.

CM-106 (MM-76; YG-38; YK-99; BOAD-81)

❖ **Gözünü toprak doyursun**

Toprak doyursun gözünü. YG-224

❖ **Gözünü yıldırma**

Onlara devletin gücünü ispatlayıp gözlerini yıldırma mı MM-320

❖ **Gözünü yummak**

Gözlerimi yummuştum! CM-183 (MM-148; YG-323; YK-39; BOAD-87)

❖ **(Birinin) gözünün (gözlerinin) içine bakmak**

.... omuzlarımdan tutup gözlerimin içine baktı CM-90 (MM-142; BOAD-89)

❖ **Gözünün önünden gitmemek**

.... Müezzinoğlu'nun korkulu yüzü şimdi gözünün önünden gitmiyordu. YG-465

❖ **Gözünün önüne gelmek**

.... vücudun yarı çıplaklığı geldi gözümün önüne. ATG-37 (MM-89; YG-466)

❖ **(Birinin) gözünün yaşına bakmamak**

"İt gibi onun da kuyruğunu kopar Cemo, bakma gözünün yaşına," diye bağıırışıp kışkırttıklarında Cemo CM-40 (MM-167; YG-162; YK-17; BOAD-170)

❖ **Gözüyle görmek**

.... "Gözümüzle görek yığıtliğini." CM-19 (MM-226; YG-124; YK-165)

❖ **Gözüyle (gözleriyle) tartmak**

İki ağıy gözüyle tarttı. BOAD-130

❖ **Gurur duymak**

.... üstelik bundan **gurur** bile **duyuyordu** ATG-34

❖ **Gururunu okşamak**

.... kapısına yollaması Ömer Ağa'nın **gururunu okşamıştı**. YG-362 (BOAD-137)

❖ **Gücü yetmek**

Çözmeye bizim **gücümüz yetmez**. CM-107 (MM-102; YK-82)

❖ **Güç gelmek**

Er kısmına işinden de eşinden de ayrılmak **güç gelir**. CM-169

❖ **Güçlük çekmek**

.... dilediğini yaptırmakta heç **güçlük çekmedi**. MM-41-42

❖ **Güçlük çıkarmak**

Çan pazarlamaya gelende acep bize **güçlük çıkarır mı?** MM-61

❖ **Güle güle (İP)**

İkisi birden, "**Güle güle** aḡam," dediler. YG-57 (BOAD-46)

❖ **Gülmekten kırılmak (katılmak, yarılmak)**

.... kahve önünde oturanlar **gülmekten kırılıyorlardı**. ATG-20 (CM-14; MM-235)

❖ **Gülüp oynamak (söylemek)**

Kızımız gurbette yalnızlık çekmeye, **gülüp oynaya** diye MM-51 (YG-18)

❖ **Gün ağarmak**

.... "**Gün ağarmadan** gelir alırım seni, merak etme!" dedi. ATG-105

❖ **Gün doğmak (İP)**

Ne kadar içerse içsin, **gün doğmadan** katırın kişnemesiyle ATG-72 (MM-194)

❖ **Gün günden (İP)**

Gün günden köylerde, obalarda Çancı Memo'nun ünü yayıldı CM-51

❖ **Gün kavuşmak**

.... "**Gün kavuşana** dek malınızı, pırtınızı alıp göçmezseniz CM-148 (MM-152; YG-292; YK-18)

❖ **Günah benden gitti (gitsin)**

.... "**Günah benden gitti**," dedi yürüdü. CM-40 (BOAD-123)

❖ **Günah işlemek**

.... "Birlikte **günah işlesek** ben taha çok sevinirim..." dedi. YG-60

❖ **Günaha girmek**

Hoca, "Yok, **künaha girme**," dedi. ATG-73 (YG-183; BOAD-211)

❖ **Günaha sokmak**

.... *hem seni **günaha sokarmışım** da bilmezmişim.* MM-175 (YG-58)

❖ **Günahı (günahı vebalı) boynuna**

“**Günahı** söyleyenin **boynuna**,” diyor Ali Efe, ATG-48 (CM-108; YG-82)

❖ **(Birinin) günahına girmek (günahını almak)**

Şarapçı Hidayet, “yoo,” diyor. **Günahuma girme!** ATG-50 (CM-119; YG-392)

❖ **Güneş batmak**

Güneş batmadan Ali Efe meyveyi, balığı getirdi. ATG-104 (YG-79)

❖ **Günlerden bir gün**

Günlerden bir gün babam Dersim'in damı sayılan yere MM-18

❖ **Gününü görmek**

Şarapçı Hidayet, “Motor bilgin de paran gibi çıkışmazsa **görürsün gününü**,” dedi. ATG-115 (YG-382; BOAD-81)

❖ **Güreş etmek (tutmak)**

Törenli günlerde **güreş tutanda**, at koşturup cirit atanda CM-12 (MM-25)

❖ **Gürültü çıkarmak (etmek, koparmak, yapmak)**

Gecenin sessizliği içinde korkunç bir **gürültü kopardı** tüfenklerimiz. ATG-173

❖ **(Birine, bir şeye) güveni olmak**

Tuttuğu yiğide **güveni olanlar**, birbirlerini bahse zorlardı. CM-37 (YG-291)

❖ **Güveni sarsılmak**

.... Kemal Paşa'ya **güveninin sarsılmadığını** bildirdi. MM-46

H

❖ **Ha deyince**

“Adamlar, **ha deyince** belki yola ATG-84 (CM-160; MM-400; YG-50)

❖ **Ha şöyle**

“**Ha şöyle** imana gel!” YG-201 (BOAD-62)

❖ **Ha şunu bileydin**

Himmat Ağa güldü, “**Ha şunu bileydin** ağam,” dedi. YG-229

❖ **Haber almak**

.... pusuyu vaktinan **haber aldığından** yol değiştirip MM-133 (YG-289)

❖ **Haber çıkmamak**

.... Halo'dan bir **haber çıkmamasına** daha da tasalandı. MM-432 (YK-13)

❖ **Haber göndermek**

*Eskiden olsa jandarmayla **haber gönderdim** mi ATG-10 (CM-88; YG-93)*

❖ **Haber salmak (yollamak)**

*Bir ihtiyacınız olursa bana **haber salarsınız**. ATG-11 (CM-18; MM-48; YG-21; BOAD-130)*

❖ **Haber uçurmak**

*Ağamıza da **habar uçurup** perişanlığımızı duyuralım. CM-103-104 (YG-101)*

❖ **Haber vermek**

*Kapıya doğru bir iki adım atarak “bre aman,” dedi, “Karıya gidip **haber vereyim**, hazırlansın.” ATG-32 (CM-167; MM-23; YG-13; YK-44; BOAD-39)*

❖ **Haberi olmak**

*.... bu ziyaret, kız evinin **haberi olmadan** el altından düzenlenir. MM-65 (YG-31)*

❖ **Hacet yok**

*Teyze oğlu, “Bi’inne bile getirmenize **hacet yoktur** YK-16*

❖ **(Bir şeye) haciz koymak**

*.... ekinimize, pırtımıza **haciz konduğunu** bildirdiler. CM-198*

❖ **Haddi mi (haddine mi düşmüş)**

*“**Haddine mi düşmüş?**” YG-387 (BOAD-89)*

❖ **(Birine) haddini bildirmek**

*.... Kemal Paşahlara **haddini bildirmek** Osmanlı’nın cezasını CM-46 (MM-47)*

❖ **Haddini bilmek**

*.... Ne **haddini bilmez** kullar, marabalarsız CM-196 (MM-66; YG-274)*

❖ **Hadi canım sen de**

***Hadi canım sen de** çekil başımdan. YG-146*

❖ **Hafakanlar basmak (boğmak)**

*Harcadığı paraları üzüntüsünden **hafakan bastı** mı BOAD-177*

❖ **Hak etmek**

*.... “Bunu **hak etmiştin** köftehor! ATG-81 (CM-40; MM-133; YG-173; YK-81)*

❖ **Hak getire**

*Kalça, göğüs **hak getire**. ATG-38*

❖ **Hak kazanmak**

*.... bilmeden bize büyük hizmet etmiş, şükranımıza **hak kazanmıştır**. MM-69*

❖ (Birine) hak vermek

.... kaygusuna, kuşkusuna **hak veririm**. MM-270 (BOAD-144)

❖ Hak (hakkını) yemek

.... fukaranın, mazlumun **hakkını yiyen** bu haraminin karşısına MM-264

❖ Hakaret etmek (İP)

Babom celallenip Sofi 'ye **hakaret edende** Sofi hançerini çekip CM-186

❖ Hakaret görmek

Bu sebebe anam on yıl Ke... Uşağı şıhlık postuna oturacak bir döl dünyaya getirmemişse de olmadık **hakaret görmemiş** şıh babamdan. MM-18 (YG-457)

❖ Hakkı ödenmemek

.... Ömrüm boyu kulluk etsem **hakkını ödeyemezdim**. CM-50 (MM-161; YG-67)

❖ Hakkı var

Alsa da **hakkı var**. ATG-132 (YG-116; BOAD-65)

❖ Hakkından gelmek

O çolak golunla sen dağdaki uyuz keçinin bile **hakkından gelemen**, herif... ” diyor. ATG-27 (CM-13; MM-88; YG-29; BOAD-112)

❖ Hakkını aramak

.... Hozat hökümat kapısına olmazsa Elaziz'e varıp **hakkınızı arayacağık**. MM-388

❖ Hakkını helal etmek

Hadi **hakkını helal et!** CM-22 (MM-164; YK-63; BOAD-140)

❖ Hakkını vermek

Menekşe yaşının **hakkını vermişti**. BOAD-144

❖ Hâl hatır (hâlini hatırı) sormak

Yanına oturttu, **halimi, hatırımı sordu**. CM-84 (MM-45; YG-154; YK-74)

❖ Hâlden anlamak (bilmek)

Halden anlarım ben, diyor. ATG-171

❖ Hâle yola koymak

Nasıl olsa komları bir **hale yola koyarık**. CM-141

❖ Halka olmak

.... bir ayağı çukurda ne kadar softamız varsa **halka olmuş** ATG-50

❖ Halt karıştırmak

“Oğlanın bi **halt karıştırmamasından** korkuyo'san YG-62

❖ **Hanya'yı konya'yı anlamak (bilmek, görmek)**

.... “Seçim günü görürsünüz *Hanya'yı Konya'yı*,” ATG-31 (CM-14)

❖ **Hapı yutmak**

“Desen ya, Hüseyin Ağa'nın oğlu *hapı yuttu*. BOAD-124

❖ **Hapislerde çürümek**

Kurşuna dizilmesen de hapiste çürürsün. CM-63

❖ **(Birini, bir yeri) haraca bağlamak**

.... Ke... Uşağı'nı da *haraca bağlaya*. MM-40 (YG-87)

❖ **(Birini) Haraca Kesmek**

.... köprü kurup Dersim'i *haraca kesen zalimi taş eder*; MM-25 (YG-253)

❖ **Haraç yemek (almak)**

.... uğrılığa zorlayan, talandan, düğünden, ekinden *haraç yiyen* MM-320

❖ **(Bir şeyi birine) haram etmek**

.... konağa tıktırmıştır, gün yüzüne çıkmayı *haram etmiştir* yavruya. MM-47

❖ **(Bir şey birine) haram olmak**

“Bu gece uyku gözüne *haram olsun* aşiftenin,” dedi. YG-123

❖ **(Birinin) harcı olmamak**

.... bir kupa şarap aşırarak bilem her babayeğidin *harcı değildir*. YG-31

❖ **Hariçten gazel okumak (atmak)**

Nahiye müdürü gene işin alayında, “*Hariçten gazel okumak* gibi ATG-31

❖ **Harekete geçmek**

Şarapçı Hidayet, “Bahsi kazanacağa benziyor bizimki...” dediği sırada motor ansızın, sarsılarak *harekete geçti*. ATG-116 (MM-462; YK-176; BOAD-158)

❖ **Hasıraltı etmek**

Lakin hepsi de *hasıraltı edilirmiş*. MM-437

❖ **Hasret çekmek**

Buradaki memurlar eski iktidara *hasret çekiyorlar*. ATG-33 (CM-123; MM-184; YG-10)

❖ **Hasret gitmek**

En sonu oğluna *hasret gitti* fakir. CM-29 (YG-448)

❖ **Hastaneye kaldırmak (yatırmak)**

Hastaneye kaldırılan yaralıların durumunu sordum. ATG-159 (MM-359; YK-127)

❖ (Birinin veya bir şeyin) hasretini çekmek

*Lakin ne yalan söyleyeyim işimin **hasretini çekerim**. CM-169 (MM-21)*

❖ Hasta etmek

.... “Alıştığı şeyi birdenbire bırakması **hasta eder** insanı. ATG-190

❖ (Bir şeyin) hastası olmak

.... sinek gibi yapışır kalır, kızın **hastası olur**. YG-29

❖ Haşa sümme haşa

***Haşa sümme haşa!** Reddederim bunu. YG-415*

❖ Hata etmek (eylemek, işlemek)

*Oğlumu yabana göndermekle **hata ettim**, der dururdu. CM-30-31 (MM-46; YG-321; YK-172)*

❖ Hataya düşmek

*Turayı basan da beşer, ola ki **hataya düşer**... MM-277*

❖ Hatır almak

.... Gönlinü kırdığınız kişinin çayla **hatırını alamazsınız ağa!**” MM-348

❖ Hatır için çiğ tavuk yemek

*“**Hatır için çiğ tavuk yenir.**” YG-70*

❖ Hatır (hatırını) saymak

*Yörük de bunu mükafatsız bırakmaz, **hatırlarını sayar** ATG-136 (CM-28; MM-33; YG-107; BOAD-116)*

❖ Hatır sormak

*Birbirlerinin omzun öpüp **hatır sordular** CM-72 (MM-250; YG-14; BOAD-12)*

❖ (Birinin) hatırı için

*N’olursun **hatırım için** giriver fırına... YG-401*

❖ (Birinin) hatırı kalmak

*Çentikli, “İstediğini almazsan **hatırım kalır**,” YG-169 (YK-74; BOAD-15)*

❖ Hatırı sayılır

.... cimriliğine yakışmayacak **hatırı sayılır** bir para kopardıktan sonra BOAD-18

❖ Hatırına gelmek

*“Bir Çingene, ayağına bir kiremit bağlayarak suya girse kiremit eriyesiye yıkansa gene de temizlenmez,” sözü nereden **geliyor hatırıma**. ATG-37 (MM-23; YG-274; BOAD-52)*

❖ **Hatırına getirmek**

*Cenderme Ali'den bir şeyler öğrenmiş olacağını **hatırına getirmezdin**. MM-215*

❖ **Hatırından çıkarmamak**

*Bize bir oyun edebileceğini **hatırdan çıkarmazdın**. CM-206 (MM-18; YK-17)*

❖ **(Birinin) hatırından çıkmamak**

*Ardında yüz atlı gezdiren ağa bu, **hatırından çıkılır mı?** MM-64*

❖ **Hatırından (hatır ve hayalinden) geçmemek**

*Sorikoğlu'nun onca fitnelik hazırlayacağını heç **hatırımdan, hayalimden geçirmemişim**. CM-178 (MM-90)*

❖ **(Birinin) hatırını kırmak**

*Hiçbir meselede **hatırımızı kırmamıştır**. CM-107 (MM-27; YG-284; BOAD-22)*

❖ **Hatırını sormak**

*Bayramda, seyranda mektuplan, çam sakızı armağanımlan **hatırını sormuşumdur**. CM-79 (MM-72; YG-83; YK-19; BOAD-52)*

❖ **Hatırında tutmak**

*.... "Her okuduğumu **hatırında tutamam**." ATG-76*

❖ **(Biri) hava almak**

***Hava almak**, biraz açılmak için kırlardan dolaşarak ATG-42 (MM-353; YK-80)*

❖ **Hava kararmak**

*.... yün, hırka, başlık alıp dönesiye **hava karardığından** MM-267 (YG-59)*

❖ **Havaya gitmek**

*.... Sülüman ile imama verdiği paralar **havaya gitmişti**. BOAD-101*

❖ **Hayır dua almak**

*.... **al bütün köylünün hayır duasını**. ATG-101 (MM-204; YG-44)*

❖ **Hayır dua etmek**

***Hayır dualar ederek** ayrıldı yanımdan... ATG-61 (MM-165; YG-359; YK-9)*

❖ **Hayır işlemek**

***Hayır işlemiş** olmak, hem de avunmak için küçük bir evlatlık aldı. YG-13*

❖ **(Bir şeyden) hayır yok**

*Muhtar ofladı, "Ali Ağa'nın obasından **hayır yok** Cano," dedi CM-127*

❖ **Hayırdır inşallah**

*"**Hayırdır inşallah!**" deyip Memo kapıya varmış. MM-63 (YG-92)*

❖ **Hayra yormak**

Üzme tatlı canını, uğurdur..." dedi bozuk Kürtçesiyle; **hayra yorarak** MM-124

❖ **Hayran olmak (kalmak)**

Kara gözlerine bakan **heyran olurdu**. CM-18 (MM-86)

❖ **Hayrı dokunmak**

Erkek olsan önce karına **hayrın dokanır** ATG-27 (MM-80; YG-223)

❖ **Hayrını görmek**

Ne **hayrını görmüşsün** ki bunca bağlılık gösterirsin o namerde? MM-358

❖ **Haz duymak**

İyilik etmekten **haz duyar** herhal... MM-155 (YG-264)

❖ **(Bir şeyi) hazır etmek**

Ben her şeyi **hazır iderim**. ATG-64 (CM-103; MM-312; YK-75)

❖ **(Bir yerde) hazır bulunmak (olmak)**

.... düğünde de **hazır bulunacağını** söyleyerek atına binmiş, MM-105

❖ **Hazıra konmak**

Hazıra konmaya alışıksın değil mi? YG-294

❖ **Hazırlık görmek (yapmak)**

.... "Akşam için **hazırlık yapmaya** değil mi?" ATG-112 (MM-248; YG-111)

❖ **Hazırlıklı olmak (bulunmak)**

O sebebe **hazırlıklı olmalıyık**. MM-297

❖ **Hedef olmak**

Kırbacına **hedef olmak** korkusuyla aşiretin eri, kancığı gün batmadan MM-42

❖ **Helak etmek**

.... gözünü oyamazsam kendimi **helak ederim**. CM-106 (MM-142)

❖ **Helak olmak**

Baba ocağın söndürürsen, deyi duyduk, **helak olduk** begim. CM-30 (MM-68)

❖ **Helal olsun**

Helal olsun Cemo bu yiğitlere! CM-37 (YG-181; BOAD-140)

❖ **Helallik dilemek**

.... yidiklerine **helallik dileyip** çıkmış gitmiş. MM-19 (YK-63)

❖ **Helal süt emmek**

Köyümüzü satacaksan **helal süt emmiş** bir bege, ağaya sat! CM-30 (MM-195)

❖ **Hele şükür!**

Hele şükür kadınları getirmiş. ATG-38 (YG-256)

❖ **Her derde deva olmak**

.... kutulara yerleştirmişler. “her derde deva” diye ilan etmişler. ATG-73

❖ **Hep bir ağızdan**

Bizimkiler hep bir ağızdan Fahri yarbaya, CM-155 (YG-288; YK-111)

❖ **Her kafadan bir ses çıkmak**

Her kafadan bir ses çıkardı. Her biri bir başka yiğidi överdi. CM-37 (MM-435)

❖ **Hesap görmek**

.... bir meci diye gündelik üzerinden hesap görürüm, derdi. MM-346 (YK-9)

❖ **Hesap sormak**

Yaptıklarının hesabını sormaya gelmiştir senden. CM-207 (MM-76; BOAD-135)

❖ **Hesap vermek (hesabını vermek)**

.... savcıya, komisere hesap verirken gizlen gizlenebilirsen.” YG-403 (BOAD-46)

❖ **Hesaba katmak**

.... kallesliğini hesaba katıp tüfeğimi omzuma vurdum. CM-35 (MM-111)

❖ **Hesaplı hareket etmek**

“Şimdiden hesaplı, temkinli hareket edilirse YG-102

❖ **Hevesini almak**

Benden hevesini alan, haremindeki kancıklarla yetinmeyen MM-134 (YK-54)

❖ **Hey gidi (hey)**

Hey gidi yiğit dayım! CM-49 (BOAD-142)

❖ **Heyecan vermek**

.... söylediği bu sözler kendi yüreğine heyecan veriyordu: BOAD-131

❖ **Heyula gibi**

.... büyük bir güç kazanıyorlar, heyula gibi yüreğine korku salıyorlardı. YG-364

❖ **Hık demiş (anasının veya babasının) burnundan düşmüş**

Hık demiş burnundan düşmüş anasının. CM-11 (MM-216)

❖ **Hınç (hıncını) almak**

Herifler hınç almak için Cemo'yu tartaklardı, fukaranın ağzından burnundan kan gelirdi. CM-198 (MM-303; YG-381; BOAD-55)

❖ **Hıncını çıkarmak**

Kasap, hıncını dana etinden çıkarıyor, satırını “hıh” diye indiriyor ATG-15

❖ **Hır çıkarmak**

*Halinden **hır çıkarmak** istediği anlaşılırdı. MM-98*

❖ **Hırsını alamamak**

*“**Hırsını alamazsa** etlerimi ısırır hep...” YG-36 (BOAD-219)*

❖ **Hızını alamamak**

***Hızını alamayıp** kulların çemberine düşende oradakiler sopa sallayıp MM-303*

❖ **Hızır gibi yetişmek (İP)**

*.... “Allah razı olsun, **Hızır gibi yetişti** imdadımıza.” ATG-154 (BOAD-53)*

❖ **Hiç değilse (olmazsa)**

*Bir öğün karnımız doyar **hiç olmazsa**...” demiş. ATG-51 (YG-51)*

❖ **Hiçe saymak (indirgemek)**

*Padişah olmadan şıhı, seyidi, azbet ağasını, ozanı **hiçe sayar**, ölümle korkutmaya mı kalkarsın hey Şıh Sayıt? MM-35 (YG-417; BOAD-144)*

❖ **Hiddete kapılmak**

*Öyle sarsılmış, **hiddete kapılmışım** ki CM-179 (MM-174)*

❖ **Himaye görmek**

*Kimseden **himaye görmemiş**. ATG-129 (CM-46)*

❖ **Himayesine almak**

*“Bundan böyle **himayemize alalım** yavruyu, YG-423*

❖ **Hisse çıkarmak (İP)**

*.... “Bir aganın namertlik derecesini öğrenip **hisse çıkararak**, ibret alak!” MM-74*

❖ **Hizaya gelmek**

*Herif basbayağı **hizaya gelmişti**. YG-200*

❖ **Hizaya getirmek**

*Herifi iyice **hizaya getirmelisin** ki bir daha bu fukaralara CM-156*

❖ **Hizmet etmek**

*Şimdi, kasabaya gelen beylere **hizmet edebilirsem** birkaç kuruş geçer elime. ATG-11 (CM-67; MM-69; YG-81; YK-19; BOAD-114)*

❖ **Hizmet görmek**

*Öteki ağalarla kırk kadar maraba da dayının yanında **hizmet görürler**. MM-190*

❖ **Hizmete girmek**

*Kabul edersen bundan böyle ben de **hizmetinize girerim**, MM-361*

❖ **Hocalık etmek**

*Kıza Hacı Kadir mi **hocalık edecek**? YG-80*

❖ **Hodri meydan (İP)**

*“**Hodri meydan**. Sıkıyosan çık ortaya.” BOAD-114*

❖ **(Birini, bir şeyi) hor görmek**

*Tevfik’in yüzü alaycı, **hor gören** bir anlamla doldu. ATG-90 (CM-32; MM-167; YG-362; BOAD-25)*

❖ **Hora geçmek**

*“Bu gece misafirlerin var, **hora geçer**.” YG-302*

❖ **Hora tepmek**

*.... ayak vurarak, pencereleri zangırdatarak saatlerce **hora teptiler**. YG-360*

❖ **Horon tepmek (İP)**

*Ben saz çalanda obanın eri gelini ortaya tökülür, **horon teper**. CM-45*

❖ **Horon vurmak**

*Birlikte bir **horon vurduk** ki karşı dağlar iniledi. CM-153 (MM-351)*

❖ **Horoz gibi**

*.... pehlivanlar döğüşken iki **horoz gibi** birbirlerine saldırdılar. MM-86*

❖ **Hoş bulduk (gördük)**

*.... “**Hoş bulduk**, küçük palazım benim!” dedi YG-26 (YK-87; BOAD-201)*

❖ **Hoş geldiniz (İP)**

*.... “**Hoş geldiniz!**” dedi. ATG-65 (CM-99; YG-303; YK-42; BOAD-61)*

❖ **Hoş görmek (karşılama)**

*Dumanlı başım her şeyi **hoş görüyor**. ATG-14 (CM-56; MM-239; YG-106)*

❖ **Hoş tutmak**

*Kızımı **hoş tutar**, sövüp dövmezsen hakkımı o zaman helal CM-98 (MM-121)*

❖ **Hoşa gitmek**

*Saksağanına bellettiği bu söz ne kadar **hoşa gitti**... ATG-185*

❖ **Hoşça kal (kalın)**

*“**Hoşça kal** Cemo!.... CM-177 (MM-159; YG-70; YK-117; BOAD-14)*

❖ **Hoşnutluk getirmek**

.... ikramdan ziyadesiyle **hoşnutluk getirip** anamın sırtını okşar, duaya durur.
MM-19 (YG-162)

❖ **(Birinin) hoşuna gitmek**

Şarapçı Hidayet'in "yel değirmeninden muhavvel kule" dediği yapı pek **hoşuma gitti**. ATG-13 (MM-62; YG-261; YK-39; BOAD-151)

❖ **Hulus (huluslar) çakmak**

Fırsat düşmüşken **hulus çakmayı** da unutmuyordu: YG-275

❖ **Huri gibi**

Hürü gibi avradı başka erkeklerle sarılıp oyuna kalkardı CM-68 (YG-467)

❖ **Huzurunu kaçırmak**

.... **huzurunuzu kaçıran** adamdan sizi de kurtardık," demiş. ATG-51 (YG-468)

❖ **Hüküm giymek**

Mahkemede **hüküm giyenler** birkaç saat sonra asılırdı. MM-461 (YG-291)

❖ **Hüküm vermek**

Tevfik, "Zavallı Durmuş, kanun ayırsa da anasının böyle erkekten ayrılmak istemeyeceğini nereden bilsin?" diye **hükmünü verdi**. ATG-62 (MM-79)

❖ **Hüner göstermek**

"Bakalım ne **hünerler gösterirsin?**" diyende MM-59 (YG-13; YK-116)

❖ **Hüzün çökmek**

Her eve bir **hüzün**, bir suskunluk **çöktü**. YK-12

I

❖ **İrzina geçmek**

.... subayın beyaz, güzel kızının ırzına geçmeyi **aklına koymuş**. CM-64

❖ **İska geçmek**

Konuşulanların bir tek sözünü bile **ıska geçme!** YG-268

❖ **Islık çalmak**

Bu ağızla **ıslık çalamazsın sen**. ATG-126 (CM-52; MM-258; BOAD-44)

❖ **İsrar etmek**

Sonra, Madem bu kadar **ısrar ediyorsunuz**... ATG-127 (MM-74; YG-55; YK-62)

İ

❖ İbret almak

*Bak dinle de **ibret al**. MM-63 (MM-74; YG-193)*

❖ İbretiâlem için (İP)

*.... Boşnak karısını **ibretiâlem için** kasabada dolaştırmadan ATG-138 (MM-314)*

❖ İcabına bakmak

*Önce komşunun horozuna bir dayak ziyafeti çekeyim hele, sonra **bakarız icabına**. ATG-78 (YG-320; BOAD-209)*

❖ İcat etmek

*Düşünmüş, taşınmış bir alet **icat etmiş**. ATG-99 (MM-340; YG-275)*

❖ İç çekmek

*.... **iç çekerek** onayladıkları görülüyordu. ATG-132 (YG-193; BOAD-176)*

❖ İç geçirmek

*.... anan dirilmiş sandım Cemo," diye **iç geçirirdi**. CM-164 (MM-350; YG-302)*

❖ İç gıcıklamak

*Babasının sert sakalları **içini gıcıklyordu**. YK-15*

❖ İçeri girmek

*Karıya yazdum ki ha siyaset yüzünden **kirduk içeri** deyi... ATG-123*

❖ İçeriye atmak (almak veya tıkmak)

*Jandarmayı gönderir **tıktırırdım içeriye** keratayı..." ATG-112*

❖ İç cız etmek

*Murat'ın **içi "cız..." etti** Menekşe 'yi hatırlayınca. BOAD-208*

❖ İç daralmak

*Karıyla birlikte kapının yanında dikilekaldı, **içi daraldı**. YK-35*

❖ İç dışına çıkmak

***İçim dışıma çıkıyor**. YG-429*

❖ İç ezilmek

*.... elim ayağım boşandı, **içim ezildi**. MM-220 (YG-36)*

❖ İç ısınmak

*Oldum bittim **içi ısınmamıştı** Hüseyin Ağagile. BOAD-98*

❖ **İçi içine sığmamak**

*Çobanın dönmesini bekleyende **içim içime sığmazdı**. CM-205 (MM-81; YG-77; YK-106; BOAD-86)*

❖ **İçi içini yemek**

*.... son derece tedirgindi, **içi içini yiyordu**. YG-166*

❖ **İçi kalkmak (kabarmak)**

*.... Gonca Ana hayatında ilk kez **içinin kabardığını** hissetti, YK-60-61*

❖ **İçi kan ağlamak**

*Gelin odasına görende yüzüm güler, **içim kan ağlardı**. MM-130*

❖ **İçi rahat etmek**

*Erinizi de paranızı da toprağa gömmeden **rahat etmez iğiniz!**" diye eğlendi. MM-162 (YG-58; BOAD-72)*

❖ **İçi sızlamak**

*Çocukluğumun geçtiği odaları dolanırken **içim sızladı**. MM-211*

❖ **İçi titremek**

*"N'ola şu hamaylı ben olsam da göğsünde uyusam!" diye **içim titrerdi**. MM-82*

❖ **İçi yanmak**

*.... "Ta, çocukluğumdan beri bu arzuyla **yanar içim**. ATG-182 (CM-84; YG-68)*

❖ **İçin için yanmak**

*Yüreğimde **için için yanan** aşk odunu tüm harlandırды, tutuşturdu. MM-202*

❖ **İçinden geçirmek**

*.... dünyanın kaç bucak olduğunu göstereyim sana," diye **geçirdim içimden**. CM-189 (MM-70; YG-161)*

❖ **İçinden geçmek**

*Ne var ki şıh **içimden geçeni** görmezdi. MM-125*

❖ **İçinden gelmek**

*Sevinçten türkü söyleyip oynamak **gelirdi içimden**. MM-165-66*

❖ **İçinden kan gitmek**

*Yüreğimin yarası tazelenmişti. **İçimden kan giderdi**. CM-74*

❖ **İçine ateş düşmek**

*.... bi fena oldum, **içime bi ateş düştü** ki hiç sorma! YG-121-122*

❖ **İçine çekmek**

*Ağzını açıp serin havayı **içine çekti**, eliyle yelpazeledi ağzını, "hoh..." BOAD-35*

❖ **İçini çekmek**

*Bir viraneye döndü canım memleket, diye **içini çekti** Şarapçı Hidayet. ATG-12 (CM-94; MM-131; YG-42; YK-167; BOAD-30)*

❖ **İçini dökmek**

*Güzelliğini anlatırdım, **içimi dökerdim**. CM-78 (MM-45; YG-22)*

❖ **İçinin yağı erimek**

*.... Memo 'yu göremezim korkusuyla **içinin yağı erirdi**. MM-139 (YG-107)*

❖ **İçtikleri su ayrı gitmemek**

*"Sen burda yoğkana Mehmet'in nalburla **içtiği su ayrı gitmiyordu**." YG-89*

❖ **İdare etmek**

*Bundan sonra bucakları nahiye reisleri **idare edecekmiş**. ATG-77 (CM-142; YG-94; BOAD-167)*

❖ **İfade vermek**

*Dipçik zoruna kızımı sana satmadığıma **ifade vermişim**. MM-429 (YK-165)*

❖ **İflah olmamak**

*Kurdun ahı tutmuş bir kere. **İflah olmaz**. ATG-113 (CM-142; MM-357; BOAD-91)*

❖ **İflahını kesmek**

*Balıkçı milletin **iflahını** sen mi **kesiyon**, yoğsam ben mi? ATG-132 (YG-160; BOAD-104)*

❖ **İflas etmek**

*Odun ticareti yaparken **iflas edip** bu köye sığınmış BOAD-10*

❖ **İfrit kesilmek (olmak)**

*"Eyi bi habarın gelse **ifrit kesiliyor**." YK-114*

❖ **İftira atmak**

*Heç utanmıyon mu sen ağaya **iftira atmaya**. CM-81 (MM-289; YK-16)*

❖ **İftira etmek (atmak) (İP)**

*.... bu adamın kendisine **iftira ettiğini** söyledi. YK-166*

❖ **İftiraya uğramak**

*Aşiretimize yakınlığı sebebiyle **iftiraya uğrayıp** MM-392*

❖ **İğne ipliğe dönmek**

*Yatağa düşen iri yarı muhtarın **iğne ipliğe döndüğü** YG-379*

❖ **İhtarda bulunmak**

Balık uzmanı ihtarda bulundu, “Balıkçılık üzerine konuş Ali Reis ATG-133

❖ **İhtimal vermemek**

“Koca bir serdarın böyle olmayacak niyetler ardından koşacağına ihtimal vermezim,” karşılığında bulundu. MM-247 (YK-33)

❖ **İki ateş arasında kalmak**

.... iki ateş arasında kalan Şih Sayıtlılar çözüldüler, pek azı kurtuldu. CM-21

❖ **İki ayağını bir pabuca sokmak**

“Ayşe, Ayşe diye debelenip durdun. İki ayağımı bi pabuca soktun.” YG-293

❖ **İki büklüm olmak**

Cemo nefessiz kalıp iki büklüm oldu, Kara Seyit’in kollarında. CM-199

❖ **İki de bir (birde) (İP)**

Bacılar ikide bir kulak kabartır, çan seslerini dinlerler, CM-176 (BOAD-121)

❖ **İki eli (kızıl) kanda olsa**

“Nizamiye karakoluna tel çekende iki eli kanda olsa haberi bize iletir Ali kardaşım,” MM-266 (YG-26; BOAD-62)

❖ **İki gözü iki çeşme**

K...’ya varanda yengem iki gözü iki çeşme karşıladı beni. CM-79 (MM-130; YK-136; BOAD-120)

❖ **(Birini, bir şeyi) iki paralık etmek**

Şih kızını âleme iki paralık edecek ki MM-68 (YG-109)

❖ **İki paralık olmak**

.... haysiyetim iki paralık oldu, beyim. ATG-60 (YG-62; BOAD-47)

❖ **İki yakası bir araya gelmemek**

Herkes bilir, onun yüzünden iki yakasının bir araya gelmediğini. ATG-132

❖ **İkram etmek (İP)**

.... Şarapçı Hidayet bir kupa şarap ikram etti. ATG-11-12 (CM-45; YK-57; BOAD-118)

❖ **İleri atılmak (çıkmak)**

Kara kurt, zincirini şakırdataraktan sevinçle atıldı ileriye. CM-39 (MM-102)

❖ **(Bir şeyden) ileri gelmek**

Halim Bey’in küçük zeytincileri birleşmeye kışkırtması sırf Kadir Ağa’ya duyduğu hınçtan ileri geliyormuş. ATG-25 (MM-462)

❖ **İleri gelenler (İP)**

İleri gelen Demirkıratlardandır hani, diye ekliyor. ATG-17 (CM-102; YG-11)

❖ **İleri geri konuşmak (söz etmek, laflar etmek)**

Ben öne çıktım, “*İleri geri konuşursam* CM-30 (MM-404; YG-156; YK-72)

❖ **İleri gitmek**

“Daha *ileri gittiniz*, hani dayılarınızdan ATG-21 (YG-69; YG-360; BOAD-159)

❖ **İleri götürmek**

.... yiyip içme işi sona erince yüzüzlüğü *ileri götürdüm*,” dedi ATG-127

❖ **İleri sürmek**

.... alaturka musikisinin büyük günahı olduğunu *ileri sürüyordu*. ATG-65 (CM-161; MM-291; YG-77; YK-135; BOAD-120)

❖ **İleri varmak**

Velo Dayı, Cano 'ya bakmadan *ileri vardı*, CM-157 (MM-316)

❖ **İlgi çekmek (uyandırmak)**

.... umut, içimde bu işe karşı heyecan ve *ilgi uyandırıyor*. ATG-23 (YK-144)

❖ **İlgi göstermek**

Nihat Yöndeş, mektubunda köyün su işine büyük *ilgi göstermiş*. ATG-45 (CM-91)

❖ **İlham etmek (vermek)**

Bu ziyafeti Halim Bey'e kimin *ilham ettiği* anlaşılıyor. ATG-163 (YG-342)

❖ **İlişgi kalmamak**

Gayri Şih Mahmut'un oğluyla *ilişğiniz kalmamıştır*. CM-103

❖ **İlişğini kesmek**

Sonra kasabadan tamamen *ilişğini kesmiştir*. ATG-10

❖ **İllallah dedirtmek**

“Bütün köye *illallah dedirtmiş*...” ATG-113

❖ **İmamkayığına binmek**

Ahdim olsun onları da sizi de gömmeden *imamın kayığına binmeyeceğim*. YG-25

❖ **İmana gelmek**

Lakin subay *imana gelmezdi*: MM-321 (YG-201; BOAD-62)

❖ **İmanı gevremek**

Kazma sallamaktan *imanın gevrer*. YG-155

❖ İmanı yok

Adam, “Yürü **imanı yok!**” diye vuruyordu hayvana. YG-190 (BOAD-80)

❖ İmdada (imdadına) koşmak (yetişmek)

Balıkçı İdris, **imdadıma yetişiyor**. ATG-57 (CM-113; MM-18)

❖ İmkân vermek

Partizan idarelere **imkan verdiği** görülür. YG-352

❖ İmtihan vermek

Aşıklık hünerini kullanacak, **imtihan vereceksin**. MM-64

❖ İmtihana çekmek

Beni bi’ yol **imtihana çek** hele! YG-31

❖ (Bir şeye) imza atmak

“Sen de mühür basar, **imza atarsın** olur biter.” YG-70

❖ İmza toplamak

.... kuşağından bir kağıt çıkardı: “Aha beş köyden **imza topladık**.” YG-283

❖ İmza vermek

Memo silahları teslim aldığına **imza verip** erleri geri gönderdi. MM-296

❖ İn cin yok

Köy tüm yağmalanmıştı. **İN cin yoktu** dolaşan. CM-47

❖ İn misin cin misin (İP)

İN misin cin misin, yoğsam güvercin misin? MM-71 (YG-52)

❖ İnkârdan gelmek

Allah’ını, Muhammed’ini **inkârdan gelen** ATG-187 (CM-81)

❖ İnme inmek (İP)

İNme inmişti. Ne konuşabiliyor ne de kolunu bacağını oynatabiliyordu. YG-427

❖ İnsafsızlık etmek

Yalnız Köy Enstitüleri bahsinde biraz **insafsızlık ettiniz** hoca. YG-349

❖ İnsan gibi

.... ağanın zulmünden kurtarıp **insan gibi** yaşatmak istediğini MM-414 (YK-12)

❖ İnsan içine çıkmak

Zaten **insan içine çıkacak** yüzüm kalmamıştı, diyormuş. ATG-160 (YG-62)

❖ İnsanda akıl bırakmamak (koymamak)

.... hüsnünün büyüünü öyle arttırmıştır ki **akıl komaz insanda**, dedi. MM-173

❖ (Birini) ipe çekmek

Şih Sayıtlı ile birlikte şih babomu da yağlı ipe çekmişlerdir. MM-39 (YG-24)

❖ İpek gibi

İpek gibi döküldü ellerinden. YG-221 (YK-90)

❖ İple çekmek

Terhisimi iple çeker oldum. CM-77

❖ İpliği pazara çıkarmak

.... Seyit Vehhap'ın ipliğini pazara çıkarmıştır. MM-176 (YG-96; BOAD-151)

❖ İstavroz çıkarmak

Kadıncağz korkusundan habire istavroz çıkarır. ATG-72

❖ İstif etmek (İP)

“Torbaları onların üzerine istif etsinler,” dedi. ATG-110 (YG-169)

❖ İstifayı basmak

Basarım istifayı... Senin kâhyan olurum. ATG-171

❖ İstifini bozmamak

Azbet ağası Huso heç istifini bozmadı. MM-98

❖ İsyen bayrağı (bayrağını) açmak (çekmek)

İki ay geçmiş, Şih Sayıtlı isyen bayrağını açmış. CM-69

❖ İş açmak

Yarın daha ne işler açacağını kestirmek mümkün değildir. MM-97

❖ İş çevirmek

Bunca işi çevirenin ufak tefek, suratsız biri olacağını kim umar? ATG-82

❖ İş çıkarmak

Elimizden öyle iş çıkardı ki MM-417 (YG-176; YK-161)

❖ (Birine) iş düşmek

.... yangın söndürmede bize de iş düşecek. ATG-1 (MM-274; YG-100; YK-164)

❖ İş görmek

Delikanlılardan biri, “Anadan doğma soyunsan daha rahat iş görüydün,” diye bağırdı. ATG-115 (CM-103; MM-257; YG-70; BOAD-17)

❖ İş işten geçmek

.... lakin o zaman iş işten geçmiş olacak. CM-146 (YG-44)

❖ İş karıştırmak

İş karışırsam canım yanmaz. YG-391

❖ **İş sarpa sarmak**

Avcı Nuri, *işin* daha fazla *sarpa sarmaması* için şakayı tadında kesti, bize döndü
.... ATG-27 (MM-294; YG-48; BOAD-43)

❖ **İş tutmak**

Ondan kurtulmak isteyenler başka *işler tutmuşuzdur*. ATG-132 (CM-30; MM-67;
YG-44; YK-13; BOAD-63)

❖ **İş yapmak**

.... *kapışmaktan iş yapmaya* fırsat bulamamışlar. ATG-27

❖ **İşaret vermek**

.... *eliyle işaret verecekti*. ATG-56 (CM-15; YG-179; YK-98)

❖ **İşbaşı yapmak**

.... *parası olanlar, ertesi gün işbaşı yapmazdan önce* YK-70

❖ **İşe karışmak**

Osmanlı'nın *işe karışması* hiç iyi olmamıştır. MM-291

❖ **İşe yaramak**

Biraz harapçadır ama *işe yarar*. ATG-10 (YG-404)

❖ **(Birine) işi düşmek**

Günün birinde Müezzinoğlu'na *işimiz düşerse* o da hatırımızı saymaz. YG-110

❖ **İşi pişirmek**

Hacı Kadir'in oğluyla *işi pişirmiş*. YG-43

❖ **(Birinin) işi rast gitmek**

"İnşallah şehirde *işimiz rast gider*," dedim. CM-105 (MM-61; YG-26)

❖ **İşi sağlama almak**

Eyisi mi herifi evden uzak tut, *işi sağlama al!* BOAD-110

❖ **İşi tatlıya bağlamak**

.... *hanımın eteğini tutup Yonca Kız'ın ağzına değdirerek işi tatlıya bağladı*. YK-55

❖ **İşi yokuşa sürmek**

"Bakarsın *işimizi yokuşa sürer!*" diye yakardı. MM-405

❖ **İşi yolunda (tıkırında) gitmek (olmak)**

Ahmet ellerini ovuşturdu. *İşler yolunda gidiyordu*. YG-220

❖ **İşin içinde iş var**

"Baksana *işin içinde iş varmış*." YG-253 (YK-164)

❖ **İşin içinden çıkmak (sıyrılmak)**

.... ödülü verip **işin içinden sıyrılmaya** ehven gördü zahar..." BOAD-155

❖ **İşin içinden çıkamamak**

Komiser bu karışık **işin içinden çıkamayacağını** anladı. YK-169

❖ **İşin mi yok**

"**İşin mi yok** be kardaşım?" ATG-121

❖ **İşine bak!**

"**Sen işine bak!**" YG-180

❖ **İşine gelmek**

.... "Yörük'le bozuşmak hiçbirinin **işine gelmez,**" dedi. ATG-136 (YG-191)

❖ **İşini bilmek**

Her mesleğin erbabı **bilir işini** kardaşım... ATG-186 (YG-273)

❖ **(Birinin) işini bitirmek**

Misyonerin **işini bitirmişler.** ATG-51 (CM-48; MM-194)

❖ **İşitmezliğe getirmek (işitmezlikten gelmek)**

Huso söyleneni işitmezlikten gelmiş. MM-443

❖ **İşten (bile) değil**

Ansızın bastırıp defterini dürmek **işten değildir,** dedi. MM-360-361

❖ **İt sürüsü kadar**

İt sürüsü kadar adamı var. ATG-153

❖ **İte kaka (İP)**

Yakalayıp **ite kaka** sürüdüler. MM-303

❖ **İtibar görmek**

.... Şih Abuzer'in mutemet adamı olarak **itibar göreceğine,** MM-184 (YK-72; BOAD-21)

❖ **İtibardan düşmek**

.... halk ve münevverler nezdinde **itibardan düştüğü**YG-330

❖ **İtişip kakışmak**

Onlar da **itişip kakışarak** kapışıklardı. CM-73 (MM-275; YG-403)

❖ **İyi etmek**

Sabire'nin kurşun yarasını, senin kömür gözlerinin ateşi dağılayıp **iyi etmiştir.** MM-173-174 (YG-67; YK-104; BOAD-74)

❖ İyi gelmek

*Benim elma şarabı da gönül yarasına **iyi gelir**. YG-115 (YK-116)*

❖ İyi gitmek

*Köşkte işlerin **iyi gittiğini** müjdeleyerek başladı söze. ATG-181 (MM-330)*

❖ İyi ki

*“**İyi ki** gidip karısından almamış öfkesini...” dedim Ali Efe’ye. ATG-47 (YG-295)*

❖ İyi olmak (İP)

*Lakin Dersim’in işlerine karışmaması **iyi olur**. MM-271*

❖ İyi saatte olsunlar

*Geceleri kalkar, dolaşmış. “**İyi saatte olsunlar**’la konuşmuş.” ATG-17*

❖ İyiden iyiye (İP)

*“Sen işi **iyiden iyiye** ilerlettin!” YK-161*

❖ İyiliği dokunmak

*Ne var ki bana bunca yıl **iyiliği dokunan** komutanıma karşı CM-75*

❖ İyilik görmek

*.... Kemal Paşalıdan da çok **iyilik görmüşler**. CM-46 (MM-264; YG-106)*

❖ İyisi mi

***İyisi mi**, yeni muhtar seçilesiye değin işi erteleyelim. ATG-30 (CM-29; MM-164; YG-60; BOAD-97)*

❖ İz sürmek

*Üç yıl begin, aganın adamları **izimizi sürdü** dağ taş. CM-17 (MM-67)*

❖ İzin almak

*.... bundan böyle obanızda pazarcılığa **izin alayım**.” MM-56 (YG-145; YK-104)*

❖ İzin çıkmak

***İzin çıkmış** madem, Zeytinciler Koparatifi’ne beni de yaz. ATG-137 (YK-105)*

❖ İzin istemek

*Gidip onları kurtarman için dilekçe yazıp **izin istemiş** benden. CM-78 (MM-73)*

❖ İzin koparmak

*“Ziraat Bankası’ndan kredi **izni koparmak** yetmez kardaşım,” diyor. ATG-110 (MM-350; BOAD-84)*

❖ İzini kaybetmek

*“Üç beş ay dayan, **izini kaybettir** so’na nereye istersen git!” YG-188*

K

❖ **Kabahat işlemek (etmek)**

.... *kaygılı bir ömür sürmesi için ne çeşitten bir **kabahat işlemiş** YG-188*

❖ **Kabak çiçeği gibi açılmak**

*Şu kıza da a'cık göz kulak ol! **Kabak çiçeği gibi açıldı.** YG-20*

❖ **Kabına sığmamak**

*Oysa şıh babomu şadlık içinde **kabına sığmaz** bulurlar. MM-21 (YG-57)*

❖ **Kabuğuna çekilmek**

*Kuşkuya düştü mü de **kabuğuna çekilir**, yapılanlara seyirci kalır. YG-351*

❖ **Kaç zamandır**

***Kaç zamandır** kendisine damadıyla haber yolluyordu. YG-428*

❖ **Kaçın kur'ası (İP)**

***Kaçın kurası** olduğunu hep biliriz. YG-304*

❖ **Kadeh kaldırmak**

*"Nemide'nin sağlığına!" diye **kadehini kaldırdı** Tevfik. ATG-181 (YG-200)*

❖ **Kadeh tokuşturmak**

*Müezzinoğlu, Hulusi Efendi'yle **kadeh tokuşturup** YG-366 (BOAD-111)*

❖ **Kadere boyun eğmek**

*"Seni sevmişse **kadere boyun eğer** ben gibi." CM-193 (MM-173)*

❖ **Kadife gibi**

***Kadife gibiydi** teni. YG-221*

❖ **Kadrini bilmek**

*Para ile satın alan herif **kadrini bilmez**, CM-34 (MM-73; YG-40)*

❖ **Kafa (kafayı) çekmek**

*Yirmi bin liraynan bütün kasaba bir yıl **kafayı çeker**. ATG-19 (YG-79; BOAD-80)*

❖ **Kafa kafaya vermek**

*.... **kafa kafaya virip** hork mork deye işi müzakere etmesini bilirlermiş." ATG-21
(MM-31; YG-46; BOAD-55)*

❖ **Kafa patlatmak**

*.... **kafa patlatmalarım** tüm boşuna imiş. CM-86 (BOAD-131)*

❖ **Kafa (kafasını) şişirmek**

*"Yetti **kafa şişirdiğin!**" YK-25*

❖ **Kafa tutmak**

Elimi öpeceğine kalkmış kafa tutuyor. YG-40

❖ **Kafa yormak**

Fukara buna kafa yoracak zaman bulamamıştı. CM-80 (MM-355)

❖ **Kafadan atmak**

Kafadan atmamışlar hani bunu. YG-194

❖ **Kafasını ezmek**

Sözünü dinlemezse ez kafasını! YG-20

❖ **Kafasını kırmak**

“Kapıyı kırarsanız ben de sizin kafalarınızı kırarım!” YG-402

❖ **Kafayı tütsülemek (dumanlamak)**

Hepsi iyice dumanlamış kafayı. BOAD-197

❖ **Kafese koymak**

“Senin işin gücün alemi kafese koymak zati.” YG-386 (BOAD-155)

❖ **Kahkaha Atmak (İP)**

Hüsniye, manalı bir kahkaha attı, ATG-39 (CM-92; YK-68)

❖ **Kahkaha (kahkahayı) basmak (koparmak, salıvermek)**

Çentikli de basmış kahkahayı. YG-237 (BOAD-74)

❖ **Kahkahadan kırılmak**

Herkes kahkahadan kırılıyordu. YG-407 (BOAD-166)

❖ **Kahr (kahrını) çekmek**

Zerrece aklın olsa şu eniklerinle kahrını çekecek MM-259 (YG-120)

❖ **Kahrından ölmek**

Kahrımdan ölecek miyim sanıyorsun? YG-23

❖ **Kalıbını basmak**

Böyle olduğuna da kalıbımı basarım. ATG-61 (MM-36; YG-392; BOAD-131)

❖ **Kalbi çarpmak**

Kalbim çarparak sokuluyorum. ATG-74

❖ **Kale gibi**

.... “Komlar kale gibiymiş,” dedi, CM-152

❖ **Kalkıp kalkıp oturmak**

Ağa kalkıp kalkıp oturdu. CM-81 (YG-361)

❖ **Kalleşlik etmek**

*Meğer biz yokken Sorikoğlu **kalleşlik edip** değirmeni basmış CM-31 (YG-175)*

❖ **Kalp (kalbini) kırmak**

*Ola ki **kalbini kıra**... MM-131 (BOAD-86)*

❖ **(Şuna veya buna) kalsa (kalırsa)**

*“**Bana kalırsa**, ona ‘Hükümetin Horozu’ adını ATG-79 (YG-98; BOAD-232)*

❖ **Kambur üstüne kambur (kambur kambur üstüne)**

*Eskisinden beter olacaklar. **Kambur kambur üstüne**. ATG-134*

❖ **Kamburu çıkmak**

***Kamburu çıkmış**, şimdi seccadeye yüz sürecektir zamanı onun. YG-30*

❖ **Kana boyamak (bulamak)**

*Şimdi var git, elimi **kana boyamadan!**.. dedi. MM-92 (YG-81; BOAD-50)*

❖ **(Birine, bir şeye) kanat germek**

*İyi bir aғamız olsa bize **kanat gerse** fena mı ola? CM-144 (MM-45; YG-317)*

❖ **(Birini) kanadı altına almak**

*.... sizi şıhlara, ağalara karşı **kanadı altına alır**, CM-158 (MM-260)*

❖ **Kan akıtmak (İP)**

*Boş yere **kan akıtılmayacak**. MM-300*

❖ **Kan akmak**

*.... burada **kan akanda** hesabı elbet sorulur. CM-204-205 (MM-299)*

❖ **Kan dökmek**

*.... Alevi **kanı döken** Osmanlı padişahına baş kaldırdığı, MM-32*

❖ **Kan revan içinde**

*Hayvancağız “**kan revan içinde**” bütün gün sersem sersem ATG-79 (CM-182)*

❖ **Kan ter içinde**

*.... “Sağ ol” deyip dağılmadan müdür, **kan ter içinde** gelmiş yanlarına. ATG-96*

❖ **(Bir şeye) kanaat getirmek**

*... hak söylediğine **kanaat getirende** Şih Persin’den davacı olmak dilemiş. MM-194*

❖ **Kancayı takmak (atmak)**

*Müdür bey, **takmış kancayı** öğretmene. ATG-96 (YG-96)*

❖ **Kanat çırpma**

Sonra kanatlarını çırparak “ööörööö...” diye uzun uzun öttü ATG-80 (YG-246)

❖ **Kanı donmak (çekilmek)**

Damarlarımdaki kanın çekildiğini hissediyorum. ATG-169 (MM-145)

❖ **Kanı ısınmak**

Kanım ısınmıştı sana Çancı. CM-44

❖ **(Birine) kanı kaynamak**

Bir anda kanımız kaynadı birbirine. CM-55 (MM-190; YG-156; YK-28; BOAD-108)

❖ **Kanına dokunmak**

.... Şih Sayıtlının oğluna kul olmak, kanıma dokanır CM-104 (YG-32)

❖ **Kanına girmek**

Burda kalırsanız kaçışımı sizden bilip kanınıza girmeye kalkarlar. MM-156 (BOAD-109)

❖ **Kanını kaynatmak**

İzmir’e gideceğimiz haberi kanımı kaynatmaya başlamıştı. ATG-84 (YG-28)

❖ **(Birinin) kanını kurutmak**

Fukaralığın, kulluğun Kerbela olup kanımızı kuruttuğu yetmez mi MM-162

❖ **Kanlı bıçaklı olmak**

.... neredeyse bütün köyliyle kanlı bıçaklı olacaktım.” ATG-112 (MM-203)

❖ **Kanlı yaş (yaşlar) dökmek**

Benim de gözümde kanlı yaş dökülürdü. MM-103

❖ **Kantarın topunu kaçırmak (İP)**

“Kantarın topunu kaçırmışız kardaşım...” ATG-78

❖ **(Bir yere) kapağı atmak**

Dölyunağı’na kapağı attık mı selamet... YG-463

❖ **Kapana düşmek (girmek veya kısılmak veya koymak veya tutulmak veya yakalanmak)**

“Bu dürrü turşuluk muşmula uğruna düşmüş kapana.” YG-414

❖ **Kapanın elinde kalmak**

.... malının mülkünün kapanın elinde kalacağını, YG-13

❖ **Kapı dışarı etmek (atmak)**

Yenimden tuttuğu gibi kapı dışarı etti beni. YG-114

❖ **Kapı gibi**

Kapı gibi kanun çıkarmış. YG-393

❖ **Kapı kapı dolaşmak (gezmek)**

Devrisi gün kapı kapı dolaşarak alacaklılardan CM-80

❖ **Kapıyı açmak**

Önce Fatma açtı kapıyı. YG-116

❖ **(Birine) kara çalmak**

.... alnımıza kara çalınmasına da seyirci kalacak MM-440 (YG-392; BOAD-79)

❖ **Karaborsaya düşmek**

Tüm mallar karaborsaya düştü. YG-459 (YK-72)

❖ **Karalar bağlamak (giymek)**

Dağ taş yüreğimizle yanıp yasımızla karalar bağlayanda MM-290 (BOAD-184)

❖ **Karanfili sıkamak**

Yoksa senin de sıkıyor mu karanfilin? YG-175

❖ **Karanlık basmak (çökmek)**

Ahmet karanlık basmadan kasabaya girmek istemediği için YG-216

❖ **Karar vermek**

Karar vermek için işi müzakere etmesini bilirlermiş. ATG-21 (CM-85; MM-31; YG-66; YK-86; BOAD-77)

❖ **Karara varmak**

Tevfik, ani bir karara varmış gibi henüz yaktığı sigarasını ATG-172 (CM-86)

❖ **Karı gibi**

“Koskoca heriflerin korkudan karı gibi bağırıp titrediklerini bilirim ben.” YG-159

❖ **Karılık etmek**

.... ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederci. CM-28 (MM-168)

❖ **Karın doyurmak**

.... kaptanlara tayfalık etmekle artık karnımızı doyuramıyoruz. ATG-179 (CM-91)

❖ **Karış karış bilmek**

“Bu sokakları **karış karış bilirim** ben,” diyor Tevfik. ATG-86

❖ **Karış karış dolaşmak**

Gelenler demiryolu için her yanı **karış karış dolaştılar**, ölüp biçtiler. YG-73

❖ **Karşı çıkmak/gitmek (İP)**

“Neye zahmet edip **karşı çıktınız** CM-154 (MM-20; YG-81; YK-15; BOAD-149)

❖ **(Birine) karşı durmak**

Tevfik, “Doğru ama bu kalabalığa nasıl **karşı durulur?**” ATG-138 (CM-30; MM-22; YG-100)

❖ **(Birine) karşı gelmek**

.... emrine **karşı gelmek** kimin haddine? ATG-10 (CM-24; MM-98; YG-109; YK-56)

❖ **Karşı karşıya gelmek**

Karşı karşıya gelende bir kılıç çalmış, ikiye biçmiş padişahı yiğit Paşa. CM-17

❖ **Karşı koymak**

.... kolumla **karşı korum** sana,” dedi. CM-40 (MM-294; YG-95; BOAD-177)

❖ **Karşı olmak**

Sorikoğlu’na **karşı olanlar** Cano’nun değirmeninde toplandılar. CM-114

❖ **Karşılık vermek**

Boğuk bir sesle **karşılık verdi**: ATG-41 (CM-16; MM-59; YG-79; YK-43; BOAD-12)

❖ **Karşısına çıkmak (İP)**

.... **karşısına çıkan** ayı ile boğuşmak zorunda kalmış. ATG-23 (CM-19; MM-112)

❖ **Karşısına dikilmek**

Ayrılık ölüm olup **karşımıza dikilende** CM-184 (MM-32; YG-394)

❖ **Kasavet çekmek**

.... ‘Heç **kasavet çekmeye**,’ demiştir. MM-208 (BOAD-50)

❖ **Kasıp kavurmak**

Menderes boyunda bir düğüne hazırlanma sıtması **kasıp kavuruyordu** evleri... BOAD-175

❖ **Kaskatı kesilmek**

Rüzgârın ayazından boynu **kaskatı kesilirdi**. CM-49

❖ (Birine) kasti olmak

.... canıma **kasti olmadığımı**, uğruma canın adadığını bilip MM-175 (YG-465)

❖ Kaş göz etmek

Müezzinoğlu **kaş göz ederek** yapma bir serzenişle YG-315

❖ Kaş yıkmak

.... babom heç hoşnut görünmezdi; **kaşlarını yıkar**, dolaşırdı. MM-26 (YG-182)

❖ Kaşla göz arasında

.... **kaşla göz arasında** kulağımı dişlemesin mi! CM-14 (MM-87; YG-143)

❖ Kaşı (kaşları) çatılmak

Tevfik'in **kaşları çatıldı** ATG-99 (CM-11; MM-75; YG-17; YK-33; BOAD-13)

❖ Kaşık düşmanı (İP)

.... açıl da yol göster konuğumuza **kaşık düşmanı!** MM-161 (YK-71)

❖ Kaşlarını çatmak

Kadı **kaşlarını çatıp**, MM-276 (YK-43; BOAD-81)

❖ Katır gibi

"**Katır gibi** diklenip durma?" YG-400

❖ Kav gibi

Sıcak soluğu soluğuma karışanda **kav gibi** yanıp tutuştu, MM-148

❖ (Birine) kavuk sallamak

"Bu hıyar oğlanın bi halt edeceği yok a, **kavuk sallıyoruz** işte..." BOAD-50

❖ Kaya gibi

"Namert **kaya gibi** dikilmiştir karşımıza!" deyi anlattı Halo: MM-410

❖ Kayda geçirmek

Kadı bu sözleri **kayda geçirtti**. MM-281

❖ Kayıplara karışmak

Az sonra Hüsnüye de bohçasını kaptı, **kayıplara karıştı**. BOAD-235

❖ Kaza atlatmak

"Evet efendim, Menekşe Hanım küçük bir **kaza atlattı**." BOAD-66

❖ Kaza geçirmek

Remzi, **kaza geçirdi**, ağzından burnundan kan boşanıyor. YG-231 (BOAD-45)

❖ Kazaya uğramak

.... pek çoklarının kaşı, gözü, bıyığı **kazaya uğradı**. ATG-156

❖ **Kazık gibi**

*Ceyran **kazık gibi** çakılmış sanki yere, kımıldamaz. CM-16*

❖ **Kazık kadar**

***Kazık kadan** üç dene karısınız evde... BOAD-83*

❖ **Kedi gibi**

*Merdivenleri, **kedi gibi** hilekar, sessiz tırmandı. YG-267*

❖ **Kefeni yırtmak**

*.... and olsun ki yiğit, **kefeni yırtmıştır**. CM-181 (YG-73; YK-129)*

❖ **Keklik gibi**

***Keklik gibi** sektim, güvercin gibi uçup gezdim. MM-146*

❖ **Kelepçe vurmak (takmak)**

*Karakolda bileğine **kelepçe vurup** MM-96 (YG-188)*

❖ **Kelle götürmek**

*Acelemiz yok bizim, **kelle götürmüyoruz**. YK-39*

❖ **Kelle kulak yerinde**

*“Sami Bey’i görme... **Kelle kulak yerinde**. ATG-95*

❖ **Kem küm etmek**

*Şih Persin, **kem küm edip** kendini temize çıkarmak istediye de MM-48*

❖ **Kemikleri sızlamak**

*Yuvasını dağıtıp mezarında **kemiklerini sızlatma**. CM-31 (MM-230)*

❖ **(Birin) kemiklerini kırmak**

*.... Güllü çeneye daldığımızı görürse **kemiklerimizi kırmaya** kalkar.” YG-18*

❖ **Kendi kendine gelin güveyi olmak**

*“**Kendi kendine gelin güveyi olmuş...**” dedi. YG-43 (BOAD-29)*

❖ **Kendinden geçmek**

*“Ah keşke bir defacık sarhoş olup da **kendimden geçseydim**. ATG-90 (CM-179; MM-148; YK-132; BOAD-126)*

❖ **Kendine gel!**

*“**Kendine gel** herif! Dövüşecek zaman mı şimdi?” YG-188 (BOAD-136)*

❖ **Kendine gelmek**

*Üç gün **kendime geledim**. ATG-14 (CM-179; MM-91; YG-242; BOAD-53)*

❖ **Kendini alamamak**

*Kapıdan çıkarken, “Seçim günü görürsünüz Hanya’yı Konya’yı,” gözdağını savurmaktan da **kendini alamadı**. ATG-31 (MM-86; YG-366; YK-176; BOAD-37)*

❖ **Kendini beğendirmek**

*Menekşe’nin **kendini beğendirmeye** çalıştığı belli bir delikanlı BOAD-27*

❖ **Kendini beğenmek**

*“**Kendini beğenmişlerin** şımarık kızından başka ne beklenir?” BOAD-47*

❖ **Kendini bırakmak**

*Kaymakam rahat koltuğa **bıraktı kendini**: YG-318 (BOAD-34)*

❖ **Kendini bilmek**

*.... **kendini bilmez** şıhlar, ağalar, beyler birleşip CM-20 (BOAD-221)*

❖ **(Bir yerden) kendini dar atmak**

***Kendimi** samanlıktan **dar attım** dışarıya. CM-47*

❖ **Kendini ele vermek**

*Karnındaki piçi düşürmeye kalkanda **kendini vermiştir ele**. MM-132*

❖ **Kendini göstermek**

*“**Hadi bakalım göster kendini...**” ATG-85 (YG-47; YK-80; BOAD-213)*

❖ **Kendini kaptırmak**

*Bir var ki Elif Ana’ya **kendini kaptıran** kancıklar, MM-241 (YG-101; YK-21)*

❖ **Kendini naza çekmek**

*Hacı Kadir **kendini naza çekti**, sırtını yan döndü kıza, YG-397*

❖ **Kendini sıkmak**

***Kendimizi sıkıp** nahak yere terlemeyelim. YG-162*

❖ **Kendini (birini) temize çıkarmak (çıkartmak)**

*.... **kem küm edip kendini temize çıkarmak** istediye de MM-48 (YG-296)*

❖ **Kendini toparlamak (toplamak)**

*Müezzinoğlu **kendini toparlamıştı**, YG-53 (YK-131; BOAD-48)*

❖ **Kendini tutamamak**

*Tevfik, **kendini tutamadı**, “Desene müdür,” diye bağırdı, ATG-100 (CM-40; MM-64; YG-127; YK-31; BOAD-20)*

❖ **Kendini tutmak**

Kendimi tutmadım, “vah dayım, vah kurban dayım, arslan dayım,” diye dövünerek ağladım. CM-78 (MM-110; YG-30; BOAD-27)

❖ **Kendini yemek**

*Bense komutanımdan haber gelmez, diye **yedim kendimi**. CM-128 (MM-136)*

❖ **Kendini yiyip bitirmek**

*Zavallı, bir aşağılık duygusu ile **yemiş bitirmiş kendini**. ATG-59*

❖ **Kesenin ağzını açmak**

*Çamlık Derebeyi gerekirse **kesenin ağzını açabileceğini** hissettirir biçimde “Bir kolayı bulunur, sıkılma bey,” dedi. ATG-84 (MM-347; YG-78; BOAD-127)*

❖ **Kesip atmak**

*Lakin şimdiden **kesip atmak** doğru değildir. MM-24 (YG-147)*

❖ **Kestirip atmak**

*“**Kestirip atma** öyle...” ATG-68*

❖ **Keyfi bilmek**

*“**Keyfiniz bilir**, benim bir itirazım yok,” dedi. YG-417*

❖ **Keyfi gelmek**

***Keyfim gelende** türküye durduğumu bilirlerdi. CM-45*

❖ **Keyfi kaçmak**

*Fakirliklerine bakarak **keyifleri kaçtı** mı, soluğu benim sığınakta alırlar. ATG-17*

❖ **Keyfine bakmak**

*Bedel paranı çıtır çıtır yer, **keyfine bakarsın**. CM-62 (MM-69; YG-50; BOAD-141)*

❖ **(Bir şeyin) keyfini çıkarmak**

*Kişi Osmanlı diyarında yaşayacak ki dünyanın **keyfini çıkara...** MM-137 (YG-233)*

❖ **(Birin) keyfini kaçırmak (bozmak)**

*Bu olay ziyafetin adeta **keyfini kaçırdı**. ATG-187 (CM-101; MM-20; YG-21; YK-39; BOAD-220)*

❖ **Keyif çatmak**

*Varsan baksan yiyip içip **keyif çatıyordur**. YG-436*

❖ **Keyif sürmek**

*Gençliğimizin on beş gün **keyfini sürdük** sürmedik CM-102 (MM-100; YG-261)*

❖ **Kıç atmak**

*Bu kez **kıç atarak** beni düşürmeye savaştı. CM-14*

❖ **Kıçı kırık (İP)**

*Kalkar da **kıçı kırık** bi çavuşun peşinden gider mi? YG-193*

❖ **Kıçın kıçın gitmek**

*.... paydos zamanı yaklaştı mı, **kıçın kıçın gider**; YG-181*

❖ **Kıkır kıkır gülmek**

*.... kendini tutamıyor, **kıkır kıkır gülüyordu**. YG-271 (YK-21)*

❖ **Kılı kıpırdamamak**

*Şimdiyecek çok hayvan öldürdüm **kılım kıpırdamadı**. ATG-188 (MM-154; YG-370)*

❖ **Kılıç kuşanmak (takmak)**

***Kılıç kuşanıp** at tepmişlerdir. MM-33 (YG-477)*

❖ **(Birinin) kılına dokunmamak**

*.... “Hiç kimse **kılınıza dokunamaz**.” CM-156 (MM-174; YG-383)*

❖ **Kılına halel gelmemek**

*Şih Sayıtlıya uymazsanız Dersim’in **kılına halel getirilmeyecek**, CM-192*

❖ **Kılını (bile) kıpırdatmamak (oynatmamak)**

*Şihinden destur almayanda maraba **kılını oynada**? diye soranda MM-67*

❖ **Kılıçtan geçirmek**

*.... günahsız kadınları, çocukları **kılıçtan geçirmişlerdi**. CM-20*

❖ **Kına gibi**

*.... Senin değirmeninde buğday bereketlenir, un **kına gibi** olur,” CM-27-28*

❖ **Kına (kınalar) yakmak (koymak, sürmek, vurmak, yakınmak, yakılmak)**

*.... “Beni unutsa **kınalar yakardın** değil mi rezil? YG-21 (BOAD-178)*

❖ **Kıpkırmızı kesilmek (olmak)**

*Nemide beni görünce **kıpkırmızı kesildi**. ATG-189 (MM-207; BOAD-230)*

❖ **Kır boynunu!**

*“**Kır boynunu**, içeri git, gözüm görmesin!” YG-39*

❖ **Kıran girmek**

*Bugünden işe dört elle sarılmazsak kış basanda perişan oluruk, insanımıza hayvanımıza **kıran girer**. MM-335 (YG-393; BOAD-128)*

❖ **Kırılıp dökülmek**

*Güllü genç bir yosma gibi **kırılıp dökülerek** sitem etti. YG-48 (BOAD-52)*

❖ **Kırıp dökmek**

*Gizli silah arama bahanesiyle **kırıp dökmediği** çanak çömlek, sandık, MM-427*

❖ **Kırıp geçirmek**

*.... güldürücü hareketleri sarhoş konukları **kırıp geçiriyordu**. YG-313*

❖ **Kırış kırış olmak**

*.... yüzüne güleç bir biçim vermeye çalıştı, **kırış kırış** oldu suratı. YG-160*

❖ **Kırk bir (buçuk) kere maşallah!**

*“Tüh, tüh, kırk **bir kere maşallah**, güneş yanığı ne de yaraşmış.” YG-217*

❖ **Kırk yılın başı/başında (İP)**

*.... “**Kırk yılın başında** kasabanın eline geçmiş bir eğlence ATG-138 (MM-163)*

❖ **Kıskıvrak yakalamak (bağlamak)**

*Profesör bir sualiyle **kıskıvrak yakalamıştı** beni... ATG-166 (MM-289)*

❖ **Kismet (kısmeti) çıkmak**

*Güllü, hazır kızın karşısına **kısmeti çıkmışken** onu baş göz ediver... YG-44*

❖ **Kismetini bağlamak**

*Biri büyü yaptı da **kismetini** mi **bağladı** hey Memo? CM-91*

❖ **Kış basmak**

*Bıldır ağır **kış basanda** yiyecek arpa ekmeği mi buldular? CM-117 (MM-317)*

❖ **Kış kıyamet (İP)**

***Kış kıyamette** ortada kalırık da acımızdan ölürük! CM-141*

❖ **Kıt kanaat (geçinmek) (İP)**

***Kıt kanaat geçiniyorlardı**. YK-78*

❖ **Kıtır atmak**

***Attın gene kıtırı** Nuri Ağabey. ATG-114*

❖ **Kıvamına (kıvama) gelmek**

*“Tam da **kıvamına geldi**di.” YG-196*

❖ **Kıyamet kopmak**

.... *aşağıdan bir alkış, bir kıyamet koptu. YG-354 (BOAD-158)*

❖ **Kıyamet mi kopar?**

Ay sonuna dek çalışmadan paramı verse kıyamet mi kopardı? YG-195

❖ **Kıyametler koparmak**

.... *üstüne kuma olur korkusuyla kıyametleri kopardı.” ATG-197 (BOAD-26)*

❖ **(Birinin veya bir şeyin) kıymetini bilmek**

Kadının kıymetini bilmemişiz. ATG-108 (MM-73)

❖ **Kız almak**

Çarşı semtinin Gülbucağı'ndan kız alması adet olmuş mu, onu düşün bi... YG-62

❖ **Kız gibi**

On beşinde kız gibi bu mal. CM-165 (MM-224)

❖ **Kız kaçırmak**

.... *önce oba basmış, adam öldürmüş, kız kaçırmışmış. MM-292 (YG-37)*

❖ **Kızılca kıyamet kopmak**

Şafak vakti bir kızılca kıyamet kopar kilisede. ATG-72 (YK-60)

❖ **Kızıp durmak**

Onun kızıp durması keyfimi artırdı. CM-32

❖ **Kibrit çakmak**

Kibriti yeniden çaktım ki altınların sarı ışıltısını göre. CM-204

❖ **Kilit altına almak**

Hayvanını kilit altına al gene. YG-215

❖ **Kim bilir**

Kim bilir kimden duymuşumdur? ATG-37 (YG-81; YK-90)

❖ **Kimin nesi?**

Şarapçı Hidayet, “Boşnak kadın kimin nesiymiş?” diye sordu. ATG-138 (YG-201)

❖ **Kim vurduya gitmek**

Bir gedikte kısıılır, kim vurduya gidersin. CM-126 (YK-75)

❖ **Kin bağlamak**

Lakin eniştelik sebebiyle kin bağlayan, Hamido'yu alt etmesini MM-91

❖ **Kin beslemek (tutmak)**

.... *dayak yiyen Zaza, kin tutmuş, CM-64 (MM-52; YG-47; BOAD-101)*

❖ **Kiraya vermek**

Toprağını, yatağını kiraya verirlermiş. CM-136

❖ **Kirli çıkı/çıkın (İP)**

*Seni **kirli çıkın**, seni... BOAD-89*

❖ **Kitaba el basmak**

*Kadı ikisine de ant verdirip **kitaba el bastırdıktan** sonra MM-279*

❖ **Kocaya varmak**

*Kendinden izinsiz **kocaya varan** kızı da dilerse geri alır. CM-105 (YG-239)*

❖ **Kodese tıkmak**

*Derken efendum **tığmadılar** mi **bizi kodese**? ATG-123*

❖ **Kodesi boylamak**

*.... senin yüzünden **kodesi boylayacak**, yazık... BOAD-79-80*

❖ **Kokusu çıkmak**

*“Ola ki işin altında iş vardır, herhal yakında **kokusu çıkar!** MM-390 (YG-127)*

❖ **Kokusunu (koku) almak (duymak)**

*.... itler uzaktan **kokumuzu almaya**. CM-205 (MM-164; YG-102)*

❖ **Kol gezmek**

*.... oba çevresinde **kol gezip** kuş uçurmadıkları bir yana, MM-195*

❖ **Kolaçan etmek**

*Aşağıya inmeden ortalığı bir **kolaçan etmeliydi**. BOAD-186-187*

❖ **Kolan vurmak (İP)**

*Benim payıma da hergele yetişmiş deli bir aygıra **kolan vurmak** düşmüştü. CM-13*

❖ **Kolayını bulmak**

*Anam da yaptığına pişman. “**Kolayını bul**, ayır beni bu heriften,” diyor. ATG-60*

❖ **(Birine) kolaylık göstermek**

*.... devlet itibarını tazelemek için gerekli **kolaylığı göstereceğinden** eminim,” diyerek bağladım mektubu. ATG-34 (MM-68; YG-64)*

❖ **Kolları sıvamak**

*Mektubu alanda **kolları sıvamışım**, size yurtluk, ala bir yer bulmuşum. CM-136*

❖ **(Birine) kollarını açmak**

*Cano da Cemşido'yu tanımış, sevinip **kollarını açmıştı**. MM-453 (YK-175)*

❖ **Koltukları kabarmak**

*Halo 'nun anlattıkları **koltuğumu kabartır**, yüreğime çarpıntı verirdi. MM-62*

❖ **Kolu kanadı kırılmak**

*Beton yapının icadı da ocakların **kolunu kanadını kırınca** limana gemiler uğramaz olmuş, ne rıhtım kalmış ne mendirek... ATG-12 (CM-79; MM-197; YK-16)*

❖ **(Birinin) koluna girmek**

*Silvana **koluma girdi**. ATG-148 (MM-219; YG-75)*

❖ **(Birinin) konuğu olmak**

*Cenderme Ali 'nin **konuğu olanda** yanlış bir şey konuşup MM-187*

❖ **Konuk etmek**

*Günlerce **konuk ederlerdi** beni. CM-45 (MM-56)*

❖ **Konuk gelmek**

*Gözün aydın, kızın **konuk gelmiş** he? CM-116 (MM-267; YK-82)*

❖ **Kor gibi**

*.... dizlerimin altındaki toprak **kor gibi** yanıyor. ATG-43 (CM-31; MM-28; YG-53)*

❖ **Kor gibi yanmak**

*Hatırıma düştü mü **kor gibi yanar** içim. YG-122*

❖ **Korktuğu başına gelmek**

***Korktuğu başına gelmiş** kadıncağızın. ATG-138*

❖ **Korktuğuna uğramak**

*Şarapçı Hidayet **korktuğuna uğramıştı**. ATG-116 (YG-62; YK-31)*

❖ **(Birine) korku salmak**

*.... büyük bir güç kazanıyorlar, heyula gibi yüreğine **korku salıyorlardı**. YG-364*

❖ **(Birine) korku vermek**

*"Bir şeyden emin olmak ölüm gibi **korku verir** bana... ATG-91*

❖ **Korkuya kapılmak**

*Sırrım gözümünden bilinecek, karnım birden şişip gelişecek **korkusuna kapıldım**. MM-154 (YG-398; BOAD-36)*

❖ **(Birini) koynuna almak**

*N'edek şıh babomuz burnunda incisi küpesi, çenesinde beni olmayan avradı **koynuna almaz**, dedi. MM-122*

❖ (Birinin) koynuna girmek

Hasna müstesna bir şıh kızının koynuna gireceksin! MM-64 (YG-369; BOAD-224)

❖ Koyun koyuna (İP)

Örtüyü aralayıp baktım ki biçareler, baharın ilk günü kanlı güllere donanmış koyun koyuna yatarlardı. MM-449-450 (YK-92)

❖ Kök salmak

.... böyle bir aşirete kök saldığuma onur bulmuşum. MM-244 (YG-103; BOAD-208)

❖ Kök söktürmek

.... ola ki sana kök söktüreler, dedi, keyifle gülerek MM-224 (BOAD-58)

❖ Kökünü kazımak

Balığın kökünü kazımak dedikleri şey bu olsa gerek. ATG-57 (CM-177; MM-35; YG-95; BOAD-22)

❖ Köpük gibi

Köpük gibi yuvarlanıyor kumsala. ATG-109

❖ Körü körüne (İP)

Şıh Persin kendine körü körüne sadakat göstermeyen MM-43

❖ Kötülük etmek (yapmak)

Bu adamlara da iyilik yerine kötülük edersiniz beyim. ATG-134 (CM-121; MM-78; YK-165)

❖ (Birine) kredi açmak

Biner lira da kredi açın. ATG-134 (YK-178)

❖ Kul etmek

Hünerli kişi ne birine kul olur, ne birini kendine kul eder. CM-46 (MM-52)

❖ (Birine) kul köle olmak

.... vaat ile göynünü havalandırana kul köle olur, diyor. ATG-22 (MM-239; YG-67)

❖ Kulağına çalınmak

Şıhımızın kara saçlı, gül nakışlı yavrusuna olan muhabbetinden ötürü savaştan kaçındığı çalınmıştır kulağımıza. MM-32 (YG-49; BOAD-52)

❖ **Kulağına fısıldamak**

*Koluma bütün ağırlığını veren Silvana'yla manastıra doğru çıkarken **kulağına fısıldadım**. ATG-148 (CM-20; MM-31; YG-127; YK-153)*

❖ **Kulağına gelmek**

*Laf bizim **kulağımıza** gelirse, "bak," diyeceğiz. YG-365*

❖ **Kulağına gitmek**

*"Ola ki haber Sorikoğlu'nun **kulağına gide**, CM-135 (MM-97; YG-424)*

❖ **Kulağına inanmamak**

*Bekir şaşkınlıkla doğruldu. **Kulaklarına inanamıyordu**. BOAD-196*

❖ **Kulağına küpe olmak (etmek)**

*Ama gene de şu sözlerim **kulağına küpe ola**. CM-62 (MM-207; YG-33; BOAD-233)*

❖ **Kulağına koymak (sokmak)**

*"Söyleye söyleye kızı, Fatma Ana'nın **kulağına soktum** Ahmet'im," dedi. YG-219*

❖ **Kulağını açmak**

*"Huriye **kulağını aç** da dinle, bak ne söyleyeceğim." YG-126*

❖ **(Birinin) kulağını bükmek**

*Şunun **kulağını büküver** a'cık. YG-122 (BOAD-25)*

❖ **(Birinin) kulağını çekmek**

*.... Ah, sen çok şeytansın, **kulaklarını çekeceğim** senin. ATG-174-175*

❖ **Kulak asmak**

*.... söylenenlere **kulak asmaz** görünüyordu. ATG-22 (MM-62; YG-57; BOAD-57)*

❖ **Kulak kabartmak**

*Bacılar ikide bir **kulak kabartır** çan seslerini dinlerler.... CM-176 (MM-83; YG-46)*

❖ **Kulak kesilmek**

*Hep **kulak kesilmiş**, Cano'nun ağzına bakardık, CM-155 (MM-287; YG-416)*

❖ **(Bir şeye) kulak vermek**

*Vaktinan sözüme **kulak vermedin**. CM-198 (MM-223; YG-15; YK-9)*

❖ **Kulaklarını dikmek**

*Keçi de **kulaklarını dikmiş**, Cemo'nun kucağından doğrulmuştu. CM-95 (YG-209)*

❖ **Kulaktan kulağa (İP)**

.... yataklığa rıza gösterdikleri **kulaktan kulağa** söylenmelidir. MM-69

❖ **Kumar oynamak**

*Ama alın teri üzerine **kumar oynamak** zoruma gidiyor.* YG-176 (BOAD-124)

❖ **Kur yapmak**

*Oradan kışkırtıcı seslerle, pozlarla Hintliye **kur yapmaya** başladı.* ATG-80

❖ **Kurban gitmek**

*Ne var ki cenderme kurşununa **kurban giden** Ke... Uşağının* MM-42 (YK-136)

❖ **Kurban vermek**

.... *Neredeyse seni de **kurban verdiğimizize** inanacağım!"* ATG-156 (MM-18; YG-329)

❖ **Kurban olayım!**

*"Aman hanımefendi," dedim, "**Kurbanın olayım,**"* ATG-127 (CM-77)

❖ **Kurban olmak (İP)**

*Sana kul **kurban olmak** bana düşer.* MM-239 (YK-84)

❖ **(Birinin veya bir şeyin) kurbanı olmak**

*Belki de bunlar İstiklal Mahkemesi'nin hızlı sonuç alma çabasının **kurbanı olmuşlardır.*** MM-461

❖ **Kurdele kesmek**

.... *"Uğurlu kademli, bereketli olsun," diyerek **kurdelayı kestim,** musluğu açtım...* ATG-185 (YK-111)

❖ **Kurdunu (kurtlarını) dökmek (kırmak)**

*"Barda **kurtları dökmek.** Sonunu getirmek daha çok keseye bağlı."* ATG-86 (YG-109)

❖ **(Bir şey) kursağında kalmak**

*Hadi, bari ben önden gireyim de isteği **kursağında kalmasın.*** YG-305

❖ **Kurşun dökmek**

*"**Kurşun döktürür,** büyüü bozarık," diye Şih Abuzer'i yatıştırdı.* MM-128

❖ **Kurşun gibi**

*Başı **kurşun gibi** ağırdı, dilinin üzeri paslıydı.* BOAD-225

❖ **Kurşun sıkamak**

*Sen bir atasıya karşındaki beş **kurşun sıkardı.*** CM-20 (MM-26)

❖ **Kurşun yağdırmak**

*Sorikoğlu'nun adamları **kurşun yağdırırlar**, CM-200*

❖ **(Birini veya bir şeyi) kurşun yağmuruna tutmak**

*Adamları bizi dere içinde bastırıp **kurşun yağmuruna tuttular**. MM-359*

❖ **(Birini) kurşuna dizmek**

*.... harp zamanı **kurşuna dizilmeyi** göze almış, ... ATG-93 (CM-62)*

❖ **Kurt gibi**

*Dişi **kurt kimi** yavuz, ceyran kimi tez ayak etmişim. CM-11*

❖ **Kuruntuya kapılmak**

*Boşu boşuna **kuruntuya kapılıp** ecel terleri dökmüştü. YG-465*

❖ **Kusur etmek**

*Bir Zaza sabah teftişinde küçük bir **kusur etse** yüzbaşı deli olurdu. CM-63 (YG-89)*

❖ **Kusur etmemek**

*"Biz de elimizden geleni yapmakta **kusur itmiyem**." BOAD-43*

❖ **Kusur işlemek**

*Şih Sayıt'a el altından yardım ettiğinden Kemal Paşalı avrada ziyadesiyle yüzsuyu dökmekte, yaltaklık göstermekte **kusur işlememiş**. MM-50 (YG-88; BOAD-152)*

❖ **Kusura bakmamak (kalmamak)**

*Boğuk bir sesle karşılık verdi: "**Kusura bakma** ö'retmen." ATG-41 (CM-55; MM-41; YG-26; YK-20; BOAD-61)*

❖ **Kuş gibi**

***Kuş gibi** yeğnik, Zaloğlu Rüstem gibi yavuz olurdum. CM-12 (MM-55; BOAD-32)*

❖ **Kuşsütü ile beslemek**

*.... beni **kuşsütü ile beslediği** halde iki ay yataktan çıkamadım. CM-181 (MM-22)*

❖ **Kuş uçurmamak**

*Köylere, kasabalara ağ kurmuşlar, anten çekmişler sanırsın. **Kuş uçurmazlar**. CM-84 (MM-108)*

❖ **Kuşku beslemek (duymak)**

*.... Acep ne çıkarı var Ali Reis'in bunda? diye **kuşku duyarlar**. ATG-136 (MM-34)*

❖ **Kuşkusu kalmamak**

*Heçbir şeyden **kuşkum**, korkum **kalmaz**. CM-158 (MM-59; YG-201; BOAD-121)*

❖ **Kuşkuya düşmek**

*.... sözlerimden **kuşkuya düşüp** işin aslını öğrenmeyi kurmuş. MM-175 (YG-351)*

❖ **Kuvvet almak**

*Başaramayınca da **kuvvet almak** ister gibi parmağını şaklatarak ATG-126*

❖ **Kuyruğu kapana kısılmak (sıkışmak)**

***Kuyruğu kapana kıştırmanın** sırası mıydı herif? YG-414*

❖ **Kuyruğunu kısmak**

*.... Ke... Uşağı'nın yüreksiz it gibi **kuyruğunu kısip** kulağı üstüne yattığı heç görülmüş, duyulmuş şey değildir MM-28 (YG-187; YK-139)*

❖ **Kuyruk olmak**

*Dokuz mahallenin iti **kuyruk olup** ardımdan sürünüyor. YG-391*

❖ **Kuyruk sallamak**

*Sana **kuyruk sallaması** boşuna değilmiş. CM-124 (MM-405)*

❖ **(Birinin) kuyusunu kazmak**

*.... kancık şıhlarla birleşip **kuyumuzu kazan** şihına götür MM-207 (YG-14)*

❖ **Kuzu gibi**

*Sudan çıkınca **kuzu gibi** sakın sakın ATG-57 (CM-67; YG-125; BOAD-98)*

❖ **Küçük düşmek**

*“Böyle olanda aşiretin öşrünü toplayan avradı yanında **küçük düşmez** MM-305*

❖ **Küçük düşürmek**

*Bu yarışlarda canımızı dişimize takmamızın tek sebebi, konuk beglerin katında begimizi **küçük düşürmemektir**. ATG-12 (CM-28; MM-20)*

❖ **Küfür savurmak**

*.... “Dinamit kullananın **anasını...**” diye sunturlu bir **küfür savurdu**. ATG-132 (MM-304; YG-328)*

❖ **Kül etmek**

*Dinleyenin bağırını susuzluktan yakacak, **kül edecek** alevli sesler çıkardı deliklerinden. CM-95 (MM-148; YG-130; BOAD-217)*

❖ **Kül gibi**

*.... morarmış yüzü **kül gibi** soldu, kuyruğu kısıldı, “Ne durursunuz?” MM-329*

❖ **Kül olmak**

“Varsın çayır çayır yansın, yanmakla **kül olmaz a,**” derdi. CM-180 (YG-463)

❖ **Külahıma anlat!**

Külahıma annat sen onu! YG-130

❖ **Kütük gibi**

Başım kütük gibiydi, sarılıydı, vücudum ateşler içinde yanardı, CM-181

L❖ **Laf anlatmak**

*Şu çetrefil Boşnak’a bir türlü **laf anlatamadım...** ATG-155 (BOAD-187)*

❖ **Laf anlamaz**

*Müteahhit beg, **laf anlamazdı:** MM-346 (YG-145)*

❖ **Laf etmek**

*Bir gözünü bana kırparak, “Geçen gün de buna benzer bir **laf etmişsin** dükkânın önündeki toplantıda,” dedi. ATG-76 (YG-327; BOAD-177)*

❖ **Laf dinlemek**

.... *Şih Mahmut’un oğluna vermişiz, dedikse de **laf dinlememiştir.** CM-103*

❖ **Laf yetiştirmek**

.... *Ökkeş Dayı ona **laf yetiştirdi.** MM-250 (YG-180)*

❖ **Lafa tutmak**

“**Lafa tutup** geç bıraktırmak değ’mi beni meramın?” ATG-110

❖ **Lafa karışmak**

.... “Sen gene öyle belle öğretmen,” diye **lafa karıştı.** ATG-25 (YG-300)

❖ **Lafı ağzına tıkamak**

*Güllü eliyle Saniye’nin **lafını ağzına tıkadı:** YG-23*

❖ **Lafı değiştirmek**

*Suratını ekşitti, **lafı değiştirmek** için fen memuruna YG-311 (BOAD-37)*

❖ **Lafı dolandırmak**

.... ***lafı dolandırıp** paşadan aldığımız bağışa getirdi. MM-338*

❖ **Lafı döndürüp dolaştırmak**

***Lafı döndürdü dolaştırdı,** kendi adıyla bitirdi. ATG-178*

❖ **Lafı mı olur?**

*Ne şakası müdür? Kulüp’ün **lafı mı olur?** ATG-120 (YG-51; BOAD-61)*

❖ **Lafı uzatmak**

Lafı uzadıyo'sun Murat Efendi... YG-74

❖ **Lafını bilmek**

Biz köylü kısmıyız, lafımızı bilemeyiz. YG-284

❖ **Lafını etmek**

En çok Münevver Hanım'ın lafını ederlerdi. CM-68 (YG-196; BOAD-37)

❖ **Lafını kesmek**

Fato, lafımı kesip, "Hak söylemişim kurban!" MM-155

❖ **Lahavle çekmek (okumak)**

Hacı Kadir lahavle çekti: "Al bu da on paralık..." YG-62

❖ **Lanet okumak**

.... marabayı cenderme zulmü altına düşürdüğüne bin lanet okurdu. MM-389

❖ **Layık görmek**

.... bu şerefi nahiye müdürüne layık gördü. ATG-183 (CM-196; MM-80; YG-88)

❖ **Lazım gelmek (olmak)**

*Benim de suların serpintisinden Silvana'yı korumam lazım geliyor. ATG-148
(CM-174; MM-363; YG-45; YK-62; BOAD-186)*

❖ **Leke sürmek**

.... Gazi Paşalının hükûmatına leke sürdün. CM-208 (MM-67; YG-358; BOAD-97)

❖ **(Birinin) leşini sermek**

"Ule onun ipini çekmedimse n'ola, senin leşini sererim," dedim. CM-32

❖ **(Birini) linç etmek**

Belki de halk linç etmeye kalkacak. ATG-72

❖ **Lügat paralamak**

Kaymakam konuşurkana lügat paralıyo. YG-260

❖ **Lüzum görmemek**

.... gideceğimizi sana duyurmaya lüzum görmemişim. MM-98

M

❖ Mahalleyi ayağa kaldırmak

Gecenin bu vaktinde **mahalleyi ayağa kaldırmanın** alemi ne? YG-402

❖ Mahkemeye vermek

“Yakalanan motorun tayfası **mahkemeye verilecek**, ATG-118

❖ Mal etmek

.... demokrasi hareketini millete **mal etmesi** şarttır,” dedi YG-351 (YK-70)

❖ Mal olmak

Bizim parayla iki yüz liraya **mal oluyor** her biri... ATG-100 (YK-176; BOAD-184)

❖ (Birine) malum olmak

Hazreti Yunus’a tuzak **malum olmuş**, kaldırmış kendini denize atmış. YG-251

❖ (Bir şeyden) mana (manası) çıkmak

Bir **mana çıkmaz** sözlerinden...” diyende Halo gene güldü. MM-61

❖ Mana vermek

.... kendisini gizlice dışarı çağırmasına bir **mana veremedi**. YG-361

❖ Mantar gibi üremek

“Partimiz, **mantar gibi üreyor** Hacı Raif,” dedi, YG-456

❖ Marifet göstermek

“Hele bir ‘Hoş Bilezik’ vurun ki biz de **marifetimizi gösterek**,” dediler. CM-152

❖ Maruz kalmak

İdare heyeti üyelerinin işi yanlış tutmalarından demokrat cephenin ikiye bölünme tehlikesine **maruz kaldığını** söyledi. ATG-177 (YG-329)

❖ Maskara etmek

.... kasabalıya **maskara edecek** bir düzen hazırlıyordu. YG-380 (BOAD-44)

❖ (Birin) maskarası olmak

“Bundan böyle de büyüklerin **maskarası olur** ağam.” YG-385 (BOAD-45)

❖ Masraf etmek

“Postaya **masraf ederik**,” dedi. CM-110 (MM-339; BOAD-177)

❖ Maşallahı var

Kevser’den iyisini mi bulacaklar? **Maşallahı var**. YG-45

❖ Mat etmek

.... Osman Ağa’yı **mat edeceğinden** kuşkusu yoktu. BOAD-23

❖ **Matrağa almak**

*Nahiye müdürü, Nuri 'yi **matrağa aldı**. ATG-64*

❖ **Maymun gözünü açtı**

*Yağma yoktu. **Maymun gözünü açmıştı**. YG-242*

❖ **(Birini) maytaba almak**

*Şarapçı Hidayet, “Ali Reis kızarır, bozarır, herif de **maytaba alır**: ATG-54 (MM-418; YG-197; BOAD-94)*

❖ **Mecali (mecal) kalmamak**

*At koşturmaya, it dövüştürmeye **mecali kalmamıştır**. MM-87 (YG-463)*

❖ **Mecalsiz düşmek**

*Bir zaman sonra oynayanların **mecalsiz düştüğünü** gören MM-125 (YG-122)*

❖ **Mecbur kalmak (olmak)**

*Kıza nikâh kıymaya **mecbur olmalıyız**. YG-149*

❖ **Medet ummak (beklemek)**

*.... Kara Kurt'tan **medet umdular**. CM-43 (MM-303)*

❖ **Mekik atmak**

*.... masur sararlar, tezgahı boş bulduklarında oturup **mekik atarlar**. YK-8*

❖ **Mekik dokumak**

*.... kasaba ile il arasında ses çıkarmadan **mekik dokuyordu**. YG-428*

❖ **Meme vermek**

*.... analar gibi göğsünü sıyrarak ona **meme vermeye** çalışıyordu. YK-60*

❖ **Memeden kesmek**

***Memeden kesilende** Huso beni anamdan almış ki çekirdekten aşirete MM-25*

❖ **Mendil sallamak**

*Yonca Kız gidenler gözden kaybolasıya babasına **mendil salladı**. YK-13*

❖ **Merak etme! (İP)**

*.... “Gün ağarmadan gelir alırım seni, **merak etme!**” dedi. ATG-105 (CM-109; YG-67; YK-33; BOAD-25)*

❖ **(Bir şeye) merak sarmak (duymak, salmak)**

*Kezban'ı, Hazal'ı, Zino'yu tepen herifin ne biçim yaratık getirdiğine de **merak sardığı** belliydi. CM-98 (MM-144; YG-220; BOAD-72)*

❖ **Meraka düşmek**

*Huso **meraka düşmüş**, lakin bildirmemiş. MM-192*

❖ **Merakta bırakmak**

Hacı Kadir'i merakta bırakarak kuyuya doğru yürüdü, YG-63

❖ **Meraktan çatlama**

“Meraktan çatlatacak mısın insanı, len Topal,” diye bağırdı. BOAD-13

❖ **Meram (meramını) anlatmak**

.... affedersiniz anlatamadım meramımı...” ATG-49 (MM-39; YG-204)

❖ **Merhem olmak**

.... ne geceleri yıldıza aya yakarmaları ne gündüzleri ecdat ruhunu imdada çağırımları yaralarına merhem olmuş. MM-18

❖ **Mesleğinin eri (erbabı) olmak**

Fakat Ali Efe mesleğinin erbabı bir adam haliyle ATG-38

❖ **Metelik vermemek**

Ne kundura hikâyesi ne yonca ne de eleklerin semer masalına metelik veren var. ATG-190 (YG-424; BOAD-28)

❖ **Metres tutmak**

“İnşallah, Hacı Kadir tez günde bi metres tutar da YG-118

❖ **Meydan okumak**

Delikanlı, meydan okuyuşa meydan okumakla karşılık verdi. ATG-114 (MM-71; YG-174; BOAD-160)

❖ **Meydan vermemek**

Sonra müdürün ağız açmasına meydan vermeden ATG-120 (MM-265; YG-377)

❖ **Meydana çıkarmak**

.... kundakçıyı meydana çıkarma işinde çok ateşli görünüyordu müdür. ATG-159

❖ **Meydana çıkmak**

“Günahı söyleyenin boynuna,” diyor Ali Efe, “Kardeşleri iş meydana çıkar, diye oğlanı yok etmişler.” ATG-48 (CM-146; MM-86; YG-296; BOAD-34)

❖ **Meydana gelmek**

Bu kadan mal, diştten arttırmaynan meydana gelseydi, YG-105

❖ **Meydana getirmek**

Denize açılan dar boğaz sapı sayılırsa, üç ya da dört yapraklı bir mavi çiçek meydana getiriyor koy... ATG-55 (YG-471; YK-183; BOAD-164)

❖ **Meydanı (birine veya bir şeye) bırakmak**

.... korkuyormuş gibi davranmalı, **meydanı ona bırakmış** görünmeli." BOAD-111

❖ **Meydanı boş bulmak**

.... ağalarımız zindanda olduklarından **meydanı boş buldu**, MM-41-42

❖ **Mışıl mışıl uyumak**

"Kız **mişil mışıl uyuyor** Ahmet'im," dedi, Fatma. YG-220 (YK-90)

❖ **Midesi bulanmak**

.... pis mendeburun lafiyla **midem bulanacak** de bırak ağam!" YG-54 (BOAD-226)

❖ **Miras yemek**

.... rahmetli Şih Ana'dan **miras yediği** toprağı komu da MM-330-331

❖ **Mirasa konmak**

Mirasına konarım umuduyla gençliğini harcamış yazık! YG-25

❖ **Mis gibi**

Mis gibi kızarmış bir süt danası... ATG-28 (YG-151; BOAD-75)

❖ **Misafir kalmak**

İsmet Bey, Halim Bey'in evinde **misafir kaldı**. ATG-171 (YK-179)

❖ **Misk gibi**

"**Miskler gibi** tüm sabun kokmuş," dedi. YK-53

❖ **Misli menendi yok**

Aşıklığının da **misli menendi yoktur**. MM-319 (YG-23)

❖ **Mim koymak (yapıştırmak)**

.... "Ali Reis'in sözlerine **mim koyduk** Yörük..." ATG-137 (YG-253)

❖ **Mola vermek**

Öğleyin bir dere kenarında **mola verdim**. CM-91 (MM-220; YG-151)

❖ **Morga kaldırmak**

Cesedi **morga kaldırıldı**. YK-75

❖ **Mosmor kesilmek (olmak)**

.... Hamido, **mosmor kesilmişti**. MM-86 (YG-242; BOAD-96)

❖ **Mum gibi**

Gözleri yumuldu, rengi **mum gibi** soldu, öldü sandık. CM-199

❖ **Murada (muradına) ermek**

.... berber dükkânı açıp **muradına ermişti**. MM-249 (YG-33; YK-114; BOAD-104)

❖ **(Birini, bir şeyi) musallat etmek**

Göklerin **musallat ettiği** afet. ATG-90

❖ **Mühür basmak**

“Sen de **mühür basar**, imza atarsın olur biter.” YG-70

❖ **Müjde vermek (götürmek)**

“Yürü, gidek muhtara, ötekilere **müjdeyi vererek** CM-135 (MM-23; YK-74)

❖ **Mürekkep yalamak**

“**Mürekkep yalamış**, irfanlı bilgili koskoca bi tohtur...” BOAD-97

❖ **Mürüvvetini görmek**

Bundan böyle Muradımızın **mürüvvetini görcez**... BOAD-49

❖ **Müsaade etmek (buyurmak)**

“Şöyle bir dolaşalım, **müsaade ederseniz**,” dedim. ATG-69 (YG-337)

❖ **Mümkün olmak**

.... bir tutuşursa köyü bile kurtarmak **mümkün olmaz**. ATG-153 (MM-190; YK-169)

❖ **Münasip görmek**

Sizi başka bir bege emanet etmeyi **münasip gördüm**. CM-30 (MM-45; YG-66; BOAD-199)

N

❖ **Nabzını yoklamak**

Makinelerin girdiği evlerin **nabzını** dilediğimiz zaman **yoklayabileceğiz**. YG-97

❖ **Naçar kalmak**

İşin rast gitmez de **naçar kalırsan**, Dersim’e var! MM-165

❖ **Nalları dikmek**

.... beni perhize çekersen üç günde **nalları sağlam dikerim** ben. YG-90 (BOAD-122)

❖ **Namaz kılmak (İP)**

Kalk, apdes al, iki rekat **namaz kıl**. YG-237 (YK-127)

❖ **Namerde muhtaç olmak**

“Demiryolu ejderhası gelip martukalarınızın nafakası üzerine yumulacak, **namerde muhtaç olacaksınız.**” YG-246

❖ **Namusu iki paralık olmak**

*Bastılar bizi. **Namışımız iki paralık olucek.** ATG-40*

❖ **Namusuna dokunmak**

*Eğlenmeye gelen çiftlerin büsbütün **namuslarına dokunmaz** mı? ATG-183*

❖ **Namzet göstermek**

*Nahiye müdürü gene işin alayında, “Hariçten gazel okumak gibi olmasın ama ben olsam Şarapçı Hidayet’i **namzet gösterirdim...**” ATG-31*

❖ **Nar gibi**

*Sini içinde **nar gibi** kızarmış bir sığır başı ile bir torba ceviz getirip CM-13*

❖ **Nara atmak (basmak)**

*.... canavar tohumu, yidiğin helal!” diye **narayı basardı.** MM-26 (BOAD-102)*

❖ **Nasıl olsa**

*“Bir hafta senin inin semtine uğramazlar **nasıl olsa...**” diyor. ATG-118 (CM-141; MM-170; YG-94; YK-73; BOAD-167)*

❖ **Nasihatte bulunmak**

*Osmanlı’ya bağlı kalmalarına **nasihatta bulunmak** istemiş. MM-212*

❖ **Nasip etmek/etmemek (İP)**

*“Tanrı **nasip ederse** Kegan Bayramı’nda ata beşiğin dolup sallanacak.... MM-21*

❖ **Ne çare**

***Ne çare** ki arada sıklet farkı vardı. ATG-81*

❖ **Ne de olsa**

*Eh, **ne de olsa** Sorikoğlu maldardır, ağıdır, CM-28 (MM-156; BOAD-196)*

❖ **Ne demeye**

*“Madem gençmiş, Güllü Abla’mı **ne demeye** sevmiş öyleysem Ayşe Bacı?” YG-17*

❖ **Ne fayda**

*Elinde olsa canını ona sunacaktı. Lakin **ne fayda.** CM-194*

❖ **Ne güne duruyor?**

*“Çamlık Derebeyi’nin cipi **ne güne duruyor?**” ATG-83 (MM-92; YG-70)*

❖ **Ne günlere kaldık!**

Fatma, “Ne günlere kaldık, sen bilirsin ya Rabbi!” YG-126

❖ **Ne haber?**

*Tevfik’in yanına vardığım zaman “ne haber?” diye ellerime sarıldı. ATG-175
(CM-124; YG-224; BOAD-12)*

❖ **Ne haddine!**

Deccal gibi dağ taş gezip tozan bir çancı kulun ne haddine şıh kızının adını ağzına almak. CM-54 (MM-91; YG-81; BOAD-191)

❖ **Ne hikmetse (hikmettir)**

.... “Zati senin vurduğun avlar da ne hikmetse hep sahipli çıkar, ATG-20 (YG-165)

❖ **Ne istediğini bilmek**

Tevfik, ne istediğini bilen bir insanın güvenli haliyle, ATG-183

❖ **Ne kadar**

Bilirim beni ne kadar sevdiğinizi. ATG-77 (YK-71)

❖ **Ne mal olduğunu bilmek (anlamak)**

Onun ne mal olduğunu anlamıştır ATG-132 (MM-405; YG-17)

❖ **Ne münasebet!**

“Kıskanıyor musunuz yoksa?” dedi alayla. “Ne münasebet” ATG-87

❖ **Ne olur ne olmaz**

Ama ne olur ne olmaz, ortalık kararınca ışığı yakmadım. ATG-104 (CM-135; YG-49; BOAD-174)

❖ **Ne olursa olsun**

Manastırdaki kızın düşte görülmüş bir hayal olduğunu hala mı anlamadın? Ne olursa olsun. ATG-163 (YG-401; BOAD-46)

❖ **Ne var ki**

Ne var ki sopasını köpeğe savuran zamanını iyi kollamalıydı. CM-38 (MM-18; YG-11; YK-38; BOAD-10)

❖ **Ne var ne yok**

“Ne var ne yok pavlikede?” YG-273

❖ **Ne yapıp yapıp**

.... ne yapıp yapıp Menekşe’yi başkasına kaptırmamalıydı. BOAD-101

❖ Ne yaptığını bilmemek

“Ne yaptığını bilmiyorsun.” BOAD-136

❖ Ne yazık ki

Ne yazık ki çok geç öğrendik bu melanetini. MM-40

❖ Nedamet duymak (getirmek)

*Lakin Osmanlı, yaptığından **nedamet getirip** bizi salıvermiştir, MM-46*

❖ Neden sonra (İP)

*Klakson sesi **neden sonra** uyardı beni. ATG-78 (CM-76; MM-54; YK-23; BOAD-86)*

❖ Nefes aldirmamak

*Mavzerimle **nefes aldirmadım** onlara. CM-178 (YG-110)*

❖ Nefes almak

*Kadınlar da ben de derin bir **nefes aldık**. ATG-41 (MM-49; YG-201; BOAD-32)*

❖ Nefes çekmek

*Atatürk yeni bir sigara yaktı, derin bir **nefes çekti**. ATG-169 (YG-51)*

❖ Nefes etmek

*Hacı Kadir, Gülbucağı'ndayken karılarına **nefes etmeye** gidiyormuş YG-82*

❖ Nefesi kesilmek (daralmak veya tutulmak)

*Nefesim **kesildi**, parmaklarım uyuştı. ATG-91 (YG-34)*

❖ Nesi var nesi yok

*Kaptan; **nesi var nesi yoksa** iki saate kalmaz, yağar ATG-117 (CM-80)*

❖ Neye uğradığını bilememek (anlamamak, şaşırarak)

*Neye uğradıklarını **anlayamadan** perişan dağılmışlardı. CM-15 (BOAD-227)*

❖ Nikah kıymak

*Yumutacılar'ın Osman'ın **nikâhını kıymak** da varmış serde. YG-205 (BOAD-181)*

❖ Nispet vermek (yapmak)

*.... bana **nispet verirler**, durmadan urçan söziün edip yüreğimi dağlarlar. CM-170 (MM-100; YG-255; YK-58)*

❖ Nişan almak

*.... yukarıda otlayan oğlaklardan birine **nişan aldı**. ATG-66 (CM-24)*

❖ (Bir şeyi, bir şeye) nişan koymak

*Herhalde dönerken odayı şaşırmamak için **nişan koymuştu**. BOAD-224*

❖ **Nişan takmak**

.... ziyaret edip göğsüne **nişan takmıştır?** diyende abukat daha çok güldü. MM-264

❖ **Not almak**

Defterime de **not aldım**. ATG-99 (YG-333)

❖ **Not düşmek**

Bunları Teyfik yazmış, nahiye müdürü de **not düşmüş**. ATG-48

❖ **Not etmek**

.... dertlerinizi, isteklerinizi **not etmek** üzere beni buraya gönderdiler. ATG-130

❖ **Nöbet beklemek (tutmak)**

.... iki jandarma eri de sandığın iki yanında **nöbet tutmuşlar**. ATG-69 (CM-17; MM-153; YG-261; YK-71)

❖ **Nuh deyip, peygamber dememek**

İnadı ester inadından betermiş, **Nuh deyip peygamber dememiş**. MM-348 (BOAD-105)

❖ **Nur gibi**

Yüzü **nur gibiydi**, gözlerinin içi gülerdi. MM-29

❖ **Nur içinde yatsın**

.... seni doğuran ana sağsa bin yaşaya, ölmüşse **nur içinde yata!**" CM-150 (YG-76)

❖ **Nur topu gibi**

.... ben de sana **nur topu gibi** tosunlar yetiştiririm. ATG-163

❖ **Nutku tutulmak**

.... hortlak korkusuyla **nutkun** mu **tutulmuştur**, herif?" diye bağırdım. MM-189

❖ **Nutuk atmak (çekmek)**

.... sonra damadın erkek kardeşi bir **nutuk çekti**. ATG-74 (YG-244)

O❖ **Ocağı Sönmek**

Ocaklar kapanınca benim de **ocağım söndü**, diyor ATG-11 (CM-142; MM-292)

❖ **Ocağı tütme**

Siz de dört elle sarılın, baba **ocağım tüttürün**. CM-31 (MM-341; YK-8)

❖ (Birinin) ocağına düşmek

.... Çamlık Derebeyi'nin **ocağına düştüm**.” ATG-79 (CM-107; MM-228; YG-281)

❖ O gün bugün (dür)

“**O gün bugün** kilisenin kapısına ayak basmadım...” ATG-73 (CM-201; MM-203; YG-194)

❖ Of bile dememek

.... ormanlarda keçe üzerinde yattı yanı başımda, bir gün **bile of demedi**. CM-17

❖ Of çekmek

“Dersim toprağı ne vakit sallansa aşiretlerin başı Osmanlıyla derde girermiş,”
der, **of çekerdi**. MM-26 (YG-114; BOAD-73)

❖ Ok gibi (yerinden) fırlamak

.... hayvanın karnını tekmeledi, **ok gibi fırladı** CM-16 (MM-221; BOAD-224)

❖ Ok yaydan (yayından) çıkmak

Bir var ki gayri **ok yaydan çıkmıştı**, geri dönülmezdi. MM-89

❖ Okuyup üflemek

.... **okuyup üfleyerek** Memo'yu başköşeye geçirdi. MM-259 (YG-121)

❖ Ola ki

Ola ki sözünden caya. CM-32 (MM-36)

❖ Olacak gibi değil

Baktı ki **olacak gibi değil** yeniyle gözünün yaşını kuruladı, CM-176 (BOAD-53)

❖ Olan (olup) biten

.... gece **olup bitenlerden** hiçbir şey hatırlamıyordu. ATG-96 (CM-56; MM-105-106; YG-53; YK-47)

❖ Oldu olacak

Oldu olacak mücadele istasyonuna haber idelim BOAD-22

❖ Oldu olanlar

Göz açıp kapayana dek **olanlar oldu**. ATG-116

❖ Oldum bittim (olası) (İP)

Milli Şef, **oldum olası** tenkitleri büyük bir müsamaha ile dinler. YG-350

❖ Olmayacak duaya âmin demek

Ağalar rıza göstermeyende **olmayacak duaya âmin denile**? MM-45 (YG-44)

❖ **Olupbittiye getirmek**

.... *direncini kaybettiğini anladı, bir **olupbittiye getirmenin** sırasıydı.* YG-65

❖ **Olur olmaz (İP)**

.... *yüzbaşı, **olur olmaz** sebeplerle bölüğü sıra dayacağına yatırır.* CM-64

❖ **Omuz kaldırmak**

*Cano **omuzlarını kaldırdı**: “Bunu benden değil, kendilerinden sor.”* CM-117
(MM-37; YG-56; BOAD-54)

❖ **Omuz silkmek**

*İdris **omuzlarını silkiyor.*** ATG-117 (CM-57; YG-49; BOAD-52)

❖ **Omuz omuza (İP)**

*“Kurtuluş Savaşı ’nda **omuz omuza** dövüşmüşüz onunla,” dedi,* CM-136

❖ **On para etmemek**

*Oysa Kevser’in yanında Moskof manadıyla **on para etmezdi** rezil.* YG-158

❖ **On parmağında on hüner (marifet) olmak**

.... *boş durduğu yok. **On parmağında on hüneri var.*** ATG-34

❖ **Onur duymak**

*Bundan **onur duyar.*** YG-353

❖ **Onuruna dokunmak**

*Parayı sana bağış vermezim ki **onuruna dokanır*** MM-346 (YG-108; YK-57)

❖ **Ortada kalmak**

*Kulluğa razı olmayan kişi **ortada kalır**, bir arkalayanı bulunmaz.* CM-125

❖ **Ortadan kaldırmak**

.... *ikiliği **ortadan kaldırarak** idealist arkadaşlara partinin ihtiyacı olduğunu aynı tuntuyla sözlerle açıkladı,* ATG-177-178 (MM-94; YG-95; YK-114)

❖ **(Biri veya bir şey) ortadan kaybolmak**

.... *“Anan **ortadan kaybolduğundan** beri suyun rengi değişmiştir, mercan gibi kızarmıştır,” dedi.* CM-129 (YK-136; BOAD-175)

❖ **Ortak etmek**

*“Emme seninle arası iyi, pezevenkliğine de **ortak eder** seni.”* YG-241

❖ **Ortak olmak**

*Kasaplığı bırakır da bizim nafakamıza **ortak olmaya** kalkar.* ATG-15 (MM-342; YK-178)

❖ **Ortalığı birbirine katmak**

Ortalığı birbirine katar yoğsam. YG-162

❖ **Ortalık kararmak**

.... ortalık kararınca ışığı yakmadım. ATG-104 (MM-267; YG-70; BOAD-131)

❖ **Ortalık yatışmak**

Lakin ortalık yatışanda onca zamanın CM-192 (MM-288; YG-377)

❖ **Ortaya almak**

Gözeye varanda alanı açıp babalığımı ortaya aldılar. MM-303

❖ **Ortaya atmak**

Bazıları, para yetişmezse, ne yolda gelir sağlanabileceği yönünden fikir bile ortaya attılar. ATG-30 (YG-175)

❖ **Ortaya atılmak**

O zaman biz ortaya atılacağız. YG-100

❖ **Ortaya çıkmak**

Ağa bir kez istemiş ya kızı, gayri hangisi yiğitliğe güvenip çıkar ortaya? CM-37 (MM-30; YG-459; YK-159; BOAD-24)

❖ **Ortaya dökmek**

Bildiklerini, duyduklarını dökerlerdi hep ortaya. CM-68 (MM-176; YG-13; YK-70)

❖ **Ortaya koymak**

Birçok dertler yanında, bizim gibi balıkçıların dertlerini de ortaya koymuştuk. ATG-179 (MM-81; YK-180)

❖ **Oruç tutmak**

Oysa bizim evde bütün yıl oruç tutulur. YG-105

❖ **Oy vermek (kullanmak)**

“Hangi üyeniz kaldı ki, gelip oy veremeyecek deyi üzülüyon?” ATG-31

❖ **(Birine) oyun etmek**

Sakın tahterevallinin öbür ucundaki insan oyun edip sizi yere mi düşürdü? ATG-89 (CM-206; YG-32; BOAD-111)

❖ **Oyun bozmak**

Huso'nun feraseti, Şih Persin'in oyununu bozardı. MM-77 (YG-433)

❖ **Oyun oynamak**

Şarapçı'nın çorbası pişinceye dek birkaç şekersiz çay içtim, bir kez de ayakyoluna uğradım oyunu tamam oynamış olmak için. ATG-102 (CM-184; BOAD-142)

❖ **Oyun yapmak**

Oyun yapacağız derken kendisini oyuna getirmişlerdi. YG-404

❖ **Oyuna getirmek**

"Bubamı bi' oyuna getirdim ki hiç sorma!" YG-148 (BOAD-135)

❖ **Oyunbozanlık etmek (İP)**

"Biz mi oyunbozanlık idelim koca köyde..." ATG-69 (CM-135; YG-39)

Ö

❖ **Öç (öcünü) almak (çıkarmak)**

Nahiye müdürü onun başını, peşin öç alma hazlarıyla okşuyordu. ATG-79 (CM-32; MM-43; YG-120; YK-125)

❖ **Ödü kopmak (patlamak)**

Ayak sesimi duyunca ödü koptu. YG-30 (YK-123; BOAD-167)

❖ **(Birinin) ödünü koparmak (patlatmak)**

Sonra duvardan asılı mavzerini kapar, sıkmaya başlar, konukların ödünü koparır. MM-21 (YG-30; BOAD-14)

❖ **(Birinden) öfkesini çıkarmak (almak)**

"İyi ki gidip karısından almamış öfkesini..." dedim Ali Efe'ye. ATG-47

❖ **Öğüt vermek (İP)**

Beni dizine oturtanda şöyle öğüt verirdi. CM-56

❖ **Öksüz kalmak**

Küçükten öksüz kalmış. ATG-129 (MM-153; YG-64; YK-79)

❖ **Ölçüp biçmek**

"Kadıların fetvayı cenderme külahıyla ölçüp biçtiklerini duymamış mısın hey şaşkın?" MM-428 (YG-78)

❖ **Ölçüyü kaçırmak**

.... "Hani hikâyelerinde ölçüyü, endazeyi kaçırma, demek isterim." ATG-18

❖ **Ölüm Allah'ın emri**

Ölüm Allah'ın emri, karşı gelinmez. CM-78

❖ **Ölüme koşmak**

*Bilirsin dedi, bunlar hep böyle türkü söyleyerek **ölüme koşarlar**. CM-179*

❖ **Ölümle pençeleşmek**

*Ben ateşler içinde **ölümle pençeleşende** CM-187*

❖ **Ölümü göze almak**

*Dün gece **ölümü göze alıp** MM-86*

❖ **Ölünün körü (İP)**

*Ayşe Bacı terslendi: “**ölünün körü**.” YG-18*

❖ **Ömrüne bereket**

*Hay **ömrüne bereket** ağa. CM-57 (MM-24; YG-78; BOAD-45)*

❖ **Önayak Olmak (İP)**

*.... bu işe **önayak olanlara**, hizmeti geçenlere kasabanın şükranlarını sundu,
ATG-185 (MM-430; YG-100)*

❖ **Öne düşmek**

*“Buyrun geçelim içeriye gayrik,” diye **öne düştü**. ATG-168*

❖ **Öne sürmek**

*.... bazıları yüreksizliğini **öne sürüyorlardı**. ATG-22 (MM-163; YG-433)*

❖ **Önem vermek (vermemek) (İP)**

*Hacı Raif'e gerektiğince **önem vermemiş** olmasına şimdi köpek gibi pişmandı.
YG-364*

❖ **Önüme bakmak**

*Utañla **önüme bakıp** yürüdüm. MM-124 (YG-361)*

❖ **Önüme çıkmak**

*Burnu dolanınca kayalık bir kıyı **çıkıyor önümüze**. ATG-56 (MM-355)*

❖ **Önüme düşmek**

*“He Memo Ağa, şefaet et, **önümüze düş** de bizi Sorikoğlu'nun zulmünden
kurtar,” dedi. CM-167 (MM-56; YG-130; YK-118)*

❖ **Önüme geçmek**

*“Karakollarda sürünür, ziyan olur yavrucuk,” diye kocasının **önüne geçmişti**.
YK-159*

❖ **Önüme katmak**

*.... ihtiyar bir adamı **önüne katmış** getirdi. ATG-65 (MM-178; YG-87; YK-37)*

❖ (Bir şeyin) önünü almak

Çoğu zaman ordunun yardımıyla ancak önü alınmış. ATG-152 (MM-247)

❖ Önünü kesmek

Salih Usta önlerini kesti: YG-182

❖ Örnek olmak

Bir ağanın köyünden kaçanı kendi kullarına kötü örnek olur CM-104 (MM-316)

❖ Örtbas etmek (İP)

Ağaların hatırına jandarmalar işi örtbas ettiler. BOAD-178

❖ Öte beri (İP)

Gene fırsatını bulup komşuların öte berisini alıyor, YK-78

❖ (Birine) öyle gelmek

Bana öyle geliyor ki yangın söndürmede bize de iş düşecek. ATG-150

❖ Öyle olsun

"Bi şeyciğim yok." "Eh, öyle olsun." YG-21

❖ Özen göstermek

.... Sultan Bacı'yı köşke götürüp bıraktılar, bakımına özen gösterilmesini tembihlediler. YK-129 (BOAD-10)

❖ Özür dilemek

İşlerden fırsat bulup tanışmaya gelemediği için özür diledi. ATG-24 (CM-65; MM-74; YG-136; BOAD-65)

P

❖ (Birine, bir şeye) pabuç bırakmamak

"Bak bakalım, kurusıkıya pabuç bırakacak göz var mı bizde?" YG-403

❖ Pabucu dama atılmak

Yurdunun dağına deresine kavuşanda pabucumuz dama mı atılmıştır MM-183

❖ Pahalya patlamak (mal olmak, oturmak)

.... Cevizli Bahçe'yi kurtarmak o kadar pahalya oturur bize. YG-78

❖ Pamuk atmak

"Çingene Hasan pamuk atma işini bitirince, ATG-62

❖ **Pamuk gibi**

Pamuk gibi karı avuçlayıp yanan bağrıma bastım. CM-35

❖ **Paniğe kapılmak**

.... *paniğe kapılıp* çocuğu ürktmek de istemiyordu: YK-122

❖ **Para dökmek (akıtmak)**

.... *abukatlara para döküp* yatağıımıza, uşağıımıza sahip olduğunu da bildirmişlerdir. MM-195

❖ **Para kırmak**

“Kız sende bu akıl varken İstanbul’da bi *para kıracağız* ki hiç sorma!” YG-450

❖ **Para sızdırmak (koparmak)**

Ondan sonra istediğimiz parayı koparmak kolay... ATG-19 (CM-107; MM-347)

❖ **Para yedirmek**

Kim bilir ne *paralar yedirmiştir* heriflere... YG-81 (BOAD-54)

❖ **Para yemek**

Para yimenin başka yolları tükendi mi? YG-89

❖ **Paraya çevirmek**

.... *sürümüzü celebimizi Suriye’ye aşırıp paraya çevirsek* yeridir. MM-415 (YG-190)

❖ **Paraya kıymak**

O pintiliğiynen *paraya kıydıktan* son’a biz de elimizden geleni BOAD-50

❖ **(Birinin) parmağı ağzında kalmak**

“Sana öyle bir düğün yaptıracağım ki kasabanın *parmağı ağzında kalacak.*” YG-39

❖ **(Bir işte) parmağı olmak**

Yengem dayımın ölümünde *parmağı olanı* bilmezdi. CM-80 (YG-392)

❖ **(Bir yere) parmak basmak**

Yurtluk yer isteyenlere *parmak bastıracaksın.* CM-136 (MM-35; YG-283; BOAD-119)

❖ **Parmak ısırmak**

“Bu gece sazını dinleyip *parmak ısıracaksınız...*” dedi. MM-319

❖ **Parmak kadar**

Koskoca salonda *parmak kadar* kalıyordu Yonca Kız. YK-51

❖ **Parmak kaldırmak**

*En son Fahri **parmak kaldırdı**. YG-342*

❖ **Parmakla gösterilmek**

*Sandalına motor taktıran da **parmakla gösterilir**. ATG-132*

❖ **Pay çıkarmak**

*.... Gülbucağı'nın haram meyvelerinden kendine **pay çıkarır**. YG-24*

❖ **Pay vermek**

*Maho bir kula **pay verdirmezdi**. MM-42*

❖ **Payına düşmek**

*.... **payıma düşen** ne varsa tüm ona bıraktım. CM-82 (YK-57)*

❖ **Payını almak**

*"**Aldın mı payını** Avcı?" gibi sesler yükseliyor. ATG-27 (MM-392; YG-164)*

❖ **Pazarlık etmek (İP)**

*Aile evine bakan kapıcı Hayri Efendi'yle **pazarlık ettiler**. YK-62*

❖ **Perhiz yapmak (etmek)**

*Şarapçı itiraz etti, "Olmaz," dedi, "**Perhiz etsin** bugün..." ATG-102*

❖ **Perhize çekmek**

*Seni **perhize çekeceğim**. YG-89*

❖ **Perende atmak**

*.... **perende atmış**, kimimiz nişana durmuştuk. CM-13 (MM-226; YK-143)*

❖ **Pervane kesilmek**

*.... alana varanda kanatlandı, **pervane kesildi**, etrafımda dönmeye başladı. MM-90*

❖ **Pes demek**

*Ona başkaldıranlara **pes dediresiye** dek CM-18 (MM-78; YG-95)*

❖ **Pestil gibi**

*Hıfzı yolun üzerine **pestil gibi** serilince Mehmet, Rıza'yı kolundan çekti. YG-242*

❖ **(Birinin) pestilini çıkarmak**

*Sağlam **pestilini çıkarırlar**. YG-400*

❖ **Peşi sıra**

*"Bizimkiler de **peşim sıra** sağ ol," diye bağırıldılar. CM-154 (MM-170)*

❖ **Peşinden gitmek (İP)**

Ben de peşinden gittim. CM-149 (MM-20)

❖ **Peşine düşmek (gitmek)**

Peşine düştük. ATG-82 (CM-88; MM-163; YG-53; BOAD-32)

❖ **Peşine takılmak**

*.... “Nasılsın, mühendis bey?” diye kalktı, **peşimize takıldı**. ATG-69 (YG-231)*

❖ **Peşine takmak**

*Elaziz paşası, gelin kofisini kendi diktireceğini, düğünde de hazır bulunacağını söyleyerek atına binmiş, leşkerini **peşine takmış**. MM-105 (YG-45; BOAD-109)*

❖ **Peşini bırakmak (İP)**

*Derken begin, ağanın adamları **peşimizi bıraktılar**. CM-17 (MM-77)*

❖ **Peşini bırakmamak**

*Lakin Sorikoğlu'na bir kastım olur, diye **peşimi bırakmadılar**. MM-359 (YG-61; BOAD-69)*

❖ **Peşkeş çekmek**

*.... kadın, “Namusunu **pişkeş çekmediği** nerden belli,” dedi, BOAD-47*

❖ **Pire için yorgan yakmak**

*Başı ezilesi bir **pire için yorgan yakmaya** ne zorumuz vardır? MM-441 (YG-382)*

❖ **Pis pis gülmek**

*“Yağlısı makbuldür onun!” dedi, **pis pis güldü**. YG-26 (BOAD-113)*

❖ **Pişmanlık duymak (getirmek)**

*.... bizimle birlik göçmediklerinden **pişmanlık getirirlerdi**. CM-167 (MM-62; YG-120; YK-122; BOAD-156)*

❖ **Pişmiş aşı (soğuk) su katmak**

*.... sen kalkmış, **pişmiş aşı soğuk su katıyorsun!**” dedi. ATG-121 (YG-295)*

❖ **Piyango vurmak (çıkarmak)**

*Meğer onlara iş çıkmamış, bize **piyango vurmuş** da haberimiz yok. ATG-140*

❖ **Plan kurmak**

*.... çeşmeye bakan odasında sabahtan beri baş başa **plan kuruyorlardı**. BOAD-41*

❖ **Posta etmek**

*“Fazla gecikirsen jandarma ile **posta ettiririm**, bilmiş olasın kardaşım.” ATG-48*

❖ **Postu sermek**

*Ben olmasam, dün onlardan biri **postu serecekti** yeni camimize. ATG-50 (YG-86)*

❖ **(Birin) postuna oturmak**

*Uşağı şıhlık **postuna oturacak** bir döl dünyaya getirmemişse MM-18*

❖ **Punduna getirmek**

*Ayı, bir **punduna getirmiş**, Nuri'nin kulağını dişleri ile koparmış. ATG-23 (MM-460; YG-110; YK-161; BOAD-159)*

❖ **Pusu kurmak**

*Biz de Murat boyuna **pusu kurarık**. CM-23 (MM-133; YG-251)*

❖ **Pusuda beklemek**

*Adamları nöbetleşe **pusuda beklerlermiş**. CM-200 (MM-198)*

❖ **Pusuya düşmek**

*.... Konakalmaz denilen yerde, Şih Mehmet Baba'nın **pususuna düştük**. CM-21*

❖ **Pusuya düşürmek (İP)**

***Pusuya düşürüp** Şih Sayıtlı'dan biz de birer müceddet tüfek geçirmeseydik ele, o dağlarda kalırdık. CM-20 (MM-78)*

❖ **Pusuya yatmak**

*Kamorit Dağı'nda **pusuya yattık**. CM-15 (MM-209)*

❖ **Put gibi**

*Onun **put gibi** dikilmesine sinirlenen ağa, "De çekil başımdan BOAD-182-183*

R❖ **Rabbena hakkı için**

*Yeniyle tozlarını silerken, "more"lerle, "vellohi" lerle, "dinim **Rabbena hakkı için**"lerle karşılık verdi. YG-204 (BOAD-127)*

❖ **Rağbet görmek (kazanmak)**

*Kegan Bayramı'nda Monzur ziyareti işitilmedik **rağbet gördü**. MM-26*

❖ **Rahat bırakmak**

*Şu sebebe ki Seyit Vehhap, haremini **rahat bıraksın** diye MM-152 (YG-187; YK-132; BOAD-79)*

❖ **Rahat bırakmamak (vermemek)**

*Çentikli sana da **rahat vermeyecek**. YG-157*

❖ **Rahat etmek**

*Sen gene hizmetime bakarsın **rahat edersin!** MM-156 (YG-428)*

❖ **Rahat yüzü görmemek**

***Rahat yüzü görmezsin** sen bundan böyle köyümüzde. CM-101*

❖ **Rahata ermek**

*Şih Abuzer'in suratını görmez olduğumdan **rahata ermiştim.** MM-134*

❖ **Rahata kavuşmak**

*"Al götür kardaşım... Sürü **rahata kavuşsun** bari..." ATG-113 (MM-108; YG-49)*

❖ **Rahatı kaçmak**

*Elin soyha kızları uğruna ne diye **rahatımızı kaçırmak** istersin durup dururken? CM-91 (MM-139; BOAD-134)*

❖ **Rahatına bakmak**

*Gece **rahatına bak.** BOAD-122*

❖ **Rahatsızlık duymak**

*.... sık sık iktidar değişmesinden **rahatsızlık duyar.**" ATG-76*

❖ **Rahmet okutmak**

*Hemi de yeniler, eskilere **rahmet okutmuştur.** MM-321 (YG-457)*

❖ **Rapor etmek**

*Bugün olup bitenleri efendisine **rapor edecek.** ATG-137*

❖ **Rast gele!**

*Kapıdan çıkarken "**rasgele!**" diye uğurlayacağına, ATG-145*

❖ **Rast getirmek**

*Hele Tanrı şehirde işinizi **rast getire!** CM-106 (MM-196)*

❖ **Razı etmek**

*.... "Yeter ki **razı et** onları." CM-118 (MM-128; YG-33; BOAD-69)*

❖ **Razı olmak (gelmek)**

*Büsbütün iktidarsız görünmeye de **razı olamadı.** ATG-10 (CM-125; MM-20; YG-13; YK-38; BOAD-99)*

❖ **Rekor kırmak**

*Bizim trança **rekor kırdı.** ATG-58*

❖ **Remil atmak (dökmek)**

*Seyyitleri **remil atıp** keçinin kuyruğuna bakmış, CM-162 (MM-171; YG-193)*

❖ **Rengi atmak (kaçmak, uçmak)**

.... şakası olmadığını görende Sorikoğlu'nun **rengi attı**. CM-148 (BOAD-156)

❖ **Renk vermemek**

Renk vermeyip, ters yola mı düşmüşüm? MM-170

❖ **Renkten renge girmek**

Ticani sakallı ise **renkten renge giriyordu**. ATG-51

❖ **Resim çekmek (çıkarmak)**

Şu Fahri de yaman **resim çekiyordu** hani. YG-205 (YK-176)

❖ **(Bir davranışı birine) reva görmek**

.... Maho'nun Ke... Uşağı'na **reva gördüklerini** bir bir anlatıp MM-45

❖ **Revaç bulmak**

Ve günden güne **revaç bulmaktadır**. YG-335

❖ **Rey vermek**

"Bak artık zorla **rey** bile **verdirmiyoruz** kimseye..." dedi. ATG-112 (YG-101)

❖ **(Birini) rezil etmek**

.... "Bizi Şih Sayıtlıya satıp **rezil etme**," diye CM-29-30 (YG-20; BOAD-51)

❖ **Rezil olmak**

"Basılıp âleme **irezil olalım**, he? ATG-108 (CM-127; MM-328; YG-64; BOAD-87)

❖ **Rıza göstermek**

Vakit erkendi, **rıza gösterdim**. CM-168 (MM-24)

❖ **Rızasını almak**

Benim eve onun **rızasını almadan** bir dişi getirmemi bağışlayamamış, CM-99

❖ **Rivayet olunmak (edilmek)**

.... malının pulunun yağmalandığını, kendinin hançerlendiğini **rivayet ederdi**. MM-95

❖ **Rol almak**

.... Beşir'le Kara'nın da bu gösterilerde **rol aldığını** biliyorlardı. YK-183

❖ **Rol oynamak**

.... İngilizlerin de bu kışkırtmada **rol oynadığı** iddia edilmiştir. MM-459

❖ **Ruhu (bile) duymamak**

Kimsenin **ruhu duymaz**. ATG-36

❖ **Rüşvet vermek (İP)**

.... elinde tuttuğu zarfa değende **rüşvet vereceğimizi** sanıp kulağı dikti. MM-404

❖ **Rüşvet yemek**

Rüşveti yiyince, Rumlardan kalan binlerce ağaç zeytini olduğu gibi ATG-16

S❖ **Sabaha kadar**

Sabaha kadar uyuyamadım, ayak bileğim şişti. ATG-82

❖ **Sabahı bulmak (etmek)**

.... sevişip koklaşarak **sabahı ettik**. MM-150

❖ **Sabahtan akşama (İP)**

.... bir gün **sabahtan akşama** avluda bakraçla yürüme talimleri yaptı. CM-101

❖ **Sabrı taşmak (tükenmek)**

Sabrum tükenip “Fato işi beceremedi mi?” kuşkusu içimde açılıp serpilmeden kapı usulca aralandı. MM-147 (YG-58; BOAD-66)

❖ **Saç sakal birbirine karışmak**

Saçı sakalı birbirine karışmıştı. MM-42

❖ **Saçını başını yolmak**

Kim kıydı sana, diye **saçın başın yolar**, kanlı gözyaşları dökerdi. CM-182 (MM-39)

❖ **Saçını süpürge etmek**

.... dilerse **saçımı süpürge eder**, ona da kul köle olurum. MM-239

❖ **Sadakat göstermek**

Yok, ağama **sadakat gösteririm**, dersen senin bileceğin iştir. CM-204 (MM-47)

❖ **Sağ kalmak**

“Ben **sağ kaldıkça** hayvanlarınızdan yatak kirası alınmayacak.... MM-22 (YG-118)

❖ **Sağ ol**

“**Sağ olun**, var olun kardaşım! ATG-77 (CM-31; MM-187; YG-86; YK-19; BOAD-64)

❖ **Sağ olsun**

Tevfik, “**Sağ olsun** afyon...” diyor. ATG-50 (BOAD-61)

❖ **Sağa sola**

Üç dakika geçmeden komşunun külhanbeyi **sağa sola** kaçmaya başladı. ATG-81
(CM-36; MM-300; YG-246; BOAD-166)

❖ **Sağlam kazığa bağlamak**

İşi **sağlam kazığa bağlamadan** mı döndün? BOAD-151

❖ **(Bir şeyi) sağlama bağlamak**

Benim eve gelirsen işi daha **sağlama bağlamış** oluruz. YG-133 (BOAD-105)

❖ **Sağlı sollu (İP)**

Erkekler de salona girip kapının iç yanına **sağlı sollu** dizildiler. ATG-74 (YK-44)

❖ **Sağlıcakla kal (kalın)**

Müezzinoğlu çıkmadan döndü: “**Sağlıcakla kalın.**” YG-57 (BOAD-122)

❖ **Sahip çıkmak**

Göçmenlere dağıtılan topraklara Yaniler, Pandeliler **sahip çıkmışlar**. ATG-124
(CM-56; MM-24; YG-165; YK-77; BOAD-144)

❖ **Sakalina ak (kır) düşmek**

.... “**Sakalina ak düşmüşse** de soluğu tazedir, dinleyenin yüreğin oynadır. MM-407

❖ **Saldırıya uğramak**

.... **saldırıya uğrarık** korkusuyla bizi korumaya bir bölük cenderme MM-273

❖ **(Birini, bir şeyi) salık vermek**

.... komşular burayı **salık vermişler**. CM-133 (MM-144; BOAD-156)

❖ **Salta durmak**

Kara, söylenileni anladı, gidip Yonca Kız'ın önünde **salta durdu**. YK-94

❖ **Saltanat sürmek**

.... böylesine **saltanat sürmediği** halde tedirgindi; YG-428

❖ **Saman altından su yürütmek**

Saman altından su yürütmüş de haberimiz yok. YG-42

❖ **Sancısı tutmak**

Cemo **sancısı tutmuş**, bir türlü yavrusunu dölleyemeyen CM-198 (MM-22)

❖ **Sapsarı kesilmek (olmak)**

Gonca Ana **sapsarı kesilmişti**. YK-174

❖ **Sararıp solmak**

Yemelerden içmelerden kesildin, tüm **sararıp soldun**. MM-139

❖ **Sarmaş dolaş olmak**

*Bir anda kanımız kaynadı birbirine. **Sarmaş dolaş olduk.** CM-55*

❖ **Satılığa çıkarmak**

*Cemo'yu **satılığa çıkardığını** yeni duymuşum. CM-42*

❖ **Satıp savmak**

*Bir bölümü de topraklarını **satıp savarak** savuşmuşlar buradan. ATG-12*

❖ **Savuşup gitmek**

*Öyle olsa yüzümü bile görmeden cin karanlığında **savuşup gitmezdi.** MM-61*

❖ **Sayesinde sayeban olmak**

*"**Sayenizde biz de sayeban olacağız, var olun kardaşım!**" ATG-162-163*

❖ **Sayıp dökmek**

*Abukat, babalığının uğruluklarını **sayıp döktükten** sonra, MM-264 (YG-342; BOAD-184)*

❖ **Saygı göstermek**

*Cemşido, "Ule namert," diye haykırdı, "Sen efendiliğini bilmedin ki sana **saygı gösterek.**" CM-208 (MM-31; YG-330; YK-37; BOAD-41)*

❖ **Secdeye varmak (kapanmak)**

*Biz de tüm Ke... Uşağı, ağası, dedesi, kulu, marabası **secdeye vardık.** MM-306*

❖ **Sefasını sürmek**

*"Gençliğinizin **safasını sürersiniz** inşallah bu gece," dedi, MM-165*

❖ **Sel gibi akmak**

*Damarlarındaki kan **sel gibi akıyordu.** BOAD-143*

❖ **Sel olup akmak**

*.... kulları yatıştırmazsak **sel olup akacaklar, ortalığı yıkacaklardı.** MM-440*

❖ **Selam (selamı) almak**

*Yaklaşanda hayvandan indim, selam verdim, **selamımı aldı.** CM-93*

❖ **Selam çakmak**

*Silvana esas vaziyetini alarak **selam çaktı.** ATG-146 (BOAD-12)*

❖ **Selam (selama) durmak**

*Cenderme Ali **selama durup** kâğıtlarını şube reisine verdi. CM-60 (MM-315)*

❖ **Selam etmek**

*.... "Şih Mahmut'a var git, benden **selam et!**" CM-18 (MM-165; YG-202; BOAD-46)*

❖ **Selam söylemek**

*Siz benden **selam söyleyin** Şarapçı 'ya. ATG-10 (YG-288)*

❖ **Selam vermek**

*Önümüzden **selam verip** geçerken ATG-112 (CM-93; YG-191; YK-70; BOAD-14)*

❖ **(Biriyle) selam yollamak (salmak)**

*.... sürgün gittiğim diyara neden **selam yollamadınız?**" diye MM-193*

❖ **Semtine uğramamak**

*"Bir hafta senin **semtime uğramazlar** nasıl olsa.... ATG-118 (BOAD-113)*

❖ **Sen bilirsin**

*Gayri **sen bilirsin**, dedirtip davadan çekilmesini istemiş. MM-271*

❖ **Ser verip sır vermemek**

***Biz ser verir, sır vermeyiz.** YG-67*

❖ **Serbest bırakmak**

*.... **canını dişine takarak tutup getirdiğini kanun serbest bırakır.** ATG-117 (MM-35)*

❖ **Serilip serpilmek**

*.... "Kız **serilip serpiliyor** Hacı Kadir, namısı tehlikede..." YG-60*

❖ **Sersemi çevirmek**

*.... kızın sert göğsü Murat'ı gene **sersemi çevirdi**, sendeledi. BOAD-46*

❖ **Ses çıkarmamak (etmemek)**

*Subayların seni dövse, öldürse **ses çıkarmayacaksın.** CM-62 (YG-62; YK-38; BOAD-174)*

❖ **Ses kesilmek**

*Sonra **ses kesildi**, arkasından Hacı Kadir'in horultusu YG-144 (BOAD-161)*

❖ **Ses seda yok**

*Ama hala **ses seda yok** ortalıkta... ATG-180*

❖ **Ses vermek**

*.... her biri başka **ses veren** çingirdaklarını ben tökmüşümdür. CM-45 (MM-63)*

❖ **(Birinin) sesi çıkmamak (kesilmek)**

*Şih Persin bir kuldan **ses çıkmadığını** görende: MM-102*

❖ **Sesini çıkarmamak**

*Hatça'yı getirdiği zaman da **sesimi çıkarmadım.** YG-118*

❖ **Sesini yükseltmek**

Sesini yükseltti: "Postaaa!" CM-63 (YG-124; YK-50)

❖ **Sessizliğe gömülmek**

Tüm konak sessizliğe gömüldü. CM-75

❖ **Sevap kazanmak (işlemek)**

Sevap kazanmak istemez miyim? YG-34 (BOAD-104)

❖ **Sevinci kursağında kalmak**

Sevinçleri kursağında kalmaya, diye iyi olduğumu söyleyip MM-201

❖ **Sevinç yaşları (gözyaşları) dökmek**

Baba-oğulu oynasır görende gözlerimden sevinç yaşları dökülürdü. MM-235

❖ **Sevk etmek**

.... senin yüzünden bir de tekaüde mi sevk edileyim?" ATG-96

❖ **Seyirci kalmak (olmak)**

.... alnımıza kara çalınmasına da seyirci kalacak mısınız MM-440 (YG-351)

❖ **Seyre dalmak**

Herkeş yarışmayı seyre daldığı sırada benzin tenekelerinden BOAD-163-164

❖ **Sıcağı sıcağına (İP)**

*Kaydını kendi gördürdüğünden sıcağı sıcağına miresçilik davasına kalkışmaz.
MM-184 (YG-337)*

❖ **Sıkboğaz etmek (İP)**

Bu kadar sıkboğaz itmenden bi şey ağnamıyorum. YG-65

❖ **Sıkı durmak**

*"Sit Senem, sıkı dur!" diye tembih geçerek Tüysüz'ü topukladı, koşuya kaldırdı.
MM-160 (YG-158; BOAD-24)*

❖ **Sıkı tutmak**

Biz işimizi sıkı tutmalıyık. MM-265 (YG-98; BOAD-103)

❖ **Sıkıntı çekmek**

Yeni şıhın pintiliğini görüp kulların çok sıkıntı çekeceğini, MM-41 (YG-329)

❖ **Sıkıntı vermek**

Teşekküründe insana üzüntü, sıkıntı veren törenli ikiyüzlülük yok. ATG-166

❖ **Sır tutmak (saklamak)**

Düşünü sır saklar gibi saklamış anam herkeslerden, MM-19 (YG-10; YK-107)

❖ **Sır vermek (sızdırmak)**

“İşin sonunu almadan ağzımdan **sır vermediğimi** bilirsin.” YG-370

❖ **Sırası düşmek**

“Herhal bir **sırası düşmemiştir**,” dedi, MM-186

❖ **Sıraya dizmek**

Erlerin **sıraya dizildiğini** gördü mü, hemen safların önünde ATG-97

❖ **Sırım gibi**

İkisi de düz, sarı saçlı, mavi gözlü, **sırım gibi** ince yapılı kadınlar. ATG-38 (YG-55)

❖ **Sırtüstü yatmak**

İngiliz’in vaadına kanıp **sırtüstü** yatmışlardır. MM-33

❖ **Sırtı yere gelmemek**

Alırsan **sırtın yere gelmez**. CM-91 (MM-86; YG-115; YK-16)

❖ **Sırtına geçirmek**

Geceliğini **sırtına geçirip** içeri kaçıyor. ATG-110 (MM-123; YG-183; YK-17; BOAD-37)

❖ **(Birinin) sırtından geçinmek**

.... şıhı ağası, begi efendisi onların **sırtından geçinir?**” MM-394

❖ **Sırtını dönmek**

.... anamla dargın olduğumdan **sırtımı dönüp** pencerenin başına oturdum. MM-101 (YG-21)

❖ **(Birinin) sırtını sıvazlamak**

Şıh Mahmut gözleri dolu dolu **sırtımı sıvazladı**. CM-26 (YG-192; YK-47)

❖ **(Birinin) sırtını yere getirmek**

.... pehlivanların **sırtını yere getiren** ödülü alan dayım, CM-46 (MM-26; BOAD-142)

❖ **Sıtma tutmak**

Boğa, Menekşe’yi aşalı beri bu **sıtmaya tutulmuştu**. CM-170

❖ **Sicim gibi**

Gözünden **sicim gibi** yaş akıttırdı. CM-79 (MM-38)

❖ **Sigarayı tellendirmek (tüttürmek)**

Memo **sigarasını tüttürür**, kandile bakar düşünürdü. MM-148 (YG-192)

❖ **Silah atmak**

O anda peş peşe iki silah atıldığı, MM-228

❖ **(Birine) silah çekmek**

Bunu gören Şih Abuzer de silahını çekip Sabire'yi yere sermiş. MM-126

❖ **Silah patlamak**

.... ansızın sağımızdaki kayaların üzerinden bir silah patladı. MM-188

❖ **Silip süpürmek**

"Onları da yangın mı silip süpürsün?" diye atılmış alevlerin içine. ATG-156

❖ **Sineye çekmek**

.... gelip gitme masraflarını ödemeyi sineye çektiler. ATG-68 (CM-120; YG-191)

❖ **Sinirleri boşanmak**

.... Hüsnüye'nin boynuna sarılıp ağlamaya başladı. Sinirleri boşanmıştı. ATG-41

❖ **Sinirleri gevşemek (yatışmak)**

Sinirlerimi yatıştırır, diye denize girdim. ATG-37 (BOAD-114)

❖ **Sipariş etmek**

.... Ali Efe'ye iki Yugoslav filintası sipariş ettim," dedi. ATG-36 (MM-79; YK-107)

❖ **Sipariş vermek**

Gereken siparişleri verdik. ATG-18 (YK-33)

❖ **(Bir şeyi, bir yeri) siper almak**

Biri hayvanını siper alıp Şih Mahmut'a kurşun değdirmek istedi. CM-24

❖ **(Bir şeyi, kendini) siper etmek**

Bir kayayı siper ederek düze baktım. CM-15 (MM-126)

❖ **Sittin Sene (İP)**

"Sittin sene kendisine köle gibi bağlı kalmalarını ister." ATG-131

❖ **Soğuk almak**

"Sirtından çıkar da kurusun. Soğuk alacan..." BOAD-163

❖ **Sokağa çıkmak**

.... erkekler sokağa çıkmadan köy çeşmesinin CM-100 (YG-391)

❖ **Solda sıfır kalmak**

Senin Firavun solda sıfır kalır onun yanında. BOAD-114

❖ **Solucan gibi**

"Solucan gibiydi aldığımda. YG-23

❖ **Soluk aldirmamak**

.... *Kemal Paşasının Şih Sayıt ayaklanmasından sonra Dersim'e **soluk aldirmaması** idi.* MM-43 (YG-155)

❖ **Soluk almak**

*Tepeye çıkınca **soluk almak*** ATG-42 (CM-133; MM-74; YG-229; YK-62; BOAD-82)

❖ **Soluğu (bir yerde) almak**

.... *keyifleri kaçtı mı, **soluğu** benim sığınakta **alırlar**.* ATG-17 (YG-22)

❖ **Soluğu kesilmek (tutulmak)**

***Soluğum kesildi** kesilecek...* ATG-172 (CM-153; MM-61; YG-231; YK-175; BOAD-135)

❖ **Soluğunu kesmek**

.... *aşk türküleri okuyanda dinleyenlerin **soluğunu keser**,* MM-322

❖ **Son vermek**

*Gazi Paşa zagon çıkarıp kulluğa **son vermek**, bozulan nizamı düzeltmek istemiştir.* MM-323 (YG-131)

❖ **Sona ermek**

*"Bizim hanım duymasın, yiyip içme işi **sona erince** yüzüzlüğü ileri götürdüm," dedi nahiye müdürü.* ATG-127 (CM-20; MM-306; YG-329; BOAD-118)

❖ **Sonradan görme (İP)**

*Bu türlü **sonradan görmüşlere** adam mı harcarım ben?* BOAD-196

❖ **Sonunu almak**

*"İşin **sonunu almadan** ağzımdan sır vermediğimi bilirsin."* YG-370

❖ **Sopa atmak (çekmek)**

.... *kapıyı sürmeler, temiz bir **sopa çeker** katıra.* ATG-72 (YG-396; BOAD-89)

❖ **Sopa yemek**

.... *asker ocağında kalır, hizmetkarlık eder, **sopa yer**.* CM-60 (MM-48; YG-38)

❖ **Sorguya çekmek**

*Motorun kaptanını **sorguya çekiyorlar**, defterlerini inceliyorlar.* ATG-117 (CM-119; MM-467; YG-243; YK-56)

❖ **Sorma! (sormayın! sorma gitsin!)**

*Kendin gibi irikiyim bi mal seçmişsin ki **sorma gitsin** ağam.* BOAD-106

❖ **Sorumlu tutmak**

.... *iki köylü çocuğu, yangını çıkarmaktan **sorumlu tutuluyor***. ATG-158

❖ **Soya çekmek**

*Sen de bilin insan kısmı **soyuna çeker***. BOAD-14

❖ **Soyup soğana çevirmek**

*“Ule alçak, sen bizi **soydun soğana çevirdin**, biz de seni soysak* MM-304

❖ **Sökün etmek (İP)**

.... *Şarapçı Hidayet, muhtar **sökün ettiler***. ATG-118 (CM-37; YG-59; YK-147)

❖ **Söküp atmak**

*Şih Persin’in beni obadan **söküp atmaya** kastını,* MM-205 (YG-25)

❖ **Sövüp saymak**

*Yukardan **sövüp sayan** onbaşıya,* MM-444 (YG-92)

❖ **Söylemesi ayıp**

*Kulağı akar, **söylemesi ayıp** geceleri yatağını kirletir*. YG-54

❖ **Söz açmak (İP)**

*Şarapçı Hidayet de kasabadan **söz açtı***. ATG-12 (CM-78; MM-78; YG-9; YK-83)

❖ **Söz almak**

*O da **söz alacak**, “Bizim köylü de kalkınmaya muhtaç” diyecek* ATG-77 (MM-276)

❖ **Söz bir Allah bir (İP)**

.... *sana da aynı sözü derim. **Söz bir, Allah bir.**”* CM-28 (MM-147)

❖ **Söz birliği etmek**

*“Beli,” dedi, “bizim de davarımız celebimiz olsun,” diye **söz birliği etmişiz*** Memo ile. CM-124 (MM-35; YG-287)

❖ **Söz dinlemek (tutmak)**

*Ceyran gibi sen de **sözümü dinlersen** avucumla beslerim seni* CM-17

❖ **(Birine) söz düşmemek**

*Ne edelim, mal kendinin, kimseye **söz düşmez***. CM-137 (YG-141)

❖ **(Birine veya bir şeye) söz geçirmek**

.... *onlara **söz geçiremezsem** kınamayın beni, demiş*. CM-127 (YG-20)

❖ **(birine) Söz getirmek**

.... *kumandarıma **söz getirmek** istemezim*. MM-149

❖ **Söz kesmek (İP)**

.... bir kız için şıh karısı olmak bulunmaz nimetse de bir kez kıza da onu isteyen yiğitlere de **söz kesmiştim.**” CM-28 (MM-22; YG-98; YK-48; BOAD-91)

❖ **Söz olmak**

“**Söz olur** so’na Hafız Efendi.” YG-133 (BOAD-40)

❖ **Söz sahibi olmak**

“Sen konakta **söz sahibi olmuş** musun ki MM-20

❖ **Söz tutmak**

Dayım, Şube Reisi’ne verdiği **sözünü tuttu**, CM-63 (MM-46)

❖ **Söz vermek**

Bir bölüğü anamı Çingene’den ayırmaya **söz verdi**. ATG-61 (CM-31; MM-303; YG-109-110; YK-28)

❖ **Söz yetiştirmek**

Benim odada olduğumu tüm unutmuşlardı, durmadan **söz yetiştirirlerdi**. MM-80

❖ **Sözde kalmak**

İşi gürültüye getürmiyem, anlaşma **sözde kalmamış**. BOAD-118

❖ **Söze başlamak**

Müdür, “Bırak Allah aşkına, kardaşım...” diye **söze başlayınca**, ATG-126 (MM-213; YG-333)

❖ **Söze karışmak**

.... ciddi bir konuyu gevezeliğe boğmak istediği zaman başvurduğu cümle ile **söze** ATG-65 (CM-141; MM-20; YG-173; YK-43; BOAD-47)

❖ **Sözünü ağzına tıkamak**

Öyleyken huzuruna varıp “Senem’i Allah’ın emri, peygamberin kavliyle...” diyende **sözümü ağzıma tıkadı**. CM-54 (MM-403)

❖ **Sözünü ağzında kalmak**

Kahya koşarak içeri girdiği için Saniye’nin **sözünü ağzında kaldı**. YG-302

❖ **Sözünü ağzından almak**

Nahiye müdürü, **sözünü** Tevfik’in **ağzından aldı**, “öyle ya,” dedi, ATG-99

❖ **Sözünü sohbeti yerinde**

Eli hünerlidir, **sözünü sohbeti yerindedir**. MM-81

❖ **Sözümü meclisten dışarı**

Sözümü meclisten dışarı asalet budalasıdır. BOAD-67

❖ **Sözünde durmak**

Dünyada sözünde duran kalmamış. CM-26 (MM-108; YG-110; BOAD-126)

❖ **Sözünden çıkmamak**

Anladım ki anam, erinin sözünden çıkamaz, MM-54 (YG-85)

❖ **Sözünden dönmek**

Sözümden döndüm belleme. CM-62 (MM-52; YG-204)

❖ **Sözünü bağlamak**

Halo sözünü bağlayanda yüzüme baktı, MM-67

❖ **Sözünü etmek (İP)**

.... nahiye müdürünün sözünü ettiği bar kızı var ya...” ATG-165 (BOAD-10)

❖ **Sözünü geri almak**

“Müezzinoğlu değil, vela padişah gelse sözümü geri alamam.” YG-204-205

❖ **Sözünü kesmek**

Hayalden gerçeğe çağırarak sözünü kestim Tevfik'in: ATG-183 (CM-144; MM-335; YG-27; YK-19; BOAD-65)

❖ **Sözünü tutmak**

Avcı, “Ben sözümü tutan adamımdır ATG-186 (MM-54; YG-60; BOAD-54)

❖ **Sözünün eri**

Tam da sözünün eriydi dayım. CM-46 (MM-411)

❖ **Stop etmek**

Motor stop ediyor. ATG-56 (BOAD-166)

❖ **Su içinde**

Tahir bu yarışı su içinde kazanırdı. BOAD-159

❖ **Su içinde kalmak**

“Su içinde kalmışız, az daha ölecekmişiz.” YG-360

❖ **Surat asmak**

.... başka çare göremedi ama suratı da asıldı. ATG-40 (CM-58; MM-26; YG-17)

❖ **Surat etmek**

“Dur kız, neye surat edip kaçıyo'sun?” YG-59

❖ **Suratını dağıtmak**

Bir fırsatını bulup suratını dağıtmalıydı şunun... BOAD-156

❖ **Suratını ekşitmek (buruşturmak)**

İhtiyar eşek suratını ekşitmiş, ATG-32-33 (MM-63; YG-148; BOAD-52)

❖ **Suspus olmak**

*Şıh Persin sopa yemiş it gibi kuyruğunu kısıp **suspus oldu**. MM-48 (YK-15)*

❖ **(Bir yerin) suyu mu çıktı?**

*“**Suyu mu çıkmış** evimizin?..” BOAD-62*

❖ **Suyuna gitmek**

*Herkesin **suyuna gitmek** zorundayız... YG-47*

❖ **Sülün gibi**

***Sülün gibi** vücuduyla sabahlara dek oynardı da bana mısın demezdi. YG-71*

❖ **(Bir şeye) sünger çekmek**

*Seçimleri kazanırsak borçlarına **sünger çekerim**, dedin mi YG-101*

❖ **Sürgün gitmek (olmak)**

*Millet malı toprakları para ile urbana satar, diye hükümete şekva edilmiş olduğundan uzak bir diyara **sürgün gidermiş**. CM-194-195 (MM-44)*

❖ **Sürgüne göndermek**

*Köylüsü de tüm **sürgüne gönderilmiş**. CM-136*

❖ **Sürme çekmek**

*Gözüme **sürme çekti**, üzerime kokular çaldı. MM-173*

❖ **Sürpriz yapmak**

*Bir **sürpriz yapmaya** karar verdi. YK-86 (BOAD-190)*

❖ **(Bir işi) sürüncemede bırakmak (tutmak)**

*Nahiye müdürü, “**İşi sürüncemede bırakmayan** muhtarlara bayılırım kardığım,” diyor. ATG-111*

❖ **Sürüp gelmek**

*Kökümüz Gedik Ahmet Paşa’dan **sürüp gelmiş**. BOAD-20*

❖ **Sürüp gitmek**

*Aşiretler olduğu gibi kalanda nizam, töre, gelenek **sürüp gidiyor**. MM-321 (YG-357; BOAD-52)*

❖ **Süt gibi**

*Teni de **süt gibi** ak. CM-91 (MM-354; YG-215)*

❖ **Sütü bozuk (İP)**

*.... karaborsacılarla işbirliği yapmış **sütü bozuk** kimselerin YG-3*

Ş

❖ (Birinde) şafak atmak

Hüsniye’de şafak atmış. ATG-40

❖ Şafak sökmek

Şafak sökende Memo, boğaza bakıp MM-299 (YK-146)

❖ Şaka etmek

Güllü’nün şaka ettiği yoktu, bir tutam saç kalmıştı elinde. YG-43

❖ Şakaya getirmek

Erkeklerin çoğu şakaya getirerek, “Bizi erkenden savıyorsunuz.” BOAD-197

❖ Şanına yakışmak

Fakat birden kabul etmeyi ağılık şanına yakıştıramıyordu. YG-78 (BOAD-65)

❖ Şansı yaver gitmek

Fakat bulduğu ufak tefek bazı işlerin dışında şansı yaver gitmedi. YK-65

❖ Şapa oturmak

Halim Bey’in yağ fabrikası gibi o da şapa oturur. ATG-131

❖ Şarkı tutturmak

Bozuk düzen bir şarkı tutturmuştu. BOAD-221

❖ Şart koşmak

Ama bir de şart koştı. ATG-127 (MM-448; BOAD-101)

❖ Şart olsun

“Şart olsun bırakmam,” dedi. YG-51 (BOAD-79)

❖ Şaşırp kalmak

Köylüler şaşırp kaldılar, ne yapacaklarını CM-145 (MM-91; BOAD-232)

❖ (Birini) şaşkına çevirmek

Şaşkına çevirdiniz Muradımı. BOAD-48

❖ Şato gibi

.... köşkü ceviz ağaçlarının kuytulduğunda bir şato gibi yükselir. YG-12

❖ Şavkı vurmak

Memo’nun yüzü, gün şavkı vurmuş gibi aydınlandı, MM-418

❖ Şeker gibi

Şeker gibi bir adamdı. CM-135

❖ Şeref vermek

“Şu münzevi masaya şeref vermiş olursunuz,” ATG-127 (YG-303; YK-118)

❖ **Şerh düşmek (koymak)**

Falanca köyü satmamışım diye şerh düşmemiştir. CM-107-108

❖ **Şevke gelmek**

Ben gibi Cemo da sevindi bu işe, şevke geldi, CM-167

❖ **Şehit edilmek**

.... şehit edilen Öğretmen Zeki DüNDAR adına dikilmiş anıtı MM-463

❖ **(Birinden) şeytan elini çekmiş**

“O kart orospu, töbe töbe, şeytan el çekmiş günaha da sokuyo’sun beni” YG-58

❖ **Şeytan gibi**

Şeytan gibi hud’acıdır o. CM-122 (MM-138)

❖ **Şeytan görsün yüzünü**

.... hepsi birden “Şeytan görsün o namerdin yüzünü,” dedi. CM-104

❖ **(Birinde) şeytan tüyü olmak**

Doktor Murat’ta da şeytan tüyü mü vardı ne? BOAD-101

❖ **Şeytana külahı (pabucu) ters giydirmek**

“Meğerki sen şeytana külahı ters giydirmişsin billah, MM-156 (YG-23)

❖ **Şeytana uymak**

Açlık canımıza yettiğinden şeytana uyduk. CM-178 (YG-216)

❖ **Şıkır şıkır oynamak**

.... Nazife kollarını kaldırdı, şıkır şıkır oynamaya başladı. YG-142

❖ **Şifa vermek**

Tez günde şifasını ver!. YK-127

❖ **Şikayette bulunmak**

Gonca Ana ağzını açıp şikayette bulunmuyordu, YK-57

❖ **Şöyle dursun**

.... bir şıha edelik, muhtarlık şöyle dursun, kulluk etmeye rıza göstermezim. MM-103 (YG-80)

❖ **Şuna bak**

Ağanın istimlak işlerine engel olacakmış... Şuna bak... YG-410

❖ **Şunun şurası**

Şunun şurası üç saatlik yol. YG-108

❖ **Şuradan buradan**

Şuradan buradan konuşurken yengemin işlerini yoluna koyup CM-84 (MM-391)

❖ **Şüphe etmek**

Gittiğin yerde kendini sevdireceğine hiç şüphe etmezim. CM-62 (YG-128)

❖ **Şüphe yok**

Sorikoğlu'nun gözleri kor gibi yandı, "Fırsat bulsan babomun ipini de çekerdin, heç şüphe yok," dedi. CM-32 (MM-34; YG-101; YK-160; BOAD-80)

T

❖ **Tabak gibi**

Mehmet Torlak, arsasını bir yanı dere olan yerden çevirdi, her yan tabak gibi görünüyordu buradan, YK-71

❖ **Taban tepmek (patlatmak)**

.... yavuklunu görmek için altı saatlik yolda taban tepiyorsun a?.. BOAD-82

❖ **Tabanları kaldırmak**

Olacağını söyleyeyim ben size, tabanları kaldırıp İzmir'e gidecekler. ATG-134

❖ **Taburcu olmak (İP)**

Taburcu olanda alay komutanı çağırtmış. CM-65 (YK-178)

❖ **Tadı damağında kalmak**

Eyi yerdi ora... Tadı damağımda kaldıydı... BOAD-199

❖ **Tadı kaçmak (gitmek)**

Seçim günleri kahvenin tadı kaçıyor," dedi. ATG-70 (MM-126; YG-200; BOAD-114)

❖ **Tadı tuzu kalmamak (bozulmak)**

Yaşamanın tadı tuzu kalmamıştı. CM-85

❖ **Tadına bakmak**

Tadına baktınız ya bir kere, bitti... ATG-14 (YG-59)

❖ **Tadında bırakmak**

Hüseyin Ağa bunu gördü, konuşmayı tadında bırakmalıydı, BOAD-67

❖ **Tadını çıkarmak**

Mehtaplı gecelerin tadını iyice çıkarmaya karar verdik. ATG-35 (YG-201)

❖ **Tadını kaçırmak**

*Son kertesinde işin **tadını kaçırmıyım**. BOAD-174*

❖ **Taraf (tarafını) tutmak**

*“**Taraf tutamam** kardaşım... Bir ondan, bir ondan...” ATG-123 (BOAD-117)*

❖ **Takla atmak**

*Kendini yere bırakıp **takla atanlar**, ağzına geleni haykıranlar BOAD-167*

❖ **Taklidini yapmak**

*Ali Efe, **taklidini yapıyor** Boşnak Recep'in. ATG-46*

❖ **Talimat vermek**

*.... hizmetçi Zeynep kıza bu konuda gerekli **talimatı verdi**. YK-86 (BOAD-197)*

❖ **Talip çıkmak**

*.... küçük kızlarını Elaziz'de açtığı mektepte okutmaya **talip çıkmasını** fırsat bilmiş. MM-50 (YG-98)*

❖ **Tam üstüne basmak**

*Hulusi Efendi, ağzı yemek dolu, “**Tam da üstüne bastın** aғam,” dedi. YG-365*

❖ **Tanımazlıktan gelmek**

*“Beni en çok şaşırtan, onun tam bir soğukkanlılıkla beni **tanımazlıktan gelişi** oldu...” ATG-172 (MM-198; BOAD-195)*

❖ **Tanrı'nın günü**

*Satılık kancık, tabağın derisi gibi **Tanrı'nın günü** dövülecekmiş ki pişkin, yetişkin ola. MM-42 (BOAD-65)*

❖ **Taraf (tarafını) tutmak**

*Yalnız bir **tarafı tutarlarsa**, tutulan taraf seçimi kaybettiği taktirde ATG-76*

❖ **Tartışmaya girmek**

*İsmet Bey gülümseyerek **tartışmaya girmek** niyetinde olmadığını gösterir şekilde ATG-168 (YG-461; BOAD-159)*

❖ **Tası tarağı toplamak**

*“Ben senin yerinde olsam levhayı söker, **tası tarağı toparlar** ATG-31 (YG-276)*

❖ **Taş gibi**

*Vah vah, **daş gibi** olmuş!.. YG-36*

❖ **Taş kesilmek**

*Müezzinoğlu'nun yüzü **taş kesildi**. YG-74*

❖ **Taşı sıkısa suyunu çıkarır**

“Yol senden korksun, **taşı sıkısan suyunu çıkarırsın.**” YG-108

❖ **Tatlı canından olmak**

*Biçare Sabire benim yüzümden **tatlı canından olmuş.*** MM-126

❖ **Tatlı dil (İP)**

*Hayvanlara, bir de çocuklara karşı her zaman **tatlı dille** seslenirdi.* YK-79

❖ **(Bir işi) tatlıya bağlamak**

“O zaman İzmir’de arasınlar kendilerine müşteri,” diye **tatlıya bağlıyor** ATG-59

❖ **Tatsızlık çıkarmak**

.... her gün başka türlü bir **tatsızlık çıkarırlar**, YG-18

❖ **Tava getirmek**

“Köylüleri istediğim **tava getirdiysen** aylığına da zam ederim, sözüm söz.” YG-272

❖ **Tavı kaçmak (geçmek)**

*Lakin tek pulluk sakatlanırsa tamir edilesiye toprağın **tavı kaçabilirdi.*** CM-161

❖ **(İşi) tavına getirmek**

*Kasaba dışından kendilerini karşılamak işleri yarı yarıya **tavına getirir.*** YG-328

❖ **Tavır almak (takınmak)**

*Müdür, elini cebine sokuyor, önemli bir **tavır takınıyor.*** ATG-119

❖ **Taviz vermek**

***Taviz vermeden** konuşmasını severim.* YG-332

❖ **Tavşana kaç, taziye tut demek**

***Tavşana kaç, taziye tut diyen** namertler,* MM-413

❖ **Tazı gibi**

*Ben de **tazı gibi** peşindeydim.* CM-96 (YG-108)

❖ **Tebelleş olmak**

*Güllü, Hacı Kadir’in yüreğine kurt düşürdüğünü anlamıştı, **tebelleş oldu:***

“Olmaz, der de bi daha demezsin...” YG-62

❖ **Tedbir almak**

.... bin bir çare düşünürler, **tedbir alırlar.** MM-397 (YG-339)

❖ **(Birini) tefe koymak**

*Kevser’i Ahmet’e alırsam bizi sağlam **tefe korlar.*** YG-62 (BOAD-46)

❖ **Tehdit etmek**

.... Sorikoğlu sinide duran hançeri alır, Cemo 'yu **tehdit ederdi** CM-207

❖ **Tehdit savurmak**

.... Dersimlileri dize getirmek boynumun borcudur," deyi **tehdit savurdu**. MM-36

❖ **Tekbir getirmek**

.... ardımızdan gelen konuklar **tekbir getirirlerdi**. MM-127 (BOAD-49)

❖ **Tekeline (tekellerine) almak**

O zanaatı Çentikli Ağa 'n **tekeline almış**, bize fırsat mı verir? YG-241

❖ **Tekin değil (İP)**

Dönüp oturdu yerine, "Semerciler **tekin değildirler**." ATG-32

❖ **Tekmil vermek**

Bu ara onbaşı da **tekmil verdi**. CM-155

❖ **Tel çekmek**

O da **tel çekmiş** kahyasına. CM-29 (MM-266; YG-162; BOAD-12)

❖ **(Birini) telaş almak**

Rum vatandaşları bir **telaş**, bir üzüntü **almış**; ATG-125 (BOAD-18)

❖ **Telaşa vermek**

Bir bölümü ortalığı **telaşa veren** avludaki kadınları susturup YG-376

❖ **Telef olmak**

Hayvana mı acırsın **telef olur** diye? CM-120 (MM-339)

❖ **Telefon etmek (açmak)**

Nahiye müdürü, evine **telefon etti**. ATG-84 (MM-467; YG-344; YK-86; BOAD-200)

❖ **Telgraf çekmek**

Tevfik nefes nefese, "Bir **telgraf çektim** de geciktim," diyor. ATG-190

❖ **Tellal çağdırtmak**

Paşa **tellal çağdırtıp** dört bir yana ferman dağıtmıştır. MM-313

❖ **Temize çıkmak**

"Bir iftira davası açtı mı sülalen gelse seni **temize çıkaramaz**," CM-81

❖ **Tempo tutmak**

Gitaralar sabahlara kadar aşk türkülerine **tempo tutarlardı**. ATG-12 (YG-355; YK-146; BOAD-166)

❖ (Birini) teneşir paklamak

Teneşir paklayası haraminin azgınlık tüm aklını almıştır seyyidati... MM-154

❖ Tepeden tırnağa süzmek

Şube Reisi kâğıtlara bakmadan beni tepeden tırnağa süzdü. CM-60 (YK-32)

❖ Tepesi atmak

Tepesi attı Tahir'in. BOAD-219

❖ (Birinin) tepesine binmek (çıkma)

.... sustuğumuzu görende Sorikoğlu tepemize çıkmaz mı?" CM-124 (MM-425; YG-276)

❖ Ter basmak

Ahmet'in sıkıntıdan avuçlarına ter bastı, "yoo!" dedi Ahmet. YG-169 (BOAD-49)

❖ Ter dökmek

Haydaro ter dökerdi, dudağını kemirirdi. CM-21 (MM-126)

❖ Ter boşanmak

Yüzünden ter boşanarak, CM-40 (MM-83; YG-175; YK-35; BOAD-143)

❖ Ters ters bakmak

.... nöbetçi ters ters yüzümüze baktı. MM-395 (YG-105; BOAD-15)

❖ (Bir iş veya durum) tersine dönmek

.... mülkümüzü geri almaya kalkışanda iş tersine dönecektir. MM-295 (YG-327)

❖ (Bir iş veya durum) tersine gitmek

Eğer işler tersine giderse mandıra koyunda motorları ATG-136 (BOAD-235)

❖ Teselli bulmak

Hiçbir sözden teselli bulamazdı. MM-260 (YK-172)

❖ Teselli etmek (vermek)

Sonra, beni teselli etmek isteğiyle, ATG-109 (CM-78; YG-121; BOAD-163)

❖ Teslim almak

Gelip tahta ızgarayı teslim aldılar. ATG-53 (MM-296; YK-180)

❖ Tetiğe basmak (dokunmak)

Dayanamadım, tetiğe dokandım, gırr diye bıçtım herifi. CM-24

❖ Tetik durmak

Tüm hocalar ağlarınızı kurup tetik durun! YG-441

❖ **Tez elden (İP)**

Tez elden meydana korkuluk direklerle çevirdiler. CM-13 (MM-79; YG-112; YK-24; BOAD-153)

❖ **Tez canlı (İP)**

“Bubam da *tez canlı* mıydı ana?” BOAD-58

❖ **Tezkere almak**

Geçen hafta *tezkeresini almıştır*. MM-134

❖ **Tığ gibi**

Tığ gibi hissediyorum kendimi. ATG-14

❖ **(At) tırısı kalkmak**

Tırısı kalkmış atların nal sesleri hızla uzaklaştı. BOAD-140

❖ **Tırnak kadar**

Tırnak kadar kıza çimcik atmaz mı? YG-59 (YK-181)

❖ **Tir tir titremek**

Tir tir titrer, arkama baka baka kaçırdım. YG-147 (YK-28)

❖ **Titizlik göstermek**

.... *karakeçiden hoşlandığından onun adını seçmede titizlik gösterdi*. CM-163

❖ **Toka etmek**

“Danesine bir lira *toka ettin* mi tonlarla bulursun,” diyor Balıkçı İdris. ATG-55

❖ **Tongaya basmak (düşmek)**

Nafile, tongaya basmam ben. BOAD-104

❖ **Toprağa düşmek**

Zamansız toprağa düştü, uğursuz bir hastalık yüzünden. YK-61

❖ **Toprağa vermek**

.... *yanıp yasımızla karalar bağlayanda anacığımı götürüp toprağa verdik*. MM-290

❖ **Topuk vurmak**

Cendermeler topuk vurup çıktılar. CM-60 (MM-315)

❖ **Tosun gibi**

.... *Senem, tosun gibi* bir oğlan dünyaya getirmiş. CM-187 (MM-241)

❖ **Toz etmek**

“Sözünden hulfedersen Hızır’dan önce biz seni *toz ederik*, bilmiş olasin!” CM-

❖ **Toz kondurmamak**

*Bir zaman Memo 'ya **toz kondurmayan** seysisim, MM-214-215*

❖ **Tozu dumana katmak**

*.... **tozu dumana katarak** beş atının geldiğini gördük. CM-153 (BOAD-46)*

❖ **Tövbeler olsun! (tövbesi!)**

*.... misafirlerin yanında, **tövbeler olsun!**" diye söylendi. ATG-64 (YG-47; BOAD-19)*

❖ **Tulum gibi**

*.... "**Tulum gibi** de olsan razıyım, gel sev beni," dedi, sızdı. ATG-41*

❖ **Tur atmak**

*"Kasabada bir **tur atıp** zina işleyenleri millete gösterelim!" YG-408 (YK-40)*

❖ **Turşusu çıkmak**

*.... makinistle buluşunca Sülüman, "**Turşumuz çıktı** bugün," dedi. BOAD-122*

❖ **Tut ki**

*.... heç ummazım ya **tut ki** sözünde durdu. MM-336 (YG-33)*

❖ **Tuttuğunu koparmak**

*Cenderme Ali **tuttuğunu koparan** bir erdir, MM-208 (YG-45)*

❖ **(Bir şeye) tuz biber ekmek**

*.... Cemo 'nun yarasına **tuz biber ekti**. CM-159*

❖ **Tuzağa düşmek**

*Lakin vaktinde gediği tuttuğumuzdan adamlarıyla **tuzağımıza düşmüş**. MM-302*

❖ **Tükürdüğünü yalamak**

*Şu var ki ben halkın karşısında **tükürdüğümü yalayamam**. YG-321*

❖ **Türkü çağırmak**

*Sen irakıdan haber ve bütün köylüye **türkü çağırttım** ben. ATG-64 (CM-51; MM-54; YG-30-31)*

❖ **Türkü söylemek**

*.... cepleri boş, başları dumanlı, **türkü söyleyerek** atlarına eşeklerine binip köylerine dönüyorlar. ATG-18 (CM-26; MM-60; YG-10; YK-148; BOAD-177)*

❖ **Türkü tutturmak**

*.... yavaştan bir **türkü tutturdu**. CM-55 (MM-136; YG-71; BOAD-165)*

❖ **Türkü yakmak**

.... “Biliyo musun?” dedi, “Sana bi **türkü yaktım** ben.” YG-265

❖ **Tüy gibi**

Tüm guşalardan arınmış, **tüy gibi** yeğnik, dalıp gittim. MM-216 (BOAD-86)

❖ **Tüyleri ürpermek**

Gene de birbirimizin olmayacağız. **Tüylerim ürperdi**. ATG-92

U❖ **Ucuza çıkmak**

Nuhus memuru, Cenderme Ali’nin hatırına **ucuza çıkardı** kafakâğıdımı. CM-59

❖ **Ucuza gitmek (İP)**

.... hayvanlarını panayıra döktüklerinden talihime hayvanlar çok **ucuza giderdi**.
CM-162

❖ **Uçkuruna gevşek (düşkün) olmak**

.... oba halkını toplar ki **uçkuru kevşek olanın** cezasını vereler.” MM-133

❖ **Uğur getirmek**

.... “Obama **uğur getirdiniz**,” diye bağışa, armağana boğar. MM-22 (YG-139; YK-27)

❖ **uğur ola! (uğurlar olsun!)**

“Hadi uğur ola!..” MM-314 (YG-228; YK-118)

❖ **Uğurlu kademli olsun**

...., “**Uğurlu kademli, bereketli olsun**,” diyerek kurdelayı kestim, musluğu açtım... ATG-185 (CM-145; MM-351; YG-107; YK-70; BOAD-112)

❖ **Umuda kapılmak**

Boşuna **umuda kapılmışık**, CM-197-198 (MM-142; YK-13)

❖ **Umudu boşa çıkmak**

Lakin **umudumuz boşa çıkmıştır**. MM-233

❖ **Umut kesmek**

En sonunda bulmaktan **umut kesip** geri dönmüşler. CM-187 (MM-296; BOAD-143)

❖ **Umutsuzluğa düşmek (kapılmak)**

.... tasalanıp tüm **umutsuzluğa düştüğüm** bir gün bir cenderme çıktı geldi. CM-133

❖ **Utancından yere geçmek**

Utancımdan yerlere geçtim. MM-145

❖ **Utanç duymak**

*Şih Abuzer'in hareminde bulunmanın suçu benimmiş gibi **utanç duyardım**. MM-146 (BOAD-37)*

❖ **Uygun bulmak**

*Arkadaki odalar dolunca, muhtar eski Rum okulunun salonunu da depo olarak kullanmayı **uygun bulmamış**... ATG-110 (MM-130; YG-219; YK-116; BOAD-142)*

❖ **Uygun düşmek**

*"Kulağınla duydun, ümmetin istediği şeriata da **uygun düşer**." YG-421 (BOAD-98)*

❖ **Uygun görmek**

*Velo Dayı'nın teklifi geleneğe **uygun görüldü**, beğenildi. CM-161 (MM-77; YG-343; YK-56; BOAD-151)*

❖ **Uyku basmak (bastırmak)**

*Bir var ki çerez getireyim, ye de **uykun bastırmaya**, dedi, MM-147 (YK-146)*

❖ **Uyku çekmek**

*.... büyük meşenin dibinde bir **uyku çek**! MM-53 (YK-116)*

❖ **Uyku tutmamak**

*Hatice'yi **uyku tutmuyordu**. YG-144*

❖ **Uykusu gelmek**

*Yonca Kız'ın akşam erkenden **uykusu geldi**. YK-100*

❖ **Uykusu kaçmak**

*Şimdi ise buluşamayacağımız korkusu **uykularım kaçırırdı**. CM-85 (MM-28)*

❖ **Uykuya dalmak**

*Herhal **uykuya dalmışlardır**. CM-205-206 (YK-100)*

❖ **Uykuya yatmak**

*.... kuzucuğumu koynuma alıp meşenin gölgesinde **uykuya yattım**. MM-54 (YK-59)*

❖ **Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak**

*"Oğul," dedi, "**Uyumuş yılanın kuyruğuna basıp** uyarmak ne zorunuza?" CM-171*

❖ **Uzak kalmak**

.... evleriyle kasaban **uzak kalmış** bir hali vardır mahallenin. YG-11

❖ **Uzak tutmak**

Artık Kevser'i ağadan **uzak tutmasına** imkan kalmamıştı YG-423 (BOAD-110)

❖ **Uzun hikaye (İP)**

"Eh işte, onun gibi bir şey... **Uzun hikaye**, boş ver!.." BOAD-206

❖ **Uzun etmek**

De, **uzun etme** hocam. ATG-70 (YG-191)

Ü

❖ **Ürküntü vermek**

Konağın ıssızlığı **ürküntü veriyordu** yüreğine. YG-445

❖ **Üstüne (üstümüze, üstünüze) sağlık (iyilik sağlık, şifalar)**

"**Üstüne iyilik sağlık**. Kız delirdin mi yoğsam?" YG-142

❖ **Üstün tutmak**

Memo'nun kendinden **üstün tutulmasına** kızgınlığından MM-86 (BOAD-10)

❖ **(Birinin) üstüne yürümek**

.... Memo'nun niyazını duyanda cinlenmiş, kırıbacı **üstüne yürümüştü**: MM-66

❖ **Üvey evlat muamelesi yapmak**

Devletin yardımlarında da köylüye **üvey evlat muamelesi yapılmıştır**. YG-334

❖ **Üzerine almak**

Oğlağın çevrilmesini Cemo **üzerine aldı**. CM-152 (MM-267; YG-78)

❖ **Üzerine basmak (İP)**

.... kendini tutamadı, "He, tam da **üzerine bastın** Osman Ağa," dedi. BOAD-20

❖ **Üzerine çekmek**

Hükümetin hışmını **üzerine çekmeyi** göze almadan CM-158 (MM-39; YG-433)

❖ **Üzerine oturmak**

Şih Persin Senem'i öldü bildirip toprağının **üzerine oturmuştur**. MM-269

❖ **Üzerine yıkmak**

.... "Bütün işi **üzerine yıkmaya** kalkmazsınız ya tırnak kadar kızın?" YG-141

❖ **Üstesinden gelmek**

.... ancak Şih Mahmut'un abukat oğlu gelirse **gelir üstesinden**. CM-107 (YG-171)

❖ **Üzerinden atmak**

*Biraz cepleri para yüzü görsün, evlerindeki yaşayış şartları değişsin **atacaklar** bu eğreti kabuğu **üzerlerinden**. ATG-183 (CM-81)*

❖ **Üzerine (üstüne) geçirmek (İP)**

*.... binlerce ağaç zeytini, olduğu gibi onların **üzerine geçirdi**. ATG-16 (MM-244)*

❖ **Üzerine gelmek (İP)**

*"Az önce Kevser'e çıkışmışım, sen **üzerine geldin**." YG-22*

❖ **Üzerine titremek**

***Üzerine titriyordu** basbayağı kadıncağz. YG-220*

❖ **Üzerine tuz biber eklemek**

*Köy enstitüleri ve köy okulları, ekim sahaları için istimlak olunan köy toprakları ise yaranın **üzerine tuz biber ekmiştir**. YG-334*

❖ **Üzerine varmak**

***Üzerine varmadım**. ATG-106 (CM-116; MM-466; YG-61; BOAD-62)*

❖ **Üzerine yok**

*"**Üzerine yok** oğlanın mektepte..." dedi Hacı Kadir. YG-56 (BOAD-20)*

❖ **Üzerine yürümek**

*"Hem kancık doğurtursun hem de mücde istemeye cüret gösterirsin!" deyi kırbaçla **üzerine yürüye**. MM-23 (YG-36)*

V

❖ **Vaatte bulunmak**

*Avcı da "Dağın kuşunu, tavşanını getirmek de benim boynuma borç olsun..." diye **vaatte bulunmuş**. ATG-28 (MM-146)*

❖ **Vacip olmak**

*.... Hanefi itin bacağını ayırıp haddini bildirmek **vacip olmuştur**. MM-76*

❖ **Vakit geçirmek**

***Vakit geçirmek** için odayı temizledimATG-102 (MM-244; YG-104; BOAD-152)*

❖ **Vakit kaybetmeden (İP)**

*.... mektubu alanda **vakit kaybetmeden** gel, beni gör!... CM-134 (YK-16)*

❖ **Vakit öldürmek**

*Durma Cano, benimle **vakit öldürme**. CM-22*

❖ **Vakti gelmek**

“*Vakti gelende Şih Abdo ’nun vasiyetine uyup biat vermişik, MM-279*

❖ **Var ol! (İP)**

Sağ ol, var ol! CM-66

❖ **Var yok**

Otuz beşinde var yok görünür ama kırkıdan ziyade olmalı. YG-17

❖ **Varı yoğu (İP)**

.... *varımı yoğumu seyitlere, bakıcılara, ocaklara harcadım. CM-27 (YK-113)*

❖ **Varsa... yoksa ...**

“*Varsa yoksa sen.*” YG-220

❖ **Vay anam! (anasını! canına!)**

“*Vay anam vay! Hele şuna bakın. YG-48*

❖ **Vazife görmek**

.... *Hozat'ta tanıdığımız cenderme subayı da Elaziz'de vazife görürlermiş. MM-436*

❖ **Ver yansın etmek (İP)**

.... *yerinden kalktı, yarı şaka, yarı ciddi ver yansın etti. YG-88 (BOAD-208)*

❖ **Veresiye almak**

Motoru üç ay önce veresiye aldıldım. ATG-135

❖ **Veresiye vermek**

.... “*Lazoğlu veresiye verse şarabı, ben de sererdim postu ATG-118*

❖ **Vergi kaçırmak**

Şimdiye dek yol parası vermemişseniz suç işlemişsiniz, vergi kaçırmışsınız. MM-392

❖ **Vesile aramak**

.... *arada bir yokladıkça ona çatmaya vesile arıyordu, YG-16 (BOAD-117)*

❖ **Vesile bulmak**

.... *seyisimi suçlamaya başka bir vesile buldu. MM-426*

❖ **(Birine bir şey) vız gelmek**

“*Nikah kıyıldıktan sonra kokuyu alsa da vız gelir, YG-102*

❖ **Vurgun vurmak**

Yoksa sen dağa çıkıp vurgun vurmamızı mı kurarsın? CM-141 (MM-210)

Y

❖ **Ya sabır çekmek**

.... sakalını sıvazlar, durmaz, **ya sabır çekermiş**. MM-20

❖ **Yabana atmak**

Yabana atılacak bir söz değildir. CM-155 (MM-230; YG-55; BOAD-25)

❖ **Yabana gitmek**

Tek Cemo **yabana gitmesin**, derlerdi. CM-28 (YG-49; YK-13)

❖ **Yadigâr bırakmak**

Ayak bileğimde halhalını **yadigâr bırakarak** Memo çaresiz çekildi, gitti. MM-92

❖ **Yağma yok (İP)**

Yağma yoktu. Maymun gözünü açmıştı. YG-242

❖ **Yağmur boşanmak**

Hava kapalıydı, nerdeyse **yağmur boşanacaktı**. YG-474

❖ **(Birinin) yakasına asılmak (yapışmak)**

.... “Dürzü bana gelip haber etseydi **yakasına yapışır** BOAD-148

❖ **(Birinin) yakasına sarılmak**

Teslim olanlar arasında emir erim Halo’yu görende beynimden vurulmuşa döndüm, **yakasına sarıldım**. CM-70 (MM-38; YG-74; BOAD-105)

❖ **(Birinin) yakasını bırakmamak**

.... kulak asma!” diye geçiştirmek dilemişse de **yakasını bırakmamışım**. MM-62-63 (BOAD-30)

❖ **Yakasını kaptırmak**

Kaptırmışız bir kez **yakamızı**. YG-154

❖ **Yakayı ele vermek**

Yakayı ele veren hovardanın üstelik haysiyeti de iki paralık olur. YG-31

❖ **Yakayı (yakasını) kurtarmak (sıyırmak)**

Benim elime geçen gâvur üç yıl **kurtaramaz yakasını**. ATG-137 (MM-164)

❖ **Yakıp yıkmak**

.... Dersim’i **yakıp yıkacağına** delil gösterip biçareleri MM-324

❖ **Yakınlık göstermek**

Şih Persin Memo’ya ziyadesile **yakınlık gösterirdi**, MM-82 (YG-169)

❖ **Yakışık almamak**

.... böyle çarpaşık işlere burnunu sokması **yakışık almaz**. YG-109

❖ **(Birini) yalancı çıkarmak**

“Bi de beni yalancı çıkaracak...” YG-16

❖ **Yan çizmek**

“Madem bu kadan güveniyon katırına neye döğüştürmiyon benimkiynen öyleyse, neden durmadan yan çiziyon? BOAD-24

❖ **Yan gelmek**

Öbür yandaki şiltelerde hatırlı konuklar yan gelmiş kurulmuşlardı. MM-123 (YG-88)

❖ **Yan tutmak**

Recep Dayı da Sülüman'ın yanını tuttu: BOAD-198

❖ **Yan yan bakmak**

Murat çevrelerine toplanan meraklılara yan yan bakarak BOAD-45-46

❖ **Yangından mal kaçırır gibi**

Yangından mal kaçırır gibi hemen kızı al, götür diyorsun... YG-65

❖ **Yanına almak**

“Beli, komutanım,” dedi Memo, acemilikten sonra kumandarım beni yanına almıştır. MM-252-253 (YG-111; YK-78)

❖ **Yanına bırakmamak (koymamak)**

“Bunu senin yanına komazım Cano,” dedi, sürdü gitti. CM-29 (MM-239; YG-191)

❖ **Yanıp yakılmak**

.... kendisine bir külahçık şeker bile getirmeyişinden yanıp yakılıyordu. YK-59

❖ **Yanıp tutuşmak**

Şu Kezban kız yanıp tutuşuyor da dönüp baktığın yok. CM-90 (MM-154; YG-25; YK-160; BOAD-126)

❖ **Yanlış kapı çalmak**

Bu garip davacıya, yanlış kapı çaldığını söylemeye dilim varmadı, ATG-61

❖ **Yapıp etmek**

Ne yapıp etmeli bunun bir çaresine bakmalı. CM-105 (YK-67)

❖ **Yara açmak**

Vebal kimin olursa olsun bu idamlar vicdanlarda derin yaralar açmıştır. MM-461

❖ **Yara almak**

İkisi de başlarından yara almamışlardı. MM-468

❖ **Yaraya merhem olmak**

Elimden bir şey gelir mi, yaranıza merhem olur muyum, bir göreyim. MM-255

❖ **Yardım görmek**

“Evelallah ondan bir yardım görürük, CM-59 (MM-291)

❖ **Yardımda bulunmak**

.... cami için dişe dokunur hiçbir yardımda bulunmadıktan BOAD-18

❖ **Yardıma koşmak**

.... bana haber salasın, yardımına koşarım yeğen. CM-51 (MM-295; BOAD-208)

❖ **Yarıda kalmak**

Türkü de oyun da yarıda kaldı. YG-266

❖ **Yarım kalmak**

Türküsi yarım kaldı. YG-113 (BOAD-85)

❖ **Yarından tezi yok**

.... “Yarından tezi yok parlatırız onları...” ATG-22 (MM-207; YG-34; YK-61)

❖ **Yasa bürünmek (boğulmak, gömülmek)**

Oba tüm yasa bürünmüş. CM-187 (MM-190; YG-12)

❖ **Yasağı (yasakları) çiğnemek**

Biz yasak çiğnememişik, ormana girmemişik! MM-439

❖ **(Birinin) yasını tutmak**

Biz ise nice zamandır yasın tutardık. CM-193 (MM-187; YG-13; YK-171)

❖ **Yaş akıtmak (dökmek)**

Gözlerimden yaş dökerek fırladım ileriye. CM-22 (MM-18)

❖ **Yaş tahtaya (yere) basmamak**

Bir var ki Şıh Persin'in ağzın arayıp yaş tahtaya basmazım. MM-184 (YG-202; BOAD-140)

❖ **Yatağa (yataklara) düşmek**

Memo'nun başına bir iş açıla ya da hastalanıp yatağa düşse... MM-167 (YG-379)

❖ **Yataklık yapmak (etmek)**

.... bilirdi demek marabalarının Hanefi Ağa'ya yataklık edeceklerini... MM-67

❖ **Yatıp kalkıp**

Gece gündüz yatıp kalkıyor, dua ediyor, yatırlara adak götürüyor, YK-149

❖ **Yatıp kalkmak**

.... *validenin kendilerine uygun gördüğü yerde **yatıp kalkacaklar**,* YK-56
(BOAD-195)

❖ **Yavaş gel! (ol!)**

*“**Yavaş gel!**” dedi saniye, iskemleden kalktı.* YG-394

❖ **Yay gibi**

***Yay gibi** gerilip gerilip havaya sıçradı.* CM-14 (MM-86)

❖ **Yaya kalmak**

*Bize güvenerek fabrika kurarsanız **yaya kalırsınız**.* ATG-131 (BOAD-19)

❖ **Yayık dövmek**

.... ***yayık dövmeden** vakit bulanda bana yardıma gelirdi.* CM-175

❖ **(Bir şeye, bir kimseye) yazık olmak**

.... ***pek yazık olmuş** bu öpülesi omuzlara!” dedi, sesi pürüzlenmişti.* YG-52 (YK-108; BOAD-192)

❖ **Yazıklar olsun**

*“**Tüh, yazıklar olsun** size!”* CM-41 (MM-342; YG-32)

❖ **Yediği naneye bak!**

Bak** hele şunun **yediği naneye! YG-27 (BOAD-15)

❖ **Yedikleri içtikleri ayrı gitmemek**

*“Tapucu kardaşımızdır,” dedi, “**Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmez.**”* CM-107

❖ **Yedirip içirmek**

*Gadir Ağa’nın eksperlere **yedirip içirdikleri** boşuna gitti disenize.* ATG-120

❖ **Yekvücut olmak**

.... *“**Yekvücut oldukça** Allah-ı azimüşşan bizi daima nusrata, daima nuru hidayete ulaştıracaktır,” dedi.* ATG-177-178

❖ **Yel gibi**

*Dağdan **yel gibi** at sürüp inen ben, uçan kuşu vuran ben.* CM-12 (YG-272; YK-85)

❖ **Yelkenleri suya indirmek**

.... *Gadir Ağa öyle golay golay **yelkenleri suya indirmez** de hanı....* ATG-120

❖ **Yem olmak**

*İnsan umar mı bu ufak tefek, tombalak kadınların bir oltada **yem olacaklarını** ve her renkte balık avlayacaklarını?* ATG-46 (CM-26; MM-156)

❖ **Yemeden içmeden kesilmek**

Köye döndüğümde yemeden içmeden kesildim CM-54 (MM-139; BOAD-62)

❖ **Yer açmak**

.... saz çalan Memo, yüzümün sarılığını görüp yanında yer açtı. MM-435 (YG-346)

❖ **(Bir işte) yer almak**

Masanın etrafında kasabanın ileri gelenleri, parti üyeleri, muhtar, kunduracı Behram Usta, çifte rüsumat memurları, jandarma komutanı yer almışlardı. ATG-186

❖ **Yer değiştirmek**

.... “İki senede dört yer değiştirmişim ben ATG-32 (YG-331)

❖ **Yer etmek**

Cemo’nunkilerde de canavarın gözlerindeki korku yer etmişti. CM-43

❖ **Yer kapmak**

.... kına eğlencesi yapacakları için iyi bir yer kapmak isteyenler YG-347

❖ **Yer öpmek**

Benim yer öptüğümü görmezdi. CM-12 (MM-64)

❖ **Yer yarılıp içine girmek (geçmek)**

“N’ola bu kötülüğü duyacağıma yer yarılrsa da içine girseydim,” MM-259

❖ **Yer yerinden oynamak**

Bir şölen edilir ki yer yerinden oynar. MM-21 (YG-194; BOAD-235)

❖ **Yerden göğ'e kadar**

.... böyle şüphe dolu bir sual sormada yerden göğ'e kadar haklıdır.” ATG-167

❖ **Yerden yere çalmak**

“Benim yüzümden çekmiştir Şih Sayıtlının düşmanlığını üzerine...” deyî kendimi yerden yere çaldım. MM-39 (BOAD-151)

❖ **Yere çalmak**

.... meyini başına diküp içti, kadehini yere çaldı. MM-124-125 (BOAD-54)

❖ **Yere sağlam basmak**

Bacakları yere sağlam basardı. CM-39

❖ **Yere sermek**

“Hoca yan ateşine alırsa yere serer hepimizi...” demişti. ATG-70 (CM-186; MM-126)

❖ **Yere vurmak**

*Güreşte karşımdakini belinden kavrayıp **yere vuranda** babam keyiflenir MM-26*

❖ **Yere yıkılmak**

*Zavallı taze, cansız **yere yıkıldığı** zaman katil koca, ATG-94 (YG-241)*

❖ **Yeri gelmek**

***Yeri geldi** sazımı dillendirdim. CM-51*

❖ **Yerin dibine geçmek (batmak veya girmek)**

*Komutanın katında **yerlerin dibine geçtim**. CM-174 (MM-46; BOAD-44)*

❖ **Yerinde duramamak**

*Seçim günleri yarış atı gibi huyludur o, **yerinde duramaz**. ATG-68 (CM-37; MM-87; YG-59; YK-174; BOAD-67)*

❖ **Yerinden fırlamak**

*Hiddetle **fırladım yerimden**. ATG-93 (CM-20; MM-234; YG-365; YK-9; BOAD-15)*

❖ **Yerinden oynamak**

*Osman Ağa, **yerinden oynadı**, “Ümmü Kadın,” diye bağırdı. BOAD-179*

❖ **Yerine gelmek**

*Odasında halı döşeli kanepeye yerleştiği zaman gücü tüm **yerine gelmişti**. YG-75*

❖ **Yerine getirmek**

*“Ben derebeyimizin işini bitirdim, o da benim ricamı **yerine getirdi** kardığım,” diye kucağındaki horozu gösterdi. ATG-78 (MM-19; YG-369; YK-87)*

❖ **Yerine koymak**

*Köyü bırakıp gitmeyi; komşulara vefasızlık, ecdada saygısızlık **yerine koyardı**. MM-164 (YK-63; BOAD-127)*

❖ **Yerini almak**

*Günü gelende **yerimi almak** için gözünü budaktan sakınmayacaksın! MM-38*

❖ **Yerle bir etmek**

*Ökkeş Dayı’nın gözü gibi sakındığı aynalı dükkânını **yerle bir edenler** Allah vere de canlarına dokunmuş olmasalar, MM-291-292*

❖ **Yerlere kadar eğilmek**

*Şef garson **yerlere kadar eğildi**, “Baş üstüne ağa hazretleri,” dedi. BOAD-189*

❖ **Yerli yerinde olmak**

Her şey yerli yerinde ya nasıl diyeyim, bir bakımsızlık çökmüş YG-48 (YK-119)

❖ **Yeter de artar**

*Mandıranın yağı, peyniri **yeter de artar** sana... ATG-137*

❖ **Yetti artık (gayrı)**

*“Bak Velo,” dedi, “Bir daha ağzını açar da ağa sözü edersen çeneni kırarım senin, **yetti gayri be!**” CM-151 (YG-166; YK-21; BOAD-192)*

❖ **Yılan gibi**

*Çolak kolum senin beline **yılan gibi** dolanmadı mıydı? ATG-27 (MM-127; YG-119)*

❖ **Yıldızı parlamak**

*“Belli olmaz, bakarsın yeniden **yıldızı parlar**, resim gene ilazım olur,” der. YG-435*

❖ **Yıldızı sönmek**

*Müezzinoğlu’nun **yıldızı sönmekten** ağa değiştirirse karlı çıkardı. YG-428*

❖ **Yiyip bitirmek**

*.... “Gözü kör olasıca, bu muymuş beni **iyiyip bitiren** dert?” dedi. BOAD-87*

❖ **Yiyip içmek**

*Şarapçı Hidayet, “**Yiyip içip** devlete dua ediyorlar,” diyor. ATG-52 (MM-318; YG-12; BOAD-83)*

❖ **Yoğurt çalmak**

*Cemo, hayvanların tımarından **yoğurt çalmadan**, yayık dövmeden CM-175*

❖ **Yok canım**

*Tapucu, “**yok canım**,” dedi. YG-304*

❖ **Yok etmek**

*.... “Kardeşleri iş meydana çıkar, diye oğlanı **yok etmişler**.” ATG-48 (MM-96)*

❖ **Yok olmak**

*.... Türkiye lehinde yaratmaya muvaffak olduğumuz sempati havası birden bire **yok olacaktı**. ATG-167 (BOAD-232)*

❖ **Yok pahasına gitmek/satmak (İP)**

*.... baktım ki hayvanlar **yok pahasına gider**, CM-163 (MM-401)*

❖ **Yoksun bırakmak (etmek, kılmak)**

*Düşman olmasa Şehvar’ı koskoca bir mirastan **yoksun eder** miydi? YK-112*

❖ **Yol açmak**

*Mübaşirler koşup **yol açarlardı** kendilerine. MM-275 (YG-183)*

❖ **Yol almak**

*Bir sandalla **çifte gümrük muhafaza memurları da yata doğru yol alıyordu**. ATG-140 (CM-21; MM-116; YK-146; BOAD-208)*

❖ **Yol gitmek**

*Kaç gün **yol gittiğimizi**, nerelerden geçtiğimizi heç bilmezim. MM-452*

❖ **Yol göstermek**

*Yangın gecesi bizimle birlikte çalışan adamlardan biri beliriyor, bize **yol gösteriyor**. ATG-166 (CM-187; MM-141; YG-207; BOAD-18)*

❖ **Yol kesmek**

*Hamallık etmiş, sırası gelmiş hırsızlık yapmış, **yol kesmiş**. ATG-129 (CM-56; MM-40; YG-187; BOAD-182)*

❖ **Yol tepmek**

*Bütün gün **yol tepmişken** yüzü ay gibi ışıldardı. CM-166 (MM-172)*

❖ **Yol vermek**

*.... Kadir Ağa, mandıradan **yol verir** sonra sana.” ATG-137 (MM-160; YG-171; BOAD-96)*

❖ **Yola çıkmak**

*Söylenen saatten gene de üççeyrek önce **yola çıktım**. ATG-37 (CM-23; MM-98; YG-10; YK-70; BOAD-145)*

❖ **Yola (yollara) düşmek**

*.... anacığımın naaşını estere yükleyip Dersim **yoluna düştük**. MM-289*

❖ **Yola düzölmek**

*Hep beraber **yola düzüldük**. ATG-151 (CM-36; MM-164; YG-475; BOAD-153)*

❖ **Yola gelmek**

*O tayfa iyilikle **yola gelmez**. MM-320 (YG-64; YK-140; BOAD-42)*

❖ **Yola getirmek**

*Arap Müezzın, Nazife’yi **yola getirmekten** memnun, YG-133*

❖ **Yola (yoluna) koyulmak**

*Sonra Elaziz’e doğru **yola koyulduk**. CM-22 (MM-116; YG-152; YK-86)*

❖ **Yola yatmak**

*Ley Memo, tahsin sana herif! Şunca zamanda bizim dağkeçisini basbayağı adam etmişsin, **yola yatırmışsın**. CM-104 (MM-28; YG-219; BOAD-67)*

❖ **Yolcu etmek**

*Hazırlığım tamamlananda beni Murat kıyısına kadar **yolcu etti**. CM-50 (MM-330; YK-19)*

❖ **Yolda kalmak**

*“Bellerin boğazların geçidini kapar, **yollarda kalırsınız**,” dedi. MM-362*

❖ **Yoldan çıkmak**

*Biz nasılsa **yoldan çıkmışız**, eteğimiz çamura bulanmış... YG-60*

❖ **Yollara dökülmek**

*Oysa biz davullar zurnalarla tüm oba halkı **döküldük yollara**. MM-44*

❖ **Yolları tutmak**

*Cendermenin güney **yolları tutmuş** olacağını düşünmüş, MM-451*

❖ **(Bir yere) yolu düşmek**

*“Geçenlerde oraya **yolum düştü**,” diye devam etti Naci Bey. ATG-124*

❖ **Yolun açık olsun**

*Arkamızda kalanlar, “Hadi, **yolunuz açık olsun!**” diye bağıryorlar. ATG-190 (CM-51; MM-159; YG-216)*

❖ **Yoluna çıkmak**

*Demin haymemden konağa gelirdim, **yoluma çıkıp** avucuma altın doldurarak kötü niyetine beni vasıta kılmak istemiştir. MM-154*

❖ **Yoluna girmek**

*Tahir gülümsemeye çalıştı, “Her iş **yoluna girdi** buba,” dedi. BOAD-55-56*

❖ **Yoluna koymak**

*Şuradan buradan konuşurken yengemin işlerini **yoluna koyup** koymadığımı sordu, olanları anlattım. CM-84 (MM-128; YG-40; BOAD-25)*

❖ **Yolunu beklemek (gözlemek)**

*Varıp Naziye’nin **yolunu gözleyim**, dedi. ATG-104 (CM-51; MM-140; YG-185; YK-67; BOAD-26)*

❖ **Yolunu bulmak**

*“Şu para ile siz de ardım sıra Diyarbekir’e kaçıp gelmenin **yolunu bulursunuz**.” CM-88 (MM-150; YG-44; BOAD-135)*

❖ **Yolunu kesmek**

*Hükümet önünde silahlı jandarmalarla alayın **yolunu kesti**, zorla ellerinden aldı zavallıları. ATG-139 (CM-21; MM-66; YK-31; BOAD-95)*

❖ **Yolu (yolunu) şaşırmak**

*“Sola saparsan **yolunu şaşırsın**, YG-470*

❖ **(Bir şeyin) yolunu tutmak**

*Okullar birer azınlık okulu olma **yolunu tutmuş**. ATG-124*

❖ **Yolunu tutmak**

*Ben değirmenimin **yolunu tuttum**. ATG-37 (MM-112; YG-12; YK-9; BOAD-18)*

❖ **Yorgun düşmek**

*Geç vakit **yorgun düşen** millet çadırlara çekilip CM-152 (MM-187; YG-219)*

❖ **(Birine) yukarıdan bakmak**

*.... “eşrefi mahlûkatım” diye hayvanlara **yukarıdan bakmıyorlar**. ATG-16*

❖ **Yumruk gibi**

*Gözleri, ağlamaktan **yumruk gibi** şişmiş. ATG-45 (YG-438)*

❖ **Yuva kurmak**

*Ben İstanbul’da büyümüşüm, orada iş tutmuşum, orada **yuva kurmuşum**. CM-30*

❖ **(Birin) yuvasını yapmak**

*“İkisinin de **yuvasını yaparım** ben.” YG-129*

❖ **Yükünü almak**

*Biz de **yükümüzü aldık**. ATG-85 (BOAD-111)*

❖ **Yükünü çekmek**

*.... tek partili idarenin düşmanıymış bütün **yükünü çektikten** sonra YG-100*

❖ **Yükünü tutmak**

*.... kentli karaborsacılarla ilişki kurarak **yükünü tutmuş**, BOAD-10*

❖ **Yüreğe işlemek**

***Yüreğe işleyen**, kalın bir sesi vardı. CM-55*

❖ **Yüreği ağzına gelmek**

*.... dizlerini dövdü: “**Yüreğim ağzıma geliyor** Saniye.” YG-296 (BOAD-178)*

❖ **Yüreği cız etmek (cızlamak)**

*Kederimden **yüreğim cız etti**. CM-128*

❖ **Yüreği çarpmak**

Beyaz bir tül ayın ışıklarını dalgalandırıyor. **Yüreğim çarpıyor.** ATG-42-43
(CM-16; MM-21; YG-210; YK-14; BOAD-34)

❖ **Yüreği daralmak**

*Güllü Hacer'in bu kara düşüncelerle **yüreği daraldığı** sırada* YG-21

❖ **Yüreği dayanmamak**

*Her yaşta **yürek dayanmaz** bir şeydir benim gördüğüm.* MM-192 (YK-160)

❖ **Yüreği ezilmek**

Yüreğim ezilirdi. MM-110 (YG-245; BOAD-60)

❖ **Yüreği ferahlamak (hafiflemek)**

*"Nettin, anlat da iyicene **ferahlasın yüreğim.**"* YG-370 (YK-39; BOAD-103)

❖ **Yüreği göz göz olmak**

*Gözlerinin ılık yaşları boynuma süzülürdü. **Yüreğim göz göz**dü.* CM-77

❖ **Yüreği hop etmek (hoplamak veya oynamak)**

*Otobüs Kışla Gediği'ni aşınca **yüreğim hop etti.*** ATG-9 (CM-84; MM-434; YG-211; BOAD-224)

❖ **Yüreği kaldırmamak**

*.... "Kana bakamam, **yüreğim kaldırmaz,**" diye geri çekildiler.* BOAD-47-48

❖ **Yüreği kan ağlamak**

***Yüreğim kan ağlardı.** Lakin kendimi tutardım.* MM-452

❖ **Yüreği kararmak**

***Yüreğim kararmıştı** gayri.* CM-64 (MM-214)

❖ **Yüreği oynamak**

*Çaydaçıra oyunu vurduklarını duyanda **yüreğim oynadı.*** MM-125 (YG-260)

❖ **Yüreği parça parça olmak**

Yüreğim parça parça oldu. ATG-139 (YG-318)

❖ **Yüreği rahatlamak**

*"Gidem de gözünne gör istersen **yüreğin rahatlasın!**" dedi.* YK-165

❖ **Yüreği sıkılmak**

*O bebebe **yüreğim sıkılır,** içimden çancı ustasına dua okurdum.* MM-84

❖ **Yüreği Sızlamak**

*"Yolun açık olsun kurban," dedi soluk verir gibi öyle çaresizdi ki **yüreğim sızladı.***
CM-177 (MM-176; YG-453)

❖ **Yüreği titremek**

*Sorikoğlu bir namertlik eder mi ki deyi **titrer yüreğim**. CM-105 (MM-71)*

❖ **Yüreği yanmak**

*Her yıl yüzlerce evlat acısıyla **yanar yüreğim**. CM-79 (MM-226)*

❖ **Yüreğine dokunmak**

*Kasabalının bu hali **yüreğime dokunuyor** doğrusu. ATG-15 (CM-65; MM-27; YG-36; YK-77)*

❖ **Yüreğine inmek**

*“Öyle bi ödül istemeli ki pinti dürzüden yarışı kaybedince **yüreğine insin**, BOAD-111*

❖ **(Birinin) yüreğine işlemek**

*Ama gözlerindeki masum bakış insanın **yüreğine işliyor**. ATG-18 (CM-200)*

❖ **Yüreğine kurt düşmek**

*Babocuğumun **yüreğine kurt düşmüş**, MM-27 (YG-62)*

❖ **Yüreğine od (ateş) düşmek**

*Şıh babomu çok sevdiğimden azarı **yüreğime ateş düşürür**, MM-26*

❖ **(Birinin) yüreğine oturmak**

*Suçluluk **yüreğime** çöreklenip **oturdu**. ATG-160*

❖ **Yüreğine saplanmak**

*Daha mahfeden çekip indirirken hançer bakışları **saplanmıştı yüreğime**. CM-16*

❖ **Yüreğine su serpmek**

*“Açsaydı da aşiretin başına bin türlü bela mı çekseydi?” derdi de **yüreğime su serperdi**. MM-39 (YG-341; BOAD-29)*

❖ **Yüreğini açmak**

*Obaya varanda **yüreğimi** dostlara **açtım**. CM-53*

❖ **Yüreğini dağlamak**

*Komşularım Zelho ile Zeyno, karınlarını şişirip dolaşırlar, bana nispet verirler, durmadan urçan sözün edip **yüreğimi dağlarlar**. CM-170 (MM-17; YG-381)*

❖ **Yüreğini hoplatmak (oynatmak veya kaldırmak)**

*.... vücudu, tombul göğüsleri **yüreğimi oynattı**. CM-92 (MM-55; BOAD-49)*

❖ **Yüreğini kemirmek**

*“Benden başka yar sevmediğini, sevmeyeceğini duyur ki kuşkular kurt olup **yüreğimi kemirmeye**...” MM-236*

❖ **Yüreğinin yağı (yağları) erimek**

*Bense kötü kötü üryalar görür, Allah hayırlara tebdil etsin, derdim, **yüreğimin yağı eridiydi** günlerdir... BOAD-14*

❖ **(Bir işten) yüz (yüzünün) akı ile çıkmak**

.... “Allah’a şükür, **yüzümüzün akıyla çıktık** bu işten,” dedi. BOAD-198

❖ **Yüz bulmak**

“Hani biraz daha **yüz bulurlarsa** gelip ATG-117 (MM-98; BOAD-125)

❖ **Yüz bulunca astar istemek**

*Seyit Raşo’dan **yüz buldunuz astar istersiniz**. MM-52*

❖ **Yüz çevirmek**

.... gidişini benden **yüz çevirmiş** olmasına yorardım. MM-166 (YG-23; BOAD-18)

❖ **Yüz göz olmak**

“Çentikli İbrahim’la **yüz göz olma**, YG-154-155

❖ **(Bir şey olmaya) yüz tutmak**

.... içki masasının havası bozulmaya **yüz tuttu** mu hemen ATG-170 (MM-292)

❖ **Yüz sürmek**

.... hem de babamın mezarına **yüzüm sürerim**. CM-31 (MM-21; YG-26)

❖ **Yüz verince astar istemek**

“Elbet **yüz verdin ki astarını istiyo**...” YG-43

❖ **Yüz vermemek**

*Gene de **yüz vermedim** Cemo’ya. CM-123 (MM-79; YG-261)*

❖ **Yüz yüze gelmek**

*Memo’yla ilk kez **yüz yüze geldiğimiz** ağacın bulunduğu yere yaklaştık. MM-220 (YG-124; BOAD-136)*

❖ **Yüz yüze getirmek**

*Kulun olam efendi, bizi o gök gözlü onbaşıyla **yüz yüze getirme!**.. MM-405*

❖ **Yüze çıkmak**

*Avcı Nuri, “Şorda, yağmurlar toprağı aşındırmış. Borular **yüze çıkmış**.... ATG-29*

❖ **Yüze gülmek**

“Önden **yüze gülen** arkadan kuyu kazan ikiyüzlü kahpe seni!” YG-127

❖ **Yüzsuyu dökmek**

*Az kapı aşındırmadım, az **yüzsuyu dökmедim** ben, YG-411*

❖ **Yüzü asılmak**

“Böyleyken böyle...” diye duyduğumu anlatanda **yüzü asıldı**. MM-29 (YG-75)

❖ **Yüzü gülmek**

Şıh babomun üzüntüsü nedir ki **yüzü gülmez**, gözü beni görmez MM-27 (YK-57)

❖ **(Birinin) yüzü kâğıt gibi olmak**

.... içeri girince olup bitenleri bir anda kavradı, **yüzü kâğıt gibi oldu**. YG-53

❖ **Yüzü karışmak (allak bullak olmak veya alabora olmak)**

İhtiyarın **yüzü karıştı**. ATG-67 (BOAD-104)

❖ **Yüzü kızarmak**

“Gasabanın susuzluktan gırılmasına **yüzüm gızarıyo doğrusu**.” ATG-29 (YG-156)

❖ **(Bir şeye) yüzü olmamak**

.... yoğsa aleme bakacak **yüzümüz olmayacak!**” MM-419 (YG-129)

❖ **Yüzü sararmak**

Kaymakam vekilinin **yüzü sararmıştı**, ellerini ovuştururdu. CM-156

❖ **(Birinin veya bir şeyin) yüzü suyu hürmetine**

Kahya Süleyman Efendi’nin ildeki koşturmaları **yüzü suyu hürmetine** YG-436

❖ **Yüzünden okumak**

Memo’nun kendine pek güvendiği **okunurdu yüzünden**. MM-88

❖ **Yüzüne bakmamak**

.... oba halkından hiçbiri **yüzüme bakmadı**. CM-54 (MM-172)

❖ **Yüzüne bakmaya kıyamamak**

Cümlesi birbirinden güzel gelinlerdi, **yüzlerine bakmaya kıyamazdım**. MM-319

❖ **Yüzüne gülmek**

Şimdilerde **yüze gülmesine bakma!** CM-126 (YG-144)

❖ **Yüzüne vurmak (çarpmak)**

“Yalanını **yüzüne vuralım** şu inatçı kahpenin.” YG-403

❖ **(Birinin) yüzünü ağartmak**

Teftişlerde tarihten, yurt bilgisinden bölüğün **yüzünü ben ağarttım**. CM-64

❖ **Yüzünü buruşturmak (ekşitmek)**

Tevfik votkanın alkolüyle boğazı yanmış gibi **yüzünü buruşturdu**. ATG-96-97 (CM-39; MM-74; YG-25; BOAD-92)

❖ **Yüzünü gören cennetlik**

Dumandan gözlerini kırpiştirarak ilave etti: “Yüzünüzü gören cennetlik.” ATG-49

❖ **Yüzünü görmemek**

Bir daha da yüzlerini görmemişim o hainlerin. CM-185 (MM-38; YG-264)

❖ **(Birinin) yüzünü güldürmek**

Görürüm ki sözleriniz kardaşlarımın yüzlerini güldürmüş, yüreklerini aydınlatmıştır. CM-157 (MM-137; BOAD-20)

❖ **Yüzünü kara çıkarmak**

“Hükümatın yüzünü kara çıkarmayalım kardaşım,” dedi. ATG-141 (CM-13; MM-29; YG-27; BOAD-198)

❖ **Yüzüstü bırakmak**

Neden adamlarımı yüzüstü bırakarak bu eğri yola saptım CM-15-16 (YG-98)

Z

❖ **Zabıt tutmak**

İki gümrük muhafaza memuru şahit huzurunda zabıt tuttular. ATG53 (MM-276)

❖ **Zahmet olmazsa**

“Zahmet olmazsa birlik gidem Tohtur Bey...” BOAD-63

❖ **Zahmete girmek (katlanmak)**

.... yemeklerinizi gönderecek evladım, niye zahmete girdiniz?” dedi. ATG-98

❖ **Zahmete sokmak**

...., “Bacıyı nahak yere zahmete sokmayak.” MM-187

❖ **Zaman kazanmak**

“Neyse,” dedi, epey zaman kazandık bu anlaşmayla. CM-118

❖ **Zangır zangır titremek**

Biçare Halo, buluşmaya gidende zangır zangır titrermiş. MM-448

❖ **Zapt etmek**

Adam, odunları boşaltasıya güç zapt ettik kadınları. ATG-41 (CM-34; MM-254; YG-20; BOAD-29)

❖ **Zar atmak**

İki paket sigarasına ırgatlar zar atıyor düzü. YG-176

❖ **Zarar gelmek**

“Ben senin fikrine katılmazım,” dedi, üç beş kancığımızı Osmanlı medresesine yollamakla örfümüze bir **zarar gelmez**. MM-52

❖ **Zarar görmek**

Antlaşmadan **zarar göreceği** korkusuyla aramıza fitne sokmaya MM-231

❖ **Zarar vermek**

Yangının en fazla Halim Bey’in zeytinliğine **zarar vermesine** herkes mim koymuş.
ATG-158 (CM-172; MM-292; YG-77)

❖ **Zararı dokunmak**

Bir **zararı dokunur** diye çekinirler ATG-136 (MM-415)

❖ **Zehir gibi**

Dilinin üstü **zehir gibi** acıydı. YG-221 (BOAD-35)

❖ **Zemin hazırlamak**

.... mahkemeyi yanıltarak onların asılmasına **zemin hazırlamışlardır**. MM-461

❖ **Zerre kadar**

Zerre kadar üzülürsem yarına sağ çıkmayayım. YG-317

❖ **Zeval vermemek**

.... “Tanrı devlete, millete **zeval vermeye**,” dedik, çıktık. CM-112 (MM-105)

❖ **(Bir şeyden) zevk almak (duymak)**

Zevk almıyor toplantıdan... ATG-170 (YG-122; YK-69)

❖ **Zınk diye durmak**

Traktörler arasındaki halat gerilince ikisi de **zınk diye durdular**. BOAD-170

❖ **Zırnık (bile) vermemek**

Dedesini, teyzesini reddetmişmiş de malından **zırnık vermeyeceksiniz** YK-72

❖ **(Birini) zıvanadan çıkarmak**

“Gece karanlığı ile abuk sabuk konuşmalar kadar bu karıları **zıvanadan çıkaran** bir şey görmedim ben...” ATG-97 (YG-70; BOAD-96)

❖ **Zihni açılmak**

“De, bir yudum iç de **zihnini açılsın!**” YG-369

❖ **(Birinin) zihnine girmek**

Kulların **zihnine girer**, şihların eteğine asılırık! MM-409

❖ **(Birine) zincir vurmak**

Yarın ayağınıza **zincir vurdurmazsam** bana da Saniye demesinler. YG-403

❖ **(Birini) zincire vurmak**

.... *şih beni kırbaçla dövüp zincire vurdurdu. CM-185 (MM-37; YK-154)*

❖ **(Bir yer) zindan olmak**

Dayımın ölümü ile bu yerler zindan oldu bana. CM-82

❖ **(Bir yer) zindan kesilmek**

Dağ taş zından kesilmişti bir kez gözüme. CM-66 (MM-357; YG-115)

❖ **Ziyafet çekmek (vermek)**

Söz... Bir ziyafet çekeceğiz. ATG-19 (YG-50; YK-57)

❖ **... ziyafeti çekmek**

“Önce komşunun horozuna bir dayak ziyafeti çekeyim hele, ATG-78

❖ **Ziyan etmek**

.... *“Tuh, bilemedik, Cano! Oğlanı ziyan ettik,” derdi. CM-29 (MM-85)*

❖ **Ziyan olmak**

“Elimin altında ziyan olursa benim yatacak yerim kalmaz YG-60 (YK-159)

❖ **Ziyanı yok!**

Fundalık yansa da ziyanı yok. ATG-152 (BOAD-36)

❖ **Ziyaret etmek**

“Efes’te Meryem Ana’yı ziyaret ettiniz, değil mi Silvana?” ATG-149 (CM-170; MM-212; YG-458; YK-93)

❖ **Zor gelmek**

.... *duvar diplerinde uyuz kediler gibi dolaşmak zor gelmiyor YG-108*

❖ **Zorluk çıkarmak (İP)**

.... *“Allah vere de yeni bir zorluk çıkarmasa ATG-120 (MM-318; YG-321)*

❖ **(Bir şey birinin) zoruna gitmek**

Bu da zorlarına gidiyor heriflerin. ATG-136 (MM-130; YG-176)

❖ **Zorunda kalmak (olmak)**

.... *karşısına çıkan ayı ile boğuşmak zorunda kalmış. ATG-23 (YG-329; YK-38)*

❖ **Zulüm görmek**

Hunhar uğrı, zulüm görmüş kul gibi arkalanır bundan böyle. MM-291

1.4.3. Dualar (Alkışlar)

Dua bir yalvarış, yakarış, içten bir isteyiş, sesleniştir. Dua, toplumların dini inanışlarına göre kişinin kutsal saydığı üstün nitelikli olarak gördüğü kişiden yardımda bulunmasıdır. Kişi bazen inanın gereği herhangi bir sıkıntısı olmasa da dua edebilir, fakat duanın özünde çoğunlukla kişinin zor durumda kaldığında ilk ve en çok başvurduğu çare yatmaktadır.

“Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap bir sesleniştir.... İptidai cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar alarak beslenen dualar, sağlık ve hastalık hallerinde, ürünün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin ruhi ve fikri ifadesini dilde kazanır.” (Elçin, 1986: 662)

Türk milletinde dualar, Şamanizm, Budizm, Manihaizm gibi kültürel ve dini devirleri aşarak İslamiyet ile daha düzenli ve yeni bir zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. (Elaltuntaş, 2012: 110)

Bilbaşar’ın toplumsal romanlarında dualarla ilgili geniş bir kullanım görmekteyiz. Toplumun iyi yönde olan bu dileklerinin örnekleri karşımıza sıkça çıkmaktadır. Bu geniş kullanımlarla beraber, eserlerde geçen bazı duaların aynı tip, kalıplaşmış halde kullanıldığını da görmekteyiz. İncelenen eserlerde benzer dualar farklı eserlerde çokça kullanılmıştır. Dua örneklerini sıralarken benzer dualardan birkaç örnek verdikten sonra birbirinden farklı duaları vermeye çalıştık.

“Hay Allah senden razı olsun, Hidayet Bey!” dedim. ATG-102

“Şu taraftalar,” diyor. “Allah razı olsun, Hızır gibi yetişti imdadımıza.” ATG-154

Hükümetimizi Allah başımızdan eksik etmesin. ATG-125

Allah onları başımızdan eksik etmesin, tuttuğu işlerde muvaffak etsin. ATG-130

“Hay ömrüne bereket ağa. CM-57

Hay ömrüne bereket Huso... MM-24

Hay ömrüne bereket fen memuru... YG-78

Hayır dualar ederek ayrıldı yanımdan... ATG-61

Tevfik, “Yaşa müdür bey... Elin nur olsun!” diye bağırdı. ATG-120

“Sayenizde biz de sayeban olacağız, var olun kardaşım!” ATG-162-163

Hadis ve ayet karıştırarak suyun kutsallığını, azizliğini belirtmekle başlayan hoca bu işe öneyak olanlara, hizmeti geçenlere kasabanın şükranlarını sundu, “Su gibi aziz olsunlar!” diye konuşmasını bitirdi. ATG-185

Bu musluktan akacak temiz suların kasabada kardeşliği, elbirliğiyle çalışmayı ve ilerlemeyi köstekleyecek hasetlikleri, bencillikleri de temizlemesini diledim, “Uğurlu, kademli, bereketli olsun,” diyerek kurdelayı kestim, musluğu açtım... ATG-185

Arkamızda kalanlar, “Hadi, yolunuz açık olsun!” diye bağırtıyorlar. ATG-190

“Tanrım, sen begimize uzun ömürler ihsan et, malını ziyade eyle,” diye yakarırdık. CM-12

Tanrı gücünüzü, şecaatinizi artırsın yiğitlerim. CM-19

“Malın mülkün, ömrün ziyade ola ağam,” dedim. CM-26

“Tanrı, tuttuğun altın etsin begim,” dedik, geri geri çıktık huzurundan. CM-31

“Tanrı özenmiş de yaratmış güzelliğin kurban,” dedim, “Dilerim bahtın da kuzun gibi kara olmaya.” CM-52

Sağ ol komutanım, Tanrı ömrün arttıra. CM-65

Ne hamur karmasını bilir, ne maya çalmasını. Tanrı yardımcın ola. CM-97

Gitmeye davrandık, “Tanrı devlete, millete zeval vermeye,” dedik, çıktık. CM-112

Yarının uçtuğunu gören kız da Tanrı’ya, “Kerbela hatırı için beni de kuş et, ayırma eşimden,” diye yalvarmış. CM-128

“Ne diyeceğimi şaşırmışım, Allah ömrün arttıra komutanım. Elin nur olsun, dert yüzü görmesin.” CM-136

“Tanrı her günümüzü böyle eder inşallah,” dediğini duydum bir ara. CM-152

“Göç yerinde ilk gece ne niyaz edersen Tanrı kabul edermiş.” CM-153

Tanrı ömrün arttıra, gücün ziyade ede ki daha nice fakir fukarayı gözedesin. CM-155

Ne diyeyim, Tanrı sizden razı olsun. CM-157

Tanrı kem gözden sakına. CM-163

“Tanrım talihini onunkine benzetmeye!” CM-164

“Tanrı heç keremini esirgemeye sizden. Kısır koyunlarınız kuzulaya, urçan marabanız ikiz döllene, meyvasız ağacınız meyvaya donana.” MM-19

Geçmiş ola Tanrı başka dert yüzü göstermeye. MM-46

“Tanrı kem gözden, kem bakıştan sakına!” diye duaya durur, hüsnüme dil dökerdi. MM-53

O sebebe yüreğim sıkılır, içimden çancı ustasına dua okurdum. MM-84

“Hele mübarek ola!..” MM-108

“Bir uğurlu gerdanlıktır, diye söylenir konakta. Taşının yeşili senin de muradını aydınlatır inşallah...” niyazında bulunmasa boynumda taşımazdım. MM-109

Bunları Beyrut’tan senin için almışım. “İyi günlerde kullanmak nasip ede Tanrı!” dedi. MM-144

“Bu yol sizi Cumhuriyet Hanı’na ulaştırır. Hadi bahtınız açık ola!” dedi. MM-165

“Gençliğinizin safasını sürersiniz inşallah bu gece,” dedi, “İbo’yu kışlaya göndermişim, geldiğimizi Memo Efendi’ye duyurmaya...” MM-165

“Şimdiyecek kötüler şerrine kınından çıkmış bir hançerdir. İşinde Hızır’la birlik sana yardımcı olur, inşallah!” dedi. MM-196

“Eli öpenin çok ola şıh kızı!” dedi. MM-203

“Elemsiz, kedersiz büyütürsün tosunu inşallah Şıh Ana!” diyerek gayri obanın Şıh Anası olduğumu bildirdi. MM-216

“Yahşi bir avrat nikahlamışsın kendine Memo, Tanrı bahtınızdan güldüre!” diye gönül alıcı sözler söyleyip hayır dua okuyarak cümlemizi odasına götürdü. MM-253

“Gece gündüz ömrüne duacıyık.” MM-256

“Hüsnünle viran evimi aydınlatmışsın Şıh Ana, senin de iki cihanın aydınlana! Gül nakışlı yüzü, solmaya!” demesi her ikramından çok yüreğimi ısıtırdı. MM-406

“Allah kimseyi anasız babasız komasın...” YG-36

Suyu keyifle içti, “Allah kısmetini su gibi daim etsin,” dedi. YG-68

“Allah kabul etsin!”

“Çok yıllara eriştirsin seni Rabbim!”

“Tanrı başımızdan eksik etmesin seni!” dediler. YG-76

“Allah bir gününü bin etsin, ağam!” YG-85

Nalbur Hacı Raif akşamları namazdan sonra yaptığı gibi ellerini gökyüzüne kaldırdı, “Bana o günleri göstermeden canımı alma Ya Rabbi!” dedi. YG-92

Hele Tanrı o günlere erişmeyi nasip etsin bize Paşa İsmail. Mezzinoğlu’nun nasıl yıkıldığını gözleriyle göreceksin inşallah. YG-102

“Uğurlu kademli olsun abla...”

“Allah çok günlere eriştirsın abla...”

“Yakında başka mürüvvetlerini de görürüz inşallah,” dediler. YG-112

“Tanrı kalanlara uzun ömürler versin, kızım.”

(....)

“Tanrım sabırlar versin, kızım.” YG-138

“Bizi de düşünmüşsün, ne diyeyim, sağ ol, Allah da seni gözet sin,” dedi.

(....)

“Çok sevindirdin bizi ağam, Allah da seni sevindirsin,” hayır duasında bulundu.

YG-141

“Sen yüzümü kara çıkarma ya Rabbi!” dedi Hacı Kadir. YG-208

“Hadi, Allah mesut etsin!” YG-209

“Allah canımı almadan çıkarmasın beni bu kapıdan,” diyor. YG-218

“Tanrı cüm lenize sıhhat, afiyet versin, gücünüzü artırsın.” YG-227

“Allah hayırlara tebdil etsin, dedim, sustum.” YG-275

“Tanrı işini rast getirsin!” YG-279

“Tanrı senin de muradını versin.” YG-284

“Tanrı kimseyi elden ayaktan düşürmesin!” diyorlardı. YG-427

Hacı Raif sakalını okşadı, “Himmatleri var olsun!” dedi. YG-456

Kalktı, avukatı kucakladı, “Memleketin saadeti, milletin refahı için giriştiğiniz mücadelede muaffak olmanızı bütün kalbimle Tanrı’dan niyaz ederim beyefendi,” dedi, avukatla öpüş tüler. YG-460

Hatice Hanım, peri kılığındaki Yonca Kızı tanıdı, Allah’ın birliğine emanet, tuh maşallah!” dedi. YK-109

“Allah nazardan saklaya!” diye dua ederken gene burnunu çekip ağladı. YK-110

“Tanrım, Nar Hatice Kız’ın bahtını vermesin sana!” dedi. YK-114

Hiç kimseye kötülüğü olmayan Sultan Bacım’a acı. Tez günde şifasını ver! Onu bize bağışla!” YK-127

Tanrı’nın yakın zamanda bir evlat vererek mutluluklarını artırmasını diledi. YK-182

Tanrı emeğini boşa çıkarmasın... BOAD-15

“Gözün aydın!.. Allah başka mürüvvetlerini de göst ersin!..” BOAD-61

Kahveleri getiren Fatma Bacı kahyanın son sözlerini duymuştu, “Yoo... Bak, bu olmadı Kadir Efendi,” dedi, Hüse’n Ağa sağ olsun, var olsun Tanrı malını daha da gani etsin emme, gelir gelmez oğlumu elimden almaya kalkmasın, karışmam... BOAD-62

“Allah sizden razı olsun... Ne diyeceğimi bilemiyom... Bu yavrılar da büyük adam olurlar inşallah.” BOAD-86

“İnşallah meramına nail olursun.” BOAD-139

Allah seni anana bağışlasın!.. BOAD-152

Avluda toplananlar, “Maşallah, Allah sahibine bağışlasın,” diye bağırıyorlar. BOAD-180

İslami kimlik bünyesinde yaşayan toplumlarda dualarımızın muhatabı Allah’tır. İnsanlar her ne sebeple olursa olsun yalnızca yüce Yaradan’dan dua talebinde bulunurlar. İncelediğimiz metinlerde dikkatimizi çeken bir husus da Alevi toplumlarında, inançlarından gelen bir özellik olarak dualarında Yüce Yaradan’la beraber karşımıza çok çıkan bir isim vardır. Bu da kuşkusuz Hızır’dır. Alevi inanç çerçevesinde Hızır’a her zaman özel ve ayrı bir anlam yüklenilmiştir. Cem ayinlerinde, özel günlerinde, niyazlarında Hz. Hızır’ın adını dillerinden düşürmezler.²² Eserlerde başta Hz. Hızır olmak üzere Hz. Ali, Hz. Fatma gibi önemli değerlerden de dua niyazında bulunulan örneklerle yer verilmiştir.

Hızır seni kem gözlerden koruya ki günü gelende aşirete büyük hizmetler göresin! MM-29

“Pir Sultan âşıklarından olduğuna heç kuşkumuz kalmamıştır. Hızır ömrün arttıra! MM-59

“Sağlıkla kal Şih Ana! Şih Persin’in eline düşen Ke... Uşağı’nı da seni de İmam Ali hıfzede! MM-106

Şih Abuzer’in seyitleri topladığını, tüm aşiretin seyitlerle duaya oturduklarını bildirirdi. MM-129

Fatma Ana’mız, Ali Babo’muza bin şükür! Niyazım boş gitmemiş, sevdiğimin yüzünü bana göstermiştir. MM-143

Hele Hızır yardımını esirgemeye ondan, niyazında bulundu. MM-208

“Hızır yardımcın ola, kurban!” dedi. MM-209

²² Bk. Halk İnanışları-Hızır (Hızır’ın dualardaki Fonksiyonu)

“Seni bize bağışlayan Hızır’a bin şükür!” derler, kancıklar, “Bizi helalimize, oğlumuzu kavuşturup sevindirdin, Hızır seni de sevindire!” diye hayır dua söylerlerdi. MM-211

Fatma Ana ’mız, Ali Baba ’mız halimize acıya da işimizi rast getire, deyip boynunu büktü. MM-270

Dualar her toplumda mevcut olan iyi niyetli temennilerdir. İncelediğimiz bir metinde farklı inançlardan olan bir toplumun da dua örneğine yer verilmiştir. Yine metinlerde Türkçe dışında Kürtçe’yle söylenilmiş dua örneklerine de rast geldik.

“Paç’uratın diyale,”²³ dedi İlko. YG-359

Marabalar:

“Hüde te kadim bike!”

“Hüde te bihile!”

“Hüde te mazım bike!”²⁴

diye duacı oldular. MM-101

1.4.4. Beddualar (Kargışlar)

Kişinin teselli olmak adına, karşılaştığı herhangi bir olumsuzluk karşısında inanıp kutsadığı kişiden, kötü duygu ve dileklerinin yerine getirilmesini istediği kalıplaşmış, ifadeler olan beddualar için Şükrü Elçin şunları söylemektedir. “*Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir.*” (Elçin, 1986: 663)

Beddualar, bedenlen müdahale edilemeyecek durumlarda, çaresizlik anında, kişilerin içinde bulunduğu ruh halinin yansıması olarak ortaya çıkan içsel duyguların dışa vurumudur. Türk edebiyatının en değerli yapı taşlarından olan Dede Korkut hikayelerinde de bu sözlü edebiyatın örneklerine sıkça yer verilmiştir.

Bilbaşar’ın romanlarında da çeşitli nedenlerden ötürü söylenilmiş birçok beddua örneğine rastlamaktayız. Bunun en büyük nedenlerden biri Bilbaşar’ın toplumcu bir yazar olmasından ötürü halkın sorunlarına kayıtsız kalmamasıdır. Halk için yazan haliyle halkın sözlü ürünlerine fazlasıyla yer verecektir. Örneklerde karşımıza çıkan beddualar, kimi

²³ (Arn.) Mutluluk göresin.

²⁴ “Tanrı seni daim etsin!”

“Tanrı seni bağışlasın!”

“Tanrı seni yüceltsin!”

zaman bir kızgınlık esnasında, kimi zaman çaresizlik anında dile getirilmiş ve kimi zaman da zulüm karşısında söylenilmiş sözlerdir.

Allah kahretsin seni Ali Efe. ATG-160

“Hay, elin kırılardı Avcı!” diye bağırانlar oldu. ATG-187

Ünü geri gide, inşallah begim! CM-13

Hacı, uğrılarının canına kıyacağını anlayanda, “Dilerim Tanrı’dan bana dokunanları taş ede,” demiş. CM-48

Törenin adı batsın. Mal yabana gitmesin, deyi anası gibi sevdiği, saydığı kadını, bıyığı yeni terlemiş ere avrat eden töreye töre mi derim ben? Dedesi yaşında, sakalı göbeğinde bir ere on sekizinde kızı avrat eden töre yere batsın. CM-83

Saatlerce ağladım, dert yandım, ağıt söyledim: “Suyun akamaz ola Dicle/Hasretliğine kavuşama Dicle,” diye beddualar yağdırdım. CM-85

Köye tüm sahip çıkar canı çıkasica. CM-102

Sokağa varanda muhtar, dişleri arasından Şih Mahmut’un oğluna beddua yağdırmaya başladı: “Biz seni babon gibi iyi bir ağa belliyorduk, meğer sen kalleşin biriymişsin. Şeytanın gözü imişsin. Gözün çıksın! Bizi namerde muhtaç ettin. Tanrı da seni ondurmasın canavarın tohumu.” CM-112-113

Ekmeğim gözünüze dizinize, diye beddua eder. CM-126

“Tüh!” diye tükürdüm, “adı batasica, kârı dürülesice yezidi düzenbaz ağa!” diye bağırdım. Halo da ben gibi beddua yağdırdı Hanefi Ağa’ya. MM-66

Kim eğri yola sapmışsa Tanrısı’ndan bula, ne diyek! MM-76

“Törenin turanın adı batsın!” dedi, töreniz örfünüzle kolumu ayağımı bağladığınız canıma yetmiştir, Seyit Raşo’ya haraç vermekten usanmışım. MM-99

“Bir adı batasica, ocağı sönesice feleksin ki durmaz bana zulmedersin...” diye yakınırdım. MM-143

Benden bulma, Allah’ından bul, diyerek odamdan kovduğumdan Seyit Vehhap’ın başıma bir iş açmasından yıldardım. MM-152

“İnşallah eceline gider harami...” diye beddua okudu. MM-154

Hay Allah vücudunu kaldıra! Nereden sarıldı eteğine? MM-154

Gözün kör ola Memo! diye haykırmamak için dişimi sıkar, dudağımı kanatırdım. İçimden Memo’ya bin beddua yağdırdım. MM-216

Sonradan Memo'dan öğrendim ki Şıh Abuzer, "Gittiğin yere uğursuzluk götürürsün, ocak söndürür, yiğit boğazladırısın! Dilerim Tanrı'dan senin de sevdiklerini boğazlasınlar!" diye beddua söylemiş. MM-283

"Aynalı dükkânımı yıktın, yerle bir ettin; senin de hanımanın yıkıla, yerle bir ola Şıh Abuzer!" der başka söz söylemezdi. MM-292

"Yavrumu soluksuz kodun senin de soluğun kesile Sorikoğlu! Babosu gibi doğmamış bebesinin de canına kıydın, senin de canına kıyalar Sorikoğlu!" MM-359

Allah belanızı versin hepinizin. YG-17

Güllü birden toparlandı, "Ağzın kurusun kahpe e mi," dedi, "Beni unutsa kınalar yakardın değil mi rezil? YG-21

Dostundan derdini gizleyen derman bulamasın. YG-21

"Adı ile birlikte yerin dibine batasica kahpe!" YG-22

Güllü eliyle Saniye'nin lafını ağzına tıkadı: "De sus, ağzı kuruyası!" YG-23

"Elinden gelecek yardımı esirgeyenin Allah muradını vermesin!" YG-24

Eli kırılasicca kahpe!.. YG-36

"Göynüne toprak dolasica..." diye söylendi. YG-44

"Çukurunda kaynasın, nekes herifiti Hacı Osman," diyenler bi de seni duymalı... YG-105

Gece gündüz Tanrı'ya yalvarırdım: aynı acıyı ona da tattır Allah'ım, derdim. YG-119

"Gözünün rengini kim gördü gözü çıkası kahpenin?" YG-147

"Kara toprak doyurası aç rezil!" dedi Saniye. YG-381

"Hay teneşire gelesice şeytan karı." YG-395

Fatma ağzı köpürmüş, "İrahat yüzü görmesin inşallah," diye bağırdı. YG-419

Fatma, "Boynun devrilsin inşallah!" dedi Ayşe'ye. YG-420

"Muradına ereme işallah e mi!" BOAD-31

"Allah, tez günde canını alsın senin..." BOAD-105

1.4.5. Ölçülü Sözler

Bilbaşar'ın romanlarında kullanım sahası fazla olan unsurlardan biri de ölçülü sözlerdir. Ölçülü sözler anlamsal olarak atasözü değerindeki cümlelerdir diyebiliriz. Ölçülü sözler, her ne kadar atasözü niteliği kazanmış olmasalar da atasözleri kadar etkileyici, kişi, olay ve yerle ilişkilendirilip söylenen, öğüt verme anlamı taşıyan halk ağzı kullanımlardır.

Ölçülü sözler, geliş güzel söylenilmiş sözler değildir. Herhangi bir durum karşısında o olaya istinaden söylenilmiş ve kullanıldığı cümleyi pekiştirici ve halk arasında yaygın kullanımı olan özlü sözlerdir. İncelediğimiz metinlerde öyle dokunaklı, düşündürücü sözler var ki, sanki binlerce yıl önce söylenilmiş atasözlerinden ayırt edilemeyecek özellik göstermektedirler.

Bir suçtan dolayı insanı iki defa asmazlar. ATG-33

“Bir Çingene, ayağına bir kiremit bağlayarak suya girse kiremit eriyeyiye yıkansa gene de temizlenmez,” sözü nereden geliyor hatırıma. ATG-37

Naziye de Hüsniye'nin fikrine katıldı, “Binek atının binicisi belli olmalı,” dedi. Ben de “Her atın suyuna göre gitmeli,” diye arabuluculuk etmeye çalıştım. ATG-39-40

Hem bizim kasabada gizli kapaklı iş bilmeyiz. Söz temsili, iki kere öksürseniz bütün kasaba, değirmendeki misafir öksürüğe tutulmuş, diye söyler. ATG-49

Tevfik, mezeyi kendi eliyle hazırlamak bahanesiyle Hidayet'in tezgâhı yanına gitti, “Üzüm olmadan şarap olmadığı gibi sınıf olmadan parti de olmaz,” dedi Tevfik. ATG-75

“Bir muharrir, idareleri ayakkabıya benzetiyor. Ayakkabının yenisi sıkır. Ayakkabı eskidikçe ayak rahat eder. Oysa en rahat giyeceğimiz zamanda eskidi diye ayakkabıyı çıkarır atarız ayağımızdan,” diyor. ATG-76

Giden günler geri gelmiyor, nafile... ATG-107

“Kokuyu alan gelir gayri abi,” diyor İdris. “Bizim millet gırtlak için yaratılmıştır hani. Yiyeceğin kokusunu köpekten iyi alır.” ATG-118

Tek el şaklamaz derler. Birlikte çalışırsanız, borcun hakkından da geliriz. ATG-135

İsmet Bey gülümseyerek tartışmaya girmek niyetinde olmadığını gösterir şekilde elini kaldırdı, “Tanrı sevgili kullarını korur,” diye işi şakaya boğdu. ATG-168

“Taş bir kere yerinden oynadı mı dağdan aşağı yuvarlanması kolay olur kardaşım.” ATG-179

“Alıştığı şeyi birdenbire bırakması hasta eder insanı. Onun için sana nektar getirdim,” diyor. ATG-190

“Meğer Şih Mahmut başımıza gelenleri bilirmiş, alınyazısını kulun değiştiremeyeceğini begin bilmeliydi.” CM-18

Vakti saati gelende kimse kalmaz. CM-22

“Şehir kasabından kemik yalayan itin bir daha köye dönmeyeceğini hatırdan çıkarmamalıydık.” CM-29

Uğrılıkla ağa olanın çanına otu çabuk tıkarlar. CM-46

Dayım yılğınlığı, korkaklığı: “Cesur Bir kez ölür, korkak olan her saat ecel teri döker,” derdi. CM-49

“Canavarla dövüşen it bile yiğitlenir,” derdi dayım. CM-49

Bir çöplükte bir horoz gerek. İkisi fazla gelir. CM-49

“Aşıklar birbirine kalleslik ederse dünya yerinde kalmaz,” dedim. CM-55

Cenderme Ali, “Aşık kısmının düşmanı çok olur ya dadaş,” dedi, “Senin başına bu derdi açan hatırlı biri olmalı.” CM-55-56

Sözümü tamamlayanda “Üzme kendini Memo,” dedi, “Her derdin dermanı bulunur.” CM-56

“Aşık Memo’nun dayısı da aşıktır herhal,” dedi, “Aşıklardan kötülük gelmez ağa. CM-57

Dünya güzeli de olsa satılmış kız, koklanmış gül gibi... değeri düşük olur. CM-66

Başımıza yeni bir bela açılacak, göreceksiniz. Hiç şüphe yok Zazalardan gelecek bu bela. Bizde bir söz vardır: Bahçene erik, evine Yörük sokma, derler. Burada da: Bahçene dut, evine Kürt sokma, demeli. Biz toyduk, soktuk, cezasını gördük. CM-69

“Seveni çok olanın düşmanı da çok olur Memo,” dedi yengem. CM-79

Erkeği başında olmayan avradın halini köpekler yimez. CM-83

“Kızlar her şeyi koca evinde öğrenir,” derler Cano. CM-97

Para giren işe şeytanın parmağı bulaşır. CM-118

Gel gör ki toprağın olanda sen de denişeceksin. Toprak, en ödelek kişiyi yüreklendirir. CM-151

“Bilirsin, bilirsin,” dedi Velo Dayı, “kümesini beğenen tavuk, yumurtaya oturur,” derler. “Sen de kapını, pencereni süslü görende döllemeye durursun,” diye düşündüm. CM-159

“İki dere birleşir, çay olur. Derenin sökemediği kayayı, çay daha kolay söker, sürükler.” CM-173

“Altının uğursuz ışığı araya düşende millet ile devlet birbirinden soğur.” CM-173

“Avrat ersiz, aşiret başsız edemez,” dedi dayım Seyit Raşo, azbeti Akabalı uşağının ağası Şih Persin’i başımıza bela getirdi. MM-40

Aşığa saz gerek, söz gerek. Öçte, dövüşte işi ne? MM-64

Güzel zengine, dengi dengine töresini unutmuş musun? diye gözlerini açtı anam. MM-80

“Bilir misin?” dedi, “pehlivan dayım söyler ki kimi²⁵ otu otlayacak pehlivan, hasmını keklik, kendini şahan görür. MM-86

Yüreğini heçbir zaman bozma! Yüreği temiz olanın kusur işlese de kusuru bağışlanır. MM-106

Gözü arkada kalan gelinin bahtı da geri gider. MM-111

“Yaşlı horozun kümesine dadanan yabancı horoz çok olur seyyidati.” MM-132

Kökü sökülen ağacın yaprağa, meyvaya donandığı görülmüş mü ki bizi yerimizden söküp bilinmedik diyarlara sürüyüp götürmek istersin? diye sıraladı. MM-163

“Kötülüğü kan temizler!” diye bağıştılar. MM-242

“Ölmeden öldü haberi çıkanın ömrü uzun olur,” derler. MM-263

Fukarayı gözedeni Tanrı da gözedir, kul da... MM-324

Uğrılanan mal sahibine verilir kardaş, dünya kurulalı bu töreye uyulur. MM-329

Dostluğa gelen yeni içinde hançer taşımaz. MM-348

Bir ağaya iki seyis fazladır Halo Kardaş! MM-362

“Taze gelini evde koyan yiğidin akli geride kalır, kurşunu şaşar...” MM-362

“Zira ki alınyazısına karşı durulmaz!” dedim. MM-363

“Kan ile beslenmeyen topraktan medeniyet çiçek açmaz!” diye kesip atardı. MM-463

İki bakraç suyu kaldırırsıya erkek genç sayılır. YG-17

“İnsan yılanı koynunda besleyince ısırmasına da katlanmalı.” YG-23

Dişsiz aslan avı ağzından kaçırır, diye korkuyorum. YG-29

Dişsiz ağızla ceviz mi yenir? YG-30

Toy delikanlıyla kaşerlenmiş ihtiyar bir tutulur mu? YG-47

²⁵ Yenilen yabani bir ot

Bubasının sözünü tutan aldanmaz. YG-51

“Bi malı satmaya göynü olmayan onu yerer,” dedi Müezzinoğlu gülerek. YG-54

“Tazı, efendisiz yaşayamaz, kusuruna bakmam,” dedi. YG-89

Fatma, “Oğlumun kusuruna bakma ağa,” dedi, “boyunduruğa giren dana ilkin huysuzlanır.” YG-111

“Allah bilir işini, mum yakana mum parası, çıra yakana çıra parası.” YG-175

“Eşeklerin arasında aslan da eşekleşirmiş.” YG-177

Tanrı para vermediğine çocuk verir, derler a, doğru. YG-215

“Şehir kasabından kemik yalayan köpek, bir daha dönemezmiş köyüne.” YG-228

Recep içini çekti, “Fukaranın dostu olmazmış meğer,” dedi, “Bana yardım edecek bi tek arkadaş bulamadım.” YG-247

Müezzinoğlu kaptanlardan yana görünmeyi siyasete uygun bulmadığından, “Allah’ın kışına, hükümatın işine karışılmaz,” dedi. YG-286

“Gencin yarası budunda değil yüreğinde de olsa tez el savar.” YG-381

“Isıracak köpek havlamaz, bir şey bile yapacağın yok senin. YG-392

“Diline göre kafesi olmalı bülbülün!” dedi Saniye. YG-410

“İnsan meyva çapuluna gitti mi ya elmayı ya şeftaliyi gözüne kestirmeli. Bu dürzü turşuluk muşmula uğruna düşmüş kapana.” YG-414

İnsan sora sora Çin’i, Maçin’i bile bulabilirdi. YK-31

“Dokunulmayan yılan bile ısırılmaz,” dedi. YK-123

Yiğidin yediğine bakılmaz, yaptığı işe bakılır. BOAD-23

Günah, kadın kısmının alın karası, erkeklerin elinin kınasıydı. BOAD-151

Recep Dayı memnun, “İnsanın hamırı köy suyuynan karıldı mı damarındaki kana reçberlik sanatı bulaşır. BOAD-161

“Dışardan gelmişler... Sizin anlayacağınız pamuk kozalağının pembe kurdu ovada iş bulamayınca burada kelebek avlar...” BOAD-209-210

“Arada bi çeliğine su verilmeyen bıçak iş görmez.” BOAD-221

“Her derdin bi dermanı bulunur elbet.” BOAD-231

“Kız kısmı kedi gibi yedi canlıdır.” BOAD-236

1.4.6. Yeminler

Yeminler, karşdakini inandırma, ikna etmek amacıyla kutsal kabul edilen şeylerin ismini zikrederek söylenen ve belli kalıplar şeklinde olan sözlerdir. Anonim halk edebiyatının ilk örneklerinden olan antlar; toplumun gelenekleriyle, inançlarıyla, tarihiyle ilişki içerisinde olduğundan başlangıç dönemlerinde daha çok kutsal sayılan yer ve gök üzerine yapılmıştır. (Alptekin, 2009: 24)

Kemal Bilbaşar'ın toplumsal romanlarında yeminler ile ilgili örneklerle yer verilmiştir. Bu yeminler çoğunlukla ant içme, Kuran'a el basma, Allah üzerine edilen yeminler olarak karsımıza çıkmaktadır. Ayrıca Alevi toplumlarında Hızır ve Oniki İmam üzerine edilen yemin örneklerini de metinlerde görmekteyiz.

“Etme gözünü seveyim, vallaha da karacaydı, billaha da karacaydı.” ATG-28

Kız para ile satılık değildir, dedim. “Yiğit olan alacak kızı, dedim, sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.” CM-28

Işık gözüm çarpsın ki beş parasın almamıştım dayının. CM-81

Evden çıkanda hançerinden birini koynuma almışım. Sözümü hak bil, dedi. CM-106

“Gözüm çıksın görmemişik kardeş. Hızır başı için görmemişik kardeş,” dediler. CM-119

Oniki İmam hatırına and olsun ki ak günde de kara günde de başınızdan ayrılmazım, dedim. CM-189

Senem gider de dönmezim, diye korkardı, bilirdim. Bin kasem ederdim döneceğime. “Monzur ziyaretgahında Oniki İmam başına and içmişiz,” derdim. “Hulfedersem Hızır beni çarpmaz mı kurban,” derdim, sonunda o da çaresiz rıza gösterdi gitmeme. Lakin bir kez daha ziyaretgaha götürüp seyit huzurunda döneceğime and içirdi. CM-192

Oniki İmam hatırına sadakat andı da içirdikten sonra çobanı yanımıza katarak Sorikoğlu'nun yaylağına yollandık. CM-205

“Doğacak yavru kızsı oğluma alırım, oğlansa kızım veririm,” diye baboma sarılır. Şadlık içinde olan babam da söz keser,

Söz bir, Allah bir! der. MM-22

Azbet Ağası Huso, beni Diyarıbekir şihına sattırmayacağına ant ver vermişti. MM-53

“Yemin kasem edersin, hani kumandar neye gelmez?” MM-139

“... anlatacaklarımı benden duymamış olacaksınız. Namus sözü vermezseniz konuşmazım!” diyende,

“Tövbe heçbir kula söylemezik!” diye ant verdik. MM-394

“Şih baboma kasem söylemişim, kul tayfasının başlarından ayrılmamaya ant vermişim. Sözümünden hulfedersem insan yüzüne çıkamazım, andım beni çarpar, yarın mahşerde babocuğum yirmi tırnağıyla yakama sarılır,” derdim. MM-450

“Billahi ben yüz müz vermedim abla, ekmek çarpsın ki...” YG-43

“Bi kupa şarabımı içmeden mi gidicen ağam? Şart olsun bırakmam,” dedi. YG-51

Peki, dediğin olsun: Dört karımın başı için söylemem.

(...)

“Söylersem Tanrı beni yedi köyün maskarası etsin, dünyada yüzüme bakan karı bulunmasın!” de.

(...)

Peki... Ant içerim ki söylemem. YG-69

Yalanım varsa şuradan şuraya gitmeyeyim. YG-69

Yeniyle tozlarını silerken, “more”lerle, “vellohi” lerle, “dinim Rabbena hakkı için”lerle karşılık verdi. YG-204

“Köylüleri istediğim tava getirdiysen aylığına da zam ederim, sözüm söz.” YG-272

“Şuradan şuraya sağ gitmeyeyim ki öyle!” YG-294

Zerre kadar üzülürsem yarına sağ çıkmayayım. YG-317

Hacı Kadir bileğimi keserim ki sen Kevser’e yangınsın. YG-394

Sonra Kuran’a el bastırıp rahmetli Melek’inin yerine koyduğu Yonca Kız’ı sık sık getireceklerine ant verdirdi. YK-63

Hüseyin Ağa bunu bekliyordu, “Şahit olun, motor dövüşünü kabul etti. Cayan namussuzdur,” dedi.

Osman Ağa, “Dünyanın en aşağılık adamıdır,” diye bağırdı.

Kahvedekiler, motor dövüşü seyretmek sevinciyle, “Şahidiz, şahidiz... Namussuzdur, aşağılıktır cayan,” diye onayladılar. BOAD-24

1.4.7. Selamlaşmalar

İslamiyet'in en güzel davranış şekillerinden ve Peygamber'in sünneti olan selamlaşmalar, Türk kültüründe de önemli yeri olan davranış biçimleridir. Toplumumuzda selam verip-alma karşılıklı yerine getirilmesi gereken zaruri değerler olmuştur. Bu da kültürümüzün bu güzel davranışa verdiği önemden gelmektedir. Selamlaşmalar ayrıca bir inceliğin, zarafetin de göstergesidir.

Bilbaşar'ın toplumsal romanlarında bu türün örneklerini görmekle beraber selamlaşma cümlelerine diğer kalıplaşmış öğelere nazaran fazlaca yer verilmemiştir.

Önümüzden selam verip geçerken nahiye müdürü balta oldu, “Nedir bu hayvancıkların senin elinden çektiği be kasap”? ATG-112

Nemide, “Allah rahatlık versin,” diye selamlıyor bizi. ATG-169

Avcı, gayet ciddi bir yüzle masamıza yaklaştı, “Bereketli olsun,” dedi. ATG-186

İçlerinden yağız biri komutanın elini öpüp şihun selamını ilettiler, “Şih babom, çiban yüzünden ata binemez.” CM-71

“Selamün aleyküm!” diye saç sakalına karışmış biri girdi içeriye. MM-256-257

“Afiyet daim!” diyerek içeri girdik. MM-412

Sağına soluna selamlar dağıtarak iltifatlar yağdırarak iskele boyunca serilmiş halılar üzerine yürüdü. YG-14

Arap Müezzin yüksek sesiyle, “Selamünaleyküm,” dedi. YG-129

Çentikli, Salih Usta'nın sırtına kırbaçla şöyle bir dokundu, “Kolay gelsin!” diye bağırdı.

Salih Usta gözlerini tomruktan ayırmadı, “eyvallah,” dedi, tomruğu sonuna kadar yürütüp biçtikten sonra çarkı durdurdu. YG-173

Arap Müezzin, gemici kahvesine girerken, “selamünaleyküm” dedi ortaya.

Kapıya yakın oturan birkaç gemici, “aleykümselam!” dediler. YG-248

“Selamünaleyküm ağa hazretleri.”

(...)

“Ve aleykümüssını vellam...” YG-274

Sofranın etrafında kalınlı inceli bir kahkaha korusu meydana geldiği sırada Fen Memuru Murat Bey, “Akşam şerifler hayırlar olsun!” diye hayatta bitiverdi.

(...)

Kaymakam, “Eh, hoş geldin fen memuru,” dedi, kadehini yudumladı.

Fen memuru “Şerefi alinize kaymakam bey,” dedi, kadehini boşalttı. YG-307-308

Elini boru yaparak yukarıya doğru,

“Hayırlı sabahlar!” diye sesleniyor, onları selamlıyordu.

(....)

Kendisi de elini boru yaparak,

“Hayırlı sabahlar çoban kardeş!” diye haykırıyordu. YK-121

Ağalık şanına yaraşır bir alçak gönüllülük gösterisiyle hatır sordu, “Kolay gelsin Fatma Bacı,” dedi, “iyi misin?”

Fatma Bacı, başörtüsünü düzeltti, “Allah ömürler versin Osman Ağa, çok şükür halimize,” karşılığını verdi. BOAD-12

Ağalık, şeyhlik düzeninin devam ettiği yerlerde marabaların efendilerinin huzuruna çıktıklarında belli selamlama usulleri vardır. Yeri öpme dediğimiz bu kültürel uygulama, metinlerde yer yer karşımıza çıkmaktadır.

Güzün beg çağırtmış, gittim, yeri öptüm, “Buyur begim, uğrunda ölek,” dedim. CM-12

Benim yer öptüğümü görmezdi. Bir kez daha yere kapandım, “Begim, uğruna kurban,” dedim. CM-12

Birbirlerinin omzun öpüp hatır sordular, sonra içeri girdiler. CM-72

Memo, ağanın katına çıkanda yer öpmüş, el bağlamış. MM-64

1.4.8. Argo ve Küfürlü Sözler

Argo, “Bir toplumda geçerli genel dilden türemiş olmakla birlikte ondan ayrı olan, yalnızca belirli çevrelerce kullanılan, toplumun her kesimince anlaşılmayan, kendine özgü sözcük, deyim ve deyişlerden oluşan özel dil.”²⁶ şeklinde açıklanır.

Argonun net bir tarifini yapmak, onu belli kalıplar içine sığdırmak argo tanımı için eksik kalır. Argolar devamlı değişen yenilenen sözcük dağarcığıyla koca bir deryayı andırmaktadır. Çünkü devamlı değişen, gelişen dünyada argo da bu değişimlerden nasibini almakta ve bünyesine yeni yeni kelimeler almaktadır. Her yeni kuşak bu kültür hazinesine farkında olmadan da olsa katkı sağlamaktadır.

²⁶ Ana Britanicca, İstanbul 1993, C. 3, s. 31.

Argoyle ilgili önemli çalışmaları olan Hulki Aktunç da argoyle ilgili şunları söylemektedir: “*Argo dilin gizli örgütüdür, argo toplumsal yasaların boşlukları, satır arası beyazlıklardır, argo en mazlum olduğu anda en saldırgan olabilir, argo yaratıcılıktır, argo alaydır, argo yabancılaşma ve yabancılaştırma gibi görünen yabancılaşmama çabasıdır,*” (Aktunç, 2002: 19-20)

Kişilerin karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında içinde bulundukları ruh haliyle söyledikleri, toplumca tasvip edilmese da hayatımızın bir parçası olan sözler, küfürlü ve kaba konuşmalar olarak ifade edilmektedir. Bu bölümde argo ile beraber küfürlü ve kaba konuşmaları da birlikte vermeyi uygun bulduk.

Küfürlü konuşmalar ve argo kemal Bilbaşar’ın incelemeye aldığımız metinlerinde yoğun olarak kullanmıştır. Bu da Bilbaşar’ın halkın kültürel dünyasıyla hemhal olmuş bir yazar olmasından ötürü halkın gerçek yaşam biçimini olduğu gibi okuyucuya aksettirmesinin bir sonucudur diyebiliriz.

“O, pervaneyi bulsa **kıına takar müdür bey...**” ATG-15

şarapçı Hidayet, “Kahveci Halim Efendi’yi ‘Halim Bey’, Kasap Kadir’i ‘Kadir Ağa’ yapan o **mendebur** mal müdürüdür.” ATG-16

Yirmi bin liraynan bütün kasaba bir yıl **kafayı eker.** ATG-19

O **olak** golunla sen dağdaki uyuz keçinin bile hakkından gelemen, **herif...**” diyor. ATG-27

“Get **len orospu dölü...**” ATG-27

“Bi kupa hintyağı içtin mi her şey tamam olur. **Sıılmadık yerin kalmaz.**” ATG-31

zerindeki basma entariyi de çıkarsam Beyaz Rus **yosmalarından** biriyle, kendimi İstanbul’un randevuevlerinden birinde sanacağım. ATG-40

Hem canım, **sızan** adam bu kadar net **dalgı geçer** mi? ATG-44

İnsan umar mı bu ufak tefek, tombalak kadınların bir oltada **yem olacaklarını** ve her renkte **balık avlayacaklarını**? ATG-46

“Ben bir tarihte Sırbiya’da bulundum bilirim. Orada köyden biri askere gitti mi, gençler herifin yokluğunu karısına bildirmezler; sıraya girerler, **bir gece sen, bir gece ben...**” ATG-46

“Hangi **boynuzli pezevenk** demiş, bizim **karılar uruspidir**, diye? Baka **deyusi..** Bizim karılar ha? Abe ne söylersin sen? Askere giderken kari bırakırsın, gelir kız bulursun onlari...”

Böyle avaz avaz, Boşnak kadınlarının namusunu övdükten sonra, “Bizim karılar **sapına ka** erkektir, erkek...” diye saldırmış kahvenin camına, vurmuş yumruğunu, eli parçalanmış. ATG-46-47

Gümrük muhafaza memurları şimdi helalinden, iki ot balığına da **fit oluyorlar**. ATG-52

Birine **yaktınız abayı**, diyeceğim ama... ATG-49

Misyonerin **işini bitirmişler**. ATG-51

Ama **gavur** gülmüş, “Siz kaymağını bile almamışsınızdır,” demiş. ATG-54

“Danesine bir lira **toka ettin** mi tonlarla bulursun,” diyor Balıkcı İdris. ATG-55

Tevfik gülüyor: “Keramet **damızlık** papazlarınmış öyleyse... Desene şu Macarların **damızlık** papazından bizim memlekette de varmış. ATG-56

“Hey varlığına akıl erdiremediğim Allah! Şu dağları, taşları yaratmışsın; zeytinlerle, çamlarla donatmışsın. Sonra da günahını bile kıskanan bir **gebeşe** vermişsin. ATG-58

“Anamın her gece o Çingene’nin **altına yatması** kanımı oynatıyor.” ATG-60

Önüme gelen, “Çingene’nin üvey **piçi**” diye tartaklar beni. ATG-60

“Durmuş’un çocukluğunda, daha babası sağken Benli Fitnat **azgın bir oruspuydu**.” ATG-61

Karı; dağda, kırdan, kasabanın içinde gece demez, gündüz demez boyuna **işletirdi**. Bu çevrede **yatmadığı adam** kalmamıştır onun. ATG-61

“Çingene Hasan genç, tığ gibi bir pamuk atıcı... Evlerde karılar sıra bekliyorlar döşek attırmak için. Fakat Benli Fitnat’ın evinden bir türlü fırsatını bulup çıkamadı Çingene. Anlaşılan **döşeginin hakkından bir türlü gelememi** Fitnat’ın...”

Tevfik açıkladı, “**Bütün kasaba erkeklerinin yuvarlandığı döşek**, kim bilir nasıl **keçeleşmişti**,” dedi. ATG-62

“Çingene Hasan pamuk atma işini bitirince, Benli Fitnat ona başka işler bulmuştur kardaşım. Çingene bu, sepet örmesini de bilir, demir dövmesini de. Benli Fitnat ona **dövdürecek** çok şeyler bulmuştur herhalde.” ATG-62

Nahiye müdürü, Nuri’yi **matrağa aldı**. ATG-64

“Park **yosması** ile evine gidip içkiye devam etmek, orada **zıbarmak** var...” ATG-85

“Çamlık Derebeyi’nin cipi ile bir karıyı **dağa kaldırmak**. Ulan ben sevda tellalı mıyım? **Hergeleye** bak...” ATG-86

Yolun yarısında o **kendini vermek** istedi. ATG-92

“**Alçak oruspu!**” diye haykırdım. ATG-92

“Senin bu yeni köy kâtibin, zabıt tutmada geri kaldığı gibi teftişlerde de hep böyle gecikirse **işin dumandır** senin... ATG-111

Önümüzden selam verip geçerken nahiye müdürü **balta oldu**, “Nedir bu hayvancıkların senin elinden çektiği be kasap? ATG-112

“**Attın gene kıtırı** Nuri Ağabey. Şöferlik kim, sen kim?” dedi. ATG-114

Avcı Nuri birden parladı, “Kıtırı buban atar, **domuzun piçi**... ATG-114

Beş kâğıt değil, on kâğıt komayanın **anasını eşekler kovalasın**. ATG-114-115

“Ama vermez ki **köpoğlu**...” diye endirekt cevap savuruyor müdüre. ATG-118

Karakol, mahçeme... Derken efendum **tığmadılar mi bizi kodese?** ATG-123

Pen da siyasetten **çakarum** sanayidum. ATG-123

Kadının bu şartını, gönüllü bir **kendini veriş** sayarak sevindim. ATG-128

Yörük Mehmet yere tükürdü, “Dinamit kullananın **anasını**...” diye sunturlu bir küfür savurdu. O **boku** eskiden hep **yerdik**. ATG-132

Burada yedi sekiz kağıda **okutur** onları. ATG-134

Tevfik’e, “Galiba T... adasında **avlanmanın** günü geldi,” dedim. ATG-143-144

“O balıkçı **pezevengini** tıkmaaydılar içeri, **temizleyecektim** namısımi...” ATG-155

Sonra Durmuş’un annesinden, onun **kırdığı cevizlerden** başlayarak kendi gençliğine götürdü lafını, “Ben medresede çömezken...” diye hikâyeler anlatmaya başladı. ATG-161

“Semerci muhtarımız parti başkanlığını da ele geçirirse hepimize **semeri ters giydirir**, diye propaganda yapması boşuna mı kardaşım?” ATG-177

Ne kundura hikâyesi ne yonca ne de eleklerin semer masalına **metelik** veren var. ATG-190

“Elbette o **topal namerde** bırakmazık gelini.” CM-15

Dayanamadım, tetiğe dokandım, gırr diye **biçtim herifi**. CM-24

Biz daha aylarca dağ, dere dolaştık, nice adam **tepeledik**, kimini ağaca astık, kimini dereye gömdük. CM-25

Eh, ne de olsa Sorikoğlu maldardır, ağadır, köylüsüne karşı küçük düşürmeyek, diye hatır saydım, “Sen gibi bir **hayının** oğluna verecek kız yok bende,” demedim. CM-28

Şih Mahmut’un oğlu bir **kancık** kul için Sorikoğlunu’nu çiğneyip geçemezdi. CM-28

Şih Mahmut’un oğlunu kendin gibi kalpsiz, **imansız** biri bellersin. CM-32

Ama **kalleş** beginden her şey umulur. CM-32

Para ile satın alan herif kadrini bilmez, **mal gibi hor kullanırdı**. CM-34

Dayım der ki, Şih Sayıtlı **kahpelik edip** arkadan bumbalamış baboyu. CM-47

Bu **zebani** ihtiyarın dayağı altında ölmekten senin yanında açlıktan ölmek yeğdir. CM-77

“Elin **soyha** kızları uğruna ne diye rahatımızı kaçırmak istersin durup dururken?” CM-91

“**Ağasının da şihinin da...**” diye Sorikoğlu’nun avradından, sülalesinden küfrü daldırdı, çıkardı.

“Sorikoğlu’na muhabbeti olan varsın **t...ğını koklasın**,” dedi, “O **asılmışın dölü namerde** kul olmak neymiş, yakında öğrenirsiniz.” CM-114

Gözleri birbirine bakardı, **bet bir herifti**. CM-116

Ule **soysuzlar**, ule **dürzüler** siz benim konağımı da yağmalatacaksınız, diye yüksekte çıkışır, kırbacın salları. CM-126

“Ağa, der de bi daha demeysin Velo? Sorikoğlu’nun **osuruğuna hasretsen** n’ola **t...ğı dibinden ayrılma** gardaş.” CM-144

Gidecek olanlar bugünden tezi yok **s...tir olsunlar!** CM-145

Erimi sorarsan erlerin hası, erkekliğinin heç kusuru yoktur. Menekşe Kız’a aşan boğa gibi güçlüdür. Gece demez, gündüz demez **hamur gibi ezer** beni. CM-170

“Erim, arslanım,” diye iniledi, “**dölle** gayri beni!” CM-170

Ule kimsin sen **itoğlu it?** CM-178

Ule en sonu beni katil ettin, **kitapsız!** CM-178

Bu kez çağıranda keyifli keyifli gülerdi: “Çancı dayısını gölde **yıktım**, n’ola yeğenini de derede **temizlerim**.” CM-179

“Ama gençliğine kanma, civan dayımın kanını içen **sırtlanmış** o,” diyeceğim, diyemezim. CM-180

Babomun feryadına yetişen biçare kardeşimi de **yere sermiştir**. CM-186

Kaymakam gözlerini açtı, “Ule şu isyankara bak,” diye bağırdı, ule sen ne haddini bilmez, **serkeş** bir kulsun! CM-197

Yükünü kimden **peydahlamışsındır**? CM-199

Bu son kuşku daha ağır bastığından hayvanı, durmaz mahmuzlardım. **Çatlar** mı diye düşünmezdim, rüzgar gibi sürerdim. CM-203

“Bak o kadar söylemişim sana,” dedi Cemşido. “Sözünden hulfedersen Hızır’dan önce biz seni **toz ederik**, bilmiş olasin!” CM-205

Döl uğruna üç şıh kızını **harcadığını** bilirik. MM-18

Tanrı’nın hikmetine bak ki çok geçmeden anam **mayalandığını**, dölleneceğini fark etmiş. MM-20

O sıra esteri **zarta çektiğinden** tüm Dersimli şıhlar, seyitler Şih Sayıt’ın tehdidine daha bir keyifle güldüler. MM-36

Şıh Persin sopa yemiş **it gibi** kuyruğunu kısıp suspus oldu. MM-48

“Tüh!” deydi tükürdüm, “adı batasıca, kârı düğülesice **yezidi düzenbaz** ağa!” diye bağırdım.

Bu aklı sana hangi **munafık** vermiştir?” diye öyle haktan görünüp konuşurdu ki Memo’ya onca gönül düşüren marabalar yanından açılırlar, kuşkuyla bakarlardı ona. MM-92

Ule Akabalı kardaşların hançer altında can verirken sen **göt şişirir**, yatarsın he mi? MM-93

Al, **gözüne sok** ki yazısını turasını seçip kaail olasin! MM-102

Böyleyken böyledir işlerimiz... diye Şıh Persin’in, **hunhar** adamı Maho’nun Ke... Uşağı’na reva gördüklerini bir bir anlatıp içimi döktüm. MM-45

Çoktan **timar görmediğinden** saygıyı, erkanı tüm yitirdin mi ne? dedi. MM-161

Şıh Abuzer’in **av iti gibi** koku aldığını aklından çıkarma! dedi. MM-164

Kurtulmayı Sofi’yi **ayartmada** gördüm. MM-170

Ben nasıl ağlamayım ki bir **ırz düşmanının** hevesi uğruna iki cihanda da yatacak yerim kalmaz! MM-171

Gidip kancığı kaldırın, **kaydını görün**, lakin seyisin kılına dokunmayın! MM-174

Seni **iblis** tanıyıp imandan çıkarır sanmakla büyük hata işlemişim. MM-175

Yiğit erinle önümüze düş ki silahla üzerine varıp haraminin **defterini dürek**, kanımıza kan alak, yatağımızı, mezramızı kurtarak! MM-242

“Gayri onbaşidan bir korkun kalmaya yenge! Eyice bir **ısladıp** dama tıktırmışım.” MM-411

“Ule şu yırtık entarisinden eti, yamalı donundan **götü görünenlere** bak!” MM-419

Beni **çayır züppesi** subay mı sanmışsın ki kizbe sapıp yanıltmayı umarsın **itoğlı?** MM-424

“Açıl önümüzden ule **kuyruklu Kürt!**” diyerek Zaro’yu kolundan tutup savurmak istedi. MM-425

Onbaşı dama tıklılmasının hıncıyla körpe avradına el uzatanda Zaro, kayınbabasıyla birlik **cendermeleri devirip** mektebi yakarak dağa çıkmıştır, şimdi Kafat Mağaralarında dırlar. MM-430

Onbaşı üzerimize yürüdü, “**Ule ayının döller** kış uykusuna mı yatmışsınız?” MM-434

“Ben sarhoş değilim, lakin sen **bunamış bir koca Kürt’sün**” MM-444

Her taşın altından çıkan bir **engerek yılanıdır** o. MM-465

Günün birinde işlerini **haydut** yapılı kâtibine emanet ederek YG-12

.... İstanbul tangolarıyla **düşüp kalktığından** kasabaya dönmediğini söyleyen Saniye **orospusuna** da. YG-13

Danalar gibi semirdin kör olasıca. YG-19

Güllü birden toparlandı, “Ağzın kurusun kahpe e mi,” dedi, “Beni unutsa kınalar yakardın değil mi **rezil?**” YG-21

Pis **musibet!** YG-26

Güllü, Hacı Kadir’in üzerine yürüdü, yalandan bir iki vurdu omzuna, “**Densiz köpek**, hadi yıkıl git, artık burdan!” YG-28

“Karının ikisi taha şindiden **ıskartaya çıktı** belle, dedi, ihtiyar halimle yüzüme bi’ bakan bulunmazsa tek kariyla ben n’apar, n’ederim, dedi.” YG-29

Hovarda, sırası gelecek, **kapatmasını** inne deliğinden geçirmesini bilecek. YG-31

Güllü sabırsız, “Buraya gel çabuk! **Hunzır kâfir...**” dedi. YG-42

Toy delikanlıyla **kaşerlenmiş** ihtiyar bir tutulur mu? YG-47

Bir koluyla Güllü’ye sarıldı. “Sımsıkısın hala, **kütür kütürsün.**” YG-48

Kaymakam **bunağın** biriydi, anana da **yangındı.** YG-59

Güllü eliyle sert bir hareket yaparak Hacı Kadir'in sözünü kesti, "Bırak şu **deccal** kılıklı **soytarı**..." dedi. YG-59

Vay **namussuzlar!** YG-83

Asıl sen beni perhize çekersen üç günde **nalları sağlam dikerim** ben. YG-90

"Yaman da söz mü? **Taşaklı herif** hakçası." YG-103

"**Zıkkımlansın** diye yemeğini soğutmadan kim götürüyo?" YG-109

Yımirtacı'nın o **maymın oğluna** başkası da kız verir miydi bakalım abla? YG-116

"Bu gece uyku gözüne haram olsun **aşıftenin**," dedi. YG-123

"Arap Müezzîn söylemiştir muhakkak. **Madrabaz aşağılık!**" YG-146

Çarkınıza **sıçtırmadan** defolun çarklarınızın başına. YG-165

Sık **götünü** de borçlarını kapat. YG-165

Kolay kolay geçmez ele Salih Usta gibi **enayisi**. YG-166

Sıkıyorsa **s... git** karşımdan YG-175

Yoksa senin de **sıkıyor mu karanfilin?** YG-175

"Üç yevmiyeden aşağısına razı olan **ibnedir**," dedi Çentikli, yürüdü hızar makinesinin başına geçti. YG-177

"Çentikli'ye yetişeyim derken **götün egzoz borusuna dönmesin de**," dedi. YG-179

Pezevenkliğe kadar hepsi tamamdır dürrüde. YG-190

"**Dinine yandığımın** Müezzinoğlu'su. Kâtiplik vermenin sırası mıydı?" YG-197

"İnsan taşıdığı **silahının** huyunu suyunu bilmeli. Yoğsam kullanamaz." YG-197

Yağz bir aygır, süt gibi beyaz bir kısrağı **aşmıyor** mu? YG-215

Kim bilir ne **dümen çevirdi** gene? YG-229

"Kızı **hörgüçlü bi domuza** vereceğine sana verse daha iyiydi." YG-247

Konuşulanların bir tek sözünü bile **ıska geçme!** YG-268

"Senin işin gücün alemi **kafese koymak** zati." YG-386

"**Yavaş gel!**" dedi saniye, iskemleden kalktı. YG-394

"Hey **çaça** karı, aç kapıyı! YG-400

"Senin başka bir **dalgan** var, Hayri Ağam!" demişti. YK-80

Doğramacının **sıpası** değil mi? BOAD-21

Sevilmek, **hurpalanmak** isteği damarlarını yakıyordu. BOAD-26

Sersem karı kendi kendine gelin güvey olmuş. BOAD-29

"Bu **hıyar** oğlanın bi halt edeceği yok a, kavuk sallıyoruz işte..." BOAD-50

Güllü cepkeninin baştan aşağı kahve olduğunu görünce, “**Koca kafalı pis sıçan, geber e mi!**” diye bağırdı... BOAD-55

Boynuz taktığı bir yana, günün birinde senin yüzünden **kodesi boylayacak**, yazık... BOAD-79-80

“İbrahim için kilerden şeker mi **aşırdın?**” diye gözünü kırptı Sülüman. BOAD-80

“**İmanı yok yüzsüz** seni, tüh sana, hiç utanmıyon değil mi?” BOAD-80

“**A kaz kafalı**, sen kim oluyosun da benim kızımı adıyla ünlüyorsun?” BOAD-83

Kazık kadan üç dene karışınız evde... BOAD-83

Kızına doğru hiddetle yürüdü: “Hele sen **kahpenin dölü**, bi taha hastayım de!” BOAD-96

Kız kısmı **kızıştı** mı bi ayak önce baş göz edilmeli. BOAD-97

Bunak pinti! BOAD-101

Bunu görürse dünyada razı olmaz motor dövüşüne. Görmeden **kafeslemeli**. BOAD-107-108

Bu şehir uşakları **kaypak** olur. BOAD-109

O pinti herifin **kalas** olduğunu neynesin kız? BOAD-152

Hepsi iyice **dumanlamış kafayı**. BOAD-197

Dudağını boyayan artistlerden biri isterik bir kahkaha attı, “Şu Frenk **orospusuna** da bakın kızlar,” dedi. BOAD-212

1.4.9. Hitaplar

Hitap, kişinin başka birine veya birilerine seslenmesi esnasında kullandığı ifadelerdir. Günlük yaşamda konuşmalarda en çok tercih ettiğimiz kalıplaşmış sözlerden biridir hitaplar. Hitap sözcükleri, söyleyenin o anki ruh haline göre karşıdakine yansımasıdır. Hitaplar, bir bakıma kullanıldığı cümlelerde vurgu özelliğini arttırıp söyleyişin etkileyiciliğini sağlamaktadır. Kullanıldığı cümlelere ahenk katıp anlatımı sıradanlıktan çekiciliğe döndürmektedir.

Bilbaşar’ın eserlerinde dönemin özelliklerine ve metinlerdeki kişilerin sosyal yaşantı içerisindeki konumlarına göre kullanılan hitap cümleleri, bu eserlere ayrı bir güzellik katmıştır.

Belediye kuralım diyorsun **a**, **Müstafendi** **kardaşım** bindiğin dalı kestiğini fark etmiyorsun. ATG-15

A benim **pambuk hararım**, bali sen deme bunu... ATG-27

.... “**Canım**, bizim ayrimiz gayrimiz yok arkadaşım!,” dedi. ATG-39

Muhtar, yukarıdaki kayalıklara doğru başını kaldırdı, “Zülfü, **Mıstık!** Şordan bir oğlak tutun da gelin hele...” ATG-65

“Aman **hanımefendi**,” dedim, “Kurbanın olayım bu kadar canavarın ortasında bu kuş nasıl öter?” ATG-127

.... “Aman **beyefendiciğim**, öylesi değil,” diye fıkırdadı genç bayan, “Bir ıslık öttürün yeter.” ATG-127

Mustafa Çavuş, “**Siz beyim**, aşağıdan birkaç adam daha bulsanız çok iyi olur.” ATG-152

Zavallı adam, “Çöz **bre başefendi** beni burdan!” diye yalvarıyor bana. ATG-155

“**Paşam!**” dedim. ATG-169

Elinden kurtulup kaçanda “**Hooo arslan**,” diye kafasını sallar, soluk almana fırsat vermez, atmaca gibi atılır yüklenirdi üzerine. CM-19

Tanrı gücünüzü, şecaatinizi artırsın **yiğitlerim**. CM-19

Hay **kurban**, hay yiğit **kardaş!** CM-22

“**İki gözüm nuri**,” dedim, sıkı durasın! CM-36

Hay gençlik, hay **kurban!** CM-36

“**Savaş kardaşlarımızın koçları**,” tümünüz makbulümsünüz. CM-38

“**Ule Hasso**, itin gibi kısma kuyruğunu, **ule itoğlu**, bas sopayı. CM-38

Seyredenler de “**Ley Cemo**, Kara Seyit sopayı ha etti, iyice bir dokandır!” CM-40

Dayım sakalını kaşıyarak düşünmüş, “**Peki beyim**,” demiş, “Sevkiyat olsun ya bedelini vererek.” CM-61

Yok **gülüm**, yok **ceyranım** yok. CM-120

Cemo da “Gel ceyran, gel **arslanım**,” diye dil döktü, nafile. CM-133

Hay can komutanım, hey **kurban**. CM-134

“**Ağalar**,” diye söze başladı Fahri yarbay. CM-154

“**Erim**, arslanım,” diye iniledi, “dölle gayri beni!” CM-170

“Niyazımı duy, imdadıma yetiş **hey sultan atamız Hızır babomuz**,” diye yaş dökende anam evde yalnızmış. MM-18

“**Oy babosunun çeliğine su verilmiş canavar tohumu**, yidiğin helal!” diye narayı basardı. MM-26

Hançer bakışlı, gül nakışlı kızım! MM-38

Monzur gözesinin dikensiz gülü! MM-44

“Ho şahan ho!..” diye eğlenir, lakin kalkmasına izin verirdi. MM-87

“Bilir misin seyyidati, Ökkeş Dayıcığım berberlerin hasıdır.” MM-134

“Hey yavru!” MM-190

“Huso Emmiciğim!” diye koşup sarılmasam, göğsüne sokulmasam düşecekti
fakir. MM-193

Dersim gözesinin dikensiz gülü!.. MM-193

Gelin uşaklar! Hep birlikte iyi gün yolculuğuna çıkak! MM-200

“Erim, koç yiğidim!” dedim. MM-236

Oy biçare anacığım! MM-288

Canım ciğerim, iki gözümün nuru! MM-288

Davranın kancıklar! MM-337

“Aman kızım!” dedi. YG-20

Sen ne emrettin de yapmadık, güvercinim? YG-26

Hacı Kadir okşar gibi bir sesle, “Hoş bulduk, küçük palazım benim!” dedi,
“A’cık daha büyürsen yok mu?” YG-26

Sözün gelişi be aslanım! YG-32

“Efferim benim küçük kekliğim, nasıl da çeki...” YG-52

“Vay, Hacı Kadir, eski kurt, ge bakam!” YG-55

“Başmühendis burdayken Müezzinoğlu’nu hep zorba diye ünlerdi.” YG-103

Hadi katip efendi sen de atla dekafile. YG-158

Ses kesilmişti, “Sevgili arkadaşlarım,” diye devam etti müfettiş. YG-330

“Sayın büyüğüm!” dedi. YG-332

Parti müfettişi, “Buyurun başkanım,” dedi. YG-342

Arap Müezzin rakısını yudumladı, başını salladı, “Yoo, sultanım,” dedi. YG-370

İhtiyar, başıyla doğrulayınca şımardı, “Ah benim tonton Hacı Kadir Emmi’m,
bi tanesin sen,” diye sarılıp yanaklarını şapur şupur öpmeye başladı. YG-397

“Küçük şeytan,” diye kendisini ünlemişti. YK-80

“Benim elmas kocaneciğim.” YK-91

“Hazırdır more ağam, hazırdır çayın...” BOAD-19

Hoş geldin küçükbey!.. BOAD-205

1.4.10. Lakaplar

Lakap, kişinin isteği dışında ait olduğu kişi ve kişilerin veya sülalenin çeşitli özelliklerinden ötürü başkaları tarafından yakıştırılmış, isimlerinin dışındaki edindikleri ikinci bir hitap edilme şeklidir.

Lakap, Türkçe sözlükte “*Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad.*”²⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Lakaplar, soyadı kanunu çıkmadan önce soyadı yerine geçen, ait olduğu sülaleye atalarından kalarak gelen ve devam eden, o sülaleyi tanıtıcı takma sözlerdir. Sonradan ortaya çıkan ve kişi bazında olan lakaplar için de o kişinin fiziksel bir engelinden, başından geçen bir olaydan veya kişinin herhangi bir özelliğinden ötürü yakıştırılan takma adlardır diyebiliriz.

Bilbaşar’ın romanlarında kişilerin birbirlerine lakaplarıyla hitap ettikleri örnek cümlelere rastlamaktayız.

*Onun birini de **Çingen Esmâ** alır, bedava tarafından. ATG-15*

*Pazar günleri **Şarapçı Hidayet’in** acayip bir müşterisi daha var: **Avcı Nuri...** ATG-18*

***Boşnak Recep** de oradaymış. ATG-46*

*“**Benli Fitnat** derler, iri kıyım bir karıydı. Şimdi de bir yağ tulumudur.” ATG-61*

***Çingene Hasan** genç, tığ gibi bir pamuk atıcı... ATG-62*

*Ben her şeyi hazır iderim. **Yörük Osman’ı** da alır gelirim. ATG-64*

*Şarapçının göz kenarındaki çizgiler neşeyle yumuluyor, “**Lazoğlu** veresiye verse şarabı, ben de sererdim postu salaş kahveye, sizin gibi ben de efendilik taslardım.” ATG-118*

***Yörük Mehmet** ile **Arap**, kahvenin önündeki kumsala çektikleri motora bir şeyler yüklüyorlardı. ATG-137*

*Boşuna **gavur imam** dememişler. ATG-161*

***Şih Mahmut**, Paşa’nın adamıymış. CM-17*

²⁷ www.tdk.gov.tr/Büyük Türkçe Sözlük/lakap

Eh, ne de olsa **Sorikoğlu** maldardır, ağadır, köylüsüne karşı küçük düşürmeyek, diye hatır saydım, “Sen gibi bir hayının oğluna verecek kız yok bende,” demedim. CM-28

Sekiz delikanlıdan en zorlusu **Kara Seyit** çıktı. CM-39

Nalbant Tahir de karısını yayladan almış getirmişti ya kaşın üstünde göziin var, diyen yoktu ona. CM-101

“**Miçobizi!**” dedik, sende bir martin varmış. MM-465

Müezzinoğlu’nun Gülbucağı’na bakan köşkii ceviz ağaçlarının kuytululuğunda bir şato gibi yükselir. YG-12

Bunda **Nalbur Hacı Raif’in** büyük etkisi oldu ama kendisi her zaman gölgede kaldı. YG-13

Güllü Hacer, al uskufasını bir daha hiç giymedi. YG-13

Müezzinoğlu olmasa **Yumurtacıların Paşa** İsmayıl da olmazdı. YG-55

Arap Müezzın’i de bulmaya çalış. YG-82

Çentikli, Salih Usta’ya dikleşti, “Lay düzü **tahtacı!**” dedi. YG-183

“**Çentikli İbrahim**’la yüz göz olma, işçilerden Çentikli’nin ne haltlar karıştırdığını öğren!” demişti. YG-154-155

Çünkü **Caca Maksut**, eline geçen yeni ya da paslanmış teneke parçalarını, yağmurdan korur düşüncesiyle evin dış duvarlarına rastgele çakıyordu. YG-203

Paşa İsmail, Nalbura eğildi, “Kız tarafı gelmiş, varıp karşılayayım” dedi. YG-207

Tekel Bayi Mehmet’e usulca, “Çık gayri!” diye seslenirken hala kendini tutamıyor, kıkır kıkır gülüyordu. YG-271

“**Telgrafçı**, “Kaymakam bey sana yeni ad kodu bak **tapucu**,” dedi. “Bundan böyle sana **Dudu Kuşu**” diyeceğiz.” YG-305

Sınıftan çıkarkene **Sarı** bana çelme taktı. YG-324

Ladinoğlu ellerini ovuşturdu: YG-346

Çavuşun kahvesinde kerevette bağdaş kurarak bekleyen ya **Aksekilinin** altın dişli katibidir ya da **Madranlının Efe Süleyman**’ıdır ya da **Buldanlının Kambur Hacı**’sıdır. YK-9

Topal Mehmet, Osman Ağa ile Fatma Bacı arasında durup eliyle bir asker selamı çaktı. BOAD-12

“Çayımı getir **Arnavut** ille söylemek mi lazım?” BOAD-19

Onun yerinde **Nalbandın İbrahim** olsaydı. BOAD-77

Ben Bekir yahu! Mektep arkadaşını **Tuzsuz Bekir**. BOAD-191

İKİNCİ BÖLÜM

2. KEMAL BİLBAŞAR'IN TOPLUMSAL ROMANLARINDA HALK BİLİMİ UNSURLARI

2.1. Geçiş Dönemleri

İnsan hayatı doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç ana döneme ayrılmıştır. Bu üç ana dönem insanoğlu için hayati önem arz etmektedir. Çok zengin bir halk kültürüne sahip olan Türkler eski dönemlerden beri kültürüne ait olan uygulamaları getirebildikleri ölçüde günümüze kadar taşımışlardır. Her ne kadar değişikliğe uğrasa da sahip oldukları bu kültür hazinelerini bilerek veya bilmeyerek günlük yaşamlarında kullanmaktadırlar.

“İnsan hayatının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Her biri kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrılır. Bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlemler kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir.” (Örnek, 2000: 131)

Bu teknoloji çağında gelenek ve göreneklerimiz eskiye nazaran her ne kadar zayıflamış görünse de doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde yapılan pratik ve uygulamalar kültürümüzün hala canlı kaldığının en önemli göstergesidir. Her ne kadar bölgeler arası ortak uygulamalar olsa da çoğunlukla, yörelerin kendine özgü pratik ve uygulamaları mevcuttur.

2.1.1. Doğum

Doğum insanoğlunun yeni yaşama merhaba deyişidir. Geçiş dönemleri içerisinde mutluluğun en fazla yaşandığı dönemdir belki de. Doğumda son dönemlerde her ne kadar modern tıbbi yöntemler kullanılsa da geleneksel yöntemlerin kullanıldığı yerler de mevcuttur. Tıp her ne kadar ilerlemiş olsa da halk arasında varlığını sürdüren geleneksel pratik ve uygulamalar doğum öncesinden başlayıp doğum sonrasına kadar her aşamada devam etmektedir. Bu da bizim kültür zenginliğimizin bir nişanesidir.

2.1.1.1. Doğum Öncesi

Annenin hamile kalma sürecinden doğum olayının gerçekleşeceği zamana kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır. Doğum öncesi uygulamalar da kendi aralarında alt başlıklara ayrılmaktadır.

2.1.1.1.1. Kısırlığı giderme-Gebe Kalma

Evlilik dönemini taçlandırarak bir sonraki aşama şüphesiz çocuk sahibi olmayı istemektir. Çocuk sahibi olmak, soyun devamlılığının gerekliliğidir. Evli çiftlerin en çok önemsendiği ve üzerinde önemle durduğu konuların başında çocuk sahibi olmak gelmektedir. Boşanmaların en büyük nedenlerinden biri de şüphesiz çocuk sahibi olamamaktır.

Gelenekselliğin hakim olduğu toplumlarda çocuk sahibi olamayınca kusur öncelikle kadında aranır. Bu yüzden öncelikle tedavi olması gereken kişi kadın olmuştur. Çocuk sahibi olmak için bir takım çarelere başvurulur. Çocuk sahibi olmak için birçok pratik ve uygulamalar mevcuttur. Öncelikle tıbbi imkanların olduğu yerlerde doktora gidilir, tedavi olunur. Günümüzde gelişen modern tıpla birlikte tüp bebek yöntemi ailelerin umudu olmuştur. Modern tıbbın yetersiz kaldığı durumlarda farklı çarelere başvurulur. Bunlar içinde en önemlilerinden biri dinsel içerikli çarelerdir. Yatır ve türbe ziyaretlerine gidilir. Kutsal mekanlarda dualar edilir, kurbanlar kesilir ve çeşitli adaklarda bulunulur. Hocalar ve büyücüler de çocuk sahibi olmada en çok başvuru alan kişilerdir. Hocalar tarafından muska yazılır. Okunmuş sularla içilir, yiyecekler yenir. Çocuk sahibi olmada bir diğer çare olan geleneksel yöntemler ve halk hekimliği de büyük önem arz etmektedir. Çeşitli bitkilerle ilaç tedavileri, kaplıcalara gitmek, buğulara oturma çocuk sahibi olunmada başvuru alan geleneksel sağaltma yöntemlerini kapsamaktadır. (Örnek, 2000: 132-133)

İncelediğimiz romanlarda çocuk sahibi olmakla ilgili örnek metinlerin çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Halk arasında yaygın çareler olan yatırlara adak adama²⁸ ve muska yazdırma ile ilgili uygulamalar metinlerde fazlasıyla geçmektedir.

Yatağa girende Cemo sarıldı, kulağıma fısıldadı:

“Göç yerinde ilk gece ne niyaz edersen Tanrı kabul edermiş.”

²⁸ Bk. Yatır ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar (Çocuk Sahibi Olmada Yatır ve Ziyaret Yerlerinin Fonksiyonu)

(....)

“Ne dileyek, de söyle!”

(....)

“Yerimiz yurdumuz olur madem, gayri bir dölümüz olmasın mı,” dedi. CM-153

Başı ile doğruladı:

“He kurban, boşa gitmemiştir niyazlarım, ben de döllemişimdir gayri.” CM-175

“İki gün önce dağ köyünden gelen iki köylü atla alıp götürmüşler. Üç yıldır çocuğu olmayan bir geline okuyacak, mıska yazacakmış.” YG-86

Kendisine iş düşmediğinden Arap Müezzîn, çocuğu olmayan kadınlara nefes etmeye gidiyor, onların mahrem yerlerine muskalar yazıyordu. YG-380

Çocuk sahibi olmada elmayla ilgili birçok inanış mevcuttur. Halk kültüründe elma; üremenin, çoğalmanın simgesi olarak bilinir. Ayrıca elmanın olduğu yerler kutlu yerler olarak kabul edilir ve yatırlarda olduğu gibi bir çocuk vermesi için buralarda yatılır ve Tanrı’dan niyazda bulunulur. İncelediğimiz eserlerde çocuk sahibi olunmada elmanın²⁹ fonksiyonlarının olduğu metinlere yer verilmiştir.

2.1.1.1.2. Bebeğin Cinsiyetinin Tayini

Halk içerisinde doğacak çocuğun erkek olmasıyla ilgili beklenti kız çocuk olmasına göre daha fazladır. Bu her ne kadar yanlış bir düşünce olsa da halk içerisindeki yaygın düşünce, soyun devamlılığını sağlaması ve gücü temsil etmesi düşüncesiyle erkek çocuğun olması yönündedir. Tıbbın gelişmediği dönemlerde cinsiyet belirlemek için çeşitli pratik ve uygulamalar yapılmaktaydı. Özellikle hamilelik esnasında annedeki bir takım değişikliklerden yola çıkılarak cinsiyet tayininde bulunulmuştur.

Samsun’da kadının hamilelik sürecinde güzelliğinde bir artış olursa kız, güzelliğinde bir azalma olup yüzünü sis basar çirkinleşirse erkek doğuracağına inanılır. (Artun, 2005: 447)

Cinsiyet belirlemeyle ilgili metinlerimizde yukarıdaki örneği de kapsayan fakat yukarıdaki örneği desteklemeyecek bir metinle karşılaştık. Örnekte kız çocuğu olunca kıskançlıktan ötürü annesinin güzelliğini karartacağını, fakat anne adayı güzelleştikten erkek doğuracağı düşüncesi vardır. Tabi bu inanışlar tamamen yöresel ve kişisel olduğundan çeşitlilik ve zenginlik arz etmektedir.

²⁹ Bk. Diğer İnanışlar, İnanmalar ve Bunlara Bağlı Pratikler: Elma

Ebe anam; tenimin alına, karnımın sivrisine, memik başlarımın kızartısına bakıp, “Öyleyse mücde şabaşını bolca koy kesene Huso Ağa,” dedi. “Senem kızımın karnındaki kancık olsa kıskançlığından anasının yüzüne leke bastırır, güzelliğini karartırdı. Oysa yüklülük şıh kızına yaramış, hüsnü eskisinden on kat artmıştır. Heç şüphe yok, oğlan dölleyecektir.” MM-215

2.1.1.2. Doğum Sırası

Doğumun sağlıklı ve rahat olması için bu evrede çeşitli pratik ve uygulamalar yapılmaktadır. Eski Türk toplumlarında doğumun kolay geçmesi için bir takım pratikler uygulanmıştır. Altaylarda doğumun rahat ve sağlıklı olması için çadırın tam ortasına bir direk dikilip ip bağlanır. Bu urgan kadının koltukları arasından geçirilir. Bu uygulamadaki düşünce, kadına musallat olacak kötü ruhlar varsa onları defetmektir. (İnan, 1995: 168)

Bilbaşar’ın eserlerinde doğum sırasındaki uygulamalarla ilgili sadece bir örneğin olduğunu görmekteyiz. Doğum sırasında elzem olan araç-gereçlerin temin edilip ebe eşliğinde doğuma hazırlanıldığını ve doğumun istenildiği ölçüde geçmesi için inanışları gereği dualarında Oniki İmam ve Hızır’dan şefaata dileğinde bulunulduğunu görmekteyiz.

Ebeler eteklerini uçurarak hazırlığa koyuldular. Kapının merteline iki urgan bağladılar. Hücrenin ortasına bir sedir kodular, üzerine pösteği serdiler. Donumu soyup beni derinin üzerine oturtular. Bacaklarımı yana açtılar. İki elime urganları tutturdular.

“Sancı kasığına vuranda urgana asılıp zorlanacaksın Senem kızım!” dedi ebe anam.

Ocağa büyük bir kazan su vurulmuştu. Hücrenin içi çam kozalağı kokardı. Dışarıda yazmalarla donatılmış ata yadigarı ceviz beşiğin çevresinde toplanan kullarım, oğlan dölleyenim, diye Oniki İmam’dan, Hızır’dan şefaata dilerlerdi. Saatler geçer, lakin dölüm bir türlü kökümden sökülüp dünya yüzüne çıkamazdı. Ebeler birbirleriyle fısıldaşırlardı, hallerinde bir telaş sezilirdi. Ebe anam birini ardıma oturtup kollarıyla karnımı bastırmasını söyledi. Kendi de ellerini yağlayıp yardımına geldi.

(....)

Gecenin bir vaktinde dayanılmaz son bir sancıdan sonra boşaldığımı, tüm vücuduma bir rahatlık yayıldığını duydum. Kulağıma bebemin viyaklaması çalındı. MM-215-216

2.1.1.3. Doğum Sonrası

Doğum, anne ve baba başta olmak üzere aile bireylerinin mutluluğunun bir resmidir. Günümüzde her ne kadar bu düşünce azalmış gibi görünse de geçmişten beri halk arasında doğum yapamayan kadına olumsuz gözle bakılmıştır. Evlat veremeyen kadın hor görülmüş, ikinci plana atılmış, üzerine kumalar getirilmiştir. Boşanma sebeplerinin başında yine kadının kısır olmasının etkisi gelmektedir. Bununla birlikte doğum yapan kadın-özellikle de erkek çocuğu doğuran kadın- el sütünde tutulmuş, büyük değer görmüştür.

Doğumla birlikte her toplumun kendince kutlama ve eğlenceleri vardır. Günümüzde doğumla birlikte çeşitli kutlamalar yapılsa da özellikle şehir hayatında bunlar içerik açısından fazla çeşitlilik ve zenginlik arz etmemektedir. Doğu bölgelerinde kültürel zenginlik ve çeşitlilik hala canlılığını korumaktadır. Eski Türk toplumlarında doğumla birlikte büyük şölenler yapılır, kazanlar kurulur, fakirler yedirilir, giydirilir, paralar saçılır, adeta bir bayram, bir düğün havasında kutlamalar günlerce sürdürülürdü.

Kazanların ateşe konulduğu, davulların çalındığı, silahların ateşlendiği doğum sonrası çeşitli kutlamalar, bir şölen halinde Bilbaşar'ın eserlerinde de zenginliğini göstermiştir.

“Eli ayağı düzgün hemi de elik yavrusundan azgın, gül nakışlı bir kızım mı olmuştur? Uy babooo!” deyi şadlık gösterip bir kese atmış ebe anama, mavzerini kapıp havaya sıkmaya başlamış.

Mavzer sesini duyan oba halkı, tüfek sıkarak ziyarete koşuşmuşlar doğumumu kutlamaya. Şıh babom, azbet ağalarını ardına katıp anamın haymesine varmış, ebelere avuç avuç para saçıp loğusa yatağına yanaşmış. Anamı alnından öpmüş. Beşikten beni kucağına almış, yüzümdeki çapıtı açmış. ‘Maşallah!’ çekip ak sakalını yüzüme sürmüş. MM-23

Böylece odun alevi altında o gece Azbet ağalarının her biri Monzur Gölleği'ne üç çakıl atarak şıh baboma ant verirler. Ardından kullar doğum armağanlarını sunarlar.

Besili kurbanlıklar kesilir, kazanlar ateşe vurulur, davullar dövülür. Şölen, eğlenti günler günü sürer. MM-25

Kullarım günlerce şenlik edip oynadılar. Yakın uzak aşiretler türlü armağan sundular, bebemi pula, altına donattılar. MM-217

Doğum öncesi ve doğum sırası pratik ve uygulamalar sağlıklı bir çocuğun dünyaya getirilmesi içindir. Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte artık doğum sonrası uygulamalar devreye girmektedir. Günümüzde eski dönemlere nazaran yaşatılmayan birçok uygulamalar olsa da hala varlığını devam ettiren uygulamaların varlığından söz edebiliriz. Göbek bağlama, kırklama, kundaklama, tuzlayıp yıkama bunlardan birkaçıdır. Ayrıca doğum sonrası önem arz eden bir durum da al basması ve lohusalık gibi sıkıntılı süreci atlatmak için alınan pratik çözümlerdir.

2.1.1.3.1. Lohusalık

Yeni doğum yapmış kadına lohusa adı verilir. Doğum yapan kadının, belli bir süre dış etkilere korunması için bir takım tedbirler alınır. Halk arasında lohusa kadının hastalıklardan korunması için bir takım pratikler yapılmaktadır.

Tekirdağ'da kırmızı rengin koruma kollama gücünden olsa gerek lohusa kadına hastalıklardan korunması için kırmızı kurdele takılır. Yine gelen misafirlere kırmızı lohusa şerbeti ikram edilir. Lohusa kadın; dinlendirilir, kırk gün dışarıya çıkarılmaz, yalnız bırakılmaz. (Artun, 2005: 152)

Doğum esnası zor ve sıkıntılı olduğundan kadının doğumdan sonra dinlenmesi ve kendini toparlaması gerekmektedir. İncelediğimiz metinde de lohusanın bu süreci erken atlatması için dinlenmesi gerektiği bilgisi yer almaktadır.

Gonca Ana kasabanın bütün kadınları gibi loğusa yatağında üç gün yattı. Dördüncü günü yatağını dürdü, kaldırdı. YK-10

2.1.1.3.2. Göbek Bağlama

Doğum sonrası ilk yapılması gerekenlerin başında göbek bağı kesme uygulaması gelmektedir. Halk arasında göbek bağı ile ilgili çeşitli inanışlar ön plana çıkmaktadır. Göbek bağı kesildikten sonra çocuğun göbek bağının gömüleceği yerle ilgili çeşitli inanışlardan söz edebiliriz. Elazığ'da çocuğun göbek bağı okul çevresine gömülürse okuyup büyük adam olacağı, ahır içerisine gömülürse malı mülkü çok olacağı düşüncesi

vardır. İnanışlarımız her ne kadar gerçekçi görünmese de bunlar yıllardır halk arasında söylenegelmiş inandırıcılık özelliği olan zengin kültürel değerlerimizdir.

Döllediği kızının göbeğini kendi bağladı, adını kendi kodu. CM-17

Göbeğini ben bağlamışım, götüne ilk şaplağı vurup ona ilk soluğu ben aldirmışım.

MM-282

2.1.1.3.3. Ad Verme

Ad vermek doğum sonrası uygulamalardan en önemlisidir. İsim, kişinin doğumdan ölümüne hüviyyetidir adeta. Türk anlatılarında isim vermek hemen olacak bir uygulama değildi. Dede Korkut hikayelerinde isim verilebilmesi için kişinin bir kahramanlık göstermesi gerekiyordu. Böyle köklü ve zengin bir kültür geleneğine sahip olan toplumumuzda geçmişten günümüze isim vermeyle ilgili birçok inanış ve uygulamalar anlatılarak gelmiştir. Bu uygulamalar içerisinde genel adet; bir hoca veya ailede saygın bir birey tarafından kulağına ezan okunup ve isminin üç defa tekrarlanmasıyla kişiye isminin verilmesidir. Önceki dönemlerde çocuğa isim verilirken ailede ölen anne ve baba varsa onların adı, aile içerisinde sevilen saygı duyulan biri varsa onun ismi verilmekteydi. Günümüzdeyse bu uygulamanın örneği azalmış, nadiren de olsa bazı aileler ölen anne ve babalarının ismini ikinci ad olarak tercih etmekte, çoğunlukla aile bireyleri tarafından belirlenen, gündemde olan, popüler ve iki isimli adlar verilmektedir.

Çocuklara ad verilirken geliş güzel adlar konulmaz. Ad verilirken dikkat edilmesi gereken etmenler vardır. Çocuğun dünyaya geldiği zaman, o dönemde meydana gelen olaylar, gelenekler, ailenin maddi durumu, doğum yapılan yer, ailenin diğer çocuklarının yaşayıp yaşamadığı, İslami inançlar gibi birçok unsur göz önüne alınır. Ayrıca verilecek olan isimlerin uğur getirip getirmemesi de göz önüne alınan inanışlardandır. (Örnek, 2000: 149)

İncelediğimiz romanlarda babanın isminin çocuğa verildiği, İslami usullerin de yer aldığı isim vermeyle ilgili çeşitli örnek metinlerin varlığından söz edebiliriz.

Nemide, bana çocuğun pembe ağızlı, kıvrıcık saçlı bir tasvirini yapıyor. Kız olursa adını “Eleni”, erkek olursa “Anastas” koymak istediğini söylüyor. Bunlar annesiyle babasının isimleriymiş. ATG-174

Dölediği kızının göbeğini kendi bağladı, adını kendi kodu. Anasının adını, Cemo'yu. CM-17

Tanrı niyazını kabul etmiş ki günü dolanda Senem, tosun gibi bir oğlan dünyaya getirmiş. Oğlana benim adımı vermiş. Oba halkı günlerce şenlik etmişler. CM-187

Şıh babom, yaşlı Azbet ağasının sırtına vurmuş,

“Hay ömrüne bereket Huso... Madem öyle benim hançer bakışlı kızımın adı da Senem ola...” dedikten sonra Azbet ağalarına dönmüş. MM-24

İslami çevrelerde çocuğun kulağına ezan okunarak ad verilmesi işlemi, yaygınlık göstermektedir. Günümüzde her ne kadar bu tür uygulamalar zayıflamış olsa da gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde bu gelenek, çeşitli farklılıklarla canlılığını korumaktadır. “Gaziantep’te çocuğa ad vermek için haftanın belli bir günü veya günün belli bir anı seçilmez. “Ad verme eylemi, aileden veya yakın çevreden dinsel yetkinliği daha fazla olan kişilerce, çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet sözleri okunarak gerçekleştirilir. Ezan ve kametten sonra kişi, çocuğun adını yüzüne karşı veya kulağına üç kez söyleyip duada bulunur. Bu durum, ad vermenin genellikle dinsel bir eylem olarak algılandığını gösterir.” (Karademir, 2008: 333)

İncelediğimiz metinlerde yüzyıllardan beri yaşatılarak günümüze kadar gelen kulağa ezan okuyarak ad verme geleneği, Bilbaşar’ın romanlarında da işlenmiştir.

Alnımdan öpüp yavrumu kucağına alanda üç kez kulağına,

“Memo! deyip adını koydu. MM-216

“N’ola kızımın adı da Yonca ola,” dedi. “Dört yapraklı yonca gibi bize uğur getirir inşallah!

Ezan okuyarak kızının kulağına üç kez, “Yonca! Yonca! Yonca!” diye seslendi. YK-10

2.1.1.3.4. Çocukta İlkler

Halk arasında çocukta ilkler olarak bilinen dönemler vardır. Çocuğun yürümeye başlaması, konuşması, dişinin çıkması, saçının kesilmesi vs. dönemlerde yapılan çeşitli uygulamalar vardır. Bu tür uygulamalarla ilgili bölgesel ve kişisel birçok inanıştan bahsedebiliriz.

Hemen her yörede ve Elazığ’da yaygın bir uygulama olan diş hediği kutlaması yapılır. Çocuğun ilk dişi çıktığında komşular ve yakın akrabalar diş hediğine çağılır.

Gelen misafirler çeşitli hediyelerle birlikte kutlamaya katılırlar. Yine Elazığ'da çocuğun saçını ilk defa kesildiğinde götürülen berbere ilk saç olduğu söylenir, berber de ona göre saçını özenle keser. Saçı kesen berbere bol bahşış verilir.

Çocukta ilklerle ilgili yazarımızın Memo isimli romanında, bölgesel bir adet olan “Çörek Yağlama Oyunu” adı altında çocuğu yürütmeye ilgili güzel bir örneğe yer verilmiştir.

Memo'nun yokluğunda yavrumla avunurdum. Tatlı zamanıydı, kıpır kıpırdı, elde avuçta durmaz, yarım dilinin keyfine doyum olmazdı.

Ayağının derman kazandığını, sedirin yastıklarına tutunup bir boydan bir boya sıraladığını görende,

“Elif Ana!” dedim, “Yavrumun yörüme zamanı gelmiştir. Sabaha yağlı çörek pişireceksin! Bebeleri eve toplayacağız, Memo bebeyi tez elden yörümeye alıştıracağız!”

“Bizim buralarda gelenektir, bebe sıralayanda çörek yağlama oyunu edilir: Yavrunun eline bir çörek verilir. Kendisinden büyücek bebeler çevresinde toplanırlar. Teker teker saldırıp elindeki yağlı çörekten birer sokum koparır, kaçarlar. Yavru, çöreğini kurtara, deyi yağmacıların ardına düşmek ister. Böylece ilk adımlarını atmaya başlar. Bu oyunla Dersimli, daha emekleyip yerde sürünürken ekmeğinin komşularınca asırılacağını belleyip korumasını öğrenir.

Elif Ana oyunu bilirdi. Bu sözüm üzerine Memo bebeni kışına şaplağı vurup,

“Sıkı dur herif! Yarına çöreğini vala gibi kızartacağım ki daha bir hırsla korunmaya heves duyasın!” dedi.

Devrisi gün üç beş yaşında bebesi olan avratları çörek yemeye çağırttım konağa. İlkın bebeler yağma oyununa çıktılar. Odanın ortasında dikilen oğlumun çevresini sardılar. Elif Ana, büyük yağlı çöreği Memo'nun eline verdi,

“Gözünü aç! Bu canavarlar çöreğini elinden kapacaklar!” dedi. Yavrum söyleneni anlamış gibi çöreğini iki eliyle sıkı sıkı kavrayıp ağzına götürdü, ısırıp keyifle çiğnemeye koyuldu. İşaretim üzerine bebelerden biri atılıp Memo'nun çöreğinden bir sokum kopardı, kaçtı. Uzaktan Memo'yu kızdıracak sözler söyleyip elindekini ağzına attı. Memo n'edeceğini bilemedi. Daha sıkı kavradı çöreğini. O sıra başka bebeler haykırıp gülüşerek seyirtiler, oğlumun çöreğinden birer tutam koparıp kaçtılar. Memo, yağlı çöreğinin ufaldığını görende hırslanıp bağırmaya başladı. Yağmacıların ardına düşüp

kaptıklarını geri almayı istedi. Düşe kalka birkaç adım atanda sarılıp kucığıma aldım, eline başka bir çörek verip susturdum. MM-421-422

2.1.2. Evlenme

Evlilik, erkekle kadının birlikteliğini resmiyete dökme durumudur. Geçiş dönemlerinin doğumdan sonraki ikinci mutluluk aşamasıdır. Türk toplumlarında aile kavramına büyük önem verilmektedir. Evlilik aile kavramını hayata geçirmek, karşılıklı dostluk, akrabalık bağlarını güçlendirmek için kadınla erkeğin ve ailelerin anlaşma sağladığı önemli bir adımdır. Zengin bir kültürel inanış ve uygulamaları olan bir toplum olmamız hasebiyle evlenmeyle ilgili pek çok uygulama ve bunlara bağlı inanışlarımız mevcuttur. Evlenmeyle ilgili inanış ve uygulamalar tamamıyla bağlı olunan toplum yapısıyla alakalı bir durumdur.

2.1.2.1. Evlenme Biçimleri

Aile kurmanın ilk adımı sayılan evlenmeyle ilgili geçmişten günümüze çeşitli evlilik biçimlerinin olduğu bilinmektedir. Günümüzde gelenekselliğin hala devam ettirildiği özellikle de doğu bölgelerinde görücü usulüyle ve ailelerin istediği kişiyle evlendirdiği evlilikler yaygınken, şehir yaşantısının hakim olduğu batı bölgelerindeyse gençlerin anlaşarak evlenmeyi istediği evlilik biçimi yaygındır. Bu yüzden gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde istenmeyen kişiyle evlenmemek için kişinin sevdiğine kaçtığı, kaçarak evlenmeler çoğunluktadır.

Geçmişten günümüze karşılaştığımız evlilik biçimleri; beşik kertmesi, görücü usulüyle evlilik, kaçarak evlenme, oturak alma, levirat, sorarat, berdel, tay geldi, anlaşarak evlenme, birden çok evlilik gibi yörelerin kültürel geleneklerine göre değişiklik gösteren evliliklerdir. (Artun, 2005: 158-160)

İncelediğimiz eserlerde yaygın olmayan bir evlilik çeşidi olan beşik kertmesine benzer bir evlilik çeşidinin olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte eserlerimizde kaçarak evlenme ve birden çok evliliğin örnekleri de mevcuttur.

2.1.2.1.1. Beşik Kertmesi

Halk arasında birbirlerine yakın veya akraba olan kişilerin karşı cinsten çocukları olduğunda aradaki ailevi ilişkileri geliştirmek veya dostluğu pekiştirmek amacıyla evlenme yaşları geldiğinde çocuklarının birbiriyle evlenmesi hususunda söz kesme olarak

bilinen bir uygulamadır. Günümüz toplumlarında her ne kadar varlığını devam ettiren bir uygulama olmasa da eski dönemlerde örnekleri bir hayli fazla olan kültürel bir uygulamadır. Kemal Bilbaşar'ın romanlarında sadece bir örnekte beşik kertmesine benzer bir durumdan söz edilmiştir.

Diyaribekir şıhı şımarır.

“Doğacak yavru kızsı oğluma alırım, oğlansa kızım veririm,” diye baboma sarılır. Şadlık içinde olan babam da söz keser,

Söz bir, Allah bir! der. MM-22

2.1.2.1.2. Kız Kaçırma

Çoğunlukla birbirini seven çiftlerin evliliklerine onay verilmediği için başvurdukları evlenme biçimidir. Bazı durumlarda tek taraflı sevgilerde erkeğin kızı zorla kaçırarak evlenmeye zorladığı durumdur. Geçmişten günümüze varlığını devam ettiren bir evlilik çeşididir. Romanlarımızda kaçarak evlenmeye ilgili örnekler yer verilmiştir. Bir örnekte de kadının erkek tarafından kaçırılmadığı kendisinin sevdiğine kaçtığını görmekteyiz.

Karısı ölünce, Manisa'dan zengin bir dul kadınla evlenmek istemiş. Kadın, kırk yaşlarındaymış. Yirmi, yirmi iki, yirmi dört yaşlarında üç oğlu varmış. Evlatları mal yabana gidecek, diye analarının evlenmesine razı olmamışlar. Kadın Nahit Bey'i çok sevdiği için kaçmış gelmiş. ATG-47

Bize nispet kızı Kevi'yi düşmanımız ... beginin topal oğluna satmıştır. Önümüzdeki çarşamba günü gelini ...'den alıp ...'ye götüreceklerini öğrenmişim. Göreyim seni Cano! Ünümüze sürülen bu kararı temizlemenin tam zamanı.”

“He begim,” dedim, “tam zamanı.”

“Gelini sağ salim ellerinden alıp buraya getirirsen ihya ederim seni.”

Yeri öptüm.

“Uğruna kanım helal, canım helal begim,” dedim.

“Elbette o topal namerde bırakmazık gelini. He vallaha da sağ salim alırız ellerinden begim. CM-14-15

2.1.2.1.3. Birden Çok Kişiyile Evlilik

Medeni kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber resmi olarak birden fazla kadınla evlilik yasaklanmıştır. İslamiyet belli ölçütleri yerine getirdiği taktirde kişinin dört kadınla evlenmesine cevaz vermiştir. Türk toplumlarında belirli nedenlerden dolayı kısmen de olsa çok evlilik görülse de özellikle Arap toplumlarında birden fazla kadınla evlenmenin örnekleri çoğunluktadır. Türk toplumlarında birden fazla evliliklerin sebebi genellikle kadının çocuğu olmadığına tercih edilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ağalık-aşiretlik düzenin hakim olduğu doğu toplumlarında ve Arap toplumlarında tamamen cahiliyetten ötürü, zevk ve doyumsuzluk anlayışıyla birden fazla evlilikler ön plana çıkmaktadır. Günümüzdeyse tek eşlilik çoğunluktadır.

Bilbaşar'ın romanlarında birden çok evlilikler, kadının çocuğu olmadığına soyun devamlılığını sağlamak adına zaruri görülmüş bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağalık düzeninin hakim olduğu doğu bölgelerinde ve Arap toplumlarında tamamen şeyh ve ağaların kendi keyiflerince istedikleri bir durum olarak görülmektedir. Birden çok evliliklerde kuma dediğimiz, eski eşin üzerine yeni bir eş getirme durumu söz konusudur. Kuma, eşler arasında sıkıntılı dönemlerin başlamasına da neden olmaktadır. Günümüzde kuma olayı nadiren görülse de kırsal bölgelerde, ağalık düzeninde varlığını devam ettirmektedir.

Dayım beni kendi oğlu gibi bağrına bastı, yetiştirdi. Çok avrat satın almış, bırakmış, ne var ki çocuğu olmamış.

“Ben güzele aşığım yeğen,” derdi. “Güzel bitip tükenir mi? Güzel bir dene olsa canım kurban, gözüm kurban, ömrüm tüketem uğruna.”

Kızı yüz altına bile alsa iki yıldan fazla tutmaz, babosuna gönderirdi. CM-48

Şihın dördüncü karısıymış Senem. Üzerine Halep'ten on üçünde bir kız almış geçenlerde. CM-76

Son haftalar köyümüzde dayının yayladan maldar bir kız satın alacağı habarı çalkalandı. Komşumuz Zelha'dan duymuşum. Sürüsü, celebi, toprağı, yatağı olan bir kız getiresiymiş üzerime. CM-80

Bir var ki rızıkına onca cömert davranan Tanrı, zürriyetinden nasip göstermemiş; nikâhladığı üç şih kızının birinden de bir döl ihsan etmemiş. İlk karısı urçanlık belasına yediği dayağa katlanamamış, kendisini asmış. İkinci karısı döllemezliğin utancına ortalıktan kaybolmuş. Ecdat beşiğini boş koyan üçüncü karısını şih babam ayağı altında

ezmiş... Dördüncüye anamı almış A. aşiretinden Seyit Raşo'nun bacısı kızını, lakin Seyit Raşo kızı satanda demiş ki: MM-18

Kendimi çarpıntıya kaptırıp yüzümü soldurmamalıymışım. Şiha kendimi beğendirmeli, sevdirmeliymişim ki ben gibi hasna müstesna bir dilberin üzerine kuma getirmeye. Haremimde nikâhlı dört avradı varmış. Ben üzerlerine beşinci olarak kuma gidermişim. MM-117

Gene bu iyi duygulardan faydalanarak medeni nikah Millet Meclisi'nde müzakere edilirken çifte düğün yapmış, karılarının sayısını şeriata uydurmuştur. Ama dört karısından hiç birini Gülbucağı'ndan almamıştır. YG-24

Üç kez evlendim. Tanrı üçünden de evlat vermedi. BOAD-104

2.1.2.2. Evlilik Öncesi

Evlilik öncesi bir dizi uygulamalardan söz edebiliriz. Bunlar az çok farklılık göstermekle beraber birçok bölgemizde aynıdır. Kız bakma, görücü gitme, kız isteme, söz kesme, nişan evlilik öncesinin önemli uygulamalarındandır.

2.1.2.2.1. Okuntu

Okuntu halk kültüründe çağırma, davet etme anlamına gelen, çoğunlukla düğün için kullanılan bir tabirdir. Türk halk kültürünün bu güzel adeti, günümüzde maalesef unutulmuş, yerini süslü, resimli, gösterişli kağıtlar almıştır. Okuntu tabiri, okuyucuyla bir bütünlük arz etmektedir. Okuyucu da okuntuyu dağıtan, çağrı yapan kimsedir. Okuyucu, okuntu denen çeşitli armağanlarla düğün, nişan, yarışma vb. kutlamalara misafirleri çağırmaktadır.

Eski metinlerimiz; Divanü Lügati't Türk, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut hikayeleri içerisinde okuntu tabirinin değişik isimlerle karşılandığı bilinmektedir. (Alptekin, 2009: 314)

Çeşitli anlamlara karşılık gelen okuntu, Anadolu'daysa çoğunlukla düğüne çağırmak için verilen hediye olarak bilinmektedir. Okuntuyla düğüne çağrılan kişiler, kendilerine gelen okuntunun büyüklüğüne göre hediye seçip düğüne öyle icabet ederler. Düğün evine götürülen hediyeler okuntuya göre olmakla beraber, kız ve erkek evine götürülen hediyelerin içeriği de farklılık göstermektedir. Günümüzde davetiye usulüyle düğünlere çağırma yaygınlaşmakla birlikte okuntu geleneğinin devam ettirildiği bölgeler de vardır. Ayrıca bazı yörelerde hem yeni hem de eski geleneklerin bir arada yaşatıldığı

yani düğünlere çağırmada hem okuntu hem de davetiyenin kullanıldığı bilinmektedir. (Şimşek, 2003: 142)

Bu güzel halk kültürü geleneğinin Bilbaşar'ın metinlerinde de yaşatıldığını söyleyebiliriz.

“Köyde nişana herkes davetlidir. Okuntu salt akrabalara gide...” ATG-73

Bize bir şey duyurmazdı. Lakin sağa sola atlı koşturup mum yollamasından düğün tedariki gördüğü anlaşılırdı.

(....)

Akşamdan davullar dövülüp bayrak açılarak düğün obaya duyuruldu. Devrasi günü okuntu mumu gönderilen aşiretlerin düğün armağanları kapımızda dizildi. Kiminden bakır sahanlar, siniler, kiminden Şam kumaşından çeyizler, kiminden burma boynuzlu koçlar, kiminden yay boynuzlu keçiler gelirdi. MM-108

Perşembe günü düğün şenliği geleneğe uyularak Yalnız Yiğit ziyaretinde yapıldı. Okuntu mumunu alanlar erkenden geldiler. MM-109

Cumartesi sabahından iki ağa da yarış hazırlıklarına başlamışlardı. Osman Ağa konukları için yarış alanına bir çardak kurulmasını, komşu köylerdeki hatırlı kişilere okuntu gönderilmesini kahyasına tembihledi. BOAD-121

Komşu bucaklardan, köylerden iki yüz hatırlı kişiye okuntu gitmişti. BOAD-175

2.1.2.2.2. Kız İsteme

Kız isteme, karşılıklı olarak birbirlerini seven veya tek taraflı olarak erkeğin beğendiği birine kavuşmak istemesinden ötürü aile büyüklerini karşı tarafa gönderdiği aşamadır. Erkek ve kadının önceden anlaştığı bir durumsa adet yerini bulsun diye işi resmiyete dökme durumudur. Aile büyüklerinin hediyelerle gidip Allah'ın emri ve peygamberin kavliyle kızı istemesiyle ve karşı tarafın da olumlu-olumsuz cevabıyla birlikte kız isteme aşaması gerçekleşmiş olur. Kız istemeyle ilgili birçok inanış ve uygulamalar olmasına rağmen metinlerde bunların örneklerini pek görememekteyiz.

Toplumun temel taşı aile oluşturmaktadır. Aile evlilikle oluşturulur, evlilik de ilk önce kız istemeyle başlamaktadır. Kız isteme aşamasında da karşımıza çıkan, çeşitli sebeplerle verilen ve Türk kültüründe de varlığını devam ettiren zengin bir kültür uygulaması olan hediyeleşme soyut duygu ve düşüncelerin somut görünümleridir. Kız isteme aşamasında hediyelerin içeriği toplumların kültürel adetlerine göre değişiklik

göstermektedir. Anlatı türlerinde sık karşımıza çıkan ve kahramanın en büyük yardımcısı olan at, kız isteme aşamasında gönderilen değerli hediyelerdendir. Kazak Türklerinde de kız istemeye gidildiğinde çeşitli büyük baş hayvanların ve bunlar içerisinde de çoğunlukla atın götürüldüğü bilinmektedir. (Çetindağ, 2007: 219-220)

İncelediğimiz eserlerde kız istemede çeşitli hediyeleşmelerin olduğunu ve bunlar içerisinde büyük baş hayvanların götürüldüğünü görmekteyiz.

Birkaç ay önce elli davar, bir düzine sığır, iki halis kan Arap atı armağanlan göndermişti begim bizi ... begine. Begimin emmisi birlik gelip Allah'ın emri, peygamberin kavliyle ... beginin hasna, müstesna kızı Kevi'yi istemişti. CM-13

Hatırını saydık geldik senden Allah'ın emriyle kızını istedik de suç mu işledik. CM-28

“Anasına bi metetmiş, boyu posu şöyle, kaşı gözü böyle, deye. Kadın dayanamadı, devresi gün Kışla Mahallesi'nin yolunu tuttu. Akşam, o da abayı yakmış geldi. “Aman efendi! Bayıldım kıza...” diye başladı. Kızın boyunu posunu, endamını, sırma saçlarını, menevşe gözlerini öyle bi ballandırdı ki neredeyse ben aşık olacaktım kıza.” Gülüştüler. YG-99

Geçmişten geleceğe her zaman etkinliğini sürdürecektir olan zenginliğe, mala mülke, makama göre kız verme durumu metinlerde de karşımıza çıkan durumlardan olmuştur.

“Ley, sen kimsin ki benim hasna, müstesna kızımın desti izdivacını dileyessin? Ağa mısın, çiftin, maraban mı var? Şıh mısın, sürün, celebin mi var? Seyit misin, ocağın, müridin mi var? Deccal gibi dağ taş gezip tozan bir çancı kulun ne haddine şıh kızının adını ağzına almak. CM-54

Yımırtacı'nın o maymın oğluna başkası da kız verir miydi bakalım abla?”

Fatma sedire yerleşti:

“Ne diye vermeyeceklermiş? Erkeğin ününe, servetine bakılır; boyuna bosuna değil...” YG-116

İncelediğimiz eserlerde kız istemeye ilgili farklı bir örnekle karşılaştık. Cemo romanında babası, Cemo'yu istemeye gelenlere, kahramanlıkla yetiştirdiği kızını yine kahramanlık gösterecek bir ere verme şartı koyduğunu görmekteyiz.

Cemo'yu istemeye gelenlerin önce kendi aralarında dövüşüp en sona kalanla Cemo'nun ister dövüşüp isterse dövüşmeyip evlenmeyi kabul etmesi sahnesi Dede Korkut hikayelerini hatırlatmaktadır. Dede Korkut'ta da Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek'in, Kan Turalı ile Selcen Hatun'un evlenmeleri Cemo'nun evlenmesiyle benzerlik göstermektedir. (Bağcı Tayfur, 2008: 179)

Cemo gibi yiğit yetişmiş bir kız, ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederdi. Yoksa rezili çıkardı ceyranımın. O yüzden parasına güvenenlere hep aynı karşılığı verdim. “Cemo para ile satılacak değil kardaş! Sabırlı ol. İlk kar düşende yiğit olan Kargadüzü'nde alacak Cemo'yu,” derdim.

Kız para ile satılık değildir, dedim. “Yiğit olan alacak kızı, dedim, sana da aynı sözü derim. Söz bir, Allah bir.” CM-28

Köy meydanına varanda katırın üzerinde dikildim. Damlara çıkıp gelişimizi izleyenlere, “Ule, itoğulları,” diye bağırdım. “Ule, Cemo'da gözü olan gözü çıkasıcalar, Cano'nun sözü sözdür. İlk kar yağanda hazır olun demedim mi ule size? İşte biz hazırık. Yukarıdüz'e giderik. Bileğine güvenen sopasını, köpeğini ve de başlığını alsın gelsin!” CM-36

Köpeklerinin zincirlerinden tutan delikanlılara, “kızımı isteyen yiğitler,” dedim. “Savaş kardaşlarımın koçları, tümünüz makbulümsünüz. Ve lakin siz, sekiz'siniz, kızım bi dane. Önce aranızda yenişin. Sona kalacak yiğit Cemo ile başlığı alacak, bileği hakkına. Son kalanla Cemo ister dövüşür, ister dövüşmez. Buna diyeceği olan var mı?” CM-38

2.1.2.2.3. Başlık Parası

Toplumumuzda birçok yörede hala varlığını gördüğümüz başlık parası, erkeğin evlenmek istediği kızın ailesine verdiği para, altın vb. değerli şeylere denir. Pek hoş karşılanmayan bir uygulama olmakla beraber bu uygulamanın altında yatan düşünce, kızı büyütüp evlenme yaşına getirene kadar yapılan masrafların alınması bedelidir. Özellikle doğu bölgelerinde yaygın olan bir uygulamadır. Günümüzde giderek örnekleri azalsa da geleneksel kültürümüzde önemli bir yeri olan başlık parası incelediğimiz metinlerde çokça yer almaktadır.

Bize nispet kızı Kevi'yi düşmanımız ... beginin topal oğluna satmıştır. CM-14

Parasına güvenenler kızı başkasına kaptırmamak için heybesini altın doldurup getirirlerdi. Elimi öperler, “Allah’ın emriyle kızını bana sat Cano,” derlerdi. “Aha, heybe dolusu altın sana. Mal istesen, mal da verek. Tek Cemo yabana gitmesin,” derlerdi. CM-28

Çancı nereden çıkardığını görmediğim bir kese parayı fırlattı bana. Kese geldi, yanıma düştü, kara gömüldü.

“Başlık parasını bitamam koymuşumdur, Cano. Hakkını helal et,” dedi. CM-44

Çok avrat satın almış, bırakmış, ne var ki çocuğu olmamıştı. Kızı yüz altına bile alsa iki yıldan fazla tutmaz, babosuna gönderirdi. CM-48

“Yok,” dedim. “Başlığını verir, uzlaşırık.”

“Babomun kıymatlısıyım ben. Ucuza satmaz beni.” CM-53

“Olmaz,” dediler, “şih kızı, şih oğluna gerek.”

Aklım almadı.

“Parasıynan değil mi, kurban? Başlığı öderik. Altın derse altın, gümüş derse gümüş,” dedim. CM-53

“Boşuna yoruluyorsun kurban,” dedi. “Senemi çoktan sattı şih babosu.”

“Sattı mı, kime?”

Dayım başını salladı.

“Beli, sattı,” dedi, “çok irak illere sattı hemi de. Sınır dolaylarında yaşlı bir şiha sattı.” CM-66

Şihın komutanıma “Bunu geçen yıl iki bin altına almıştım. Hasna müstesnadır. Türlü hünerlidir, helal olsun başlığa verdiğim para,” dediğini duydum. CM-73

“Babosuna vereceği başlık parasını tamamlamak için nemiz var nemiz yoksa rehine koydu. Parayı götürüp teslim etti. Haftaya yaylaya varıp kızı çeyiziyle birlikte getirecekti. CM-80

Beş yüz altına söz kesmişiz, inkar etmem. Ne var ki beş pulunu almamışım,” dedi. CM-81

Teni de süt gibi ak. Malı yoksa da başlığı ucuzdur. Yüz mecdiyeye alırlık,” diye köyün genç, güzel, körpe kızlarını sıradan dizdi önüme. CM-91

Yüreğim çarptı. Bu kız benim nasibim miydi yoksa?

“Başlığı neymiş,” dedim, sesim pürüzlenmişti.”

Gözlerini kısarak ölçtü beni.

“Evlenmemiş kızların başlığı neyse o. İki yüz mecdiye,” dedi.

Koynuma davranıp para kemerimden iki yüz meci diye çıkardım, saydım, sürdüm önüne. CM-94

“Hoş gelmişsin Dersim yaylasının gülü! Yüzünün güzelliğini ay kıskansa yeridir. Beş yüz altınımı yazık olmuştur. Senin böyle nadide bir gonca olduğunu bilsem üste bin altın verse hakkımı şıh baboma bağışlamazdım.” dedi. MM-119

“Nasıl bilmezim kurban, esterini, marabasını kırktığım Şıh Abuzer beş yüz altın sayıp Dersim’den almıştır onu,” dedi. MM-278

Başlığını ödeyip Zelho’yu Van Kup’tan gelin getirdik. MM-351

2.1.2.2.4. Nişan

Nişan; evlilik öncesi, söz kesiminden sonra aileler arasında işi resmileştirme törenidir. Günümüzde çoğu zaman kız tarafının birinci dereceden yakınları dışında kalan çevreleri düğüne katılmayıp hediyelerini nişanda takdim etmektedirler. Bu sebeple nişana kız tarafının düğünü de söylenir. Nişan kız tarafının istekleri doğrultusunda salonda veya evde çeşitli kutlamalarla yapılmaktadır. Nişanla birlikte çiftlerin evlilik durumlarının çevreye iletilmesi süreci de başlamış olur. Nişanla ilgili çeşitli inanışlar ve uygulamalar vardır ve bunlar yöreden yöreye değişiklik arz etmektedir. Nişanlılık süreci ailelere veya çiftlere kalmış bir durumdur. Nişanlılık sürecinde aileler arası davetler, gidiş gelişler, bayramlarda hediye götürmeler ve daha birçok uygulamalar mevcuttur. Elazığ ve birçok yörede nişanlılık sürecini uzatmanın hayırlı olmadığı inanışı yaygındır.

Okulun önü kalabalıktı. Meğer salonda bir nişan töreni varmış.

“Seçim günü nişan yapmak kimin aklına esmiş böyle? Bu bir partizan işi muhakkak, ‘üç beş kişi oyunu kullanmaz belki’ diye hesaplamışlardır,” dedi Tevfik.

Hoca, “Yok, künaha girme,” dedi. “Nişan için salon tutulduğunda henüz seçimin lafı bilem edilmiyordu.” Bana döndü, “Bi köy nişanı görmek istiyosanız buyurun girelim...” dedi.

“Davetsiz misafir demezler mi sonra bize?”

“Köyde nişana herkes davetlidir. Okuntu salt akrabalara gide...” ATG-73

Orta yere bir masa, iki koltuk koymuşlar. Masanın üzerinde bir çiçek demeti duruyor. Buraya nişanlılar oturacak zahir... ATG-74

Kalabalık aralandı. Kız tarafı, nişanlanacak gençlerle içeri doldular. Herkes ayağa kalktı. Gürültüler kesildi. Erkekler de salona girip kapının iç yanına sağlı sollu

dizildiler. Nişanlanacak çift masadaki koltuklara oturduktan sonra damadın erkek kardeşi bir nutuk çekti.

Halkalar takıldığı sırada, baktım Mutaî Hoca ortaya çıkıyor, “Bu çocuklar elimizde büyüdü, izniniz olursa şo mutlu günlerinde bir çift laf da ben edeyim,” diye başladı. Hadisten ayetten karıştıarak hem uhrevi hem dünyevi bir nutuk çıkardı. ATG-74

Ben orada iken bir Alman turisti gelmişti. İkinci Cihan Savaşı’nda bellerini kıran Almanlar değilmiş gibi herife bir itibar, bir itibar... Bütün kadınlar, kızlar etrafında pervane... Ama Alman, papazın güzel kızını seçti. Hemen nişanladılar. ATG-125

Hasılı bu iş tamam... Bayramda bir nişan yapmayı kabul etti. ATG-181

Bayramın üçüncü günü nişanlandık. ATG-188

Sandık başına gelende kızlar, avratlar için çingirdaklı ayak bağlarını, saç uçluklarını gördü.

“Neymiş bunlar,” dedi.

“Zaza gelinlerinin nişan armağanı. Kızların ayak bileklerine, saçlarına takarlar bunları.” CM-93

İncelediğimiz eserlerde nişanla ilgili inanışların olmadığını sadece nişan anında yapılan uygulamalardan bahsedilmiştir.

2.1.2.2.5. Nikah

Nikah çiftlerin evliliklerini resmi makamlar aracılığıyla belgelemeleridir. Tabi bu durum resmi nikah için söz konusudur. Toplumumuzda biri resmi diğeri imam nikahı olmak üzere iki çeşit nikah vardır. Resmi nikah, düğün öncesi veya düğün sırasında şahitler huzurunda resmi makamlarca görevlendirilmiş kişiler tarafından yapılan bir törendir. İmam nikahıysa Müslüman olanlar için farz olan, İslami kuralların yerine getirilerek iki şahit huzurunda nikah kıymayı bilen bir imam vasıtasıyla tarafların karı koca ilan edilmesinin akdidir. İmam nikahının belli kuralları vardır, bunlar yerine getirilmediği zaman nikah kıyılamaz. Günümüz toplumunda çiftlerin çoğu resmi nikah öncesi dini nikahlarını yapmaktadırlar.

İncelediğimiz eserlerde resmi ve dini nikah örneklerini görmekle beraber bunlarla ilgili inanışlara değinilmemiştir. Alevi toplumlarında adap ve erkân üzere yetki ve icazet sahibi seyitlerin nikah kıymayla yetkili olduklarını örnek metinlerde görmekteyiz.

Günün birinde kasabaya pamuk atıcı bir Çingene gelmiş. Anası döşekleri attırmak için onu eve almış. Giriş o giriş, Çingene yerleşmiş eve. Az sonra da nikâhlanmışlar. ATG-60

Bayramda bir nişan yapmayı kabul etti. Arkasından nikah muamelesine de başlayabileceksin. ATG-181

Sağ selamet Dersim Yaylası'na ulaştırıp beni obama kavuşturursan seyitlere nikâhımı bozdurup nikâhına girerim, avradın olurum. MM-172

“Ölünceye dek birbirinize bağlılık andı verin ki nikâhınızı kıyayım,” dedi, gözeyeye çakıl döküp ant içende bizi birbirimize verdi. MM-226-227

“Bunları nikâh kıyacak seyide saklarım Şih Anamız,” dedi, “Seyit kısmı parayı almadan nikâh kıymaz bilirsin...” MM-352

İmam geldi, nikah kıyıldı, şerbetler içildi. YG-121

Salona alınan konuklar, nikahlanacaklara yakınlıkları, hatırlı oluşları sırasına göre koltuklara ya da sandalyelere çepçevre yerleştiriliyorlardı. Nikah kıyılacak masanın önü çiçeklerle, armağanlarla donanmıştı.

(....)

Kadınlar iyi giyimliydi. Başlarını ipekli eşarplarla örtmüşlerdi.

(....)

Ayak hizmetinde çalışanlar, gelenlere şeker, sigara, şerbet dağıtıyorlardı.

(....)

Paşa İsmail, Nalbura eğildi, “Kız tarafı gelmiş, varıp karşılayayım” dedi.

(....)

Paşa İsmail önlerini kesti, “Hoş geldin Ömer Ağa!” dedi, dünürünün elini sıktı.

(....)

Paşa İsmail'in oğlu, kayınbabasının da Caca Maksut Ağa'nın da ellerini öptü. Gelenlere yol gösterdiler.

(....)

Paşa İsmail'in meydancıları her birine oturacakları yeri gösterdiler, şeker, sigara tuttular.

(....)

Gelinle damat, nikah masasındaki koltuklara götürüldüler. Nalbur Hacı Raif, oğlan tarafının şahitliğini yapmak üzere masadaki yerini aldı.

(....)

Caca Maksut Ağa'nın inadı üzerine nalburun damadı Halkevi Başkanı Fahri, kız tarafının şahitlik koltuğuna yerleşti.

(....)

Hacı Kadir salona girince herkes saygıyla ayağa kalktı.

(....)

Belediye katibi büyük defteri açtı, önüne sürdü.

Hacı Kadir, Paşa İsmail'in oğluna "Siz Kışla Mahallesi Muhtarı Ömer Ağa'nın kızı Nadire Hanım'ı..." öksürdü. "Zev... zevceliğe kabul ediyom musunuz?"

(....)

Osman, "Evet, kabul ediyorum," dedi.

(....)

"Siz de Paşa İsmail'in oğlu Osman Bey'e varıyo musunuz?"

(....)

Fısıltılı bir sesle, "Evet," dedi, "varıyorum."

Hacı Kadir, "Ben de kanun..." öksürdü, ne idi bok yiyen kanunun adı? "Kanunu medenin bana verdiği yetkiye dayanarak sizi birbirinize nikahlıyorum. Hadi, Allah mesut etsin!" YG-206-207-208-209

Habarı duymadın mı? Bubam, Hüseyin ağa ile bahsa girmiş, yarışı kaybederse beni Tahir'e nikahlayacakmış." BOAD-135

"Ben kızımı verdim, Muhtar buban da nikahınızı kıysın," dedi.

Hüseyin Ağa masanın başına geçti. Tahir'le Menekşe de karşısındaki iskemlelere oturdular. Köy katibi nikah defterini getirdi, masaya koydu. Recep Dayı Menekşenin, Sülüman da Tahir'in şahidi oldular.

(....)

Hüseyin Ağa derin bir nefes aldı, "Şahit olun," dedi, "Ben de nikahlarını kıyıyom."

Defteri imzalattı.

Gelinle damat tekrar, babalarından başlayarak sırayla analarının, akrabalarının ellerini öptüler. Yaşlı kadınlar geleneğe uyarak birkaç damla gözyaşı akıttılar.

Şerbetler dağıldı.

(....)

Hemen koltuk törenine başlandı.

Tahir ile Menekşe kol kola merdivenlerden ağır ağır indiler.

Ümmü Kadın, “Gören maşallah desin,” diye bağırarak önlerinden gidiyordu.

Tahir sağlı sollu etrafa para saçtı.

Onların peşi sıra Osman Ağa ile Hüseyin Ağa indiler. Onlar da para saçtılar.

BOAD-181

Nikah kıyma ile ilgili örnek metinlerin yanı sıra halk kültüründe bir de nikah bozma uygulamaları vardır. Resmi makamlarca boşanmaların yanında İslami inanışlara göre yaşayan toplumlarda resmi boşanma yeterli olmamaktadır. Asıl boşanma İslami usullere göre yapılan boşanmadır. Boşanmak isteyen erkek İslami bir takım sözleri kadının yüzüne söylemesiyle boşanma işlemi yerine getirilmiş olur. İncelediğimiz metinlerde nikah bozmayla ilgili iki örnek diyaloga denk geldik. Alevi toplumlarında seyitlerin kendi kültüründe belli usul ve esaslara göre nikah kıyma yetkilerinin olduğunu söylemiştik. Metinlerde, yine seyitlerin kıyılan nikahı bozma ve buna bağlı uygulamaları kapsayan örnek cümlelere değinilmiştir.

Seyit Raşo duralayıp pestten konuştu.

(....)

Bundan böyle o haramiye kimse geri gönderemez seni, diyerek kesesinden yağlığa dürülü nikâh taşlarını çıkarıp yere çaldı. Seyitlerin ulusu olma hakkına nikâhımızı bozdu. Dayım en yüce seyitlik mertebesinden Hacı Bektaş'ı. Ağu içen Babo Mansur, Hureyşan mertebesindeki seyitlerin fetvasını bozardı. Bu sebebe kararına heçbir seyit karşı duramazdı. MM-205

“Karıya ‘boşsun!’ deyince nikah mı kalır ortada? Aha bak, kıydığın nikahın sağlamlığını gör!” Ayşe’ye döndü: “Ahali şahidim olsun, talakı selaseyle boşadım seni Ayşe Hanım.” YG-422

2.1.2.2.6. Düğün

Düğün, mutluluğun paylaşıldığı ikinci geçiş döneminin en önemli ve sonuncu aşamasıdır. Çiftler düğünle birlikte bir bakıma bundan sonraki yaşamlarında aynı yastığa başkoymaya söz verdiklerini beyan etmiş olurlar. Düğünden amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır. (Artun, 2005: 166)

Geçiş dönemleri içerisinde pratik ve uygulamaların ve bunlara bağlı inanışların en fazla olduğu dönem belki de düğünlerdir. Her bölgenin kendine özgü düğün adetleri

vardır. Günümüzde düğünler her ne kadar salonda ve birkaç saat içinde yapılıp bitse de kırsal bölgelerde üç veya bir hafta süreyle düğünler yapılmaktadır. Katılımların fazla olduğu, kurbanların kesilip çeşitli yemeklerin yapıldığı, davul zurna eşliğinde yöresel ve gülünç oyunların tertip edildiği düğünler, adeta bir şölen eşliğinde yapılır. Düğün öncesi, düğün esnası ve düğün sonrası olmak üzere kültürümüzde birçok pratik ve uygulamalar ve bunlara bağlı inanışlar söz konusudur.

Düğün esnasında geline çeşitli hediyeler takılmaktadır. Ayrıca başından aşağı çeşitli nesneler saç olarak atılmaktadır. *Elazığ'da düğün sırasında geline altın ve para gibi hediyeler takılır. Ayrıca gelinin başından aşağı üzüm, leblebi, para, renkli şekerler hediye olarak atılır.* (Çetindağ, 2007: 229). İncelediğimiz metinlerde bu tür örneklerle de yer verilmiştir.

Gelin hazırlığım tamamlananda beni davul vurulan, mey çalınan avluya çıkardılar. Her yanda meşalalar yanardı. Avlunun ortasında bir havuz vardı. Havuzun çevresine halılar serilmiş, üzerine şilteler atılmıştı. Bir yandaki şiltelere kancıklar sıralanmış oturmuşlardı. Öbür yandaki şiltelerde hatırlı konuklar yan gelmiş kurulmuşlardı. Önlerindeki sinilerde lal renkli ibrikler, billur kadehler, fağfur kaplar içinde adını duymadığım meyvalar görülürdü. Ortada ince kaftanları tenlerini gizlemeyen iki çengi bel kırıp göbek çalkalayarak dönerlerdi.

Benim avlu kapısına vardığımı görende şihın sağdıçı Seyyit Vehhap ortaya çıktı. El çırpı, çalgıcıları susturdu. Yüksek sesle kendi dillerinde bir şeyler söyledi. Avlunun içinden,

“Maşallah, barik Allah!..” niyazı yükseldi. Marabalar “lu lu l ulu!..” diye bağırdılar...

Şihın oğlu yanıma geldi. Başımın üstünden marabalara para saçtı, yemiş saçtı. Sonra elimden tuttu. Gözlerimin içine bakıp,

“Gel de hüsnünle gecemize aydınlık saç şih kızı!” dedi. Utançla önüme bakıp yürüdüm. Seyit Vehhap beni havuzun yanına götürdü. İlk babosunun, sonra konukların ellerini öptürdü. Elini öptüklerim boynuma, kaftanıma, saçıma altın bağlarlardı.

El öpme bitende Seyit Vehhap kulağıma fısıldadı:

“Armağana şükran olarak gelinin konuklara mey sunması geleneğimizdir. Lal ibriği gezdirip, sakilik edeceksin! Bir var ki elin titremeyecek, damlasını yere

dökmeyeceksin. Meyin dökülmesi uğursuz bilinir, kan dökülmesine işaret sayılır.” Bunu söyleyende sırtıp yerine geçti, oturdu.

(....)

Şıhtan başlayarak cümlesinin billur kadehini lal renkli meyle doldurdum. Lakin gözümü kadehten kaldırmaz, ibrikten meyin damlasını sızdırmazdım. Ne var ki Seyit Vehhap’ın kadehine mey koyacağım sıra uzandı, kadehini çekti. İhtiyatsız gözümü kaldırdım. Bakışlarının gök ısıltısı, boynumdan koynuma buz olup döküldü, sandım da ürperdim. O anda büyük bir kadehi sürdü önüme.

(....)

O anda Şıh Abuzer meyini başına diküp içti, kadehini yere çaldı. Billur kadeh bin parça olup dağıldı. Oğluna kızdı sandım. Meğerki çalgıcıların ahenge başlamasına işaretmiş.

Davul vuranda şıh beni elimden çekip yanındaki şilteye aldı. Obanın eri kancığı ortaya döküldü. Onuruma türlü hüner gösterir, oyunun birini bitirip ötekine başlardı. Seyir bakanlar şaplak vurup oyuna ayak tutarlardı.

(....)

Bir zaman sonra oynayanların mecalsiz düştüğünü gören şıh, eliyle işaret verdi, horan çemberi dağıldı. Çalgıcılar havayı değiştirdiler. Çaydaçıra oyunu vurduklarını duyanda yüreğim oynadı. Vatanım tüttü burnumda, gözümünden yaş geldi. Ne var ki şıh içimden geçeni görmezdi. Kulağıma soluyup,

“Hele sultan eğlentinin sonu gelmiştir. Oyun sırası gelinindir. Ortaya çıkıp salın ki hasedinden tüm çatlasın haremın kancıkları...” dedi, belimden tuttu, kaldırdı.

Fağfure mum yanan iki şamdan getirdi, elime tutuşturdu. Naçar ortaya çıktım, dönmeye başladım. Şu talihin zulmüne bak ki çancı ustası için oynamayı kurduğum oyunu, sahranın bir ihtiyar şihına oynardım. Mumların alevi yüreğim gibi cızırdardı. Şamdanı alıp karşıma Şıh Abuzer’in çıkmasını beklerdim. Lakin Şıh Abuzer,

“Gelini yalnız bırakma sağdıç,” diyerek oyuna oğlunu sürdü.

Seyit Vehhap belindeki silahını şilteye soyunup iki şamdan aldı, oyuna durdu. Çevik oynardı. Bakışını yüzümünden ayırmazdı. Bense gözümü yerden kaldırmazdım.

Marabası, konuğu oyunuma heyran kalıp,

“Habibi... Habibi!..” diye bağırırlardı. MM-123-124-125

Şölende yenildi, içildi, görülmedik şenlik edildi. Yer yerinden oynadı. Düğünündür, deyi yaşlı ağalarım bile oyuna kalktı. En sonu bizi de oynatıp keyifleri tamam olanda döl bereketi dileyerek bizi götürüp hücremize kapadılar. MM-236

Başlığını ödeyip Zelho'yu, Van Kup'tan gelin getirdik. Düğünü vesile sayıp obacak eğlenceye döküldük. Zelho gelinin hüsnüne, oyununa diyecek yoğdu. Ayağına öyle tetikti ki Halo zor yetişirdi. Oba halkının,

“Ha, ha ha kurban ha!” diye Zelho'yu coşturması Halo'yu daha da keyiflendirirdi, ağzı kulağından çözülmezdi.

Memo da eğlente sazını dillendirirdi....

Ardından deli bir horon vurup kulları tüm ortaya döktü. MM-351

Düğün bura geleneğine uygun olarak cumartesi günü başlamıştı. Paşa İsmail'in konağında bir hafta sürece, geceli gündüzlü topuk vuracak, kalça devireceklerdi B... 'lı kadınlar, kızlar. YG-245

Böyle bir düğün şimdiye dek köyde görülmüş, duyulmuş değildi. Şehirde oteller tutulmuş, gazinolar kiralanmıştı. Komşu bucaklardan, köylerden iki yüz hatırlı kişiye okuntu gitmişti. Günlerden beri çevre ağalarından, muhtarlardan iki ağanın evine de hediyeler taşınmakla bitmiyordu. Boynuzları yaldızlı koçlar, danalar, kırmızı tüllere sarılmış bakır takımları, bohça bohça kumaşlar, yazmalar, yağlıklar, işlikler... Fakiri zengini birbiriyle yarışıyor adeta... BOAD-175

Osman Ağa geleneklere bağlılığını göstermekten ziyade Hüseyin Ağa'ya masraf ettirmek için düğünün adetlere uygun şekilde başlamasını istedi. Bu yüzden pazartesi sabahından iki konağın avlusuna da düğün bayrağı çekildi, kapıların önünde çifte davul gümbürdemeye başladı. Bayramlıklarını giymiş bucak halkı, bir konaktan öbürüne karınca oğlu misali, kaynaşarak taşınıyordu.

Uzak köylerden konuklar geliyordu. Onları doyurmak için sabahları danalar, koyunlar boğazlanıyor, düğün için tutulmuş aşçılar, hizmetkarlar durmadan yiyecek taşıyorlardı.

Erkekler ayrı binalarda yiyip içip sarhoş oluyorlar, kadınlar avlularda, hayatlarda darbukaların, el çırpmaların ritmine uyarak türküler söylüyorlar, oyunlar çıkarıyorlardı. Erkekler tarafında ayrı, kadınlar tarafında ayrı çengiler oynuyor, akrabalar köçeklerin alınlarına para basmakta birbirleriyle yarışıyorlardı. BOAD-177-178

2.1.2.2.6.1. Enişteliğe Gitmek

Halk kültürüne bir hayli vakıf olan Bilbaşar'ın, Memo romanında “enişteliğe gitme” diye düğün öncesi bir adetin varlığından bahsetmiş olduğunu görmekteyiz. Memo romanı, Tunceli bölgesinde geçtiğinden “enişteliğe gitme”nin o yöreye has bir uygulama olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

Halo'dan enişteliğe gitmenin ne olduğunu sormadım. Ne demek olduğunu cümle alem bilir. Enişteliğe gitmek, bizim buralarda, sözlü oğlanın kızı evinde ziyaret etmesine denir. Çoğu zaman bu ziyaret, kız evinin haberi olmadan el altından düzenlenir. İki sevgili düğünden önce birbirine kavuşturulur. Yengeler, sağdıçlar para hatırına işte aracılık ederler. Başlığın ödenmeyeceğine dair bir kuşku yoksa yol açıktır, yani ki anası babası akşamdan kapıyı kızın üstüne kilitlenmezler. Sözlü oğlan, fukara ise tüm ev halkı tetikte, nöbettedir. Kız kat kat kilit altında tutulur, kardeşleri nöbette durur. Kişioğlunun çiğ süt emdiğini unutmazlar. Ola ki kızın sözlüsü başlık parasına tamah ede, başlık ödemesin diye kızı düğünden önce baba evinden gebe bırakmaya kalka... MM-65

2.1.2.2.6.2. Çeyiz Götürme-Çeyiz Gösterme

Çeyiz, çoğunlukla kız çocuklarının daha küçüklükten başlayıp evlilik dönemlerine kadar hazırladıkları, el emeği göz nuru döktükleri el işi ürünlerle birlikte, diğer takı, giyim, ev eşyalarının tamamıdır.

Çeyiz, kadının evlenme sürecinde erkek evine getirdiği eşyalardır. Çeyiz götürme, başlık parasının hakim olduğu bölgelerde kız tarafının, erkek tarafının ödediği başlık parasına karşılık yaptıkları jest olarak da söylenir. Çeyiz ayrıca toplumda kadınların evlenme şanslarının çoğalmasında bir aracı olarak da görülmüştür. Çeyiz aslında kadının büyük öz veri ve becerisiyle yaptığı nakış türünden ürünlerdir. Bu ürünler genç kadınların duygularının el emeğine dökülmesidir. El emeği göz nuru olan bu ürünler bağlı olunan kültürün izlerini de yansıtır. (Karakelle, 2008: 10-11)

Çeyiz düğün öncesi kız evinden alınır. Bu uygulama bölgelere göre çeşitlilik gösterebilir. Bazı bölgelerde bir hafta öncesinde, bazı yerlerdeyse gelinin götürülmesiyle birlikte olur.

‘Atalarımızın; ‘Kız beşikte, çeyizi sandıkta’ veya ‘Kızı beşiği belemeli, çeyizini çöpe dolamalı’ şeklindeki sözlerinde olduğu gibi kızlar için çeyiz hazırlığı doğduğu günden başlar ve düğüne kadar devam eder. Hazırlanan bu çeyizler arasında; ‘sandık

içi' diye tabir olunan dantel, oya, kanaviçe, seccade vs. ile eskiden ıstarlarda dokunan namazlığa, kilim, itâ, heybe, çuval, sofrâ, yelek, para ve tütün keselerinin ayrı bir yeri vardır. Her sandıkta 'kaynana takımı', 'damat havlusu', 'damat lifi' mutlaka bulunur. Bunların dışında, çeşitli mutfak eşyaları da kız ailesi tarafından çeyiz olarak hazırlanır." (Şimşek, 2003: 142-143)

El emeğiyle yapılan çeyizler kırsal kesimlerde az da olsa varlığını sürdürmekle beraber günümüzde artık gençler birçok şeyi hazır olarak almakta, çeyiz düzme dediğimiz bu gelenek yok olma aşamasındadır. Bilbaşar'ın eserlerinde çeyizle ilgili örnek metinlere yer verildiğini ve bunlarla ilgili uygulamaların varlığından söz edebiliriz.

Eskiden giyimine kuşamına heç özenmeyen Senem, evlenecek gelinler gibi çeyiz düzmeye durmuş kendine. Gömleklerine oyalar işlerken hep sevda türküleri söylemiş. CM-87

Devrisi gün Cemo'yu yayladan köyümüze indirdim. Dağ yolundan köye girende hayvanı yedeğime almıştım. Bohçası kucağında Cemo, katırın sırtında dimdik otururdu. CM-98

Oba halkı da kızlarının çeyiz sandığından çıkardığı kuşağı, çevreyi, leçeği, peşkiri, şeker külahına, bal çanağına, yağ bakracına sarıp getirdi. MM-108

Aşiretin, Diyarıbekir şihına gönderdiği çeyiz, armağan sandıkları sarılmış esterleri dereye bekletirmiş. MM-111

Hacı Raif, kasaba geleneklerini kendisinden başkasının bilemeyeceğini sezdiren güvenli, ağır bir yüzle, "Bu eğlentinin hikmetini sual edersen bey," diye söze karıştı. "Gün kavuşurken kızın eşyası oğlan evine getirilir de ondan eğlenti yapılır. Hani kızın gelmesi yakınlardı gibilerden. Pazar günü oğlan tarafı kız evine arabaları yollar."

Hacı Raif'i dikkatle dinleyen müfettiş gözlerini kırıştırdı:

"Bugün kız eşyasının oğlan evine gelmesi şerefine eğlenti yapıldığını söylemişsiniz. Şimdi de pazar günü araba yollarlar buyuruyorsunuz. Yanlış mı anladım yoksa?"

(....)

"Bizim burda salı gününe pazar derler bey," diye açıkladı Hacı Raif. "Alışkanlıkla öyle söyledim. Arabalar eşyaları almaya gider ama kız tarafı gelinin eşyasını kolay kolay vermezler. Her parça eşyanın üzerine bir kadın oturur, para almadan da gök yıkılsa yerinden kıpırdamaz. Buna yük parası deriz. Sandığı, konsolu,

aynası, karyolası, oda takımı, halısı... Gayri işte nesi varsa gün kavuşmadan oğlan evine yerleştirilir. Şu aşağıda kaynaşan karı milleti kızın çeyizini görmeye gelmiştir.” YG-348-349

2.1.2.2.6.3. Kına Gecesi

Kına gecesi düğünden bir gün önce kız evinde toplanılıp çeşitli ritüeller içerisinde yapılan eğlencelerdir. Kına deyince akla ilk gelen düğün öncesi geline yakılan şeydir. Bununla birlikte Türk halk kültüründe kına üç şey için yakılır. Kurbanlık koça yakılır, Allah yoluna kurban verildiği için; askere giden Mehmetçiğe yakılır vatani görevini canı gönülden yapmak ve yeri geldiğinde vatani için kurban olabileceğini hatırlatmak için; gelinlik kıza yakılır gelin olarak gideceği yeni evine, eşine kurban olsun diye.³⁰

Kına, ayrıca sünnet edilecek çocuklara ve ölümü yaklaşan yaşlılara da yakılmaktadır. Erkekliğe ilk adım olan sünnet töreninde yakılan kınanın özünde, gencin yeni hayatına temiz bir başlangıç yapması düşüncesi vardır. Ölüm döşeğindeki yaşlıları da ahirete hazırlamak inancıyla kına yakıldığı söylenilmektedir. Günümüzde bütün canlılığı ve zenginliğiyle devam eden kına yakma geleneğinin başlangıcı Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etme olayına kadar gittiği söylenmektedir. Halk inanışlarında kına yakılan varlık, kutsanmış olarak kabul edilmektedir. Kına yakılan varlıklara zarar vermenin uğursuzluk getireceği düşüncesi de vardır. (Karaca Vd., 2016: 32-33)

Kına yakmayla ilgili ritüeller yörelere göre çeşitlilik gösterir. Hemen her bölgede yapılan bir eğlence olan kına gecesinde gelinin başına kırmızı bir tül örtülür. Kırmızı rengin gelin adayını nazarlardan, kötülüklerden koruyacağı inancı söz konusudur. (Artun, 2005: 170)

Bir tepsi içinde yanan mumlar, söylenen ağıtlar ve türküler eşliğinde geline kına yakılır. Gelinin hem ağlarım hem giderim sözü buradan gelmiş olsa gerek anne ve gelin; bu söylenen türküler, maniler, ağıtlar eşliğinde duygu yoğunluğuna kapılıp gözyaşları dökerler.

Türk halk kültürüne aşina bir yazar olan Bilbaşar kınayla ilgili uygulamalara fazlasıyla yer vermiştir. Kına esnasında söylenen türkülerden, eğlencelere, bir çeşmenin

³⁰ Mehmet Yardımcı, Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Kına, 2018, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/mehmet_yardimci_geleneksel_kultur_asiklar_kina.pdf f, s. 1

açılışında kurbanlık edilecek koça kına yakılmasına kadar halk kültürünün zengin adetlerine yer vermiştir.

Kadir Ağa, çeşmenin açılışında kurban edilmek üzere iki koç göndermiş. Koçların boynuzları yaldızlanmış, sırtlarına kınalar sürülmüş. ATG-184

Bugün zerzeneydi, yani pazartesiydi. Kadınlar, oğlan evinden alayla kalkacaklar, kız evine gideceklerdi. Zerzene günü, boya günüydü. Gelinin başına bir tutam kına çalacaklardı. YG-245

Oğlan evinden gelen alayın kuyruğu da avluda çörekledikten sonra evin kapısı açıldı, iki kadının arasında muhtarın kızı Nadire göründü. Nadire'ye mavi ipekliden bir tuvalet giydirmişlerdi.

(....)

Gelin ağır ağır merdivenleri inerken bir el şakırtısıdır koptu. Gelinin ardından iki kadın geliyordu. Birinin elinde bir gümüş çanak, ötekinin elinde sırma işlemeli bir küçük yastık vardı.

(....)

Gelini salına salına oğlan tarafına ayrılan yere doğru götürdüler. O anda kızların setteki sırasından bir türkü yükseldi:

Mavili mavili sarı kız

Muhtarların Nadire kız.

Gelini kolundan tutup götürenler, oğlan tarafının kümelendiği yerde durdular. Şilteyi taşıyan kadın, gelinin başına boyayı kimin koyacağını sordu. Damadın halasını gösterdiler. Yenge kadın şilteyi halanın ayakları dibine yerleştirdi.

(....)

Nadire'yi getirdiler, halanın önündeki yastığa diz çöktürdüler. Gümüş çanak içinde karılmış kınayı taşıyan öteki kadın da geldi, halanın önünde durdu.

(....)

Genç kızlar türkülerine devam ediyorlardı:

Aman aman anari

Yangunu Osmanın yâri

(....)

Hala, elini kınayla kirletmek istemedi. Bu işi başkasına gördürmek için çevresine bakındı.

(....)

“Kız Fatma!” dedi hala. “Burada ailemizin en ulusu sensin. Üstelik belediye iresi karısısın. Sen çaliver boyayı.”

(....)

Gümüş çanaktan bir avuç kına aldı, gelinin başına koydu. Demin gelini getiren kadınlardan biri Nadire’ye bir çatki örttü, elinden tuttu kaldırdı.

Nadire başına kınayı koyan Fatma’dan başlayarak sırasıyla halanın oğlan tarafından gelmiş öteki kadınların ellerini öptü. Sonra anasının, akrabalarının ellerini öpmeye gitti.

Şimdi avlunun göbeği boşaltılmış, kızlar ortaya çıkmış, topuk vurarak nirinay oynuyorlardı. YG-262-263-264

Fahri, “Talihinize düğünün en neşeli gecesine rastladınız beyefendi,” dedi. “Bu gece oğlan evinde kına töreni yaparlar. Oğlan evinin kınası kız tarafıninkinden cümbüşlü olur. YG-348

Bir araya gelince de topuk vurup nirinay oynamadan dağılmaz bizim buranın kadınları. Oğlan kınası bu yüzden pek cümbüşlü olur.” YG-348-349

Kına gecesinde türkülerle Menekşe’ye kına yakmak istediler. Osman Ağa şehirde gelini maytaba alırlar korkusuyla buna şiddetle karşı koydu, engel oldu. Sadece kına gecesi eğlenceleri yapıldı. Sabaha dek yenildi, içildi. Sarhoş olmayan erkek kalmadı. Davulun gümbürtüsü, rakının buğusu, çengilerin göbek çalkalamaları bazı gönüllere düşen aşk kıvılcımını alevlendirdi, bazı yüreklerde yatan kim tortusunu bulandırdı. Bu yüzden kına gecesi, geleneklere uygun bir biçimde vukuatça da zengin geçti. BOAD-178

2.1.2.2.6.4. Gelin Alayı

Kültürümüzde gelin alma, kına gecesinin sabahı yapılan bir uygulamadır. Gelin almayla ilgili halk arasında çok çeşitli ritüeller hakimdir.

“Kız evi, kızını yeni yuvasına uğurlayacağı için hüznü, oğlan evi ise aileye katılacak yeni birey için heyecanlı ve mutludur. Kız evinde sessizlik, oğlan evinde ise eğlence hâkimdir. Oğlan evinden konvoy olarak hareket eden gelin alıcılar, gelini aldıktan sonra konvoy halinde davul zurnalarla mahalleyi, köyü veya şehri dolaşırlar. Gelini yeni evine türkülerle, oyunlarla, eğlencelerle getirirler.” (Baştançelik, 1998: 199)

İncelenen eserlerde gelin alayı ile ilgili çeşitli pratik ve uygulamalar metinlerde fazlasıyla görülmektedir. Mani ve türkülerin söylendiği, davul-zurnanın çaldığı, paraların

saçıldığı ve zengin birçok ritüelin gelin alma esnasında uygulandığı metinlere yer verilmiştir.

Çarşamba günü armağan yüklü esterler yederek, tüfek sıkarak Diyarıbekir şihinin adamları gelende günümün tamam olduğu anlaşıldı. Yüreğine ayrılık acısı düşen anam, boynuma sarılır, yaş dökerdi. MM-109

Hazırlığım bitende atlılar kapıya dizildiler. Davul zurnalar, gelin ağlatması çalmaya koyuldular. Gözyaşı döken anamın elini öptüm, helallik diledim. Anam kolumdan tutup beni odasına götürdü, altın dikili bir kemer bağladı koynuma,

Erine, kuluna bildirme! Kara günde yetişir imdadına!” dedi. Sarmaştık, helalleştik.

Dışarı çıkanda Fağfure geldi, koluma girdi. Ağır ağır yürüdük. Şih Abuzer’in adamı her kapıyı tutan Şih Persin’in kuluna şabaş ödemededen kapı açılmazdı; çeyizimin üzerine oturanlara bağış verilmeden dengin ipi sıkılmazdı.

En sonu konağın eşiğinden dışarı çıktım. Bir daha ne zaman dönüp ocağımın eşiğine yüz süreceğimi bilemezdim. Yüreğim ezilirdi. Lakin gelin ağlatmasına kapılmamaya, kendimi tutmaya ant içtiğimden gözümünden yaş gelmezdi.

Dimdik yürüyüp Diyarıbekir’den gelmiş, koşumunun sağı solu çevreye yazmaya donanmış gelin atına bindim.

Gelinlik kızlar, oğlan tarafın ağzından ezgiye durdular:

“Anan yok peşin sıra ağlaya...

Baban yok çeyizini bağlaya...

Kardaşın yok atın başın’ eyleye...” MM-110

Konukların katıldığı gelin alayı, düğün şenlikleri yapılacak ziyarete tırmandı. Şenliğe düğün gününe eremeden, yavuklusunu göremeden dağda kalmış yatırı memnun etmekle başlanırdı. Bu sebebe beni attan indirip işlemeli kofimle, sırma telimle yatırın kırk arşın boyundaki kabrine götürdüler.

“Gelini sana bağlamışık dediler!” dediler.

Beri yandan atlılar; türlü atış hünerleri, cirit oyunları gösterirler, yatırı eğlendirmeye, kıskançlığını yatıştırmaya, geline bir ziyanı dokunmasını önlemeye çalışırlardı.

Bense mezarda yatan murat alamamış Yalnız Yiğit'i, çancı ustası Memo'yla karıştırır, kötü talihimize acınırdım. Günlerden beri ilk kez gözümden yaş dökülürdü. Dağlardan Memo'nun hasretli çingirdak seslerinin yankılandığını duyardım.

Şıh Persin ziyarete baskın vermeyenlerin, yola çıkanda gelin kervanına saldıracaklarını hesaba katarak dernek dağılanda,

“Gelenek budur!” diye alayı Kalan Deresi'ne indirdi. Aşiretin, Diyarıbekir şıhına gönderdiği çeyiz, armağan sandıkları sarılmış esterleri derede bekletirmiş. Orada beni attan indirip gelin için donatılmış mahfeye bindirdiler. MM-110-111

Araba içindekiler mahfeye bakıp katarımızın gelin kervanı olduğunu anlayanda arabayı durdururlar, mutluluk döl bereketi niyaz ederek, sırma telimden isterlerdi. MM-115

Oğlan evinin çalgıcıları, kız evindeki misafirleri öğleye kadar eğlendirdiler. İstedikleri her havayı vurdular, her türküyü söylediler.

Öğleye doğru oğlan tarafı, klaksonlarını hep birlikte öttüren bir otomobil ve otobüs alayı ile Kışla Mahallesi'ne kız almaya geldi. Klaksonların rüzgarı, avlunun içini çiçekli bir şal gibi dalgalandırdı. Gelenleri görmek isteyenler kapıya aktılar. Bu sırada gelinin sabahtan beri açık duran yüzü duvakla örtüldü.

Muhtar Ömer Ağa ile Caca Maksut başta olmak üzere kadınli erkekli Arnavutlar, Nadire'nin yanına geldiler. Nadire ayağa kalkmıştı. Muhtar Ömer Ağa kızını koluna aldı. Çalgıcılar önden kalabalığı yararak gelini götürenlere yol açıyorlardı. Konukların alkışları, güvercin sürüsünün kanat çırpınışları gibi avludan sokağa taşı.

Nadire'yi çevreler, çiçeklerle donatılmış kasabanın en yeni otomobiline bindirdiler.

(....)

Erkek tarafın sağdıcı, “Hadi tamam, yürüsün gayri baş taraf!” diye bağırdı.

Baş taraftan cevap geldi:

“Gelin arabasının önünde taş var.”

Gelenek tamam olsun diye şoför, kız tarafından bir delikanlıyı arabanın önüne oturtmuştu.

Oğlan tarafının sağdıcı koşup geldi, delikanlıya bir on liralık verdi. Delikanlı parayı alınca arabanın önünden kalktı.

Alay korna öttürerek yola koyuldu. Yumurtacıların konağına varmadan kasabayı boydan boya iki kez dolaştı. YG-371-372

Davullar vuruluyor, zurnalar vıyaklıyordu.

“Köyden gelin almaya gelmişler,” dedi bir yolcu.

(....)

Gelin at üzerinde, kadifeler giymiş, başını örtmüştü.

(....)

Damat Ali, Kezban gelinin attan inmesine yardım ediyordu şimdi. Kezban’ın heyecanından her yanı tir tir titriyordu. Yonca Kız, elinde sini tutan yenge kadının gelinle damada yaklaştığını gördü. Sininin içinde bir somun köy ekmeği vardı. Urgancı Ali, siniden somunu aldı, dizine bastırarak ikiye böldü, yarısını Kezban geline verdi. Kezban gelin, ekmekten bir sokum kopardı, yenge kadının tuttuğu sinideki tuz çanağına bandı, ağzına attı. Urgancı Ali de Kezban’ın yaptığını yaptı. Bundan böyle eşler, köy geleneğince birbirlerine acı, tatlı her nimeti, her mihneti bölüşmeye söz vermiş oluyorlardı. Sonra Urgancı Ali tabancasını çekip havaya ateşledi.

(....)

Şimdi gelinle damadın hısımları, akrabası ve tanışları durmadan gökyüzüne tabanca sıkıyorlar, birbirleriyle yarışıyorlardı.

(....)

Urgancı Ali, Kezban gelinin kolundan tutarak yolun sağında duran çevreler, yağlıklarla donanmış küçük otobüse doğru götürdü. Onların ardından Urgancı Ali’nin hısımları, davetlisi arabaya tüm doldular. Az sonra gelin otobüsü korna çalarak kalabalığın arasından geçti, gitti. Kezban gelinin anası gözünün yaşını başörtüsüyle sildi. YK-27-28-29

Yengelik yapan kadınlardan biri kapıyı araladı, “Herkeş hazır aslanım, gelini almaya gidebiliriz gaari,” dedi.

(....)

Ağayla oğlu yan yana merdivende görününce etraftan, “Maşallah!.. “Allah’ın birliğine emanet,” duaları; “Yaşa!” sesleri, alkışlar yükseldi. Ağa da oğlu da merdivenin iki yanını dolduran kalabalığa para saçtılar.

(....)

Ağayla oğlu, arkalarında kahya, kalabalığın arasından geçerek kapının önünde duran en süslü otomobile bindiler. Bütün arabalar korna çalıyordu.

Otobüslerden ikisi dolmuştu. İkisi boştu. Bunlara Osman Ağa’nın konukları binecekti. Otomobiller iki ağanın yakın akrabalarına ayrılmıştı.

Davulcular ilk otobüsün üzerine çıkmışlardı, bütün coşkunluklarıyla çalıyorlardı.

(....)

Otobüslerin biteviye klakson çalarak yaklaştığını duyan Recep Dayı, “Gelini almaya geliyorlar bilader,” dedi Osman Ağa’ya. “İçeriye haber etsez de dışarı çıksalar gaari.”

(....)

Klakson sesleri yaklaştı, avlunun önünde durdu. Osman Ağa, Recep Dayı, kahya kapıya indiler, misafirleri karşıladılar... İki ağa sarıldılar, birbirlerinin yanaklarını öptüler, hatırlarını sordular. Sonra Tahir, anası, kız kardeşi Hüsniye, Osman Ağa’nın elini öptüler. Ağalar önden yürüdüler, Recep Dayı ile Tahir, onların peşinden de kadınlar merdiveni çıktılar...

Osman Ağa, kızının kolundan tuttu, getirdi, Hüseyin Ağa’nın elini öptürdü.

Hüseyin Ağa, “Dere boyundaki kıvıllı tarlayı gelinime bağışladım,” dedi. Kaynanası, elini öpen Menekşe’ye iki altın bilezik, bir gerdanlık taktı. Hüsniye de gelinin yanaklarını öptü, kulaklarına elmas küpeler geçirdi. BOAD-178-179-180

Tahir, Menekşe’yi gelin arabasına bindirdi.

Öteki otomobillere akrabalar doldular. Osman Ağa’nın davetlileri de boş otobüslere buyur edildi. Arabalar bucak halkı tarafından coşkun gösterilerle uğurlandı. Gelin alayı, köyün içinde klakson çalarak ağır ağır ilerledi.

(....)

Bucağın alt yanında şehre giden şoseyi, delikanlılar tutmuşlardı. Yolun bir yanından öbür yanına bir kuşak çekmişler, bahşış istiyorlardı.

Tahir cakayla cüzdanını çıkardı, delikanlıların elebaşısına bir elli liralık fırlattı.

Yolu kesenler, Osman Ağa’nın otomobilinden de yüz lira bahşış kopardılar.

(....)

Düğün alayı şehir yolunda önce şarkı, türkü, neşe, sevinç yüklü ilerliyordu. Bayram çocuğu gibi herkes cıvıllı cıvıllı kaynaşıyordu. Tarlalarda çalışanlar uzaktan türkü sesleriyle alayın yaklaştığını duyunca işlerini bırakıyorlar, yol boyunca diziliyorlar, düğüne gidenleri seyrediyorlardı.

Erkekler arabadaki kızlara işmar ediyorlar, kadınlar gelini görmek için birbirinin üzerine çıkıyorlardı. Çocuklar şeker, çerez istiyorlardı. Arabalardan yol boyunda toplananlara çerezler, şekerler yağdırılıyordu. BOAD-182-183

2.1.2.2.6.5. Gelin İndirme

Gelin alayının kız evinden erkek evine geldikten sonra gelinin içeriye götürüleceği zamana kadarki aşamadır. Gelin indirmeyle ilgili çok çeşitli uygulamalar vardır. Bu ritüeller yörelere göre farklılık göstermektedir.

Gelin indirmeyle ilgili; Doğurgan olması için kucağına çocuk verilmesi, kötü huylarının yok edilmesi için bardak kırılması, uyumlu tatlı dilli olması için ağzına yağ-bal sürülmesi, evliliği daimi olsun diye çivi çaktırılması gibi vb. daha birçok uygulama yapılmaktadır. (Artun, 2005: 176-177)

İncelediğimiz eserlerde halk kültürünün gelin indirmeyle ilgili zengin uygulamalarını ve bunların altında yatan inanışları yazarımız bir halk kültürü ustası kullanmıştır. Bardak kırmaktan, saç saçmaya, gelinin kucağına çocuk verilmesine kadar halk kültürümüzün birçok zengin ritüellerine Bilbaşar eserlerinde yer vermiştir.

Konağın kapısında bizi başında sarık, sırtında beli kuşaklı Şam kaftanı, ayağında beyaz ipek şalvar bulunan sakalı göbeğinde Şih Abuzer karşıladı.

(...)

“Maşallah, barik Allah!..” diyerek beni kollarına alıp aşağıya indirdi. Fağfure aşiret geleneklerini yol boyunca talim ettirdiğinden yerde ters bir kazan üzerinde çay kadehi durduğunu görende bir tekme vurup kadehi kırdım. Şih Abuzer göbeğini hoplatarak güldü.

“Akli hüsnünden keskinmiş Dersimlinin,” dedi. Yere sağlam basanda Şih Abuzer armağan gönderilen bir hayvanı yoklar gibi bedenimi yokladı. Gözüme, kulağıma, dudaklarımı aralayıp dişlerime baktı. Keyfinden ağzı kulağına varıp,

“Elhak Şih Persin kusursuz yetiştirmiş ceylanı... beş yüz altınım helal ola!..” dedi. İki halayığın tuttuğu sinilerden avuç avuç para, yemiş alıp başımın üzerinden kullarına saçtı. MM-120

Yenge kadının uzattığı iki çanağın birinden bir avucumu tahlıl, öbürünü ekşi hamur doldurdular. Şih Abuzer beni koluyla sarıp yürüdü. Fağfure, gelin kofimin eteğini tutardı. Hüsnüme maşallah diyen kullar, bağış almak için yol kesende kervanbaşı Sofi, kırıbacınan onları dağıtırdı.

Avlunun demir kapısından geçtik. Evlilik ömürlü ola, diye gelini dolanı dolanı götürmek gelenekleri imiş. Bu sebebe avluyu birkaç kez dolandıktan sonra yerlerde halılar serili, dört yanına kapılar açılan bir büyük sofaya girdik. Sofada kırmızı, mor,

yeşil kaftanlar giymiş, saçlarına pul dizilmiş, başlarına göz nuru dökülmüş leçekler örtülmüş, burunları inci küpeli dilber kadınlar el pençe divan dururlardı.

Beni bir şilteye oturtular. Yenge kadın kucağıma analı babalı bir oğlan bebe verdi. Ben de bebenin ayağına çorap giydirdim. Bebeyi aldılar. MM-121-122

Gelin arabası kalabalığı güçlükle yararlanarak avlu kapısında durdu. Hitmetkarlar koşuşarak içeriden halıları sürüyüp getirdiler. Bunlardan bir bölümü yerlere serildi. Bir bölümü sokakta toplanan delikanlılara karşı bir tesettür perdesi olarak arabanın iki yanına getirildi.

Gelini indirdiler, avlu kapısından hızla içeri aldılar. Erkekler dış avluda toplandıkları için tesettür perdesi iç avlu kapısına dek uzatılmıştı. Gelin, kadınlarla tıklım tıklım dolu iç avluya geçince dıştaki büyük portanın kanatları, taksilerle gelen kız taraf konuklarına açıldı. Erkekler dış avluda kaldılar, kadınlar iç avluya alındılar. İki avlu arasındaki kapı örtüldü.

(....)

İç avluyu dolduran kadın uğultusu arasından geçerlerken bazılarının, “Kırk bir kere maşallah, Tanrı özenmiş de yaratmış. Şu saçlara bak! Tüh... tüh... tüh!” diye kendini övdüğünü, bazılarının, “Sen bir de onun ayaklarını gör. Avanoğlu’nun pabucunu giyse sığmaz içine,” diye kötülediklerini duyuyordu.

(....)

“Sen azıcık dinlen, dizlerine derman gelsin. Aslanımla koca merdiveni tırmanacaksınız, yıkılıp kalırsan pek ayıp olur.”

Avludan bir şakırtı duyuldu. Yenge kadın perdeyi araladı, baktı. Güveyi, iç avlu kapısından atla giriyordu.

(....)

Osman, kamburunu belli etmeyen yeni elbisesi içinde dimdik duruyor, şahlanan hayvana hakim olmanın çalımını ile kadınları süzüyordu.

(....)

“Efferim yiğit Osman’ım. Atı eyi zapt ediyorsun madem, karını da eyi kullanacaksın.”

(....)

Bu yana gel Osman’ım!” dedi, güveyi Nadire’nin beklediği odanın kapısına götürdü.

(....)

Yenge kadın bi koşu içeri girdi. Nadire'yi kolundan tuttu, odadan çıkardı:

“Al Osman'ım kumrunu koluna gayri!” dedi, Nadire'yi koluna verdi, sonra aşağı salonu dolduran kadınlara bağırdı:

“Gören ‘maşallah’ desin...”

Osman, kolunda duvaklı gelin, rugan çizmelerini gıcırdatarak ağır ağır, kasıla kasıla ilerledi. Kadınlar yüksek sesle, “Kırk bir kere maşallah!” “Tanrı kem gözden, kem nazardan saklasın!” diyorlardı.

Çocuklardan biri, “Hani bize gelin parası Osman Abi?” diye bağırmasa Osman, heyecandan cebine doldurduğu paraları saçmayı unutacaktı. Avucunu cebine daldırdı, çocuğun seslendiği yana saçtı. Bir daha doldurdu, bu kez öte yana serpti.

Kalabalık, dağılan paraların üzerine yumuldu. Evde kalmış kızlar, gülüşe haykırışa paralardan birini ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu paranın uğuru, onlara gelecek mevsim, gerdek kapısını açabilirdi.

Gelinle damat, yenge kadının araladığı yoldan merdivene doğru güçlkle ilerliyorlardı. Geçtikleri yer bir insan anaforuyla dalgalanıp tıkanıyordu. Yukarı kata çıkan merdiven başına gelince Osman durdu, geriye iki avuç para daha saçtı, sonra tırabzanlarına dek her yanı kadın başlarıyla kümeli merdivenlerden eliyle, ayağıyla yol açmaya savaştan yenge kadının peşi sıra yukarıya tırmanmaya başladılar. YG-372-373-374-375

2.1.2.2.6.6. Gerdek

Düğünden sonra gelinle damadın bir araya gelip halvet olmalarına gerdek, kalacakları yere de gerdek odası denir. Gerdek gecesiyle ilgili çeşitli uygulamalar mevcuttur. Damat; arkadaşları, yakınları tarafından tekbirler eşliğinde, sırtına vurularak “beline kuvvet” gibi sözlerle gerdeğe uğurlanır. Gerdek öncesi kuvvet yapıcı bir takım şeyler de damada yedirilir. Gerdek öncesi çiftlere sağdıçlar tarafından bilgilendirmeler yapılır.

Gelenekselliğin ağır bastığı veya İslami usullere göre yaşayan toplumlarda namaz kılındıktan sonra, ilahiler eşliğinde gerdek odasına uğurlanır. Son zamanlarda maddi durumu elverişli olan çiftler gerdek gecesini balayına çıkma diye başka bir otelde, tatil beldesinde geçirmektedirler. (Örnek, 2000: 198)

Bu sıra şıh, şamdanları alıp doğruldu, yanıma geldi. Davullar, meyler önümüze düştü. Konağa doğru yürüdük. Bizi gerdeğe kapamak için ardımızdan gelen konuklar tekbir getirirlerdi. MM-127

İmam geldi, nikah kıyıldı, şerbetler içildi. Yatsıdan sonra onları elimle gerdeğe kapadım. YG-121

“Bizim orda düğünlerde damada kuru incir yedirirler katip efendi,” dedi, bir gözünü kırptı: “Faydası olurmuş hani.” YG-234

Erkekler de damadın soyunmasına yardım ettiler. Sonra sarhoş tekbirlerle, don paça, odanın kapısına getirdiler. “Eline, diline, beline kuvvat!” dediler. Sırtını yumruklayıp içeri ittiler, kapısını çektiler. BOAD-222

Gece yatsı namazından sonra damadı tekbirlerle eve getirenler, şosedan gelen bir cipin farlarıyla duraladılar. BOAD-236

2.1.2.2.6.7. El Öpmek

Düğün sonrası gelinle damadın gerdek gecesinden sonra yakın akrabalarını ziyaret etmesine halk arasında el öpme denir. Günümüzde gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde varlığını hala devam ettiren bir uygulamadır. Birinci derece akrabalarından başlanıp yakın arkadaşlara, komşulara el öpmesine gidilir. El öpmede düğünde olduğu gibi gelen evli çiftlere bir takım hediyeler sunulur. Günümüzde genelde para taktim edilir. İncelediğimiz metinlerde el öpmeyle ilgili bir örneğin olduğunu saptadık.

“Beli,” dedi Cano, “yiğit Memo kızımı el öptürmeye getirmiştir, giderler.” CM-116

2.1.3. Ölüm

Ölüm, geçiş dönemlerinin en üzücü, korkutucu ve insanoğlunun çaresiz kaldığı, hayatın noktalandığı en son dönemdir. İnsanoğlu doğumla sevinir, evlilikle mutlu olur, ölümle de yas tutar. Ölüm, kaçınılmaz bir durumdur. Fakat zamansız gelen ölümler, eceliyle olmayan ölümler ve genç ölümlerde, çekilen acıların tesiri daha kalıcı ve etkili olmaktadır. Feryat-figanların koptuğu, ağıtların yakıldığı, saç başların yolunduğu ölümler, toplumları acılara gark etmekle beraber insanlarda biyolojik ve psikolojik etkiler bırakmaktadır. Doğum ve evlilikle ilgili dönemlerde uygulanan birçok pratik ve uygulamalar hayatın son evresi olan ölümde de kendini göstermektedir. Ölümün

belirtileri, ölüm anı ve ölüm sonrası olmak üzere halk inanışlarında birçok adet, töre, tören vs. uygulamalar vardır. Bu uygulamalar yörelerin inanışları çerçevesinde farklılık ve benzerlik gösterebilmektedir.

“Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan âdetlere ve işlemlere evrensel bir nitelik kazandırmıştır. Bu bakımdan, aralarında gerek coğrafi, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları, adetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir.” (Örnek, 2000: 207)

İncelediğimiz eserlerde ölümü düşündüren, ölümün ön belirtisi olan örneklerle yer verilmemiştir. Ölüm anı ve ölüm sonrası uygulamalar yer almaktadır. Ölünün naaşı başında ağıt yakma ve bir takım uygulamalar, ölü gömme, cenazenin götürülmesi ve ölüm sonrası uygulamalarla ilgili örnekler çoğunluktadır.

2.1.3.1. Ölüm Sırası

Ölüm anında yapılması gereken birçok pratik ve uygulama vardır. Kişi öldüğünde sağ tarafa çevrilir, gözleri kapatılır, Kuran okunur, ağzı bağlanır, şişmesin diye üstüne metal bir eşya konur. Varsa zemzem suyu içirilir, kelime-i şehadet getirilmesine yardımcı olunur, tekbirler getirilir. Ölüm olayının duyurulması için selası verilir. (Artun, 2005: 189)

Ölüm esnasında İslami inançlar ve kültürel inanışlar çerçevesinde birçok pratik ve uygulamalar yapılmaktadır. İncelediğimiz eserlerde ölüm olayıyla birlikte ölünün naaşı başında yas tutulup ağıt söyleme geleneği fazlasıyla görülmektedir. Ayrıca yöresel inanışlar çerçevesinde yapılan uygulamalar da karşımıza çıkmaktadır.

Ağıtlı törenlerle cenazeler gömülmüş, bütün oba halkı yasa durmuş. Yas süresi bitende obanın ihtiyarları gelip Senem'in önünde el kavuşturmuşlar. CM-186

Şimdi ölümüze ağıt söyleyip yas tutak ki şenlik günü gelende gülüp oynamaya derman bulak, diyerek onları yatıştırdı.

Bunun üzerine kancıklar, anacığımın naaşı çevresinde toplandılar: Kaşı gözünün, boyu bosunun, iyi huyunun, kullarına sevgisinin, aşirete bağlılığının methini söyleyip Horasan'dan gelen soyunun yiğitliğine destan düzerek gözyaşı döktüler. Seyitler bağlama çalıp Kerbela ağıdını okudular. Bir yuğ edildi ki görülmüş şey değil, bir yas tutuldu ki duyulmuş şey değil. Dağ taş yüreğimizle yanıp yasımızla karalar bağlayanda

anacığımı götürüp toprağa verdik. Mezarını gözyaşımızla ısladık, gecesini adak mumlarımızla aydınlattık. Mezarlılara can aşısı dağıttık, seyitlere pirtisini bağışladık. MM-290

Cenderme baskını gelir korkusuyla Memo, oba halkını şikeftana sürdüğünden Huso'yu ve de şehitlerimizi, Zeve Köyü'nün seyitleri gömmeye hazırlarlardı. Bir yandan malını çulunu toplayanlar, nara atıp katar katar şikeftana göçerler, bir yandan seyitler bağlama çalıp ağıt okuyarak cenaze götürürlerdi. MM-450

B... 'lıların uzun boylu yasa yüzleri yoktur.

Felaket kurbanlarının gelin gibi donatılmış tabutları, kafasını yumruklayan, ağlayıp dövünen akrabaların omuzları üzerinde taşınarak milli yas havası içinde toprağa verildi. Dualar okundu, hatimler indirildi. YG-379

Ölüm sebebini belirten rapor hazırlanması Mehmet mermer masanın üzerinde yattı. Sonra kimsesiz gariplerin gömüldüğü gibi kara beylik arabasıyla mezarlığa götürüldü, gömüldü. YK-75

2.1.3.2. Ölüm Sonrası

İncelediğimiz metinlerde ölümle ilgili geçiş dönemlerinden çoğunlukla ölüm sonrası uygulamaları görmekteyiz. Bu süreçte uygulanan pratik ve uygulamalar toplumların inanışlarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. İslami inanışa göre ölüm sonrası yas tutma ve ağıt söyleme pek doğru bir davranış görülmesine de kültürümüzde olan uygulamalardandır. Metinlerimizde de ölüm sonrası yas tutma ve ağıt söyleme³¹ örneklerine yer verilmiştir. Ölünün kırkı çıktıktan sonra Kuran-ı Kerim ve mevlit okutulup yemek verilmesi, cuma akşamları ve mübarek gün ve gecelerde camilerde mevlit okutmak, mezar ziyaretleri yapmak, ölen kişinin kıyafetlerini fakirlere vermek, helva yapıp dağıtmak, ihtiyaç sahiplerine yardımlarda bulunmak gibi birçok uygulama toplumumuzda varlığını devam ettiren uygulamalardır.

İki hafta önce pazara mum almaya gelende görmüşüm. Mum yakıp Senem gelinin yasını tuttuklarından şu günlerde gelmemiştir. MM-186

Oba halkı mum yakıp ölümüne onca ağıt söylemişik, öyle saçımız yolup başımız dövmüşüz ki dirilip gelişin tüm şaşkına döndermiştir beni. MM-189

³¹ Bk. Ağıtlar

Huso'nun ester sırtında kaskatı yattığını, ak saçının, pamuk sakalının, beyaz kaftanının kana bulanmış olduğunu görende kancıklar dövünüp bir ağızdan ağıda dururlardı. Erkekler yumruk sıkıp küfür, beddua yağdırırlardı

(....)

“Başın sağ ola Şih Ana! Huso Emmi aşiretin selameti yolunda can vermiştir. Tanrı rahmetini, Oniki imam şefaati esirgemeye ondan,” dedi sustu. MM-445

Kaymakamın acıklı nutkuyla cenaze töreni sona erdikten sonra dağılan kalabalık üç beş gün, düzmece yangının kurbanlarına yaktıkları ağıtı okudular: YG-379

Bütün aile evi Mehmet'in ölümüne yas tuttu. Gonca ana dizlerini döverek,

“Görüşmemiz mahşere mi kaldı Mehmet'im!” diye haykırdıkça komşular avutacak söz bulamıyor, onlar da ağlıyor, Mehmet'e kıyanlara lanet yağdırıyorlardı.

(....)

Gonca Ana'sının,

“Bizi kimlere bıraktın da gittin Mehmet'im!” diye dövmesine bakarak babasının gine bir gurbet yolculuğuna çıktığına hükmediyordu. Fakat anası, babasının ardından hiç böyle avaz avaz ağlamazdı. YK-75-76

Hatice Hanım, Yonca Kız'ın kanlı elbiselerinin bulunduğu yere bir mezar yaptırmaya karar verdi. Köşkte, Ulu Cami'de mevlitler okuttu. Fakir çocuklara şekerler, helvalar dağıttı. YK-13

Halk arasında sevilen bir kişinin ölümünden sonra mezar ziyaretlerine gidilirken ölen kişiyle dertleşme, içini dökme, yaşananlardan bahsetme yaygın olan bir durumdur. Eserlerde ölen kişiye kendisinden sonra olanlardan haber verme ve ölen kişiden yardım istemeyle ilgili örneğe yer verilmiştir.

Anamın mezarına varıp,

“Beni duyar mısın anacığım? Mumunu dikip toprağına yüz sürmeye, ahvalimizi sana duyurmaya gelmişim. Obamızı, aşiretimizi zalım babalığımdan kurtarıp yurdumuza bir tamam yerleşmişiz. Heçbir noksanımız yoktur. Ağamızın, marabamızın keyfi yerindedir. Benim de erim başımda, dölüm kucağımdadır. Mezarında rahat uyu, bizden şefaati esirgeme anacığım!” diye seslenende erimin yüzü daha da karardı. MM-355

2.1.3.2.1. Vasiyet

Kişinin ölmeden herhangi bir konuda kendinden sonrakilere yerine getirmelerini istediği, yazılı veya sözlü isteklerine vasiyet denir. Toplumumuzda ölen birinin vasiyetini yerine getirmemek ölüye saygısızlık olur ve ölenin mezarında rahat edemeyeceği düşüncesiyle yerine getirilmesine özen gösterilir. Bilbaşar'ın romanlarında da vasiyetin yerine getirilmesine önem verilmiş ve vasiyetin yerine getirilmediğinde ölenin öteki dünyada da olsa kendilerine zarar verebileceği düşüncesini içeren metinlerin örneklerini görmekteyiz.

Hastaneye kaldırılan yaralıların durumunu sordum. Teyfik, kederli bir yüzle, “Çöpçü Durmuş, hastaneye kadar dayanamamış yaralara,” dedi. “ ‘Götürmeyin beni... Babamın yanına gömülmek isterim ben...’ der dururmuş zavallı. Şoför İsmail, Durmuş’un vasiyeti bu diye ölüsünü almış, getirmiş geriye... Cenazesi bugün öğle namazından sonra kaldırılacak. ATG-159

“Hançer bakışlı, gül nakışlı kızım! Günü gelende yerimi almak için gözünü budaktan sakınmayacaksın! Sakınırsan yarın ahirette yirmi tırnağımla yakana sarılırım. Bunu hiç hatırlından çıkarma!” dedi, yanaklarımı öptü, ardına bakmadan yürüdü: Şih babomun ağıtlı sözleri yüreğimi yakardı. MM-38

“Şih babonun vasiyetidir, diye söylediklerinden Diyarıbekir’e satılmana rıza göstermişim. MM-205

Vakti gelende Şih Abdo’nun vasiyetine uyup biat vermişik, şihlik postuna oturtmuşuk, uğruna can adamışık,” dedi. MM-279

Eğer ki kurtulup gelemesem sözlerimi vasiyet sayasın: Huso’nun sözündeki hikmeti anlamışım. Salt bir aşirette, salt bir ilde marabayı toprak sahibi etmek onları şihların şerrinden korumaya yetmez, tersine daha çok belaya sokarmış. Zagon her ilde birden yürütülmedikçe kurtuluş yoktur. Bu sebebe oğlumu aşık yetiştirip zamanı gelende zulüm gören kulların arasına salasın ki köy köy, oba oba dolaşıp Pir Sultan sırrını onlara talim ede, gözlerinden perdeyi kaldıra! Aralarından nice aşıklar türeyip yetişse! Bir zaman sonra marabalar anlaşıp gönül birliğine ulaşalar, kulları arkalayan zagona sahip çıkalar, ağaların, şihların töresinden davacı olalar. Cumhuriyet nizamında çoğunluğun istediği her işin yürüyeceğini unutmayalar! MM-450

“İrahmetli bubam öyle derdi, Güllü. Cami kapısı, hükümat kapısı, hapsana kapısı Cevzli Bahçe’ye açılı Memet, derdi. Amanin gözünü seveyim oğul, bahçeye sahap ol!

Gündüzün mevlit okuttunsa akşama karı oynatmazsan ocağım başına yıkılsın...” derdi. YG-51

“Ben Kevser’i alırken anası ölüm döşeğindeydi, vasiyet etti, ben de kızını ev bark sahibi edeceğime and içtim. Kadın nalburdan aldığı kötü hastalık yüzünden öldü. Vasiyetini tutmam ilazım, yoğsam yarın ahirette yirmi turnağıynan yakama sarılı...” YG-60

2.2. Halk Hekimliği

Halkın karşılaştığı ruhsal ve bedensel rahatsızlıklarda bu sıkıntıları gidermek için başvurduğu çarelerin, tedavilerin bütününe halk hekimliği denir.

Boratav, halk hekimliğini kapsamlı olarak şöyle tanımlar: *“Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz. Bu açıdan hastalık deyimi de alıştığımızdan geniş bir anlam kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıklar değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir.”* (Boratav, 2003: 155)

İnsanoğlu hastalıklarına çözüm bulmak için deneme yanılma yoluyla birçok çareye başvurmuştur. Kimi zaman sihir-büyüden, kimi zaman yatırlardan-ocaklardan, dinden yardım dilemiş, kimi zaman da şifalı bitkilerden, hayvanlardan medet ummuştur. Bilbaşar’ın eserlerinde halk, karşılaştıkları sıkıntılara çare bulmak bulmak için değişik yollara başvurmuşlardır.

Öğleden sonra Avcı Nuri kuleme geldi. Kafasındaki sigara yanıklarına zeytinyağı sürmüştü. ATG-23

Sinirlerimi yatıştırır, diye denize girdim. ATG-37

Dönerken yerdeki çam yapraklarından kaydım, sağ ayağım burkuldu. Sabaha kadar uyuyamadım ayak bileğim şişti. Ali Efe, “sıcak su ayağı yumuşatır, şişi de indirir,” dedi. ATG-82

Şarapçı itiraz etti, “Olmaz,” dedi, “perhiz etsin bugün... Bir yağsız pirinç çorbası pişireyim size. Ekmeksiz için. Acık da yoğurt yiyin. Erkenden yatın... Yarına bir şeyiniz kalmaz.” ATG-102.

“Hasta bir kızla mı birleştireceksin hayatını?”

Davul her zamankinden gümbürtülü çalanda, çocukları yakalayıp sünnetçinin önüne getirdiler. “Sallallah,” diyende sünnetçi usturayı çaldı, kül döktü üzerine. CM-72

Yarası olanların yarasına tütün basılıp sarıldıktan sonra meşveret kuruldu. CM-149

“Bilir misin seyyidati, Ökkeş Dayıcığım berberlerin hasıdır. Obaları köyleri dolandır, marabayı, hayvanı kırkar. Diş çeker, çıkık sarar. MM-134

Fatı, sıcak suya sokup yağla oğmanın ağırlarıma bir faydası dokunmadığını görende “Ökkeş dayım çıkığı iyi sarar. MM-135

“Burktuğundan bu yana beş gün geçmiş madem, şişi inmiş olmalı. Akşama sabaha ağrısı da diner,” deyüp ayak bileğime yağ çaldı, çapıtı sıkı sıkı bağladı, şifalık diledi. MM-137

Bitlislinin canı tendeyse de konuşmaya mecali yoğdu. Ayran içip canlandırmaya çalıştık. MM-197

“Başına kötü bir sancı girdiğinden Aşık Suphan’dan yardım görüp kanlı koyun postuna sarınmıştır. İçeride ter döküp ilaçlanır,” karşılığını verdi.

Huso’nun her yıl baharda güzde iki kez, yeni yüzülmüş, sıcak kanlı koyun postuna sarınıp yatmak âdetiydi. MM-412

Baskın gazilerinin yarasını Zınbıklı İbiş’ten el almış Navruz Ağa, kızgın yağ döküp halvora otunun merheminden çalarak sarardı. MM-450

“Geçecek,” dedi Fatma, Kevser’in başını okşadı. “Akşama bi şeyciğin kalmayacak. Tuğlanın birini de mangalın üzerine ko’dum. Karnındaki soğuyunca onunla değiştirirsin.” YG-257

“Salça iyi gelir yanığa, ateşini alır,” dedi. “Zeytinyağı da yumuşatır. YG-269-270

Sen minderin üzerine uzanır yatarsın Ahmet, Kevser de yarana salça sürer.

(....)

Salçayı bolcana sür Kevser, üzerine şişeden yağ damlat, sonra temiz bir bezle ört. YG-271

Veli Onbaşı’ya bi şişe kantron yağı ver, ağrısına iyi gelmiş. YG-285

“Kantron yağlı merhem yarayı yumuşadır, şimdi ferahlarsın.” YG-380

“Çıkalım ya ben yukarı doğru uzanacağım, manav Ali’den taze kabak alacağım. Köroğlu’nun tansiyonu yirmi ikiye çıkmış gene.” YG-434

Hatice Hanım daha 21 Nisan gecesi Gonca Ana'nın romatizmalarını bahane ederek Yonca Kız'la Gonca Ana'yı köşkten uzaklaştırdı. Doktorun önerisine göre ılıcdan faydalanabilmek için Palas'ta birkaç gece kalmaları gerektiğini söyledi. YK-108

İki tanesi Tekir'in kuyruğunu soktu. Aşçı yamağı gitti. Tekir'i yakaladı, mutfığa götürdü, ağzına yoğurt akıttı, kuyruğu üzerine amonyak tozu döktü. YK-126

"Eve varınca sıcak suyla pansuman yaparsınız, yani sıcak suya sokarsınız ayağınızı..." BOAD-39

Arabacı Sülüman bilgiç bir yüzle, "Acık iç yağı çalıp ovmadınız mı? Şişe, sancıya eyi gelir," dedi. BOAD-84

Metinlerde Alevi inancının hüküm sürdüğü toplumlarda halkın hastalıklarına kendilerince şifa yollarını ararlarken dualarında Hz. Ali, Oniki İmam, Sarı Saltuk'tan niyazda bulunduklarını görmekteyiz.

Bir merdiven üzerine yatırıp beni şikeftana kaldırırlar. At koşturup Kureyşanlı'nın en namdar seyidini getirir. Seyit yaralarımı elleyende:

"İmam Ali'nin gücü, Oniki İmam'ın şefaati bizimle olsun," diye kollarını sıvar, kızgın yağla dağlayarak yaralarımı sarmaya girişir, başımın ucundan ayrılmaz... Niyaz okur, efsun okur, ateşler içinde sayıkladığımı görüp saçlarını yolan Senem'i teselliye çalışır, "Neye kendini helak edersin kurban? Ateş, yaraya şifadır. Varsın vücudu yansın ki yaraları kurusun," dermiş. CM-182

Huso Emmi; hastalıkları iyi etmenin çarelerini, şifalı otları, yaraya, ağrıya merhem yapıp yakı çalmayı öğretir; Zeve Ocağı'nın kısırlığa, saraya; Sarı Saltuk kekosunun ağız yarasına, göz ağrısına şifa sunduğunu belletirdi. MM-49-50

Çocuk hasretiyle yanıp tutuşan halkın çocuk sahibi olmak için başvurduğu halk hekimliği çarelerinden biri de döl bereketi için yatırlara adak adamak,³² Hz. Hızır'dan niyazda bulunmaktır. Bilbaşar'ın eserlerinde Hz. Hızır'dan³³ niyazda bulunulduğu, yatırlara adak götürüldüğü örnek metinleri görmekteyiz.

³² Bk. Yatır ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar (Yatırların çocuk sahibi olmada fonksiyonları)

³³ Bk. Halk İnanışları-Hızır (Hızır'ın çocuk sahibi olmada fonksiyonu)

2.3. Halk Meteorolojisi

Hava koşullarında meydana gelen değişimleri, iklim türlerini araştırıp hava durumu tahminlerinde bulunan bilim dalına meteorolojisi denir.³⁴ Halk meteoroloji ise insanların kendi bilgi birikimleriyle geleneksel olarak yaptıkları hava tahminlerine denir. İnsanımız atalarından öğrendiği bilgiler ışığında gök cisimlerinin hareketlerini yorumlayıp gelecekle ilgili tahminlerde bulunmuşlardır. Meteoroloji biliminin olmadığı dönemlerde insanlar; tarım, hayvancılık ve denizcilikle ilgili işlerinde kendilerince hava tahminlerini yorumlayıp buna göre hareket etmişlerdir. İncelediğimiz metinlerde gök cisimlerine (yıldız, ay, bulut, rüzgar) ve hayvanların hareketlerine bakarak hava tahmini yapılan meteorolojik metinlere yer verilmiştir.

“İmbat denizinden korkulmaz bizim sulara,” diyor Balıkçı İdris. “Yıldız esti mi aman Allah!” ATG-52

Çöpçü Durmuş on yaşlarındayken, babası balıkçı Ahmet T... k adasından dönüşte, yıldız fırtınasına tutulmuş. ATG-60

“Dağların başını duman sarmıştır. Akşama sabaha kar düşüp derelerin çayların türküsünü keser. Bellerin boğazların geçidini kapar, yollarda kalırsınız,” dedi. MM-362

Gayri Tujik’in başı dumandan kurtulmazdı. Turnalar dizi dizi engine akarlardı. Kar bastırıp Memo’nun yollarda kalacağından korkardım. Lakin Memo turnaların dilinden anlarmış. Gökyüzü kararıp Tujik ak kocuğunu Dersim’in yatağına deresine yazmadan Memo da Azbet ağası Huso da obaya döndüler. MM-430

2.4. Halk Ekonomisi

İnsanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için günlük hayattaki uğraşları halk ekonomisini kapsamaktadır. Kırsal kesimlerde geçim kaynağı şüphesiz tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili uğraşlar temel geçim kaynağı olarak bilinir. Fakat bunun yanında tarım ve hayvancılığa bağlı yan uğraşlar, ticaret, el sanatları ve zanaatları, suyun olduğu yerlerde balıkçılık gibi çeşitli faaliyetlerle de ekonomik yaşam devam ettirilmektedir. Ekonomik uğraşlar sürdürülürken bunlarla ilgili inanış ve uygulamalar da mevcuttur. Anadolu’umuzda bu inanışların sayısı bir hayli fazladır. *“Örneğin; Bahçeye tohum nisan ayında atılır ve tohum atmadan bir ay önce*

³⁴ www.tdk.gov.tr. /Türkçe sözlük/meteoroloji

evdeki tohumlardan birer tane konur. Böylece o sene ürünün bol olacağı düşünülür. Mayıs ayı içerisinde ineklerin kuyruklarına ip bağlanır, böylece ineklerin sütünün kaçmayacağına inanılır. (Artun, 2005: 222)

Bilbaşar'ın eserlerinde halk ekonomisiyle ilgili inanış ve uygulamaların varlığından söz edemeyiz. Sadece halkın geçimini sağladığı uğraş alanlarına yer verilmiştir.

Öğretmen Tevfik'in bağı bir tütün çiftliği haline gelmiş. İki büyük ceviz ağacının gölgesinde elli kadar kadın, kız, çocuk oturmuşlar. Türkü söyleyerek yeşil tütün yapraklarını iplere diziıyorlar. Daha önce dizilmiş olanlar kargılara bağlanarak direklere asılmış. Sarı-kızıl renkte kurumuş tütün yaprakları seleler içine toplanmış. Elle işleyen tonga makinesinde erkekler bunları balya yapıyorlar. ATG-24

Balıkçı İdris diyor ki: "Ali Reis denize şöyle bir baksın... Balık sürüsünün nereden geleceğini hemen kestirir, oraya atar ağlarını... Bizimkilere beş kilo düşerse, o yirmi kilo çıkarır muhakkak." ATG-52

Ali Reis yüksek sesle narhı bildiriyor. "Biz dizi balık iki buçuk liraya bugün. ATG-59

Çiftçilik yapmak istiyorsan o geniş topraklarda yaparsın, ben de sana nur topu gibi tosunlar yetiştiririm. ATG-163

Köylüler, "Cano! Senin değirmeninde buğday bereketlenir, un kına gibi olur," derlerse de hepsinin Cemo yüzünden buraya geldiklerini bilirdim. CM-27-28

Muş panayırından davar, sığır, at, ester satın alacaktım. Cins hayvanlarımı otarmak için şıhlardan yatak kiralayacaktım. CM-25

Sonra da Kadir Ağa'ya kapılanmış, Kadir Ağa'nın birkaç dönüm arazisini kendi hesabına ekip biçer. ATG-129

Tutun ki toprak bir ağandır. İsmi cismi olmayan bir ağanın... Onun hesabına işlerik toprağı. Hep birlik çalışırık, sürerik, tohumunu saçarık, otunu biçerik, kuruturuk, ekinini harman eder, savururuk." CM-143

Bereket, oğlunun Beyrut'tan ipek kaftanlık, çakmaktaşı, karabüber yükleyip gönderdiği ayıngacı kervanı tüm ziyanlarını çıkardı da cendeme eline düşen sürünün lafını etmez oldu. MM-134

Obada her kulun nasıl iş tutacağını, nerelere arpa buğday, nerelere gılgıl darısı ekileceğini kestirir, malımızı ekinimizi çoğaltmaya tedbir söylerdi. MM-334

Hacı Mustafa Memo'nun elini eline aldı, pazarlık kesmeye salladı.

“Kaçtan hesap göreciğik kurban?” deydi sordu.

“Sen bilirsin Hacı Ağam,” dedi Memo.

“Ahsuatada pazarlık karşılıklı kesilir... De bakam Memo Ağa!”

“Ben şimdiye heç kuzu satmamışım, ne isteyeceğimi bilemezim,” dedi Memo.

“Bu yılın kuzuları dört lira ile altı lira arasında satılmıştır Memo Ağa... Biz hesabı üç liradan görsek, iyi mi?”

Bu pazarlığa Memo'nun aklı yatmadı,

“Ne sebebe bunca düşürürsün kuzuların değerini ağa?” deydi sordu.

Hacı Mustafa gözlerini açıp,

“Ne sebebe olacak kurban?” dedi, “Ahsuatanın gereği budur. Anasının karnında satılan kuzu her vakit ucuza gider

(....)

“Madem ahsuatanın gereği böyleymiş, n'edek varsın üçten hesap görülsün!” dedik. MM-401-402

İstanbul'a yumurta, kereste gönderen tüccarların oradan getirttikleri Kurbağalıdere kayıkları, ırmak kıyısında kalafatlanmadan martukalarını boyadıkları şu bildiğimiz sülümen boyasıyla boyanmadan: “Miki”, “Albatros” gibi adlar silinerek onların yerine “Hüdaverdi”, “Denizkızı” gibi isimler yazılmadan bu kayıklara ırmakta dolaşma izni verilmez. YG-9

O gün şehrin pazarı olduğundan hanın avlusu hayvan doluydu. Sokaklarda, caddelerde pazarcılar bağırsıyorlardı. YK-24

Fabrikayı müdür gezdirdi, pamuğun türlü makinelerden geçerek havlu haline gelişini gösterdi. YK-115

2.4.1. Halk Zanaatları

Güncel Türkçe sözlükte zanaat; 1. İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş 2. El ustalığı isteyen işler,³⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Halk, geçimini sağladığı tarım ve hayvancılıkla ilgili uğraş alanlarının yanında el işçiliği, ustalık gerektiren işlerle de yaşamını devam ettirmektedir. Zanaat el becerisi istediğinden toplumda herkes tarafından

³⁵ www.tdk.gov.tr./Güncel Türkçe Sözlük/Zanaat

yapılan işler değildir. Bilgi-becerisi, zanaata yatkınlığı olan kişilerce tercih edilen meslek gruplarını kapsamaktadır. İncelediğimiz eserlerde halk ekonomisinin bir uzantısı olan halk zanaatlarıyla ilgili mesleklere yer verilmiştir.

Günün birinde kasabaya pamuk atıcı bir Çingene gelmiş.

(....)

Anası dededen miras kalan dükkâna Çingene'yi oturtmuş. Şimdi yorgancılık yapıyormuş. ATG-60

Şarapçı Hidayet devam etti:

“Günün birinde Durmuş’un üvey babası olacak Çingene çıktı geldi. Güz vakti kış hazırlıkları yapılırken çeşitli seyyar sanatkâr gelir kasabamıza Karyola, hasır sandalye tamircileri, hallaçlar, marangozlar. ATG-62

Çancı Memo derler sanıma. Muş’un, Bitlis’in, Çapakçur’un dağlısı, düzlüsü bilir benim sanımı. Üç ilin içinde çanın hasını ben yaparım; davarların, sığırların boynunda sallanan çanların çoğu benim elimden çıkmıştır. Hayvan koşumlarının, her biri başka ses veren çingirdaklarını ben tökmüşümdür. Oy benim töktüğüm çanlar! Gözüm kurban, ses vermez, konuşur, türkü ırlar; dağları, yaylaları şenlendirir. CM-45

Eli de dili de bin hünerliydi he vallaha. Beyler, ağalar için su verilmiş hançerler yapardı, geyik boynuzundan, karaca ayağından öyle sap takardı ki gören heyran olur. Gelinlik kızlar için altın, gümüş çingirdaklı öyle başlıklar, küpeler, öyle gerdanlıklar, halhallar işlerdi ki emsali Çin’de, Maçin’de bulunmaz. CM-46

Doğramacılıkta Velo Dayı’nın üstüne yoktu. Ustalığını göstereceğini diye her komun kapısını başka biçimde yontardı. CM-159

Kasabanın erkekleri para kazanmak için uzak şehirlere çalışmaya gideler, fakat kadınlarla çocuklar Kale’den dışarı çıkmazlar, güneşle birlikte dokuma tezgahlarının başına oturup gün kavuşasıya dek mekik atar, tarak vurur, masur sararlar. YK-9

2.4.2. Meslekler

Bilbaşar’ın eserlerinde insanların geçimlerini sağlayabilmek için uğraştıkları tarım, hayvancılıkla beraber halk ekonomisinin bir uzantısı olan el zanaatları, balıkçılık, arıcılık gibi işlerin yanında bir taraftan kamuda çeşitli meslek gruplarında veya serbest meslek gruplarında çalışarak geçimlerini sağladıklarını görmekteyiz.

Subay emeklisidir “Şarapçı’mız...” dedi. ATG-10

Nahiye müdürü, avcıyı alaya aldı. ATG-19

Kaymakamın gönderdiği bir folklor derleme heyeti gelmiş nahiye müdürlüğüne. ATG-63

Muhtar topumuza birden, “Hoş geldiniz!” dedi. ATG-65

Mühendis Nihat Yöndeş’in gönderdiği yol postası geldi. ATG-95

“Gelen pazarcı motoru abi. Bol bol karpuz yiriz gayri...” diyor. ATG-117

Elin mandırasında çobanlık yapıyorsam onun yüzünden yapıyorum. ATG-132

Masanın etrafında kasabanın ileri gelenleri, parti üyeleri, muhtar, kunduracı Behram Usta, çifte rüsumat memurları, jandarma komutanı yer almışlardı. ATG-186

Rahmetli Şih Mahmut, oğlu abukat yetişsin diye İstanbul’a yolladıydı. CM-29

Nuhus memuru, Cenderme Ali’nin hatırına ucuza çıkardı kafakağıdımı. CM-59

“Bilir misin seyyidati, Ökkeş Dayıcığım berberlerin hasıdır. Obaları köyleri dolandır, marabayı, hayvanı kırkar. Diş çeker, çıkık sarar. MM-134

“Kendi oğlunu dispansere odacı yazdırmış diye, habire bana çalım satardı, şu oğlunu bi baltaya sap edemedin gitti der, dururdu.” YG-64

Kameriyenin yanından geçerken fen memuru bitiverdi karşılarında. YG-72

“Ahmet’i Taştepe’ye kâtip ediyö’sun ağam...” YG-80

Hulusi Efendi eskiden arzuhalcilik yapardı. YG-87

Nalbur Hacı Raif, hazine odasının kapısını içeriden kilitledi. YG-90

Tırnak kadar çoçukkana bubam beni kasaba çırak verdiydi, “Epmeğini kendin kazan,” dedi. YG-108

Sana sattığı kına, rastık, yağlı düzgün yüzünden Aktar Sülüman zengin oldu. YG-117

“Bubam rahmetlik, nur içinde yatsın, han kapısında eskicilik yapardı. YG-215

Bubası Irmak Mahallesi’nin meyziniydi. Mevrit okumakla, cenaze yumakla nafakasını çıkaramadığından mescide gelen sofu tiryakilere kaçak tütün satardı. YG-229

Herif İstanbul’da Tahtakale’de bir aşçı dükkânına bulaşıkçı verdi beni. YG-244

“Yarın savcıya, komisere hesap verirken gizlen gizlenebilirsen.” YG-403

Sokaklarda, caddelerde pazarcılar bağırıyorlardı. YK-24

Satıcılar Yonca Kız’ın inadıyla baş edememişler, tezgahtar da göz kararıyla bir kundura seçmek zorunda kalmıştı. YK-38

Mehmet Efendi, karşıdaki apartmanımızın kapıcısı olarak hizmet görecekti. YK-56

Jandarması, hekimi, savcısı gelesiye kan kaybından göçtü Mehmet. YK-75

“Artık vakit geçirmeden polise haber verelim!” dedi. YK-135

Tam bu anda yan sokaktan topal bacağını sürüyerek bucağın emektar postacısı çıktı. BOAD-12

2.5. Halk Matematiği

Toplumların gündelik hayatında hesap gerektiren her türlü işlerinde kendilerince belirlemiş oldukları ölçü birimleri halk matematiğiyle ilişkilidir. (Artun, 2005: 221) Tarım, hayvancılık, ticaret ağırlıklı toplumlarda ölçü işi kaçınılmaz bir durumdur. Ölçü sistemlerinin gelişmediği eski dönemlerde halk, kendilerince bir yol belirlemiştir ve işlerinde bu ölçü tiplerini kullanmaya çalışmışlardır.

Bilbaşar’ın eserlerinde ölçüyle ilgili metinler olmasına rağmen bunlar çoğunlukta değildir. Kilo, ton gibi ölçü birimlerinin kullanımına yer verilmiştir.

Yılda seksen doksan bin kilo iyi cins tütün çıkarıyorlarmış. ATG-24

Üç gün balıkta kaldıkları olurdu. Otuz kırk kilo balıkla dönerlerdi. ATG-54

“Danesine bir lira toka ettin mi tonlarla bulursun,” diyor Balıkçı İdris. ATG-55

Sonra da Kadir Ağa’ya kapılanmış, Kadir Ağa’nın birkaç dönüm arazisini kendi hesabına ekip biçer. ATG-129

Beş liradan satmaya kalkarsın erkecin okkasını. ATG-15

Metinlerde ölçü birimleriyle ilgili örnekler fazla yer almasa da ölçüye tam karşılık gelmeyen nicel örnekli cümlelerin varlığını görmekteyiz. Nicel örnekli cümleler tam ölçü özelliği göstermese de halkımızın günlük hayattaki işlerinde kullandığı, onların yaşantısında var olan unsurlardır. Bu yüzden bu cümlelerin de örneklerini vermenin faydalı olacağını düşündük.

Toprakların iyisini de çuval çuval tapu senedi karşılığında aynı adamlar almışlar. ATG-12

Çingene ona, bir çerge halkı kadar çocuk doğurttu. ATG-62

Bir kamyon dolusu toprak işçisi, asker marşları söyleyerek geçti. ATG-67

Bizim gatr sayesinde kiliseye keseler dolusu para ve’mekten gurtuldum. ATG-73

Testi testi şarap alacak bu millet pazarcıdan. ATG-118

Hepsinde sakal olmuş naah, bir karış...’ diye bizi maytaba alır. ATG-132

Biz daha aylarca dağ, dere dolaştık, nice adam tepeledik, kimini ağaca astık, kimini dereye gömdük. CM-25

“Sağlama bir batman süt verir bu hayvan,” derlerdi, nazara gelmesin diye maşallah çekerlerdi. CM-163

Cırmık atmadığın, ısırmadığın yerimiz kalmadı ya batman çeken böyle bir tosun doğurmasan hakkımı bağışlamazdım, dedi. MM-216

Bizim rahmetlik bakmış, çocukların sayısı bi düzine, ekmek yetiştiremiyor, ‘Gayri paydos!’ demiş anama, yataklarını ayırmış.” YG-215

Rıza’nın nereye kaçtığını söyletmek için Mehmet’e bir araba dayak attılar. YG-243

Kambur Hacı da hesabı gördükten sonra çocuklara birer avuç leblebi şekeri dağıtır mutlaka. YK-9

Sarp yolun öbür yakasına adını bilmedikleri dev gibi makineler geldi. YK-11

Bazen de gelininden, oğlundan, malını mülkünü, her şeyini bağışladığı oğlunun kendisine bir külahçık şeker bile getirmeyişinden yanıp yakılıyordu. YK-59

Hıncahınç dolu olan mahkeme salonunda Yonca Kız’ın başından geçenleri anlatması dinleyicilerin pek çoğunu ağlattı. YK-181

2.6. Halk Zoolojisi

Toplumların geçim kaynaklarının en önemlilerinden biri de hayvancılıktır. Bu yüzden insanla-hayvan ilişkisi kaçınılmaz bir durum olmuştur. İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar insanlarla hayvanlar hep iç içe olmuş, halk anlatılarında hayvanlara geniş yer verilmiş, kimi zaman masallarda figür olarak kullanılıp insanlığa mesaj verilmiş, kimi zaman hikâyelerde kullanılıp kahramanın en yakın arkadaşı, yardımcısı olmuş, kimi zaman da destanda kullanılarak asıl söz konusu kahraman, kendisi olmuştur.

Türk toplum yapısında önem arz eden, geçim kaynaklarının en önemlilerinden biri olan hayvancılıkla ilgili, halk arasında çeşitli inanış ve uygulamaların olması adeta bir gerekliliktir. Hayvanların bakım ve sağlığından tutun da onlardan alınacak verimin zamanı ve çokluğuna kadar hayvancılıkla ilgili birçok pratik ve uygulamalardan söz edebiliriz.

İncelediğimiz eserlerde hayvanlarla ilgili uygulamalara fazlaca yer verilmemiştir. Birkaç örnekte bu uygulamalardan bahsedilmiştir.

Cano cendermeye, “Buyur otur şöyle hele evlat, bir soluk al,” diye yer gösterdi. Bana da “Sen de hayvanı dolandır Memo. Terini kurut ki sancılanmaya yazık,” dedi. CM-133

Aldığım hayvanlar tüm yüklüydü. Bir düvenin karnı boştu. Onu satan Dersimli, yaşı küçük olduğundan boğaya çektiemediğini söylemişti.

Velo Dayı hayvanın sağrısını yakaladı.

“Dersimli on yaşında kızını satar da hayvana gelince boğadan kıskanır. On beşinde kız gibi bu mal. Tam dölleneceği sıra. Kızıymış hemi de. Gözünün akını belirtir. Havayı koklar durmadan, boğa kokusunu izler. Vakit kaybetmeden boğaya çektermeli ki ilk yaza döllene,” dedi. CM-164-165

Zülfikar derenin soğuk suyundan bakracı doldurup hayvana yürüdü.

“Hele çalı malı hele, diye bağırdı, kancığı görende deli divane olursun. Acık sabırlı ol! T...a bir bakraç su çalak ki yayın gerile,” dedi.

Köylüler boğanın zincirinden tutup hayvanı zapta çalıştılar. Zülfikar'ın, suyu hayvanın ağızına çalmasına yardım ettiler. Ben, Menekşe Kız'ı yularından çekip ağaca bağladım. İpini kısa tuttum ki sağa sola kaçmaya. Menekşe Kız gözlerini boğadan ayırmazdı. Burnunun delikleri açılır kapanırdı, durmadan titrer, böğürürdü.

Avratlar, “Döllene, döllene,” diye niyazda bulunduğu sıra Zülfikar boğanın zincirini boşladı. CM-168

Hayvanlarla ilgili çeşitli uygulamaların olduğu örneklerin yanı sıra anlatıma akıcılık katmak, bazen bir durumu açıklamak, bazen de benzetmeler yaparak büyükbaş, küçükbaş ve deniz hayvanlarının isimleri bolca kullanılmıştır. Hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaları kapsamadığı için hayvan isimlerinin zikredildiği bu örneklerden birkaç tanesini vermeyi yeterli gördük.

Elin oğlu orada domuzdan, tavşandan, bildircından başka av hayvanı olmadığını bilir,” dedi. ATG-63

Ya lüferlerimiz, ya kefallarımız, ya trançalarımız? ATG-130

Birkaç ay önce elli davar, bir düzine sığır, iki halis kan Arap atı armağanlan göndermişti begim bizi ... begine. CM-13

Arılar, böcekler vızıldar uçuşurlardı. Yeni doğurmuş bir inek, uzak tutulan yavrusunu, muu diye yanına çağırırdı. CM-88

Mevsiminde şahin uçurur, keklik düşürürdük. MM-25

“Bir gün seni fıstık yiyen maymunları; yeşil, mavi tüylü cennet kuşlarını göstermeye getiririm, Yonca kızım.” YK-30-31

Kümeşte türlü renkte tepeli tavuklar, paçalı horozlar vardı. YK-95

“Seçim günleri yarış atı gibi huyludur o, yerinde duramaz. ATG-68

Dişi kurt gibi yavuz, ceyran kimi tez ayak etmişim. CM-11

Ahtapotla köpekbalığı birinci düşmanıdır Ademoğlu’nun. Maazallah... İnsanın deniz dibindeki dostu da yunus balığıdır. YG-248

Hayvanlar eğitilerek adeta bir insan gibi davranışlar sergileyebilmektedir. İncelediğimiz metinlerde hayvan ve insan iletişiminin güçlü olduğu örnekleri de görmekteyiz.

“Gel Ceyran gel! Yorma beg kızını,” diye çağırdım atımı en sonunda. Tırıs yürüyüşle koşup geldi yanıma Ceyran. CM-16-17

“Seyit” diye çağırdım mı zincire vursan kırar gelirdi. CM-67

At kulaklarını dikti, Ahmet’i kokladı, kişnedi. “Boncuk’u aldın geldin ha?” YG-209

2.7. Halk Taşımacılığı

Toplumların günlük hayatta taşıma işlerinde kullandıkları her türlü taşıma teknik ve yöntemlerine halk taşımacılığı söylenir. Motorlu araçların olmadığı dönemlerde insanlar öncelikle beden gücüyle taşıma işlerini hallediyorlardı. Kendi beden gücünün yanında daha ağır taşıma işlerinde hayvanların gücünden yararlanmışlardır. Uzun yıllar hayvan ve beden taşımacılığı devam etmiştir. Zamanla teknolojiyle birlikte kara motorlu taşımacılığı, suyun olduğu yerlerde deniz taşımacılığı, raylı taşımacılık ve teknolojiye son nokta olan hava taşımacılığıyla bu alanda kolaylık ve çeşitlilik artmıştır.

Bilbaşar’ın eserlerinde yapılan işe uygun, arazi şartlarına göre geleneksel taşıma teknikleri olan hayvan gücüyle beraber motorlu kara taşımacılığı, deniz taşımacılığı ve raylı taşımacılık kullanılmıştır.

Ben, Öğretmen Tefrik, Şarapçı Hidayet, Balıkçı İdris bir motora bindik. Gazla çalışan büyük, biçimli sandallar teker teker limandan ayrılıyor. En önde Ali Reis’in motoru. ATG-52

Yunt Dağı’na tırmanırken Avcı Nuri’ye rastladık. Onu da aldık cipe. ATG-63

Dağ yolundan arabalar, atlılar, eşekliler durmadan iniyorlar. Kıra göçmüş olanlar kasabaya akıyorlar. Bir kamyon dolusu toprak işçisi, asker marşları söyleyerek geçti. ATG-67

Kasabayı şehre bağlayan küçük otobüs, kapı önünde durmuş, habire korna öttürüyor. ATG-74

Bir taksi çağırttım. ATG-91

Hepsinin altlarında bisikletler, motorsikletler adada dört dönüyorlar. ATG-124

Pencereden baktım, egzozundan siyah dumanlar çıkaran beyaz bir yat, bir balıkçı motorunun yedeğinde körfezden mendireğe doğru ilerliyordu. ATG-140

Güzelyalı'ya doğru giderken yanımdan askeri bir C.M.C arabası geçti. ATG-191

Katırı çıkardım ahırdan. Bismillah çekip bindim. CM-36

Gideceğimiz yer yoldan sapa düştüğünden komutan C... 'ye kadar Musul'a mal götüren bir keleş binmemizi uygun gördü. Keleş, şişirilmiş tuluklardan bir sal. CM-71

Fağfure her gördüğümüzün ne olduğunu söylerdi. Dört tekerli, iki tekerli, at koşulu, sığır koşulu arabalar homurtusuyla yürek oynatan koskoca otoboslar, kamyonlar geçerci yanımdan. MM-115

Huso emmim, ebe anam, Halo, erim, bir de ben adamlıklarımızı geyindik, kervan düzüp şehre indik. MM-273

Cemo'yu iki hayvanın arasına kurulan mahfeye yatırıp götürdüler. MM-359

"Efferin Süleyman, kayığı pek güzel boyatmışsın... YG-71

'Tren yolunun nereden geçeceği belli olunca bana tez elden bildirirsen Müezzinoğlu seni memnun ider,' dediydim. YG-74

Madem bizim bura denizaltılar için liman olacakmış, bitti. YG-96

Yeşil, pembe, sarı, mavi mintanlı ırgatların bindiği iki boş dekovil ormanın görünmeyen yerlerine doğru kayıyordu. YG-153

Aksekilinin yeşil cipi cırlak cırlak, Madranlının kamyoneti borazan gibi korna çalarlar, Buldanlının Yolkeseni'ye "Entarisi ala benziyor" türküsünce korna öttürerek kasabanın yokuşuna tırmanır. YK-8-9

Bu suyun alt yanından büyük büyük tekneler, bacalarından duman tüte tüte gelirlerdi durmadan İzmir'e. Papur denen bu tekneler denizin taştan duvarı içine girer, kıyıya yanaşırlar, zincirlerini şingirdatarak yük boşaltır, yük alırlardı. YK-23

Atlılar, arabahılarla traktörlüler yolu tıkaşlardı. YK-27

Bir fayton çeviren tezgahlar,

“Hadin buyurun, eve varalım!” deyince eşyaları kaptıkları gibi çıktılar. YK-39

2.8. Halk Hukuku

Halk hukuku, halkın kendine ait hukuki sorunlarını çözmek, gerekli önlemleri almak amacıyla kurduğu geleneksel düzen/lemeleri, yaptığı yasaları, koyduğu ödül ve cezaları derleyip inceleyen sistemdir. (Dursun, 2016: 55)

Halk hukuku, toplumda meydana gelen kişiler arası problemlerde bu olayın çözümü için adli mercilerin olmadığı, insanların buralara ulaşamadığı veya adli mercileri işin içerisine katmadan kendi aralarında çözmek istediği kurallar bütünüdür. Bu kurallar bütünü de yazılı olmayan örf adet hukukunu karşılamaktadır.

Örf adet hukuku da belli kesimlerce hazırlanmış ve hemen ortaya çıkmış kurallar bütünü değildir. Örf adet hukuku, toplumsal düzeni sağlamayı amaçlayan, halkın uzun yıllar tecrübe ettiği ve yapılageldiği davranışlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. (Dursun, 2016: 25)

Kırsal alanlarda kişiler arası olayların olması kaçınılmazdır. Sınır anlaşmazlıklarından, aileler arası sorunlara kadar sayısız problemler olabilmektedir. İşte halk hukuku, özellikle kırsal kesimde ve modern hukukun çok egemen olmadığı yerlerde karşılaşılan herhangi bir olayı toplumların kendi aralarında yaşattıkları örf adet hukukuna uygun çözüm yollarıyla halletmesini kapsar. İşte bu olaylar karşısında halk içerisinde sevilip sayılan, belli tecrübe ve birikimleri olan akil insanlar dediğimiz kişiler tarafından olayın mahiyetine göre gerekli çözüm yolları üretilir. Bu çözüm yolları törelere, İslamiyet’e, gelenek ve göreneklere uygun olacak şekilde uygulanır. Kişi işlediği suçtan ötürü çeşitli şekillerde cezalandırılır. Bazen de işlenen suçun mahiyeti çok ağır olduğundan töre ağır şekilde cezalandırılmalarını gerektirir.

Bilbaşar’ın romanlarında yaşanan olayların çözümünde çoğunlukla mahkemelerin ön planda olduğunu görmekteyiz. Fakat ağılık düzeninin hakim olduğu kırsal alanlarda halkın mahkemelere ulaşamadığı veya ağa korkusundan gidemediği görülmektedir. Devletin güçlünün yanında olacağı düşüncesiyle insanlar haklı olsalar da boyunlarını büküp haklarını aramadan yaşamlarına devam etmişlerdir.

“İş çok karışık,” dedi, arapsaçından beter. Çözmeye bizim gücümüz yetmez. Siz hiç kalkamazsınız altından. Mahkemelik bir iş ki ancak Şih Mahmut’un abukat oğlu gelirse gelir üstesinden. CM-107

Şih Mahmut’un oğlu dava açıp elindeki kayıtlarla aksini ispatlamadıkça Kargadüzü’ne Sorikoğlu’ndan başkası sahip çıkamaz. CM-108

Eğerçe iyi bir avukat olsa Paşa’dan yılmaz, Osmanlı zagonunun kız evlada da mires yeme hakkı tanıdığını bilip Senem adına dava açar, heç olmazsa obanın bir bölük toprağını uğrının elinden kurtarırdı. MM-228

Mahkemelerde kişilerin doğru söylemeleri hususunda yemin etme durumu vardır. Günümüzde namus ve şeref üzerine yemin edilerek doğru söyleneceği ifade edilir. Eski dönemlerde Kuran-ı Kerim’e el basarak doğru söylenileceğine dair yemin edilirdi. Romanlarda bu örneklerle beraber kişilerin inançlarına uygun uygulamalara da yer verildiği görülmektedir. Alevilikte seyitlerin belli usul ve esaslara göre bir takım yetkilerinin olması onları öncü, lider durumuna getirmiştir. Toplum tarafından sözü dinlenir olan seyitlerin çomağının da kutsal kabul edildiği düşüncesi vardır. Romanda karşılaştığımız bir örnekte kadiya, mahkemede doğru söylemesi hususunda kişinin seyit çomağını öpüp öyle konuşturulması teklif edilir. Bu durum bize, geleneklerine sadık olan kişinin inancı gereği yalan söylemesi sonucunda cezalandırılacağını göstermektedir.

Kadı ilkin adını sanını sorup doğru söyleyeceğine ant içtirende abukatım araya girdi. Azbet ağası Huso ’nun öğüdüne uyarak çantasından çıkardığı seyit çomağını kadiya verip dedi ki:

“Madem diline göre konuşturursunuz, n’ola bir de geleneğe uyup doğru söyleyeceğine bu çomağı öptürek!” MM-286

Töre, insanlar arasında mahkemelerden daha önemli sayılmaktadır. Kişi törenin dışına çıkamaz. En büyük yasa, kanun sayılmaktadır. Romanlarda yaşanan kimi olaylarda halk üzerinde büyük etkisi olan töreye uyularak kişilere cezalar verilmiştir.

Şih Abuzer silahını havaya sıkıp oba halkını toplar ki uçkuru kevşek olanın cezasını vereler.”

Meğer bu obanın örfü bizimkine benzemezmiş. Burada kocası üstüne zina işleyen, ister şih karısı ister maraba avradı olsun beline dek kuma gömülür, taşlanırılmış. Recm dedikleri bu hunharlığa katılmayan suçlu sayılmış.

Bu sebebe elimize birer taş vererek bizi de haremden çıkardılar. Biçare Hacer'in bileğine ip bağlamışlardı, marabalar ipe asılıp sürürlerdi. Eteğinden kan sızardı fakirin. (...)

Hacer'i bin eziyetle obanın alt yanındaki kumluğa götürdüler, evvelce kazılmış çukurlardan birine indirdiler, biline dek gömdüler. Taş üşürüp başını yardılar, gözlerini akıttılar. En sonu taşların altında kalıp can verdi fakir. MM-132-133

2.9. Halk Tiyatrosu

Geleneksel Türk tiyatrosu, tarihi seyri ozan-baksı geleneğine kadar giden, Türk toplumunun geleneksel yapısı içinde ortaya çıkmış, halkı eğlendirip eğitmeyi amaçlayan doğaçlama oyunlardır.

Geleneksel Türk tiyatrosu; karagöz, orta oyunu, köy seyirlik oyunları, meddah, tuluat ve kuklayı kapsamaktadır. (Artun, 2015: 216-243)

İncelediğimiz eserlerde Türk halk tiyatrosu içerisinde değerlendirilebilecek metinlerin pek olmadığını, sadece seyirlik oyunları içerisinde değerlendirilebilecek el becerilerinin ön planda olduğu gösteri ağırlıklı örneklerle yer verilmiştir.

2.9.1. Köy Seyirlik Oyunları

Geleneği çok eski dönemlere kadar giden köy seyirlik oyunları, yılın belirli dönemlerinde, çeşitli törenlerde halkı eğlendirmek amacıyla düzenlenen gösterilerdir.

Köy seyirlik oyunlarının oynanma zamanıyla ilgili belli dönemler olduğunu söylemiştik. Artun bu zamanlarla ilgili şunları söylemektedir:

1. *Doğanın canlanmaya başlaması*
2. *Ürünün toplanması (Hasat sonu)*
3. *Hayvanların üremesi*

Ya da:

4. *Kuraklık*
5. *Hastalık tedavileri*
6. *Belirli dini veya özel günler şeklinde belirlenmiştir. (Artun, 2015: 245-246)*

Geleneksel Türk tiyatrosu; biri köylü tiyatrosu geleneği, diğeri ise halk tiyatrosu geleneği olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Köylü tiyatrosuyla, köylerde sergilenen dramatik gösteriler; halk tiyatrosuyla da şehirlerdeki dramatik oyunlarla sihirbazlık, hokkabazlık gibi el becerisine dayanan gösteriler amaçlanmaktadır.

Derken ortaya hokkabazlar çıktılar. Türlü gözbağcılık yaptılar. İçlerinde hünerli olanları da vardı. Ağızlarından alev çıkartırlardı. CM-73

Eğlentiye niçin başlatmazsınız, dedi.

Bunun üzerine kışlanın hünerbaz erleri ortaya çıkıp türlü cambazlık, gözbağcılık hüneri gösterdiler. Ardından meddahlar gelip gülünecek hekiyeler söylediler de sofranın keyfini yerine getirdiler. MM-322

Yazın çingene kadınlar şoparlarını alıp pamuk tarlalarında çalışmaya gittiler. Çingene Hasan 'la kardeşi Yonca Kız 'ı, oynayan eşeği, maymunu, Kara 'yı alarak panayır panayır dolaşmaya başladılar. Kasaba panayırlarında Çingene Hasan bir çadır kuruyordu. Yonca Kız 'ın sırtına pullu elbiseler giydiriyor, çadırın önünde çığırtkanlık, içerde kantoculuk yaptırıyordu. Yirmi beş kuruşu veren içeri giriyor, dans eden eşeği, köpeği kurşuna dizen maymunu seyrediyorlardı. YK-144

Yonca Kız akşamları köpeğiyle yeni anasına babasına gösteriler yapıyordu. Çingene Hasan 'ın panayırlarda Kara 'ya yaptırdığı oyunları tekrarlıyordu. Çoğu zaman komşular da bu gösterileri seyre geliyorlardı. Kezban Ana 'yla birlikte diktikleri urbaları Kara 'ya giydiriyorlardı. Kara iki ayağı üzerine kalkıp yürüyor, Yonca Kız 'ın söylediği türküye ayak uydurarak oyunlar oynuyordu. Sonra yerlerde sürünerek bir şey çalmaya giden hırsız temsil ediyordu. Hırsızlık yaparken yakalanan Kara 'yı, Yonca Kız gözlükler takıp hakim gibi yargılıyor, ölüm cezasına çarptırıyordu. Köpeğin gözünü bir bezle bağlıyorlar; Kara, salta durarak silahın patlamasını bekliyordu. Yonca Kız mantar tabancasını patlatınca Kara acıklı sesler çıkararak yıkılıyor, oyun bitiyordu. Komşu çocuklar sevinçten çıldırıyorlar, numarayı bir kez daha tekrarlatmak için tepiniyorlar, yalvarıyorlardı. Oyun tekrarlanıyor, sonra emaye sahan içinde Kara, iki ayağı üzerinde yürüyerek komşulara şeker ikram ediyordu. Böylece gösterileri bitiyor, komşular evlerine dağılıyorlardı. YK-161-162

Belediye hoparlörleri yarın açılacak olan hayvan panayırının üç gün süreceğini, bu arada türlü cambazların, oyuncuların halkı eğlendireceklerini ilan ediyordu. YK-162-163

Yabancı artistlerin oyunlarını, dans eden yapma eşek numarası izledi. Çıplak bacaklı karının kırbaç şaklatarak eşeği oynatması, çingenenin ayısından çok eğlendirdi ağaları. Eşeğin arada bir gelip ağzı ile misafirlerin önündeki tabaktan yiyecek alması, korkulu kahkahalar attırıyordu onlara.

(....)

Ucuna gazlı paçavra sarılmış çubukları tutuşturarak ağzında söndüren bir zencinin numarasından sonra ortaya çıkan uzun boylu, şapkalı bir kadın misafirleri şaşırttı. BOAD-217

2.10. Oyun-Eğlence-Spor

Kelime anlamı olarak birden çok anlamı karşılayan oyun, konumuz itibarıyla belli kuralları olan güzel-hoşça vakit geçirmeye yarayan eğlencelerdir. Oyunlar, insanların psikolojik olarak rahatlamasını sağlayan, sosyal anlamda gelişmesine katkı sunan, mutluluk verici eylemlerdir. Hayatın meşgalesinden uzak, sadece çocuklar için değil büyükler için de stres atmak adına güzel vakit geçirmek olan oyun ve eğlenceler, halk bilimi açısından da önemli yer tutar. Doğası gereği neşeli ve hareketli bir yapıya sahip olan Türk insanı için oyun ve eğlencelerin kültür hayatında önemli bir yeri vardır.

2.10.1. Çocuk Oyunları

Çocuklar için vazgeçilmez eğlencelerin başında şüphesiz oyunlar gelir. Çocuklar, hayatın gerçeklerinden uzak, temiz, kirlenmemiş dünyalarında sıkılmadan oyunlarla eğlencelerine renk katarlar. “Çocuk oyunları, sözlü gelenekte yaratılan yarı-sözlü ürünlerdir ve doğal olarak da sözlü geleneğin sahip olduğu bütün kabiliyetlere (her türlü yaratma-değişme-gösterim özelliklerine) sahiptir.” (Özdemir, 2006: 439)

Kemal Bilbaşar’ın eserlerinde çocukların oyunlarına pek rastlanılmamakla birlikte sadece bir eserde çocuk oyunları geçmektedir.

Çocuklar hayvanları çayıra saldılar, oyuna durdular. Sevinirler, birdirbir oynar, perende atarlardı çayırın üzerinde. CM-152

2.10.2. Büyüklerin Oyunları

Çocuk oyunları ile birlikte büyüklerin de kendi aralarında oynadıkları türlü oyun ve eğlenceleri mevcuttur. Yetişkin oyunları, sohbet ve eğlence bütünü içerisinde devam etmektedir. Erkek erkeğe oynanan oyunlarla beraber, kadın ve erkeğin birlikte oynadığı oyunlar da mevcuttur. Metinlerde yetişkin oyunları içerisinde değerlendireceğimiz oyunlardan kahve kültürünün vazgeçilmezlerinden olan kağıt oyunları ve tavla ön plana

çıkılmaktadır. İnsanların boş vakitlerinde zaman geçirmek ve eğlenmek adına bu oyunları tercih ettiğini görmekteyiz.

Şimdi motorları taktılar, şöyle biraz açılıyorlar, ağlarını döküyorlar, dönüp geliyorlar, bütün gün kahvede altmışaltı oynuyorlar. ATG-54

İkiçeşmelik'ten yukarıya doğru çıkıyoruz. Kahvelerden tavla şakırtıları dökülüyor yollara. ATG-86

Yarım saat içinde gidip ağları döküyoruz... Sonra dönüp kahvede kaat oynuyoruz. Al papazı ver kızı. ATG-135

Bazıları tavlaya, iskambile oturmuşlardı. YG-184

Halk arasında eğlenme ve bahis amaçlı düzenlenen etkinliklerden biri de horoz dövüşüdür. Hayvan vahşetinden ötürü yasaklanan bir oyun olmasına rağmen horoz dövüşü, günümüzde de insanların vazgeçemediği ve onlarda bir tutku haline dönüşmüş bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Horoz dövüşü Antik Çağda Hindistan, Çin, İran ve öteki Doğu ülkelerinde gözde bir eğlence aracıydı. Eski Yunan'a Themistokles döneminde girdiği sanılan horoz dövüşü daha sonra Anadolu'ya ve Sicilya'ya yayıldı. Türkiye'de, geçmişte yaygın bir seyirlik eğlence olan horoz dövüşü, özel olarak yetiştirilen Hint ya da Hint kırmacı horozların dövüştürülmesine dayanırdı. Bazı Anadolu kent ve kasabalarında "Gerze horozu" denen dövüşken horoz türünün yetiştirilmesine ayrı bir önem verilirdi. İstanbul'da çeşitli semtlerde pazar günleri horoz dövüşleri düzenlenen horozcu kahvehaneleri vardı.³⁶

İçinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerine ve bireylerine yabancı olmayan, halkın eğlence ve zevklerini göz ardı etmeyen Kemal Bilbaşar, Türk kültüründe temeli eskilere dayanan bir eğlence türü olan horoz dövüşüne de metinlerde yer vermiştir.

Nahiye müdürü kucağında horozla kuleye girdi.

İri, bakışları kavgacı bir Hint horozuydu bu. İbiği yeni kapanmış yaralarla ceteleye dönmüştü. Nahiye müdürü onun başını, peşin öç alma hazlarıyla okşuyordu.

Adamcağız meğer dertliymiş. Komşusu Kadir Ağa'nın bir ufak horozu varmış. Ufak ama Pehlivan Ali Yücel gibi acar bir şeymiş. Horoz dayandıramamış ona. Sabah

³⁶ <http://www.nkfu.com/horoz-dovusu-nedir-horoz-dovusu-hakkinda-bilgi/>

sabah duvardan aşar gelir, bir temiz dayak çekermiş horozuna. Hayvancağız “kan revan içinde” bütün gün sersem sersem yatarken, öteki bacaksız yaralının tavuklarını alıp kendisine zıfıf eğlenceleri tertip edermiş. Horoz hastalanıp “mort olmadan” kesmek zorunda kalmış. Köylerden getirttiği en acar horozun bile canına okumuş, bu komşu külhanbeyi... ATG-79

Hükümetin horozu, küçük kavgacıyı tel örgünün altından gagalamanın mümkün olmadığını görünce kümesin kapısından dışarıya fırladı. Küçük horoz da yere atladı. Boyunlarının tüyleri meç korkulukları gibi kabardı. Gagalar ileri doğru uzandı, ayaklar gerildi.

Bu sırada bir ördek çıktı kümeden... Kavga ile son derece ilgili görünüyordu. Garip garip vaklıyordu. Nahiye müdürü, “Bu benim Sokrat’tır. Horoz dövüşünde hakemlik yapmaya bayılır kardaşım,” dedi.

Adını neden Sokrat koyduğunu sordum. Güldü, “Baldıran tohumu yiyerek zehirlenmişti de,” dedi.

İlk saldırışı komşu külhanbeyi yaptı. Göğüs darbesi, iri yapılı horozu yerinden bile kıpırdatmadı. Tersine bacaksız, kendisi geriye yıkıldı. Fakat çevik bir hareketle toparlandı, boyun tüyleri kabarık, saldırış fırsatı kollayarak rakibinin karşısına dikildi. Bu kez de Hintli yüklendi. ATG-80-81

2.10.3. Geleneksel Sporlar

2.10.3.1. Güreş

Kendine özgü terimsel ifadeleri ve kuralları olan, karşılıklı olarak iki kişinin birbirlerinin sırtını yere getirmesi esasına dayanan ata sporuna güreş adı verilir. Güreş, temeli çok eskiye dayanan ve Türkler tarafından da ulusal bir spor dalı olarak kabul edilen ve tamamen beden ve aklı kullanma kabiliyetine dayanan bir spor dalıdır. Yazar, ata sporumuz olan güreşle ilgili terimsel ifadelerle metinlerde yer vermiş ve böylelikle güreş sporuna yabancı olmadığını örneklerle göstermiştir. Ayrıca metinlerde kadınların da güreş tuttuğu örnek bir cümleyle yer verilmiştir.

Kimimiz güreş tutmuş, kimimiz at üstünde perende atmış, kimimiz nişana durmuştuk. CM-13

Güreşte Şıh Mahmut, en güvendiği pehlivanını çıkardı karşıma. Kalın enseli, ayı pençeli bir yiğitti Haydaro. Bir yanını tutanda çelik kısaç yapıştı sanırdın. Elinden

kurtulup kaçanda “Hooo arslan,” diye kafasını sallar, soluk almana fırsat vermez, atmaca gibi atılır yüklenirdi üzerine.

Bir saat yenişmeden güreş tuttuk karların içinde. Tere bulandık. Türlü oyun denedik. Gel gör ki güç, oyunu bozardı.

Seyredenlerin yüreği tüm ağızlarındaydı. En sonu Şih Mahmut, “Yetsin gayri,” dedi, “ustalıkta geri kalır yanınız, yağmuş. CM-19

Düğünlerde güreş tutan, pehlivanların sırtını yere getiren ödülü alan dayım, âşıklerle yarışıp sazına bülbül konduran yine dayımdı. CM-46

Dayım yılginlığı, korkaklığı: “Cesur Bir kez ölür, korkak olan her saat ecel teri döker,” derdi. Gözü pek yetişeyim diye üşenmez, saatlerce güreş tutardı benimle. Pehlivanı alta düşürmenin, sırtı yere getirmenin hünerlerini, kolaylıklarını talim ederdi.(CM-49)

Güreşte karşımdakini belinden kavrayıp yere vuranda babam keyiflenir,
“Oy babosunun çeliğine su verilmiş canavar tohumu, yidiğin helal!” diye narayı basardı. Ben oğlanın altına düşende suratını asar,
(...)

Çok geçmeden oğlanı solutup altıma alır, sırtını yere getirirdim. MM-26

Davullar güneş havasını vuranda el şaplatıp kanat çırparak pehlivanlar döğüşken iki horoz gibi birbirlerine saldırdılar: Hamido, boynunu kısıp hasmına öyle bir girişti ki kaldırıp Memo’yu yere vuracak diye ödüm çatladı. Oysa Memo Hamido’nun elinden alabalık gibi sıyrılır, kaşla göz arasında hasmının ardına dolanır, harmanlayıp savururdu. Düştüğü yerden kalkmaya çalışan Hamido’yla,

“Ho şahan ho!..” diye eğlenir, lakin kalkmasına izin verirdi. Memo’nun çevikliği, ele avuca sığmazlığı Hamido’yu deli ederdi. Kızgınlığından aklını kullanamaz, ayak bileğini kapmaya Memo’ya fırsat verirdi. Alta düşende Memo güreş tutmadan söylediğini yapar, hamido’nun burnunu kımı otları üzerinde süründürürdü.

Aşiret halkı, Persin’in pehlivanını ilk kez bu hallerde gördüklerinden keyiflenirlerdi. “Fazla otarma çancı ustası! Salata yapmaya kımı otu kalmadı kurban!” diye eğlenirlerdi.

Bir var ki Hamido’nun gücü Memo’nun oyununu bozardı, bir türlü sırtı yere gelmezdi. Güreş uzadıkça uzardı. Seyredenler tırnaklarını kemirir, yumruğunu ısırırlardı; yürek çarpıntısından yerlerinde duramazlardı.

Hamido'nun tere bulandığını, soluduğunu, Memo'nun alnundan başka yerinde ter bulunmadığını, dipdiri kaldığını gören Şih Persin,

“Yetsin gayri! Pehlivanlıkta birinizin birinizden geri kalır yeriniz olmadığı anlaşılır,” diyerek Hamido'nun imdadına yetişti de pehlivanını yenilmekten kurtardı. MM-86-87

2.10.3.2. Cirit

Geleneksel sporlarımızdan biri de cirittir. Cirit, günümüzde güreş kadar yaygın olmasa da belli yörelerde hala severek oynanmaktadır.

Orta Asya menşeli olan cirit, zamanla Osmanlı'da da yaygın bir spor haline gelmiştir. Muharebe gücünü arttırıp savaşa hazırlayan bir spor dalı olduğundan tercih edilen bir oyun olmuştur. At üstünde, gruplara ayrılmış kişilerin eldeki değnekleri birbirine atması esasına dayanan, belli kuralları olan ve yetenek gerektiren bir spor dalıdır.³⁷ İncelediğimiz metinlerde yazar, ciritle ilgili sadece bir örneğe yer vermiştir.

Törenli günlerde güreş tutanda, at koşturup cirit atanda, canavar koğanda kendi ünümüzü düşünmezdik. CM-12

2.11. Bayramlar ve Törenler

Kemal Bilbaşar'ın eserleri incelenirken çalışmamızın bu bölümünde tespit edilen başlıkları: Dini ve Milli Bayramlar, Yöresel Bayramlar, Kutsal Günler ve Aylar, Dini-Milli Törenler, Mevsimlik Törenler ve Çeşitli Törenler şeklinde değerlendireceğiz.

2.11.1. Dini Bayramlar

Bayramlar milli birlik ve beraberliğin, ortak duyguların ön plana çıktığı, sevinç, heyecan ve mutluluğun hakim olduğu, toplumların bütününe kapsayan özel günlerdir. Yediden yetmişe, genç çocuk yaşlı demeden insanların kendince anlamlar yüklediği özel günlerdir bayramlar. Küslerin barıştığı, birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunun arttığı, aile ve komşuluk bağlarının güçlendiği coşkulu günlerdir. Dini bayramlarımız Kurban ve Ramazan Bayramı olmak üzere iki tanedir. Bu bayramların kutlanış şekli birbirinden farklılık gösterse de insanımızda uyandırdığı manevi ruh, ortaklık göstermektedir.

³⁷<https://www.nedir.com/cirit>

Bilbaşar'ın eserlerinde dini bayramlarla ilgili bilgiler kısıtlı şekilde yer almıştır. Köy meydanında yapılan bir çeşmenin açılışının Kurban Bayramı'na denk gelmesiyle Kurban Bayramı'nın isminin zikredildiği örnek bir metne yer verilmiştir.

Kasaba iki bayramı bir arada yaptı. Geceli gündüzlü çalışma ile su tesisatı Kurban Bayramı'ndan bir gün önce tamamlandı. Çarşı içindeki çeşme ile çevresi arife gününden süslendi.

(....)

Çeşmeye su verme töreni herkes kurbanlarını kesebilsin ve bayramlaşabilsin diye, bayramın ikinci günü öğleden sonraya bırakıldı. O gün öğleüzeri, bayramlık kılıklarıyla kasaba halkı, çeşme alanını doldurmaya başlamıştı. ATG-184

2.11.2. Milli Bayramlar

Milli bayramlar, ortak bir ülkü, ortak bir tarihten gelen değerleri kapsayan, tüm yurttaki çeşitli etkinlikler düzenlenerek bir şenlik havası içerisinde kutlanan özel günlerdir. Milli bayramlar; okullarda, stadyumlarda ve çeşitli mekanlarda resmi ve özel gösteriler düzenlenerek, gün bitene kadar çeşitli aktivitelerle kutlanılmaktadır. Bilbaşar da milli bayramlardan 23 Nisan Bayramı'na değinmiş, bu bayramla ilgili çeşitli hazırlıkların ve eğlencelerin yapıldığı etkinliklerden detaylı olarak bahsetmiştir.

23 Nisan bayramında okulların gösteri yarışması Bursa'da bir gelenektir. Her okul geçit törenine ne biçim bir gösteriyle katılacağını sır tutar gibi gizlerdi. Altın Yuva geçit töreni için "Bir Canlı Yuva Tablosu" hazırlıyordu. Yıldızla boyanmış kartonlardan büyük bir yuva yapılıyordu. Kızlara, oğlanlara da tüylerden yapılmış elbiseler dikiliyordu. Yonca Kız için de kanatlı bir peri elbisesi, yıldızlı bir asa sipariş edilmişti.

(....)

Her okulun öğrencileri, öğrenci velileri ve öğretmenleriyle gizli gizli hazırladıkları sırları bir bir ortaya döküldü. Bazı okullar yapma kır çiçekleri rüzgarla dalgalanmış gibi alandan geçiyorlardı. Bazısı bir alay renkli kelebek, bir alay su perisi halinde akıyordu. Bazı okullar Barbaros'la korkusuz leventlerini, bazıları bugünkü donanma amiraliyle kahraman denizcilerimizi canlandırmışlardı.

(....)

Derken Yonca Kız'ın Altın Yuva'sı göründü. Bir kamyon kocaman altın yaldızlı bir yuva biçimine sokulmuştu. Sanki yuva, kurdelelerle kırmızı külahlı cüceler tarafından çekiliyordu. Yuvanın dört bir yanından renkli tüyleri göz kamaştıran kuşlar biçimine girmiş çocuklar, seyircilere avuç avuç çiçek serpiyorlardı. Bir bölümü orta yere toplanmıştı. Ağzı açık kuş yavruları biçiminde başlıkları olan bu çocuklar ellerini yukarıya kaldırmışlardı. Yukarıda kanatlı bir peri kızı bir elinde yaldızlı asa tutuyor, öbür eliyle onlara kitap, kalem, oyuncak uzatıyordu. YK-107-109

Okulda “23 Nisan şenliklerinde geçide nasıl bir tabloyla katılalım?” yarışmasını ikiz melekler kazandılar. Günlerce öğretmenlerle velilere, bütün okul öğrencileri bir arada çalışarak onların tasarladıkları canlı tabloyu meydana getirdiler.

(....)

Seyirciler tarafından çok alkışlanan ikiz meleğin canlı tablosu şöyleydi:

Kocaman bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir Arap, kollarını kavuşturmuştu. Bir mağaradan ellerinde meyve dolu sinirler olduğu halde kırmızı külahlı cüceler çıkıyordu. Taht üzerinde ikisi de beyazlar giyinmiş ellerinde asa, başlarında taçları olan iki kraliçe oturuyorlardı. Önlerinde zincirlere vurulmuş bir çingene, diz çökmüş duruyordu. Beşir sırtına kürklü hırka giymişti, kırbaçla çingeneyi cezalandırıyor pozundaydı. YK-183

2.11.3. Kutsal Günler-Aylar

Bayramlar kadar özel gün ve gecelere de halk arasında büyük önem verilmektedir. İslamiyet ruhunu yaşayan toplumlarda kandiller, cuma günü, ramazan ayı, arife günü gibi özel gün ve geceler halk nezdinde büyük anlam ifade etmektedir. Bu, gün ve gecelerin maneviyatına göre çeşitli inanış ve uygulamalar yapılmaktadır.

De, gel... Atam iki tek Memet!”

“Yoo... Cumayı kılmadım taa. Tanrı'dan önce şeytanı memnun idemem.” ATG-17

Anam aşure bayramında dayımı ziyarete gidende Şih Persin'in zulmünden, baskısından yakınacak oldu. MM-43

“Muharrem aşuresinde ocağına varıp niyazda bulunmuşum,” diyemedi, gözyaşlarını leçeğinin ucuyla gizlerdi. MM-47

2.11.4. Dini-Milli Törenler

2.11.4.1. Sünnet Törenleri

Halk arasında erkeklığe ilk adım olarak bilinen ve Müslüman toplumlarında yapılması mecburi gibi görülen, belli usul ve esaslara göre erkeklik organındaki et parçasının alınmasıdır. Sünnet olayında her ne kadar cerrahi bir müdahale ön planda gibi görünse de işin İslami boyutu daha ön plana çıkmaktadır. Sünnet, Müslüman toplumlarında bir farz gibi yerine getirilmesi gereken işlemdir. Diğer geçiş dönemleri gibi sünnet döneminde de çeşitli inanış ve uygulamaların olduğu bilinmektedir. İncelediğimiz eserlerde sünnet töreniyle ilgili çeşitli uygulamaların olduğunu görmekteyiz.

Zengin bir ahabımın sünnet düğününe gideceğiz. Anlarsın ya sazını, meyini birlik almayı unutma. CM-71

O sıra, başlarında altın dikili takkelerle iki sünnet çocuğu gelip konukların ellerini öptüler, her birinden kese ile para topladılar. Komutanım iki çocuğa da kemik saplı birer hançer armağan etti.

Sünnetçiler geldi, leğenler, ibrikler getirildi.

Küçük bir sini içinde usturalar ışıldardı.

Davul her zamankinden gümbürtülü çalanda, çocukları yakalayıp sünnetçinin önüne getirdiler. “Sallallah,” diyende sünnetçi usturayı çaldı, kül döktü üzerine. Çocuklar of demediler. Akan kanlardan alınlarına birer parmak çaldılar, götürüp şiltelerine yatırdılar. CM-72

Kuşkumun tasamın karanlık gecesi, çok şükür en sonu davul dövülen, pilav dökülen düğün sabahına erişti. Al, yeşil, mor adamlıklarına bürünmüş oba halkı konağın çevresini doldurdu. Avluya elvan elvan kilim halı yazıldı. Sünnet bebelerine, konuklara divanlar düzüldü. Dört bir yana meşalalar dizildi. Kuzular kesilip sıriğa sokuldu, kazanlar ateşe sürülüp şerbetler, ayranlar ezildi, pilavlar döküldü. MM-139

2.11.5. Mevsimlik Törenler

2.11.5.1. Hıdırellez

Türk halk inanışında ve İslam’da önemli bir yeri olan Hızır’a toplumda büyük bir kutsiyet atfedilmiş ve bu yüzden Hızır etrafında birçok inanış teşekkül etmiştir.

“Hızır dendiği zaman akla ilk gelen ise zor durumlarda yardımcılık ve felaketlerden kurtarıcılık fonksiyonudur. Mitolojik metinler ve daha sonra ortaya konulan

çalışmalar göstermiştir ki Türk milleti tarih sahnesinde görüldüğü andan itibaren milleti koruyan, yücelten, sıkıntıları defeden, bolluk, bereket getiren bir takım iyi ruhlara\iyelere sığınmıştır. Bilinçaltına yerleşen ötekine\iyiye sığınma ondan yardım isteme hayatın akışı içerisindeki olayların nedenlerini anlamasına ve anlamlandırmasına yardımcı olmuştur. Bu meyanda Hızır, eski dini inançlarımız içerisinde Gök Tanrı dini dediğimiz din sistematığı içerisinde Türklerin inandığı bir yardımcı ruhtur. Bu ruh birçok yardımcı ruhun zaman içerisinde fonksiyonunu yitirmesine, değişikliğe uğramasına rağmen zaman ve mekana göre kültürel etkilenmeler neticesinde değişik adlar ve misyonlar yüklenerek günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.” (Azar, 2009: 2)

Türk-İslam mitolojisinde büyük önem arz eden Hızır etrafında teşekkül etmiş birçok inanıştan söz etmiştik. Bunlardan biri de kış aylarının bitip baharın gelişini müjdeleyen Hıdırellez bahar bayramıdır. Hıdırellez sadece Türk halk kültüründe değil Türk dünyasında da coşkuyla kutlanan bünyesinde birçok inanış ve uygulamaları barındıran mevsimlik törenlerdir. Bilbaşar’ın bir romanında mevsimlik törenlerden Hıdırellez’le ilgili bilgilere değinilmiştir.

Hızır bayramına iki gün kala sancısı tutanda:

“Yavrumu Monzur ziyaretinde döllemeye adak almışım,” deyi yürüyünce babam karşı duramamış, lakin karakışta doğacak yavrusuna bir hal olmasın deyi Monzur gözesindeki ulu meşenin altına bir büyük hayme kurdurmuş anam için. MM-22

Hızır bayramı arifesi, kara düş, ak düşümü bölüp dağıtında kötü günlerin yaklaştığını sezinledim.

(....)

Bayram günü tasalı yürekle dolandım... Kavut bulamacı boğazımdan geçmedi. Hava ayaz olduğundan Demen’de yatan anacığımın mezarını ziyarete gidemedim.

Gün batanda Hızır’ın gelip ocaklarına bereket doldurmasını dileyen marabalar, kapıyı açık koyup ellerine ekmeği, çöreği alarak ata mezarına mum yakmaya taşınırlardı. Biz de çöreğimizi fukaraya dağıtıp aralarına katıldık, mezarlığa varıp mumumuzu yaktık. Bir var ki ben bu yıl Hızır’ın bereketi üzerimize olacağına yüreğimi bir türlü ısındıramazdım. MM-433-434

2.11.5.2. Kegan Bayramı

Bilbaşar'ın "Memo" romanında Kegan Bayramı diye yöreye özgü bir bayramdan söz edilir. Araştırmalarımızda böyle bir bayramın varlığını göremedik. Kegan Bayramı da Nevruz ve Hıdırellez gibi yılın belli dönemlerinde yapılan bir çeşit kutlama olarak geçmektedir. "Memo" Tunceli bölgesinde geçen bir roman olmasından ötürü bu bayramın, bölgede yaşayan Aleviler tarafından çeşitli inanış ve uygulamaları olan bir bayram olduğu verilen örneklerden anlaşılmaktadır. Yazarın yörenin kültürel özelliklerine yakın inanış ve uygulamaları olan bir bayramın varlığından bahsetmesi, onun alevi toplumlarının kültürünü çok iyi bildiği izlenimini vererek okuyucuyu zengin bir temanın içerisine sürükleyip anlatıma canlılık katarak başarılı olduğu düşüncesini vermektedir.

Anam başını sallayıp,

Tanrı nasip ederse Kegan Bayramı'nda ata beşiğin dolup sallanacak..." diyende şih babam,

"Yahhuuu!" diye sarığını fırlatır havaya. MM-21

Kegan Bayramı'nda Monzur ziyareti işitilmedik rağbet gördü. Aşiret reislerinin biri gitti, öbürü geldi. Ziyaretin içi çakıl, para doldu; kilerimiz adak maliyla taşı. MM-26

2.11.6. Çeşitli Törenler

2.11.6.1. Açılışlar

Bilbaşar'ın eserlerinde çeşitli vesilelerle törenler, kutlamalar yapılmıştır. Açılışlar, halkın sevinçli bir olay karşısında bir takım hazırlıklar yaparak bu sevincini ortaya koyduğu törenlerdir. Kültürümüzde milletin hizmetine sunulan bir yerin açılışında bir takım inanış ve uygulamalar eşliğinde çeşitli faaliyetler yapılır. Kuran-ı Kerim okunup, dualar eşliğinde ve kurbanlar kesilerek o yer hizmete açılır. İncelediğimiz eserlerde çeşitli zorluklar içerisinde, halkın dayanışmasıyla yapılan ve insanlık için büyük hizmet verecek bir çeşmenin açılışını ve öldüğü sanılan bir kızın hayratı için yapılan bir çocuk bahçesini ve bununla ilgili uygulamaları görmekteyiz. Bu tür örnekler metinler, toplumcu bir yazar olan Bilbaşar'ın insanoğluna verdiği değeri göstermektedir.

Kasaba iki bayramı bir arada yaptı. Geceli gündüzlü çalışma ile su tesisatı Kurban Bayramı'ndan bir gün önce tamamlandı. Çarşı içindeki çeşme ile çevresi arife gününden süslendi. Ağaçlara türlü renkte kağıt fenerler asıldı. Kahveler, bakkal dükkânları bayraklarla, ağaç dallarıyla donatıldı. Kadir Ağa, çeşmenin açılışında kurban edilmek üzere iki koç göndermiş. Koçların boynuzları yaldızlanmış, sırtlarına kınalar sürülmüş. Ağanın kâhyası bunları kasaba sokaklarında törenle dolaştırıyordu.

(....)

Sonradan gönderilen üç kurbanla birlikte Kadir Ağa'nın koçları tekbirler, dualar arasında çeşme yalağında kesildi. Bunun üzerine Mutaş Hoca, muhtar adına bir töreni açış nutku söyledi. Hadis ve ayet karıştırarak suyun kutsallığını, azizliğini belirtmekle söze başlayan hoca bu işe öneyak olanlara, hizmeti geçenlere kasabanın şükranlarını sundu, "Su gibi aziz olsunlar!" diye konuşmasını bitirdi.

Musluğu açma şerefini bana münasip görmüşler. Benim de kısa bir nutuk çekmem lazım geldi.

Mutaş Hoca'nın hakkımdaki sözlerine teşekkürle karşılık verdim. Bu musluktan akacak temiz suların kasabada kardeşliği, elbirliğiyle çalışmayı ve ilerlemeyi köstekleyecek hasetlikleri, bencillikleri de temizlemesini diledim, "Uğurlu, kademli, bereketli olsun," diyerek kurdelayı kestim, musluğu açtım... Büyük bir basınçla fışkıran sular yalaktaki kanları temizleyerek aktı. Etraftan, "Yaşa, var ol sesleri yükseldi. Nahiye müdürünün bir işareti üzerine jandarmalar üç el ateş ettiler. ATG-184-185

Öğretmen gülümsedi:

"Affedersiniz, evet Kocanine'si sizler ve sizin gibi kardeşleriniz için şu branda bezinin arkasında bir çocuk bahçesi yaptırmış, bundan böyle boş zamanlarınızda buraya gelip oynayabileceksiniz. Çocuk bahçesinin kurdelesini kesiyorum. Hep beraber Kocanine şerefine üç defa "Sağ ol!" diyeceğiz.

Bahçede küçük avuçların çıkardığı alkışlar duyuldu. Hep bir ağızdan,

"Sağ ol. sağ ol. Sağ ol!.. diye bağıldılar. YK-111

Zavallicıklar bir yıldan beri Yonca Kız'ın yasını tutuyorlar. Yonca Kız'ı dağda canavarların parçaladığını sanıyorlardı. Yonca Kız'ın hatırasına köşkün koruluğunda yaptırdığı çocuk bahçesini bugün Çocuk Esirgeme Kurumu'na armağan edecek. Törenle çocuk bahçesine Yonca Park adını koyacaklar. YK-170-171

2.12. Halkın Giyim-Kuşamı

İnsanoğlu için yeme-içme her ne kadar zaruri bir ihtiyaç ise güzel bir giyim kuşama sahip olmak ve toplum içine öyle çıkmak da o derece önem arz etmektedir.

“Giyim kuşam, insanoğlunun kültürel gelişim ve yaşam sürecinde kökeninde koruma amaçlı olmasına karşın, gelişim sürecinde geniş kültürel işlevler yüklenmiş bir olgudur. Ekolojik koşulların toplumsal ve kişisel değer yargılarının törelerin kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge aynı zamanda da kültürün bir taşıyıcısıdır.”³⁸

Yaşanılan coğrafya, uğraş alanları, kişilerin giyim kuşamların belirlenmesinde büyük etkindir. Türk halkının geçmişten günümüze giyim-kuşamında günün şartlarına göre değişiklikler olmuştur. Bu değişim, gelişen ve etkileşimleri olan toplumlarda kaçınılmaz bir durumdur. Giyim-kuşam; kişinin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerine, ekonomik yapıya, toplumdaki statüsüne, mesleğine, cinsiyetine göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Giyim-kuşamla beraber kişilerin kendi örf, adet ve görenekleri doğrultusunda kendi mühürlerini vurup sembolik anlamlar yükleyerek yapmış oldukları takılar günümüze kadar gelebilmiştir. Giyim-kuşam ve takılar ait olduğu toplumun duygularını, estetik yönünü, kültürel değerlerini en iyi yansıtan maddi unsurlardır.

Bilbaşar’ın eserlerinde kişilerin statülerine, durumlarına, günün önemine binaen tercih edilmiş giyim-kuşam ve takıların varlığından söz edebiliriz, ayrıca tercih edilen giyim kuşam ve takıların geleneksel ve modaya uygun olarak eserlerde kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.12.1. Kadın Giyimi

Giyim-kuşam ve süslenme yaşanılan coğrafyadan, inançlardan yani kültürel değerlerden izler taşır. İncelenen eserlerdeki kadın giyimleri, dönemin kültürel değerlerini ve geleneksel yapısını yansıtmakla beraber, kısmen de olsa modaya uygun kıyafetler de yer yer tercih edilmiştir.

Üzerindeki basma entariyi de çıkarsam Beyaz Rus yosmalarından biriyle, kendimi İstanbul’un randevuevlerinden birinde sanacağım. ATG-40

³⁸ http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_giyim_kusam.pdf, s.1

Manastırın yıkık taşları üzerinde bir genç kız oturuyor. Başında beyaz bir tül örtülü... Tülün iki ucu rüzgârla savruluyor. Uzun, beyaz bir gecelik var sırtında. ATG-43

İkisi de omuzlarını meydanda bırakan birer plaj kıyafetine girmişlerdi. ATG-146

Yeşil kaftanı içinde yay gibi gergindi vücudu. Başındaki gelin kofisi güzelliğini artırır. CM-16

Şih Mahmut her birimize beyaz papak, beyaz kaftan giydirdi. CM-20

Er gibi giyinmişti. Sırtına canavar postu geçirmiş, boynunu, başını yün çatkılarla sarmıştı. Bileklerine, kollarına keçeler bağlamıştı. CM-35-36

Başındaki pullu leçeğin yanlarını sarkıtmıştı. CM-52

En çok Münevver Hanım'ın lafını ederlerdi. Onun kadifeden don giydiğini, göbeğinin altında beni olduğunu bilirlerdi de şaşardım. CM-68

Kadının yüzü peçe ile örtülüydü. Sim işlemeli ipek kadifedendi kaftanı CM-73-74

Sonu ne olacak diye düşünmeden harmaniyeyi giydim. Başımı kendi eliyle örttü. CM-76

İnce bir ipekli vardı üzerinde. CM-76

Avratlara Şam kumaşından kaftanlık verirlerdi. CM-190

Davullar, meyler çentvari oyununu vuranda ayağıma kırmızı çizme geydirip beni ortaya sürdüler. MM-83

Fato belimin şal kuşağını sıkanda hazırlığım tamam oldu. MM-145

Güllü Hacer, al uskufasını bir daha hiç giymedi. YG-13

Salona açılan odaların tül perde ile örtülü kapıları gerisinde peştemalli, başörtülü kadınlar fark ediliyordu. YG-15

Fatma belden kuşaklı bir entari giymişti. Başında namaz örtüsü vardı. Ayşe al ipekliden bir gecelikleydi. Nazife'nin sırtında göğsünü meydanda bırakan pembe bir gecelik vardı. YG-138

Bu semtin fukara kadınları, hasseden yapılmış kombinezonla basma entariden, siyah feraceden başka elbise bilmezlerdi. Dantelalı ipek kombinezonlara, işlemeli rengârenk bluzlara, ağır kumaştan roplara, etek tayyörlere hem şaşkınlıkla hem de hayranlıkla bakıyorlardı. YG-203

Başlarını ipekli eşarplarla örtmüşlerdi. YG-207

Başına paralarla süslü bir fes giymiş, üzerine pullu yazmasını örtmüştü. YG-237

Yaşlısı genci al kadifeden uskufalar giyinmişler, başlarına pullu çatkılar çatmışlardı. Modası geçmezdi burada al kadifenin. Pembe beyaz B... kadınlarına da pek yaraşırdı doğrusu al kadife. YG-245

Hatice'nin verdiği dantelli ipek kombinezonu geçirdi sırtına. YG-258

Nadire'ye mavi ipekliden bir tuvalet giydirmişlerdi. YG-262

Her bayram sırtlarına birer yeni entari, ayaklarına birer yeni lastik kundura alabildiler. YK-11

Mehmet Torlak getirdiği tavuslu sandıktan Gonca Ana'ya güllü fistan, Yonca Kız'a kırmızı güllü pabuç çıkardı, verdi. YK-16

Gonca Ana entarisi, mantosu, eşarbi, çorabı, iskarpi niyle şehirli bir hanım olmuştu. YK-38

Kendilerini buraya getiren adamın kapının yanındaki düğmeye bastığını, az sonra kapının aralandığını, başında beyaz bir başlık, sırtında mavi elbiseler, önünde kendisine alınan önlüğe benzer kenarları fırırlı önlük bulunan şişman bir Arap kadının dışarı çıktığını gördü. YK-42

Kızın sırtında süslü, kırmızı bir entari vardı. Etekleri kalkık kalkıktı. YK-45

Yonca Kız'a gelincik rengindeki dik yakalı kazağı, blucini pek yaraşmıştı. YK-117

Tülden şalvarları, cepkenleri bir yerlerini gizlemiyordu madem niye giymişlerdi bu urbaları? BOAD-214

2.12.2. Erkek Giyimi

Kadın giyiminde olduğu gibi erkek giyiminde de dönemin kültürel özelliklerini yansıtan giyim kuşamlar canlı bir şekilde sunulmuştur. Geleneksel kıyafetlerin varlığıyla beraber, günün önemine binaen modaya uygun kıyafetlerin de ön plana çıktığını görmekteyiz. Eserde fesin çıkartılıp yerine şapkanın giyilmesinden ötürü yazarın şapka kanununa gönderme yapıp giyim üzerinden eleştiri yaptığını da söyleyebiliriz.

“Ortalarında kafası matruş, yüzünde kara yağız Ticani sakallı, şalvarımsı poturu ile afyonlu bir kara örümcek.” ATG-50

Yatağının üzerinde duran atlet fanilamla pijama pantolonumu aldım. ATG-106

Tevfik, kılığını değiştirdi. Bir külot pantolon giydi. Başına bir kasket geçirdi. Bu kıyafet ona iyi gidiyordu. Kılık değiştirmem için benim kuleye de uğramamız icap etti.

Ben de muvazzaflıkta eskitemediğim sırf kırlarda giymek için getirdiğim manevra elbiselerimi giydim. ATG-145

Şih Mahmut'un abukat oğlu hükümet adamları gibi urbalar giymişti. CM-30

Eskerlik urbalarını, yıkanır, mahfel urbamı giydim. Mahfelde çalışanların urbası başkaydı. Yakası yandan düğmeli, işlemeliydi. Beyaz Halep ipeklişindendi. CM-67

Şih kapıdan karşıladı komutanımı. Kınalı sakalı göbeğinde bir ihtiyardı. Başında bir sarık, sırtında belden kuşaklı Şam kaftanı, ayağında beyaz şalvar vardı. CM-71-72

İhtiyarlar birlikte getirdikleri kürklü gocuğu sırtıma giydirdiler. Tüylü papağı başıma geçirdiler. CM-188

Tepesinde boşi derler bir sarık bulunan yiğit bakışlı kervanbaşı, gözüün arkada kalmaya şıhım! MM-112

Konağın kapısında bizi başında sarık, sırtında beli kuşaklı Şam kaftanı, ayağında beyaz ipek şalvar bulunan sakalı göbeğinde Şih Abuzer karşıladı. MM-120

Al, yeşil, mor adamlıklarına bürünmüş oba halkı konağın çevresini doldurdu. MM-139

Şih Abuzer, başında beyaz arakiye, sırtında beyaz harmaniye bulunan bir adamı sarmış, avluya getirdi. MM-140

Çentesinden kara cübbesini çıkarıp geyindi. MM-275

Yanında kırmızı çuhalarla süslü, eskeriye kaftanı giymiş biri daha vardı. MM-275
Kılığımızı değiştirmeye vakit olmadığından yamalı, tozlu işliklerle karşı gittik. MM-344

Başına çevresi tüylü bir başlık geçirmişti... Sırtına geydiği hırka meşindendi, yakasına kürk dikilmişti. Ayağındaki çizmeler yağlı saç gibi ışıldar, göz alırdı. MM-344

Yirmi yıla yakın zamandır yeşil sarıklı fesi gizli ibadet yapar gibi ancak akşamları giyiyordu. YG-91

Kasabada fesi başından çıkarıp ilk şapkayı o giymişti. YG-91

Yeşil, pembe, sarı, mavi mintanlı ırgatların bindiği iki boş dekovil ormanın görünmeyen yerlerine doğru kayıyordu. YG-153

Encümen üyesi Hulusi Efendi'nin siyah ceketini, çizgili pantolonunu giymişti.

(....)

Ömründe ilk kez boynuna medeniyet yularını da geçirmişti. YG-205

Caca Maksut Ağa, rengi yeşile çalan eski siyah bir redingot giymiş, kolalı, geniş bir dik yaka takmıştı. YG-207

Sabahları Mehmet Torlak, kapıcı üniformasını giyip karşıdaki beş katlı, on daireli apartmanın kapısındaki yerini alıyordu. YK-56

Herkesin başında kasket, onunkinde fötr şapka vardır. Başkaları külot pantolon, çizme giyer. O, tarlada bile ütülü pantolonla dolaşır. BOAD-11

Aynanın önünden çekildi, şalvarını, işliğini giyindi. BOAD-26

Tahir, yeni külot pantolonunu, çapraz yeleğini giymişti. Başına meşin kasketini geçirmişti. BOAD-145

Tahir gıcır gıcır çizmeleri, damatlık giysileri, geniş kenarlı yeni fötr şapkasıyla odaya girdi, "Aha benim hazırlığım tamam," dedi. BOAD-173

2.12.3. Takı-Süslenme

Erkek ve kadın giyimini daha çekici hale getiren, cazip kılan şüphesiz süslenmedir. Süslenmede çeşitli boya malzemeleriyle birlikte takıların da büyük önemi vardır. Takı; yapanın duygu ve düşüncelerini, sanat anlayışını, estetik kaygısını yansıtan, içerisinde sembolik izler taşıyan malzemelerdir. İncelenen eserlerde de el emeği göz nuruyla, kişinin ruh dünyasını kazıdığı, belli kişiler için çeşitli anlamlar yüklenilerek yapılmış çeşitli takıları görmekteyiz. Roman kahramanlarının giyim-kuşamla beraber görünüşlerine renk katan takılar ve diğer süs eşyaları, ince ve zengin bir çeşitlilikle, yerli yerinde kullanılmıştır. Bazı takıların verilen kişiye ve kullanılacağı yere göre geleneksel anlamlar taşıdığı, bazılarının sadece belli yerlerde kullanıldığını gösteren örnek cümleler, bize Türk halk kültürünün zengin ve ince yapısını göstermektedir.

Sirtında yeni dikilmiş basma entarisi var. Boynuna mavi boncuklar takmış. ATG-106

"Babomla pazarlığı kesende şu halhalı kendi elinle tak ayağım bileğine," dedi, fırladı, ceyran gibi tırmandı kayaları. CM-53

İnce belini altın bir kemerle boğmuştu. Salına salına yürüdü. Yürüdükçe ayak bileklerinde halhal çingirdakları çingirdardı. CM-74

Kömür saçları ortadan ayrılmış, yağlanmış, kırk örgü edilip ardına sallandırılmıştı. Alnına bir mücevher düşürülmüştü. Burnunun bir kanadını delmişlerdi, inci küpe takmışlardı. CM-74

Dayımın döküm takımlarıyla, evlendiğim gün Senem'in saçına takacağım çingirdakları döktüm. Altın para ile süslü bir küçük kayışla diktim her birini. CM-82

Sandık başına gelende kızlar, avratlar için çingirdaklı ayak bağlarını, saç uçluklarını gördü.

"Neymiş bunlar," dedi.

"Zaza gelinlerinin nişan armağanı. Kızların ayak bileklerine, saçlarına takarlar bunları." CM-93

Heybemden altın çingirdaklar, paralar dizili bir saç ucu çıkardım, kırk örgü saçlarına takmak istedim. CM-96

Boncukları görende mahzun olmaya diye Cemo için de bir dizi boncuk aradım. Mercan Gölleği hatırıma düştü, Cemo'ya ala bir mercan dizisi seçtim. CM-163

Koynuma el attım, mercan dizisini kâğıdından çıkardım.

"Dur hele, şunları da senin boynuna takak," dedim, "anasına yaraşan, kızına tümünden yaraşır."

Mercanları görende gözlerinin içi yandı.

"Anamın mercanlarından mı getirdin bana? O... kurban," diye boynuma atıldı. Sarmaştık, öpüp koklayarak mercanları boynuna bağladım. Avratlar tahsin çekip, "Pek yaraştı," dediler. CM-164

Fağfure; güvem gözlü, esmer tenli, bileğinde kırmızı yassı boncuk bilezikler bulunan sıcakkanlı bir avrattı. MM-109

Sofada kırmızı, mor, yeşil kaftanlar giymiş, saçlarına pul dizilmiş, başlarına göz nuru dökülmüş leçekler örtülmüş, burunları inci küpeli dilber kadınlar el pençe divan dururlardı. MM-122

İhtiyar avrat, dolaptan ipekli şam kaftanlar çıkardı, getirdi, sırtıma geçirdi. Fağfure kokulu yağ çalıp saçlarımı taradı. Kırk örgü örüp ardıma sallandırdı. Kaşlarıma gözlerime rastıkla sürmeler, yanağıma al boyalar sürdü. Başıma pullu başlık takıp alnıma mücevher düşürdü. MM-123

Fato, Seyit Vehhap'ın getirdiği ipek kaftanı giymeme yardım eder, her yanıma koku çalar, gözümün sürmesini tazelerdi. MM-145

Boyunlarına altın işlemeli gerdanlıklar, inci boncuklar; kulaklarına elmas küpeler takmışlardı. Parmaklarında iri taşlı yakut, zümrüt yüzükler ışıldardı. MM-319

Hacı Kadir'e sokuldu, kösteğiyle oynamaya başladı: "Kız serilip serpiliyor Hacı Kadir, namısı tehlikede..." YG-60

Çimendifer saati bu, dakika şaşmaz. YG-182

Yeleğinin cebinden kalın kösteği sarkan kapaklı saatini çıkardı, baktı. YG-205

Hatice, Nazife'nin boynundaki incileri kısılandı, Nazife de Hatice'nin küpelerine tutuldu. Düzgün allık sürmede hiçbiri ötekini bastıramamıştı. YG-256

"Bir evin sultanı olacaksın. Burma bilezikler, elmas küpeler, zümrüt pantantifler, ipekli urbalar..." YG-389

Tombalak kıllı elinin parmaklarında kocaman yüzükler vardı. YK-19

Yonca Kız'ın gözleri İbrahim Bey'in kravatındaki iğneydi. YK-36

2.13. Halk Mutfağı

Halk kültürünün önemli dallarından biri halk mutfağıdır. Yeme içme olayı en temel ihtiyaç olduğundan yemek kültürü de buna paralel olarak gelişme göstermiştir.

"Mutfak kültürü, beslenmeyi sağlayan yemek, yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme sürecini; buna bağlı mekân ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bir bütünlüğü ve kendine özgü bir kültürel yapıyı ifade eder." (Artun, 2005: 341)

Bir toplumun içinde bulunduğu ekonomik durum, yaşayış biçimi, coğrafik şartlar, dini hayat vs. birçok faktör o toplumun yemek kültürünü de doğrudan etkiler. Anadolu, zengin bir tarihi yapıya sahip ve medeniyetlerin geçiş güzergâhında bulunmasından ötürü zengin bir mutfak kültürüne sahiptir.

"Anadolu mutfak kültürü, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş kuşaktan kuşağa aktarılmış bir değerdir. Anadolu mutfak kültürünün şekillenmesinde, Anadolu'nun tarihi ve kültürel mirasının önemli bir rolü vardır. İç göçler nedeniyle konargöçer, köy, kasaba kültürü ve dış göçler nedeniyle kültürler taşınmıştır. Bu olgu da Anadolu mutfak kültürüne zenginlik ve çeşitlilik kazandırmıştır." (Artun, 2005: 345)

Bilbaşar'ın eserlerinde halk mutfağıyla ilgili, yemeklerin yapılarılarından ziyade çoğunlukla yemeklerin isimlerinden bahsedilmiş, bazı yerlerde kısmen de olsa sofrada adabına değinilmiştir. Halk mutfağını; sofrada adabı, içecekler ve yemekler şeklinde alt başlıklar olarak sınıflandırmaya çalıştık. Aynı tür yiyecek ve içecekler romanlarda fazlaca olduğundan farklı olan yiyecek ve içecekleri almaya özen gösterdik.

2.13.1. Sofra Adabı

Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Türk halk mutfağında sofra adabı da büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar günümüzde bir takım değişimler olsa da gelenek ve göreneklerine bağlı bir millet olan Türkler, sofra kültürüne gereken önemi vermişlerdir. İslamiyet'in kabulüyle gelen bazı değişimler, halk kültürünün bütününe yansıdığından bu değişimlerden halk mutfağı da nasibini almıştır. Yemek çeşitlerinden sofra adabında kadar olumlu değişimler olmuştur.

Yemeğe başlamadan elleri yıkamak, besmele ile yemeğe başlamak, sağ elle yemek yemek, sofradan doymadan kalkmak, şükretmek peygamberimizin sofra adabıyla ilgili sünnetleridir.³⁹ Sofra adabıyla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Bilbaşar'ın eserlerinde sofra adabıyla ilgili örnekler sınırlıdır, birkaç yerde sofra kültürüyle ilgili örneklerle yer verilmiştir.

Avcı, gayet ciddi bir yüzle masamıza yaklaştı, "Bereketli olsun," dedi.

Buyurun, afiyetle yiyin. ATG-186

"Ben sininin başına çöktüm.

"Ya bismillah," diye kelleyi kaptım, burnundan başlayarak, katur kutur kemiği ile tüm yedim bitirdim. CM-13

Sininin başına toplandık. Bismillah deyip elimizi sahanlara uzatanda dayım, "Durun hele," dedi, kalktı. CM-57

Büyük yağlığıyla ağzını, bıyıklarını temizledi, geçirdi, "Ya Rabbi şükür!" dedi. YG-81

Efendisi kahvaltısını yerken Süleyman Efendi el kavuşturup ayakta beklemişti. Ağanın, "Ya Rabbi şükür"ünü duyunca Süleyman Efendi, "Afiyet bal olsun agram!" dedi. YG-81

2.13.2. İçecekler

2.13.2.1. Alkolsüz İçecekler

Bilbaşar'ın eserlerinde alkolsüz içecekler grubunda en çok çay ve kahvenin isimleri geçmiştir. Bunlarla beraber kısmen de olsa diğer içecek türlerine yer verilmiştir.

³⁹ <https://sorularlaislamiyet.com/peygamberimizin-yemek-adabi-hakkinda-bilgi-verir-misiniz>

“Bir soğuk ayranımı içer misiniz?” diye sorunca, Avcı Nuri, “Yoo öğretmen... ATG-24

Şarapçı’nın çorbası pişinceye dek birkaç şekersiz çay içtim, bir kez de ayakyoluna uğradım oyunu tamam oynamış olmak için. ATG-102

“Buyur bi acı kahvemi iç abi...” diyor. ATG-117

Eniştesinin söylemesine lüzum bırakmadan Silvana gitti, içeriden viski ile soda getirdi. ATG-142

Bereket ki Cemo’ya keçi südü emdirmişim. CM-31

Konukların rakılarına nar suyu dökerler, önlerine durmadan kızarmış kuzu, tavuk sürerlerdi. CM-72

Cemo’nun ezdiği gül gelincik şerbetini içtik. CM-98

Avlunun oymalı kapısından içeri girmeden pınarın oluğundan avuçlarımızla kana kana su içtik. CM-165 (YG-68)

Herkes dağılıp gittikten sonra a’cık dinleneyim, diye havuzun başında kaldıydı, ben de Kevser’le bi kupa mevlit şerbeti yolladıydım... YG-59

Murat, arkadaşının kadehine limon suyu, soda koydu. BOAD-206

2.13.2.2. Alkollü İçecekler

İçerisinde alkol bulunan içecekler alkollü içecekler grubuna girmektedir. Eserlerde yemeklerle beraber çeşitli alkollü ve alkolsüz içecekler tüketilmiştir. Tertiplenen eğlencelerde genellikle alkollü içeceklerin tüketildiği görülmektedir. Rakı ve şarap başta olmak üzere diğer alkollü içeceklere de yer verilmiştir.

Kendi mamulatından olan şarabın tadı biraz acayip ama ona göre eski Yunan İlahlarının içtiği nektarmış bu şarap. ATG-12

Onu vurduğun gün, valiye getireceğim buraya... Söz... Bir ziyafet çekeceğiz. Rakı paraları benden. ATG-19

Tevfik, garsondan votka istedi. ATG-87

Kuzular, tavuklar kızartılmış. Çeşitli balık mezeleri, salatalar, söğüşler, kavunlar, karpuzlar, üzüm, şaraplar, rakılar, biralar... ATG-122

Herkes kadehlerine istediği içkiyi koyuyor. Teyfik, müdüre soruyor, “Kulüp mü, uzo mu?”⁴⁰ ATG-123

Birer viski içmek üzere bizi yata davet etmeyi de unutmadı. ATG-142

Konyak da lazım olur mu?” ATG-146

“Bu hurma rakısını ne zamandır saklarım, kısmet sizemi,” dedi. CM-57

Senin elma şarabının da emsali yoktur hani. YG-57

Garson bir kadeh cin getirdi, saygıyla Menekşe’nin önüne koydu. BOAD-216

2.13.3. Yemekler

Halk mutfağının esasını ve zenginliğini içeceklerden ziyade yemekler teşkil etmektedir. Zengin bir yemek kültürüne sahip Türk mutfağının pek çok çeşidini Bilbaşar’ın romanlarında görmekteyiz. Kırmızı ete düşkün bir toplum olmamız hasebiyle etli yemeklerin, eğlence mekanlarının vazgeçilmezi olan alkolle beraber balık türü yemeklerin tercih edildiğini, ayrıca yemeklerin ve özellikle alkollü içeceklerin yanında meze ve salata türü denen yiyeceklerin de bolca tüketildiğini görmekteyiz. Bölgenin kültürüne yabancı olmayan yazar, yöreye özgü yemek isimlerinden de bahsetmiştir. Şekerli yiyeceklerin ve çerezlerin yer aldığı örnek cümleleri de yemekler içerisinde değerlendirdik.

Teyfik; gündüzden, kumanyaları bizim kuleye depo etti. ATG-36

Gündüzki tulumu hatırlıyorum, “Tulum peynirini sever misin Teyfik?” diyorum. ATG-38

Şarapçı itiraz etti, “Olmaz,” dedi, “perhiz etsin bugün... Bir yağsız pirinç çorbası pişireyim size. Ekmeksiz için. Acık da yoğurt yiyin. ATG-102.

“Fırında güveç ettim balığı,” dedi. ATG-104

Sonra arkasından seslendi: “Rıza Usta, kasap Mustafa’da iki kuzu kellesi var. Onları da fırına ver bir zahmet... ATG-112

Kuzular, tavuklar kızartılmış. Çeşitli balık mezeleri, salatalar, söğüşler, kavunlar, karpuzlar, üzümler, şaraplar, rakılar, biralar... Bir donanmış ki müdür dayanamadı, otururken, “Hazreti Süleyman bile böyle bir çilingir sofrası görmemiştir kardaşım,” dedi. ATG-122

⁴⁰ Uzo: Yunan rakısı

Tüccar Naci Bey, müdüre içi ançuez dolu Ayvalık zeytinlerinden ikram ediyor.
ATG-123

Halim Bey'in dillere destan bir düğün yapacağını söylüyor, "O yapmasa da biz yaparız. İçkiyi Şarapçı verir. Avcı Nuri pırzoları tedarik eder. ATG-171

Jandarmalar fırından, mis gibi kokan kızarmış kelleler, güveçler taşıyorlardı.
ATG-186

Sini içinde nar gibi kızarmış bir sığır başı ile bir torba ceviz getirip koydular ortaya. CM-13

Torbandan bir avuç üzüm alıp yedirdim hayvana. Sonra torbanın öteki gözünden avucumu ceviz içi, kayısı kurusu ile doldurdum. CM-17

Gülfüz yengem tez elden piliç kızartmış, peynir, yumurta kırmış, siniyi donatmış, getirdi. CM-57

Konukların rakılarına nar suyu dökerler, önlerine durmadan kızarmış kuzu, tavuk sürerlerdi. CM-72

Hamurun tutulması bitende sacın altını yaktım, ilk gözlemeyi yaptım, pişirdim.
CM-102

Çarşıda muhtarla bir kebabçıya girdik. Kebapların pişmesini beklerken muhtara dedim ki. CM-109

Cemo'ya bir yeşil yazma, leblebi şekeri; Cano'ya bir okka lokum almak için çarşıya vardım. CM-137

Şih Persin'in etli pilavı salt ağa sofrasına koydurduğu görüldü. MM-40

Şih Abuzer tayfasının ekmeği yarpuza banıp yediklerini mi sanırsın? MM-43

Gelenlere tabağından yağ sızan biryan ikram ederlerdi. MM-109

Her konak yerinde marabalar büyük bir ateş yakarlar, uğruldıkları bir koyunu ya da keçiyi sırtına geçirip ateşte çevirirlerdi. MM-116

Karnımızı doyurmaya ekmek çökelek hazırlayan Zino Ana. MM-162

Kimi döllemesini beklemeden keçisini ineğini boğazlayıp kavurma eder, tuluğa doldururdu.

Avradı eri; şahanını, doğanını, zağanosunu alıp dağlardan kuş, keklik derler, tuzlayıp çömleğe bastırırdı. Avratlar, bebeler derelerden alabalık avlayıp güneşte kuruturdu. MM-217

Mezarcılara can aşısı dağıttık, seyitlere pirtisini bağışladık. MM-290

İstediği çula tuluk tuluk kavurma, dizi dizi zerdeli kurusu, iç ceviz sarıp yolladım, bir zaman sıkıntıda komayacağımı duyurdum. MM-429

Kavut bulamacı boğazımdan geçmedi. MM-433

Önce kadınbudu köfteleri kızart. YG-20

Ama gelen giden bana yaranmak için kıza şeker, çukolata, fındık, fıstık taşıdı durdu. YG-23

Hacı Kadir kapı yüzüne çarpılmadan, “Biraz da gül macunu yedersen fena olmaz!” dedi. YG-28

Halayıkların tepsiler içinde taşıdıkları yumurtayı, tereyağını, balı iştahıyla yedi. YG-81

Çıkında haşlanmış yumurta, tulum peyniri, zeytin de vardı. YG-152

Ekmek, peynir, helva, zeytin, pastırma, sucuk, rakı, şarap, cuvara, ilaç bile var. YG-166

Yaz kış, sabah akşam keçi sütünden yapılmış kurkmaç⁴¹ ile ekşimiş, kurtlanmış tek çeşit yemekle gün geçirmeye alışmış olan ihtiyar pinti, düğün günlerini düzeni bozmadan atlatmanın yollarını arıyordu. YG-204

Torbasından üzüm, incir çıkardı. YG-234

Gümüş tabaklara istif edilmiş ezmeler, lokumlar, şekerler vardı. YG-323

Günlük nafakası olan bir külah badem şekerini verdi: YG-358

İçinden ortası yarılmış, arasına şişköfte, soğan, maydanoz doldurulmuş pamuk gibi beyaz ekmekler çıktı.

(....)

Köfte dedikleri yiyecek de çok lezzetli bir şeydi. YK-22

Kebapçıdan kebab ekmek, gevrekçiden ipe dizilmiş gevrek aldı, geldi. YK-24

Sofrada öğle, akşam yemeklerinde Sultan Bacı'nın önüne sürdüğü onca güzel yemeklere, sarı sarı böreklere, kaymaklı baklavalara el sürmüyordu. YK-57

Mehmet Torlak, her akşam köşe başındaki tütüncüden on kuruşluk karamela almayı unutmuyordu. YK-67

Kadınlar taştan ocaklarda ateş yakarak fasulye, yumurta haşlıyorlar, kahveler, çaylar pişiriyorlardı. YK-69

⁴¹ Kurkmaç: Süt ile taze acı biberden yapılmış bir çeşit turşu.

“Bu eyiliğin için akşama bir Amerikan sakızını hak ettin gayri!” deyip gitmişti, Hayri. YK-81

Yonca Kız, Gonca Ana’sı, Kocanine’siyle masaya oturmuş tereyağı, reçel sürülmüş dilimini yiyor, sütünü içiyordu. YK-98

“Köfte yap bize! Büber de pişir! Ekşisi bol bi salata da yaparsan ölmüşlerine dua ederiz.” BOAD-122-123

Az sonra ızgarada pişirilmiş birer tutam sardalye, fava, salata ile donatılmış küçük tabakları masaya diziverdi.

“Bir de sıcak meze getireceğim. Şiş, böbrek, ciğer karışık olsun değil mi?”BOAD-205

2.14. Halk Oyunları

Toplumun bir ferdi olan insanın yaşamını sürdürürken tabiatla iç içe olması kaçınılmazdır. Tabiatla bütünlük halindeyken insan, doğadan çeşitli şekillerde etkilenmiş ve bu etkilenmelerini oyun ve inanç öğelerine katmıştır. İnsanın doğadaki ses ve hareketleri taklidiyle oyun meydana gelmiştir. İlk insandan günümüze kadar gelen oyunlar halk kültürünün zenginliğinin göstergelerinden biridir. İnsanoğlunu oynamaya yönelten etmenlerin başında özgürce hareket etme, zevk alma, eğlenme güdülerinin gelmesiyle beraber oyunun eski dönemlere kadar giden kutsal ve mitsel kökeninin bulunması da oyunun diğer önemli yüzünü oluşturmaktadır. Çünkü insanlar o günleri hatırlamak ve canlı tutmak amacıyla törenler düzenlemişlerdir. Zamanla bu oyunlar değişerek günümüz oyunlarının yapısı oluşmuştur. (Artun, 2005: 326)

Günümüzde her bölgenin kendine has örf, adet ve geleneklerini yansıtan oyunları meydana çıkmıştır. Çeşitli vesilelerle düzenlenen törenlerde insanlar coşku, sevinç ve heyecanlarını sergiledikleri halk oyunları ile sunmaktadırlar. Kendine has estetik yönü ve kuralları olan halk oyunları, bir taraftan eğlendirirken diğer taraftan da ait olduğu toplumun kültürel örf, adet ve geleneklerinden kesitler sunmaktadır. Oyunların eğlendirici vasıflarının yanında insanlar arasında kaynaşmayı ve toplumsal dayanışmayı da sağladığı söylenebilir. Bir düğün, bir asker uğurlama ve daha birçok özel ve mutlu günde ortaya konan çeşitli oyunlar bize Türk halk kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini apaçık göstermektedir.

Halk oyunları, ortaya konurken bu oyunların önemini ve etkileyciliğini arttıracak önemli bir unsur da müziktir. Çeşitli çalgı aletleri ve hareketlerin birleşimiyle halk

oyunları bir bütünlük arz etmektedir. Tek başına, müziksiz, çalgısız hareketlerin varlığı halk oyununu etkili kılamaz. Zeybek, horon, hoş bilezik, çayda çıra gibi çeşitli yörelere ait oyunların Bilbaşar'ın eserlerinde sergilenmesi halk kültürünün eserlerde yaşatılması adına sevindirici bir durumdur.

Posbıyıklı Maho, gür sesiyle bir “Heyy!” çekti. Sonra davulunu gümbürdetti. Ben de bar üfledim. Yiğitler kol kola verip dizildiler, sabahacak oynadılar. CM-58

Bu toplantılarda komutanın en hoşuna giden zeybek oyunları, horonlar bir de türkülerdi. CM-67

Yemekten sonra Cemo, meyimi getirdi, delikanlılardan biri davul aldı geldi. Birlikte bir horon vurduk ki karşı dağlar iniledi. Genci ihtiyarı ortaya çıkıp ateşin çevresinde saatlerce oynadılar. Bizimkileri gören askerler de coştular. İkisi Erzurum dadaşymış.

“Hele bir ‘Hoş Bilezik’ vurun ki biz de marifetimizi gösterek,” dediler. “Onlar da ter dökeseye oynadılar.”

Mezrada ilk gecemiz böyle cümbüşlü, eğlenceli geçti. CM-153

Davullar, meyler çentvari oyununu vuranda ayağıma kırmızı çizme geydirip beni ortaya sürdüler. MM-83

Bir zaman sonra oynayanların mecalsiz düştüğünü gören şıh, eliyle işaret verdi, horan çemberi dağıldı. Çalgıcılar havayı değiştirdiler. Çaydaçıra oyunu vurduklarını duyanda yüreğim oynadı. Vatanım tüttü burnumda, gözümünden yaş geldi. Ne var ki şıh içimden geçeni görmezdi. Kulağıma soluyup,

“Hele sultan eğlentinin sonu gelmiştir. Oyun sırası gelinindir. Ortaya çıkıp salın ki hasedinden tüm çatlasın haremin kancıkları...” dedi, belimden tuttu, kaldırdı.

Fağfure mum yanan iki şamdan getirdi, elime tutuşturdu. Naçar ortaya çıktım, dönmeye başladım. MM-125

Şikeftana dönende cümbüş dernek edildi. İlk Harpuşte havası vuruldu. Davulu tüfekçilerin en genci döver, meyi Aşık Suphan üflerdi. Huso yaşlılığına bakmayıp palasını sıyırdı, karşıma geçti. Ben de şıhlık palamı çekip yerimi aldım. Bizi gören tüfekçiler karşılıklı dizildiler. Hep birlikte oyuna durup pala sallayarak düşmanı ezeceğimize temsil düşürdük...

Harpuşte'den sonra avradı eri, el ele tutuşup davulcuya ayak uydurarak coşkun bir horona döküldük: Kullarım öyle coşup uçarlardı ki mayalanmış karnımla onlara yetişmezdim. Ne var ki Huso'dan çekinir, horondan ayrılmazdım. MM-201

“Kaymakam beyin, Sepetçioğlu zeybeğini pek sevdiği kulağıma çalındı tapucu. Güllü de bu oyunda bitirindir hani. Emrederseniz çalgıcılar vursunlar zeybeği kaymakam bey.”

(....)

“Yaşa ağam! Sepetçioğlu'nu oynasın Güllü.” YG-314

Mehmet'in memleketine dönen bir işçiden aldığı saz, yaşayışlarına bambaşka bir çeşni katıyordu, Mehmet Torlak şakrak oyun havaları çalarak kızını oynatmaya başladı mı aile evinin küçük kızları eve doluyor, Yonca Ablalarıyla birlikte el şaplatarak oyuna katılıyorlardı. YK-67-68

Erkekler tef, darbuka çalıyorlar, el çırpıyorlar, oyun bilenleri ortaya çıkıp bahriye çiftetellisi, harmandalı, avaramu oynuyorlardı. YK-69

Cazı göstererek şef garsona, “Şu zırlıklar Harmandalı, Aydın Zeybeği vurmasını bilmezler mi delikanlı?” diye sordu. BOAD-189

“İzmir zeybeği vurun, diyor ağa. BAOD-193

Bi Burdur zeybeği vursunnar. BOAD-194

Metinlerde Türk halk oyunlarının bölgesel oyunları yanında Arap bölgesi oyun havası ile ilgili bir örneğe de terim olarak yer verildiğini görmekteyiz.

Halayıklar kumandara yiyecek taşıdıkları sıra davulcular, Arap oyun havası vurmaya başladılar. MM-142

2.14.1. Çalgı Aletleri

Eğlenceyi tamamlayıcı unsur şüphesiz müzik, müziği anlamlı kılan da çeşitli çalgı aletleridir. Kopuz ve davul, varlığı Şamanist döneme kadar giden en eski çalgılarımızdır. Göçler, savaşlar ve çeşitli sebeplerle başka milletlerle içli dışlı olan toplumların zamanla musikilerinde de değişme, gelişme olmuş ve çeşitli çalgı aletleri ortaya çıkmıştır. Her toplumun kendine has çalgıları vardır. Türk kültürünün de birbirinden farklı ve zengin çalgı aletleri mevcuttur. Düğünlerde, sünnet törenlerinde, asker uğurlamalarında ve daha birçok eğlencede davul, zurna ve saz en çok kullanılan çalgılardır. Geleneksel

çalgılarımızdan olan ve binlerce yıllık kültürel bir varlığımız olan davul, metinlerimizde de sık geçmektedir. Eserlerde ayrıca yabancı kültürlerin çalgı aletlerine de yer verilmiştir.

Yörük Osman nazlanmadan sazını aldı, tımbırdatmaya başladı. ATG-66

Sabahın erken saatlerinden beri davul zurna sesleri geliyor kuleme kadar. ATG-67

Oy sandığı çarşıdaki kahvenin önüne yerleştirilmiş. Bayraklarla donatılmış her yan... Davul zurna da sandığın başında. ATG-69

Salon تنها... Piyano açık... Ben yalnızım... Piyano tuşlarından Havva, diye yalvaran inilti dökülüyor. ATG-91

Kendimi sevdireyim diye fırsat düştü türkü çağırdım, bar üfledim. CM-51

Hafta sonlarında topluca eğlenirlerdi. Caz denilen zilli davullu çalgı gelirdi. CM-67

Zengin bir ahababımın sünnet düğününe gideceğiz. Anlarsın ya sazını, meyini birlik almayı unutma. CM-71

Çengiler anadan doğma cılbaktılar. Göğüsleri bir de mahrem yerleri örtülü idi. Elllerinde ziller vardı. CM-73

Seyitler bağlama çalıp Kerbela ağıdını okudular. MM-290

Öbür duvarın dibine çul örtülü bir seki yerleştirilmişti. Üzerinde zilli davul, kemençe, mey çalan çalgıcılar oturlardı, şimdiye heç duymadığım bir hava tutturmuş, ince ince çalarlardı. MM-319

Radyolardan, gramofonlardan ırmak boyuna kıvrak türküler, oyun havaları yayılıyordu. YG-79

Darbuka, tef, türkü sesleri kıvrak kadın kahkahalarına karışıyordu. YG-245

Cazın davulu, zili uğuldamaya başladı. BOAD-213

2.15. Halk Mimarisi

İnsanın hayatta kalabilmesi için yeme-içme nasıl temel bir ihtiyaçsa, hayata tutunabilmesi ve korunabilmesi için de barınma ihtiyacı zaruridir. Halk mimarisi, insanoğlunun barınma ihtiyacını karşılamak için inşa ettiği her türlü faaliyeti içine almaktadır. Mimari yapının belirlenmesinde yaşanan coğrafya, iklim şartları, ekonomik durum, inanç vs. nedenler etken rol oynamaktadır. İlk ilkel yapılardan günümüzdeki

mimarı yapılara gelinceye kadar mimaride her ne kadar çağ atlanılmış olsa da geleneksel mimari yapımız yok olmaya yüz tutmuştur.

İncelediğimiz eserleri mimari açıdan konut çeşitleri, konutlarda süsleme, konutlarda kullanılan malzemeler ve konutlarda ısınma ve aydınlanma olarak değerlendirmeye çalıştık.

2.15.1. Konut Çeşitleri

Konut çeşitleri insanın yaşam alanını kapsayan mekanlardır. Ekonomik durumun mimari yapının belirlenmesindeki etkisinden bahsetmiştik. Gerçekten de incelediğimiz eserlerde dar gelirli kesimin barınaklarını komlar, çadırlar, kerpiç evler oluştururken; ağa, şeyh dediğimiz varlıklı kesimin konut çeşitlerini de gösterişli, çok amaçlı konaklar, köşkler oluşturmaktadır. Bu bölümde insanın yaşamsal alanını kapsayan yapı çeşitlerini ve bunların mimari detaylarını vermeye çalıştık.

Şarapçı Hidayet'in "yel değirmeninden muhavvel kule" dediği yapı pek hoşuma gitti. Deniz kıyısında yükselen bir kayalığın düzlüğü üzerine kondurulmuş. Şarapçı Hidayet, onun duruşu için askerlikten kalma bir deyişle, "Ayakta nişan vaziyeti almış," diyor. Gün batısına açılmış uydurma bir penceresi var. ATG-13

Izgarayı gümrük dairesinin bodrumuna koydular. ATG-53

Kıyadaki derelerin içerisinde küçük köyler görüyoruz. Köy evlerinin yapı tarzı dikkatimi çekiyor. Birer kale sanki her birisi... Üç katlı yapılmış evler. Birinci katta yalnız kapı var. İkinci katta bir küçük pencere. Üst katta hem pencere hem mazgal delikleri var. ATG-55

1940'tan 1950'ye kadar Yugoslav muhaciri Tahir bekçilik yaptı caminin kenefinde. ATG-58

Yıkık caminin önünden geçiyorduk. Minaresi oldukça eğrilmiş. Hoca bizi açıktan dolaştırdı.

"Fatih yaptırmış bu camiyi," diye açıkladı. "Ne camiydi bu, bakımlıydı eskiden... Şorda medrese talebesi otururdu. Şorası da iptidaiye mektebiydi. ATG-70

Eski Rum okuluna uğradık. Geniş salonu yüzünden, burası eskiden halk odası olarak kullanılıyormuş. Düğünler, toplantılar da burada yapılmıyormuş. Burasını şimdi köy malı otel yapmayı düşünüyorlarmış. ATG-73

Oturduğum apartmanda doktor da var." ATG-91

“Şimdi,” diye devam etti müdür, “muhtar, sabahleyin kalkıyor, ahıra giriyor, on ineğin taze fişkısını topluyor, su ile karıştırıyor, fişının dibine akıtıyor. ATG-100

Arkadaki odalar dolunca, muhtar eski Rum okulunun salonunu da depo olarak kullanmayı uygun bulmamış...

“Nişan, nikah törenlerini nerede yaparız sonra?” demiş. Mezbahanın karşısındaki köy malı, metruk yağhanenin ambarını bu işe ayırmaya karar vermiş. ATG-110

Herçeş siyasetten konağlarda, saraylarda oturay da... ATG-123

“Hı... Kocasından kalma Adana’da bir çiftliği varmış. Oraya çekilir, birlikte yaşarız. ATG-163

Tevfik iki cümleyle bu köşkü, kasabanın parlak devrinde bir Rum doktorunun yaptırmış olduğunu söylüyor. ATG-166

Avludaki odun yığınları altında hayvanın postu ile üç ayağını bulmuşlar. ATG-188

At koşturarak üç saate şihin konağına vardık. CM-71

Nasıl olsa komları bir hale yola koyarık. CM-141

Hep birlikte mezraya vardık. Fahri yarbay çadırlar önünde, kendisini karşılayan, ayağına kapanan avratların halini hatırlını sordu. CM-154

Akşam vakti Veysel Karani’nin türbesine vardık. Büyük bir ziyaretgâhtı. Avlusunu, kale gibi muhkem duvarlar çevirirdi. CM-165

Yek başına yaşayan Huso da obasını bırakıp Şih babomun konağında yerleşmeye rıza göstermiş, obamızın muhtarı olmuş. MM-24

Bu ağaçların altında göçebe kıl çadırları, petek biçimi evler görülürdü. Bunların ortasında etrafı yüksek duvarlarla çevrili şihin konağı dururdu. MM-120

Ökkeş Dayı’nın evi yüksek duvarlarla çevrili, büyük bir avlunun ortasındaydı. Şih Abuzer’in korkusuna kale gibi duvarların ardına sığınmakla yetinmemiş, avluya iki çoban köpeği de bağlamıştı. MM-258

Fazla cam parası vermesinler diye pencerelerinin yarısını kerpiçle örmüşlerdir. YG-11

Müezzinoğlu’nun Gülbucağı’na bakan köşkü ceviz ağaçlarının kuytululuğunda bir şato gibi yükselir. YG-12

Konuklar önce selamlık odasına girip Müezzinoğlu’nun elini öpüyorlar, sağ selamet dönüp gelmiş olmasından duydukları memnurluğu belirtiyorlar,

Müezzinoğlu'nun hatır soruşlarına, sağlığına duacı olduklarını söyleyerek el kavuşturuyorlar, sonra geri geri giderek dışarı çıkıyorlar, ayakkabılarını bir kenara bırakarak iri tüylü halılar serilmiş salona geçiyorlar, duvar diplerine diz çökerek sıralanıyorlardı. YG-14

Nalbur Hacı Raif, hazine odasının kapısını içeriden kilitledi. YG-90

Yalnız gelmiş. Selamlıkta bekliyor. YG-92

Hacı Kadir'in evi çarşı semtinin en göze batan yapılarından biridir. Yüksek duvarlarla çevrili, geniş bir avlunun ortasında ikişer katlı, iki binadan biri ırmağa, öteki çarşıya bakar. İki bina da ikiz kardeş gibi benzer birbirlerine. YG -104

Barakanın iç içe üç bölmesi vardı. YG-166

Günün birinde hanın avlusunda atların tepiştiği duyulmuş. YG-215

2.15.2. Konutlarda Süsleme

Mimari yapılarda süsleme, kişisel zevkler ve ekonomik duruma bağlı olarak şekillenir. İnsanlar üzerinde en fazla etkiyi bırakan yaşamsal alanlar olduğundan kişinin bu mekanları kendi zevklerine göre dekore etmesi kaçınılmaz bir durumdur. Yaşanan gelişmeler konut çeşitlerinden çok mimari süslemede kendini göstermektedir. Eserlerde geleneksel süslemelerle beraber modern süsleme tarzlarının kullanıldığını görmekteyiz.

Meyhanenin duvarlarına Alman dergilerinden kesilmiş çıplak kadın resimleri ile birlikte Alman savaş gücü resimleri asılmış. Kendisinin de çerçevelenmiş, Kuvayımillie kılığında bir resmi var duvarda. ATG-11

Köşkün bütün duvarları yağlı boya. Tavan kenarları, işlemeli alçı sarkıtlarla süslü. ATG-166

Konak; nar ağaçlarıyla, güllerle, çiçeklerle bezenmiş avlunun bir yanındaydı. Konağın üstü türbe gibi kümbetliydi. Avluda Diyarbekir evlerinin avlusu gibi büyük taşlar döşeliydi. Taşların aralarından yeşil otlar fıskırmıştı. Avlunun iki yanında küçük evler sıralanmıştı. Orta yerde bir havuz vardı. Havuzun etrafına halılar serilmiş, şilteler atılmıştı. CM-71

Doğramacılıkta Velo Dayı'nın üstüne yoktu. Ustalığını göstereceğini diye her komun kapısını başka biçimde yontardı. Sıra bizim kapımıza gelende Cemo'ya seslendi, "Cemo gelin," dedi, ""senin komun kapısını, penceresini daha bir süslü oyacağım. CM-159

Akşam vakti Veysel Karani'nin türbesine vardık. Büyük bir ziyaretgâhtı. Avlusunu, kale gibi muhkem duvarlar çevirirdi.

(....)

Ziyaretgâhın her yanı yazılar, nakışlarla süslüydü. Türbedar, büyük anahtarla türbenin kapısını açtı, pabuçlarımızı elimize alıp içeri girdik. Her yan kilim, her yan halı döşeliydi. Duvarlar; nakışlar, ayetlerle işlemeli idi. Bir kapıdan daha geçtik. CM-165-166

Bu ağaçların altında göçebe kıl çadırları, petek biçimi evler görülürdü. Bunların ortasında etrafı yüksek duvarlarla çevrili şhın konağı dururdu. Konağın damı Zaza papağı gibi tümsekliydi. MM-120

Nakışlı bir tavan, içeri dolan nurla parıldardı. MM-309

Panjurlar kapalı kaldığı sürece, Müezzinoğlu'nun iyileştiğini söyleyen kâtibine de inanmadı, İstanbul tangolarıyla düşüp kalktığından kasabaya dönmediğini söyleyen Saniye orospusuna da. YG-13

İki bina da ikiz kardeş gibi benzer birbirlerine. Cepheleri süslüdür. Çatmaların arasına kırmızı sarı tuğlalar öyle sıralanmıştır ki uzaktan çiniyle süslü, tarihi bir yapı sanırsınız. YG-104

Gazinin duvarları aynalarla, apliklerle süslüydü. BOAD-187

2.15.3. Konutlarda Kullanılan Malzeme

Konutlarda kullanılan malzeme öncelikle konutun sağlamlığı açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü insanoğlu, yaşamını sürdürdüğü mekanın can güvenliğinin olmasına dikkat eder. Güvenli bir yapıyla beraber mimarının estetik açıdan güzel görünümlü olması da kullanılan malzemeyle ilişkilidir. Kullanılan malzemeyi etkileyen faktörlerin başında da coğrafi şartlar gelmektedir. Eserlerde konut yapımında çeşitli malzemelerin kullanıldığını görmekteyiz.

Aşağıda yakut kiremitli damlarıyla kasaba görünmüştü. ATG-9

Damları kırmızı kiremitle örtülü evler, insan barınamayacak kadar haraptı. ATG-

9

Tevfik caminin kapısını, penceresini yokladı, “Çeşme için alınacak çimento, künk, boru gibi malzemeyi buraya koyarsak çalınmaz mı, diye bakıyorum,” dedi. ATG-71

Tevfik, “Kilise dediğin yerde dört duvar kalmış hocam. Ne kapısı var ne penceresi. Mermer direkleriyle, merdivenlerini şehitlik anıtına kullanmışlar. ATG-71

Yazıhaneden sonra birkaç hırdavat deposuna uğradık. Üç inçlik boru, somunlar, tapalar, musluklar satın aldık. ATG-84

Az zamanda komların üzeri kalaslarla, toprakla örtüldü. CM-159

Sık demir parmaklıklarla kaplı, küçük pencerelerin al kadife perdelerini indirdi. YG-90

Avluya bakan pencerelerin kalın demir parmaklıklarını sarmaşıklar örtmüştü. YG-92

Çatmaların arasına kırmızı sarı tuğlalar öyle sıralanmıştır ki uzaktan çiniyle süslü, tarihi bir yapı sanırsınız. YG-104

Fabrikanın binası kalın kalaslardan yapılmıştı. Üzeri de birbirine binmiş tahtalarla örtülmüştü. YG-164

Üst kattaki yarım kalmış odaların tavanları tahta kaplanıyor, evin dış sıvaları yenileniyordu. YG-203

Kale kasabası, killi yamaçlar arasında yükselen bir peribacası azmanının üzerine kurulmuş, taş yığınının oluşmuş bir ortaçağ kalesidir. YK-7

Kasabanın beyaz badanalı, beton direkli evlerinin bacalarından tüten dumanlar, çatıların üstünde gümüş renkli birer bulutçuk oluşturmuştu. BOAD-10

2.15.4. Konutlarda Isınma ve Aydınlanma

Elektriğin olmadığı dönemlerde insanlarımız geleneksel yöntemlerle aydınlanma sorunlarına çözüm bulmuşlardır. Kırsal alanlarda yakacak temini rahat olduğundan ısınma problemi pek olmamıştır. Gün ışığını tüm gün aldığı ve kışın ısınma masraflarını düşürdüğü için ısınma ve aydınlanmada avantaj sağladığından ülkemizde konutların inşası güney cephe olarak yapılmaya özen gösterilmiştir. Metinlerde gaz lambası, lüks gibi geleneksel aydınlanma araçlarıyla birlikte, elektriğin keşfedilmesiyle modern aydınlanma araçlarının da kullanıldığını görmekteyiz. Odun, tezek, kömür gibi maddeler de ısınmada kullanılmıştır.

Gaz bulamıyoruz diye feryat etmeyelim. Bol bol yakacak odunumuz var hiç olmazsa... ATG-99

Anlaşılan orada da bizim memlekette olduğu gibi tezek yakıyorlarmış. ATG-100

Nahiye müdürünün evi lüks lambalarıyla şakır şakır ışık içinde. ATG-104

Bir çaresine bakmalı. Madenci fenerini yaktım. Fitolini azıcık açtım. Onun aydınlığında petrol lambasına kalın kâğıttan bir abajur yaptım. Yaktım. ATG-105

Gece olanda eğlentiye ara verilmedi. Avlunun dört yanına meşaleler yakıldı. Arada küllüne gazyağı döküp bunları harlandırırlardı. CM-73

Üstelik geceleri ben de fenerle akrep avına çıkardım. CM-77

Memo sigarasını tütürür, kandile bakar düşünürdü. MM-148

Elinden çıra tutardı, çıranın aydınlığında beni görende, “Fato’yu da birlik mi getirdin? MM-160-161

Konsol üzerinde duran ayaklı lambaları yaktı. YG-90

Koridorun dönemeç yerlerini duvar lambaları aydınlatıyordu. Bunlar bütün gece yanardı. YG-92

Kışla Mahallesi’ndeki küçük dükkânına vardığında kız dağdan sırtında kömür getirmişmiş yeni. YG-99

Geceleri çardağın altını bir lüks lambası aydınlatır. Ahmet lüks lambasını iyice pompalayıp çivisine astı. YG-104

Çentikli kalktı, elektrik düğmesini çevirdi: “Bizim burda akşam tez olur.” YG-200

Başucundaki beş numara gaz lambasından dökülen ışığın altında Kevser’in çıplak kolları, geceliğinin örtemediği baldırları beyaz beyaz, tombul tombul görünüyordu. YG-221

“Alantrik lambası derler bunlara,” diye açıkladı. Gazyağı, fitil heç ilazım değil. YK-21

2.16. Diğer Geleneksel Unsurlar

2.16.1. Misafirperverlik

Misafirlik geçici, kısa süreliğine bir yerde kalmak anlamlarına gelir. Misafirlik hem dini hem de geleneksel bir boyut içerir. İslami düşüncede misafire büyük değer verilmiştir. Misafirliğin önemiyle ilgili birçok ayet ve hadisler vardır. Türk halk kültüründe misafir anlayışı diğer milletlere nazaran daha önemlidir. Geleneksel misafirlik anlayışı, Türklerde İslamiyet’in kabulü öncesine kadar gitmektedir. İslamiyet öncesi eserlerde bile misafirlikle ilgili birçok örneğin mevcut olduğu bilinmektedir. (Altunbay, 2016: 359-360)

Türk halk kültüründe misafir ağırlama, Türk misafirperverliğinin en belirleyici özelliğidir. Gelen insana Tanrı misafiridir düşüncesiyle büyük hürmet gösterilir. Gelen kim olursa olsun Türk halkı ona kendi ailesinden biriymiş gibi davranır, izzeti ikramda kusur etmez, güler yüz gösterir, en iyiyi, en güzelini yaparak onun memnun bir şekilde ayrılmasını sağlar.

Kültürel alanların çoğunda baş gösteren yozlaşma misafirperverlikte de kendini göstermektedir. Artık milli ve manevi değerlerimizi unutmaya yüz tutmuşuz. Özellikle büyük kentlerde komşuluk, misafirperverlik anlayışı neredeyse yok olmuştur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Anadolu'nun küçük, şirin kasaba ve köylerinde değerlerini unutmayan, gelenleri güler yüzle karşılayan insanların varlığı, misafirperverliğin hala yaşatıldığını göstermesi açısından umut vericidir.

İncelediğimiz eserlerde de Türk insanının misafirperverliğini gösteren metinlerin geniş yer tuttuğu görülmektedir. Misafirleri en güzel şekilde karşılayıp onları rahat ettirmek için elinden geleni yapan, ikramda kusur etmeyen bir misafirperverlik anlayışı sergilenmiştir. Yazarın Türk insanının misafirperverlik anlayışını gösteren davranışlarının hemen hemen her örneğini metinlerde kullanması ve bunu güzel bir şekilde işlemesi, onun hem geleneksel misafirlik anlayışına yabancı olmadığını hem de kendine has başarılı bir yazar olduğunu göstermektedir.

Nahiye müdürünün öğüdünü tutmadığım, nafıa ressamı olduğumu söylediğim halde, Şarapçı Hidayet bir kupa şarap ikram etti. “Misafirsiniz, bugün şarap benden,” dedi. ATG-11-12

Az sonra muhtar, ihtiyar heyeti üyelerinden iki kişi, birkaç da delikanlı çıkıp geldiler. Muhtar topumuza birden, “Hoş geldiniz!” dedi. Sonra, nahiye müdüründen başlayarak bayramlaşır gibi, iki eliyle ellerimizi sıktılar. ATG-65

Avcı Nuri, “Muhtar,” dedi. “Misafirlere oğlak mı, guzu mu ne ikram edecen? Pınarın suyunu içince garınları temelli acıkmıştır. Sen de bilin ya bu işi.”

Muhtar, yukarıdaki kayalıklara doğru başını kaldırdı, “Zülfü, Mıstık! Şordan bir oğlak tutun da gelin hele...” diye seslendi köy delikanlılarına. ATG-65

Bundan böyle sen kardaşımısın, beg kızı da dünya ahiret bacımızdır. Konağımızda mihman olanın canı, namusu bizim canımız, namusumuzdur,” dedi. CM-18

Katırımın sağını solunu çanla doldurup yaylaya pazara çıkanda şıhlar, ağalar yolumu çevirirlerdi, “Ley Memo gel hele kurban! Obamızı şenlendir çanlarınla,”

derlerdi. Günlerce konuk ederlerdi beni. Türlü yiyecek ikram ederlerdi. Oğlak çevirir, hatırım hoş etmeye çalışırlardı. CM-45

Dayım köylülere, “Cendermeler bu gece köyümüzde konuk kalacaklar. Elbirliği edip onları eğlendirek. Varın hazırlık yapın! CM-57

Cano cendermeye, “Buyur otur şöyle hele evlat, bir soluk al,” diye yer gösterdi. Bana da “Sen de hayvanı dolandır Memo. Terini kurut ki sancılanmaya yazık,” dedi.

Değirmenin önünde hayvanı dolandırmaya başladım. Cenderme yağlığına terini silerek su istedi. Cano, “Yok azıcık sabırlı ol, terin kurusun hele evlat,” dedi, “sonra ayran da içersin, su da.”

Cendermeye ayran getiren Cemo’ya, “Şu hayvanı sen dolandır da mektubu okuyak,” dedim. CM-133-134

Habere öyle sevindik ki nerede ise kalkıp oynayacaktık. Cendermeye ne ikram edeceğimizi bilemedik. Karnını bir iyi doyurduk. Heybesine de azık, çerez doldurduk. Cano, üstelik iki meci diye bağış verdi. CM-135

“Vay, hoş gelmişsin Memo evlat,” diye beni bağrına bastı, yanına oturttu, çay söyledi. CM-135-136

Gün kavuşmadan çadırların kurulması tekmillendi. Her hayma bir çadıra yerleşti. Avratlar ocak yakıp bazlama hazırlığına giriştiler. Muhtar eskerleri ağırlamak için bir oğlak kesti. CM-152

“Neye zahmet edip karşı çıktınız,” diye sordu komutan.

“Senin uğruna ölsek azdır,” dedi Cano, ayağına sarıldı. Her birimiz ayağı tozuna yüz değdirdik. Muhtar, kurbanı sürüyüp komutanın atı ayağı dibine yıktı.

“Ya bismillah deyip!” bıçağı çaldı. CM-154

Yarın da çancı ustasının hatırına büyük şölenimiz vardır. Öyle bir şölen edelim ki yer yerinden oynaya, obalarda, yaylalarda söylene!.. Tez danalar kesilip kazanlar kaynasın! dedi.

Oba halkı bağrışıp çağrışarak sevinçlerini belirttiler. Şih Persin,

“Hele bir çay içip soluk al!.. Irak yoldan gelmişsindir çancı ustası...” diyerek aşiretin deli divane olduğu konuğu sağına aldı, ağalarla birlikte konağın sekisine götürdü. MM-73-74

Sonradan anama anlatırken ağzından duymuşum ki Şih Persin, gözenin önünde ayağı dibinde kurbanlar kestirmiş, bir yağız at, bir hançer, tuluk tuluk yağ, peynir armağan sunmuş.

(....)

Yemekler yenilmiş, yağlı ayranlar içilmiş. Leşkerin önüne kazan kazan pilav dökülmüş, lenger lenger yoğurt taşınmış. MM-104

Konuşmanın uzadığını, ayakta dikilip kaldığımızı görende Cenderme Ali, altımıza kürsü sürüp,

“Hayvanları direğe bağlayın da gelin oturun hele!. Çay söyleyim size...” dedi. Oturmadık. Sofi,

“Sağ ol kurban!” dedi. “İçmiş kadar olduk... İzin ver de bir ayak önce gidek!..”

Cenderme Ali, Sofi’nin elinden dizgini almaya davrandı.

“Hele acelen ne kardaş? Görmez misin gün dağa yaslanmış gider. Akşam vakti yola çıkmak ne zorunuza? Iraktan geldiğiniz, yorgun düştüğünüz her halinizden bellidir. Geceyi bizde geçirirsiniz. Benim kaşık düşmanı, biryanın hasını pişirir. Altınıza çift döksek serer. Bir ala dinlenirsiniz. MM-187

Ökkeş Dayı bizi içeri aldı, altımıza hasır örülü iskemle sürüp çırağını çay söylemeye yolladı. MM-256

Gelen velinimetimizi ağırlayıp azığa çereze de doyururum, mis kokulu dökşeklerde de yatırırım

(....)

Altımıza halı şilte sürdü, oturttu. MM-259

Halo önden gidip dışarıda oturacak yer hazırlatmıştı, iki efendi için kürsülere şilteler koydurmuştu. Cendermelerle adamları için uzakça bir ağacın altına çul serdirmişti. MM-344

“Siz şöyle buyurun, oturun! Kahve çay için, yorgunluk alın!” dedim.

Efendiler kürsülere geçip oturdular.

Başları,

“N’ola şıh yenge, kullarına söyle de hayvanların torbalarına yem dolduralar! Dün sabahtan beri yol tepmişlerdir, açlıktan bacakları titrer biçarelerin,” dedi.

“Heç kasavet çekme, kurban! Hayvanlarınızın da sizin de karnınızı doyururuk!” dedi. MM-384

Biz de sözümüzü tutup cenderme Ali’ye mihman olduk.

Cenderme Ali’nin avradı bizi kırk yıldır tanırmuş gibi yakınlık gösterip ağırladı, kilerinde nesi varsa ortaya döktü, kendi yatağını altımıza serdi, donattı. MM-406

“Bi kupa şarabımı içmeden mi gidicen ağam? Şart olsun bırakmam,” dedi.

İki saat so'na buradayız Güllü.

(....)

“Eh, peki. Hiç olmazsa bi kaşık reçelimden al!”

“İlle bir ikramda bulunacan he?” Kanepeye oturdu

“Eh, hadi, kendin pişiriysen bi acı gayfeni içeyim... YG-51

“Hadi götür misafirleri! Kebap-ekmek almayı unutma. YK-20

Hiçbir çekingenlik duymadan evlerinin kapısını açtı,

“Öyleyse buyur gir içeriye teyze, bir gayfe pişireyim de iç!” dedi. YK-81

Hatırları kalmasın diye Hatice Hanım geceyi urgancılarda geçirmeye karar verdi.

Kezban gelin misafir odasına sakızlar gibi temiz yataklar yaydı. Onlar için güzel yemekler pişirdi. YK-181-182

Murat, kâhyayı yeni düzenlediği muayene odasına aldı. Yer gösterdi. Fatma Bacı şeker tuttu, “Beş dakikada pişiririm gayfeni... İşinin çokluğunu öne sürerek sıvışma, gücenirim son'a,” dedi, dışarı çıktı. BOAD-61

Hüseyin Ağa gücenmiş gibi baktı, “Acelen ne Tohtur Bey,” dedi. “Hele bi gayfemizi iç, bi şekerimiz yi.” Kahyasına döndü, “Kahya! Git söyle! Gözel bi gayfe pişirsinler tohturumuza.” BOAD-66

Metinlerde ayrıca Türk misafirperverliğinin dünyaca bilindiğini gösteren bir metnin varlığıyla da karşılaşmaktayız. Motorları bozulan yabancı bir ailenin problemini çözmek ve onları en güzel şekilde ağırlamanın sonucunda memnun kalan yabancı aile tarafından Türk konukseverliğini dile getiren sözler, Türk misafirperverliğinin evrensel bir boyutta olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Nahiye müdürü, jandarma komutanına bir er göndererek, Çamlık Derebeyi'nden cipi istemesini emretti.

“Hükûmatın yüzünü kara çıkarmayalım kardaşım,” dedi

Jandarma komutanı kapıdan çıkarken nahiye müdürü bağırды:

“Motoru bozulan konsolosluk kâtibi ile ailesinin geceyi limanımızda geçireceklerini kaymakamlığa bir raporla bildirmeyi de unutmayasın. Ne olur ne olmaz.”

Konsolosluk kâtibine, nahiye müdürünün bir cip temin edeceğini haber verdim.

Uzun uzun teşekkür etti.

Konsolos kâtibi, durmadan Türklüğümüzü, centilmenliğimizi, konukseverliğimizi övüyor. ATG-141-142

2.16.2. Haberleşme-İletişim

Teknolojinin hat safhada olduğu bu çağda internet, telefon başta olmak üzere haberleşme adına birçok iletişim aracından bahsedebiliriz. Teknolojinin gelişmediği dönemlerde insanlar iletişim kurabilmek için elbette çeşitli yollara başvurmuşlardır. En eski haberleşme araçlarından günümüz teknolojisine kadar çeşitli iletişim araçları kullanılmıştır. Bedeni hareketler dışında; dumanla haberleşme, ısıklıkla haberleşme, posta güvercinler yoluyla haberleşme, ulaklar vasıtasıyla haberleşme gibi çeşitli iletişim araçlarının varlığı bilinmektedir.

Bilbaşar'ın eserlerinde geçtiği dönemin teknolojik durumuna bağlı olarak çeşitli iletişim araçları kullanılmıştır. Ulaklardan telefonun kullanımına kadar birçok iletişim aracından söz edilmiştir.

“Kasabalının... hükümete karşı olan gücenikliğini yatıştırmak, devlet itibarını tazelemek için gerekli kolaylığı göstereceğinden eminim,” diyerek bağladım mektubu. ATG-34

Ben mektup vermek için içeriye girdiğim zaman havale odasının telgraf araçları duran masası üzerinde bir duvar saatini onarmaya çalışıyordu. ATG-34

“Müdür bey, gazetede ne yazıyor bak! Nahiye müdürlükleri kaldırılıyormuş. ATG-77

Nahiye müdürü, evine telefon etti. ATG-84

Hoparlörlerden Atina radyosu konuşuyor. ATG-124

Hademeyle getirdiği pusulada nahiye müdürü şöyle yazıyor: “Zeytinliğin kurtarılmasında gösterdiğiniz fedakârlığa karşı, şükranlarını bildirmek için Halim Bey bu gece şerefimize bir ziyafet çekiyor. ATG-162

Daha şölen sona ermeden bir haberci gelip Şih Mahmut'un kulağına bir şeyler fısıldadı. CM-20

Bu iş bitende, Şih Sayıt'ın münadisi ortaya çıkıp bir hutbe okudu. MM-30

İlkin elçi gönderip namus davacısı olduğumuzu Dersim aşiretlerine duyurmalıyık.

Lakin az sonra Şih Abuzer'in ulağı yetişip o da ölüm haberini bildirdi, leçeğini pabucunu getirdi. MM-193

“Şimdi anlarık!” diyerek, Memo'nun telifon söylediği kutunun kohunu çevirdi, kepçesini kulağına götürdü, borusuna,

“Alo!” diye seslendi “Oğlum bana cenderme komutanını bağla!” dedi, gözünü pencereye dikip parmaklarıyla tahtayı tıklatarak bekledi. MM-294

“Bilmişim, Şih Persin dediğin, Elaziz paşasının, başını getirene beş yüz altın koyduğu haramidir. Paşa tellal çağırıp dört bir yana ferman dağıtmıştır.” MM-313

Gazeteler korkunç faciayı birinci sayfalarında verdiler. Yonca Kız’ın, olay yerinin, kederli Gonca Ana’sının, Kocanine’sinin resimlerini yayınladılar. YK-136

Belediye hoparlörleri yarın açılacak olan hayvan panayırının üç gün süreceğini, bu arada türlü cambazların, oyuncuların halkı eğlendireceklerini ilan ediyordu. YK-162-163

Metinlerde örneklerine sık rastladığımız bir iletişim aracı da elle işarettir. Yapılacak olan işin çeşidine göre elle işaret verilip karşılıklı iletişim sağlanılmıştır.

Balık sürüsüne rastlayınca eliyle işaret verecekmiş. Tevfik de ipek ağın kulağına sigarasını değdirip atacakmış suya... Fıtil, bir kılıf içinde muhafazalı olduğu için suda sönmezmiş.

Çok beklemedik. Balıkçı İdris, işaretini verdi. Tevfik, ipek ağı suya bıraktı. ATG-56

Bana işaretle kalkalım, diyor. ATG-170

Cano’nun işareti üzerine davul vurmaya başladı, ben de yanağımı şişirerek meyimi üfledim. CM-153

O anda Şih Abuzer meyini başına diküp içti, kadehini yere çaldı. Billur kadeh bin parça olup dağıldı. Oğluna kızdı sandım. Meğerki çalgıcıların ahenge başlamasına işaretmiş. MM-124-125

Eliyle işaret ederek tüm konukları ayağa kaldırdı, peşine taktı, avlu kapısından dışarı çıkardı. MM-141

Müteahhit el edip hayvanları getirmelerini işaretledi. MM-348

Nalbur Hacı Raif içeri girmeden elinin tersiyle karısına geri dönmesini işaret etti. YG-93

Kırsal kesimlerde iletişim araçlarından biri de ıslıkla iletişimdir. Özellikle çobanların başvurduğu bir iletişim yöntemidir.

Sütü sağdıktan sonra çoban çocuk ıslık öttürerek kayalara tırmanmış keçileri aşağıya çağırıyordu. YK-120

Hayvanların ulumaları bir şeyleri haber verdiği inancı halk arasında yaygındır. Eserde, uluyan bir köpeğin köylülere birilerinin geldiğini bildirmesi, iletişim kurmada hayvanların önemini göstermektedir.

Kargadüzü'nün alt yanına varanda Kara Kurt, ağzından duman çıkararak uzun uzun uludu, geldiğimizi köylüye duyurdu. CM-36

2.17. İnançlar-İnanışlar

2.17.1. Dini İnançlar

İnsanoğlu, evrenin yaratılışından beri doğası gereği hep bir şeylere inanma ihtiyacı hissetmiştir. Hayatın her safhasını kapsayan din üzerinde sayısız tarifler yapılmıştır. Hatta her din, kendince bir yapı üzerine oturtmuştur inanç sistemini. Anabritannica'da din: *“İnsanın kutsal saydığı gerçeklikle ilişkisi; bu ilişkinin çerçevesini oluşturan inançlar, öğretiler, değer yargıları, davranış kuralları, tapınma biçimleri ve kurumsal yapılar olarak”*⁴² tanımlanmaktadır.

Tarihin her döneminde insanlığı etkileyen en önemli kurumlardan biri de din olmuştur. Dinin özü inanç esasına dayandığından insan hayatındaki yeri bu yüzden önemlidir.

İnsanların toplumsal ve bireysel faaliyetlerinde dini inançlar oldukça etkilidir. Dini inançların insan şahsiyeti üzerindeki etkisinin bilinmesi, insanların sosyal hayattaki faaliyetlerinin anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir. Çünkü dini inanç insan psikolojisi ve sosyal yaşamı üzerinde oldukça etkilidir. İnancın sosyal yaşam ve kültür üzerinde etkisi olduğu gibi toplum kültürünün de o toplumu oluşturan kişilerin inançları üzerinde etkisi söz konusudur. Dolayısıyla insanoğlu için din ve kültür önemli bir yer tutmaktadır. (Güven, 2012: 936)

İnsan hayatının vazgeçilmez ihtiyaçlarından olan dini inançlarla ilgili metinlerin eserlerde sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

⁴² Ana Britannica İstanbul 1994, C. 10, s. 162

2.17.1.1. İslamiyet ile İlgili İnançlar

Farklı coğrafyalarda geniş topraklar üzerinde hakimiyet kuran Türkler çeşitli kültürlerle etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu etkileşimler sonucunda sosyal yaşantılarında, kültürlerinde birtakım değişiklikler olmuştur. Her ne kadar inanç sistemleri Gök Tanrı inancına dayansa da bu etkileşimler sonucunda farklı dinlerin de varlığını görüp onlara inanmışlardır. Bu inandıkları inanç sistemlerine göre hayatlarını devam ettirmişlerdir. İslam'ın yaşantılarına uygun bir din olduğunu görünce İslamiyet'i din olarak kabul etmişler ve artık yaşantılarını İslamiyet'in gerektirdiği şekilde sürdürmeye çalışmışlardır. Kimi zaman dinin esaslarını yerine getirmeye çalışmışlar, kimi zaman da din dışı uygulamalarda bulunmuşlardır.

Bilbaşar'ın eserlerinde İslami inançlara geniş yer verilmiştir. İslamiyet'le ilgili birçok başlıktan söz edilmiş, bu söz edilmeler daha çok terim olmakla beraber dini bilgiler de içermektedir. Kitaplardan meleklerle, kutsal mekanlardan ayet ve hadislerle, dini şahsiyetlerden kadere, ezana kadar romanlardaki olay örgülerine göre geniş bir İslami perspektiften bahsedilmiştir.

Eserlerde Allah'ın adı çokça anılmış, Allah'ın büyüklüğünden, her şeyin Allah'tan geldiğine kanaat getirilmesinden bahsedilmiş ve Yaradan'ın farklı isimleri zikredilmiştir.

Koskoca konağım vardı. Düşmez kalkmaz bir Allah. Şimdi bir viranelikte barınıyorum. ATG-11

Tanrı'ya asi olmamalıydı. Hüda'ya başkaldıran bir daha doğru yolu bulamaz. CM-18

Sesi yanık, sazı tesirli idi. Çok kızlar yanar kül olurdu uğruna. Oysa Memo, Tanrı aşığı idi. CM-41

Yalan bilmem ben. Allah var, ahiret var. O zaman ben de kullandım dinamiti sen de kullandın, senin uşakların da kullandılar. ATG-132-133

Cenderme, "Hayır, şer Allah'tan, dedi, "Memo Efendi'ye şube reisinden bir mektup getirmişim. CM-134

Marabalar:

"Hüde te kadim bike!"

"Hüde te bihile!"

“Hüde te mazım bike!”⁴³

diye duacı oldular. MM-101

Fağfure yüzümü örten leçeği iyice dürüp ardıma attığı sıra şıh, mahfenin yanına varıp perdesini açtı,

“Maşallah, barik Allah!..” diyerek beni kollarına alıp aşağıya indirdi. MM-121

“Çok yıllara eriştirsin seni Rabbim!” YG-76

İslam inancında güzel ve meşru işler yaparken Allah’ın ismini zikretmek olan bismillahirrahmanirrahim eserlerimizde çokça kullanılmıştır. Yapılan işten hayır gelmesi için Allah’ı anarak öyle işe başlanması gerektiği ve Allah’ın verdiği nimetlerine karşı şükretmeyi unutmayan bir İslami düşünce profili çizen kişilerin olduğunu görmekteyiz.

Fatma kapıya doğru yürüdü. “Bismillah!” deyip sağ ayağıyla kapıdan çıktı. Ortakları da besmele çekerek peşi sıra onu izlediler. YG-256

Şoför saygıyla kapıyı açtı, Hatice Hanım, “Bismillah!” diyerek Yonca Kız’ı arabadan indirdi. YK-87

İslam’da güzel ve hayırlı işlerde Kuran-ı Kerim ve mevlit okunur, ayet ve hadislerden tercümeler yapılır, dua edilip, kurbanlar kesilir ve çeşitli İslami uygulamalar yerine getirilir. Metinlerde de bu tür örneklerle değinilmiştir. Bunun dışında bazı örnekler verilirken toplumdaki yanlışlara dikkat çekilmiş, eleştirici, alaycı bir yaklaşımla bu uygulamaların yanlışlığı dolaylı olarak dile getirilmeye çalışılmıştır.

Halkalar takıldığı sırada, baktım Mutaaf Hoca ortaya çıkıyor, “Bu çocuklar elimizde büyüdü, izniniz olursa şo mutlu günlerinde bir çift laf da ben edeyim,” diye başladı. Hadisten ayetten karıştırarak hem uhrevi hem dünyevi bir nutuk çıkardı. ATG-74

Sonradan gönderilen üç kurbanla birlikte Kadir Ağa’nın koçları tekbirler, dualar arasında çeşme yalağında kesildi. Bunun üzerine Mutaaf Hoca, muhtar adına bir töreni açış nutku söyledi. Hadis ve ayet karıştırarak suyun kutsallığını, azizliğini belirtmekle söze başlayan hoca bu işe önayak olanlara, hizmeti geçenlere kasabanın şükranlarını sundu, “Su gibi aziz olsunlar!” diye konuşmasını bitirdi. ATG-185

⁴³Bk. Türkçe açıklaması için dualar bölümüne.

Felaket kurbanlarının gelin gibi donatılmış tabutları, kafasını yumruklayan, ağlayıp dövünen akrabaların omuzları üzerinde taşınarak milli yas havası içinde toprağa verildi. Dualar okundu, hatimler indirildi. YG-379

Mutaf Hoca'nın anlattığına göre yaz günleri imam camiye girip çıkarken, ayağıyla teneşir tahtalarını tekmeler, "Kurudunuz gene melunlar!" diye bağırırmış. Boşuna gavur imam dememişler.

Büyükşehirlerde daha beterleri var," diyor Mutaf Hoca. "Bir kısmı geçimlerini sırf cenaze törenlerinden sağlar. Zabah zabah gayfeye varı... Gaztelere bi göz ata'llar. Hatırlı bi zenginin ölüm haberini okudular mı adresini öğrenir, cenaze evine damlarlar, hocalar halkasına katılırlar. Aşir okurlar, hatim indiriyler. ATG-161

Gündüzleri köşkte hep mevlit okunur. YG-12

Salonun başköşesinde mevlit okuyacak hocalara yer ayrılmıştı. Bir rahle çevresine toplanan hafızların sayısı oldukça kabarıktı.

(....)

Kâhyanın kapıdan verdiği bir işaret üzerine hafızlardan biri bir aşır okudu. Sonra hep birlikte bir ilahi söylediler. YG-15

Eserlerde yüce kitabımız Kuran-ı Kerim ve surelerinden bahsedilmiş, bununla birlikte halk arasında ve mahkemelerde herhangi bir sorunda doğru söylenilmesi için Kuran'a el basılarak yemin etme çokça kullanılmıştır. Eserlerde yine yer yer hadislerden söz edilmiştir.

"Baş sallamak yetmez, ağzınla ikrar edeceksin!" diyende anam, bir el bastığı Kuran'a bir kapının iki yanında dikilen cendermelere baktı, sonra boynunu dikip, "Tanımamışım!" dedi. MM-287

"Sen Tanrı'nın sevdiği bir kulsun, Hacı Mustafa!" dedi. Muhammed efendimizin elkısibü habibullah hadisi, senin gibi dini bütün esnaf için söylenmiştir." MM-402

Müezzinoğlu, "Şu bohçadan da birer peşkir beğenin. Her aptes alışınızda bubamın ruhuna bi 'Fatiha' okursunuz sevabınıza." YG-76

Dini İslam'ı kurtarmak için cihat açtık, demeliyiz. Arapça ezan okunacak minarelerde. Kutsal kitabımız layık olduğu hürmete kavuşacak, demeliyiz. YG-101

Havuzun başında Hacı Kadir aptes alıyordu.

(....)

“... Minallahi taala velba'sü ba'del mevt” Karısı suyu fazlaca kaçırıldı. “De suyu israf etme kız!

(....)

“Eşhedüenlailaheillallah” YG-105

Nalbur Hacı Raif pencere önündeki mindere oturmuş her sabahki gibi “Yasin” okuyordu. YG-322

Hacı Raif Kuran'ı kapadı, öptü, kılıfına koydu, yerine astı. YG-322

Romanlarda Müslümanlar için kutsal kabul edilen mekanlar olan camiler, cennet ve cehennemle ilgili metinlere de yer verilmiştir.

“Misyoneri aramaya gelenlere zenci sihirbaz, Tanrı, cehennem, zebani diye her gün huzurunuzu kaçıran adamdan sizi de kurtardık,’ demiş. ATG-51

“Fatih yaptırmış bu camiyi,” diye açıkladı. “Ne camiydi bu, ne bakımlıydı eskiden. ATG-70

Tevfik caminin kapısını, penceresini yokladı, “Çeşme için alınacak çimento, künk, boru gibi malzemeyi buraya koyarsak çalınmaz mı, diye bakıyorum,” dedi. ATG-71

Allah haramı tatlı yaratmış Güllü... Cennetten tatlı olmasa Adem Baba'mız tadına bakmaya kalkmazdı haramın... YG-59

Madem öyle neye herkes babası cennete gitti, diye ağlayıp dizlerini dövüyordu? YK-76

Bir gün camileri gezdiler: Ulu Cami'yi, Yeşil Cami'yi, türbeyi gördüler. YK-115

Ulu Cami'nin yanından geçerlerken Ayşe Teyze, Sultan Bacı'nın iyileşmesi için iki rekat namaz kılıp dua etmek istedi. YK-127

Kadınlar, duvarlardaki kadın kabartmalarına bakmaya utanıyorlardı. Fısıltıyla günahtan, cehennemde yanmaktan söz ediyorlardı. Onların fısıltısına kulak veren Sülüman, dirseğiyle Osman Ağa'yı dürttü, eğildi:

“Zeynep Abla duvardaki çıplak resimlerden ötürü dünürüne, “Günaha giricez, cehennemde yancaz,” diyor. BOAD-211

İslam dininde yetim ve öksüzü sahiplenmek, koruyup gözetmek büyük sevap sayılmıştır. Eserlerde bunun bilincinde olunan insanların olduğunu görmekteyiz. Anne ve babasız bir evlada sahip çıkmanın, onunla evlenmenin hayırlı bir iş olduğuna değinilmiştir.

Hayır işlemiş olmak, hem de avunmak için küçük bir evlatlık aldı. YG-13

“Hacı Kadir de karıları da zengindir, kız rahat eder, hayır duasını alırsın... Allah da senin günahlarını bağışlar belki bu yüzden...” YG-44

“Beslemeynen evlenmenin sevabı büyüktür, Ahmet'im. Peygamberimiz bile beslemeyle evlenmiş. YG-218

“Eferin Kezban, öyle bir hayır ettin ki Tanrı da peygamber de hoşnut kalmıştır senden, cennetliksin sen gayri heç şüphe yok!”

Bir öksüzü adam etmek on çocuk doğurup büyütmekten sevaptır.”

“Sen bu fakire bir verirsen Tanrı sana yüz verir,” dediler. YK-160

İslamiyet ve İslamiyet öncesinde önemli bir yeri olan kurban, incelediğimiz eserlerde farklı şekillerde işlenmiştir. Yüzyıllardır inanışlar arasında önemli yeri olan kurban sunma, Bilbaşar'ın eserlerinde de farklı motiflerle karşımıza çıkmıştır. İslam inancında yaygın bir inanış olan adak kurbanı metinlerde işlenmiştir. Hastalıktan kurtulma, çeşitli açılışlar esnasında, misafir ağırlarken, sevindirici haber alırken, yöreyle ilgili çeşitli inanışlar vb. birçok durumda kurban motifi karşımıza çıkmaktadır.

Kadir Ağa, çeşmenin açılışında kurban edilmek üzere iki koç göndermiş. Koçların boynuzları yaldızlanmış, sırtlarına kınalar sürülmüş. Ağanın kâhyası bunları kasaba sokaklarında törenle dolaştırıyordu.

(...)

Sonradan gönderilen üç kurbanla birlikte Kadir Ağa'nın koçları tekbirler, dualar arasında çeşme yalağında kesildi. ATG-184-185

Neye zahmet edip karşı çıktınız,” diye sordu komutan.

“Senin uğruna ölsek azdır,” dedi Cano, ayağına sarıldı. Her birimiz ayağı tozuna yüz değdirdik. Muhtar, kurbanı sürüyüp komutanın atı ayağı dibine yıktı.

“Ya bismillah deyip!” bıçağı çaldı. CM-154

Ayağa kalktığı gün Senem, adaklarını kestirdi. Seyitlere, fıkara da dağıttı. O gün ilk kez yıkandı, kokular süründü, saçlarını örende tatlı sesiyle türküye durdu. CM-183

Seyitler niyaz okuyup ziyaretgahın göllegeine Oniki İmam hatırına, on iki çakıl attılar. Ben de onlar gibi yaptım. Benden sonra obanın tüm erleri gelip ziyaretgahın göllegeine birer çakıl attılar. Hepsi sıraya girip elimi, omzumu öptüler. Ben de seyitlerin elini, omzunu öptüm. Bu sıra adaklar kesilirdi, yüzülüp kazanlara atılırdı. CM-189

Böylece odun alevi altında o gece Azbet ağalarının her biri Monzur Gölleği'ne üç çakıl atarak şıh baboma ant verirler. Ardından kullar doğum armağanlarını sunarlar. Besili kurbanlıklar kesilir, kazanlar ateşe vurulur, davullar dövülür. Şölen, eğlenti günler günü sürer. MM-25

Şıh Persin'in adamları sağa sola koşuşurlar, kurbanlık koçları sürerler, paşaya sunulacak armağanları, kullardan derlenmiş tüfekleri taşırlardı.

Sonradan anama anlatırken ağzından duymuşum ki Şıh Persin, gözenin önünde ayağı dibinde kurbanlar kestirmiş, bir yağız at, bir hançer, tuluk tuluk yağ, peynir armağan sunmuş. MM-104

Şıh Abuzer oğlunu kurtaran hekimleri paraya, armağana boğmuştur; Tanrı'ya kurbanlar sunmuş, kulların öşür borcunu bağışlamıştır. MM-129

Biat keçesini, kurbanı alıp Düzgün Dağı'na yollandık. İlk Kanare kayalığında kurban kesildi, eti seyitlere dağıtıldı. Oradan İmam Ali'nin sevgili kulu Düzgün Baba ziyaretine çıkıldı. MM-200-201

Hastalığı sırasında Müezzinoğlu'nun ardından en fazla kuyusunu kazan, damadını Halkevi başkanlığına yerleştiren Nalbur Hacı Raif Efendi bile haydut yapılı damadına Müezzinoğlu motordan inerken ayağı bastığı yerde bir kurban kestirdi. YG-14

“Ahmet’imi, Müezzinoğlu, Taştepe’deki pavlikesine katip etti.”

(....)

“Artık bir ziyafet isterim senden.”

“İstediğin ziyafet olsun. Önce bi mevlit okutalım da...”

“Doğrusun... Mevlit şart... Kurban da kesmelisin.” YG-124

Ali Osman, kurbanı kapının önüne yıkmış, üç ayağını bağlamıştı bile.

(....)

“Sağ selamet gelişine iki kurban adadıydım ağam. Dün birini kurt kaptı.”

(....)

Çentikli hayvanın yanına vardı. Bir dizini yere koydu. İri pençesiyle hayvanın başını tuttu, geriye büktü, bıçağın tersiyle gerdanındaki yünleri araladı.

“Ya Allah, ya bismillah!” dedi, bıçağı sürdü. Oluk gibi kan boşandı hayvandan. YG-225

Demokrat Parti kurulunca Hüseyin Ağa kurbanlar kesilerek törenle yazılmıştır. BOAD-17

Murat ayakları dibinde kesilmeye hazırlanan hayvanı o zaman fark etti. Ne diyeceğini bilemedi. Köyün eski geleneğiydi bu...

(...)

Ahmet, tekbir getirerek bıçağı hayvanın boğazına sürdü. BOAD-49

Metinlerde sık karşılaştığımız ve yazarın da eleştirdiği sorunlardan biri insanların sevap ve günah eylemlerini bir arada yapmalarıdır. Ayrıca kişilerin dini yaşantıları zayıf olmasına rağmen dini bütün görünüp toplumda din adına ahkam kesmeleri roman kahramanları ağızından eleştirilmiştir.

“De, gel... Atam iki tek Memet!”

“Yoo... Cumayı kılmadım taa. Tanrı’dan önce şeytanı memnun idemem.” ATG-17

Nahiye müdürü, “Bu işler şeytan işi hocam,” dedi. “Allah karışmaz bu işlere... Bana öyle geliyor ki, bütün aksilik buradan çıkıyor: Sen şeytanı memnun etmedin... ATG-111

Naziye, vücudunu vücuduma yasladı. Yanağı yanağıma değdi. Ateş gibiydi, “Demin istediğini şinci al!” diye fısıldadı. Şarapla ıslanmış dudakları ağızımı yaktı. Beni kendisi yatağa sürükledi. Kadının kıymetini bilmemiştik. Şarap gibi yavaştan başlıyor kanı alevlendirmeye, sonra kütük gibi seriyor yere...

Sabaha doğru beni o uyardı. Saçları ıslak. Sırtına geceliğini geçirmiş, gülüyor:

“Bu ne uykusu, ölü toprağı mı var başının altında? Ben denize girdim çıktım.

(...)

Sonra, beni teselli etmek isteğiyle, “Bi fırsatını bulur gene gelirim ben,” diye ekledi. “Hadi git, denize gir de yıkan.” ATG-108-109

Fakat bir kez kalabalık edepsizliği ele almış, nasihata kulak asmıyorlar. Biri bağıırıyor:

“Mutaş Hoca... Cemaziyülevvelini hep biliriz. Şeriat sözü etmek sana düşmez!” ATG-139

İslamiyet cahiliye döneminde geçerli olan birçok uygulamaya karşı çıkmış bunları bir düzene koymuştur. Bunlardan biri de çok kadınla evliliğdir. İslamiyet, gerekli şartları yerine getirmek kaydıyla 4 kadınla evlenmeye cevaz vermiştir. Metinlerde de çok eşliliğin örneklerini görmekteyiz.

“Allah’ın emri, peygamberin kavli bu... Erkek kısmı dört avrat alabilir...” YG-117

“Dördümüz de sağ kaldıkça yapamaz bunu. Şeriat izin vermez. Dört karısı olan beşinciye nikah kıydıramaz. YG-118

İmanın altı şartından biri olan kader, Yüce Yaradan’ın başlangıçtan sona kadar her şeyi önceden bilip tayin etmesidir. Yaşamla ölüm arasında meydana gelecek olan her şeyin Allah’ın iradesine göre şekillenmesidir kader. İncelediğimiz eserlerde kaderle ilgili metinler sıklıkla kullanılmış, kişiler yaşadıkları olumsuz olaylara kaderimizdir deyip razı olmuşlardır.

“Tanrı vermedi,” diyor. ATG-109

Neden adamlarımı yüzüstü bırakarak bu eğri yola saptım bilmezim, he vallaha da bilmezim. Şeytan, de! Alınyazısı, de! CM-15-16

“Meğer Şih Mahmut başımıza gelenleri bilirmiş, alınyazısını kulun değiştiremeyeceğini begin bilmeliydi. CM-18

Vakti saati gelende kimse kalmaz. CM-22

Yüreğime bir acı düştü, gözümden iki damla yaş süzüldü, aktı. Ne gelir elden? Dünya nizamı böyle kurulmuş, karşı gelmek kimin haddine? CM-35

Senem babasına haber salmış, beni buradan aldır, deyi. Yapamazım, cevap göndermiş babosu. Şih benden hatırlı, karşı gelemem, demiş. Kısmetin böyleymiş. Avrat kısmı kısmetine razı bi, demiş. CM-76-77

“Bu hançer ata yadigârı. Oğlum olsa benden ona kalacaktı. Tanrı Cemo’dan başka döl vermedi. Ne var ki bundan böyle, yok diye Tanrı’ya yakınmazım... CM-98

N’ola bir kez de kendimiz için alın teri dökek. Bakalım Hüda ne gösterir. CM-145

Çan dökmezsen işinin hasretliği yüreğini karartır, gözün beni temelli görmez olur. Ne edek, yazım böyle yazılmıştır, hasretliğe dayanmak bana düşer. CM-169

Benim yüreğimden de kan giderdi. Feleğin sillesini yemiş biçarelerdik. Senem’in başını kolumla sardım, göğsüme yasladım, “Zalım olan ben değilim, kaderimizdir, Senem,” dedim. “Cilvesi çok bir kaderimiz vardır. Bizi birbirimizden ayırmak için duyulmadık oyunlar oynamış, olmadık engeller çıkarmıştır karşımıza. Sonra da aramıza heçbir şeyden haberi olmayan Cemo’yu katmıştır. Cemo yiğit, Cemo fedakâr bir gelin. Ayrılık ölüm olup karşımıza dikilende o çekmiş almıştır beni onun kucığından. Bakarsın

feleğin oyunu bu da. Sevgimi çok görüp beni ikiye bölmüştür. Yüreğimin bir yanı sende kalmış, öbür yanını Cemo'ya vermiştir. Kaderimiz böyleymiş.” CM-184

Alınyazısına kim karşı durabilmiş ki Cemo dura? Seni sevmişse kadere boyun eğer ben gibi.” CM-193

Hızını kesip kendini geri alamadığından uçurumun karanlığına düşüp kayboldu. Cemşido, “Tanrı onun cezasını böyle tayin etmiş, nidek,” dedi. CM-210

Şih babom sağ dursaydı herhal Azbet ağalarının seve seve biat edecekleri ikinci Şih Senem olarak yetişir, rahatça şihlik postuna yerleşirdim. Ne var ki alınyazıma pek çok çile nakşetmiş Tanrı... MM-26

Memo'nun asker edildiğini öğrenende,

“Her işte bir hayır vardır,” dedi. Çancı ustasının nasibinde kışla terbiyesi görmek de yazılıymış... MM-97

“Aynı obada anandan başka muinin yoktur şih kızı! Alın yazın neyse çekeceksin!” dedi. MM-106

Bana düşen Senem'in yolundan çekilmektir. Çünkü bahtımın turası bozulmuş, alnıma Zozanalı bir gelinin nasibi yazılmıştır,” diye çekip gitmek istemişse de Halo eline ayağına düşmüş.

“Evli olduğunu bilirim,” demiş, “Cenderme Ali seni aramaya gidende Zozana'da nikahlanıp kaldığını öğrenmiştir. Nasipleri böyleymiş, diye Senem'e duyurmamıştır. Lakin kaderiniz sizi birbirinize buluşturmuştur. MM-238-239

İşte o sıra kaderin cilvesi, çancı ustası Memo'yu Şih Abuzer'in sünnet düğününe kumandarıyla birlikte konuk getirmiş, iki gönlü yaralıyı birbiriyle buluşturmuş. MM-277

“Zira ki alınyazısına karşı durulmaz!” dedim. MM-363

Biz istesek de haram yolundan ayrılamayız... Bizimki alın yazısı... YG-44

Olan olmuş... Birinizin birinize söyleyecek sözü mü kalmış? Hepinizin alınyazısı böyleymiş... “Allah'ın emri, peygamberin kavli bu... Erkek kısmı dört avrat alabilir...” YG-117

Üç kez evlendim. Tanrı üçünden de evlat vermedi. BOAD-104

İncelediğimiz metinlerde peygamberlerden, 4 halifeden, alimlerden, çeşitli dini şahsiyetlerden de yer yer söz edilmiştir.

Hikâyenin burasında Avcı, “Meğer biz, dağda malın sahiplisine çatmışız da haberimiz yokmuş,” deyince, Şarapçı hidayet alaya aldı, “Zati senin vurduğun avlar da ne hikmetse hep sahipli,” çıkar dedi.

Nahiye müdürü de “Tapısını sorsaydın bari,” diye ekledi. Avcı, Şarapçı’nın yüzüne sert sert bakmakla yetindi. Sonra nahiye müdürüne döndü, “Tapısı varmış ya, Adem Baba’da kalmış,” dedi. ATG-20

Kuzular, tavuklar kızartılmış. Çeşitli balık mezeleri, salatalar, söğüşler, kavunlar, karpuzlar, üzümler, şaraplar, rakılar, biralar... Bir donanmış ki müdür dayanamadı, otururken, “Hazreti Süleyman bile böyle bir çilingir sofrası görmemiştir kardaşım,” dedi. “Elhak, sanatının erbabıymış bizim Hidayet...”

Şarapçı, iltifattan son derece memnun, karşılık veriyor:

“Hazreti Süleyman da kim oluyor nahiye müdürümüz yanında?” ATG-122

“Ayıp, günah... Yaptığınız şer-i şerife de uymaz. İsa peygamberin dediğini hatırlayın: İlk taşı, böyle bir suçu işlemeyen atsın...” ATG-139

Allah’ını, Muhammed’ini inkârdan gelen millet olduğunuzu bilmem mi ben sizin? ATG-187

Günün birinde Hicaz’dan yorgun dönen bir hacının yolunu çevirmişler, ‘paralarını ver,’ demişler. ‘Param yoktur,’ demiş hacı, ‘Muhammed’in, Ali’nin diyarından gelirim. CM-48

Davul her zamankinden gümbürtülü çalanda, çocukları yakalayıp sünnetçinin önüne getirdiler. “Sallallah,” diyende sünnetçi usturayı çaldı, kül döktü üzerine. CM-72

Cemo, “Malımızı Kargadüzü’ne götürmeden n’ola Veysel Karani Hazretleri’nin ziyaretine gidek,” dedi.

“neye ki,” diye sordum.

“Neye olacak? Döl bereketi için. Herkes Veysel Karani Hazretleri’ne adak götürür. Ora pınarından su getirir.” CM-165

“Erinin kara gözlerini Zelha görse tövbe Yusuf’tan yüz çevirirdi,” diye Memo’nun karakaşlarına, kömür gözlerine kaside söyledi. MM-259

Zira ki Senem’in ayağında altı parmağı yoğdu. Olsa İskender Zülkarneyn’in boynuzu gibi söylenirdi Dersim’de. MM-283

“İrmağa sürülüp atılacak bi mal varsa o da senin Amelikan demiridir. Musa’nın peşinden giden Firavun misali sulara bi gömülür ki sorma gitsin.” BOAD-114

İncelenen metinlerde dini inançlarla ilgili sonuçlara baktığımızda eserlerde her ne kadar dini inançlarla ilgili bilgilere çokça yer verilse de kişilerin kendi çıkar ve menfaatleri için dini istismar ettikleri görülmektedir. Yazar, eserlerde bahsettiği çeşitli bilgilerle toplumdaki din yozlaşmasına dikkat çekmektedir. Roman kahramanlarının dinle ilgili bu yanlış tutumları toplumun genel sorunu olarak verilmeye çalışılmıştır.

2.17.1.1.1. Alevilik

Alevilik, toplum içerisinde din veya mezhep olarak gösterilmek istense de Alevilik, İslam içerisinde şekillenmiş özünde Allah-Muhammed-Ali üçlemesi olan bir inanç sistemidir. Bu inanç sisteminde Hz. Ali bir imam/baş olarak görülür. İncelediğimiz eserlerden “Cemo ve Memo” romanları Tunceli ve bölgelerinde geçtiğinden Alevilikle ilgili birçok düşünceyi barındırmaktadır. Alevi inancında büyük önem arz eden ve ehlibeyt dediğimiz Peygamber’imizin aile efradına yer verilmiştir. Eserlerde ayrıca yöreyle ilgili adetler, gelenek ve görenekler çerçevesinde çeşitli uygulamalara yer verilmiştir.

“Ağlama kurban,” derdi. “Ali İmam’ın başına and olsun ki yiğit, kefeni yırtmıştır.
CM-181

“Altunlarını yoğsa Hasan-Hüseyin’in nuru yanan Kerbela haccına mı dökeceksin herif?” diye sordu. MM-162

O günden sonra bir oğlan doğurmak içi Fatma Ana’mıza, Ali Baba’mıza gece gündüz durmadan yakardım. MM-215

Alevi-Bektaşî kültüründe son derece önemli yer tutan ve Hz. Ali’nin başını çektiği on iki kişiden oluşan gruba Oniki İmam denir. Anadolu’nun Sünni ve Alevi köylerinde düzenlenen cemlerde sohbetlerin konularından biri de Oniki İmam olmuştur. Bu cem toplantılarında Oniki İmam’ı anlatan nefesler özel bir saygı ve dikkatle söylenilmiştir. Oniki İmam’la ilgili bilgiler tarihi gerçeklikten ziyade daha çok bunlar etrafında teşekkül etmiş menkıbevi ve efsanevi bilgileri içermektedir. (Fırlı, 1994: 237)

İncelediğimiz metinlerde Oniki İmam’la ilgili örnekler fazlasıyla yer verilmiş ve inançları gereği dualarda, yeminlerde Oniki İmam’dan sıkça bahsedilmiştir.⁴⁴

⁴⁴ Bk. Oniki İmam’la ilgili örnekler çok olduğundan Alevilik alt başlığına bütün örnekler alınmamış ve Oniki İmam’la ilgili konu başlığında hepsine ayrı ayrı yer verilmiştir.

“Sizi bırakıp giden kimdir? Siz canımı kurtarmışsınız, beni başınıza taç etmişsinizdir. Oniki İmam hatrına and içip bağlanmışık birbirimize. Nasıl bırakır da giderim sizi. CM-191

“Monzur ziyaretgahında Oniki İmam başına and içmişiz,” derdim. CM-192

Oniki İmam hatrına sadakat andı da içirdikten sonra çobanı yanımıza katarak Sorikoğlu’nun yaylağına yollandık. CM-205

Ya Tujik ya Hızır! Oniki İmam hatrına imdadını benden esirgeme!’ diye niyaz edeceksin,” demiş keşkülünden bir elma çıkarıp vermiş. MM-19

Şu kutsal bahar günü huruca geçmeden Sultan Hızır’dan şefaatt, Şih Ahmet Yesevi’nin torunlarından da ant dilemeye gelmişiz. MM-30

Azbet ağası Huso’nun işaretıyla Halo, Oniki İmam aşkına dem gezdirdi, destan söyledi. MM-57

Dışarıda yazmalarla donatılmış ata yadigarı ceviz beşiğin çevresinde toplanan kullarım, oğlan dölleneğim, diye Oniki İmam’dan, Hızır’dan şefaatt dilerlerdi. MM-216

Türk İslam geleneğinde büyük önem arz eden Hızır, bugün oldukça geniş bir coğrafyada, dara düşenlerin, türlü sıkıntıları olanların kurtarıcısı olmuştur. Farklı kültürlerde çeşitli vasıfları olan Hızır’a özellikle Alevi inancında büyük bir ulûhiyet yüklenmiştir. Hızır; Alevi toplumlarında kimi zaman bir melek, kimi zaman bir kurtarıcı ve kimi zaman da bir yaratıcı olarak görülmüştür.⁴⁵

Alevi-Bektaşilerin kış aylarında çoğu zaman cuma akşamları bir araya gelerek yaptıkları toplantılara cem ayini denir. Cem, tarikata yeni birinin girmesi veya ulu bir kişinin anılması için düzenlenir. Cem ayinleriyle ilgili halk arasında farklı şeyler söylenilmiştir. Kimileri, gizli olarak bir araya gelip içki içtiklerini, kimileri mum söndü gibi asılsız ahlaki olmayan şeylerin yapıldığını söylemiştir. Halbuki cem; insanların toplanıp bir araya geldiği, inançları gereği yol, edep, erkanın gösterildiği, Hatayi, Pir Sultan Abdal başta olmak üzere dini-tasavvufi birçok şahsın çeşitli nefeslerinin okunduğu sohbetleri kapsamaktadır. Cem ayinlerinde cemaatin dini lideri dededir. Dede, cemaati sıkı kontrol ve disiplin altında tutan, onların kaidelere göre hareket etmesini sağlayan yol gösterici, terbiye edici pirdir. (Eröz, 1990: 96-106)

İncelenen eserlerde Alevi bölgelerinde geçen “Memo” romanında cem ayinleriyle ilgili örneklerle değinilmiştir.

⁴⁵ Bk. Halk İnanışları-Hızır

Gece gözede ayın-ı cem yapıldı. Memo'nun Şih Persin'e armağan getirdiği mey şişeleri elden ele dolandı. Saz sesi ishak demine ayak uydurdu. Çancı ustası, gelmiş geçmiş tüm Alevi âşıklarını dile getirdi, söyletti. MM-82

Cenderme Ali konukluğumuzu vesile bilip Hozat'taki âşıkları cem sohbetine çağırdığından gece uyumaya vakit bulamadık. Gelenler iki hak aşığıyla Hozat Cenderme Alayı'ndan bir subaydı. Sık sık bir arada yiyip söyleştiklerinden birbirlerinden bir gizledikleri yoğdu.

Sohbete oturanda ilkin âşıklar hüner gösterip nefes okudular, destan söylediler. Sonra sazı Memo'ya verip,

“Görelim ne söylersin?” dediler. Memo sazı göğüsleyip tellere dokandı, Pir Sultan'ın ağzından bir ezgi okuyup tüm yürekleri kendine bağladı:

“Beni hakka münacatım

Şaha, padişaha değil

Ali, Hasan'a minnetim

Şaha, padişaha değil

Hak dergâhına varırım

Hob didarın' görürüm

Bir Allah'a yalvarırım

Şaha, padişaha değil.” MM-406-407

Andın coşkunuyla yeniden mey çekip sazlarını söylediler. Memo'nun Pir Sultan ezgisini, cem sohbeti dağılasıya ağızlarından düşürmediler. MM-409

Memo, onbaşının zulmü yüzünden Osmanlı'ya karşı uşağımızın yüreğine giren hıncı yatıştırmaya, cenderme dipçiğinin kötü izlerini silmeye, üç gün Cem toplantısı tertipledi. Dağlar Pir Sultan ezgisiyle iniledi, Monzur'un suları destan olup çağıldadı. MM-431

Halk arasında Alevilerle/Alevilikle ilgili gerçeği yansıtmayan birçok yanlış düşünceden bahsedilir. Bu tamamen insanların kendilerinin uydurduğu asılsız düşüncelerdir. Özünde Allah-Muhammed-Ali üçlemesi olan bir inanç sisteminde böyle asılsız düşüncelere yer yoktur. İncelediğimiz “Cemo ve Memo” romanlarında geçen ve Alevilikle alakası olmayan fakat halk arasında Aleviliğe mal edilmek istenen yanlış inanışların olduğunu görmekteyiz.

Aleviler içi halk arasında “Kızılbaş” terimi kullanılır. Eski dönemlerde Alevi-Sünni fark etmeksizin Türkmenlerin çoğu kızıl başlık giyerlermiş ve zamanla bunu sadece Aleviler giymeye devam etmiş ve bu giyimlerine Kızılbaş denmeye başlanmış. Zaten içki içmeleri, kendi aralarında yaptıkları ayinler, gizli toplantılardan ötürü çeşitli suçlamalar ve yakıştırmalar yapılan Alevilere bugünkü manada Kızılbaş denmeye başlanılmıştır. (Eröz, 1990: 80-81)

Yine başka bir rivayete göre; Kızılbaş kelimesinin tarihçesi Hz. Ali dönemine gitmektedir. Hz. Ali savaşlarda başına kızıl başlık takarmış ve zamanla Hz. Ali sevenleri de bu geleneği devam ettirmişlerdir. Fakat bu terim zamanla günümüzde de örnekleri olduğu gibi Alevileri aşağılamak, küçük düşürmek, onları İslamiyet’le alakası olmayan kişiler olarak göstermek anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁶

Derken Cemo koşarak geldi, üstü başı yırtılmıştı. Kömür gözleri ateş gibi yanardı.

“Üçünü de yalağa tıktım kancıkların,” dedi soluyarak “Kızılbaş’ın yunduğu yalak pis olur. Ha domuz ha Kızılbaş!” diye karşıma dikildiler. CM-100-101

“Burada neye oturmazsınız? Aşağıda Hanefiler içinde rahat yüzü görmezsiniz ki. Onlar Kızılbaş’ı kâfir bilirler. CM-116

Halk arasında adına “mum söndü” denen ve yine Alevilere mal edilen çirkin, asılsız bir düşünce olan bu inanışın, yazarın “Memo” romanında geçtiğini görmekteyiz. Alevi kültürüne yabancı olmayan yazar, roman kahramanları ağzından “kızılbaş, mum söndü” ve daha birçok düşünceye yer vererek bir bakıma toplumun genelinde olan yanlış düşünceleri eleştirmek istemiştir.

Osman Ağa, Memo’nun niyazını duyanda cinlenmiş, kırbacınan üstüne yürümüş: ‘Bre namert kızılbaş!’ diye bağırmış. ‘Mum söndürüp bacının koynuna girmeyi günah saymazsın da Alevi şih kızının koynuna girmek günah olur, he mi? MM-66

⁴⁶ <http://www.alevice.net/kizilbaslik-nedir-ve-kizilbas-kimdir/>

2.17.1.2. Diğer Dinlerle İlgili İnançlar

İslamiyet dışında diğer dinlerden Hristiyanlıkla ilgili bazı örnek metinlere değinilmiştir.

Hoca, din gayreti sezilen bir acelecilikle, “Yok yok... Kilise o iş için biçilmiş kaftan,” dedi.

Tevfik, “Kilise dediğin yerde dört duvar kalmış hocam. Ne kapısı var ne penceresi. ATG-71

Bundan bir zaman önce hükümet adada bir dispanser açmaya kalkmış. Rum vatandaşları bir telaş, bir üzüntü almış; kahvelerde fiskos fiskos. Klisede ayın üstüne ayın. ATG-125

“Efes’te Meryem Ana’yı ziyaret ettiniz, değil mi Silvana?” ATG-149

“Kimden?” diye sorardı; Hacer başını salları, söylemezdi: “Tanrı vermiştir,” derdi. Şih Abuzer daha bir hiddetlenirdi. “Kendini Meryem Ana bildirmek isteyen kahpeye vurun ki cezayı bin kat hak etmiştir,” diyerek indirirdi kırbağı. MM-133

Şölenin sonunda Huso, beni tavanında Ashab-ı Kehf’in adları yazılı şihlik hüccresine götürdü. MM-201

2.17.2. Halk İnanışları

2.17.2.1. Hızır

Türk-İslam inanışlarında Hızır’ın birçok fonksiyonla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Özellikle Alevi toplumlarında Hızır’a büyük bir kutsiyet atfedilmiş ve Hızır etrafında çeşitli inanışlar teşekkül etmiştir. İncelediğimiz metinlerde başlarına türlü felaketler gelen, zor durumda kalan insanlar Hızır’dan medet ummuşlar, dualarında Hızır’dan yardım istemişlerdir. Hızır’la ilgili örnek metinler Tunceli yöresinde geçen “Cemo ve Memo” romanlarında çokça kullanılmıştır. Yörenin inanışı gereği olacak ki Hızır adeta bir peygamber, bir yaratıcı olarak görülmüştür. İnsanlar bütün sıkıntılarında niyazlarını Hızır’a yapmışlar, ondan yardım istemişler; dilekleri kabul olduğunda şükürlerini yine Hızır’a bildirmişlerdir. Sitemlerini de yine Hızır’a atfeden halk, hata yaptıklarında Hızır’ın kendilerini cezalandıracağına da inanmaktadırlar.

Oğlan bir yaşına basanda ben çıkıp gelmişim Dersim’e. Lakin ne oba halkı ne Senem beni bulduklarına sevinememişler. Oba tüm yasa bürünmüş. Ben ateşler içinde

ölümle pençeleşende onlar her gün Monzur ziyaretgâhına taşınıp adak sunmuşlar, niyazda bulunmuşlar, gençliğini bağışlaması için Hızır'dan şefaât dilemişler.

Senem sözünün burasında durdu, eliyle yüzümü okşadı.

Hele Hızır niyazlarımı, adaklarımı boşa çıkarmadı, seni bize bağışladı. CM-187

Obanın ihtiyarlarından birkaçı şikeftana gelip karşımızda el bağladılar. Biri ileri çıkıp, "Hızır aleysselama bin şükür ki bizi bugüne ulaştırmıştır," dedi. CM-188

Senem gider de dönmezim, diye korkardı, bilirdim. Bin kasem ederdim döneceğime. "Monzur ziyaretgahında Oniki İmam başına and içmişiz," derdim. "Hulfedersem Hızır beni çarpmaz mı kurban," derdim, sonunda o da çaresiz rıza gösterdi gitmeme. Lakin bir kez daha ziyaretgaha götürüp seyit huzurunda döneceğime and içirdi. CM-192

Çoban gitmeden Cemşido omzundan tuttu, "Çoban kardaş," dedi, "sakın ki sözünden hulfetmeyesin."

"Yok, babo," dedi çoban, "Oniki İmam başına and içmişiz daha. Hulfedersem başıma geleceği bilirim. Hızır beni taş eder." CM-205

"Üzüntümden bir yerlere sığamaz, av kovup tetik düşüreceğime kekolara adak gezdiririm. Her sabah gün vuranda Tujik Baba'ya yüzüm dönüp beni Memo'ya ulaştırması için Sultan Hızır'a yakarırdım. MM-69

O ölürse ben de yaşamazım, diye ant içerdim. Lakin kazanması için Tujik Babo'nun doruğuna bakıp niyazdan da geri durmazdım. MM-89

Cümlesi Memo'nun çevresinde toplanırlardı. Hızır görmüş gibi niyaz söylerlerdi;

"Hak eren, dil eren, kullara nasip veren!" derlerdi. MM-90

Böylece kanlı gözleri yüreğimi üşüden Seyit Vehhap için günler günü Hızır'dan şifalık diledim. Niyazımı yürekten söyledim. MM-129

Bir yandan Hızır'a şükranımı sunar, bir yandan feleğe sitem söyledim. MM-143

Bize bugünü gösteren Hızır'a bin şükran fısıldayarak serviye dolanan sarmaşık misali dolandım boynuna. MM-148

İhtiyar şıha seni avrat edip helalimi haram kılan, aramıza ayrılık ateşi düşüren Hızır'a nasıl şükran söylerim hey Senem? MM-148

Bizi kavuşturmamaya elinden geleni ardına komamıştır. Bin bir hud'aya başvurmıştır. Öyleyken Hızır duamı, adaklarımı kabul edip bizi buluşturmuştur, diye Şih Persin'in cendermeyi nasıl üzerine çektiğini, obamızı nasıl dağıttığını, buraya nasıl geldiğini, Şih Abuzer'in hunharlıklarını yaş dökerek anlattım. MM-148

Ellerine geçerim korkusuyla titreyip gelenlerin bozulup çözülmesi için Hızır'a bin niyaz söyledim. MM-153

Kırk yılın birinde Hızır önümüze bir fırsat çıkarmış, şükran söyleyip etek uçuracağına, kem söyleyip yere çakılırsın! MM-163

Elimi yüreğime koyup belim bükerek beni yurduma kavuşturan Sultan Hızır'a şükran söyledim. MM-183

Oba halkının ağıdına dayanamayıp Hızır mı canını geri vermiş, yoksa gül yüzüne Ezrail mi kıyamamıştır ki seni aramıza yollamıştır? MM-193

Bense Şih Tahir'in adamları obayı basanda ellerine düşmeyeyim, diye ter döküp Hızır'a ne dualar okumuşum. MM-193

"Hızır'a bin şükür ki bugünü gösterdi bize," der, sakalından öperdim. MM-235

"Hızır'ın karşıma çıkardığı da mahvel berberi Ökkeş kardaşım değil midir?" diye sarmaşanda esterinin terkisinde beni kaçıran Fato'nun dayısı Ökkeş olduğunu bildim. MM-249

Dersim'e dönüp Hızır'ın, kumandarı karşıma çıkardığını, abukat tutup toprağımızı kurtarmaya dava açtığımızı duyanda obada sevinmedik bir kul kalmadı. MM-271

Azbet ağası Huso, Şih Persin'in defteri dürülmesine destur çıktığını duyanda Tujik Dağı'nın şavkına secde kıldı, bugünü bize gösteren Hızır'a şükran söyledi. MM-296

Azbet ağası Huso, büyük ateş yaktırıp baskına gidecekleri çevresine topladı. Hızır Sultan'ı imdada çağırıp Tujik'i andımıza şahit tutarak cümlemize zafer niyazı söyledi:

"Ya Hızır, uşağımızı yerindirme, düşmanı sevindirme! Bizi muzaffer kıl!"

Kancıklar niyazı yeter görmeyip andını tutmaz, eli boş dönerlerse çimip yunmayacaklarına, koku çalınıp taranmayacaklarına kasem söylediler. MM-298

Seyit Raşo babalığıma aman vermedi.

"Töreye saygısızlık işleyen bağışlanmaz Şih Persin! Ettiğini bulacaksın!" diye kestirip attı.

(....)

Ölüsünü götürüp ceviz ağacına astılar. Çevresinde ateş yaktılar.

Elif Ana bağırıp,

"Bize bugünü gösteren Sultan Hızır'a yüz sürekl!" diye uşağı şükranla çağırdı. Cümlemiz Tujik Babo'ya döndük, tapındık. MM-304

“Çok tatlı uyurdun kurban,” dedim, “Seni uyarmaya kıyamamışım. Madem uyanmışsın, gel! Bize bugünü gösteren Sultan Hızır’a sen de şükranını söyle ki bahtımızı kem gözden bed sıfattan koruya...” dedim, onun da Tujik’e tapınmasını istedim.

(....)

“Sabahın bu saatinde tapılacak senden yahşi bir sanem göremezim. Benim putum da sultanım da sensin!” dedi de içimin sevincini çağıldatıp köpürttü. Lakin Memo’nun Sultan Hızır’ı gücendirmesinden korkarak,

“Tövbe de kurban! Niyaz söyleyip Sultan Hızır’ın gönlünü al! Ola ki gücenip beddua yağdıra Tujik’in doruğundan dedim. MM-310

“Hızır bahtımızdan güldürmüştür kurban!” dedim. Kadı kapısından obamızın geri verilmesine fetva yazılmıştır. Lakin babalığım obadan çıkmazım, diye silaha sarılmıştır, isyankâr olmuştur. Bunun üzerine paşa kapısından defteri dürülmesine ruhsat verilmiştir. Hızır’a bin şükür, zalım cezasını bulmuştur.

(....)

Cümlesi oh çekip Hızır’a şükran söylediler, paşaya duacı oldular. MM-328

İhtiyarlar bugünü gösteren Hızır’a şükran söyleyip ağlaşırlar, cümlesi erime duacı olup niyaz söylerlerdi. MM-330

“Ey Ke... Uşağı!” dedim, “Hızır’a bin şükür ki çil yavrusu gibi dağılmışken bir araya geldik, ecdat yadigârı obamıza, ocağımıza kavuştuk. MM-334

Kumandarımın yardımı, Hızır’ın inayetiyle obamızı kurtarmışız. MM-360

“Hızır destur verirse tuzak torbasının ağzını büzerik!” dedi. MM-409

“Baskınız baharın ilk gününe rastlar kurban, Hızır sizinle olacaktır,” dedim.

(....)

Tüm oba halkı gün ağırırken gözede toplanıp Monzur’a niyaz söyledik, yiğitlerimizin baskında muzaffer olmasına, tutsak gelinlerimizin sağ selamet kurtulmasına Hızır’dan imdat diledik. MM-446

“Yatağımı ersiz, yavrumu öksüz komamışsın, sana bin şükür sultan babomuz!” söyledim. MM-449

Erinin, oğlunun sağ selamet döndüğünü görenler secdeye varıp Sultan Hızır’a şükran söylerler, koşup yiğidin boynuna sarılırlar, sevinç gözyaşı akıtırlardı. MM-449

Birden bayram arifesinde gördüğüm düş hatırıma düştü. Sandukası üstünde Sultan Hızır’ın yavrumu benden ayırıp götürdüğü geldi gözümün önüne. Gülümsedim,

Hızır yolu, izi bir tamam göstermiştir, hayırlısı olan budur, diyerek ferahlık buldum. MM-452

Köyde her insanın bir yıldızı olur derlerdi. Kim bilir kendi yıldızı hangisiydi? Olsa olsa şu sönük yıldızlardan biriydi. Düşenlerden birinin Tahir'in yıldızı olmasını diledi. Birden hatırladı: Yıldız kayarken bir şey istenirse Hızır Aleyhisselam bu dileği yerine getirir, derlerdi. Köydeyken çok çalışmışlardı, ama hiçbiri yıldız kayasıya dileğini söyleyememişti.

Bir kez daha sınavacaktı. Şu Tahir dürrüsünün tepetaklak olmasını dileyecekti. Belki başarırdı.

Başını gökyüzüne kaldırdı, yıldızlardan birinin kaymasını kollamaya başladı. Ayın arkasından bir yıldız aktı, denize düşer gibi hızla indi. Ama Bekir ağzını bile açmaya fırsat bulamadan yıldız denizin karanlıklarında kayboldu.

Birkaç fırsat daha verdi Hızır Aleyhisselam Ama Bekir dileğini bir türlü ulaştıramadı ona. BOAD-223

Çeşitli fonksiyonlarıyla karşımıza çıkan Hızır, çocuğu olmayanların da umut kaynağı olmuştur. Alevi kültüründe büyük değer olan Hızır, çocuksuzluk hasretiyle yanan kişilerin dertlerine derman olması için niyazlarında yer almıştır.

Bu sebebe anam on yıl Ke... Uşağı şıhlık postuna oturacak bir döl dünyaya getirmemişse de olmadık hakaret görmemiş şıh babamdan. Ne var ki döl için başvurmamak çare komamışlar. Ne Zeve köyünün muskası, yağı; ne yüce dağ başlarındaki ziyaretlerin kutsal toprağı fayda vermiş; ne geceleri yıldıza aya yakarmaları ne gündüzleri ecdat ruhunu imdada çağırmaları yaralarına merhem olmuş.

Günlerden bir gün babam Dersim'in damı sayılan yere, Tujik Baba ziyaretine çıkmış, Sultan Hızır'a adak verip yakarmaya. Hani gökyüzüne yakın çıkar ki sesini rahat duyura.

Ziyarete el kavuşturmuş...

"Altmışıma varmış kocalamışım, dalım kurur, köküm çürür. Niyazımı duy, imdadıma yetiş hey sultan atamız Hızır babomuz," diye yaş dökende anam evde yalnızmış. Közleme pişirmiş, yorgunluk dinlendirmeye sedirde uzanmış.

Anam der ki:

"Uyur muydum, uyanık mıydım bilmezim. Bir yel esintisiyle konağımızın örtülü kapısı ardına dek açılmıştır. Başı tavana değen, gözlerinden heybet saçılan, kara sakalı

göbeğinde, kara keşküllü elinde bir seyit peydahlanmıştır. Dersim 'de o güne değin sıfatını görmediğim bir seyit..."

Anam, seyide buyur edip önüne sıcak közlemeleri, yağı ayranı sürer. Karnını bir güzel doyuran seyit, sakalını bıyığını yeniyle silip doğrulanda ikramdan ziyadesiyle hoşnutluk getirip anamın sırtını okşar, duaya durur:

"Tanrı heç keremini esirgemeye sizden. Kısır koyunlarınız kuzulaya, urçan marabanız ikiz döllene, meyvasız ağacınız meyvaya donana."

Seyidin sesi derinden gelirmiş. "Bir ses ki," der anam "sanırsın şikeftandan yankılanır. Bir ses ki yüreğine ferahlık verir, burnuna amber kokuları getirir."

Anam, Hızır'ı görmüş biri gibi niyaza durup,

"N'ola duanı bu kanayaklıdan da esirgeme. Bir nefes eyle ki bahtım açıla, üzerime döl bereketi saçıla..." diyende, seyit anamı sedire yatırıp cılbak karnına taşle efsun okumuş, sıvazlamış, sonra kaldırmış.

"Gece ay ışığında Monzur gözesinde çimeceksin ve de Bismillah çekip Tujik Baba'ya sesleneceksin! 'Ya Tujik ya Hızır! Oniki İmam hatırına imdadını benden esirgeme!' diye niyaz edeceksin," demiş keşküllünden bir elma çıkarıp vermiş;

Bunu yatmadan erinle bölüşeceksin. Hızır niyazını kabul eder de döllenirsen sancın tutanda kar demeyip kış demeyip yavrunu gidip Monzur gözesinde doğuracaksın. Kız ise buzu kırıp yavrunu Monzur'un südünde yuyacaksın. Oğlansa kundağa sarıp şikeftana varacaksın! 'Ali, Hızır, Monzur!.. Bu yavru sizin!... diye bağışlayıp döneceksin. Bu öğüdümü de zinhar bir kula duyurmayacaksın!' diye tembih geçmiş, yidiklerine helallik dileyip çıkmış gitmiş.

Şıh babam ziyaretten dönende kapıyı açık anamı sedirde uyur bulmuş. Üstünü örtmüş. Ertesi sabaha dek uyanmamış anam.

Düşünü sır saklar gibi saklamış anam herkeslerden, lakin kara sakallı seyidin öğüdünü de bir bir yerine getirmiş. Tanrı'nın hikmetine bak ki çok geçmeden anam mayalandığını, dölleneceğini fark etmiş. MM-18-19-20

Gülüp şadlık edecek dem gelmiştir. Hızır Sultan duamı kabul etmiş, ağacım meyvaya donanmıştır. MM-21

Ey Ke... Uşağı!" demiş, "Hızır onca yıllık niyazımızı kabul etmiş, benden sonra aşiretimize sahip çıkacak bir canavar yavrusunu varis göndermiştir. Eli ayağı düzgündür, hançer bakışlıdır; lakin kancıktır. Bilmezim şu ahir ömrümde Hızır babomuz başka bir

döl verir mi? Vermez de zürriyetim bu yavruyla kalırsa kancık der de hor mu bakarsınız, yoksa Hızır'ın ihsanı budur, deyi tevekkül gösterip bağrınıza mı basarsınız? MM-24

Dışarıda yazmalarla donatılmış ata yadigârı ceviz beşiğin çevresinde toplanan kullarım, oğlan dölleneyim, diye Oniki İmam'dan, Hızır'dan şefaât dilerlerdi. MM-216

Çok sancı çektin a, Hızır eziyetini boşa çıkarmadı. Kara saçlı bir oğlun oldu. MM-216

Tekke-Tasavvuf edebiyatında değil bütün halk edebiyatı çalışmalarında önemli bir yere sahip menkıbelerle ilgili Ahmet Yaşar Ocak şunları söylemiştir: “İslam dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanının görülmeye başladığı XI. yüzyıldan beri de tarikatların teşekkül ettiği malumdur. Bu gelişmeye paralel olarak bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkabeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar ilk önce tasavvufi tabakat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. Muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak tek bir veli hakkındaki menkabeleri toplayan ve kendilerine Menakıb, Menakıbname veya bazen de Vilayetname denilen müstakil eserler doğmuş, Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde yazılıp İslam âleminin her tarafında okunur olmuşlardır. (Ocak, 1992: 17)

Hızır'ın birçok yönüne ışık tutan Bilbaşar, eserlerinde Hızır'la ilgili menkıbelere de yer vermiştir.

“Sultan Hızır, Tujik'in doruğunda mı mihmandır? Düzde yer kalmamış mı kurban? Nasıl çıkmış oraya?”

“Hızır babomuza zorluk mu var hey Memo? Çıkar ki hemi de nasıl...” diye sakal bıyığıyla oynayarak Sultan Hızır'ın menkıbesini anlattım:

“Çoook eski zamanda, Moğol orduları yurdunu basanda Tacik Sultan, yani ki Sultan Hızır bozguna uğrayıp dağlara sığınmış. Lakin gecenin birinde eşkıyanın eline esir düşmüş. Şakilerin başı, hançerine davranıp öldürmek isteyende Tajik:

‘Dur!’ demiş, ‘Ben Sultan Hızır’ım. Beni öldürende eline bir pul geçmez... Lakin adamlarınla beni yurduma götürürsen seni ihya ederim, leşkerime serdar yaparım.’

Bunun üzerine şakilerin başı, Tujik'i obasına götürmüş. Sultan Hızır'ı avradına emanet edip yol hazırlığına koyulmuş. O sırada obaya bir Harzemlinin gelmesini uğursuzluğa sayan komşu haymenin eri, mızrağını kapıp gelmiş:

‘Bu Harzemliyi öldürecek yerde neye obaya sokmuşsunuz? Başımıza bela mı getirmek istersiniz?’ diye bağırmuş.

Şakinin avradı cevaba durup:

'Bu yiğit bir yerin sultanı imiş. Bu sebebe erim, aman verip memleketine götürmeye söz kesmiştir, ' diye karşılık verende komşu haymenin eri:

'Divane mi olmuşsunuz? Harzemli sultana imdat edende elbet ki Moğol hanı bir gün bunun hesabını sorar aşiretimizden...' diyerek heçbir şeyden habersiz oturan Sultan Hızır'ın üzerine saldırır, canın alır.

"Biçarenin ölüsünü dere içine gömmüşler. Sonradan İran Atabeyi Melik Muzaffer Şah, adam gönderip Sultan Hızır'a türbe yaptırmış. Bir var ki Sultan, eşkıya obasında yatmayı şanına yakıştırmadığından bir gece türbesiyle göçüp Tujik Baba'nın doruğuna yerleşmiş. O gün bugün yurduna, ocağına hasret giden Sultan Hızır, obası dağılmış, yurdundan ayrı düşmüş kullara Tujik Baba'nın doruğundan imdat yağdırır." Kolumu Memo'nun boynuna doladım: "Sultan Hızır bizden de lütfunu, keremini esirgememiştir. Duamızı, niyazımızı duyup tam zamanında seni aramıza yollamıştır. Heç şüphe yok, obamızı haraminin elinden kurtarmaya seni vasıta kılmıştır. N'ola Sultan Hızır'a sen de şükranını duyur, kurban!" diye sözümü bağladım. MM-310-311

Hızır, kimi zaman çocuğu olmayanların umut kaynağı, kimi zaman rüyalarda yol gösterici, kimi zaman da efsanelere⁴⁷ konu olarak zalimleri cezalandıran bir yüce varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.17.2.2. Uğur-Uğursuzluk

"Uğur; bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin, özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, kısacası olumlu niteliği ve gücüdür." (Artun, 2005: 283)

Uğur ve uğursuz kavramları çok geniş bir perspektifi içerisine almaktadır. Uğurlu ve uğursuz nesneler tamamen şunlardır diyemeyiz. Genel kanaat oluşmuş bazı nesnelerin uğursuz olduğu bilinmesine rağmen tabiattaki her şey insanoğlu için uğurlu ve uğursuz nitelik arz edebilir. Biri için uğursuz olan bir nesne başka biri için olumlu yani uğurlu olabilir. Uğur ve uğursuz kavramları, tamamen kişilerin inanışlarıyla alakalı bir durumdur. Geleneksellik arz eden bu inanış, atalarımızın yaşadıkları olaylar neticesinde kanaate vardıkları, tecrübe ettikleri şeyleri kapsamaktadır. Bu inanışlar bazı değişikliklere uğrasa da nesiller arası aktarılacak günümüze kadar gelmiştir.

⁴⁷ Bk. Efsaneler, (Hızır'ın Çeşitli Fonksiyonları)

Adam, odunları boşaltasıya güç zapt ettik kadınları. “Bir uğursuzluk olmasa ay tutulur muydu?” diyor da bir daha demiyorlar. ATG-41

Muhtar canlandı, “Ziraat Bankası derler bir sandıktan malı karşılığı şıhlara, ağalara para verildiğini duymuşumdur. Kula, marabaya verirler mi, bilmezim,” dedi.

Cemşido derler biri, söze karıştı:

“Ben de duymuşum ki o sandıktan para alan iflah olmamıştır. Bir uğursuz paradır sandığın parası. Girdiği haymanın ocağını söndürürmüş. Adamı borca batırır, malsız kormuş, derler. Hak mıdır, kizip midir bilmezim, böyle duymuşum.”

Cano'nun kaşları çatıldı, “Ne biçim bir sözdür bu Cemşido,” dedi. “Paranın uğurlusu, uğursuz ola? Uğursuzluk getirse yol keserek adam soyarak toplanan para getirirdi. Oysa haramilerin soygun parasıyla uzak diyarlarda konaklar kurduklarını, hanlar işlettiklerini duymaz mıyık hey Cemşido?” CM-142

Doğduğum yıl koyunlarımız hep ikiz yavruladığından şıh babom beni uğurlu bellerdi. MM-25

Yedi yaşıma bastığım yıl büyük deprem oldu. Dersim'in yeri göğü sallandı. Günler günü gökyüzünün mavisi hiç görünmedi. Anam bunu uğursuzluğa yorardı:

“Dersim toprağı ne vakit sallansa aşiretlerin başı Osmanlıyla derde girermiş,” der, of çekerti. Dediği de çıktı ya... MM-26

“Bunu Şıh Abuzer Babomuz göndermiştir, sitte. Kendi eliyle boynuna bağlamamı buyurmuştur,” diyerek iri taşlı zümrüt bir takı bağladı boynuma. “Bir uğurlu gerdanlıktır, diye söylenir konakta. Taşının yeşili senin de muradını aydınlatır inşallah...” niyazında bulunmasa boynumda taşımazdım. MM-109

“Armağana şükran olarak gelinin konuklara mey sunması geleneğimizdir. Lal ibriği gezdirip, sakilik edeceksin! Bir var ki elin titremeyecek, damlasını yere dökmeyeceksin. Meyin dökülmesi uğursuz bilinir, kan dökülmesine işaret sayılır.” MM-124

İtin ulumasını kötüye yorar, onbaşının şefaathçılara kurşun sıkıldığını kurardım. MM-441

Herkes at üzerine bildiklerini ortaya döküyordu. Çoğu atın uğuru üzerinde duruyordu. Bu mübarek hayvan, kazancının birini kendi yer, dokuzunu sahibine yedirirdi. YG-214

“Müezzinoğlu adam salıp her gece konağa çağırıyor Hacı Kadir’i. Ziyafetten baş alamıyo. Dün de Yumurtacılar’ın nikâhını kıydı. Görsen, buba’y içeri girince herkesler nasıl ayağa kalktı... Eve aldığımız öysüz kızın uğuru bunlar hep...” YG-217

Hatça ellerinin hamurlu olduğunu unutmuştu, kadıncağızın saçını başını teknil hamura buladı.

(....)

Fatma Bacı da güldü, “De üzülme kız, oğlum bereketiynen geliyo, uğurdur...” dedi, boynuna sıvanan hamuru sıyırdı, silkeledi. BOAD-16

Az sonra bir tavşan fırladı, bayırı tırmandı. Menekşe, köyde kimsenin tavşanı uğurlu saymadığını hatırladı, içine gölge düştü. BOAD-32

Halk arasında dört yapraklı yoncayla ilgili inanışlar mevcuttur. Bu bitkinin uğur getireceği inanışı mevcuttur.

Dört yapraklı yonca sadece bizim kültürümüzde değil birçok kültürde şansın sembolü olarak yorumlanır. Her yaprağının bir anlama karşılık geldiği söylenir. Bunlar; inanç, umut, aşk ve son yaprak şanstır.⁴⁸

Metinlerde dört yapraklı yoncayla ilgili inanışa da yer verilmiştir. Uğur getirdiği bilinen bu bitkinin adı, kişilerin ismi olarak da kullanılmıştır.

“N’ola kızımın adı da Yonca ola,” dedi. “Dört yapraklı yonca gibi bize uğur getirir inşallah! YK-10

Torlak Mehmet, başlarına konan bu devlet kuşunu, Yonca Kız’ın uğurundan biliyordu. Akşamları işten dönüp pencere önüne oturduğunda kundağa sarılı kızını kucağına alıyor,

“Yonca kızım, Yonca kızım, uğuru kısmeti bolca kızım!” diye okşuyordu Yonca Kız’ı. YK-11

“Onca kızım, Yonca kızım, kaderi kısmeti bolca kızım, uğurunu kademini gösterdin gine. Dünyada Karun’dan zengin bir teyze oğlumuz varmış da habarımız yokmuş. Şükür buluştuk. YK-16

“Aaa... Dört yapraklı yonca!” diye sevinçle bağırdı. “Bak teyze, dört yapraklı yonca bulmuşum ben!”

⁴⁸ <https://evrimagaci.org/photo/tr/dort-yaprakli-yonca-ve-sans>

Kezban da dört yapraklı yoncayı görmüştü. Gözlerine inanamıyordu. Bu öksüz kız kendilerine mutlaka uğur getirecekti.

(....)

“Uğurlu, kademli kızım benim!” dedi. YK-157

2.17.2.3. Yatır ve Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar

Atalar kültürünün devamı olan yatırlar etrafında teşekkül etmiş birçok inanış mevcuttur. Yatırlar ve ziyaretler, insanoğlu tarafından kutsal kabul edilmiş mekanlardır.

İslamiyet’ten önceki atalar kültüründe kurban sunma ve yardım isteme bir takım değişikliklerle bugün veli kültüründe de devam etmekle birlikte buna İslamiyet sonrasında namaz kılma, dua etme, Kuran okuma gibi öğeler eklenmiştir. İslami öğelere rağmen bugün hala atalar kültü bütün zenginlikleriyle yaşamaktadır. Halkın yatır ve ziyaret yerlerine gidiş nedenleri çeşitlilik gösterir. Çocuk sahibi olmak, hastalıklara çare bulmak, kısmetinin açılması, rızkının artması, askerden sağ salim dönmek, sınavlarda başarılı olmak, iş meslek sahibi olma, çeşitli afetlerden korunmak gibi daha birçok nedenlerde bu mekanlar insanların uğrak alanları olmuştur. (Artun, 2005: 295)

Yatırlara çok çeşitli sebeplerle gidilmektedir. İncelediğimiz metinlerde yatır ve türbelerle ilgili en çok çocuk sahibi olmayla ilgili inanışlar mevcuttur. Çocuğu olmayanlar çeşitli adaklarıyla türbe ziyaretlerine gitmişlerdir. Ayrıca incelediğimiz metinlerde bu tür uygulamaların sadece bizim kültürümüzde değil, başka toplumların kültürlerinde de olduğunu gördük.

Erkek olsan önce karına hayrın doker, yavrum olur mu ki deyi yatırlara adak adamazdı. ATG-27

Karşı kıyıda büyücek bir ada var. Corci adasıymış. Üzerinde yıkık bir manastır görülüyor.

“Aya Corci Manastırı,” diye açıklıyor Şarapçı Hidayet. “Eskiden çevrenin Rum halkınca çok makbul bir yerdi. Çocuğu olmayan kadınlar o manastıra adakları ile giderlerdi. Bihikmetenlillah, dokuz ay on gün sonra bir çocukları dünyaya gelirdi. Ama hepsi de birbirine benzerdi.” ATG-56

“Ne etsem, neylesem, döl tutmak için ocaklara adak mı götürsem,” dedi durdu. CM-160

Cemo, “Malımızı Kargadüzü’ne götürmeden n’ola Veysel Karani Hazretleri’nin ziyaretine gidek,” dedi.

“neye ki,” diye sordum.

“Neye olacak? Döl bereketi için. Herkes Veysel Karani Hazretleri’ne adak götürür. Ora pınarından su getirir.”

“Eyi ama kurban, irak yer ora. İki gün çeker gidip gelmesi. Helak olursun.”

“Heçbir şey olmazım,” dedi, “Malımızın döl bereketi uğruna her zorluğa katlanırım ben.”

Cemo’nun bunca zahmeti göze almasından anladım ki hayvanı bahane eder, kendi için adak götürmek, niyazda bulunmak dilerdi. Şimdiye gitmek istememesi belki onurundandı, belki kancıkların diline düşme korkusundan.

“Sen yolu göze alanda n’ola giderik,” dedim.

Nadas sıramı bitirende yola çıktık. Giderken de dönerken de Cemo bezginlik göstermedi. Az konuştu, dudağı aralığından hep dua mırıldanırdı.

Akşam vakti Veysel Karani’nin türbesine vardık. Büyük bir ziyaretgâhtı. Avlusunu, kale gibi muhkem duvarlar çevirirdi. Duvar diplerinde niyaza gelmiş kişiler, dertli ihtiyarlar, şifa arayan deliler, döl isteyen avratlar oturur ya da uyanık yatarlardı. Avlunun oymalı kapısından içeri girmeden pınarın oluğundan avuçlarımızla kana kana su içtik.

Ziyaretgahın her yanı yazılar, nakışlarla süslüydü. Türbedar, büyük anahtarla türbenin kapısını açtı, pabuçlarımızı elimize alıp içeri girdik. Her yan kilim, her yan halı döşeliydi. Duvarlar; nakışlar, ayetlerle işlemeli idi. Bir kapıdan daha geçtik. Kafesten perdenin ardında Veysel Karani Hazretleri yatardı. Sandukasının üzeri yeşil ipek kaftan örtülüydü.

Cemo yatacının önünde diz çöktü, kafesin tellerine asılıp Veysel Karani’den niyazlarda bulundu. Ne söylediğini duymazdım. Sonra koynundan çıkardığı paraları içeri saçı. Yerler para doluydu.

Geceyi biz de türbenin avlusunda geçirdik. Cemo’yu dizime yatırdım. Bütün gün yol tepmişken yüzü ay gibi ışıldardı. Döllenme umudu ile rahatlamıştı. Aylardan beri ilk kez kuzu gibi uyurdu.

Dönüşün, üç gün içsin diye pınardan bir testi su götürdü. CM-165-166

O günden sonra bir oğlan doğurmak içi Fatma Ana’mıza, Ali Baba’mıza gece gündüz durmadan yakardım. Zel Baba’ya, Tujik Baba’ya adaklar götürdüm. MM-215

Kanı kanıma kaynayıp döl sürdüğüm eri, geri göndermesi için Oniki İmam'dan Hızır Sultan'a, Babo Monzur'a dek yakarıp adak söylemediğim yatır kalmadı. MM-219

"Döl tutmaz kardaş!" diyerek ağıtlı bir dille kökünün kuruyacağından yakılırdı, onlardan yardım, tedbir sorardı. Bunun üzerine cendermeler öğüt vermede, tedbir söylemede birbirleriyle yarışarlardı. Kimi Zeve Ocağı'nı salık verir, kimi kısırlığa karşı ilaç söyler, kimi Veysel Karani Dergahı'ndan yengeye su içir!" derlerdi. MM-249

Sana n'etmişlerdir ki on yıl dölsüz kalıp ocaklarda adak gezdirerek mayalandığın, dokuz ay canında taşıyıp on iki ay memiklerinle emzirdiğin kuzucuğunun kokusunu almazsın? MM-288

Yörüklerin Dölyunağı dedikleri küçük göl, Müezzinoğlu'nun fabrikasından yarım saat uzaktaydı. Fabrika kurulmazdan önce çevre köyleri arasında pek makbul bir yerd. Çocuğu olmayan kadınlar buraya gelir, yıkanır, aptes alırlar, kendilerine döl vermesi için Tanrı'ya yakarırlardı.

(....)

Kereste fabrikası işlemeye başladıktan sonra ırgatlar rahat vermediğinden Dölyunağı ziyaretçileri azalmıştı. Salt yakın dağ köylerinin kısır kadınları ırgatların yorgun uyudukları aylı gecelerde Dölyunağı'ndan faydalanırlar. Yatır geline mum dikerlerdi. YG-235

"Dölü olmayanlar gelir yatıra adak mumu getirirler." YG-468

Urgancı Ali karısını sokak kıyafetiyle görünce işini bıraktı, Kezban'ın yanına gitti.

"Ne o, Kezban?" dedi, "Bakıyorum cumaları heç kaçırmıyon sen. Gene yatıra adak mı götürüyon?"

Kezban'ın ıslak gözlerini indirdiğini görünce sırtını okşadı:

"Bu telaşen ne, Kezban? Benim bi şikayetim va'mı? Tanrı dilerse verir, dilemezse vermez. Ne edelim? Zati kıt kanaat geçiniyoruz. Bu sıra çocuğumuz olmadığına şükret!"

Kezban karşılık vermedi. Kocasını kaç yıldır dölsüz koduğuna ciğeri yanıyordu. Gece gündüz yatıp kalkıyor, dua ediyor, yatırlara adak götürüyor, ama Tanrı döl vermiyordu işte. YK-148-149

Olay örgüsü Alevi toplumlarında geçen "Cemo ve Memo" romanlarında halkın hemen hemen bütün dilek ve şükranlarında Hızır olduğundan Hızır⁴⁹ etrafında teşekkül etmiş yatırlarla ilgili çeşitli inanışları görmekteyiz. Romanlarda yöreyle ilgili halkın töre,

⁴⁹ Bk. Halk inanışları-Hızır

adet ve gelenekleriyle ilgili bazı uygulamalar inanışları gereği bölgedeki yatırlarda yapılmıştır.

Biz şikeftanın kapısında görünende, yiğitler hep bir ağızdan, “Tanrı ömrünüz arttıra,” diye bağırdılar. İki beyaz attan birine beni, birine Senem’i bindirdiler. Monzur’un gözesindeki ziyaretgaha götürdüler. Oba halkı, kadın erkek, bebe kızan hep orada toplanmışlardı. Büyük kazanlar ateşe vurulmuştu.

Beni attan indirip bir keçenin üzerine kodular. Belime pala bağladılar. Sonra oba erlerinin ihtiyarı genci, keçenin bir ucundan tutup beni dokuz kez başları üzerine kaldırdılar, biat ettiler. CM-188

Kegan Bayramı’nda Monzur ziyareti işitilmedik rağbet gördü. Aşiret reislerinin biri gitti, öbürü geldi. Ziyaretin içi çakıl, para doldu; kilerimiz adak malıyla taşı. MM-26

Gazi Paşa dinimize, örfümüze saygı gösterdiğinden nadimlik duysa yerden göğе haklı olur. İşte bu sebebe Dersimlilerin böyle bir Kürt padişahlığı davasına katılmaları, hele sünni halife uğruna sancak açmaya kalkmaları büyük hata olur. Zerine, mavzerine güvenip İngiliz’in iğvasına Dersim aşiretlerini kırdırmayı Tanrı da ecdat da vebal sayar. Bunu yapanda aşiretlerimizin başına Tujik Baba’dan Zel’den, Bobyaz’dan türlü bela yağar. MM-34

Sözüm kesilmiş gibi içim içime sığmazdı. Hey kurban, ziyaretler adağımı kabul etmişti. Monzur gözesinde yunup temizlendiğim gün gelen yiğit, demek erim olurdu. MM-81-82

Gelin uşaklar! Hep birlikte iyi gün yolculuğuna çıkak!”

Hep birden haykırdılar:

“He, iyi gün yolculuğuna çıkak!”

Biat keçesini, kurbanı alıp Düzgün Dağı’na yollandık. İlkın Kanare kayalığında kurban kesildi, eti seyitlere dağıtıldı. Oradan İmam Ali’nin sevgili kulu Düzgün Baba ziyaretine çıkıldı. Namuskarlığın, doğruluğun andına sadakatın örneği sayılan Düzgün Baba’nın yatırı önünde biat keçesini yere yazdılar, beni üzerine çıkardılar. Azbet ağası Huso, Halo’nun yeşil bir örtüyle kucağında taşıdığı babomun şıhlık palasını belime sardı. Sonra genci ihtiyarı, keçenin birer ucundan tutup beni başları üzerine kaldırdılar, Huso söyledi onlar tekrarlادılar:

“Ünün ünümüz, canın canımız... Başımız gözümüz yolun kurban!” dediler. Ben de:

“Oniki İmam hatırına ant olsun ki ak günde, kara günde başınızdan ayrılmazım,” diye ant verdim.

Bunun üzerine keçeyi yere indirdiler. Huso'dan başlayarak cümlesi art ardına gelip omzum öptüler, ömrüme duacı oldular. MM-200-201

Çeşitli sebeplerle yatırlardan medet uman insanoğlu, yeri geldiğinde bu kutsal kabul ettikleri yerlerin, insanları cezalandırdığı düşüncesine de inanmaktadırlar. İncelediğimiz eserlerde halkın, hastalıktan ölen bir kişinin ölüm sebebini yatırın cezalandırmasına bağladığı örnek bir metne de yer verilmiştir.

Çocukluğunda okul paydoslarında gelir, türbenin önündeki düzlükte top oynarlardı. Türbenin avlusundaki erikleri hamken taşlar, bitirirlerdi. Ama pencerenin parmaklarına sarılan çiçeklere el sürmezlerdi; yatırın kendilerine bir şey yapmasından korkarlardı. 23 Nisan'da sınıfı süslemek için oradan çiçek yolan Öksüz Memet'in kuşpalazından ölmesini, yatırdan bilmişti anneleri. Bu yüzden çiçeklere dokunmaz olmuşlardı. BOAD-134

2.17.2.4. Büyü

İlk söylenişte olumsuz çağrışımlar yapsa da büyü, iyi ve kötü sonuç almak üzere yapılan çeşitli uygulamalardır. Büyü günümüzde çoğunlukla kişilerin kötü niyetli isteklerini yerine getirmek için başvurdukları yöntem olmuştur. Bununla beraber büyüler olumlu sonuçlar almak için girilen uygulamalar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Arası açık olan eşler arasında sevgi muhabbetini artırmak, çocuk sahibi olmak, nazarı önlemek, hastalıklardan korunmak, çalınan eşyanın yerini bulmak vb. durumlar için olumlu anlamda büyüye başvurulur. Düşmanlık, kıskançlık, eşler arasında ara açma, birinin kısmetini bağlamak, kişinin sevmediği birine varmasına neden olmak gibi durumlar için de olumsuz büyüye başvurulmuştur. (Artun, 2005: 284)

İncelediğimiz eserlerde büyüyle ilgili zengin ve çeşitli uygulamaların olduğunu gördük. Hem olumlu hem de olumsuz anlamda büyülere başvurulmuştur. Bir taraftan çeşitli büyüler yapılırken diğer taraftan da bunları bozmak için neler yapılması gerektiğiyle ilgili çeşitli uygulamalara değinilmiştir. Hastaları iyileştirmek, kısmet açmak, soğukluğu kaldırmak vb. durumlar için olumlu büyüler; ara açmak, basiretini

bağlamak, kişinin eriyip, sararıp solması vb. durumlar için de olumsuz büyüler yapılmıştır.

Olumlu ve olumsuz anlamda büyü yapılırken çok çeşitli zengin uygulamalara yer verilmiştir. En yaygın olan uygulama nefes etme ve muska yazdırmadır. Kurşun döktürmeden yatırlara gitmeye, muska yazdırmadan okunmuş su, kahve ve şeker yedirip-içirmeye kadar halk arasında büyüyle ilgili farklı inanışların olduğuna değinilmiştir.

Birine olsun en ufak ilgi göstermeyişim çan sandıklarını dikkatle düzenleyişim tasalandırdı fukarayı. “Biri büyü yaptı da kısmetini mi bağladı hey Memo? Ocaklara gidem, okutam seni herif,” dedi.

Üzerimdeki büyüü bozmak için yatırlara, ocaklara taşındı durdu. Adaklar adadı. Belli etmeden okunmuş şekerle kahveler pişirdi, gömlekler giydirdi, eşiğin altına muskalar gömdü, en sonunda usandı, umudunu yitirdi, evlendirmekten söz açmaz oldu. CM-91

Bir merdiven üzerine yatırıp beni şikeftana kaldırırlar. At koşturup Kureyşanlı'nın en namdar seyidini getirir. Seyit yaralarımı elleyende:

İmam Ali'nin gücü, Oniki İmam'ın şefaati bizimle olsun,” diye kollarını sıvar, kızgın yağla dağlayarak yaralarımı sarmaya girişir, başımın ucundan ayrılmaz... Niyaz okur, efsun okur, ateşler içinde sayıkladığımı görüp saçlarını yolan Senem'i teselliye çalışır, “Neye kendini helak edersin kurban? Ateş, yaraya şifadır. Varsın vücudu yansın ki yaraları kurusun,” dermiş. CM-182

“Bir kademi uğursuz, kanı soğuk kancıktır. İliğimi dondurmuş, belimi bağlamıştır,” diye şikâyetçi olanda Fağfure,

“Yol yorgunudur, küçük cahil bir kızdır, korkmuştur... Birkaç gün dinlenende kendine gelir. Belini bağlayan, kanını donduran ola ki bir düşmanın büyüüsüdür. Kurşun döktürür, büyüü bozarık,” diye Şih Abuzer'i yatıştırdı. MM-128

Kurşun döktürmüş, büyüü çözdürmüşüm. MM-129

Parası olanlarsa seyitlere afsun okutup Şih Persin'in basiretini, bahtını bağlatırlardı. MM-271

Hacı Kadir, Gülbucağı'ndayken karılarına nefes etmeye gidiyormuş Arap Müezzini. YG-82

Hacı Kadir'le aranızda soğukluk girsin diye muskalar yazdırdım, urubasına diktim, eşiklere gömdüm, yatağınızın pamıkları arasına gizledim. Hacı Kadir bende gecelediği

zaman okunmuş, üflenmiş şerbetler içirdim. Eriyesin, sararıp solasın, diye sabuna kırk okunmuş inne batırıp kuyuya attım. YG-119

Benim de çalmadığım hoca kapısı kalmadı Ayşe Abla. Hacı Kadir'in karısı büyüciye gidiyor, demesinler diye kılığımı tebdil ettim de gittim. Muskalar, okunmuş şekerler para etmedi. Hacı Kadir soğusun diye pis karının iç çamaşırlarına, yatağına, kapısına domuz yağı sürdüm. Üzerine bi kuma gelsin diye kurbanlar adadım. YG-119-120

“Yatağıma dardağan darısı saçan o... Kapıma domuz yağı süren o... Büyü yaptırmak için çamaşırlarımı aşırın o... Çarpılacağım diye ödüm kopuyor. Evimizde bet bereket kalmayacak abla.” YG-121

“Bellettiğim duaları okursan bi şeycik olmaz... Zati ben evin dört bucağına okuyup üflemeden yatmam.” YG-121

Kapı yüzüme kapanınca bi fena oldum, içime bi ateş düştü ki hiç sorma! “Yandım dostlar!” diye avaz avaz bağırmaya başladım. N’oluyor, diye ikisi birden dışarıya uğradılar. Ayşe’nin üzerine atıldım, saçını başını yoldum: “Bana büyü ettin değil mi kahpe!” diye yüzünü tırnakladım. YG-121-122

Tüh! Sakalından utanmaz herif! Biz de nefesi iyi gelir, diye habire Ayşe’nin kalçasını okutur, dururduk. Nazife’ye de nefes etmeye başlayacaktı. Ben de ağrıyan dizlerime bi nefes ettirsem diyo ’dum. YG-125

“Belkim de büyü yapmaya çağırmışlardır. Müezzinoğlu’nun içkisini afsunlatmadıkları nerden beli? Ahmet’i katip ettirmek için büyü yaptırmışlardır Müezzinoğlu’na. Arap Müezzini tespihini çekti mi geceleyin kadını yatağından kaldırır, getirtirmiş. YG-128

Dağ köylerinden birine hasta okumaya götürdülerdi, ondan geledim. YG-129-130

“Hele a’cık zaman geçsin, kız eve ısınsın, bi gün Hatçe onları eliyle yakalamazsa bileklerini keserim.”

“Büyü yapar, işlerini kolaylaştırırsan bi diyeceğim yok.”

“Büyü de yaparım, afsunlarım da... Bu fırsat bi taha geçmez elime.” YG-143

“Bir soğukluk muskası yazayım diye getirdi. Kız muskayı takınca Hacı Kadir’e domuz gibi görünsün istiyordu.” YG-277

Hacı Kadir’i Gülbucağı’nda fırına sürdükleri geceden sonra Müezzinoğlu yataktan kalkamadı. İnme inmişti.

(....)

Ne kasaba hekiminin verdiği ilaçlar para etti ne il doktorlarının yazdığı reçeteler işe yaradı. En sonunda iş Arap Müezzin'in nefes gücüne kaldı. YG-427

"Ağa iyileşmeyecek mi sahiden Hafız Efendi? Hani ya okuyup üflemeyle ayağa kaldıracağım diyordun?" YG-430

"Yemeğini bitirince gider, Hafız Efendi'yi çağırırım, gelir sana nefes eder. Ha... dur bak, haberin yok senin... Hafız Efendi yeni bir afsun bulmuş kitapların arasında... Ecinniler padişahını ayağına getirecek tesirli bi afsunmuş bu... Dün gecedan beri bi odaya kapandı, gözünü kırpmadan okuyup üfleyor." YG-448

Bi yanda Hafız Kevser, bi yanda Arap Müezzin, durmadan büyü bozdurup muska satacağız... YG-450

"Karılar nefes ettirmeye, şirinlik muskası yazdırmaya, büyü bozdurmaya gelmezlerse neylen geçiniriz?" YG-467

"Nefesinin kuvvetine gebe kaldım en sonu." YG-476

"Derdi olan sana gelir, kötülük bunun neresinde? Arap Hoca'dan muska aldıkları yetti gayri..." BOAD-88

İncelenen eserlerde çocuk sahibi olmak için de muska yazdırma, okuyup-üfleme gibi çeşitli uygulamalara da yer verilmiştir.⁵⁰

2.17.2.5. Nazar

Göze gelme, nazara gelme, göz değmesi olarak ifade edilen nazar, her ne kadar olumsuz, kötü bir durumu ifade etse de halk arasında varlığı çeşitli şekillerde karşımıza çıkan toplumda yaygın olan bir inanıştır. Arapça bir kelime olan nazar Türkçe sözlükte: *"Belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiği inanılan uğursuzluk, göz."*⁵¹ şeklinde tanımlanır.

Kemal Bilbaşar'ın eserlerinde nazarla ilgili örnekleri incelediğimizde nazara neden olan sebeplerden ziyade nazarı önlemek, nazardan korunmak amacıyla yapılan uygulamalara yer verilmiştir.

Boncuklu, tospa kabuklu bir nazarlık sarkardı çividen. CM-109

⁵⁰ Bk. Kısırlığı giderme-Gebe Kalma

⁵¹[http://www.tdk.gov.tr/Güncel Türkçe Sözlük/Nazar](http://www.tdk.gov.tr/Güncel_Türkçe_Sözlük/Nazar)

“Sağlama bir batman süt verir bu hayvan,” derlerdi, nazara gelmesin diye maşallah çekerlerdi. CM-163

Nazara gelmeye, diye okuyup üfleyerek Memo ’yu baş köşeye geçirdi. MM-259

Bir koluyla Güllü ’ye sarıldı. “Sımsıkısın hala, kütür kütürsün. Tuh tuh maşallah!” YG-48

“İlk maaşından analıklarına birer güllü pabuç almalısın. Bi de mevlit okutmalısın. Nazarı önler...” YG-107

“Aslan gibi olmuştun. Tüh, tüh maaşallah!” YG-217

“Hoş geldin Ahmet ’im,” dedi Hatice. “Tüh, tüh, kırk bir kere maaşallah, güneş yanığı ne de yaraşmış. YG-217

Anasının aslan oğluna bakın... Tüh tüh, maşallah... Etrafındakilere: Hep maşallah deyin oğluma, nazara getireceksiniz!”

(....)

Kadınların “maşallahları” arasında birbirlerine sarıldılar, öpüştüler. BOAD-48

2.17.2.6. Fal ile İlgili İnanışlar

Halk arasında yaygın olan inanışlardan biri de falcılıktır. Fal, insanın geleceğini tayin etme, olumlu yönde değiştirme, gelecekte olabilecek şeyler hakkında bilgi sahibi olma, yaşanabilecek kötü durumlar için önlem almak, eğlenip vakit geçirmek amacıyla çeşitli yollara başvurma durumudur. (Duvarcı, 1993: 1)

Fal inanışının temelini merak unsuru oluşturmaktadır. Fal, kişilerin merakı sonucu çeşitli araç ve yöntemlerle geleceği yorumlama, geçmişte olan olayların nedenini öğrenme, bilgi sahibi olma işidir. Falla ilgili çeşitli yöntemler vardır. Bunlardan yaygın olanlar; el falı, tarot falı, kahve falı vb. yöntemlerdir. Günümüzde kahve kültürüne bağlı olarak eğlenmek, vakit geçirmekle birlikte gelecekle ilgili bilgi sahibi olmak için kahve falı inanışı yaygınlaşmıştır. İncelediğimiz eserlerde falla ilgili olarak, özellikle çingenelerin ilgi alanına giren el falıyla ilgili bir örneğe yer verilmiştir.

Cevriye anasıyla kadınlara fal da bakıyorlardı. Yonca Kız ’ın fal bakışı daha çok ilgi çekiyordu. Falın tekerlemeleri arasına farkında olmadan sıkıştırdığı gelecek özlemleri hoşlarına gidiyordu. YK-143-144

2.17.2.6.1. Remil

Gelecekle ilgili bilgiler edinme, geçmişte olanlar hakkında çıkarım yapma vb. bilgiler için başvuru fal inanışlarından biri de remildir. Kelime anlamı kum olan remil, kumda bir takım çizgiler çizerek gaipden haber verme anlamına gelmektedir.⁵² İncelediğimiz eserlerde gelecekle ilgili bilgilerin tayininde remille birlikte bazı yöntemlerin de olduğuna değinilmiştir. Metinlerde fallla ilgili farklı ve enteresan yöntemlere yer verilmesi, toplumcu-gerçekçi olan yazarın toplumun inanç-inanış sistemine vakıf olduğunu göstermektedir.

Hayvanları panayıra indirenlerin yüzü asıktı. Dalgın dalgın çubuk tütürürlerdi. Önüne beş koyun katmış götüren köylünün biri, “Panayırda bunca hayvan bolluğu heç görülmemiştir çocukluğumdan beri,” dedi. “Ucuz pahalı demez hayvanları elden çıkarmaya bakar Dersimliler. Bunda bir iş vardır. Seyyitleri remil atıp keçinin kuyruğuna bakmış, kışın zorlu olacağını haber vermiş olmalı. CM-162

İhtiyar sakalını sıvazladı:

“Bu sebeple iki taraf hazırlığa girişmiştir. Çatışma mukadderdir. Seyitler remil atıp yıldız bakmışlardır. Karakoçun kemiğini yakmışlardır. Çatışma yakındır. Hemi de Dersimlinin zaferiyle bitecektir. CM-192

Üç beş güne kalmaz şıh babosunu yatıştırır, elin öptürmeye seni alıp götürür.

“Ne bilirsin böyle olacağını, remil mi atmışsın?” dedim. MM-171

“Ne bilmişler Alaman’ın yenileceğini sizin ehtiyarlar? İstihraca mı bakmışlardı, Remzi aslanım, yoksa remil mi attılardı sizin koca bunaklar?” YG-193

2.17.2.7. Formülistik Sayılarla İlgili İnanışlar

Günlük yaşamda nicel anlamlar ifade eden sayılar, bu kullanımlarının dışında kazandıkları sembollerle farklı bir kimliğe bürünmüştür. Semboller, görünenin dışında görünmeyeni ifade eden anlamlar bütünüdür. Sayılar matematiksel karşılıklarının dışında kazandıkları yeni sembolik anlamlarla farklı ifade edişlere karşılık gelmektedir. Birçok bilimsel alanda karşımıza çıkan sayılar, Türk halk kültüründe de geniş bir kullanıma sahiptir. Masallardan destanlara, halk hikayelerinden efsanelere, atasözlerinden deyimlere kadar birçok halk mahsulü ürünlerde sayıların kullanıldığını görmekteyiz.

⁵² [http://www.tdk.gov.tr/Güncel Türkçe Sözlük/Remil](http://www.tdk.gov.tr/Güncel_Türkçe_Sözlük/Remil)

Kültürümüzde sayıların işlevlerinin önemi İslamiyet öncesine kadar gitmektedir. Bazı sayıların uğurlu, bazılarının ise uğursuzluk getireceği inancı mevcuttur. Bir, üç, dört, beş, yedi, dokuz, on iki, kırk gibi sayılar, taşıdıkları anlamlar itibariyle İslam inancında kutsal özellik taşır. Sayılarla ilgili inançların kaynakları İslam dini, Orta Asya ve Şamanizm'e dayanmaktadır. (Artun, 2005: 307-308)

İncelediğimiz metinlerde sayılar, çoğunlukla matematiksel-nicel anlamlarıyla kullanılmıştır.

İki büyük ceviz ağacının gölgesinde elli kadar kadın, kız, çocuk oturmuşlar. ATG-24

Biz dokuz köyün insanı begin uğruna kurbandık. CM-11

Oğlan bebelerinizin on altı yaşına dek anasına babasına kulluk etmesine göz yumarım. MM-101

Sayılar, incelenen metinlerde matematiksel karşılıklarının dışında çeşitli sembolik anlamlara karşılık gelecek şekilde de yer yer kullanılmıştır. Üç, dokuz ve kırk en çok kullanılan sayılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.17.2.7.1. Üç Sayısı

Üç sayısının karşılık geldiği anlam ve semboller itibariyle geniş bir kullanım alanı vardır. Halk kültüründe de en çok kullanılan sayıların başında gelmektedir. Üç sayısının kullanımının; İslam inancında, Yaratılış ile ilgili inanışlarda, felsefe ve psikolojide, tasavvufta, Alevilik ve Bektaşilikte, halk anlatılarında ve daha birçok yerde kullanıldığı bilinmektedir. İncelediğimiz metinlerde de üç sayısının birçok yerde kullanıldığını görmekteyiz.

Karların gök beyazlığı, canavar ulumalarıyla ormanları, yaylaları aştı, bizim Zozana'ya yüklendi, abandı. Üç gün göz gözü görmedi. Üç gün durmadan uğuldadı, inledi Zozana. CM-35

Cemo yatırın önünde diz çöktü, kafesin tellerine asılıp Veysel Karani'den niyazlarda bulundu. Ne söylediğini duymazdım. Sonra koynundan çıkardığı paraları içeri saçı. Yerler para doluydu.

Geceyi biz de türbenin avlusunda geçirdik. Cemo 'yu dizime yatırdım. Bütün gün yol tepmişken yüzü ay gibi ışıldardı. Döllenme umudu ile rahatlamıştı. Aylardan beri ilk kez kuzu gibi uyurdu.

Dönüşün, üç gün içsin diye pınardan bir testi su götürdü. CM-166

Böylece odun alevi altında o gece Azbet ağalarının her biri Monzur Gölgeği'ne üç çakıl atarak şıh baboma ant verirler. MM-25

Alnımdan öpüp yavrumu kucağına alanda üç kez kulağına,

"Memo! deyip adını koydu. MM-216

Memo, onbaşının zulmü yüzünden Osmanlı'ya karşı uşağımızın yüreğine giren hıncı yatıştırmaya, cenderme dipçiğinin kötü izlerini silmeye, üç gün Cem toplantısı tertipleledi. MM-431

Cinleri haramileri korkutup kaçırmak için merdivenleri inmeden sesini kalınlaştırıp incelterek üç ayrı insanı konuştururdu. YG-358

Ezan okuyarak kızının kulağına üç kez, "Yonca! Yonca! Yonca!" diye seslendi. YK-10

Gonca Ana kasabanın bütün kadınları gibi loğusa yatağında üç gün yattı. YK-10

Çocuk bahçesinin kurdelesini kesiyorum. Hep beraber Kocanine şerefine üç defa "Sağ ol!" diyeceğiz.

2.17.2.7.2. Yedi Sayısı

Halk inanışlarında yaygın olarak kullanılan yedi sayısının, İslami inançlarda da detaylı bir kullanımının olduğunu görmekteyiz. Yaşar Çoruhlu İslami kullanımlarında yedi sayısı ile ilgili şunlara değinmiştir: Yüce Yaradan göğü yedi katlı yaratmış, tasavvufta yedi çeşit nefisten söz edilir, Miraç'ta çıkılan yer yedinci kattır, hacda Kâbe'nin etrafı yedi defa tavaf edilir. (Çoruhlu, 2006: 206)

Yedi düvel baş edememiş onunla, Şıh Sayıtlı darağacını boylamış. CM-158

Memo'nun gözünü kırpmadan uğruma tatlı canını bağışlaması, bir yandan beni mutluluktan gökyüzüne çıkarır, bir yandan korkunun yedi kat yerin altındaki cehennemine sürüklerdi. MM-89

"Söylersem Tanrı beni yedi köyün maskarası etsin, dünyada yüzüme bakan karı bulunmasın!" de. YG-69

2.17.2.7.3. Dokuz sayısı

Metinlerimizde yaygın olarak kullanılan ve Türkler tarafından kutsal kabul edilen sayılardan biri de dokuz sayısıdır. Geleneksel kültürümüzün her aşamasında bu sayıya rastlamak mümkündür. “*Altay Yaradılış destanına göre Tanrı yerden "dokuz dallı" bir ağaç bitirerek her dalın altında bir insan yaratmıştır. Bunlar dokuz insan cinsinin ataları olmuştur. Bu dokuz insana "Dokuz Dedeler" denmektedir. Türk hakanlarının hakimiyet alameti davul ve tuğlar dokuz tanedir. Omuzlarında dokuz ok ve yay sembolü bulunmaktadır. Manas destanında sık sık rastladığımız dokuz sayısı Dede Korkut'ta da "Doğduğunda dokuz erkek deve kestiğim oğul", "dokuz bazlam ile bir külah yoğurt" "Dokuz çoban" gibi ifadelerle görülmektedir. Hak takviminde "mart dokuzu" deyimini olarak görülen dokuz sayısı atasözleri ve deyimlerimizde de sıkça kullanılmıştır.*⁵³

Çocuğu olmayan kadınlar o manastıra adakları ile giderlerdi. Bihikmetenlillah, dokuz ay on gün sonra bir çocukları dünyaya gelirdi. ATG-56

Beni attan indirip bir keçenin üzerine kodular. Belime pala bağladılar. Sonra oba erlerinin ihtiyarı genci, keçenin bir ucundan tutup beni dokuz kez başları üzerine kaldırdılar, biat ettiler. CM-188

2.17.2.7.4. On iki Sayısı

On iki sayısı özellikle Alevi-Bektaşî inançlarında sık yer verilen ve kutsal kabul edilen bir sayıdır. On iki sayısının kutsallığı, birinci imamı Hz. Ali olan Oniki İmam'dan gelmektedir. Anadolu'da Kerbela şehitleri anısına on iki gün oruç tutulması da yine Alevi-Bektaşî düşüncenin bir sonucudur. (Çoruhlu, 2006: 202)

İncelediğimiz metinlerde alevî kültürünün izleri olan “Cemo ve Memo” romanlarında Oniki İmam ile ilgili örneklere fazlasıyla yer verilmiştir.

Seyitler niyaz okuyup ziyaretgahın göllegeine Oniki İmam hatırına, on iki çakıl attılar. Ben de onlar gibi yaptım. CM-189

Birbirimize Oniki İmam hatrına on ikişer gümüş çeyrek armağan eder, birbirimizin omzun öper, gözeden kaynayan süt gibi suya çakıl atardık. CM-190

⁵³Mehmet Yardımcı, Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar, 2018 http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/yardimci.pdf, s. 643-644

Azbet ağası Huso'nun işaretiyle Halo, Oniki İmam aşkına dem gezdirdi, destan söyledi. MM-57

2.17.2.7.5. Kırk Sayısı

Türkler tarafından ilk çağlardan beri kutsallığına inanılan ve anlatılarda da sık kullanılan kırk sayısı, geleneksel kültürümüzde değişik biçimlerde görülmektedir. Geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölümden kırk sayısı çeşitli yerlerde kullanılmaktadır. *Doğumdan sonra kırk gün içinde bulunan anne ve bebeğe "kırk" denir. Kırk çıkması, anne ve bebek için önemli bir olay olarak bilinmektedir. İnaniş'a göre, çocuk ayaklarını basmazsa ve gelişmezse buna "kırk bastı" denir. Kırklı çocuğun elbise ve bezlerinin suyunun dışarı atılamayacağına inanılır.* (Artun, 2005: 309)

Masallarda, destanlarda, halk hikâyelerinde kırk sayısı birçok yerde geçmektedir. Oğuz kağan kırk günde yürür. Manas destanında kırk yiğit, kırk gelin; Dede Korkut hikâyelerinde kırk gün kırk gece, kırk er şeklinde kullanımlara yer verilmiştir.⁵⁴

İncelediğimiz metinlerde kırk sayısı ile ilgili geniş bir kullanımın olduğunu görmekteyiz.

Karısı ölünce, Manisa'dan zengin bir dul kadınla evlenmek istemiş. Kadın, kırk yaşlarındaymış. ATG-47

Sayende kırk gün kırk gece eğlenir kasabamız..." diyor, sulu sulu gülüyor. ATG-171

Kadın erkek, çoluk çocuk, tüm Osmanlılar kırk gün kırk düğün dernek etmişler. CM-17

Şenliğe düğün gününe eremeden, yavuklusunu göremeden dağda kalmış yatırı memnun etmekle başlanırdı. Bu sebebe beni attan indirip işlemeli kofimle, sırma telimle yatırın kırk arşın boyundaki kabrine götürdüler. MM-110-111

Fağfure kokulu yağ çalıp saçlarımı taradı. Kırk örgü örüp ardıma sallandırdı. MM-123

Sahrada kumdan kuma savrulup vahadan vahaya göçerek, yaylada dağdan dağa konup sarp belleri aşarak bilmediğimiz diyarlarda yol iz sorup geceleri uykumuzdan olarak kırk günde Dersim Yaylası'na ulaştık. MM-183

⁵⁴ Mehmet Yardımcı, Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar, 2018 http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/yardimci.pdf, s. 646

Eriyesin, sararıp solasın, diye sabuna kırk okunmuş inne batırıp kuyuya attım.

YG-119

Yonca Kız'ın kırkı içinde kasabaya hükümet adamları geldiler. YK-10

Cadı kadınsa kırk katırın kuyruğunda can veriyordu. YK-114

2.17.2.8. Olağanüstü Varlıklarla İlgili İnanışlar

2.17.2.8.1. Cin

İslamiyet bütün hurafeleri yasakladığı halde dinimizi tam olarak öğrenemediğimizden ve kendimizi geliştiremediğimizden geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala fal, büyü gibi inanışların peşinden koşup sözde ermiş kişilerden, üfürükçülerden medet umar ve şifa diler hale gelmişiz. Toplumcu-gerçekçi bir yazar olan Kemal Bilbaşar eserlerinde günlük hayatta halkın merak sardığı büyü, fal, muska, cinler vb. birçok inanışla ilgili bilgilere yer vermiştir. Yazarın bu inanışları eserlerinde işlerken topluma vermek istediği mesajlar vardır. Yazarın amacı toplumun din algılayışındaki sorunlara dikkat çekmektir. Bilbaşar'ın asıl eleştirisi toplumun din konusundaki cahil tutumuna karşıdır. Yazar, romanlarında halkın aşırı, safça ve cahilce inanmalarını roman kahramanları vasıtasıyla dile getirip toplumun genelinde olan bu sıkıntılara dikkat çekmek istemiştir. İncelediğimiz metinlerde cinlerle ilgili inanışlara da yer verilmiştir.

Manastır tepesinin eteğinde, büyük bir bahçe içindeki evde, Halim Bey'in yeğeni ile dul baldızı otururlarmış. Yeğeni on altı on yedi yaşlarında güzel bir kızmış. Ama Hidayet'in deyişi ile karışıkmiş. Geceleri kalkar, dolaşmış. “İyi saatte olsunlar”la konuşurmuş. ATG-17

Bir penceresinden ışık sızan evdeki iyi saatte olsunlarla karışık körpe kızın nasıl bir yüzü vardı acaba. ATG-37

Halim Bey'in bahçesi etrafında dolaştım. Evdeki ışık gene öyle sönük sönük ışıldıyor. İçeride yatan iyi saatte olsunlarla karışık kız, peri padişahının kızı olsa, bu kuş Kaf Dağı'nın ardına uçursa bizi... ATG-42

Eserlerde sözde ermiş, büyü yapıp muska yazan bir hocanın, cin çağırıp halkın sorunlarına çare bulduğu uygulamalardan bahsedilmiştir.

Nası Hafız Efendi, yıldızına baktın mı kahpenin?” diye fısıldadı.

“Yıldızına da baktım, cinlerin padişahını da çağırdım.”

“Eey?”

“İstedığının olması için senne görüşmesi ilazımmış.”

“Amanin, ben onunla nası konuşurum Hafız Efendi? Korkumdan ölürüm billaha!”

“Yok canım, ben yanında olduktan so’na neye korkacakmışsın. Bir duayla kendisini kül edeceğimi bilir o. Kılına bilem dokanamaz. Hiç korkma!”

(....)

“Nerde görecekmış beni?”

(....)

“Nerde istersen... Ben oraya getiririm onu. Benim eve gelersen işi daha sağlama bağlamış oluruz. Her yanı okunmuş, afsunlanmıştır.”

(....)

“Şindi iç gömleğini ver bana... Eteklerine şirinlik muskası yazayım. O günecek ancak hazırlanırım. Cin padişahının gönlünü eder de ortağını tutmasını sağlarsak o gömleği sana giydiririm, eve dönersin, Allah’ın izniyle muradına erersin. Hacı Kadir’in gözü senden başkasını görmez olur.”

(....)

“Buyur gömleğimi Hafız Efendi.”

(....)

“Üç gün sonra gel, bi iznillahi taala hazırdır. Ha aklımdaykene söyleyeyim: Cin padişahını akşam yemeğinden sonra görmeye gelersen daha münasip düşer. Memurlar gibi o da karnı tokkana rıcanı daha kolay kabul eder.” YG-133

“Muskamı getirdin mi?”

“Getirmedim yavrum.”

“Niye getirmedin?”

“Yıldızını bulamadım da ondan.”

Hatice’nin gözleri korkuyla açıldı:

“Yıldızımı bulamadın mı? N’olmuş benim yıldızıma hafız ağabey, aman deyim?”

(....)

“Sana büyü yapmışlar, cinler çalmış, götürmüş yıldızını yavrum.”

(....)

“Eyvahlar olsun, ben n’olurum şindi hafız ağabey!”

(....)

Yumruğunu Nazife'nin kapısına doğru salladı: "Gözü kör olasıca kahpe! Bunlar hep senin başının altından çıkıyo. Şindi n'olacak hafız ağabey?"

(...)

Cinler yıldızını geri getirmezlerse akıbetin fenadır. Yıldız bu... Herkes bir yıldıznan yaşar... Yıldız düşen, gözden düşer... Kız ise koca bulamaz... Avrat ise kocasıyla arasına soğukluk girer. Hükümat adamıysa ikbalden olur. Maazallah bi de yıldızın sönmesi vardır. O büsbütün felaket getirir insana..."

(...)

"Yıldızımı kurtarırsan sen kurtarırsın cinlerin elinden..."

(...)

"Cinlerin padişahını memnun edebilersen bi çaresini buluruz belkim."

(...)

"Neden hoşlanır acep cinlerin padişahı?"

(...)

"Ban gelirsın... Cinlerin padişahını çağırır, sorarım. Ne derse onu yaparsın."

(...)

"Gündüzün... Ne zaman istersen gel. Cinler tatlıdan hoşlanırlar. Bi tabak baklava almayı unutma!"

(...)

"Yıldızımı hemen kurtarırsın değil mi?"

Arap Müezzın sırttı: "Yıldızın ecinnilerin eline düşmüş bir kız... Gençsin de... Kolay değil. Uzunca bir zaman uğraştıracak bizi." YG-134-135

2.17.2.9. Diğer İnanışlar, İnanmalar ve Bunlara Bağlı Pratikler

2.17.2.9.1. Elma

Türk halk kültüründe yaygın bir kullanım alanı olan elma birçok anlatı türünde çeşitli fonksiyonlarıyla kullanılmıştır. Masallardan efsanelere, hikâyelerden çeşitli gelenek ve inanışlarda olmak üzere birçok yerde elma ile ilgili inanışlara yer verilmiştir. Elma; çocuk sahibi olmada, halk hekimliğinde, evlilik ve dini törenlerde, bade içmede, genç kalmada, güzelleşmede ve ölümsüzlük meyvesi olmak üzere anlatılarda çeşitli şekillerde yer almıştır. (Şimşek, 2004: 193-197)

İncelediğimiz metinlerde elmanın çocuk sahibi olmadaki işleviyle ilgili örneğe yer verilmiştir. Elma burada doğurganlık motifi olarak kullanılmıştır. *"Birçok destan, halk*

hikâyesi ve masalda Hz. Hızır (pir, derviş, veli) tarafından verilen elma, “zürriyet motifi” olarak değerlendirilir ve neslin devamını sağlar. Ayrıca, halk hekimliğine bağlı olarak, bazı elma çeşitlerinin çocuk sahibi olmada faydalı olduğu tespit edilmiştir. Bazı bölgelerde, damat tarafından gelinin basına atılan elma da, çocuğu olmayan hanımlar tarafından şifa niyetine yenir.” (Şimşek, 2004: 194)

Anam, Hızır'ı görmüş biri gibi niyaza durup,

“N’ola duanı bu kanayaklıdan da esirgeme. Bir nefes eyle ki bahtım açıla, üzerime döl bereketi saçıla...” diyende, seyit anamı sedire yatırıp cılbak karnına taşle efsun okumuş, sıvazlamış, sonra kaldırmış.

“Gece ay ışığında Monzur gözesinde çimeceksin ve de Bismillah çekip Tujik Baba’ya sesleneceksin! ‘Ya Tujik ya Hızır! Oniki İmam hatırına imdadını benden esirgeme!’ diye niyaz edeceksin,” demiş keşkölünden bir elma çıkarıp vermiş;

“Bunu yatmadan erinle bölüşeceksin. Hızır niyazını kabul eder de döllelersen sancın tutanda kar demeyip kış demeyip yavrunu gidip Monzur gözesinde doğuracaksın.

MM-19

Anlatılarda elmanın geçtiği yerlerden biri de evlilikte elma atarak eş seçme geleneğidir. Gelin adayı, elmayı talihlilerden hangisine atarsa o kişiyi eş olarak seçmiş olmaktadır. Buna elma atma geleneği adı verilir. İncelediğimiz metinlerde elma atma geleneğine de yer verilmiştir.

Bir ihtiyar öne çıkmış, “Erden yiğit olduğunu biliriz Senem,” demiş, “lakin töre bir avradın obayı yönetmesine izin vermez. Kendine bir er seçmen gerek. Şölen verip Dersim yiğitlerini önünden geçirek. Elmayı kime atarsan...” CM-186

Çare kalmamıştır Şıh Ana, gelen hafta ziyaret’e varıp aşiret reislerinin huzurunda iki yiğitten beğendiğine elmayı atacak, erini seçeceksin!” diye sözünü bağlayanda dünya başıma yıkıldı sandım. MM-218

Uykusuzluktan, ağlamaktan yüzüm solmuş, gözlerim şişmiş, burnum kızarmıştı. Kara kaşlı, gül nakışlı Senem’den nişan kalmamıştı ortada. Aşiret büyükleri söz kesmeseler, heç şüphe yok, tören günü çirkinliğimi gören yiğitler, atlarını yüz geri çevirip savuşurlardı. Lakin şimdi böyle bir umut görmezdim. Kör de topal da olsam elmayı attığım yiğit beni nikahlamak zorundaydı. MM-219

2.17.2.9.2. Kan Kardeşliği

Kan kardeşliği, aralarında herhangi bir kan bağı olmayan fakat belli sebeplerden dolayı akrabalık derecesinde yakın ilişkiler kurulmasına dayanan akrabalıklardır. Toplumda örnekleri fazlasıyla mevcuttur. Hemen her gencin çocukluğunda sevdiği, değer verdiği biriyle kan akıtarak kardeş olması toplumda yaygın bir inanıştır. Sonradan kazanılan akrabalıklarla dostluklar, kardeşlikler kurulmuş, ilişkiler güçlendirilmiştir.

İncelediğimiz metinlerde kan kardeşliğiyle ilgili örnek bir metinle karşılaşmaktayız.

“Bu iyiliğini heç unutmazım Fato... Gayri seni hizmetkârım değil, bacım bilirim. Kan kardeş olarak gel seninle!” dedim.

Fato,

“He olak seyyidati!” diye beni bağrında sıktı.

Parmağımıza iğne sokup emiştik, kan kardaşı olduk. MM-157

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi romancıları içerisinde toplumcu-gerçekçi bir çizgiyle eserlerini kaleme alan Kemal Bilbaşar, görev yaptığı yıllarda içinde yaşadığı topluma duyarsız kalmayıp Anadolu insanını yakından tanımıştır. Kendine has üslubuyla eserlerin geçtiği bölgelerin gelenek-görenek, örf ve adetlerini yöre insanlarının ağız özellikleriyle başarılı bir şekilde aktarmıştır. Başta “*Cemo ve Memo*” olmak üzere yazdığı romanlarla Türk milletinin kültürel zenginliklerini kapsamlı bir şekilde eserlerinde işlemiştir.

Kemal Bilbaşar sadece romanlarıyla değil ortaya koyduğu başarılı hikaye çalışmaları, tiyatro eserleri ve aldığı ödüllere rağmen sol görüşü bir yazar olmasından ötürü yazdıkları bazı çevreleri rahatsız etmiş ve yazarımız maalesef sağlığında gereken değeri görememiştir. Yaşadıkları olumsuzluklara rağmen o, eserlerinin konusunu oluşturan Anadolu halkının günlük yaşamlarını ve olaylar içerisinde üstlendikleri tavırlarını eserin geçtiği dönemi de göz önünde bulundurarak, yer yer kendi ruh dünyasını da içerisine nakşederek ortaya koymuştur.

Çalışmamızın ana prensibi; halk bilimi disiplini içerisinde Cumhuriyet dönemi toplumcu-gerçekçi bir yazarı olan Kemal Bilbaşar’ın toplumsal romanlarındaki folklorik unsurları tespit edip, ortaya çıkarılan malzemeleri belli ölçütler dahilinde değerlendirmektir. Eserleri uzun bir süre titizlikle inceleyip hangi unsurun ne kadar ve ne şekilde kullanıldığını ortaya koymaya çalıştık. Bunları ortaya koyarken çalışmamızın eksiksiz olduğu düşüncesinde değiliz elbette, fakat başarılı bir yazar profili çizen Kemal Bilbaşar’ı okuyacak olan okura eserleri okurken, eserlerin folklorik yönleriyle anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

Halkçı düşüncüyü kendisine rehber edinen ve halk için eserlerini neşreden yazarımızın, incelenen eserlerinde folklorik unsurları sıklıkla kullandığına tanık olduk. Fakat bazı eserler folklorik unsurlar açısından oldukça zengin örneklerle doluyken, kimi eserlerde bu kullanımlar zayıflık göstermektedir. Özellikle “*Cemo ve Memo*” romanlarında, diğer romanlara nazaran folklorik unsurlar daha fazla kullanılmıştır. Bu romanların geçtiği toplumun inanış özelliklerinden ötürü çeşitli halk inanışlarından zengin halk anlatılarına, yöreyle ilgili çeşitli örf, adet, gelenek ve göreneklerle ilgili zengin uygulamalara yer verilmiştir.

İncelenen eserlerde folklorik ürünlerin hemen hemen birçok konu başlığına doğrudan veya dolaylı olarak yer verildiğini görmekteyiz. Fakat bu yer verilişler bazı

eserlerde kapsamlı, bazılarındaysa yok denecek kadar azdır. Özellikle, halk edebiyatı içerisinde değerlendirdiğimiz kalıplaşmış ifadeleri içerisinde alan konu başlıklarına fazlasıyla yer verilmiştir. Kalıplaşmış ifadelerden de deyimler incelediğimiz eserlerde en çok kullanılan unsurlar olmuştur. Eserlerde sıklıkla yer verilen konu başlıklarından biri de halk inanışları olmuştur. Halk içerisinde yaygın olan birçok halk inanışına eserlerimizde yer verilmiştir. Bir taraftan halk arasında yaygın olan bu inanışlara yer verilirken bir taraftan da halkın bu düşünceleri, dolaylı yoldan eleştirilmeye çalışılmıştır. Yine geçiş dönemlerinden doğum ve ölüme nazaran evlenme aşamasındaki uygulamalara daha fazla yer verilmiştir. Yazarımız halk için yazan bir yazar olmasından ötürü daha geniş kitlelere ulaşmak adına olsa gerek eserlerini ortaya koyarken sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Eserleri ortaya koyarken bir takım zorluklarla da karşılaştık. Bazı eserlerimizdeki malzemelerin birkaç konu başlığını içine almasından ötürü ortaya çıkardığımız ürünün hangi konu başlığı içerisinde değerlendirilmesi daha uygun olur düşüncesi bizleri bazen kararsızlığa itmiştir. Malzemelerin fazlalığından ötürü konuyla fazla ilgili olmayan fakat alınması faydalı olur mu? düşüncesiyle bazı unsurların alınıp alınmaması hususunda tereddüt ettik.

Son söz olarak diyebiliriz ki, yazın hayatına başladığı ilk yıllardan son nefesini verdiği döneme kadar halkı için kalemını icra eden, sanat gayesi halka yol göstermek, onların sıkıntılarını, problemlerini görüp bunlara gereken çözümleri üretmek olan yazar, içinde yaşadığı topluma hiçbir zaman sırt çevirmeyip halkın kültürel zenginlikleriyle beslenip ve bunları bizatihi yaşayıp ve kendinden sonraki neslin de bu zengin kültürel öğelere tanık olması için birçok folklorik unsuru eserlerinde başarıyla işlemiştir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, (1993), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü**, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- AKSAN, Doğan, (2003), **Anlambilim**, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKTUNÇ, Hulki, (2002), **Büyük Argo Sözlüğü**, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat, (1990), “Ninni”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul.
- _____, (2009), *Ceyhun’dan Ceyhan’a Evlenme ile İlgili Bazı Kavramlar (Kalın, Saçı, Okuntu, Aşırme, Toy) Üzerine*, Atatürk Üniversitesi **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 39, s. 307-321, Erzurum.
- _____, (2009), *Osmaniye Örneğinden Hareketle Batı Türkleri (Azerbaycan Türkiye) Destan ve Hikâyelerinde Ant (yemin) ’lar*, **Milli Folklor**, Yıl 21, S. 84, s. 23-33.
- ALTUNBAY, Müzeyyen, (2016), **Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut’ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm**, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
- Ana Britanica**, (1993), Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul.
- Ana Britanica**, (1994), Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 10, İstanbul.
- ARTUN, Erman, (2001), **Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara.
- _____, (2005), **Türk Halk Bilimi**, Kitabevi, İstanbul.
- _____, (2015), **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Karahan Kitabevi, Ankara.
- _____, (2015), **Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri Edebiyat tarihi/Metinler**, Karahan Kitabevi, Adana.
- _____, *Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim- Kuşam Geleneği*, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_giyim_kusam.pdf, (ET:10.05 2018)
- AZAR, Birol, (1995), **Elazığ Manileri Üzerine Bir İnceleme**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi) Elazığ.
- _____, (2009), **İyiliğin Somut Rengi Hızır ve Kültürümüzdeki Fonksiyonları**, I. Ulusal İyilik Sempozyumu, s. 271-279, Elazığ.

- BAĞCI, Müberra, (2002), **Kemal Bilbaşar'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) İzmir.
- BAĞCI TAYFUR, Müberra, (2008), **Kemal Bilbaşar'ın Hikayeleri, Romanları ve Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme**, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İzmir.
- BAŞTANÇELİK, Ayşe, (1998), **Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme, Ölüm**, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- BEZİRCİ, Asım, (2010), **Pir Sultan**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- BİLBAŞAR, Kemal, (2003), **Memo**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- _____, (2003), **Başka Olur Ağaların Düğünü**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- _____, (2012), **Cemo**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- _____, (2013), **Yonca Kız**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- _____, (2015), **Yeşil Gölge**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- _____, (2015), **Ay Tutulduğu Gece**, Can Sanat Yay., İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (2000), **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, (Haz. Metin Tunay) Tarih Vakfı Yay., İstanbul.
- _____, (2003), **100 Soruda Türk Folkloru**, K Kitaplığı, İstanbul.
- ÇATIKTAŞ, Ata, (2001), **Maniler** (Kilisli Rıfat Bilge), MEB Yay., Ankara.
- ÇETİNDAG, Gülda, (2007), *Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme*, **Milli Folklor**, Yıl 19, S. 76, s. 218-231.
- CUNBUR, Müjgan, (1973), **Karacaoğlan**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., Ankara.
- ÇORUHLU, Yaşar, (2006), **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yay., İstanbul.
- DİKİCİ, Ülviye, (2005), **Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Van.
- DİLÇİN, Cem, (1983), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- DUVARCI, Ayşe, (1993), **Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser**, Esra Matbaası, Ankara.
- DURSUN, Aysun, (2016), **Türk Halk Hukuku**, Ötüken, İstanbul.

- ELALTUNTAŞ, Ömer Faruk, (2012), **Tanzimat Dönemi Tiyatro Eserlerinin Folklorik Açidan İncelenmesi**, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi) Elazığ.
- ELÇİN, Şükrü, (1986), **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- ERÖZ, Mehmet, (1990), **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, (1994), **Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik**, Selçuk Yay., İstanbul.
- GÜVEN, Mustafa, (2012), *Kültürün Bir Unsuru Olarak Din*, Batman Üniversitesi **Yaşam Bilimleri Dergisi**, C. 1, S. 1, s. 933-948.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2000), **Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara.
- İNAN, Abdulkadir, (1995), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, TTK Yay., Ankara.
- KAPUCU, Sabahattin, (2016), **Kemal Bilbaşar’ın Hikayelerindeki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Van.
- KARACA, Elif Gizem-Sevgi ŞAR, (2016), *Geçmişten Günümüze Kına*, Ege Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, **Lokman Hekim Tıp Dergisi**, S. 6 (2), s. 30-37
- KARADEMİR, Fevzi, (2008), *Gaziantep’te Çocuklara Ad Verme Geleneği ve 2007 Yılında Verilen Adlara Ad Bilimsel Bir Yaklaşım*, Gaziantep Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 7 (2), s. 331-354.
- KARAKELLE, Ayşegül, (2008), **Erzurum’da Çeyiz Geleneği Üzerine Bir Araştırma**, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- KAYA, Doğan, (2003), **Aşık Edebiyatına Giriş**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay., Bişkek.
- KORKMAZ, Zeynep, (2007), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara.
- “Kemal Bilbaşar anlatıyor.”, **Türk Dili**, 1 Aralık 1967, c. XVII, nr. 195, s. 218-219
- “Kemal Bilbaşar Özeleştirisini yapıyor.”, **Yeni Edebiyat**, Ağustos 1971, c. 2, nr. 10, s. 3-7.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (2000), **Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yay., İstanbul.
- OĞUZ, Öcal, Vd., (2015, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara.

- ÖGEL, Bahaeddin, (2002), **Türk Mitolojisi II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, (2000), **Türk Halkbilimi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- ÖZDEMİR, Nebi, (2006), **Türk Çocuk Oyunları I-II**, C. 1, Akçağ Yay., Ankara.
- PARLATIR, İsmail, (2008), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-I Atasözleri**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- _____, (2008), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-II Deyimler**, Yargı Yayınevi, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2009), **Efsane Araştırmaları**, Kömen Yay., Konya.
- _____, (2012), **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara.
- _____, (2012), **Karaca Oğlan**, Akçağ Yay., Ankara.
- _____, (2015), **101 Anadolu Efsanesi**, Akçağ Yay., Ankara.
- ŞENOCAK, Ebru, (2007), **İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca**, Mozaik Kültür Sanat vakfı, Konya.
- _____, (2016), *Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar*, **Avrasya Uluslar arası araştırmalar Dergisi**, C. 4, S. 8, s. 228-251, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (1993), **Kadirli ve Osmaniye Ağıtları**, Kültür Ofset Basımevi, Antakya.
- _____, (2001), **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması C.1**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- _____, (2003), “*Kadirli ve Sumbas (Osmaniye)’ta Evlenme Âdetleri*”, **Folklor /Edebiyat**, S. 34, s. 135-155, Ankara.
- _____, (2004), “*Ölümsüzlük İlacı Olarak Elma*”, **Uluslararası Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu**, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi) İstanbul.
- TAN, Nail, (2008), **Folklor (Halkbilimi)**, Özal Matbaası, İstanbul.
- _____, (2015), *Alevî ve Bektaşîlerin “Yedi Ulu Ozan”ının Yeni Nesillere Bıraktıkları Kültürel Miras*, **Kültür Evreni**, S. 24, s. 18-26.
- TÜRK DİL KURUMU, (1998), **Türkçe Sözlük** (C. 1-2), (9. Baskı), Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret, (1983), **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- YAĞCI, Öner, (2000), **Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Bütün Şiirleri**, Gün Yayıncılık, İstanbul.
- YARDIMCI, Mehmet, (2013), **Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri**, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.

- _____, *Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar*,
http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/sempp_3/yardimci.pdf,
 (ET:18.05.2018)
- _____, *Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Kına*
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/mehmet_yardimci_geleneksel/_kultur_asiklar_kina.pdf, (ET: 11.04.2018)
- YILDIRIM, Dursun, (1999), **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Akçağ Yay.,
 Ankara.

İnternet Kaynakları

- www.tdk.gov.tr/
- <http://www.trtturku.net/> (ET: 20.03.2018-18:45)
- <https://www.evvelcevap.com/asiye-turkusunun-hikayesi-sozleri-notalari//>
 (ET: 10.05.2018)
- <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=17103/> (ET: 15.06.2018)
- <https://ilahis.org/authors/yunus-emre?page=1/> (ET: 25.06.2018)
- <https://www.mailce.com/pir-sultan-abdal-kimdir.html/> (ET: 29.06.2018)
- <https://www.siiratolesesi.com/siir/7851-gelen-gelsin-iste-meydan/> (ET: 01.07.2018)
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/HACI-BEKTAS-I-VELI/2663/> (ET: 05.07.2018)
- <http://www.nkfu.com/horoz-dovusu-nedir-horoz-dovusu-hakkinda-bilgi/>
 (ET: 04.05.2018)
- <https://www.nedir.com/cirit/> (ET: 15.04.2018)
- <https://sorularlailamiyet.com/peygamberimizin-yemek-adabi-hakkinda-bilgi-verir-misiniz>
 (ET: 30.05.2015)
- <http://www.alevice.net/kizilbaslik-nedir-ve-kizilbas-kimdir/> (ET: 22.05.2015)
- <https://evrimagaci.org/photo/tr/dort-yaprakli-yonca-ve-sans/> (ET: 16.03.2015)

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	SELAMİ TEKATAŞ
Öğrenci Numarası	091213110
Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Türk Halk Edebiyatı
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Birol AZAR
Tez Başlığı (Türkçe)	Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Halkbilimi Unsurları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 418 sayfalık kısmına ilişkin, 10/07/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Birol AZAR
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BİLİRAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1983 Elazığ doğumluyum. İlkokulu 60. Yıl İlkokulu, ortaokulu 100. Yıl Ortaokulu'nda bitirdim. 2000 yılında Elazığ Lisesi'nden mezun oldum. 2003 yılında Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne yerleştim. 2007 yılında bu bölümden mezun oldum. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans programını bitirdim. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü Türk Halk Edebiyatı bilim dalında yüksek lisansa başladım. Çalışma hayatıma 2012 yılından beri Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde devam etmekteyim.

